

ספר מידות דיליה

מאמרי חיזוק והתעוררות וביאורים
בעניני מידות והמסתעף
שזורים בעובדות והנהגות
מרבתינו גדולי ישראל

והוא אסופת ועדים שנאמרו לפני חברים מקשיבים
בכולל היקר "נחלת דוד"
לעורר ולהלהיב הלבבות להתחזק ולהשתפר בעבודת השם.

- חלק א' -

אספתי וחברתי בחסד ה' עלי

אברהם בלאאמו"ר עט"ר הר"ר **דוד** זלל"ה **חנונו**

מח"ס אל תדיחנו, הראנו בבנינו, תורה דיליה,
חנוכה דיליה פורים דיליה ותפילה דיליה

הוצאה שלישית

התשפ"ג

שגיאות מי יבין
הערות יתקבלו בברכה
אצל המחבר
kolelnahalatd@gmail.com
או במספר טלפון
(732) 901 2153

עיצוב: נ. ויסקופף

לזכרון עולם בהיכל ה'

ספר זה מוקדש לעילוי נשמתו הטהורה של

אבינו מורנו הנפטר בשם טוב מן העולם

ה"ה דוד חנונו בן אדלה זל"ה

נלב"ע ב' כסליו התשע"ג

דאג לכל בני משפחתו ועזר לכולם בכל מיני דרכים וכן תמיד עזר לנצרכים
והיה מתנהג בישרות בכל דרכיו ועסקיו עד שכולם היו לומדים ומשבחים אותו בדבר זה
דרך התורה נטע בנו ומסר נפשו על זה לאורה אנחנו נושאי דגלו נלך

בני אדם רבים היו נהנים ממנו עצה ותושיה
נעים היה להיות איתו בגלל המידות הנעלות והתרומיות שהיו בו ולכן היה אהוב על כולם

את לימודיו הקבועים השלים מידי שבוע ושבוע
דבריו היו תמיד במדידה ובחכמה והיה מדבר בנחת עם כולם
לעולם נהג להוקיר רבנו ותלמידהו
הוא יסד מקום תורה ותמך במקומות התורה ובתלמידי חכמים

זכרונו הטוב לא ימוש מאיתנו עד עולם
לזכותו ולעילוי נשמתו הטהורה ספר זה יוצא לאור עולם

ת.נ.צ.ב.ה.

ספר זה נתרם

לעילוי נשמתו הטהורה של
אבינו מורנו ראש משפחתינו
הנפטר בשם טוב מן העולם

ה"ה דוד חנונו בן אדלה זל"ה

נלב"ע ב' כסליו התשע"ג

ישר היה בהליכותיו ובדרכיו, אהוב על כולם,
רוח הבריות נוחה הימנו,
יסד מקום תורה ותמך במקומות התורה ובתלמידי חכמים,
הוקיר רבנן ותלמידהון, רבים נהנו ממנו עצה ותושיה.

ת.נ.צ.ב.ה.

מקסיקו סיטי

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמתו הטהורה של זקני היקר והחשוב
ראש וראשון לכל דבר שבקדושה
מוקיר תורה ורחים רבנן ואיהו גופא צורבא מרבנן
למד בהתמדה רבה ובעריבות נפלאה
שמח וטוב לב תמיד
קיבל יסוריו באהבה
עניו וצנוע בכל דרכיו והליכותיו
הוא האיש אשר הקים עולה של תורה

הר"ר משה חנונו בן בוליסה זל"ה

נלב"ע ה' אלול התשע"ו

ת.ג.צ.ב.ה.

וכן לעילוי נשמת זקנתי היקרה והחשובה אשר עמדה לימינו כל הימים
דוגמא ומופת לכל בטוב ליבה ובמעשה חסד

מרת אדלה בת רחל ע"ה

נלב"ע כ"ג כסלו התשע"ו

ת.ג.צ.ב.ה.

זכות הלימוד בספר זה יהיה לעילוי נשמתם.

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמת זקני היקר והחשוב

מר אברהם בן לילי זל"ה

נלב"ע ח' תשרי התש"ס

ת.ג.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת זקנתי היקרה והחשובה

מרת ג'נג'ר אמיליאה בת אלבירה ע"ה

נלב"ע י"ז שבט התשס"ד

ת.ג.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת אם חמותי היקרה והחשובה

מרת אדלה בת אסתר תרה ע"ה

נלב"ע כ' אדר א' התשע"ו

ת.ג.צ.ב.ה.

זכות הלימוד בספר זה יהיה לעילוי נשמתם.

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמתו הטהורה של החכם השלם במידותיו ובחכמתו
עניו וצנוע בכל דרכיו והליכותיו
שמח וטוב לב תמיד
מסר נפשו לתורה ולימד תורה לרבים במשך יובל שנים

הרה"ג רבי יהושע חילו זל"ה

רבה של קהילת דמשק בעיר מקסיקו

גלב"ע ז' אדר תשע"ז

ת. ג. צ. ב. ה.

זכות הלימוד בספר זה יהיה לעילוי נשמתו.

תוכן הענינים

להלק א' וב'

להלק א' וב'

47 הסכמות

63 הקדמה

75 פתיחה - ההשתמשות במידות

פתח דבר: ❖ מידה - מלשון מדידה ❖ אין מידות "רעות" ואין מידות "טובות"! ❖ "הדרך הישרה - מידה בינונית שבכל דעה!" ❖ שיקול הדעת לפי מקומו ושעתו - גם במידות ❖ "אין השלימות ניכר באדם אלא כשיש לו שתי מידות הפוכות" ❖ שני צדדים לכל מידה! ❖ הגר"ח מבריסק זצ"ל - מידות על פי התורה! ❖ מה שטוב לך - טוב גם עבור רעך?... ❖ "זאת חוקת התורה" - מטהרת טמאים ומטמאת טהורים!

א עבודת תיקון המידות

פתח דבר: ❖ "עיקר עמל האדם צריך להיות במידות!" ❖ קל יותר ללמוד את כל הש"ס מאשר לתקן מידה אחת! ❖ "עיקר חיות האדם להתחזק בשבירת המידות ואם לאו למה לו חיים!" ❖ "אדם לעמל יולד" - להסיר את המידות הגרועות! ❖ המתקן מידותיו - נקרא "טוב" בעיני ה' יתברך! ❖ עבודת המידות דוחה מצוות מן התורה! ❖ דרך העבודה - "שבע יפול

צדיק וקם!" ❖ אדם יכול לחיות כמו חמור... ❖ הפתרון: לחתוך את הקרניים... ❖ "הרואה סוטה בקלקולה" - אות הוא שעליו להתרחק מהיין! ❖ על תלמיד חכם להקפיד שיהיו "בגדיו" נקיים ❖ מי שאינו עובד על מידותיו - גורם לעצמו קלקול ❖ אדם שאינו מתקדם קדימה - צועד אחורנית! ❖ מדוע נמשל אדם ל"עץ השדה"?... ❖ "מידות רעות" אינן מתנהגות בהתאם לדרגת האדם! ❖ המשתהה בתיקון המידות - עלול לגלות שכבר מאוחר מדי... ❖ מדוע ממנים בסנהדרין רק את מי שיש לו בנים? ❖ מי שלא עובד על מידותיו - לא ירגיש במידותיו הרעות... ❖ בלי עבודת המידות - גם שינוי הטבע לא יעורר את האדם! ❖ "ותוכן רוחות ה'" - הקב"ה עוזר בתיקון המידות ❖ "אפשי ואפשי! אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי?" ❖ סוד גודל מדרגתם של בעלי התשובה ❖ "בלבת אש - מתוך הסנה" ❖ השובר מידותיו - השכינה תשכון בקרבנו! ❖ הכרת כוחות הנפש - אין לך ברכה גדולה מזו! ❖ "אילו קרבנו לפני הר סיני - דיינו" ❖ שבירת המידות - ה"עילוי נשמה" הגדול ביותר! ❖ השובר את מידותיו - הקב"ה שובר את הטבע כדי להטיב עמו ❖ "בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי" ❖ הזלזול בכבודה של אסתר ע"ה - שורש הנס בפורים ❖ עבודת המידות של רבי פרידא זיכתה אותו בשני עולמות! ❖ הדרך לתיקון המידות - לילך מן הקצה אל הקצה ❖ מדוע העניק האדמו"ר זצ"ל מתת מומן לאדם שאינו נצרך? ❖ פעולות של "עשה טוב" - עצה לתיקון המידות ❖ "מי שלא רץ לבקש אורח - לבסוף נעשה רוצח"! ❖ עבודת המידות - ארבעים יום ברציפות! ❖ "ארבעים יום" - תקופת היצירה הגשמית והרוחנית ❖ לעשות שימוש במידות הרעות באופן ובמקום הראוי! ❖ דקדוק הדין ושמירת השו"ע - אמצעים לתיקון המידות! ❖ "בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין" - תורה עם עמל! ❖ התנאי לזה - שילמד גם מוסר!

הצורך בעבודת המידות

כט

פתח דבר - הכל תלוי בתיקון המידות! ❖ "התורה אינה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות" ❖ מידות מידות ומידות... ❖ מי שאין לו מידות טובות אינו בגדר אדם! ❖ מדוע המידות לא הוזכרו בתורה?... ❖ בלי יסודות אי אפשר לבנות כלום! ❖ מידות טובות - "כלי קיבול" לתורה ❖ שיחות בעניני מידות במשך שבע שנים! ❖ מדוע רצה המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל לסגור את הישיבה?... ❖ המידות הרעות אוטמות את השכל!

❖ מידות רעות גרועות מעבודה זרה! ❖ "זכה נעשה לו סם חיים" - מלשון זיכור... ❖ להישאר בבוץ - זו התנהגות בהמית! ❖ על האדם להכיר את עצמו ואת מידותיו ❖ "ואל תאמין בעצמך עד יום מותך" ❖ מעשה נורא בענין זה ❖ מחפש אני "בן עולם הזה"... ❖ אין מידות טובות בלבד או רעות בלבד ❖ שלימות האדם ניכרת כשיש לו מידה והיפוכה ❖ מידה - כמידתה דוקא ❖ הנהגתו של הגר"ח מבריסק זצ"ל ❖ מהי הדרך המעשית לתיקון המידות? ❖ "שיטת הפנקס" ❖ להרגיל עצמו במעשים טובים ❖ "אחרי המעשים נמשכים הלבבות" - בתנאי שהלב רוצה! ❖ המבחן האמיתי - בבית

מז אם אין אני לי - מי לי

❖ פתח דבר: ❖ "צריכים חיזוק" - שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כוחו ❖ החיזוק מבחוץ - "ארגז כלים" באמצעותו יוכל להתחזק ❖ "איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר - חזק!" ❖ "וחזקת והיית לאיש" - בזה נכלל כל ההצלחה! ❖ את הפסיעה הראשונה - ניתן לצעוד רק לבד! ❖ מדוע אנשים רבים נופלים ברוחניות? ❖ "אם האדם לא יעורר נפשו - מה יועילוהו המוסרים"... ❖ יצר הרע מיוחד - לגרום לחיזוק שלא יחלחל פנימה! ❖ "אין הדבר תלוי אלא בי!" ❖ "ואיש כי לא יהיה לו גואל - והשיגה ידו"... ❖ "ועשיתם אתם" - "אתם תעשו את עצמכם" ❖ "לעולם ירגיז אדם" - האדם בעצמו! ❖ "עמוד" והתחזק בה ואתה נוטל שכר כולם! ❖ "ויותר יעקב לבדו" ❖ הגר"א זצ"ל: "במלחמת היצר רק לעשות תחבולות מעצמו" ❖ על האדם להחליט: "אם אין אני לי - מי לי" ❖ מה הדמיון ל"גן המבוכה"? ❖ היציאה מה"מבוך הרוחני" - דרך ה"בואו חשבון"! ❖ מי יכול לנקות את התרנגולת? ❖ "אתה צריך להתחיל לעבוד לבד!"

סא אהבת הבריות

❖ פתח דבר: ❖ באמצעות מידה זו ניתן לקיים אלפי רבבות מצוות בכל רגע ורגע! ❖ "שוחט חייב משום צובע"... ❖ "ואהבת לרעך כמוך" - זה כלל גדול בתורה! ❖ "מה אני מבקש מכם? שתהיו אוהבין זה את זה!" ❖ הקב"ה אוהב את אוהבי בניו! ❖ על ידי אהבת הבריות - זוכה לקרבת ה'! ❖ "ה' צלך על יד ימינך" ❖ "הכניסוני בחבורתכם" ❖ "אני חי רק כדי שאוכל לעשות טובה ליהודי"... ❖ אהבת הבריות - לכל אדם ❖ במה תלה

ה"ברכת שמואל" זצ"ל את תקוותו לזכות בדין? ❖ "אני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של "ואהבת לרעך כמוך" ❖ ללא "אהבת הבריות" - אין מקום להלכות ש"בין אדם לחבירו"! ❖ הדרך להשיג "אהבת הבריות" - באמצעות הנתינה! ❖ "אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו" ❖ מהי הדרך להפוך שונא לאוהב?... ❖ אהבת רעים - על ידי שיתלבש עצמו בגוף חבירו ❖ החזון איש זצ"ל - כיצד יזכה ל"ואהבת"? ❖ מדוע כאבה רגלו של הבבא סאלי זצ"ל? ❖ הרגל הדרגתי ב"אהבת ישראל" ❖ "ואהבת לרעך כמוך - אני ה'" ❖ לימוד בספר "תומר דבורה" - עצה להתחזק באהבת הבריות ❖ על האדם להשפיל את עצמו - כך יוכל לאהוב את חבירו... ❖ בשל מה ויתר החפץ חיים זצ"ל על חלקו בעוה"ב? ❖ "אהבת הבריות" אצל הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ❖ "מוטב שאכשל מאה פעמים באהבת חיים מאשר פעם אחת בשנאת חיים"! ❖ "הודו לה' כי טוב, הם בריאים!"...

אחריות

עט

פתח דבר: ❖ בעל אחריות - המעלה הגדולה ביותר באדם! ❖ חובה כפולה ומכופלת על כל בן תורה להיות בעל אחריות! ❖ האחריות למעשיו ❖ "מה אכפת לכם, לא תחתי אני קודח"?... ❖ כיצד מאיימים על העדדים? ❖ מידת האחריות של הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל ❖ "אם בית ההוראה פתוח - התשובות תחת אחריותי"... ❖ אחריות האדם על גופו ונשמתו ❖ אחריות האדם לקיים את היוצא מפיו ❖ "פרע ממי שאינו עומד בדיבורו" ❖ מידת האחריות אצל הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל ❖ "מעודי ועד היום לא נטלתי משימה על עצמי שלא עמדתי בה"! ❖ אחריות - גם כלפי אחרים ❖ כפי מעלת האדם כך גדלה מידת אחריותו ❖ שנה שלימה בלי שינה בלילה - מתוך תחושת אחריות! ❖ האדם אחראי על קיום העולם כולו! ❖ "תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי"! ❖ "תיבת נח" - בית מדרש לנטילת אחריות ❖ האבות הקדושים פעלו מתוך רגשי אחריות לקיום העולם ❖ האחראי פועל ועושה למעלה מיכולתו ❖ בשנות הגלות למדו טוב יותר מבשנות השלום! ❖ לעיתים על אדם לצאת מגדרו מתוך אחריות ❖ המעלות הנפלאות של בעלי האחריות ❖ יהודי שיראת שמים מפעמת בקרבו - הוא בעל אחריות! ❖ מדוע מוחלין לחתן את כל עוונותיו! ❖ בעל האחריות מקבל כוחות מעל ומעבר מיכולתו! ❖ מי שאין בו אחריות

- עלול ליפול לחטאים ❖ "אשמנו" - קבלת אחריות על מעשיו ❖ "מפני מה זכה יהודה למלכות"? ❖ "אחריות" - תנאי הכרחי לקבלת התורה ❖ דרכים ועצות איך להשיג מידת האחריות ❖ לשם מה נטלו תלמידי תלמוד תורה דקלם את תפקידי ה"שמשות"? ❖ "מי שמטאטא כאן - הופך את העולם!"

אכזריות

קג

פתח דבר: ❖ מי שהוא אכזרי - חוששים לו שמא גבעוני הוא! ❖ בגנות מידת האכזריות ❖ מדוע סירב נח להשיב את העורב לתיבה? ❖ ריבוי מצוות בתורה עם מטרה אחת - שלא נקנה בעצמנו מידת האכזריות! ❖ "לא תבשל גדי בחלב אמו" - כדי שלא נהיה אכזריים! ❖ טעם איסור אכילת חלב ודם - מולידים אכזריות בנפש האוכל ❖ טעם מצות כיסוי הדם - מניעת אכזריות בלבנו ❖ "אותו ואת בנו לא תשחטו" - שלא נקנה בנפש מידת האכזריות ❖ איסור "אבר מן החי" - משום מידת האכזריות ❖ מטעמי מצות "שילוח הקן" - שלא נתאכזר ❖ רבינו יונה זצ"ל: "לא תאמץ את לבבך" - להסיר מהלב את האכזריות ❖ האכזרי - אכזרי בכל מעשיו! ❖ מדוע העורב עשה "טובה" לאלהיו הנביא?... ❖ אכזריותם הנוראה של אנשי סדום ❖ גם מעשים מותרים ונצרכים - עלולים לגרום לאכזריות! ❖ מדוע אין לשחוט בראש השנה?... ❖ זהירות בהריגת זבובים ופרעושים ❖ השוחטים הקפידו ביתר שאת על מצוות ש"בין אדם לחבירו" ❖ טעם מצות "משלוח מנות" ו"מתנות לאביונים" דוקא בפורים ❖ מדוע הוצרכה ההבטחה - "ונתן לך רחמים ורחמך"? ❖ מי שאינו עושה חסד עם נפשו - לאכזרי יחשב! ❖ האופנים בהם יש להשתמש במידת האכזריות ❖ אתה מוצא דברי תורה - אצל המשים עצמו אכזרי על בני ביתו כעורב!

אמת

קיט

פתח דבר: ❖ "האמת כבדה, על כן נושאה מועטים"... ❖ "להגזים"?! ❖ זה נקרא לשקר! ❖ "אל יבא - שכולו דובר שקרים" ❖ אמור "לא מצאתי!" ❖ חינוך הלשון לדבר אמת ❖ דברי אמת - חיוב גמור! ❖ דיבורי אמת - זה כל האדם! ❖ מדוע סיכנה אסתר את נפשה ואת כלל ישראל? ❖ מדוע נקרא יתרו "כהן מדין"? ❖ מידת האמת של הסטייפלר זצ"ל בצעירותו ❖ לדבר בלשון רבים בגלל נימוס?... ❖ כתבת "אנו מתפללים" - זה נראה

שקר... ❖ "היא אמו" - רק בת קול יכולה לומר! ❖ "עולה לא נמצא בשפתיו" - דייקא! ❖ הזהירות מ"למדו לשונם דבר שקר" ❖ גם אם מותר - לא ירגיל נפשו לדבר שקר! ❖ "ודובר אמת בלבבו" ❖ "עקידת יצחק" - מידת האמת של אברהם אבינו ע"ה ❖ "היום כ"ז אב - לא כ"ו אב"... ❖ "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת" ❖ קיומו של עולם - על האמת! ❖ האמת גורמת ל"סור מרע ועשה טוב"! ❖ השפה בשמים - שפת אמת ❖ הדובר אמת - מאריך ימים! ❖ מדוע נקראו "עלמא דשיקרא" ו"עלמא דקושטא"? ❖ אם לא נשאל על שבעתו - יכול להישאר בגן עדן! ❖ מדוע נזהר הגאון מטשעבין זצ"ל לפתוח את המקרר? ❖ הקפדתו של הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל על מידת האמת ❖ התנאי של הרב מבריסק זצ"ל ❖ "אמור בקול שאתה שואל על זמן התפילה"! ❖ שקר! שקר! הילד רוצה סוכריה... ❖ מה זורעים בכדי להצמיח אמת?

אנוכיות

קמא

פתח דבר: ❖ אהבת עצמו - מבוא למפלה גדולה ונוראה רח"ל! ❖ "אהבת עצמו - מקור הרע ותכליתו"! ❖ האנוכי - אינו רואה כלום כי אם את עצמו ❖ כל תקופה והיצר הרע שלה ❖ "יצרא דעבודה זרה" של היום - "אנוכיות"! ❖ מה הטריד את ה"אלמנה"?... ❖ "אין לך גלמוד יותר ממי שאוהב את עצמו"! ❖ "אנוכי - עומד ביני וביניכם" ❖ "משים עצמו כמי שאינו" ❖ עד היכן יכולה להגיע מידת האנוכיות! ❖ אינו מבקר את החולה - גורם לו שימות... ❖ החילוק בין "תן לי את ידך" ל"קח את ידי"... ❖ "ויעתר יצחק לה' - לנוכח אשתו" ❖ בעל האנוכיות מסוגל להתאכזר גם על בניו! ❖ מדוע האומר "שלי שלי" הוא רשע?... ❖ האנוכיות של פרעה הרשע ❖ לאיזה "מלאך" אנו דומים ביום כיפור?... ❖ חובה להתבונן בשורש מעשינו ❖ מעשה עם הגאון בעל השאגת אריה זצ"ל ❖ האוהב את עצמו - אינו מבחין בחסדי ה' ❖ "אהבת עצמו" - שימוש בה לטובה ❖ "אהבת עצמו" - כלי רב כח לעבודת הבורא ❖ הנשמה - היא ה"עצמו" של האדם! ❖ יש לאהוב את ה"כלי שרת" לעבודת ה'... ❖ מה נכלל ב"אני" שלי?! ❖ מה קודם למה - ה"פסל" או ה"לך"?... ❖ הנושא בעול עם חבירו - עצה לתקן את מידת האנוכיות ❖ אהבת ה' כמשקל נגד לאנוכיות ❖ להרבות בהטבה וחסד לזולת

בהילות - פזיזות

קסא

פתח דבר: ❖ "כמעט אין אדם שימלט ממחלת הבהילות - אם רב ואם מעט" ❖ "אל תבהל מעשיך"! ❖ כאשר הבהילות שולטת - אין האדם בעלים על מעשיו! ❖ המבוהל אינו יכול ליהנות ממעלותיו! ❖ "פרי המהירות - חרטה"! ❖ מדרכי המסחר - ניצול הבהילות והפזיזות ❖ מעצת היצר - יצירת מצב של בהילות! ❖ "הושע נא נפש מבהלה"! ❖ החשש הגדול מחלום רע - הבהלה והבלבול! ❖ עיקר הבקשה: "שלא יתערבב רוחם"! ❖ "והאידינא - אוכלין ושותין ופוחזין"... ❖ הבהילות מציפה את כל המידות הרעות! ❖ תקנות וגזירות חז"ל בעטיה של מידת הבהילות ❖ חטא העגל - הקלקול ההיסטורי שנגרם ממידת הבהילות ❖ בעת הבהילות - האדם נופל ממדרגתו באחת! ❖ דרכם של ה"כלבים" בעיר רומי ❖ פתי משורש - פתאום ❖ "נעשה ונשמע" נאמר מתוך ישוב הדעת, בלי פזיזות כלל! ❖ "ג חיובי חטאות על מעשה אחד! ❖ גם מעשה טוב - לא יעשה בחפזון! ❖ מעשה עם המשגיח הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל ❖ החילוק בין בהילות לזריזות ❖ הזריז - יוצא חצי שעה לפני הזמן! ❖ על הגוף לפעול במהירות - והדעת תהא ברוגע! ❖ "מתנינות" - טרם ההחלטה, "זריזות" - אחריה! ❖ "הואיל נא לשוב אלי ביום המחר לעת הזאת"... ❖ גם במצבים טרופים - על האדם לשמור עצמו מן הפזיזות! ❖ ישוב הדעת מתוך אמונה בה' אצל יוסף הצדיק ❖ בעלי התוספות זצ"ל - כתיבת החידושים בכל מצב! ❖ זהירותו הגדולה של הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל מהבהילות ❖ "החלטתי לא לפתוח את המכתב עד השעה עשר בבוקר"! ❖ אל תעשה שום דבר בעולם הזה בבהילות!... ❖ מהנהגתו של המשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל ❖ "אני מקבל עלי - להשתדל לקיים "אל תבהל מעשיך" ❖ העצה להשיג מידה זו - לעשות את הדבר רק לאחר זמן! ❖ ללמוד בעיון בלי כל הפסקה בדיבור או מחשבה! ❖ לפעמים העצה היא - שב ואל תעשה עדיף!

קפז

בושה

פתח דבר: ❖ מידת הבושה - מחיצת הברזל בפני העבירות ❖ אחד מהסימונים של כלל ישראל - ביישנים ❖ תכלית מעמד הר סיני - מידת הבושה! ❖ מהו החסרון של מי שאיננו בוש? ❖ בושה - הרגשת הסתירה בין הידיעה למעשים ❖ הגאון רבי יעקב גלינסקי זצ"ל - סתירה פנימית...

❖ ממעלות הבושה - יכול לחדול מהחטא גם באמצע עשייתו ❖ "לא חרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים" ❖ הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל נושא קל וחומר בנפשו ❖ "ואיך לא יבוש מן הבורא יתברך?" ❖ "העושה דבר עבירה ומתבייש בו - מוחלין לו על כל עוונותיו" ❖ אינו דומה כלל עבירה "עם בושה" לעבירה "בלי בושה"... ❖ "וישיג אדם מדרגת הבושה - בהתבודד לחשוב בגדולת השם" ❖ משל נפלא בענין זה ❖ הנהגת הסבא מקלם זצ"ל בעת נסיון ❖ הבושה - חסד עצום של הבורא יתברך! ❖ הבושה עוזרת לנו להבין מהו המושג "נהמא דכיסופא" ❖ מדוע לא הוכיח יעקב אבינו ע"ה את ראובן בנו אלא סמוך למיתתו? ❖ מדוע ירצה היוצא ליהרג לנקות את עצמו? ❖ צער הבושה - מר ממות! ❖ הבושה בעולם האמת - כמו כלי ראשון שהיד סולדת בו! ❖ הבושה המגונה - "לא הביישן לומד!" ❖ "מפני מה נתנה תורה לישראל? מפני שהם עזים!" ❖ "המנבל עצמו על דברי תורה - סופו להתנשא!" ❖ מעלת תלמידו של רבי פרידא ❖ לא יתבייש מהמלעיגים עליו בעבודת השם ❖ הכרת ערך התורה והמצוות - הגנה מפני המלעיגים ❖ מעשה במנהל בנק... ❖ מהנהגותיו של הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

בטחון

דיא

פתח דבר: ❖ לצפצף בשפתיים "בטחון" - דבר נקל הוא... ❖ מידת הבטחון - "לא בשמים היא" ❖ מידת הבטחון - מצוה דאורייתא ❖ "ציפית לישועה?" - התחזקת בבטחון? ❖ ארבעה צריכים חיזוק - בטחון בה' ❖ "גופי תורה תלויין בבטחון" ❖ בא חבקוק והעמידן על אחת - בטחון! ❖ מהות הבטחון - הידיעה שהוא ביד הקב"ה הכל יכול! ❖ בטחון פירושו - שהוא יודע את מצבו והוא בוטח בה' ❖ מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל - "עדיין אינני צריך" ❖ "כאשר נצטרך - יהיה!"... ❖ "בטחו בו בכל עת" - גם כאשר חרב מונחת על צווארו! ❖ כוחו של הבטחון ❖ מידת הבטחון היא אשר הועילה... ❖ כוחו של בטחון אמיתי ❖ מעשה עם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל ❖ הישועה באה כפי מידת בטחונו ❖ "בך בטחתי אל אבושה"... ❖ "אפילו רשע ובוטח בה' - חסד יסובבנו!" ❖ סגולת הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל - "אין עוד מלבדו" ❖ כח הבטחון גם ב"נמנעות!" ❖ הצדיקים מתים - רק בגלל רצונם! ❖ "בטחון - חפצא של עשירות!" ❖ כמה מהרווחים

שמישיג בעל הבטחון ❖ הבוטח בה' - ניצול מעבירות רבות! ❖ ההפסדים של מי שאין בו בטחון ❖ עסק הפרנסה - מסוכן למידת הבטחון! ❖ המאותו של לבן - כר נרחב לעבודת הבטחון ❖ מדוע החליף הסבא מנובהרדוק זצ"ל בכל עת את עיסוקו?... ❖ מדוע המשגיח זצ"ל היה שרוי בשמחה יתירה? ❖ בעניני רוחניות - אין לסמוך על הבטחון! ❖ עצות כיצד לקנות מידת הבטחון ❖ "החנות עתה כולה שלכם! היום הכל בחינם!" ❖ "אימתי קרוב אליך? בזמן שבפיך לעשותו!" ❖ אמירת פסוקי בטחון - סגולה לבטחון! ❖ אמירת פסוקי בטחון - סגולה לבטל כל גזרות קשות!

רלה

גאווה

פתח דבר: ❖ גאווה - אבי אבות הטומאה! ❖ גאווה - הקשה שבכל המידות! ❖ גאווה - איסור גמור מן התורה! ❖ כל הספקות באמונה נובעים ממידת הגאווה! ❖ הבעיות ב"שלוש בית" מקורן - גאווה! ❖ הגאווה מסלק את השכינה ❖ "אין אני והוא יכולים לדור בעולם" - הטעם ❖ מידת השם יתברך ומידת הגאווה - שני הפכים ❖ גבהות הלב גרועה מכל העוונות ❖ נגעים באים על גסות הרוח ❖ בעלי גאווה - עבודה זרה בעצמם! ❖ כל המתיהר - חכמה ונביאות מסתלקות ממנו ❖ הגאווה - כל ימיו מכאובים ודאגות ❖ "תועבת ה' כל גבה לב" ❖ את חטא הגאווה לא ניתן להצדיק! ❖ "מאוד מאוד הוי שפל רוח" - "שתקות אנוש רימה!" ❖ "אדם ביקר - ולא יבין נמשל כבהמות נדמו"... ❖ מדוע קיימת תופעת הנשירה מבתים טובים?... ❖ מדוע האש אינה משתתפת ב"פרק שירה"? ❖ מידת הגאווה מקורה בעיוורון החושים ❖ בדרך כלל הגאווה אינה אלא "דמיון" בעלמא ❖ מקור הגאווה - שקר ❖ אתה זקוק לעצה נגד הגאווה?... ❖ ילך כל אחד לפינה וישאל את עצמו על מה יש לו להתגאות... ❖ משיעור של איזה ר' חיים כולם נהנו?... ❖ "אתה יודע חצי ש"ס"... ❖ קונה לעצמו "שלישי" ואחר כך עוד מתכבד בזה... ❖ לעתים הגאווה על דבר שלא ראוי כלל להתגאות בו! ❖ "בכל שית אלפי שנין לא היה בעל יסורים כמוני"... ❖ עצתו של הבית הלוי זצ"ל כיצד לעקור את גבהות הלב ❖ גס רוח - אין עפרו ננער לתחיית המתים! ❖ אדם צריך לדבר עם עצמו... ❖ חינוך הילדים שלא יתגאו ❖ עיקר העבודה כנגד הגאווה - תפילה! ❖ במה אתה טוב יותר מהסוס?...

דרך ארץ**רנה**

פתח דבר: ❖ "דרך ארץ קדמה לתורה!" ❖ לעולם יהא "אדם" - ואחר כך "ירא שמים"... ❖ "דרך ארץ - פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה" ❖ הקב"ה נתן מקום למינים לטעות - בכדי ללמדנו דרך ארץ! ❖ אפילו אומות העולם יהיו נתבעים על חוסר דרך ארץ! ❖ הסבא מקלם זצ"ל שיבח את הגויים המלומדים בדרך ארץ ❖ דרך ארץ - מוביל את האדם לכל מיני מעלות טובות ❖ מהו "דרך ארץ"? - תהיה בן אדם! ❖ דרך ארץ - הגבלת הבהמיות! ❖ מדוע סולק התלמיד משיבתו של הסבא מקלם זצ"ל? ❖ מי שאין לו דרך ארץ - נבילה טובה הימנו! ❖ המתנהג בחוסר דרך ארץ - מבזה את התורה! ❖ הסבא מסלבודקא זצ"ל: "ממנו לא יצא כלום"! ❖ מדוע מתחילים התינוקות ללמוד בספר ויקרא? ❖ מסירות נפש על מידת דרך ארץ ❖ שינוי הטבע - משום "דרך ארץ" ❖ אברהם אבינו ע"ה ויתר על משאת נפשו בכדי לנהוג בדרך ארץ! ❖ לימוד נפלא מיעקב אבינו ע"ה ❖ מידת דרך ארץ של יוסף הצדיק ❖ גודל ההפסד בגלל מילה אחת שלא נאמרה... ❖ על דרך ארץ אין לוותר אף בשעת הסכנה! ❖ דרך ארץ באופן האכילה - אפילו בבשר קדשים! ❖ "כל עוף הקולט מן האויר - טמא"! ❖ מנקישה בדלת - אפשר להכיר כל אדם ❖ דוגמאות להנהגת דרך ארץ

הכנעה**רעג**

פתח דבר: ❖ מידת ההכנעה - מעיקרי התורה והעבודה ❖ התמצית של עבודת ה' - הכנעה ❖ אופן התשלום לבורא יתברך - על ידי הכנעה ❖ "אין דבר יותר שלם מלב נשבר!" ❖ "מה" - אשיב לה'... ❖ יסודה של מצות הבאת ביכורים - הכנעה ❖ עיקר קיבול התפילות תלוי בהכנעה! ❖ "אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש" ❖ קביעות מקום לתפילה - ביטוי של הכנעה ❖ יש להיזהר מכניעה בהמית! ❖ "תחנונים ידבר רש" ו"עשיר יענה עזות" ❖ מהי הדרך לקנות את מידת הכניעה? ❖ כניעה - על ידי התבוננות בברכות השחר ובתפילה ❖ כניעה על ידי התבוננות בשפלות ערכו ❖ הגולה ממקומו - נכנע! ❖ כניעה - על ידי התבוננות בתוכחות ובעונשי שמים ❖ דרך עבודתו של הסבא מנובהרדוק זצ"ל ❖ מפלת פרעה - מפני שלא נכנע להשי"ת ❖ ללא מידת ההכנעה אדם יכול לאבד את עולמו ❖ מעלותיה של מידת ההכנעה ❖ השגת התורה - רק על ידי הכנעה

לרבו! ❖ צורת מסירת התורה - באימה וביראה ברתת וביזיע! ❖ מדוע שימש הרב את התלמיד? ❖ כשהלימוד הוא בדרך הכנעה מסתייעא מילתא טפני! ❖ מידת ההכנעה של הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל ❖ על ידי הכנעה זוכים למחילת עוונות ולאריכות ימים! ❖ כמה תמיהות בענין "תיבת נח" ❖ בניית התיבה - התגלמות הכנעתו של נח לבוראו ❖ "כדי שתמליכוני עליכם" - מידת ההכנעה! ❖ עיקר העבודה בימים הנוראים - הכנעה ❖ מדוע ראש השנה הוא מעשרת ימי התשובה?...

רצג

הכרת הטוב

פתח דבר: ❖ "הכרת הטוב" - חיוב גמור! ❖ "הכרת הטוב" - עבודת והשתעבדות לבעל הטובה ❖ א. "הכרת הטוב" - לקב"ה ❖ "ברכות הנהנין" - מטרתם להכיר טובה להקב"ה ❖ חובה להכיר טובה על התורה והמצוות! ❖ יש להכיר טובה על היכולת לחזור בתשובה! ❖ מהנהגות הגדולים בענין הכרת הטוב לה' ❖ ב. מצוות כיבוד אב ואם - שורשה ב"הכרת הטוב" ❖ ג. הכרת הטוב - לבעל האכסניא ❖ "הכרת הטוב" - תלויה בטובה שקיבל ולא בכוונת הנותן ❖ מי שאין לו הכרת הטוב אינו ראוי לבוא בקהל ה' עד עולם! ❖ הכרת הטוב שרחש משה רבינו ע"ה לפרעה ❖ מהנהגות גדולי ישראל ב"הכרת הטוב" למארחיהם ❖ מדוע חיך הגרי"ז זצ"ל למצלמה?... ❖ ד. הכרת הטוב - לאשתו ❖ אשת בן תורה - מסירות נפש כפשוטו! ❖ יש להביע את הכרת הטוב בפה ובמעשה ❖ ה. הכרת הטוב - לרבו ❖ ו. הכרת הטוב - כלפי רבותינו המפרשים זצ"ל ❖ ז. הכרת הטוב - אפילו לגוי! ❖ מדוע נחלק נהר גינאי עבור הגוי? ❖ החפץ חיים זצ"ל התפלל עבור גוי - משום הכרת הטוב ❖ מדוע שוחח הגרא"מ שך זצ"ל עם הרופא הפולני? ❖ ח. הכרת הטוב לבעלי חיים ❖ הכרת הטוב - גם למי שלא עשה דבר רע ❖ בלעם נתבע על חוסר הכרת הטוב לאתונו ❖ מדוע השקה הגר"א לופיאן זצ"ל את החתול? ❖ ט. הכרת הטוב לצמחים ❖ י. הכרת הטוב לדומם ❖ אל תזרוק אבן לבור ששתית ממנו! ❖ אני חב הכרת הטוב לספסל... ❖ חיוב הכרת הטוב - על הפרטים הגדולים והקטנים כאחד ❖ חיוב הכרת הטוב - גם כשהטובה לא נעשתה באופן ישיר! ❖ מדוע בירך הגר"ח מוולאזין זצ"ל "ברוך שעשה לי נס במקום הזה"! ❖ חיוב הכרת הטוב - גם כאשר לא התכוון להטיב! ❖ מפני מה

זכה המן שרבי עקיבא יצא מחלציו? ❖ הכרת הטוב של הגאון רבי איסר זלמן זצ"ל ❖ סיפורים והנהגות מגדולי ישראל ❖ בזכותו התפנה לי זמן ללימוד... ❖ מדוע קרע הסטייפלר זצ"ל את המכתב? ❖ "קיימתי מצות חינוך"... ❖ הנהגתו של הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל ❖ כיצד אמורה להיראות "הכרת הטוב"?

הסתפקות במועט

שמו

פתח דבר: ❖ "המידה הגדולה במידות הטובות - מידת ההסתפקות" ❖ מידת ההסתפקות - סימן טהרה ❖ החפץ חיים זצ"ל: העיקר הגדול - לחיות חיי הסתפקות! ❖ בהצעת שידוך יש לבחון את מידת ההסתפקות ❖ "לא בקשה דבר" - מהות החיים ❖ הסתפקות במועט - לא בדיעבד אלא לכתחילה! ❖ המסתפק במועט - אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא! ❖ מידת ההסתפקות - מידתם של אוכלי המן ❖ "פותח את ידך ומשביע לכל חי - רצון"... ❖ "הסתפקות במועט" ו"עין טובה" ❖ מדוע הקב"ה נושא פנים לכלל ישראל? ❖ דברים נפלאים מהחתם סופר זצ"ל ❖ מידת ההסתפקות במועט של הגאון רבי יעקב ישראל פיישר זצ"ל ❖ מידת ההסתפקות בבית הוריו של מרן החזון איש זצ"ל ❖ ה"לוקסוס" - קלקל אנשים רבים ❖ מי שאינו מרגיל עצמו להסתפק במועט גורם מיתה לעצמו! ❖ הפתח לעבודת ה' - מידת ההסתפקות! ❖ הגאון רבי משה שניידר זצ"ל לא החליף כובע שלוש שנה... ❖ הרגשת "יש לי כל" רק אצל המסתפק במועט! ❖ מדוע סירב הגרא"ל שטיינמן זצ"ל לקבל את משכורתו? ❖ מידת ההסתפקות של הסבא מסלבודקא זצ"ל ❖ על מה התרעם רבינו החפץ חיים זצ"ל? ❖ מדברי הגאון רבי שמואל וואזנר זצ"ל ❖ מהי דרך העבודה על מידה זו? ❖ מעשה שהתרחש עם אלכסנדר מוקדון ❖ מדוע אבותינו הקדושים היו עשירים?... ❖ האבות הקדושים ע"ה סללו לנו את הדרך ❖ דברים ברורים מהגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל

הצנע לכת

שמה

פתח דבר: ❖ מה ה' דורש ממך? והצנע לכת עם אלוקיך! ❖ כיום - הנושא המדובר הוא: "מי בראש" ❖ הצניעות היא המפתח לכל המידות הטובות! ❖ "הצנע לכת" - "עמך אלוקיך" ❖ הצנע לכת - עבודת ה' הנבחרת

והרצויה לפניו ❖ בשכר "ויסתר משה פניו" - זכה לקלסתר פנים ❖ "אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין"! ❖ החזו"א זצ"ל: אינני אוחז מטקס של "הנחת אבן הפינה"! ❖ הפרסום - רק מזיק! ❖ צניעות - ביטול ה"אני" ❖ מה הקשר בין מסירת הסימנים למידת הצניעות? ❖ צניעות - הצנעת הליכותיו ודרכיו ❖ מה הקשר בין "צנוע באורחותיו" לצניעות הגוף? ❖ צניעות - להיות פנימי! ❖ אין "לשמה" בלי צניעות! ❖ הנהוג בצניעות - אין יד אדם שולטת בו! ❖ "מה יפו פעמיך" - כאשר הם ב"נעלים"! ❖ על אדם לעשות את עצמו כמו "גנב" ... ❖ מי ש"ריח" נודף ממנו למרחקים - אות הוא כי החל "להחמיץ" ... ❖ צניעותם של אבות העולם ❖ עבודת ה"הצנע לכת" של הגאון רבי חיים ברים זצ"ל ❖ "אלו מענייני הרבנית" ... ❖ "אנשים זקנים כמוני יש להם תועלת רפואית ממים חמים" ... ❖ כלום אין לחשוש בכך משום יוהרא"? ❖ מדוע הנמיך הגר"א לופיאן זצ"ל את קולו? ❖ מידת "הצנע לכת" של החפץ חיים זצ"ל ❖ מתי עיין המשגיח זצ"ל בסידור הרש"ש? ❖ לא להשאיר רושם! ❖ בני הגר"ח חייקין זצ"ל: לא הכרנו את אבינו ... ❖ "וכי אני אזכיר בשיחה זוהר הקדוש"? ... ❖ "לא מזרח, אבל גם לא מערב" ... ❖ "המסרב יותר מדי - דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח" ❖ האם לקנות כובע חדש? - הכרעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל ❖ אני בעל הבית פשוט מראדין ... ❖ הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל - גאונות בהצנעת הגדלות! ❖ "לכבוד מורי ורבי הגאון הצדיק הבלתי מפורסם" ... ❖ "הצנע לכת" - עבודת המלאכים! ❖ גם מעשה בפרהסיא יכול להישאר בצנעה ... ❖ "אור הצפון" - צניעות מתוך פרסום ❖ "אם תעשה כדי שילמדו ממך - עשה בפני הכל"! ❖ הצעד הראשון בדרך למידת הצניעות

שסט

ותרנות

פתח דבר: ❖ ויתור - הקרבת הרצון האישי למען הזולת ❖ "ויתור" - לשכוח מהפגיעה לחלוטין! ❖ "תחשוב שלא היה זה אלא "חלום רע" ... ❖ "מעביר על מידותיו" - "מניח מידותיו והולך לו"! ❖ מויתור לא מפסידים לעולם! ❖ מעשה נורא על כוחו של הויתור ❖ עובדה מאלפת מפי הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל ❖ הריח - כפי גודל הויתור! ❖ חבל שאנשים אינם מכירים במתיקות הנפלאה של הויתור! ❖ "דע לך - מי שמוותר הוא

החזק!" ❖ המוותר זוכה להתעלות מיוחדת ❖ "ישקני מנשיקות פיהו" - הנושק שפתיו בעת מריבה ❖ הגאון רבי חיים ברים זצ"ל: המציאות שלי זה ויתור! ❖ "מהיכן ניתן להשיג כח מעצור כזה?" ❖ מידת הויתור של הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל ❖ מידת הויתור של החפץ חיים זצ"ל ❖ לתת במצות תבלין של כבישת המידות! ❖ מידת הויתור אצל האבות הקדושים ❖ מה גרם להקמתה של תנועת המוסר? ❖ מרן הרב שך זצ"ל: לא להתהלך כל היום עם קפידות! ❖ "לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז!" ❖ במה יש להתמקד בבירור על הצעת שידוך? ❖ "נצבים - וילך, האזינו - וזאת הברכה" ❖ המעביר על מידותיו - מעבירים לו על כל פשעיו! ❖ "וזהו פתח תקוה נכבד מאוד" ❖ כיצד ניתן לוותר על פשעים?... ❖ המוותר סובל מצער - והייסורים מעבירין לו על כל פשעיו ❖ המעביר על מידותיו מסלק את צער השכינה! ❖ "מעבירין לו על כל פשעיו" - ממידת המשפט! ❖ המעביר על מידותיו - מאריך ימים וניצול ממיתה משונה! ❖ מדוע יעקב אבינו ע"ה העמיד את השפחות בראשונה? ❖ הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל: מה הציל את ישיבת מיר? ❖ המוותרים זה לזה - בדין ששניהם ינצחו! ❖ דרך העבודה על מידה זו - התבוננות בחומר החטא ועונשו

זהירות לא לצער את הזולת

שצו

פתח דבר: ❖ גרימת צער לזולת - לאו דאורייתא! ❖ המבזה את חברו כאילו ביזה את בוראו! ❖ מדוע לא אומרים "שהשמחה במעוננו" בברית מילה?... ❖ "נוח לו" לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש! ❖ גם בעונש הקפידה תורה לא לצער יותר מן הנצרך ❖ התורה חסה גם על המקלל ❖ בית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו - מדוע? ❖ חז"ל תיקנו תקנות ודינים - שלא לגרום צער לזולת ❖ להיכן צעד רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל באמצע הלילה? ❖ מהנהגתו של הגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל ❖ מדוע סגר ראש ישיבת פוניבז' זצ"ל את כל הספרים? ❖ הנהגתו של המשגיח רבי אליהו דסלר זצ"ל ❖ בתחבולות תעשה לך מלחמה - גם בעניני מידות! ❖ הנהגת הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל ❖ מעשה עם הגאון רבי יעקב פאם זצ"ל ❖ מדוע שוחח הגאון רבי יעקב פאם זצ"ל דוקא עם הילדים הקטנים?... ❖ מה סימן רבי נתן צבי פינקל זצ"ל בעת הבחינות? ❖ מעשה

עם הגאון רבי חיים ברים זצ"ל ❖ הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל דואג לתפור כפתור... ❖ זהירותו המופלגת של הגאון מטשעבין זצ"ל לא לפגוע באדם ❖ רבינו החזון איש זצ"ל מתמהמה עם התשובה... ❖ מדוע לא הסכים הגאון רבי יעקב ישראל פיישר זצ"ל לקבל את המגש? ❖ הרגישות הרבה לזולת של הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל

זריזות

תיג

פתח דבר: ❖ הזריזות - "עיקר ושורש בעבודת השם יתברך" ❖ הזריזות - "יסוד שבלעדיו אין לנו שייכות לעבודת השם!" ❖ מדוע בעל הטור זצ"ל פותח את ספרו במעלת הזריזות? ❖ זריזות - המידה של השראת השכינה באדם! ❖ זריזות קודם המעשה ❖ מתי פתח הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל את ישיבתו? ❖ להיכן נעלם הסבא מסלבודקא זצ"ל באמצע הביקור? ❖ זריזותו של החפץ חיים זצ"ל ❖ זריזות אחר התחלת המעשה ❖ יש להתרגל להיות זריז בכל! ❖ "חשתי" מפני ש"ולא התמהמהתי"... ❖ זריזות - לישון בזמן ❖ האם הותר איסור מן התורה לצורך הזריזות? ❖ הזריזות היא חלק מחלקי המצוה ❖ "וישכם אברהם בבוקר" - להיכן הוא רץ?... ❖ זריזותו של משה רבינו ע"ה במלחמת מדין ❖ זריזות - הקדמה לקיום המצוות ❖ מצוה בלי זריזות מתחמצצת ונפסלת... ❖ דבריו הנפלאים של הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל ❖ מצווה שנעשתה עם זריזות - היא בשלימות לגמרי! ❖ לאיזה שכר ניתן לזכות בשביל רגע אחד של זריזות? ❖ העושה מעשיו בזריזות - אות הוא כי אוהב את בוראו! ❖ רצים - להיכן שאוהבים! ❖ "דרך מצוותיך ארוץ כי תרחיב לבי" ❖ אם יניח עצמו ביד כבודותו - ודאי הוא שלא יצליח! ❖ טבע האדם - להתעצל... ❖ על האדם להפוך את הזריזות לטבע שני! ❖ במה אנו יכולים להידמות למלאכי מרום? ❖ "אם לא עכשיו" "אימתי יהיה העכשיו"? ❖ המתעצל נקרא פושע ❖ החיצוניות מעורר את הפנימיות ❖ זריזות איננה סתירה למתינות ❖ מחשבה מתוך מתינות, וביצוע בזריזות! ❖ הנוהג באמבולנס - למרות זריזותו עליו להיות שקול ומתון! ❖ "כהנים זריזים הם"

חמדה

תלג

פתח דבר: ❖ "אולי תקיימו את האזהרות כפי שאתם מקיימים את התקנות"... ❖ "חמדה - שמשדל להוציא מחשבתו לפועל" ❖ "לא תחמוד"

במחשבה - מחלוקת ראשונים ❖ אין לחמוד גם את ה"מיועד" לחבירו ❖
 האם יש איסור "לא תחמוד" בשטרות כסף? ❖ החומד "מעין" של חבירו
 - יש הסוברים שעובר ב"לא תחמוד" ❖ "לא תחמד" - לא יגרום אדם
 לחמדה ❖ דוגמאות ל"לא תחמוד" מחיי היום יום ❖ מדוע נתן השאגת
 אריה זצ"ל את כפית העץ במתנה? ❖ איסור "לא תחמוד" - גם בחפץ של
 מצוה ❖ מעשה עם בעל האמרי אמת מגור זצ"ל ❖ איסור "לא תחמוד"
 - גם בחפץ שאינו בשימוש ❖ "לא תחמוד" בין מחותנים ❖ מדוע הפקיר
 בעל ההפלאה זצ"ל את המנורות? ❖ לא תחמוד - הקו המבדיל בין חוקי
 התורה לחוקי המדינה ❖ העובר על "לא תחמוד" בא לכל החטאים! ❖
 "לא תחמוד" כולל את כל עשרת הדברות ❖ "וכל אשר לרעך" ❖ החומד
 - עוסק תמיד רק ב"הכנה לחיים" ❖ החמדה גרועה מעבירה שיש בה מעשה
 ❖ החמדה נותרת עד הנשימה האחרונה... ❖ אמונה - העצה להתגבר על
 החמדה ❖ "סופו נעוץ בתחילתו" ❖ יראה מבטלת את החמדה ❖ המעריך
 נכונה המצוות - מבטל מלבד את החמדה ❖ אהבת רעים מונעת את החמדה
 ❖ "השונא מתנות ניצל מחמדה" ❖ משל נפלא מהגאון רבי אליהו דסלר
 זצ"ל ❖ המשל של רבינו החפץ חיים זצ"ל

חנופה

תנא

פתח דבר: ❖ חנופה - לאו דאורייתא! ❖ גדולי ישראל נזהרו גם מ"אבק
 חנופה"! ❖ זהירותו הגדולה של הכתב סופר זצ"ל מחנופה ❖ מידת החנופה
 - אצל כל אחד ואחד ❖ "שער החניפות" - הסוגיא החמורה ביותר בכל
 הספר!... ❖ "אפילו הצדיק צריך לחשוד עצמו לחונף" ❖ אזהרה "לבלתי
 היכשל בפח של חנופה" ❖ החנופה מצויה בפרט בבעלי משרות! ❖ הוויתור
 של הבית הלוי זצ"ל בכדי לא להחניף ❖ "לא תחניפו את הארץ" - אפילו
 בשביל הארץ! ❖ מהי חנופה? ❖ אסור להחניף גם את הצדיקים ❖ מכתב
 נורא מהגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל ❖ המדבר אחד בפה ואחד בלב - בכלל
 חנופה ❖ חומרתה של מידת החנופה ❖ מהו "אגרופה של חנופה"?... ❖
 החונף - מבטל מצוות התוכחה ❖ המחניף לחבירו נכשל בעבירות רבות ❖
 כל שיש בו חנופה אין תפילתו נשמעת! ❖ כל המחניף לחבירו - סוף נופל
 בידו ❖ כת חנפים אינם מקבלים פני השכינה! ❖ המחניף - מזלזל בכבוד
 המקום ❖ המחניף - מחריב את העולם ❖ באיזה אופן מותרת החנופה

לרשעים? ❖ הנהגת החזון איש זצ"ל בענין זה ❖ החנופה המותרת והנצרכת
 ❖ אופנים נוספים של חנופה המותרת ❖ "אין לך דבר המבטל חנופה כמו
 תפילה בכוונה" ❖ המתרחק מהכבוד - ירחיק עצמו מן החנופה ❖ "הלהוט
 אחר מתנות - צריך להחניף לבריות"

תסט

חסד

פתח דבר: ❖ "עולם חסד יבנה" - היסוד המקיף את הכל ❖ התיקון
 ל"מלאה הארץ חמס" - "עולם חסד יבנה"! ❖ לא יעבור יום ללא גמילות
 חסד! ❖ גמילות חסדים שקולה כנגד כל מצוות שבתורה! ❖ מה יעשה
 אדם וינצל מחבלו של משיח? ... ❖ הגומל חסדים יתבשר שתפילתו נשמעת!
 ❖ תכלית בריאת האדם - גמילות חסדים! ❖ "האדם לא לעצמו נברא רק
 להועיל לאחרים"! ❖ לגמול חסד עם יהודי עדיף! ❖ גמילות חסדים -
 מצוה דאורייתא ❖ "העוסק בגמילות חסדים יושב בצילו של הקב"ה"! ❖
 "אהבת חסד - זו גמילות חסדים" ❖ להגיע ל"אהבת חסד" דרושה עבודה
 וגיעה מאומצת! ❖ אברהם אבינו ע"ה היה "אוהב חסד" ❖ "הרי אפריימק'ה
 טרח והלך להביא כר עבורי" ... ❖ הגאון רבי חיים ברים זצ"ל - איש שכולו
 "אהבת חסד" ❖ "גם אני אוהב חלות אלו, וכשאני קונה בשבילי אקנה גם
 לך" ... ❖ מה שאל הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל? ❖ הנהגתו המופלאה
 של הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל ❖ מה הדבר הראשון שצריך לעשות
 בגמור התפילה? ❖ "עבורי זה מידי לילה, אך עבור החתן זו פעם בחיים!"
 ❖ כיצד היה נראה ביתו של הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל? ❖ "פניו תהיינה
 מאירות תמיד, ויקבל כל אדם בסבר פנים יפות"! ❖ לקבל כל אדם בסבר
 פנים יפות - חיוב גמור! ❖ כיצד ניתן לגמול חסד עם עשיר מופלג? ❖
 "טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב" ❖ הוראתו של בית שמאי:
 אל תשכח את שאר חובותיך! ❖ רבן יוחנן בן זכאי - שילוב מופלא בין
 גדלות בתורה ל"בין אדם לחבירו" ❖ "הוי מקבל את כל האדם" - אפילו
 גוי! ❖ יש להסביר פנים גם לעוברים ושבים! ❖ "כל" - לרבות את כולם!
 ❖ "בבקשה, תארח בביתך את הסוסים והעגלה" ... ❖ "אינני יודע, זה היה
 אורח" ... ❖ מהו ב"סבר" פנים יפות? ❖ "מדוע אני צריך לסבול מ"חרדת
 הדין" שלו"? ... ❖ "החסיד - צהלתו על פניו ואבלו בלבו" ❖ "המאזין שומע
 את החיוך" ... ❖ מה יכולה לגלגל אמירת "בוקר טוב"? ❖ סבר פנים יפות

- המתנה הטובה ביותר שאדם יכול להעניק! ❖ ילד הגודל בלי הארת פנים
 אי אפשר שיהיה בריא! ❖ כיצד קיבלו בקלם את פני הבחורים? ❖ מעשה
 עם הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל ❖ החסד המעולה ביותר - בבית! ❖
 "הקרוב קרוב קודם!" ❖ פסק הלכה - חסד בבית נחשב לחסד! ❖ הזכות
 המיוחדת של "ותתצב אחותו מרחוק לדעת מה יעשה לו" ❖ חסד שנעשה
 ללא "נהמא דכיסופא" - החסד המושלם! ❖ החסד בבית - מצוה שאי
 אפשר לעשותה על ידי אחרים! ❖ מדוע הגברים מאחרים לבוא ביו"ט לבית
 הכנסת? ❖ אברהם אבינו ע"ה "רודף צדקה וחסד" - שגמל חסד עם שרה
 אשתו ❖ "זו המצוה שלה, אבל המצוה שלך - לעזור לה!"... ❖ מדוע חזר
 הגאון רבי דוד בהר"ן זצ"ל על עקבותיו? ❖ מהנהגת הגאונים רבי משה
 פיינשטיין זצ"ל ורבי יעקב קמינצקי זצ"ל ❖ מידת החסד של הגאון רבי
 נפתלי אמסטרדם זצ"ל ❖ "אני גומר לנגב את הרצפה ומיד בא"..." ❖ מי
 צריך לרוקן את האשפה?... ❖ מדוע נאמר "צו את אהרן" על הוצאת הדשן?
 ❖ "אין לי ברירה אעשה זאת בעצמי"..." ❖ העסק בהכנות השבת - משום
 כבוד שבת!?!...

טוב עין - צר עין

תקה

פתח דבר: ❖ גדלות האדם נמדדת לפי טובת העין שבקרבו ❖ הטוב עין
 - ראוי לכל מידה טובה! ❖ תלמידי אברהם אבינו ע"ה לעומת תלמידי בלעם
 הרשע ❖ "עין טובה" - הקו המבדיל בין צדיק לרשע... ❖ רק בעל עין
 טובה נוחל עולם הבא! ❖ מהי "עין טובה"? ❖ טוב העין - משפיע לאחרים
 ❖ "דאגתי היא רק שיספקו לו צרכיו וסעודת שבת"..." ❖ אני בהחלט
 יכול להבין שבני אדם צריכים... ❖ טוב העין של הגאון רבי חיים ברים זצ"ל
 ❖ טוב העין של הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל ❖ את מי בחר הגאון
 רבי אברהם גרודז'ינסקי זצ"ל לחתן?... ❖ טוב העין - רוצה בטובת הזולת
 למרות שאינו ראוי לכך ❖ מעשה עם הגאון בעל הנודע ביהודה זצ"ל ❖
 "עין טובה" - לראות במעלות חברינו ❖ אדם רואה בעיניו את מה שהוא
 רוצה לראות! ❖ "ואהבת לרעך" למרות שהוא "כמוך"! ❖ יש למצוא את
 הטוב בכל דבר ❖ מעלותיו של בעל ה"עין טובה" ❖ "הכרת הטוב" שייכת
 רק בבעל "עין טובה"! ❖ איזו דרך טובה שידבק בה האדם: רבי אליעזר
 אומר - עין טובה. ❖ "טובת העין" של החפץ חיים זצ"ל הצילה נפש מישראל

❖ "עין טובה" באמצעות אמונה חושית ❖ "אם חפץ אתה להידבק באהבת
 חבירך הוי נושא ונותן בטובתו!" ❖ ענווה - אמצעי להשיג טובת עין ❖
 גריעותו של צר העין ❖ צר העין - נגעים באים עליו ❖ צרות העין מחריבה
 את ביתו של אדם

ישרות

תקבג

פתח דבר: ❖ אין טוב למעלה מן הישרים! ❖ הקב"ה, התורה הקדושה
 והאבות הקדושים - נקראו "ישרים" ❖ מדוע הרמח"ל זצ"ל קרא לספרו
 "מסילת ישרים"?... ❖ הקב"ה לא סובל צדיק שאינו הולך בדרך הישר ❖
 לא רוח הקודש, אולי קצת ישרות!... ❖ מישרות - לא מפסידים אף פעם!
 ❖ מידת היושר של יוסף הצדיק ❖ "אם נטלת את שאינו שלך - שלך
 יטלו ממך!" ❖ התורה הקדושה דורשת מהאדם להתנהג בישרות! ❖ למה
 לי קרא? סברא היא! ❖ המצוות התלויות בסברא - הכל מחוייבים בהם!
 ❖ כיצד ניתן לדרוש מאדם כל כך הרבה?... ❖ כיצד נהיה "אור לגויים"?
 ❖ ה"ישרות" מחייבת התנהגות על פיה! ❖ "יודע היה צדקן של אחיו"
 ❖ מידת הישרות של מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל ❖ "עשה האלוקים את האדם
 ישר" ❖ הפורק מעל צוארו "חשבונות רבים" - ישיג את מידת היושר
 "חשבונות רבים" - "נגיעות" ❖ הנמשך אחר "חשבונות רבים" - מסוגל
 להרוג חפים מפשע! ❖ "חשבונות" במסווה של מצוה ❖ "נעשה" - בלי
 חשבונות! ❖ התייצב נגד ה"אבל!" ❖ "חשבונות רבים" - תאוות ומידות
 רעות ❖ "זך - ישר פעלו" ❖ מצב כלכלי דחוק - אינו מהווה סיבה לעבירה
 על החוק! ❖ מידת יושרו של ראש הישיבה מרן הרב שך זצ"ל ❖ "בנך
 אינו זקוק לי, לא אקח שכר על הלימוד עמו" ❖ מדוע בירר הגר"י קמינצקי
 זצ"ל את ערכו של הגביע? ❖ "אני לא עונה על דברים עקומים!"... ❖ מה
 השאלה?! צריך להחזיר הכל לממשלה!... ❖ יש להתרחק מצל צילו של
 דרך העקמומיות! ❖ לעתים - המקלקל אורחותיו מצליח דרכו ❖ מהו
 המדד למצב מידת הישרות שלנו? ❖ "אוהב את המישרים"

חלק ב'

כבוד

תקנא

פתח דבר: ❖ אין רודף את חיי האדם כמו הכבוד! ❖ ה"כבוד" - אבר שהנשמה תלויה בו! ❖ כיצד הלך ה"פרוש" לבית עולמו?... ❖ רדיפת הכבוד - חטא גמור! ❖ הרודף אחר הכבוד - בקושי יוכל להירפא! ❖ מה"כבוד" - אין ברירה אלא להתרחק! ❖ יצר הכבוד שולט בכלם ❖ הניסיון העיקרי לעת זקנה - הכבוד! ❖ ביאורו הנפלא של החתם סופר זצ"ל ❖ התוצאות ההרסניות של השאלה "מי בראש"? ❖ "אפשר הגדולה הזו עתידה לעמוד ממני ואני אדום"?! ❖ פרעה השחית דרכו בהיותו "רודף כבוד"! ❖ מפלתו של המן הרשע - מפני רדיפת הכבוד ❖ "הכבוד מוציא את האדם מן העולם" - משני עולמות! ❖ המבקש כבוד - אין לך עניות גדולה מזו! ❖ אם לא היו קמים היה דוקר לך יותר!... ❖ הרודף אחר הכבוד מאבד את שיקול דעתו ❖ הסבא מקלם זצ"ל: "אל תהרגוני"... ❖ מהנהגותיו של המשגיח רבי זיידל אפשטיין זצ"ל ❖ הוא לא מת מרעב אלא מכבוד!... ❖ "הבורח מן הכבוד הכבוד רודף אחריו"... ❖ הרודף אחר הכבוד מאבד את העולם הבא! ❖ "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה - חוץ מצא"! ❖ הנאה מכבוד בעוה"ז מנכה מזכויותיו בעוה"ב! ❖ "קוגל" אוכלים רק בשבת... ❖ כיצד הגיב הגר"פ שיינברג זצ"ל על כבוד שהוענק לו? ❖ מרן הרב שך זצ"ל: במה אני בא לעולם העליון?! ❖ הרודף אחר הכבוד - סובל מטרדות ומניעות ❖ הרודף אחר הכבוד - נעשה נטול "שאיפות" ❖ הרודף אחר הכבוד - מאבד את שיקול דעתו ❖ אזהרת ה"פרי מגדים" זצ"ל למורי ההוראה ❖ הנמכת הקומה משחררת את האדם מכל בעיותיו! ❖ הרודף אחר הכבוד - אם יתבונן מעט יעמוד על האמת ❖ "וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך" ❖ מדוע הגאון רבי יצחק בלזר זצ"ל חיכם בכתפו באמצע ההספד?... ❖ "מה יתן ומה יוסיף אם כבודני אנשים"?! ❖ היכן ממוקם ה"מזרח"?... ❖ דברים מועילים לשבירת מידת הכבוד ❖ עצתו של המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל

מעס

תקעז

פתח דבר: ❖ הכועס עובר על איסור דאורייתא! ❖ מי שאיננו כועס מקיים מצות עשה: "והלכת בדרכיו"! ❖ במידת הכעס אין להתנהג בדרך האמצעית!

❖ "הכועס חכמתו מסתלקת ממנו" ❖ מדרך הטבע - כעס מסלק חכמתו של אדם ❖ "חכמתו מסתלקת" - גם מה שכבר למד ❖ הכועס - מורדין אותו ממעלתו ❖ הכועס עובר על "פן יסורו מלבבך" ❖ הכועס - כל מיני גיהנם שולטים בו! ❖ הכועס - כאילו עובד עבודה זרה! ❖ הכועס דומה לשיכור ❖ בשעת הכעס נחשב לשוטה ❖ הכועס מאבד שיקול דעתו לחלוטין! ❖ הכועס - שוכח את כל טענותיו ❖ המסתכל בפני הכועס - משכח תלמודו ❖ הכעסן - אין לו חן בעיני הבריות ❖ מהו שיעור ה"כעס" עליו הקפידה התורה? ❖ מי שאינו כועס - זוכה לגילוי אליהו! ❖ מי שאינו כועס זוכה לאהבת הקב"ה ❖ "עוד אלף כמוהו ולא אכעס"! ❖ עד היכן אמור להגיע האיפוק מהכעס? ❖ הנהגתו של הגאון רבי זונדל קרויזר זצ"ל ❖ "בחנות שלי לא קיים המוצר הזה שקרוי קפידה" ❖ "רצון קוני שלא אכעס" ❖ חומרותיו של הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל באפיית המצות ❖ "כעס הפנים ולא כעס הלב" ❖ "כל שאור וכל דבש - לא תקטירו" ❖ "לא יכעוס אפילו על קנאת השם"! ❖ אדם מסוגל לקבוע אם יכעס או יאיר פנים ❖ "תתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת" ❖ קריאת מאמרי חז"ל בגנות הכעס ❖ יביט ב"צדק" של חבירו ❖ להשהות ולהלין את הכעס ❖ ישית על עצמו קנסות ❖ התבוננות ואמונה ❖ להביט על מה שאירע בפרספקטיבה של זמן ❖ ישפוך תפילה להינצל מן הכעס

כפיות טובה

תקצט

פתח דבר: ❖ כפוי טובה אינו בגדר אדם! ❖ אפילו בעלי חיים אינם כפויי טובה ❖ "ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו - ישראל לא ידע עמי לא התבונן" ❖ מדוע מלקין עם רצועה של חמור?... ❖ התביעה על פרעה - "אשר לא ידע את יוסף"! ❖ מדוע הושווה עונשם של עמון לעונשם של מואב? ❖ כפיות טובה - גם לאחר זמן רב, וגם כשאין לו צורך בה! ❖ כפוי טובה - ככופר בעיקר! ❖ כיבוד אב ואם - שלא יהיה כפוי טובה ❖ כיבוד אב - מצוה ש"בין אדם למקום" ❖ על איזה חטא תיקנו תענית בה"ב? ❖ כפוי טובה נחשב לגזלן! ❖ כפוי טובה עובר על "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו"! ❖ כפוי הטובה נועל דלת בפני עשיית חסד ❖ "משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו" ❖ מדוע מי שאינו כורע ב"מודים" נהפכת שדרתו לנחש! ❖ מי שאינו מכיר בטובה - היא נלקחת ממנו! ❖ מדוע מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו? ❖ אסור לאדם שיש לו להראות

כאילו אין לו! ❖ הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל לא הסתיר את אריכות ימיו ❖ גאווה וגסות רוח - גורמות לכפיות טובה! ❖ מה עומד מאחורי התופעה של "משלם רעה תחת טובה"? ❖ "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל"... ❖ מדוע קל יותר לאדם להכיר טובה על דבר פעוט? ❖ האדם כפוי טובה כי הוא מרגיש ש"מגיע" לו! ❖ "בראשית ברא" - "בשביל ביכורים שנקראו ראשית" ❖ מי שאינו כפוי טובה מגיע לישרות! ❖ מדוע שתק הגאון רבי אריה לוי זצ"ל? ❖ מעשה נורא עם הגאון רבי אליעזר פערלמוטער זצ"ל ❖ מדוע יצא החזון איש זצ"ל ללון אצל הגר"ש גריינמן זצ"ל? ❖ מכתבו המאלף של הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל

הוי דן לכף זכות

תרכא

פתח דבר: ❖ מה הכי קשה לקיים?... ❖ אף בעל רוח הקודש - חייב לדון לכף זכות! ❖ מהי התועלת במידה זו? ❖ "ואהבת לרעך כמוך" - רק באמצעות "הוי דן" ❖ הדן לכף זכות - ניצול מהשפעות רעות ❖ "ומכריעו לכף זכות" - אחד מקנייני התורה ❖ לדון לכף זכות - יסוד המצוות ש"בין אדם לחבירו" ❖ "הדן לכף זכות" - בכלל "הבאת שלום" ❖ "עשה לך רב וקנה לך חבר" - רק במי ש"דן לכף זכות" ❖ מה שייך בבי"ד של מעלה לדון לכף זכות? ❖ באותו מעשה ניתן למצוא צדדים שונים! ❖ הדן לכף זכות קובע מהו מהות המעשה ❖ "באין כל מעשיו ונפרטין לפניו" ❖ "כשם שדנתוני לכף זכות כך המקום ידינכם לזכות"! ❖ גם במעשה שלילי - אפשר שהכוונה זכה וטובה ❖ מהי "שנאת חנם"? ❖ הוי דן את כל ה-אדם ❖ לדון לכף זכות - את האדם, לא את המעשה! ❖ "בצדק תשפוט עמיתך" לעומת "הוכח תוכיח" ❖ ג' מעשים בענין "הוי דן את כל האדם לכף זכות" ❖ דרגה מעל דרגה ב-"דן את חבירו לכף זכות" ❖ לעתים ה"דן לכף זכות" כתוצאה ממידותיו הרעות! ❖ "מצדיק רשע ומרשיע צדיק - תועבת ה' גם שניהם" ❖ עצות ודרכים לקיים "הוי דן" ❖ להקדיש עמל ויגיעה למצוא זכויות! ❖ מה עושים כשיש "יהודי מוקשה"? ❖ "שכל עקום" - לשם מה נברא בעולם? ❖ הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל - פנינים ממשנתו ואורח חייו ❖ "נשים - עם בפני עצמם הם"! ❖ לימוד מוסר מחולל מהפכה בלב הלומד! ❖ "עין טובה" - העצה העיקרית ❖ בעל אמונה ידון לכף זכות ❖ "כל הפוסל במומו פוסל"... ❖ הרצון מביא את הביצוע המעשי ❖ צד זכות לתלמיד חכם שקרא מודעות בזויות... ❖ גם במעשה החמור ביותר קיימים

❖ צדדי זכות! ❖ החתונה שנערכה באולם היוקרתי... ❖ עגמת נפש בחינם...
❖ לימוד זכות - אפילו על גב שפל

ליצנות

תרנא

פתח דבר: ❖ "בדיחות הדעת" ו"ליצנות" - הקו המבדיל ❖ מהי ליצנות?
❖ עיתונים וסרטונים - מכלל הליצנות! ❖ "גרש את האמה הזאת ואת
בנה"... ❖ המשיכה לליצנות - מכח היצר של ביטול תורה ❖ ליצנות אין
בה עמל וטורח ועל כן האדם נמשך אחריה! ❖ הליצנות מושכת גם אנשים
גדולים! ❖ להתרחק מהליצנות כמו מאש! ❖ מה ציווה רבי את בניו קודם
פטירתו? ❖ "לך מנגד לאיש כסיל!" ❖ "לפתח - חטאת רובץ" ❖ ליצנות
- כמו מגן המשוש בשמן... ❖ את השיחה החזקה ביותר - ניתן לדחות
בכמה מילים!... ❖ הלץ שבוי בקלות דעתו כמכוננית המחליקה על כתם
שמן! ❖ "ביקש לץ חכמה ואין" ❖ "נכנס ללב דבר של ליצנות - יצא כנגדו
דבר של תורה!" ❖ הלץ נעשה כשכור שאין השכל והדעת שולטים עליו!
❖ מהי התביעה על המינים? ❖ ליצנות - הורסת ומכלה כל חלקה טובה!
❖ המתלוצץ - יסורין באים עליו ❖ החפץ חיים זצ"ל - מהי הסיבה לכל
הצרות? ❖ "תורת ה' חפצו" - "במושב לצים לא ישב!" ❖ עצתו של הסבא
מקלם זצ"ל - התבוננות ❖ "עם לצים אינני רוצה להשתדך!" ❖ ליצנות!
לא תקבלו סמיכה!

מתינות

תרסט

פתח דבר: ❖ "מידת המתינות מכבדת בעליה בעיני אלוקים ואדם" ❖
השל"ה הקדוש: "אמרתי בחפזי - כל האדם כוזב" ❖ "מתינות" - מהנהגותיו
של הקב"ה ❖ ההוראה הראשונה במסכת אבות - "הוו מתונים בדין" ❖
"כל אדם הוא דיין ושופט לעצמו!" ❖ "המתן ותינצל, מהר ותתחרט!" ❖
מה היתה ה"מסירות נפש" בדורות הראשונים?... ❖ מתינות - אף במצבים
הקשים ביותר ❖ שלושת חלקי מידת המתינות: ❖ מתינות במחשבה
❖ מעשה עם הגאון רבי שרגא פייבל מנדלוביץ זצ"ל ❖ מתינות במעשה
❖ מהנהגותיו של הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל ❖ מתינות בדיבור ❖ הגאון
רבי פנחס מקוריץ זצ"ל: "אתם תהיו מתונים"... ❖ ימי הנערות - הזמן הנכון
לעבוד על מידת המתינות ❖ החילוק בין מתינות לעצלות ❖ העצלן - פיזי

לעומת המתון - מיושב ❖ לפעמים העצלות - גורמת לתנועה ולמרץ ❖
מדוע המאחר לתפילה - בדרך כלל מסיימה בזריזות יתירה?...

נושא בעול עם חברו

תרפג

פתח דבר: ❖ מעלת ה"נושא בעול" - עולה על כל המעלות! ❖ ראשית דרכו של העוסק בחכמת המוסר - להיות "נושא בעול"! ❖ מדוע נשאר הרב מפוניבז' זצ"ל ללמוד אצל החפץ חיים זצ"ל? ❖ האדם - לא לעצמו נברא! ❖ מהו ה"נושא בעול"? ❖ מדוע ניצבה מרים מרחוק? ❖ הנשיאה בעול אצל הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל ❖ מדוע לן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בתל אביב? ❖ הנשיאה בעול אצל המשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל ❖ "מי שברך לחולים" - הזדמנות לנשיאה בעול! ❖ הגר"א קוטלר זצ"ל זכר את שמותם של שמונים ושלושה חולים! ❖ מה שלח המשגיח הגאון רבי מתתיהו סלומון שליט"א באמצע החתונה? ❖ להרגיש את צרכי הזולת בלבד - בלי תערובת אנוכיות! ❖ כולם ניסו לעודד אותי אבל הרב זצ"ל בכה איתי! ❖ ה"נושא בעול" מתפלל על כל חולה בכל מצב! ❖ עכשיו אני מרגיש את הצער של בני... ❖ "נושא בעול" - גם על צער קטן ❖ נשיאה בעול - גם כאשר לא ניתן לעזור באופן מעשי ❖ מדוע המבקר חולה "נוטל אחד משישים בצערו"? ❖ הנושא בעול - זוכה לדרגות רמות ונשגבות ❖ מנהיגי ישראל נבחרו בשל היותם מן ה"נושאים בעול"! ❖ מדוע השתוקקו גדולי האומה לשמש כ"מלך"? ❖ מדוע יצא "אחר" לתרבות רעה? ❖ "לא טוב היות האדם לבדו" - בלי נשיאה בעול! ❖ מי שאינו נושא בעול - חשוב כמת! ❖ מדוע המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו? ❖ על ידי אהבת חברים ניתן להיות מן הנושאים בעול ❖ התנאי הראשון: להשתחרר מה"אני" ❖ תפילה על הזולת - בכדי לשאת בעול! ❖ ירגיל עצמו מן הקל אל הכבד

סבלנות

תשה

פתח דבר: ❖ מהו הפירוש "סבלנות"? ❖ סבלנות ביחס לאחרים ❖ "עיקר יסוד האדם - להרגיל עצמו בסבלנות"! ❖ "הסבלן מסוגל מאוד להשיג את מידת השמחה" ❖ הסבלנות - הראשונה לכל המידות ❖ סבלנות - אחת מתכונות המנהיג ❖ סבלנותו המופלגת של הלל הזקן ❖ סבלנותו של

הגאון רבי שמחה זליג ריגר זצ"ל ❖ רק בעל סבלנות יכול להיות מכניס אורחים! ❖ סבלנות גם בזמנים בהולים... ❖ האופן היחיד לקיום של חברה טובה - סבלנות! ❖ סבלנות אל מול אופייה של אשתו ❖ סבלנות בחינוך הילדים ❖ סבלנות - גם כלפי עצמו! ❖ על האדם להיעזר בסבלנות בעתות קושי ורפיון! ❖ סבלנות המלמד ❖ סבלנותו המיוחדת של הגאון רבי ישראל יעקב פיישר זצ"ל ❖ הדרך להיות בעל סבלנות - באמצעות כח ההרגל ❖ תיקון המידות - בעשיית דבר מצוה ❖ להתלמד לסבלנות - בהדרגה ❖ החלטתי לענות על שאלה - עד חמש פעמים ותו לא... ❖ הגר"י סלנטר זצ"ל ניסה את תלמידיו במידת הסבלנות ❖ החותמת של תלמידי קלם ❖ "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" - חינוך לסבלנות ❖ חוסר סבלנות - פורענות גדולה ביותר ❖ סבלנות שאיננה טובה ❖ על אף כל התוכחות - יש לי סבלנות...

תשכה

סדר

פתח דבר: ❖ המרושל בהנהגתו - מבולבל בדעתו! ❖ כל התורה בנויה על סדר! ❖ מעלת הסדר - ניכרת גם באומות העולם ❖ דוגמא לנחיצות הסדר - מסילת הברזל ❖ הקפדה על הסדר - כבודה של מלכות! ❖ מידת הסדר חיונית אפילו לרשכבה"ג! ❖ מה עשה הסבא מקלם זצ"ל כשביקר את בנו? ❖ מידת הסדר בישיבת קלם ❖ השראת השכינה תלויה ב"סדר" ❖ עבודת הכהן גדול - ה"סדר" מעכב בה ❖ מעלת הסדר - הכנה לקבלת התורה ❖ "כאיש אחד בלב אחד" - עם סדר! ❖ מהו גילוי החיבה לישראל על ידי הדגלים? ❖ "מסדר את הספסלים" - סיבה להיות מנהיג הדור! ❖ החומרה הרבה במי שמקלקל את הסדר ❖ מדוע "משורר ששיער בשל חבירו חייב מיתה"? ❖ עונשם של דור המבול בשל הפרת הסדר ❖ מדוע איננו משתנים לאחר חגי חודש תשרי? ❖ אי סדר - יסוד הכשלון ❖ הכותב הוא איש מבולבל... ❖ "הסידור הוא נשמת הענינים וחיותם" ❖ על לימוד התורה - להיות מתוך סדר ❖ סדר - תנאי עיקרי בתפילה ❖ הדייקנות - מענפי הסדר ❖ סדר - גם במילי דעלמא ❖ סדר מופתי מבית תלמוד תורה דקלם ❖ "ערדליים הפוכים"!!... ❖ "ראוי שלכל סיכה תהיה לה מקום קבוע" ❖ עם סדר - יש זמן לטייל, בלי סדר - אין זמן לאכול... ❖ "יבדוק באחיה" - האם הם מסודרים...

עזות**תשמג**

פתח דבר: ❖ מהו "עז כנמר"? ❖ עזות הנמר - מעבר לכוחותיו ❖ ה"עז כנמר" מקבל כוחות מן השמים ❖ שליטתה של יון בכל העולם - בזכות מידת העזות ❖ כיצד פנחס החליט לסכן את עצמו? ❖ הבא ליטהר - מסייעין אותו! ❖ "מפני מה נתנה תורה לישראל - מפני שהן עזין" ❖ "הוי עז כנמר" - סוד קיומו של עם ישראל ❖ אדם ישיג את אשר הוא שואף! ❖ "לא הביישן למד" ❖ גדלותו של התלמיד ❖ כיצד זכה רבי עקיבא לגדול בתורה בגיל ארבעים? ❖ לא יתבייש מפני המלעיגים עליו! ❖ "ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש" ❖ "הוי עז כנמר" לעומת "עז פנים לגיהנם" ❖ מדוע חז"ל כרתו דינו של העז פנים שהוא ישר לגיהנם? ❖ אנא מתניתא ידענא - "עז פנים לגיהנם" ❖ "עז פנים לגיהנם" - בלי חילוקים... ❖ ה"עז פנים" לא יזכה למות מתוך תשובה! ❖ כל החוטאים מלבד ה"עז פנים" יכולים להיענש בתוך גן עדן ❖ המלאך שנברא - בעל תכונות דומות לעבירה ❖ מי מקטרג בראש כולם? גזל! ❖ העזות - כסעף לעבודה זרה! ❖ המתגבר במידת העזות - נבזה מאוד בעיני בני אדם! ❖ "יה"ר... שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים"

ענוה**תשסא**

פתח דבר: ❖ "ענוה" איננה התכחשות למעלותיו! ❖ מעלותיה המופלגות של מידת הענוה ❖ מידת הענוה - הקדמה לבריאתו של אדם הראשון! ❖ ענוה - אות של גדלות! ❖ לימוד מידת הענוה עדיף מ"תילי תילין של הלכות"! ❖ הגאולה העתידית לא תתרחש אלא בזכות הענוה! ❖ ההגדרה הנכונה והמדוייקת של מידת הענוה ❖ "הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק" - מקודשת! ❖ האם החזון איש זצ"ל ידע שהוא "גדול הדור"? ❖ כשאני אומר לך שאסור מי בדורינו יכול להתיר לך? ❖ יסוד הענוה - אמת ❖ "לא תיתני ענוה דאיכא אנא" ❖ אדם דומה ל"מראה"... ❖ מה אמר משה רבינו ע"ה על עצמו? ❖ מי שאינו מכיר את מעלותיו - לא יוכל להתעלות! ❖ "אדם ביקר, ולא יבין - נמשל כבהמות" ❖ "הפתח הראשון הוא: שידע האיש העובד ערך עצמו"... ❖ כאשר נדרשת עשייה - לא יחביא את מעלותיו! ❖ מתי השתמש הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל בתואר "רבה של בריסק" ❖ "יהודי צריך שיהיו לו שני כיסים"... ❖ על מה חשב הגאון

רבי משה פינשטיין זצ"ל טרם הסכמתו להשתלה? ❖ מהיכן ידע הגאון רבי משה פינשטיין זצ"ל שמדובר בגוי? ❖ מדוע ניתנה תורה ב"הר" ולא ב"עמק"? ❖ כיצד יכיר את מעלותיו ולא יפול לרגל גאווה? ❖ מעלות האדם - כמו השואל בגדים... ❖ הרמח"ל זצ"ל: אין אדם שאין בו חסרונות! ❖ מעלות האדם - כמו משרתי הבית! ❖ אילו היית משנן 375 פעמים גם אתה יכולת לפסוק כמוני... ❖ "גלגל החוזר בעולם"... ❖ קירבת ה' גורמת לענוה ❖ ככל שמתקרבים לאור צל האדם מתקטן והולך... ❖ התבוננות - עד כמה הינו רחוק עדיין מלקיים חובתנו ❖ ככל שיש לך יותר כלים - כך הנך מחוייב יותר! ❖ "ביום רגיל אני הולך, אך ביום גשום אני רץ"... ❖ מהיכן נבעה ענוותנותו של משה רבינו ע"ה?...

תשפו

עצבות

פתח דבר: ❖ "עצבות - גורמת מניעת העבודה וקיום המצוות" ❖ השרוי בעצבות - אין תפילתו עושה פירות! ❖ הטעם ש"אין עומדים להתפלל מתוך עצבות" ❖ העצב - אינו נקרא שלם ❖ העצב מראה בעצמו כי "שוא עבוד אלוקים"! ❖ העצבות - הגורם הראשי לחולאי האדם! ❖ עצבות מקורה בפריקת עול מלכות שמים! ❖ יסוד העפר - עצבות ❖ מעשים רעים גורמים לעצבות! ❖ טעות נפוצה בענין הצורך בעצבות ❖ כאשר ממליכים מלך חייבים להיות בשמחה! ❖ וידוי - עם דמעות, אך לא בעצבות! ❖ לימוד מוסר - מתוך שמחה... ❖ עצה לעצבות - "גיי וייטער"! ❖ הכל מאיתו יתברך - מה מקום יש לעצבות?... ❖ "עצביהם - כסף וזהב מעשה ידי אדם" ❖ אין עצבות "ממה נפשך"... ❖ עצת הגאון בעל הבן איש חי זצ"ל - התבוננות בקורות בני האדם ❖ שמחה עצומה "שלא עשני גוי"! ❖ חמין במוצאי שבת מלוגמא - לעצבות ❖ איזהו בן עולם הבא?...

תתג

עצלות

פתח דבר: ❖ טבע האדם הוא להתעצל ❖ העצלות היא "עצמותו של האדם"! ❖ "כי עפר אתה" - גם בחיים! ❖ המידה היחידה שפועלת אצל האדם ללא הפסקה - מידת העצלות! ❖ הרמח"ל זצ"ל על העצל: "ודאי הוא שלא יצליח"! ❖ "חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם" ❖ "לא רעב" או "עצל"... ❖ "ביטול תורה"... ❖ "שמירת סדרים"... ❖ "אינני מתאים

לתפקיד? ... ❖ "על האדם להיות מתון"? ... ❖ על אדם לסלק את העצלות משיקוליו! ❖ "עצלות" - כארס הנחש ההולך ומתפשט ואינו ניכר! ❖ העצל דוחה כל דבר ל"אחר כך" ... ❖ העצל אינו עושה, ועל מה יקבל שכר? ❖ המתעצל יגיע למצב שכבר לא יוכל לעשות! ❖ הרמב"ם זצ"ל: "מאסו הבטלה וגעלו השלוח" ❖ הרבה "המצאות" - תוצאה ישירה מעצלות ❖ איזה שיקול גבר בלבו של בעל ה"חובות הלבבות" זצ"ל? ❖ העיקר: לעשות, לא להירדם! ❖ "קודם אני כותב, אחר כך אני מחליט" ... ❖ הנהגתו של הסבא מקלם זצ"ל ❖ "היצה"ר מכניס לאדם עצלות אפילו על ערש דוי!" ❖ כיצד יש להכריע את המלחמה בין העצלות לתאוה? ... ❖ "כל מה שיוסיף תשוקה - יוסיף הצלחה!" ❖ עצתו של החפץ חיים זצ"ל ❖ במילי דשמיא העצלות היא רעה חולה... ❖ "ויסעו מרפידים" - תנאי לקבלת התורה ❖ מהו "רפיון ידיים"? ... ❖ "שחל בדרך ארי בין הרחובות" ❖ החזון איש זצ"ל: "הדור שלנו מאוד טוב אך לא אוהבים להתייגע" ❖ אם רעק"א זצ"ל כותב לעיין - יש לעיין! ❖ "נרפים אתם נרפים על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה" ... ❖ "קשה עתיקתא מחדתא" ❖ כשנתקלים בדבר לא מובן - על מה חושב הפיקח? ❖ צורת הלימוד - בלי עצלות הגוף! ❖ גדולי ישראל זצ"ל הזדרזו בגופם! ❖ מדוע אין בתורה ברכה על רוחניות? ... ❖ "אין התורה מתקיימת במי שמרפה עצמו עליה" ❖ "כשבוערת אש - מגלים את הכוחות!" ❖ "אין השכינה שורה מתוך עצלות!" ❖ יש עצלות שהיא טובה

עקביות

תתכט

פתח דבר: ❖ סוכה שאינה עומדת ברוח מצויה - פסולה! ❖ עקביות - מהי? ❖ כיצד בודקים את טיבם של בגדים? ... ❖ "ומצאת את לבבו נאמן לפניך" ❖ מה המיוחד במסירת הסימנים? ❖ להיות מלאך ליום אחד - קל יותר מלהיות אדם כל השנה! ❖ מדוע "שלך גדולה משלהם"? ❖ מעלת ה"סיום" - העקביות שבדבר ❖ "ואתה פה עמוד עמדי" - תנאי לעליה ולהשגת מדרגות! ❖ "הקובע מקום לתפילתו - אלוקי אברהם בעזרו" ❖ "אם לא הייתי עקשן - לא היו קוראים לי רבי אליהו!" ❖ "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף" ❖ "מימי" - כל ימי מאז ומעולם! ❖ מה גרם לתנא האלוקי רבי עקיבא להשתנות? ❖ "מי יעלה בהר ה'" - לעומת "מי יקום במקום קדשו" ❖ הסיבה למשברים - חוסר עקביות ❖ בניית בנין - ללא

הפסק! ❖ עמלק - הפסקת הרציפות ❖ מדוע על הנזיר להביא קרבן חטאת? ❖ חטאו של הנזיר - הפסקת הרציפות! ❖ מדוע נאסר על הרוצח לצאת מעיר המקלט? ❖ על תיקון הנפש להיעשות בעקביות! ❖ אברהם אבינו ע"ה השלים מחשבה טובה בכל מחיר! ❖ העקביות של מרן הרב מבריסק זצ"ל ❖ עקביות באמונה

תתמט

עקשנות וקשיות עורף

פתח דבר: ❖ עיקר התביעה על עם ישראל - "עם קשה עורף הוא" ❖ מהי קשיות עורף? ❖ קשה עורף - אינו מקבל תוכחה ואינו מתלמד ❖ מדוע הגיע להם עונש על היותם קשי עורף? ... ❖ "רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה!" ... ❖ מדוע דרשת שבת תשובה מכפרת על העוונות? ❖ הטעם ש"שינוי השם" מקרע גזר דינו של אדם ❖ "שאין אנחנו עזי פנים וקשי עורף" ... ❖ הבנין הרוחני של האדם בנוי על קבלת התוכחה ❖ קשי העורף נעשים דבוקים ברשתות! ❖ מדוע מיאן פרעה לשלח את כלל ישראל ממצרים? ❖ הדרך לשבור את קשיות העורף - "עשה לך רב" ❖ מדוע שבר משה רבינו ע"ה את הלוחות? ❖ ההלם והזעזוע משברים את קשה העורף ❖ בימינו אין דרך אחרת - רק לימוד המוסר! ❖ התורה מרככת את קושי ערפו של האדם ❖ תפילה - עצה נגד קשיות העורף ❖ הגר"א זצ"ל - "העקשן יצליח!" ❖ מעלת כלל ישראל - "כי עם קשה עורף הוא!" ❖ קשיות עורפם של ישראל - הכח להחזיק בכל הגלויות! ❖ מידת העקשנות נצרכת גם כנגד החוטאים ❖ "נפתולי אלוקים נפתלתי" - "נתעקשתי והפצרתי" ❖ האבות הקדושים השתמשו רבות במידת העקשנות ❖ יהיה מה שיהיה - הדבר מוכרח להיעשות! ❖ "ואתחנן" - תקט"ו תפילות על מנת להיכנס לארץ ❖ אם רוצה האדם לגדול במשהו - עליו להיות "עקשן!" ❖ מי שאיננו עקשן - לא יצליח במאומה! ❖ על מה חב הגאון רבי חיים ברים זצ"ל הכרת הטוב?

תתסז

קמצנות

פתח דבר: ❖ דברי רבותינו זצ"ל: מידת הקמצנות יסוד לכל מידה רעה ❖ הרמב"ן זצ"ל משבח את הרמב"ם זצ"ל: ב"נדבת כיסו!" ❖ רבינו תם זצ"ל: "המידה הזאת תשחית העבודה!" ❖ הכילי נקרא שמו בליעל! ❖ הכילות

- מחיצה של ברזל בינו ובין הברכה! ❖ הקמזן - כמו עכבר השוכב על דינרים... ❖ הקמזן קרוב לגזלה ולעושק... ❖ הקמזן מסיר מעצמו רחמי שמים ❖ הכילי - כליו רעים - רע לשמים ורע לבריות! ❖ "מי שעינו רעה - הרי הוא כשופך דמים" ❖ הקמזן מראה שהוא מחסרי אמנה! ❖ מדוע מי שאינו נותן מממונו נקרא "בליעל"? ❖ כולם נופלים במידת הקמצנות - בעיקר בחפצי שמים ❖ עצות ודרכים להתגבר על מידה מגונה זו ❖ הידיעה הברורה כי פרנסה מהקב"ה ❖ הנותן מכספו לעני - מרבה את ממונו ❖ משלו הנפלא של המגיד מדובנא זצ"ל ❖ "זורע צדקות - מצמיח ישועות" ❖ "אשר יתן לכהן - לו יהיו!" ❖ כמה ציפורים נשארו על הגג?... ❖ מה ששלו - לא שלו, ומה שלא שלו - שלו... ❖ מעשה עם הגאון רבי שמואל הנגיד זצ"ל ❖ אחוד לכם חידה... ❖ "אני ראשון ואני אחרון"... ❖ העצה נגד קמצנות - לתת לתת ולתת ❖ "פזר נתן לאביונים - צדקתו עומדת לעד" ❖ הסבא מקלם זצ"ל הוכיח את קרובו על שלא הביא מתנה לחתן... ❖ יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני - העני עושה עם בעה"ב ❖ אם לא יוציא לצדקה - יוציא בעל כרחו לדברים אחרים... ❖ הכסף אינו שלו אלא הופקד ברשותו... ❖ "כסף שלי" - מושג משובש! ❖ ה"נושא בעול עם חברו" ימנע ממידת הקמצנות ❖ "לעולם אין אדם מעני מן הצדקה!" ❖ האיכר הטיפש ש"גנב" את הפרוטות... ❖ הנהגתם של גדולי ישראל ❖ "זכינו להיות מלוה סלע לעני בשעת דוחקו"...

קנאה

תתפט

פתח דבר: ❖ קנאה - אין בה שום סיפוק והנאה ❖ מדוע קנאה מוציאה את האדם מן העולם? ❖ על האדם להעריך את טובות הבורא שהתייחדו רק לו ❖ לא קיים בעולם "בחור חלש"! ❖ "מי שיש קנאה בלבו - דבק בו החסרון וההעדר" ❖ "כל השנאות קוה להם לרפואה, חוץ משנאת הקנאה" ❖ קנאה - חולה רעה שאין לה רפואה! ❖ המקנא - מתאבל תמיד ושכלו מתחסר ❖ "והיו חייך תלויים לך - מנגד" ❖ משל הקנאי והחומד ❖ הנותן עיניו באחר - מה שמבקש אין נותנין לו ומה שבידו נוטלין הימנו! ❖ הקנאה התאוה והכבוד - הגבאים של ה"חברא קדישא"... ❖ קנאה - "דבר יארע על הרוב ברוב בני האדם" ❖ גדולתו של אהרן הכהן - "וראך ושמת בלבבו" ❖ מילותיו האחרונות של הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל ❖ "כל העמל

ואת כל כשרון המעשה - כי היא קנאת איש מרעהו" ❖ "ורקב עצמות קנאה" ❖ מעשה נורא ברעייתו של הגאון רבי גדליה אייזמן זצ"ל ❖ "כשמחך יצירך בגן עדן מקדם" - בלי קנאה... ❖ החילוק בין קנאה ל"קנאת סופרים" ❖ "תקנא כל היום וכל ימי חיך ביראת השם" ❖ "קנאת סופרים" - אינו רוצה ליטול את המעלה מרעהו ❖ "קנאת סופרים" - במעלה ולא באדם ❖ דרכי העבודה להתגבר על מידת הקנאה ❖ להביט על התמונה כולה! ❖ אין בכל כדור הארץ אדם שניתן לקנא בו! ❖ "ולא תתאוה... וכל אשר לרעך!" ❖ מדוע התעכבו העשירים אצל האדמו"ר זצ"ל זמן רב? ❖ אין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו אפילו כמלא נימא! ❖ "לא יהא לבך חלוק על המקום" - בו אתה נמצא! ❖ הבט גם לעבר הפחותים ממך! ❖ שפוך תפילתך למען תינצל מקנאה! ❖ "פת שחורית" מוציא את הקנאה! ❖ אם לך היה את אשר שייך לאחר - היית נהפך לבעל מום!

קפדנות

תקט

פתח דבר: ❖ קפדנות הוא בגדר בל יראה ובל ימצא! ❖ "לא שבק מרן חיי לכל בריה!"... ❖ ככל שהאדם "פרום" יותר - כך עלול הוא יותר להיכשל! ❖ מיהו הקפדן? ❖ הקפדנות גרועה מהכעס! ❖ מי שלא משגיח על דרכיו לא יבחין עד כמה הוא קפדן! ❖ "אני מחזיק את הקפדנות למגונה מאוד" ❖ "ונרגן מפריד אלוף" ❖ הנרגן מתרחק מהקב"ה! ❖ "ולא הקפדן מלמד" ❖ המלמד הקפדן יתן את הדין על שמיעט בהרבצת התורה! ❖ "אין התורה מתפרשת אלא למי שאינו קפדן" ❖ המקפיד - מפסיד פתח תקוה ליום הדין ❖ "יוסף" - אסף אלוקים את חרפתי ❖ "בבית המרקחת שלי לא ניתן להשיג מרשם כזה"... ❖ "בחנות שלי לא מצויה סחורה כזו!" ❖ "אני וקפידא - שני דברים מופקעים אחד מהשני" ❖ מעשה נפלא עם הגרי"ש אלישיב זצ"ל ❖ הנהגתו של הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל ❖ עצות ודרכים כיצד לעבוד על מידת הקפדנות ❖ להתבונן ברעות המסובבות מההקפדה! ❖ "אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה" ❖ לבדוק קודם היטב בשולחן ערוך ובפוסקים... ❖ ידון את חבירו לכף זכות! ❖ הדרכה מעשית מפורטת כיצד להתמודד עם תחושת ההקפדה

רחמנות**תתקנה**

פתח דבר: ❖ הרחמן - אות כי הוא מזרע ישראל ❖ "והלכת בדרכיו" - "מה הוא רחום אף אתה היה רחום" ❖ הרחקתם של עמון ומואב - בגלל חוסר רחמנות ❖ על האדם להיות רחמן מצד השכל! ❖ גם בשעת הדין הקב"ה מערב את מידת הרחמים ❖ הקב"ה ריחם אפילו על המצרים ❖ "רחמיו על כל מעשיו" ❖ צריך לרחם גם על בני ביתו... ❖ הסבא מקלם זצ"ל והמשיג רבי ירוחם זצ"ל ריחמו גם על הגויים ❖ מה ביקש הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל מנאמן ביתו? ❖ לא יאה רחמן במקום הראוי לאכזריות ❖ המידה והגבול לרחמנות היא רחמנות בעצמה! ❖ "ורחמי רשעים אכזרי" ❖ "כל אדם שאין בו דעת - אסור לרחם עליו" ❖ "כל המרחם על הבריות - מרחמים עליו מן השמים!" ❖ הרחמנות מביאה ישועה והצלה לעולם כולו! ❖ הצלה מגזר דין מוות - בזכות הרחמנות! ❖ מי שאינו מרחם - גם בעל זכויות רבות - לא ירחמו עליו מן השמים! ❖ מניעת הייסורים - באמצעות רחמים על הבריות! ❖ טעם לזריקת בני המעיים של הכפרות ❖ "ונתן לך רחמים - ורחמך" ❖ העני העומד בפתח - הוא המפתח למידת הרחמים עבורך! ❖ מי הם "מכניסי רחמים"? ❖ על אדם "לחטוף" כל בקשת עזרה! ❖ "זוהי המצוה שלך! אין לאחרים חלק איתך!" ❖ זהירות מעשיית פעולות המגבירות את האכזריות ❖ מדוע נהגו השוחטים לקבוע דירתם בפתח העיר? ❖ המרבה במעשי חסד ורחמים - מגביר בעצמו את מידת הרחמנות ❖ עצתו המחוכמת של הגאון בעל הדברי חיים זצ"ל

שלום**תתקמה**

פתח דבר: ❖ "שלום" - מלשון שלמות! ❖ "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום" ❖ מידת השלום - רצונו של מקום ❖ "שלום אומר: אל יברא שהוא כולו קטטה" ❖ מעלת וחשיבות השלום ❖ בהעדר השלום - אין סיכוי להצליח! ❖ "והוא באחד" - "מי ישיבנו!" ❖ "ורדפתם את אויביכם" - על ידי השלום! ❖ הרודף שלום - אין תפילתו חוזרת ריקם! ❖ העולם קיים מכח השלום ❖ על ידי השלום זוכים לקבל את התורה! ❖ שמו של הקב"ה נמחה - למען השלום בין איש לאשתו! ❖ חכמתו של הגאון רבי גרשון תנחום ממינסק זצ"ל בהשכנת שלום ❖ מדוע הורה הגאון רבי חיים בלעיש זצ"ל להפוך את ביתו? ❖ מה עשה הגאון רבי מרדכי לבטון

זצ"ל בכדי להשכין "שלום בית"? ❖ עד היכן יש לסבול למען השלום?...
 ❖ יש למנוע כל פירוד - אף על הצד הרחוק ביותר! ❖ מה כוונת רחל
 אמנו ע"ה: "אסף אלוקים את חרפתי"? ❖ גאוונותו של הגאון רבי בן ציון
 אבא שאול זצ"ל בהשכנת שלום ❖ "מקדים שלום ומשיב שלום" ❖ למה
 חינך הסבא מסלבודקא זצ"ל את תלמידיו? ❖ מדוע הרכיב החזון איש זצ"ל
 משקפיים?... ❖ הנהגת ה"מקדים שלום" של הגאון רבי שמואל רוזובסקי
 זצ"ל ❖ אהבת השלום והרדיפה אחריו ❖ לשם מה מלמדים אותנו חז"ל
 לאהוב את השלום? ❖ הילד שהחל לחבב את האש... ❖ "תלמידי חכמים
 מרבים שלום בעולם"... ❖ עיקר השלום הוא בין ישראל לאביהם שבשמים!
 ❖ מדוע אנשי כנסת הגדולה לא פתחו את תפילת י"ח עם ברכת השלום?
 ❖ מדוע ממתנינים עד יום הכיפורים לבקשת המחילה? ❖ "רודף שלום" -
 לרדוף אחריו לסותרו ולנפצו... ❖ "הנני נותן לו את בריתי שלום"... ❖
 הנוקט בפעולת קנאות לשם שמים לא יפסיד את מעלת השלום! ❖ "ויפרדו
 איש מעל אחיו אברם" - סופי תיבות "שלום"

שמחה

תתקסט

פתח דבר: ❖ הלב נפתח באמצעות השמחה! ❖ "כאשר האדם הוא בשמחה
 - הוא בשלימות!" ❖ "ברבות השמחה יתחזק הכח השכלי" ❖ השגות
 בתורה - רק מכח השמחה ❖ השמחה - מעוררת את כח הרצון ❖ "ולא
 ראה עמל בישראל" ❖ מעשה עם הגאון רבי זלמן מוולאז'ין זצ"ל ❖ "כדי
 לדעת ללמוד צריך שמחה!" ❖ "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוךך בשמחה
 ובטוב לבב מרוב כל" ❖ העובד את השם בלי שמחה - אינו מאמין בקב"ה
 ובתורתו כלל! ❖ המרים כיס זהובים ללא שמחה - אות הוא שאינו מודע
 לתכולת הכיס... ❖ "ולא אותי קראת יעקב - כי יגעת בי ישראל" ❖ האם
 בכיה היא סתירה לשמחה?... ❖ הגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל: "מרוב כל"
 - התורה עצמה! ❖ אם יכיר את ערך תורת ה' - השמחה תשרה עליו כל
 היום! ❖ על הלומד תורה להביע את השמחה על פניו! ❖ "שמועה טובה
 תדשן עצם"... ❖ כיצד ייתכן שהוא בעל בשר ומדושן, הלוא איננו לומד
 תורה?... ❖ "שהשמחה במעונו" בסעודת סיום ❖ הנאות העולם הבא אינן
 מוגבלות בזמן! ❖ "כשנוסעים לחתונה, אז כבר בעת הנסיעה שמחים"...
 ❖ קיום המצוות הוא עצם החיים! ❖ השמחה מושגת באמצעות התבוננות

❖ בחסדי השי"ת ❖ יש ללמוד את "שער הבחינה" בחובות הלבבות! ❖
 התבוננות - אפילו בתולעים שבאדמה... ❖ אדם יכול לשמוח לפי בחירה...
 ❖ עצם עובדת היותנו עבדי ה' אמורה לגרום לנו שמחה עצומה! ❖ התועלת
 יוצאת מן השינון והחזרה של ידיעות אלו ❖ המונע הראשון לקיום המצוות
 בשמחה - ההתרגלות! ❖ המונע השני - אם חש שאינו עומד ביעדים שהציב
 לעצמו ❖ "אנו עמלים ומקבלים שכר" - על העמל! ❖ המונע השלישי -
 המחשבה: "יש לי מספיק מצוות"... ❖ עולם הבא הוא כולו חידוש -
 התחדשות אחרי התחדשות ❖ דברי הרמח"ל זצ"ל בספרו מסילת ישרים

שנאה

תקצוג

❖ פתח דבר: ❖ השנאה עדה שלימה - עובר על איסורים רבים בכל רגע! ❖
 "שנאת חנם" - שורש כל הרעות! ❖ מהו שיעור השנאה לעבור על "לא
 תשנא את אחיך בלבבך"? ❖ וכי "שנאת חנם" חמורה מג' עבירות חמורות?
 ❖ "לא תניף עליהם ברזל" - מדוע? ❖ "שנאת חנם" - סתירה חמורה
 להשראת השכינה! ❖ "שנאה גרידא"? ❖ שנאה עם "סיבה" - נחשבת
 ל"שנאת חנם"? ❖ אם לא ראה בו דבר עבירה - אסור לשנוא את חברו!
 ❖ כיום - אין שום היתר לשנוא גם את הרשעים! ❖ שנאה מקורה מהיעדרה
 של מידת הבטחון! ❖ השנאה נובעת מ"אהבת עצמו"! ❖ כל ישראל כגוף
 אחד - וכיצד ישנאו זה את זה? ❖ השנאה שוכנת בלב האדם כמו "חבית
 חומר נפץ"... ❖ שנאה שאינה מידתית - מוגדרת כ"שנאת חנם" ❖ דברי
 רבותינו זצ"ל על חומר עונשה של השנאה ❖ "שנאת חנם" - חולי קשה
 וראש לכל עבירות שבתורה" ❖ "שנאת חנם" - פגם ב"אבר שהנשמה
 תלויה בו" ❖ הר"ן זצ"ל בדרשותיו - גם חטא הקל נהפך לחמור! ❖ זהירות
 בעת קיום מצוה שלא תיגרם "שנאת חנם"... ❖ העצה - התבוננות במעלת
 חברו והתעסקות בטובתו ❖ מעשה נפלא עם המשגיח הגאון רבי זיידל
 אפשטיין זצ"ל ❖ "הלוא משנאיך ה' אשנא" ❖ גדול המחטיאו יותר מההורגו!
 ❖ "לאויבים היו לי!" ❖ חיוב מן התורה המתקיים רק באמצעות שנאה!
 ❖ "תמחה את זכר עמלק" - על ידי השנאה! ❖ "כשיהיה השנאה בשלימות
 - יתמחה לגמרי!" ❖ האם אנו מסוגלים באמת למחות את זכר עמלק?...
 ❖ "האדם לא יקרא שלם אם לא במאסו ברע!" ❖ ה"נעשה רחמן במקום
 אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן"! ❖ יש לשנוא את ה"עמלק"

שבתוכנו! ❖ האם אנו שונאים את ה"יצר הרע"? ❖ "צדיקים ילכו במ
ופושעים יכשלו במ" - גם במידת השנאה

שקר

א"יז

פתח דבר: ❖ מן השקר יש לברוח ולהתרחק! ❖ עדיף להחמיר ב"ספק
שקר" מאשר ב"ספק דאורייתא"! ❖ הדובר שקרים אינו בכלל בן אדם! ❖
"אין שקר דר אצל אמת"! ❖ הקללה הדאגה והקטטה ינחו בחיק המשקר!
❖ על כזב - תכה אותם ולא תרחם כלל! ❖ עולם הזה - "עלמא דשקרא"!
❖ "מאות כלי רכב"?... ❖ דרך השקר נסללת על ידי אנשים לא ראויים
❖ מהו שקר? ❖ "הקושיא הראשונה כבר איננה"... ❖ "כנגע נראה לי
בבית" ❖ המציאות של שקר - נגד כל מציאות העולם! ❖ שקר גלוי לכולם
גם נחשב שקר ❖ שינוי ה"מנגינה" - גם נחשב לשקר ❖ "הוי זהיר בדבריך,
שמא מתוכם ילמדו לשקר" ❖ הבית ישראל זצ"ל: אני מוחל לכם! אל תגידו
כלל! ❖ מאמירת שקר לא מרויחים אף פעם! ❖ ה"פחתא" נוטל את כל
רווחי השקר! ❖ גם המתעשרים מ"טעות עכו"ם" - לא ראו בכך סימן ברכה!
❖ הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל: "משקר לא נרויח כלום" ❖ על ידי
השקר מתרחקים מהקב"ה! ❖ "תועבת ה' כל שפתי שקר" ❖ "שקר שנאתי
ואתעבה" - על כן "ותורתך אהבתי" ❖ איזה פסוק נהג הגאון רבי אליהו
לופיאן זצ"ל לומר בקול רם? ❖ הנהגתו של החפץ חיים זצ"ל ❖ ולשקר
- נאה יותר?!... ❖ "חוששני אולי נענעתי ראש קצת וכדרך הבטחה"

שתיקה

א"לג

פתח דבר: ❖ מהות האדם - "רוח ממללא" ❖ מה אומנותו של אדם בעולם
הזה? ישים עצמו כאילם! ❖ "שתיקותיה דבבל היינו יחוסא" ❖ סייג לחכמה
שתיקה! ❖ "טוב לגבר" - "ישב בדד וידום" ❖ מדוע מפתו של בנימין
היתה מיזוג של כל הצבעים? ❖ כוחו העצום של המקשיב והשומע
"גדול העונה אמן יותר מן המברך" ❖ מהיכן נבעה גדלותו העצומה של
הגאון רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי זצ"ל? ❖ אצל רבי איסר זלמן הולכים כדי
לשמוע, לא כדי לומר... ❖ אבנו של בנימין - יש-פה ושותק! ❖ "השיחה
מבטלת פעולת השכל"! ❖ "וקול כסיל ברוב דברים" ❖ "ישנה אדם
לתלמידיו דרך קצרה" - דין בהלכות דעות... ❖ השתיקה - מעלה גדולה

הכוללת כל המעלות! ❖ מילה - בסלע, משתוקא - בתרין! ❖ "על שתיקה לא מתחרטים!" ❖ ריבוי השתיקה - תוצאה מאמונה בה' ❖ לשתוק קשה יותר מאשר לקפוץ לתוך תנור בוער!... ❖ "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה" - הגורם לנס ההצלה ❖ "וישמחו - כי ישתקו" ❖ שתיקה - המפתח להצלחה! ❖ מעלת השותק בשעת מריבה ❖ השתיקה - השירה היפה ביותר! ❖ דרך העבודה - תירגול ❖ פניו האירו כאור החמה - בזכות השתיקה ❖ כלי ההגנה היחיד שיש לי - השתיקה! ❖ אתה מבקש ממני לומר "רק שלוש - ארבע מילים"?...! ❖ הגריש"א זצ"ל - איש השתיקה ❖ הפגישה של החזו"א זצ"ל והרב מבריסק זצ"ל ❖ תשמע תבין ותשתוק! ❖ "עת לחשות ועת לדבר" ❖ מדוע התעניין הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל בפרות ובתרנגולות? ❖ "ישים עצמו כאילם" - לא אילם ממש...

תמימות

א'נה

פתח דבר: ❖ "כשאתה תם - חלקך עם ה' אלוקיך" ❖ "מעלת התמימות מעלה גדולה ויקרה!" ❖ "ברוגז - תמימות תזכור!" ❖ מי שאינו נוהג בתמימות מונע את הגאולה! ❖ "תמימות" - לא לחקור אחר עתידות ❖ טעם המצוה - "הוא לבדו יודע אמיתת כל עתיד" ❖ הסטייפלר זצ"ל: "מה הוא רוצה - שלא יתחננו"? ❖ "לא תיארתי לעצמי שאברך בן תורה יבוא לשאול שאלה כזו!" ❖ "איך אתה מסתדר עם דברי רש"י זצ"ל"?... ❖ "אפילו אם נשמע דבר נכון מהם - נאמר שהכל בידי שמים!" ❖ "כלה נבואתך וצא!" ❖ באמצעות תשובה - גם הקווים בכף היד מתחלפים לטובה! ❖ "תמים תהיה" - לקיים את המצוות בלי חשבונות ❖ משל נפלא מהגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל ❖ כיצד מתרפא המצורע? ❖ כל המצוות הם בבחינת חוק! ❖ מידת התמימות - "תכלית הידיעה היא שלא נדע" ❖ אברהם אבינו ע"ה - "אני בתומי אלך" ❖ משל המלך והסולם... ❖ מה משתכר מי שהולך בתמימות? ❖ "תמים תהיה" - לדעת שהכל הוא מאיתו יתברך ❖ משל נפלא על ענין ה"השתדלות" ❖ "תמימות" - שלא ימצאו באדם סתירות!

מפתחות

א'עז

A vertical decorative bar on the left side of the page. It features a repeating pattern of small, stylized floral or geometric motifs. A central, rounded rectangular box with a white border and a drop shadow contains the title. The box is flanked by two ornate, scroll-like flourishes. The entire page is framed by four corner crop marks.

הסכמות

ההסכמות מופיעות לפי סדר הא-ב
ההסכמות ניתנו לספרי הראשון "אל תדיחנו"

מוסדות תורה ובתי מוסר
נחלת יעקב

בס"ד

- מוסדות תורה
- כנולי אברכים
- בתי מדרש למוסר
- קרנות חסד

אבוב
ידידי היקר והנפגד שלי המעולה חם ומקי הרב האאון רבי אהרם חנון שליט"א
ברכה ושלום!

שמחת מאד לשמוע על הצונק הצבא אג הרבים
בחיבה נחלת מאד לחיפוק העזרה והיחסה, ואם צבא לנאל
מקצת מפי סמלך הרב למטה קדושה זו. יישה כחך!
והנני לברכך, ברבתי הציוט, שתעשה שכניך במעשה
ידך ושיתקבלו דברייך באהבה כראוי ליהא שמיי שם אלול
נפשו היא רק לימודה וקיומה של תורת אמת.
בך נפאת משחי יצורגך בהיותך בישית "נחלת משה"
היחולאים וכך המעבר המוקסיקו והלוקהדי.
יהא הצון שמעכה תמיד ללמוד וללמד מתוך השואה
ורחבת הדעה ושמת עולם ולא ימלו דברי תורת יו"ת, תורת אמת,
מפיק ומפי צדק ומפי צדק ממתב ועד עולם עד באר
אלול צדק הבימלא.

ברבתי אהבה בלך ובלפס

צ. אאלול

יה' אצרי תשע"ב

נחלת יעקב
ע.ר. 580520666
רח' הרב עוזיאל 44/7
ירושלים תובב"א
טלפקס: 02-6449130

RABBI JOSEPH I. EFRATI
 Head of The Institute for Advanced
 Studies in Halacha for Agricultural Settlements

יוסף י. אפרתי
 ראש ביהמ"ד הגבוה להלכה
 בהתישבות החקלאית

דס"ק, כ"ג לבט התשל"ד

הנה הרה"ק רבי זכרונם תננו שו"טא אלג אמר דלבר
 בארה"ק, וזה שנים הוא שוקב על התה"ק בישבה"ק
 באיקווד רחש לבו וליקט איש טהור ממקלוג טהורים
 דברי תורה אגזק דלנניס של זכירוג בקדריס
 היזוליס אליה אפגוס דעקורג ד כ"א זשון הי"ד
 ונאלו ד ומחוקר, והמטיין יראה כי עשה הדריס
 קטוט"ר, והנה אין לא נטיג לבוא דנגד קשב
 המאבר והחיקור ולא אדידי הוא צייק, אולם זמ
 אחיק על כג, הנה מין עט"א שו"טא (ה שלח זכורא
 שמה קענ שור אח"י) כג פקס מעבד אי שקיקסו
 הדכנה על קלה לצרי, כי אין דיכא דנק וק יוד צ
 מרג נפשו במה עליו לתקן, יק צ"ן דבר אחג - זכור
 קאטה"ו, וכג כן באשנו "תעני יגזית על מ"ש ח"צ
 באסנ דג ונ"ל אשון הי"ד - אגק ז"ה"ר " וכן
 כג כי יאוי אקדוט זמן מה באיוב ספר יח"ה ע"ה
 זשור אצטור ולקיים ככל הנ"ל דס נ"ל ח"י, ע"כ.
 וע"י וק"ק המאבר הרה"ק שו"טא ה"ל על חיקורו
 איג"ק במצ"ה זו, ויצנה איש דאיה"ה של
 גרה כולד עם אגדו זהתג"ל ספרים ומריס אטימ"א, יא"י א"ל

ירושלים ארזי חבירה 46/35 טלפון במשרד: 02-5383123 פקס במשרד: 02-5371316 פקס בבית: 02-5815174
 JERUSALEM, 46/35 ARZEI HABIRA ST. TEL. (Office): 02-5383123 FAX (Office): 02-5371316 FAX (Home): 02-5815174

מכתב ברכה ממז"ר הגאון רבי יעקב בן נאים שליט"א

ראש ישיבת נחלת משה ירושלים

בס"ד

ט"ו בשבט התשע"ב, לסדר והייתם ליסגולה מכל העמים.

נעים לי לבא בדברים בשבח הרה"ג עדיו לגאון ולפאר
בישראל, יקר יקרים מוה"ר אברהם חנונו שליט"א, שמוכר לי
עוד בזמן שהסתופף בכותלי ישיבתנו הק' בכשרונותיו
הגדולים וביראתו הקודמת לחכמתו ומצוין במדות שמנו
חכמים בקנין התורה, ומאז ועד היום עולה ומתעלה בישיבת
ליקווד המעטירה, ועושה פרי בלימודיו בגפ"ת, גם ידיו רב לו
בספרי המוסר, וכעת חשקה נפשו להוציא לאור את הגיגיו
ואת הדרכותיו בעניני מדות טובות ויר"ש על מנת לעורר את
הציבור ולהזהירם במתק לשונו כדי שלא יאבדו מזכויותיהם
ע"י לשון הרע ומחלוקות וחלול השם ועוד, וכמ"ש שם בשם
השל"ה הק' וג"ע החיד"א זצ"ל.

ונראה דרך מי שיראת החטא יוקדת בלבו חושב ודואג
להוציא דברים הנ"ל לאור, ולכן ברכתי נתונה לו ולביתו מתוך
חביבות והערכה, כי דבר גדול הוא עושה והוא בכלל זיכוי
הרבים שבוודאי יביאו דבריו תועלת לעורר לבב בני אדם
מבקשי השם להינצל מכל הנ"ל, ויהי ה' עמו שיוכל להמשיך
לזכות את הרבים להשפיע מוסר ויראת אלוקים, ויתברך
בברכה האמורה למזכי הרבים.

החותם בברכת התורה,

יעקב בן נאים.

Rabbi Ephraim Greenblatt
 5556 Barfield Road
 Memphis, TN 38120

בט"ד
 הרב אפרים גרינבלאט
 רב וש"י"ב במעמפיס
 מח"ס שו"ת רבבות אפרים ח"ח

לו גרנט תשע"ב.

הנה יצונו זה נגור בשלום. הרה"צ ר' אברהם חיים שליט"א.
 צבא ארצות סבי חשוד קצתני מוסק.
 אג"ש הסכמת, זמנית יצי הסכ. ואנא דספר צביון תשדיון.
 אכן הנני צוין לו הסכמה יצי סכני.
 אגמחסי שליט"א,
 סכני וצווי דני כמו קצת מוכנה סכניו,
 והצויה צבא מתק / צבא הסויה עני אצ"א.
 וסכני דני קביות דני זוג,
 וצמ"א שאמ"א קצי וצמ"א
 וצמ"א צמ"א שליט"א דני צמ"א הסכ שליט"א.
 צו צמ"א סכניו וצמ"א שליט"א.
 הציג וצמ"א קביות הציג
 פס קביות וצמ"א שליט"א.
 דרך אכסיון עמ"א שליט"א

טל: (901) 682-3291 Telephone:

פקס: (901) 685-0258 Fax:

מכתב ידידו

אורי קלוד

שבת טובה מאוד לכולם ספר יקרוני שמזכיר אותי למלכודי המכתבים
 פכית נדוד גלובל באיקוני הגלגלית הדלת ה' מכתבים חלוט
 אליהם התנו על הדף נלך תלו אליהם לאני קלודי מאו בקלטי
 ידידותי עדין נלסחתו הדלתה וכראש הסבה הגולו הזמן ה'
 יבוצע אליהם דבם ומנהיגם א' יבוצעו דמלך כמדתה למסוקו
 אספר הייתי נמוך ולסוף ככתיבתי לך הקודם לתוני לטוב-בתענוהים
 שיעו חצו אבטרה גולו היוסף אז הקוראת נמאנים ולעיתים
 כאלה כחורה ובחירה ונלולף עם עוקדוף כחתי היולס נאדלי
 ילמי וכיחב לטוב מי מולאמ-נרופס אמרף לך באבסופ-לעני
 ולתענות ולתענות כצניניו אז למה יסגורם קוספ-האוד פצולמי
 וכאני ללככותו את העפר מהו ומה תיעטפ אליהם תיעט ותימ
 דמלי הוליס דיקוני אליהם אבצעו אבצולו זכסתיס הנפולוני לנפשו
 כאלה פסני תיעטו וכיחב כצונק לוד אפרבליה אליהם טומלע כפסן
 דלוד ונפס מה תיעט כתיבת כתיבת וצווי דמיס חסובי גרועים
 יבוצעו כצולמי אליהם תיעט ולתענות

הימים הנפלאים של ימינו
 דודי רבן

Rabbi Hersh Noach Portugal
172 Ridge Ave
Lakewood, NJ 08701

צבי נח פארטיגול
בן אאמו"ר הרה"צ מסקולען שליט"א
לייקוואד, נאו דזשוי

בעזה"ת אדון כל

יום ה' ב'ט'ט' ל'ו' י' ניסן שתיצא לפק

ראותי הספר שחיבר הרה"ק ר' אברהם חנוני שליט"א
מתוקי אברכים בישיבה גדולה פה ביחינו שהיו חיבור
יקר מאד שמוטו רצף עליו אהבת ה' וראותי שמים ומצות
טובות מסודר נשאלן ציוק עם מצוות והנהגות משנות
ושכאל שהם נצמזו היינו החולק לפנינו
ואשריק שצניח אהל צבר נצה שקווצני והי' אמוצת רב
אמי שאומצ דהי'

ובברתי עם כן אאמור הרה"ק שליט"א אומצ הספר הזה ומקוק
וצאק
שצטו לאוריכות ימים ושנים טובים בדריאות השלימות
ואהרבות גורה ויחלש, וללאיב וללאיב לשמור ולצטו
ולקיים, והי' נמצור הצבותים של הצוות. ושכאל שצבר
הספר הזה, ונצבר בקרוב אהגאורה שלימה דבאו ע"כ

הכוח אכבוז הבורה ולומצ
צבי עי פארטיגול

RABBI ARYEH MALKIEL KOTLER
BETH MEDRASH GOVOHA
LAKEWOOD, N.J. 08701

בעיה

אריז מלכיאל קוטלר
בית מדרש גבוה
לייקוואוד, נ. דז.

ז' אדר אש"ת

ברש"י ב' אש"ת זיהי אטרי תריק דשיל דלא לאון קיר וחוס ש"לך ונבסיעך
מרגיוחוק שזיו האומיו נפאיש להלחם בנים ובא זה והחלל ונסגה מקום לשיטתו
משל לאמפלאם חותמת לשון נא ביה ינאה לירי בלחם דחזון גליף זמג
קרב' וירי' אמסר אש"פ טכורה היחה אמיה דטני יתמינעטל ונה כ' תמשל
מוקן ס' אמטקוריה בהמשל הקוסל קן בלע' ונסגה טימס ימכ'יה חותמת
ה' גופחה שלט להנס ונל' ח' אנו מנה אנו גופחה וזון טום דפר בעולס
שפי' ב'י' (ומופ'ו) וזיו ופרו לפרק אמה קורה משה מופ'ו ש'על'ט' ק' ימיוס
ועג כפי כח'מ' המופ'ו

זמ' ב' אמפ' להועיל מחינת דדיק ח'ק' וביאר ח'מ'נו' ז' ב' ש'מ'ק' לחי'ם
זה דני העסה ומפ'ים ד'דק' ח'ק' הו'ו פ'ד'ל'ו וח'ק'ו' וסיפ'ו' ד'ק'ים ט'פ'י' הם
מ'ד'י'ים ד'ק'ים ומפ'ים י'ו ד'ק'י' וז'ח' י'ג'וע'ל' מ'י'מ'ים מ'פ'ו'ים וע'וב'ק'ו'ט' ל'ט' ב'ז'ל'
ב'ז'ו'ו'ו' מ'א'ו'ס'י'ה'ם ו'מ'ק'ר'ים ומ'ק'ר'י' ג'ו'ה' ב'ש'מ'ם,
ז'ב'ר'יו'ן מ'ט'ל'ה' ל'מ'י'כ' צ'י'ר'י' ה'ר'ח'פ' ה' א'ב'ר'ה'ם ח'ו'ו'ן, מ'ח'ט'ו'י'
ה'מ'פ'ר'ים פ'ה ב'י'ל'ת' ב'י'ג' מ'ק'ט' ב'ב'ר' ב'ל'ק'ו'א'ז' א'ט'ר' מ'ש'ם ל'י'ל'ג' ב'י'מ'ים
ב'ג'ל'ת' ה'ג'ו'ר'ת' ו'ב'ק'ו'ן'י'ה' מ'א'ס'ע'ל' ה'ח'ו'ט' א'ט'ר' י'ר'ג'ו' ק'ו'מ'ת' ל'ח'כ'מ'ו' ו'ב'ל'ו'ן
מ'ו'ק'י'ם ל'א'ו'ם ס'פ'ר' י'ק'ר' מ'ל'ו'ים ל'י'מ'ו'ק'ים ב'י'צ'י'י' י'ח'ל'ג' ה' ו'ג'מ'י'ן ק'ו'נ'י' ב'מ'ט'ה'
ו'ה'ר'ח'ק'ה' מ'מ'פ'ס'י'ה'ם ומ'כ'י'ם ס'ם ה'ר'ח'ק' ל'י'מ'ו'ק'ים ו'ז'ב'ר'ו'ת' מ'ח'ז'ל' ו'ב'י' מ'פ'ו'ל' ח'ו'ו'ו'
ד'ב'ס'ים מ'ל'ה'ב'י'ם ל'י'ר'ג'ה' ו'ל'ק'ו'ן'י' ה'מ'ש'ה' ו'י'ח'ל' ל'י'ג'ק'ל' ד'ס'פ'ו' כ'י' מ'פ'ר'ש'ן
ל'מ'ו'ע'ל'ת' ה'ח'ו'ר'ת' ו'ה'מ'י'נ'ים י'כ'ו'ו' מ'ז'י'ו'ג'ו' י'צ'ה' ל'ע'ו'פ'ל' ה'כ'ן ו'ה'כ'ן ו'ל'ח'ל'ק'
צ'ב'ו'ק'ו' ב'ש'מ'ל' ה'ג'ו'ר'ת' ו'ק'ו'נ'י'ם ל'י'ג'י'ל' ג'ו'ה' נ'ה'ש'ק'ו'ת'

הכ'ו'ת' ל'כ'ו'ו'ת' ח'מ'יה' ו'ל'ו'מ'ק'ה'
ז'י'ר'ת' ה'ג'י'ס'ל' ד'ו'ל'ת'
ד'ב'א'ו'מ'ו' ה'ג'ו'ר'ת' ל'ח'ל'ק'

סגור. זקוקים להקדמות בדבריהם למאמץ בקדמיה כחומר טוב. לעינינו
 ואלוהים נברכים דרכהם נבחרים. כל מאבד בנפש גרמנית עליו ברכו, ואלוהים ואלוהים.
 ואלוהים כל צד עזו בארץ ברוח הסגור. דמתי אתה של ברכותה שיהיה בך בכל
 הלבבות יקנינו יקנינו ב' משה דע של פתח ה' יבואץ אמרתי איהו המפורסם מעמד
 מקסימום שמבא המשיגו ויקיפושבו ארכיון בנו ארנון רגלנו וכך. פס יגה'
 ונג יוסף ארבעה בוכו שפע בככה נהצחה נמשך בקדמיה אנוש נעטב השפחה
 בכו ויבין. שיהי ואז משה ונעץ השונה ואם לך השפחה בכדור איהו בוא
 אונק ימש ושנע סגור אנוש.

וילת בוג אסיר דרכה מעומק פאר שאת עבב שב יויה יקניו שיהו אכן
 על המוקד נאלציה אונע עוז סבנו גזנא זמן כגע ובלו אמנו, ואומסן מו
 בככה ערמו דקנס, נג' איעמ מליג מנסוילן ואצמג איהו מקסימום מדוכבד
 באיוו שפע כד של בככה נהצחה, ז' אמנו ו' אמנו וארספד על גרני פבווא
 על ל הסקנה בן דת' פנתי אפס עזיק וכן דת' בכדי ששג שמה כפן
 ונמאמפ דז על השען (קנהג איהו) אם אמאי בעליוס דיש על כאלו וניהו

אם יחזו ג'ו גובה על ימיה וינין, מפין מקנין ובתרג הביג בקדמיה
 וככה יתב על ע' ברוחה סגור בעומד איהו קמיענד עאלב ל הימץ
 זכור בו, נג בקדמיה מש לנרפם ב' אמני ויקניע שיהו, ז' אמנו ימש
 ושנע סגור אנוש.

נבחר מפין בישו אנחנו ככה נבחרה דברנו,

קוז דדי שייטא
 ה' אפד בו ה' שן גשתי
 איקומוש י' צו

Rabbi I. Scheiner
 Dean of Kamenitzer Yeshiva
 51 Zephania St., Jerusalem
 Tel. (02) 532-2512

הרב יצחק שיינר
 ראש ישיבת קמניץ
 רחוב צפני 51, ירושלים
 טלפון 532-2512

בס"ד ח' לבט תשצ"ב

לכ יפוצי היקר והחשוב כי אברהם העל נ"י

שמו וילא רב!

צבתי בלמה והתעוררתי מאברהם על

התקים מספרך היקר אשר בלם "אל תפוצי" ו

יקראו ואמרו חתום עליהם עק למתקן הואלן

לבן העם צ"י גהיה תיפא ^{השליח} וללה הק' וכלימחם

על לבד דחיות לעל חצ"ל, לא ילתי להסיר את

ע"י מספרך במאד יקר וגלגל. הוא חל כ

לצוג' פברית מאד מאד נחמדום ומאד מאד

מאפים של רבאמל העדלוים והק' ואלרי מי

לעשיין בפבריותם הק' ומקיים אומם. אלריק

לנפית וזכות רבים ומלמקקים ללגה בצמא

פבריותם המאקים והצומדים ברמל א זלום.

הכוג בהתקרה ואיו

יצחק שיינר

Rabbi Avrohom Spitzer
625 W. Kennedy Blvd.
Lakewood, N.J. 08701
(732) 961-9056

אברהם שפיצער
דומ"ץ
דקהל תולדות יעקב יוסף
דחסידי סקווירא - לעיקוואד

בס"ד

יום א' ט"ז, תשפ"ד

קטיל ולמטיק סודר זיקיד הוקירן היקר במחלף קבו"ש וא מזה לנלמ
אזהר אדרבך מלילי שטי"ט מוסיפי הנה דדימארי זכור קבתי בגרה
אינעוואק, הנה זכר כמה שנים זלוקר זכר זול מכירו דלתא אודל
הינד זומאך האכה זשי יחורו קוסאמ אכמאנו, וכזה טקד לטו
אהיבתינו אמר ספדי הלאו "זל גפוחו", זשי מוסס א סדרו הקוסס
אל התיקיו והיוו אנצר בלום חסורי זק איש הידוס. כמיה זילין
זאם פילן זכה בלכזה ומזשי זקלום וצפיקים אבחוהי דהם ותמוק
זלך במסילתם וקודאי יתאלו בו א רוני זלוג

והלל זכרכו שיכרה הטיג שיפוכו מזילוריו מוסר, זכנה אהמיך
קרבט מזילגינו חלפול חורה מעין החגה הקצה ומזקן שממ
ומנוח הלפ

בו"ח זכבוד העניה דומאדי
אברהם שפיצער

A vertical decorative bar on the left side of the page. It features a repeating pattern of stylized, interlocking floral or geometric motifs in a light gray color. The bar is bordered by a thin, dark gray line. In the center of the bar, there is a white, rounded rectangular box with a decorative, scalloped border. Inside this box, the Hebrew word "הקדמה" (Introduction) is written in a bold, black, stylized font. The word is centered within the box. The overall design is clean and modern, with a focus on geometric and organic patterns.

הקדמה

הקדמה

אודה ה' בכל ליבי ומאודי, ברוך שהחייני וקיימני והגיעני עד הלום, ובפרט על חסדיו יתברך המרובים שעשה עמדי אשר שם חלקי מיושבי בית המדרש, וזיכני ללמוד וללמד ולהרביץ תורה ברבים בכולל היקר "נחלת דוד". ואני תפילה שיתקיים בנו הפסוק: "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו" - מתוך בריאות הגוף מנוחת הנפש והרחבת הדעת. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך, ואל תטשנו ה' אלוקינו לנצח.

הספר הנוכחי סובב כולו על עניני מידות. השתדלתי לכתוב ולבאר בדרך כלל בכל מידה ומידה את חשיבות המידה מעלתה וגדרה, ואם מדובר במידה טובה - את ההפסד הנגרם למי שהיא נעדרת ממנו, וכן כמה עצות ודרכים כיצד לקנותה ולהשיגה. עוד עמדנו על השאלה כיצד צריכים להשתמש בכל מידה ומידה במקום הראוי ובצורה הנכונה. כל זה בשילוב מאמרי חז"ל המתובלים בדברי חיזוק המלהיבים את לב האדם, ועובדות מאלפות מגדולי הדורות.

ברור שבכל מידה ישנו עוד כר נרחב להעמקה ומקום רב לבירור ולעיון, אמנם המטרה שעמדה מול עינינו היתה לכתוב באופן קליל דברים השווים לכל נפש, ולהוסיף פירושים ערבים המושכים את הלב בכל נושא ונושא, ועל כן צירפנו עובדות והנהגות רבות מגדולי ישראל, כי על ידם נוכל לקבל מושג מהי ההנהגה הראויה לכל מידה, ובזה נוכל לקרב את הדברים אל הלב בגדר "כזה ראה וקדש"!

עוד ראיתי להבהיר כי כל מאמר הוא בעל רצף אחד ואינו בנוי חלקים חלקים, הכותרות המופיעות בתוך המאמר נועדו אך רק על מנת להקל על הלומד למצוא את מבוקשו ביתר קלות, ולתת את תמצית הנכתב, אך המאמר מראשיתו ועד סופו נושא אופי אחיד ומהלך אחד.

חיבור זה הינו - אסיפת ועדים שזכיתי לומר בסייעתא דשמיא ובזכות הרבים (בין השנים תשע"ו - תשע"ח) בפני חברים מקשיבים, סגל של אברכים תלמידי חכמים בני עליה שליט"א, השואפים לגדול בתורה וביראת שמים בכולל היקר "נחלת דוד".

אומנם מכיר אני את מאמר חז"ל (במס' ב"מ דף קז:): "קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים", ובעוה"ר לב יודע מרת נפשו, ובודאי שאין אני ראוי לדבר בפני אחרים כלל וכלל וקל וחומר לכתוב ספר המיועד לרבים, אבל מפני שהיו כמה בני עליה אשר אמרו כי הדברים פעלו אצלם לחיזוק ולטובה, לא נמנעתי אפוא מלהעלות אותם עלי גיליון וכדרכה של תורה. ואמרתי לעצמי: הלוא סוף סוף רובם ככולם של הדברים נאמרו מפי גדולי ישראל. הן אמת שגם עלי עשו הם רושם לטובה, שהרי נאמרו מתוך כוונה שכל בני החבורה נתחזק יחד בעבודת השם כאיש אחד בלב אחד. ודבר זה הזכירני את מה שאמרו חז"ל במסכת ב"מ (דף ה.): "מגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה".

ואכן ידעתי ערכי בפרט בנושא של "תיקון המידות", כי אין אני ראוי לבוא ולדבר בזה בפני אחרים, ולהפיץ זאת ברבים. אמנם כמה מתאים בכגון דא להביא את משלו הנפלא של המגיד מבריסק הגאון רבי אליקים געציל לויטאן זצ"ל:

היה היה איש פשוט ביותר אשר לא היה בו שום מעלה או יתרון על פני האחרים. לילה אחד התהפך על משכבו ולא עלה בידו לתת תנומה לעיניו, והנה כחצות הלילה, בנפול תרדמה על בני האדם - השקיף הלה בעד החלון וראה כי יצאה אש מתלקחת מאחד הבתים. מיד התחיל לצעוק צעקה גדולה ומרה: "שרפה בעיר!" "שרפה בעיר!" ובקול צעקתו הקיץ אנשים אחדים משנתם, והמה רצו חיש מהר והקיצו את כל אנשי העיר, וכל אנשי העיר מיהרו לצאת מבתיהם, ובכוחות משותפים כיבו את השרפה.

והנה האיש הפשוט שהוא אשר שום מעלה לא היתה בו, בקול צעקתו מילט את כל אנשי העיר מסכנה מוחשית - אותם ואת ביתם ואת זרעם ואת כל אשר להם.

כן אנוכי, הגם שאיש פשוט אני ואינני ראוי לבוא ולדבר בשער בת רבים, חש אני כי מן השמים עוררוני לדבר על ענינים נשגבים אלה. וכיון שברוך השם כמה מבני עליה אשר בכל אתר ואתר התעוררו ממאמרי חז"ל אשר הבאנו בספרינו, ואף הלכו ללמד ולהשפיע לרבים מדברים הללו - על כן ידוע ידעתי כי "לא עת לחשות".

סיבה נוספת בגינה ראיתי לנכון להעלות את הדברים על מכבש הדפוס: כי אם אנו נעלה את הדברים עלי גליון - נעשה עצמנו בבחינת "מוכרחים", כי כידוע אדם הרוצה להתקדם ולהצליח בחיים עליו לעשות עצמו ל"מוכרח"!

וכמו שסיפר המשגיח הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל בעל המכתב מאליהו: כאשר רצה בזמנו להפסיק את עישון הסיגריות, פרסם לכל קרוביו שהוא כבר הפסיק לעשן, וכוונתו בכך היתה - שאם יתעורר לו קושי לעזוב את העישון יהיה מוכרח להתגבר על עצמו כדי שלא יתבייש מכל קרוביו, שהרי כבר אמר להם שהפסיק לעשן. ומזאת הוכיח הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל שעל מנת שאדם יצליח בעניניו - עליו לעשות עצמו למוכרח!

ולכן, כאשר אנו מדברים דברי חיזוק לזולת, ובמיוחד אם הדברים יוצאים לאור עולם - נוצרת אצלנו מחויבות להשלים את נפשנו בנושא המדובר.

והאמת היא כי נתקלתי בסייעתא דשמיא מיוחדת לכל אורך הדרך של הכנת הוועדים, ותמיד רואה אני את יד ה' ממש כיצד הוא יתברך מדריך ומוביל אותי להכין נושא מסוים אשר אין מתאים ממנו לאותו זמן, ועל דרך שכתוב בתורה (במדבר ט, כ): "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו".

נציין לדוגמא מה שבאמצע התקופה של מסירת הוועדים על מ"ח קניני התורה, היה זה בעידנא דבין המצרים, ולמרות שהשתדלתי בכל כוחי להכין ולבאר קנין זה או אחר - הדברים היו סתומים עד מאוד ולא הצלחתי להתקדם במלאכתי.

כעבור כמה ימים חשבתי לעצמי כי בודאי סימן הוא מן השמים, שתובעים ממני לדבר ולעורר על עניני בית המקדש - על הסיבות שגרמו לחורבן הבית, על החיסרון שיש לנו בהעדרו, על החיוב לצפות לישועה והמסתעף. והנה זה פלא, מרגע שהחלטתי לדבר על אותם הענינים מיד התחילו לזרום הרעיונות, העובדות ומראי המקומות בקלות ובמהירות כמעין שאינו פוסק. ואז נוכחתי לדעת כי אכן היה זה רצון ה', שבאותה העת נעסוק בעניני דיומא.

וכן על זה הדרך בכל נושא ונושא בו עסקתי חשתי שזה לפי רצונו יתברך. ולעתים היה בדעתי לדבר על נושא אחד, ומן השמים סיבבוני להכין ולדבר על ענין אחר.

ועל כך אני מודה לבורא יתברך על שמדריך ומוביל אותי צעד אחר צעד כאב הנושא את בנו, יה"ר שנזכה לעשות לו נחת רוח ושלא תצא ח"ו תקלה מתחת ידינו.

אודה ולא אבוש כי מאוד התלבטתי אם להדפיס ספר זה אשר רוב רובו הוא ליקוטי בתר ליקוטי מכמה וכמה ספרים ואין בו לכאורה כל חידוש מרעיש. אבל בחסד ה' עלי אזרתי אומץ להביאו לאור עולם, ואפרט בזה כמה סיבות:

(א) בספר המאורות הגדולים (עמ' שנג אות רנ"ו) הובא מעשה: אחד מנכבדי העיר וורשא - סוחר ידוע ותלמיד חכם, בא אל רבינו החפץ חיים זצ"ל והזמין אצלו את כל ספריו מלבד את הספר "חפץ חיים". כאשר רבי ישראל מאיר זצ"ל שאלו מהי הסיבה, השיב לו הקונה: אני בעל קשרים רבים ובא אנוכי במגע עם אנשים שונים לרגל עסקי המסחר הענפים שלי, ואי אפשר לי בשום אופן להיזהר מלשון הרע ודיבורים אסורים. על כן אינני קונה את הספר כי לא תהיה לי ממנו כל תועלת.

כשמוע החפץ חיים זצ"ל את דבריו, גילה באוזניו: כשהוצאתי בזמנו את הספר, ספק רב היה בלבי האם יועיל הוא לאי מי? העליתי את השאלה לפני הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, והוא אמר לי: כדאי וכדאי להביא את

הספר לעולם, כי אף אם לא יצליח אלא להוציא אנחה אחת מלבנו של יהודי אחד על דיבור לשון הרע שנכשל בו, לזה בלבד יש כבר ערך רב והישג חשוב עד למאוד!

ובספר פלא יועץ (ערך זכיה) כתב עוד: "גם במכתב - אם חננו ה' רוח דעת, יעשה ספר ללמד ולהועיל, ואם יזכה שיועילו דבריו בדור מן הדורות לאחד מיני אלף, די לו אם לא בא לעולם אלא לדבר זה".

והדברים נכונים גם לגבי הספר הנוכחי, אם יביא תועלת של חיזוק אפילו במידה מועטת - ולו רק לפעם אחת לאדם אחד, כבר כדאי היה כל המאמץ!

ב) נקודה נוספת: לעתים אוספים ומלקטים מתורתם של ספרים שאינם בהישג יד של כל אדם, או אפילו - כאשר אופן הסידור והליקוט מאפשר ללמוד ענין אחד ברציפות עם כל המקורות, הדבר מביא תועלת גדולה אצל הלומדים.

וראה בספר מנחת שמואל (בהקדמה לחלק ג') שהביא מספר אור ישרים בשם המהרש"ם זצ"ל, וז"ל: "וקיבלתי בשם רבותינו, כי המביא הדיבורים הנמצאים בספרי הקודש בשם צדיקים, ומלקט ומסדרם בחיבור אחד, הוא עושה יחוד גדול למעלה".

ובשו"ת טוב טעם ודעת כותב הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל: "עד שלא יעלו כל החיבורים על מכבש הדפוס, הדבר מעכב את ביאת משיח צדקנו. ואפשר שגם ספרי הליקוט והאיסוף בכלל זה - כי הרי פנים חדשות באו לכאן".

וכדאי להעתיק דברים שכתב בספר פלא יועץ (ערך אסופה), וזת"ד: "כמה טובה עשו לנו בעלי אסופות - רבותינו הקדושים אשר בכל דור ודור, זכו וזיכו את הרבים, זכות הרבים תלוי בהם, שאלמלא הם נשתכחה תורה מישראל. ובפרט כגון אנן דור יתום, יתמי דיתמי, אשר טרדות הזמן רבו עלינו ואין הפנאי מסכים איתנו כל כך ללמוד בשקידה כל כך כמו הראשונים ודעתנו קצרה, ואם נבוא ללמוד ספרים הרבה אין קץ, ומי הוא זה אשר תשיג ידו להיות כל הספרים נמצאים אצלו. אבל על ידי האסופות נוכל לצאת מעט ידי חובתנו.

ובכל דור צריכים האסופות, ... וכל ת"ח אשר חננו ה' דעת וספרים הרבה ישתדל להועיל לרבים בדברים הנצרכים מאד - מי מקיצורי דינים על ארבעה טורים, מי מכללים, מי מהקדמות לדרושים ומי מתוכחת מוסר וכדומה, כל אשר עושים - חסד גדול יחשב, ואין לך חסד גדול מזה שהוא חסד בנפש, ועושי אלה הם מזכים את הרבים וזכות הרבים תלוי בהם".

וראיתי חידוש גדול בספר דברי יואל (פ' אמור עמ' קפו), וז"ל: "כשלומדים דברי הראשונים - מעוררים שיהא שפתותם דובבות בקבר. אם כן אף אם אין אנו במדרגה זו ללמוד תורה לשמה, כיון שמכוחינו נפעלים שיהיו שפתותיהם דובבות ודיבורם ודאי לשמה היא, נחשב גם כאלו למדנו תורה לשמה".

ופירש בזה את אומרם ז"ל (מס' פסחים דף ג'): "אר"י: לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה" - "דהיינו מתוך שעוסק בתורתן של ראשונים, אף אם לומדים שלא לשמה, נעשה כמי שלומד לשמה. ולפי זה יוצא חידוש גדול, שכשמבארים דברי קדמונים שלמדו תורה לשמה, אפילו אם הלומד אינו לומד לשמה, נחשב לו כאילו למד תורה לשמה", ע"ש.

ג) עוד התעוררתי להדפיס את הספר הנוכחי, כי ראיתי בספרים שהאריכו בגודל מעלת מי שמדפיס חידושי תורה. ומה הם "חידושי תורה", כבר כתב הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל בספרו כתר ראש (אות נ"ו), וז"ל: "חידושי תורה - נקרא כל מה שלומד יותר ומתבררים הדברים ומחווירים אצלו. כל זמן שאתה ממשמש בהם אתה מוצא בהם טעם". וע"ע למרן החזון איש זצ"ל בקובץ אגרות (ח"א אגרת ד').

ובספר בנין עולם (פרק יב) הביא מהמדרש תלפיות (ענף חידושים) שכתב בשם הגאון הרב ן' עזרא זצ"ל בספר תהלות, וז"ל: "הדברים נקראים מחודשים על שלש פנים: אם נתחדשו לאדם זה והם ישנים אצל אחר, ואם הם מחודשים אצל העולם, ואם שהיו ונאבדו וחזרו ונתחדשו", עכ"ל.

ועוד הביא (שם) בשם הגאון יעב"ץ זצ"ל במגדל עוז (בית מדות, עלית הכתיבה ע"ב אות ב') שכתב: "ואם כותב חידושי תורה ומוסר לרבים - אין קץ לשכרו,

צדקתו עומדת לעד, בודאי אין הרבצת תורה גדולה מזו, זכות הרבים תלוי בו, כי יעמיד תלמידים הרבה ישוטטו רבים ותרבה הדעת את השם, עכ"ל.

והגאון הרב חיד"א זצ"ל בספר ברית עולם (סי' תקל) הביא את מה שכתב בהקדמה לספר לב אריה: "אדם הכותב חידושי תורה - היא העולה במקום קרבן".

ויש עוד הרבה דברים בענין זה, אבל אין כאן המקום להאריך.

כתוב בירושלמי (שביעית פ"י ה"ג, ובמכות פ"ב ה"ו): "היך בר נש דחכם חדא מיכלה ואזיל לאתר ואינן מייקרין ליה כד הוא חכם תרין מיכלה צריך לומר לון חדא מיכלא אנא חכים". ופירש בפני משה: היודע במסכת אחת והם מכבדין אותו בערך אם היה יודע בשתי מסכתות - צריך לומר להן במסכת אחת אני יודע ולא יותר.

והחסיד רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער ג' אות קפ"ה) הביא שמי שמשבח במעלות שאינן נמצאות בו, הוא מכת השקרנים.

ולכן הנני מגלה בשער בת רבים: הדברים שכתבנו בספר אינם אלא לקוטי בתר לקוטי, ואינם תוצאה של רוב בקיאותי כלל. הקפדתי אומנם לעיין בהרבה מן המקורות בפנים טרם הכתיבה, אך אל יחשדו אותי חלילה בדבר שאין בי.

קראתי את ספרי בשם: "מידות דיליה" - כי שם זה נאה ויאה לו וזו אכן מטרת הספר, הידיעה שבאמצעות העבודה על תיקון המידות, הם נהפכות ל"מידות שלו", מכח יגיעתו וטרחתו לשפרם ולתקנם, וזהו חלקו מכל עמלו.

זאת ועוד: ידוע מה שכתב חד מן קמאי מרבתינו בעלי התוספות - רבינו אליעזר מגרמיזא זצ"ל בספר "הרוקח", שכל אדם צריך לרמוז שמו בספרו. וע"ש שהביא כמה דוגמאות בענין זה.

ובשם זה "מידות דיליה" - רמוז שמי ושם מו"ר אבי זללה"ה ושתבדלחט"א גם שם אשתי שתחי' עמו"ש, שעליהם אני קורא: "שלי ושלכם שלהם הוא"!

חובה נעימה היא לי לברך, להכיר טובה ולהודות, לכל מקומות התורה אשר זכיתי להסתופף בתוכם ולהתבשם תחת צל קורתם מעודי ועד הלום, ובפרט למרנן ורבנן רבותינו הגאונים ראשי הישיבה שליט"א ולהמשגיחים שליט"א. יאריך ה' יתברך ימיהם ושנותיהם בטוב ובנעימים, ויזכו להמשיך במלאכתם מלאכת הקודש להעמיד תלמידים הרבה, ולהרביץ תורה בישראל כאשר עם לבבם - מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת עד ביאת הגואל צדק בב"א.

הנני מוצא פה מקום להודות ולהכיר טובה לאברכים החשובים שליט"א חברי הכולל "נחלת דוד" - כי חלקם רב בהוצאת ספר זה לאור עולם, על ששמעו את הדברים מידי שבוע ושבוע והאירו את הערותיהם המועילות. יתן ה' שיוכלו להתמסר לתורה ולעבודת השם מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת כרצונם הטוב בלי שום טירדה ומפריע.

וכן עלי להודות להרה"ג רבי אברהם גבירר שליט"א ראש כולל בירושלים עיר הקודש שעבר על כל הספר וסייעני בעריכתו הלשונית, ישלם השם פעולתו הטובה ותהי משכורתו שלימה מעם השם, והקב"ה ימלא כל משאלות לבו לטובה ולברכה ויזכה להמשיך בעבודת הקודש שלו מתוך בריאות הגוף והרחבת הדעת.

תיתי ליה לאברך כמדרשו הרה"ג רבי משה שאואט שליט"א אשר עבר על כל הספר ועזר לי מאוד בהעמדת הדברים על דיוקם, תהי משכורתו שלימה מעם ה', ויזכה לגדול מעלה מעלה במעלות התורה והיראה מתוך שפע ברכה והצלחה.

כאן המקום להודות גם לידידי היקר והחשוב הרה"ג רבי שלמה לבל שליט"א מירושלים, אשר בחכמתו הגדולה ובניסיונו הרב בהדפסת ספרים

עוזר לי באופן אישי בכל מלאכת ההדפסה, ודואג שיצא דבר נאה ומתוקן מבית ומחוץ ברוב פאר והדר. יה"ר מלפני אבינו שבשמים שיזכה ללמוד וללמד מתוך בריאות הגוף והרחבת הדעת כל הימים, והקב"ה ימלא כל משאלות לבו לטובה ולברכה.

ביראת הכבוד הנני רוצה להזכיר פה את מו"ר אדוני אבי עט"ר הבלתי נשכח הר"ר דוד חנונו זללה"ה, אשר מאז ומתמיד עזר לנו בכל יכולתו מעל ומעבר, ודאג בכל עת שלא יחסר לנו מאומה על מנת שנוכל להתמסר ללימוד התורה בלי שום טירדה. הוא מסר את נפשו על כך ותמך בנו בכל עת, תמיד ידענו שיש לנו על מי לסמוך בכל דבר הנצרך. אבי זללה"ה החזיר את נשמתו הטהורה בליל ששי ב' כסלו התשע"ג ונקבר בערב שבת אחרי חצות. ספר זה יהיה לעילוי נשמתו, ויתקיים בנו המקרא: "נפשו בטוב תלין וזרעו ירש ארץ".

עוד אחקוק עלי ספר את זאת: בתוך השבר הגדול שפקד אותנו בהסתלקותו של אבינו עטרת ראשנו זללה"ה באופן בלתי צפוי, בכל זאת ראינו השגחה פרטית וסימן משמיים שנלב"ע ביום זה - ב' כסלו, יום הזיכרון של מרן ראש הישיבה הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל ומרן המשגיח רבי נתן וואכטפוייגל זצ"ל, והרי מו"ר אבי זללה"ה מסר נפשו ותמך בכל מאודו שיהיו מבניו ובני גולים למקום תורה - ה"ה עיה"ת לייקוואוד, על מנת שיוכלו לספוג משם תורה ויראת שמים על פי המסורת המסורה מדור דור. ת.נ.צ.ב.ה.

אברך בכל ליבי את אימי מורתי שתחי' עמו"ש, אשר במסירות נפש גדולה שלחה אותי ללמוד בישיבה בארץ הקודש במשך כמה שנים, תמיד היא עוזרת ותומכת בנו ברוח ובנפש בכל שעה ובכל צורה (לרבות גם לכולל היקר "נחלת דוד"). יתן ה' שתזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות מתוך בריאות הגוף ומנוחת הנפש ושמחה, והקב"ה ממרום ישלח לה ברכה בכל מעשי ידיה וימלא כל משאלות ליבה לטובה ולברכה לאורך ימים ושנות חיים, אמן.

כאן אזכיר בברכה והוקרה את מו"ח מוקיר רבנו ותלמידהון ר' משה חילו הי"ו וחמותי שתחי' עמו"ש, אשר טורחים עבורינו ברוח ובגשם

ועומדים לימיננו בכל עת ובכל שעה וביתם תמיד פתוח לפנינו. יזכר ה' לרוב ברכה ונחת דקדושה מתוך בריאות ואריכות ימים ושמחה, ויזכר לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות לאורך ימים ושנים, אמן.

כאן המקום אתי לקבוע בזה ברכה ותודה מיוחדת לאחי היקרים ה"ה משה ה"ו ואריה יהודה ה"ו הנושאים בעול הכספי של הכולל. יה"ר שיזכרו לרוות נחת ושמחה מכל יוצאי חלציהם מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, ויזכרו לאורך ימים ושנות חיים ותהא משכורתם שלימה מעם ה'.

ואחרון אחרון חביב, אברך ברכות עד בלי די לאשתי היקרה והחשובה מרת לטי שתחי' עמו"ש, אשר במסירות נפש עילאית עומדת לימיני בכל הזמנים, ומתאמצת הרבה מעל ומעבר לכוחותיה בנשיאת עול ענייני הבית וגידול הילדים, ומסירה מעלי את כל ההפרעות - על מנת שאוכל לשבת ללמוד תורה במנוחת הנפש. ועליה אני אומר את מאמר רבי עקיבא במסכת כתובות (דף סב:): "שלי ושלכם שלה הוא".

ישלם לה ה' פעליה הטובים ויאריך ימיה ושנותיה בטוב ובנעימים, ונזכה יחד לחנך את בנינו ובנותינו לתורה לחופה ולמעשים טובים, ונזכה לראות את כל צאצאינו עוסקים ועמלים בתורה ובמצוות מתוך מידות טובות ויראת שמים, ונזכה יחד לגאולה העתידה בב"א מתוך בריאות הגוף ומנוחת הנפש.

בצאתי מן הכרך הזה הנני נותן הודאה על העבר וצועק על העתיד שלא תצא תקלה תחת ידי ולא אכשל בדבר הלכה, וכפי פרושות בתפילה לאבינו שבשמים - כשם שעזרתי עד כה לשבת באהלה של תורה בבריות גופא ונהורא מעליא, כן תעזרני על דבר כבוד שמך הגדול לשבת על התורה והעבודה מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת עוד רבות בשנים, ואזכה להגדיל תורה ולהאדירה, ולקבל את פני משיח צדקנו בב"א.

אברהם חנונו
חודש כסלו התשע"ט

פתיחה

פתיחה ההשתמשות במידות

פתח דבר:

טרם שניגש אל המלאכה - לבאר את המידות השונות על פרטיהן ודקדוקיהן, את חשיבותם ומעלתם של המידות הטובות, ומאיך גיסא את גנותם וחומרם של המידות הרעות - חשוב להבהיר את הקו המנחה בענין זה.

מידה - מלשון מדידה

העיקרון הוא: הידיעה והיכולת להשתמש בכל מידה ומידה מן המידות הקיימות במקום הראוי ובאופן הנכון, ולמדוד את המינון המדויק של כל אחת מהן. ועל כן בפתח דברינו נעמוד על אופיו של כלל יסודי זה.

ומקובל בשם הסבא מקלם זצ"ל: כי לכן קרויה המידה - "מידה" - מלשון מדידה, כי ראוי ונכון להשתמש בכל מידה לפי הצורך ולפי השעה. וזוהי תמציתה של תורת המוסר: לחלק כל מידה ומידה לחלקים - חלק טוב וחלק רע, ולעשות בהן שימוש מתאים.

איך מידות "רעות" ואיך מידות "טובות"!

נקדים: יש החושבים כי ה"מידות" נחלקות לשנים - מידות טובות ומידות רעות. במידות הטובות - כמו מידת הענוה, רחמנות, אהבה וכיו"ב, עלינו

לדבוק במידות אלו עד הקצה האחרון בלי לזוז מהן כלל. ואילו מהמידות הרעות - כגון מידת הכעס, אכזריות, שנאה, גאווה, עצלות ועוד, יש להתרחק לחלוטין כי הן אינן שימושיות כלל וכלל.

אמנם לא כך הם פני הדברים, ומי שחושב כך עלול להיכשל בכמה איסורים, וכן תהיה לו מניעה לקיים מצוות רבות.

הלוא, בין במידות הטובות ובין במידות הרעות - על האדם לבחור את הראוי והנכון ולדחות את הפחות והגרוע, כי לא קיימת מידה בעולם אשר האדם מסוגל להיבדל ולהתנתק ממנה לגמרי. ולשם כך יש צורך להיעזר בפלס ההיגיון.

בספר אורח מישרים (פ"ג ביאור אות ז') כתב בזה הלשון: "דע שאין לך מידה בעולם שהיא רעה תמיד בכל זמן ובכל ענין, שגם על זה כתוב (בראשית א, לא): "וירא אלוקים את "כל" אשר עשה והנה טוב מאד", אלא כל מידה ומידה ראוי להשתמש בה בעת ובאופן הראוי".

והרי ידוע כי אין בנמצא מידה הטבועה בטבע האדם, אשר אינה מוכרחת ומחויבת לעיתים, לצורך עבודת השם.

"הדרך הישרה - מידה בינונית שבכל דעה!"

וכבר האריך בזה הרמב"ם זצ"ל בשמונה פרקים (פרק ז'), ונעתיק קצת מלשונו:

"והרבה פעמים יטעו בני אדם באלו הפעולות, ויחשבו אחד מהקצוות טוב ומעלה ממעלות הנפש, פעמים יחשבו הקצה הראשון טוב, ופעמים יחשבו שהקצה האחרון שהוא טוב, וזה כולו טעות. ואמנם ישובח באמת הממוצע, ואליו צריך האדם שיכוין וישקול פעולותיו כולם תמיד עד שיתמצעו".

ודרכו זו של הרמב"ם זצ"ל מבוארת בדבריו בכמה וכמה מקומות, שהדרך הממוצעת הוא שביל הזהב. וז"ל בהלכות דעות (פ"א ה"ג-ד): "שתי קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה - אינן דרך טובה ואין ראוי לו לאדם

ללכת בהן ולא ללמדן לעצמו. ואם מצא טבעו נוטה לאחת מהן או מוכן לאחת מהן או שכבר למד אחת מהן ונהג בה, יחזיר עצמו למוטב וילך בדרך הטובים והיא הדרך הישרה.

הדרך הישרה היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. לפיכך צוו חכמים הראשונים: שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו.

כיצד? לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני. לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת. וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן ואי אפשר להיות בזולתן כענין שנאמר: "צדיק אוכל לשובע נפשו". וכן לא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כענין שנאמר: "טוב מעט לצדיק". ולא יקפוץ ידו ביותר. ולא יפזר ממונו אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך... "עיי"ש בדבריו.

שיקול הדעת לפי מקומו ושעתו - גם במידות

גם רבינו בחיי זצ"ל האריך בדברים אלו בספרו חובות הלבבות שער עבודת האלוקים (פרק ט), והביא דוגמאות רבות כיצד יש להיעזר בכל מידה ומידה בזמן הראוי ובמקום הנכון.

וכבר כתב הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל באור ישראל (סימן ל בהערה): "ומי יגביל הדבר, ואיה החוזה לאמר פה היא נקודה האמצעית - לא במופת ואף לא בראיה יודע הדבר, כי אם על ידי שיקול הדעת לפי מקומו ושעתו".

ואולי מזה הטעם קבע הרמב"ם זצ"ל הלכות אלו בהלכות "דעות", אף שאין מדובר בדעות אלא במידות - זאת משום שהדרך הנכונה להחליט באלו מן המידות יש לדבוק ומאלו מהן יש להתרחק, היא באמצעות דעתו של אדם. ועליו לשקול את הדברים בהתאם לטבעו ולפי הנסיבות - באיזה אופן יעשה שימוש במידה זו או אחרת.

"אין השלימות ניכר באדם אלא כשיש לו שתי מידות הפוכות"

וכבר כתב רבינו הגר"א זצ"ל (אמרי נועם מס' ברכות דף לג:): "אין השלימות ניכר באדם אלא כשיש לו שתי מידות הפוכות, כגון: מידת רחמנות ואכזריות. לפי שכשהאדם נוהג במידה אחת אין מוכרח לומר שהוא צדיק, אלא יש לומר שכך הוא טבעו, אבל כשיש לו שתי מידות הפוכות, כגון: רחמנות ואכזריות - אז מוכח שהוא צדיק".

ועיי"ש שהוסיף: "לכך נתן הקב"ה לישראל מצוות של רחמניות - שהוא "כיבוד אב ואם" שהוא רחמניות גדולה, לפי שכשבאים לידי זקנה ואין להם מקום לנוח דין הוא שירחם עליהם. ושוב נתן להם מצוות אכזריות - דהיינו "שילוח הקן" שהוא אכזריות גדולה, שנוטל הבנים ומשלח האם. ואיתא בירושלמי... שכשמשלח את האם לפעמים הולכת מחמת צער וטובעת במים, אם כן הוא בודאי אכזריות גדולה. **לכך כתיב בשתי מצוות אלו אריכות ימים - לפי שבשני מידות האלו נשלם האדם בתכלית הטוב.**

גם בספר המידות להמגיד מדובנא זצ"ל (שער השנאה פט"ו) כתב את היסוד הנ"ל: "יש צורך אל מציאות המידות רעות כמו אל מידות הטובות, והאלוקים עשה את האדם שיהיה ממוזג בכוחות הפכיות - למען ישתמש בכל אחת במקום הראוי אליה".

שני צדדים לכל מידה!

ננסה להמחיש את הדברים באמצעות כמה דוגמאות מעשיות הלקוחות מספרי המוסר, על מנת לשבר את האוזן מהי הדרך להשתמש בכל מידה ומידה במקום הנכון ובאופן הראוי:

מידת הגאווה: כתב בספר ארחות צדיקים (שער א - הגאווה): "חייב האדם להבדל ממנה, כי היא פתח לרעות רבות, ולא ראינו כזאת לרעה בכל המידות". ועיי"ש שהאריך הרבה בגנות מידה זו.

אולם הביא שם גם אופנים בהם הגאווה נצרכת: "הגאווה במעלת החכמה משובחת", והביא על כך סימוכין ממה שכתוב (דברי הימים ב' יז, ה): "ויגבה לבו בדרכי השם". ועוד כתב: "והגאווה נגד רשעים היא משובחת מאד".

מידת הבושה: היא מידה מעולה וטובה עד מאוד, וכמו שכתב בארחות צדיקים (שער ג - הבושה): "ותהיה בעיניו חשובה משאר מידותיו".

אך מאידך גיסא המתבייש לעשות מצוה או שעוזב את דרך הטוב בעבור הבושה - זו בושה רעה מאוד. וכן מי שמתבייש להוכיח בני אדם ולצוות עליהם על הטוב, הדבר מגונה מאוד. וכן בלימוד התורה - המתבייש לשאול את רבו לעולם לא יוכל לגדול ולהיות תלמיד חכם, וכלשון המשנה במסכת אבות (פ"ב מ"ה): "לא הביישן למד".

מידת העזות: העזות היא מידה גרועה ברוב פעולותיה, והיא מידה רעה מאוד, וכבר אמרו חז"ל (מס' אבות פ"ה מ"ט): "עז פנים לגיהנם".

אך כאשר נצרכת עזות פנים על מנת להוכיח את הרשעים ובעלי עבירות, וכן בקיום המצוות אם בני אדם שוחקים ומלעיגים עליו - על אדם להיות עז פנים, ועל זה נאמר שם במשנה: "הוי עז כנמר". ואז המידה הזאת היא משובחת מאוד.

מידת האהבה: כתב הארחות צדיקים (שער ה - האהבה): "כשישים האדם אהבתו לטובה, הוא למעלה מכל המידות. כגון: אהבה להקב"ה, לתלמידי חכמים, למצוות וכדומה. אבל עת שישים האדם אהבתו לרעה, אין מידה רעה בכל המידות כמוה - וכגון: מי שאוהב כבוד, תענוגים, כסף וכדומה".

מידת הקנאה: בדרך כלל היא מידה מגונה עד למאוד אשר עלולה להביא את האדם לעבור עבירות חמורות. וכבר אמרו חז"ל (מס' אבות פ"ד מכ"א): "הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם".

אמנם יש אופנים שמידה זו היא טובה מאוד, וכמו שאמרו חז"ל במסכת ב"ב (דף כא.): "קנאת סופרים תרבה חכמה". וכן לענין עשיית המצוות - צריך כל אחד לקנא בחבירו אם הוא עוסק בתורה ובמעשים טובים, וישתדל להיות כמותו.

מידת העצלות: בספר מעלת המידות (מידת העצלות) כתב: "העצלות היא מן המידות הפחותות והגרועות". ובארחות צדיקים (שער ט"ז - העצלות) כתב:

"מי שזאת המידה גוברת בו - ענינו יהיו מקולקלים מאוד בעולם הזה ובעולם הבא". והרמח"ל זצ"ל בספרו מסילת ישרים (פרק ו) כתב: "מי שיש לו עצלות - ודאי הוא שלא יצליח!"

אמנם יש עצלות שהיא טובה מאוד, כגון: היושב ומתעצל לעשות עבירות או מעשים רעים. וכן מי שמתעצל לילך במקום סכנה וכדומה, עצלות זו היא משובחת מאוד.

מידת האכזריות: בארחות צדיקים (שער ח - האכזריות) כתב: "אין מידה זאת נמצאת אצל הצדיקים, אך היא בנפש הרשעים, והיא בכללות מידה גרועה עד מאוד".

אבל יש ולפעמים צריכים להתנהג באכזריות, כמו נגד הרשעים, שהרי אמרה תורה להמית את הרשעים ולהלקותם. וכן אמרו חז"ל במסכת כתובות (דף פא): אדם שאינו רוצה לעשות סוכה וציצית לטליתו ומזוזה לפתחו - מכין אותו עד שתצא נפשו, ולזה צריכים מידת אכזריות. עוד אמרו חז"ל במסכת עירובין (דף כב): "במי אתה מוצא דברי תורה? במי שמשים עצמו אכזרי על בניו כעורב".

עד כאן ביארנו מידות שונות, אשר לעתים ראוי לאמצן ולעשות בהן שימוש, ולעתים ראוי להתרחק מהן כמטחוי קשת. ועלינו לדעת שכך הוא רצונו של הבורא יתברך. ועל ידי זה ניתן להגיע לדרך האמצעית אשר בה תשכון השלמות.

הגר"ח מבריסק זצ"ל - מידות על פי התורה!

וראוי להביא לזה דוגמא מוחשית מאוד - האישיות הגדולה ורבת האנפין של הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, אשר כידוע לא ניתן היה להגדיר אותו בהגדרות הרגילות והמצויות.

אנחנו רגילים להגדיר בני אדם: אחד הוא רחמן, ויש אחד שהוא אכזר. אחד הוא קמצן, האחר פזרן. יש מי שהוא בעל כעס, ומאידך אדם נוח מזג. עניו לעומת גאוותן, וזריז מול עצל. וכך על זה הדרך אנו מגדירים אנשים שונים...

אולם את הגאון רבי חיים זצ"ל לא היה שייך להגדיר, כי כל פעולה ופעולה שהוא עשה היה זה על פי מה שהתורה אומרת כי עליו לעשות בזה הרגע!

אם על פי התורה עכשיו צריך להיות רחמן - הוא ריחם ללא גבולות. אם היא דרשה בעת הזאת להיות קפדן - יש להקפיד בלי ויתורים. אם המצוה לשמוח - השמחה גאתה ועלתה באופן שאין לתאר. מאידך אם הזמן גרמא להוריד את מפלס השמחה - היא ירדה לה פלאים. וכן על זה הדרך בכל עת ועת כל אישיותו כאילו השתנתה אך ורק לפי דרישותיה של התורה הקדושה.

אומנם בכדי להיות שלם בתכונה זו - ראשית כל עלינו להבין טוב את מהותה של כל מידה ומידה, חשיבותה וגנותה, ורק אז נדע להבחין מהו האופן הנכון למצות כל מידה ומידה.

מה שטוב לך - טוב גם עבור רעך?...

עוד נקודה חשובה:

האדם חושב לתומו בדרך כלל, כי השימוש במידות הוא במידה שווה ביחס לעצמו וביחס לזולתו, שהרי אם זה טוב לי, זה טוב גם לחברי... אמנם טעות גדולה היא, כי אופן השימוש הנכון במידות, מחייב לעתים התנהגות מסוימת בקשר לעצמו ואודות לרעהו נדרשת דוקא הנהגה הפוכה בתכלית, ונסביר את הדברים בעזרה"ת.

לדוגמא: בכל מה שנוגע לו עצמו צריך לאחוז במידת הזריזות - להיות זריז במעשיו ובהנהגותיו. ואדם חושב כי גם אחרים אמורים לנהוג עמו בדיוק באותה מידה, ואם ימתין למשל לבני ביתו או למרעיו בשעה מיועדת מראש, והם יאחרו למפגש בדקה או שתים - הוא יכעס וירגז עליהם: "מה עם הזריזות"?! אמנם האמת היא כי במקרה זה היה עליו להשתמש דוקא במידת הסבלנות ולא במידת הזריזות...

במה שנוגע לו - זריזות, אבל במה שנוגע לחבירו - סבלנות!

דוגמא נוספת: בדרך כלל, האדם נוהג בכל הנוגע לצרכיו במידת הנדיבות - הוא קונה לעצמו את כל מה שצריך, ואפילו על צד רחוק ביותר לא יחסוך מאמץ אלא יפזר מעותיו. אמנם כשמדובר בענייני אשתו ובני ביתו אזי הוא חושב שהגיעה העת לעורר על המידה החשובה של "הסתפקות במועט"!

לא כן היא הדרך הנכונה, אלא להיפך! בענייניו - יתלמד להסתפק במועט ולא יפזר את כל כספו, אך על צרכי אשתו ובני ביתו חייב להיות נדיב מאוד. והלוא חז"ל הורו לנו במסכת חולין (דף 99:) מפורשות: "לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו".

הרי לנו כי במה שמוציא מכיסו לצרכיו - על אדם לנהוג במידת ההסתפקות, אך לגבי אשתו ובני ביתו - על מידת הנדיבות להיות בראש, לא להיפך!

דוגמאות כאלו ואחרות ישנן רבות מאוד, אולם לא באנו אלא לעורר. וכבר נאמר (משלי ט, ט): "תן לחכם ויחכם עוד"!

"זאת חוקת התורה" - מטהרת טמאים ומטמאת טהורים!

ובאמת יסוד זה יש לו סמך מן התורה.

בפרשת פרה אדומה ישנה תמיהה, כיצד יתכן שאפר הפרה - מטמא טהורים ובד בבד מטהר טמאים? ועוד קשה, מדוע אומרת התורה: "זאת חוקת התורה", הלוא די לנו אם יהא כתוב "זאת חוקת הפרה" שבזה עוסקת הפרשה...?

אלא ההסבר לזה, כותב הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בספרו דרש משה (פרשת חוקת): הדבר בא ללמדנו שכך היא דרכה של כל התורה כולה - מטמאת טהורים ומטהרת טמאים - אין כלל אחיד לכולם, אלא בכל מקום עלינו לעשות את מה שצותה עלינו התורה לגביו, ופעמים רבות מה שטוב לזה גרוע לאחר.

ודבר זה נוגע מאוד בענייני המידות, כי הרי כל מידה ומידה שנבראה באדם - לצורך נבראה, וניתן לעבוד באמצעותה את השי"ת - הן בגאווה

והן בענוה, בין ברחמנות ובין באכזריות וכיוצא בזה, ותפקידו של האדם הוא להתאים את המידה למקום הראוי לה.

מידת הענוה היא מידה מצוינת עד למאוד, אולם מחשבה מתגנבת ללבו של אדם - אם הענוה כל כך טובה, מדוע לא אזכה בה גם את חברי? אולי כדאי להיות מ"מזכי הרבים" ולדאוג שלא יחטא בגאווה לעולם? הלוא אם אומר לו מחמאה - שהוא חכם, פיקח או מוצלח, הוא עשוי להגיע לידי גאווה ח"ו...

אך, כמובן לא זו הדרך, שכן לעצמו צריך אדם ענוה, אך את חבריו צריך להחשיב ולכבד כמה שיותר. הרי לנו, כי ניתן לעבוד את הקב"ה גם בענוה וגם בגאווה - החכמה היא רק כיצד ומתי להשתמש בכל מידה ומידה.

הרי נתבאר לנו הכלל: בכל המידות ניתן להיעזר - לפעמים בכה ופעמים בכה - הכל לפי המקום הזמן והצורה. וכן העמדנו את היסוד כי "לא ראי עצמו כראי חברו" - גם בענייני המידות.

אילו נתבונן בזה נמצא כי כמעט בכל פעולה ופעולה שלנו במשך היום מעורבת מידה זו או אחרת, הנקודה היא לדעת ידיעה ברורה - מה התורה מחייבת אותנו בין במה שנוגע לעצמנו ובין כלפי זולתנו.

ואם נדע ליישם בחיינו מהלך חשוב זה - אין ספק כי תהיה לנו היכולת להתעלות ולגדול בתורה ובעבודת ה' בלי להחטיא את המטרה אשר לשמה ירדנו לעולם: לעשות נחת רוח לבורא יתברך שמו!

מידות דיליה
חלק א'

עבודת תיקון המידות

פתח דבר:

במאמר הבא נעסוק בעזה"ת בענין כללי הנוגע לעבודת המידות, ומי שיפנים אל לבו את הדברים הם יתנו לו חיזוק נפלא ודחיפה עצומה לעבוד על תיקון מידותיו.

יסוד זה משמש לנו כפתח והתחלה לכל העבודה בנושא זה, ויש בו צורך בסיסי בתחום הנזכר.

כדי להבין במה מדובר ניתן להתבונן בכותרת מאמרנו: "עבודת תיקון המידות" - מכאן למדנו שעל האדם לשבר את הרגליו וטבעיו ובכך לתקן את מידותיו כראוי.

במאמר שלפנינו נוכיח גם כי מי ששובר את מידותיו זוכה להנהגה מיוחדת כלפיו של "למעלה מדרך הטבע". עוד נבחין בגריעותו וחומרתו של מי שאיננו עובד על עצמו ואינו עמל לתקן את מידותיו, וכן נעמיד בפני הקורא כמה דרכים ועצות בנושא זה של "שבירת המידות".

"עיקר עמל האדם צריך להיות במידות!"

גדולי ישראל התבטאו בענין זה בצורה בלתי רגילה, וכדאי לצטט כמה משפטים אשר יצאו מפיהם זצ"ל ועל ידי זה נוכל להעריך נכונה ענין חשוב ונשגב זה.

ב. מידות דיליה

הסבא מקלם זצ"ל מתייחס לכך בהרחבה בספריו והנה כמה פנינים מבית מדרשו: "עיקר עמל האדם צריך להיות במידות, וגם אדם הכי גדול יכול להכשל במידות".

במקום אחר הוא כותב כהאי לי שנא: "לחשוב לקבל בלי נדר לעסוק בתיקון המידות, אשר הם יסוד כל התורה כולה". ועוד הוא מתבטא: "מהראוי לנו להשתדל הרבה בתיקון המידות, כי המידות הם כמחיצת ברזל רח"ל לאדם בינו ובין אביו שבשמים, וכבר כתב בעל שערי קדושה זצ"ל כי בהיות המידות הרעות אי אפשר לקיים התורה, ובתיקון המידות בנקל יקיים התורה".

קל יותר ללמוד את כל הש"ס מאשר לתקן מידה אחת!

ומפורסם בשער בת רבים מה שאמר הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל: קל יותר ללמוד את כל הש"ס כולו, מאשר לתקן מידה אחת!

ועל כן טעות היא לחשוב כי "שבירת המידות" היא מן הדברים הבאים "ממילא" - בלי כל צורך לעבוד ולעמול עליהם.

הסבא מנובהרדוק זצ"ל היה אומר: מי שלא עמל על תיקון ובירור מידותיו - הרי הוא כסומא שלא ראה אור מימיו!

"עיקר חיות האדם להתחזק בשבירת המידות ואם לאו למה לו חיים!"

ואי אפשר שלא להזכיר את דבריו המבהילים והנוראים של הגאון מוילנא זצ"ל (ע' באבן שלמה פ"א אות ב') שאמר: "עיקר חיות האדם הוא להתחזק תמיד בשבירת המידות ואם לאו למה לו חיים!"

ובפירושו על משלי (פ"ד י"ג) על הפסוק: "החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך" כותב: "כי היא חייך" - כי מה שהאדם חי הוא כדי לשבור מה שלא שבר עד הנה אותו המידה, לכן צריך תמיד להתחזק, ואם לא יתחזק - למה לו חיים!"

כאשר הזכיר מרן הרב שך זצ"ל את דברי הגר"א זצ"ל הללו היה מתפעל ואומר: "פעמים רבות ראיתי תיבות אלו של הגר"א זצ"ל, ולא עמדתי על הביטוי החריף בדבריו - "ואם לא למה לו חיים".

הנה יש לנו תורה ארוכה מני ים ורחבה מני ארץ - רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה, ועל כל מצוה יש שכר של נצח נצחים, והלוא כל תיבה בתורה היא מצוה שנאמר עליה: "ותלמוד תורה כנגד כולם", וידוע מה היתה גדלותו של הגאון זצ"ל בתורה עד שאין לנו כל השגה בה, ואנו יודעים כי לא היה בנמצא בדורו דרגה גבוהה יותר ממנו שהרי הוא היה כמו מלאך אלוקים - והכיצד נבין את דבריו: "ואם לא יתחזק בשבירת המידות - למה לו חיים"?

דברים אלו של הגאון זצ"ל נוקבים ויורדים עד התהום! קיים מצב שאדם מתפלל ומקיים מצוות, אך אין הוא מקדיש מלחמה לשבירת המידות, הוא יכול להתהלך כל חייו כשהוא טופח לעצמו מתוך הרגשה טובה - "ברוך ה' אני לומד, אני מתפלל", אך - אוי!...

עיקר חיות האדם - להתחזק תמיד בשבירת המידות, ואם לאו למה לו חיים!?

כמה רחוקים אנו מזה!

"אדם לעמל יולד" - להסיר את המידות הגרועות!

וכבר פירש הסבא מסלבודקא זצ"ל (שיחות הסבא ח"ב עמ' תרמה) את מה שנאמר: "אדם לעמל יולד" ולא נאמר "אדם לתורה יולד", כי העמלות הוא להסיר את המידות הרעות. מידה אחת גרועה, מחסרת הרבה בחכמת התורה עד שצריך האדם לעמול ולעמול לתקן זאת בנפשו.

כי "אדם לעמל יולד" - להסיר מעצמו את המידות הגרועות.

המתקן מידותיו - נקרא "טוב" בעיני ה' יתברך!

המשגיח הגאון רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל הביא את הפסוק במשלי

ד. מידות דיליה

(יט, א): "טוב רש הולך בתומו מעקש שפתיו והוא כסיל", ופירש הוא שההולך בתומו בישרות ללא מידות רעות, הוא ורק הוא נקרא טוב בעיני ה' יתברך, לא איש עשיר - הגדול בתורה אבל מידות רעות שוכנות בקרבנו.

כי זהו עיקר העבודה לשבור את מידותיו הרעות ולילך בדרכי היושר.

עבודת המידות דוחה מצוות מן התורה!

עוד הביא את דברי הגמרא במסכת בבא מציעא (דף לב:) בדין מצות פריקה וטעינה. והגמרא שם מסיקה שמצות פריקה קודמת למצות טעינה משום דבפריקה יש משום "צער בעלי חיים". ויש שם דיון האם "צער בעלי חיים" הוא מדאורייתא, והגמרא מוכיחה ממה שמצינו בברייתא: "אוהב לפרוק ושונא לטעון - מצוה בשונא", והלוא לכאורה בפריקה יש משום צער בעלי חיים, ואי נימא שצער בעלי חיים מדאורייתא היאך יקדים טעינה לפריקה?

ומתרצת הגמרא: "אפילו הכי - לכוף את יצרו עדיף", כי כאשר הוא טוען את משאו של השונא - בזה הוא משבר את מידותיו וכוחותיו.

הרי לנו כי עדיפה שבירת המידות ממצות צער בעלי חיים שהיא מן התורה, הרי לנו להדיא כי שבירת המידות היא מעיקרי עבודתנו, ועל כן היא דוחה מצוות חמורות.

וכך הוא לשון רבינו בחיי זצ"ל בספרו כד הקמח (ערך הכנעה): "והנה רז"ל בארו לנו כי מידת הכנעת היצר דוחה מצות עשה של תורה מצות פריקה, וזה שאמרו בבבא מציעא פרק אלו מציאות (דף לב:) "אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה לטעון עם השונא כדי לכוף את יצרו", וזה עיקר התורה שיכוף אדם את יצרו ויכניע לבו מן התאוות הגשמיות שלא יבוא בדבר מהם כנגד השם יתעלה".

דרך העבודה - "שבע יפול צדיק וקם!"

והגם שנוכחנו לדעת שעיקר העבודה הוא שבירת המידות, יש לדעת

עבודת תיקון המידות ה

ולהפנים כי לא תמיד מובטחת לנו הצלחה בתחום זה, אבל לכל הפחות צריכים אנו לזכור שזו הדרך הרצויה - להתגבר תמיד על טבעו והרגליו הרעים.

וכבר סיפר הגאון רבי אריה שכטר שליט"א שהגיע פעם לבית מרן החזון איש זצ"ל. דלת הבית היתה נעולה, והחזו"א זצ"ל שכב על מיטה במרפסת, וכשהבחין באורח הציע לו לטפס דרך מעקה המרפסת ולהיכנס. רבי אריה שליט"א החל מיד לטפס אך מעילו הסתבך בגדר התיל, הוא נאלץ לרדת ולטפס שנית, אך שוב הסתבכו שריגי הבד במעקה והוא טיפס פעם נוספת... כאשר במשך כל הזמן החזו"א זצ"ל מביט בו, עד שבשלב מסויים פתח ואמר בנעימות מיוחדת: יהודי צריך לזכור שכך נראים כל חייו עלי אדמות - מטפסים ונופלים, מטפסים ונופלים, ועוד פעם מטפסים ונופלים, ועוד פעם, אך מי שרוצה באמת להגיע אל המטרה - יגיע ויגיע!

ממעשה נפלא זה אנו למדים כי למרות שפעמים אין ספור אנו מנסים לתקן את מידותינו הרעות והניסיונות הם כושלים - אף פעם אין ראוי להתייאש.

אלו דבריו של החזון איש זצ"ל, כי מלכתחילה כך אופן הדברים, וכמו שכבר אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כד, טז): "שבע יפול צדיק וקם" - רק כך מצליחים, והעיקר הגדול הוא לא להתייאש!

אדם יכול לחיות כמו חמור...

הגאון רבי משה מרדכי שולזינגר זצ"ל התבטא פעם (משיבת נפש פ"א): בן אדם יכול לחיות עשרות שנים, והוא לא מכיר כלל את המושג של "שבירת המידות", זה אדם שחי כמו בהמה, הוא ממש כמו חמור... כפי שהחמור עושה מה שהוא רוצה כך גם הוא עושה את מה שהוא רוצה, אבל בן אדם הלוא אמור להכיר את המושג של "שבירת המידות".

וזהו העיקר הגדול - לעבוד על המידות!

הפתרון: לחתוך את הקרניים...

ונרחיב עוד את הדיבור על הצורך בעבודת המידות.

בספרים הקדושים מובא משל נפלא בענין:

ביער עבות היה צבי אחד אשר נאחז בסבך בקרניו באין יכולת להיחלץ מן הפח שנלכד בו, עד שהגיע למסקנה כי עליו לעקור את כל היער כולו ואז יוכל לעברו בשלום מבלי להסתבך שוב בקרניו בענפי העצים. התחיל הצבי לרקוע ברגליו ולנענע בקרניו בכדי להפיל את העצים, עד שנזדמן לשם אדם חכם אשר אמר לו: לשוא כל עמלך, כל שנות חיך וכל כוחותיך לא יספיקו לך על מנת לעקור את היער כולו, רק זאת תוכל לעשות: "עקור את קרניך" - ואז תוכל לעבור את היער בשלום...

אומר על כך הסבא מנובהרדוק זצ"ל בספרו מדרגת האדם (מאמר תיקון המידות): יש לנו ללמוד ממשל זה, כי אין לפחד כלל מהיער אלא מפני "קרניו" בלבד, כי הם אלו אשר יפסידו אותו בכפלים, ואין עצה אחרת כי אם לסלק אותם מעל ראשו, אבל אם ירצה לבטל ולסלק את היער לא יועיל כלום, כי אם קרניו יעטרו עדיין את ראשו, תמיד ימצא יער אחר אשר יפריע את מנוחתו.

זאת היא מהותה של עבודת המידות, כאשר אדם איננו מכיר כי עליו לתקן את מידותיו, לא תעזור לו הטלת אשמה על אחרים, אלא העצה היחידה היא - לתקן את המידות שלו עצמו!

"הרואה סוטה בקלקולה" - אות הוא שעליו להתרחק מהיין!

ולהמתיק את הדברים יש להביא בזה דבר נפלא הנלמד מפרשת סוטה אשר כידוע נסמכה לפרשת נזיר. ובטעם הדבר שנינו במסכת ברכות (דף סג): "תניא רבי אומר: למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה? לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין".

ולכאורה ראוי היה יותר ש"הרואה סוטה בקלקולה" יוכיח אותה על מעשיה וישתדל להחזיר אותה למוטב. אמנם חז"ל אומרים לנו כאן: "יזיר

עצמו מן היין" - הדבר הראשון שצריכים לעשות הוא לעבוד על "עצמו" ולא על אחרים. ואם תשאל מדוע דוקא כאשר הוא רואה את התדרדרותו של הזולת עליו לעבוד על עצמו? כבר הורונו חז"ל (מס' קידושין דף ע. ע.) שכל הפוסל במומו פוסל! ועל כן, אם אתה נוכח לראות דבר תקלה אצל השני, דע לך כי מן השמים רוצים לרמוז לך שגם אתה זקוק לתיקון בדבר זה.

הוא מה שכתוב "יזיר עצמו מן היין"!

וכבר דייק הסבא מסלבודקא זצ"ל בדברי המשנה באבות (פ"ד מ"א): "איזהו גיבור הכובש את יצרו" - היינו שהוא כובש את היצר שלו, לא את יצרו של זולתו...

כי בכדי לחצות את ה"יער" על הצבי לקצוץ את קרניו שלו ולא את העצים והענפים...

נפנים את הדבר ללבנו כי נפלא הוא!

על תלמיד חכם להקפיד שיהיו "בגדיו" נקיים

עוד בענין זה ישנה נקודה חשובה:

הגמרא במסכת שבת (דף קיב.) אומרת: "אמר רבי יוחנן: כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה". וכתב על כך המאירי זצ"ל בזה"ל: "תלמיד חכם כשם שהוא מופלג משאר העם בחכמתו ובדעותיו, כך צריך שיהדר עצמו בסלסול ובהעדר כל פחיתות ממנו, וכן צריך שלא יהא נמצא בו שום דבר מגונה הן במלבושיו הן במידותיו. וכל שנמצא בו שום דבר מגונה - הרי הוא גורם לתורה שתתחלל ותתמעט ערכה בעיני בני אדם. והוא שאמרו: "כל תלמיד חכם שנמצא רבב בבגדו חייב מיתה", ונכלל בענין זה שלא תמצא בו שום מידה מגונה, שהמידות מושאלות בלשון בגדים כמו שידעת, וחסרון מידה אחת הרי הוא ככתם בבגדו".

כמדומני שאין מה להוסיף יותר אחר דבריו הנפלאים של המאירי זצ"ל.

ח _____ מידות דיליה

מי שאינו עובד על מידותיו - גורם לעצמו קלקול

עד כה עסקנו במעלתו של העובד על תיקון מידותיו, נקדיש גם דברים לגריעותו ופחיתותו של אדם שאיננו עוסק בתיקון מידותיו. ויש בזה כמה וכמה רעות ונזכיר את חלקן.

ואכן האדם נוטה לחשוב שמי שעובד על המידות, הוא מתקדם ומשתפר, ומי שלא - לא קרה מאומה והכל נשאר על מקומו בשלום. אמנם מחשבה זו בטעות יסודה כי עצם הדבר שאיננו עובד על מידותיו יוצר בקרבנו קלקולים רבים ורעים.

אדם שאינו מתקדם קדימה - צועד אחורנית!

עלינו לדעת כי האדם אשר הינו בבחינת "עובד על מידותיו" הרי הוא מתקדם ומתעלה יום יום.

הגאון רבי חיים חייקין זצ"ל אמר פעם בדרשה שנשא לפני ראש השנה: הדבר הגרוע ביותר הוא להשאיר באותו מצב כמו בשנה שעברה, להיוותר עומד במקום אחד. נאמר בפסוק (זכריה ג, ז): "ונתתי לך מהלכים בין העומדים" - האדם נקרא "הולך" שכן הוא תמיד במצב של תזוזה - התקדמות או חלילה נסיגה.

ונאה דורש ונאה מקיים היה הגאון רבי חיים חייקין זצ"ל בעצמו, וכפי שהעידו עליו לאחר פטירתו: שנים רבות הכרנו אותו, אבל לא היה זה אותו אדם, כל העת הוא עבד על מידותיו והשתנה, כל שנה הפך לאדם חדש!

מדוע נמשל אדם ל"עץ השדה"??...

בספר שערי ציון (מאמרים עמ' רד) העיר הערה נפלאה.

כתוב בפרשת שופטים (דברים כ, יט): "כי האדם עץ השדה", ואמרו חז"ל במסכת תענית (דף טז) שתלמיד חכם נמשל לעץ השדה, ולכאורה מדוע נצרך כאן דמיון ל"עץ השדה", ולא די להשוותו ל"עץ" בלבד, וכמו שכתוב (תהלים א, א): "והיה כעץ שתול על פלגי מים".

אלא שמצאנו כבר שהאדם נמשל ל"שדה" (עיין משלי פכ"ד פסוק ל), והנמשל בזה הוא, כמו שהשדה אם אין מעבדים אותה גם אם נזרעה כראוי - אז "קוץ ודרדר תצמיח לך", כך גם אדם יכול לזרוע - ללמוד תורה, להגות בחכמה ולקיים את המצוות, אך עם זאת - אם אינו מעבד את שדהו, "קוץ ודרדר תצמיח לך", ולא תועיל לו הזריעה, כי גם אם יצמחו הגידולים, תמיד יעמוד בסכנה שהקוצים והדרדרים יתגברו וישחיתו כל חלקה טובה. ולכן העצה היעוצה היא לעבד את ה"שדה" - היינו תיקון ושבירת המידות!

"מידות רעות" אינן מתנהגות בהתאם לדרגת האדם!

על דרך זו יש להביא עוד לקח נפלא. הלוא ידוע שקרח פקח היה ונמנה על נושאי ארון ברית ה', ואף מצינו בחז"ל שרוח הקודש פיעמה בו שהרי ראה כי שמואל הנביא וכ"ד משמרות יהיו מצאצאיו, ובכל זאת ירד פלאים עד לדיוטא התחתונה. עד שחז"ל מספרים לנו שכל אותו הלילה היה עוסק בליצנות, ועל ידיה נמשכו אחריו גדולי השבטים.

הרי לנו שאדם גדול כזה נעשה ל"לץ" במלוא מובן המילה, וידוע כמה פחותה היא מידת הליצנות עד שכת ליצנים אינם מקבלים פני השכינה. ויש להבין מה היה גורם ההתדרדרות?

עוד יש לתמוה הלוא על מאתים וחמישים איש מקריבי הקטורת נכתב בפסוק: "אשר חטאו בנפשותם", מפני שהם ידעו כי רק אחד ישאר בחיים, שכפי שאמר להם משה רבינו ע"ה: "והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש". ומי הוא זה אשר השפיע עליהם למסור נפשם? קרח! הם השתכנעו כי הוא יהיה האיש הנבחר. הרי לנו שקרח הרשיע בנפשו כל כך עד שגרם לאיבוד נפשם של מאתים וחמישים איש, כל זאת כדי שהוא יזכה לגדולה. כיצד נוכל להבין זאת שאדם גדול ופיקח כמו קרח יהפוך לרשע ושוטה שכזה?

הביאור לזה - היה אומר המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל (אור יחזקאל ח"ז עמ' קפט) והוא יסוד גדול בכוחות הנפש: מידות רעות אינם מתנהגות

י מידות דיליה

לפי מדרגתו של האדם, ואפילו אדם גדול מאוד אין מידותיו מתבטלות מאליהם ללא עבודה ראויה. המידה היא כדבר זר השולט עליו, וכאשר הוא נתפס באיזו מידה רעה - אין שיעור וגבול עד כמה הוא יכול להיכשל וליך שבי אחריה.

קרח נתפס במידה של גאווה - הוא לא יכול היה לסבול את העובדה שאליצפן בן עוזיאל עולה למעלה ממנו, וגאווה זו היא אשר הביאה את מפלתו.

וכמו כן אנו רואים במי שנכשל במידת הכעס, לא ניתן להכיר אותו בשעת כעסו, ונראה זה לעתים כאילו האדם איננו כאן והוא נתפס בשגעון ממש, כי המידה היא כמו "דיבוק" חיצוני המשתלט על האדם, ואף אם יהיה איש פיקח אך לא יתקן את מידותיו הוא בסכנה גדולה להתדרדר עד עמקי שאול.

על אדם להקדים לתקן את מידותיו טרם שמידותיו יתפסוהו ויפילו אותו לבאר שחת.

המשתהה בתיקון המידות - עלול לנלות שכבר מאוחר מדי...

הסבא מקלם זצ"ל כותב דבר נורא: כל המשתהה לתקן את מידותיו עלול להגיע למצב שכבר לא יוכל לתקנם, והוא כי מידה רעה יש לה קץ וגבול כמה עומדת להרפא, ואם יעבור הגבול אין רפואה למכתו.

וכמו שבחולי הגוף אין לתת לחולי להימשך, פן ח"ו לא תהיה רפואה למכתו, כל שכן בחולי הנפש הזכה והבהירה. וכל הפילוסופים הלוא מדמים את חולי הנפש לחולי הגוף, וגם הרופא הגדול הרמב"ם זצ"ל - מדמה אותם זה לזה.

ולכן אמר הכתוב לאחר חטא העגל (דברים ט, יב): "קום רד מהר מזה" - פירוש, שלא תאחר ירידתך, פן ח"ו בין כך יאבד מהם כח רפואת "קשיות עורף", ואין רפואה למכתם. וכשתרד מהר, אז תגיעם קודם הסכנה, והמבין יבין כי זה כוונת הכתוב, וזה כפתור ופרח.

מדוע ממנים בסנהדרין רק את מי שיש לו בנים?

מצינו עוד דבר נפלא בענין תיקון המידות.

כתוב בגמרא במסכת סנהדרין (דף לו:): אין מעמידין בין הסנהדרין זקן וסריס ומי שאין לו בנים, ולכאורה יפלא, הלא בפיקוח נפש כל אדם יש לו הרגש?

אמנם הביאור בזה - אומר הגאון רבי יצחק בלזר זצ"ל (כוכבי אור עמ' יד): כמו שבכוחות הגוף צריך האדם להניע את אבריו תמיד, כי אם האברים ישבתו ממלאכתם זמן רב - יתרפו. כמו כן הוא גם בכוחות הנפש - המה המידות - צריך הוא להניע אותם תמיד, ועל ידי כן יתחזקו ביותר.

לדוגמא: כח הרחמים והחמלה, אם ישתמש בהם להיות אצל שבורי לב, לרחם על עניים מרודים תמיד, תתחזק המידה, אולם אם ישב בדד ולא יזדמן לו ענין להתעורר כח הרחמים, יכבה הכח מעט מעט.

וזהו הפשט בדברי הגמרא שהבאנו לעיל, כי עיקר השימוש של אדם בכח הרחמים שניחן בו הוא על בנים, כפי שניתן להתרשם שמי שיש לו בנים, בכל רגע יתעורר בקרבו הרגש הרחמים והחמלה, כי גם רחמים אלו הם ממקור אחד - מכח הרחמים הנטוע בלב. אולם מי שאין לו בנים ח"ו, לא ישתמש בכח הרחמים, וממילא כח הרחמים שלו נרפה ומנוון.

על כן זאת העצה, להעיר ולעורר תמיד המידות הטובות בלב, ועל ידי כן יתחזקו ויתעצמו בנפש האדם.

ידיעה חשובה היא עד למאוד והיא שווה כל הון שבעולם!

מי שלא עובד על מידותיו - לא ירגיש במידותיו הרעות...

ועל פי זה נוכל להבין מדוע מי שאיננו עמל על מידה ממידותיו אינו מרגיש בחסרונה כלל, כי כפי שנתבאר - אם הוא לא "מפעיל" אותה ממילא היא נשארת "רדומה" אצלו, ועם ההרגל לא רק שלא ישתמש בה אלא הוא אפילו לא יהיה מודע שהיא קיימת בקרבו כלל...

יב _____ מידות דיליה

וכך סיפר הגאון רבי ראובן דוב דסלר זצ"ל: הסבא מקלם זצ"ל ביקש פעם מתלמידיו שיגישו לו רשימה מה הם המידות אשר הם מרגישים בהם חולשה. כאשר קיבל את הרשימות ועיין בהם הוא ראה, שדוקא אותן מידות אשר הם נדרשים לתקן באמת - לא הוזכרו כלל, והתלמידים לא ציינו אלא את המידות שהשתדלו והתייגעו בתיקונן, רק באלו הם חשו והרגישו בצורך לשיפור...

בלי עבודת המידות - גם שינוי הטבע לא יעורר את האדם!

נקודה נוספת בזה: מי שאינו עובד על מידותיו לא די בזה שהוא יגיע למצב שלא ירגיש במידות הרעות שבו, אלא גם אם יעשו לו מן השמים אותות ומופתים על מנת שיתעורר וישפר את עצמו, לא יועיל לו הדבר כלל, כי זהו כוחם של המידות הרעות - מי שלא עובד על מידותיו, מאומה לא יעזור לו, אפילו שינוי הטבע!

לדבר זה יש להביא סימוכין ממה שראינו אצל בלעם הרשע: התורה מספרת על ויכוח שהתקיים בין בלעם הרשע לאתונו כאילו היו הם שני בני אדם שהתווכחו ביניהם, וכך העיד הכתוב (במדבר כב, כח): "ויפתח ה' את פי האתון" - כלומר היה כאן שינוי בטבע הבריאה והאתון דיברה באמצעות הפה ככל אדם!

ויש להבין, מדוע עשה הקב"ה נס גדול כזה - לשנות סדרי בראשית, בשביל בלעם הרשע?

הספורנו זצ"ל מבאר: הקב"ה נתן באתון כח לדבר כענין "ה' שפתי תפתח", כל זה כדי לעורר את בלעם לשוב בתשובה ולהזכירו כי "מה' מענה לשון".

יש להוסיף על זה את לשונו של רבינו בחיי זצ"ל בפירושו על התורה שם: "היה ראוי לבלעם שיתמה בפלא הגדול הזה של דיבור האתון, ושירעיש מן הנס המחודש והמבהיל את כל ההולכים עמו בדרך, והיה לו לחשוב ולהתבונן כי מאת ה' היתה זאת, לסכל עצתו ולהשיב חכמתו אחור. אבל

מתוך אכזריותו ורוע טבעו ומרוב חפצו ללכת, לקח הענין בדרך תמות, לכך השיב לה כאדם שמדבר עם חבריו: "כי התעללת בי".

רואים אנו מכך דבר נפלא! בלעם הרשע שקוע היה כל כך בבוע מידותיו הרעות, עד שלמרות שראה במו עיניו ושמע במו אוזניו ניסים ונפלאות ושינוי הטבע שלא היו מאז בריאת העולם, בכל זאת לא התעורר ולא הזדעזע, וממילא לא חזר למוטב.

ללמדנו כי מי שאיננו עובד על תיקון מידותיו יהיה שקוע בהן עד צווארו, ללא יכולת להיחלץ מהשפעתן הרעה!

"ותוכן רוחות ה'" - הקב"ה עוזר בתיקון המידות

אמנם עלינו לזכור כי תיקון המידות אינו מן המלאכות הקלות כלל ועיקר. הלוא ידוע שעל אדם להיות "דיין" של עצמו - היינו לשקול את כל הצדדים העומדים לפניו היטב כדי שאז יוכל לברור לעצמו את הדרך אשר ילך בה. אמנם מדיני הדיין שאם הוא נוטל שוחד אפילו פרוטה אחת - פסול הוא לדין, כי השוחד מעוור עיני חכמים ויכריע את הכף לנותן השוחד.

ואם כן יש לשאול כיצד הטילו על אדם להיות דיין של עצמו, הלוא כל תאוות העולם משחדים אותו ללא הרף, ואין לך נוגע בדבר יותר מאדם אצל עצמו, והיאך יוכל לשפוט בפלס את דרכיו?

התירוץ לזה נוכל למצוא בדברי שלמה המלך ע"ה במשלי (טז, א): "כל דרכי איש זך בעיניו ותוכן רוחות ה'". ופירש רבינו יונה זצ"ל: "דרך טבעי האדם כי כל מעשיו אשר יגיעוהו מדרך מידתו, זכים בעיניו אם טובות ואם רעות, ולפיכך תיקון המידות ענין קשה".

וסוד יכולתו של האדם לתקן את מידותיו טמון בסוף הפסוק: "ותוכן רוחות ה'", ומפרש רבינו יונה זצ"ל: "ה' עוזר את האדם לתקן מידותיו, להתבונן בעוותם, ולחזק בתיקונם כי לא יתכן לנצח מבלי עזר שמים, והשם בוחן ליבות. וכאשר יבקש האדם להכין לב לעבודת ה' וביראתו, יעזרהו על תיקון הלב וישור המידות".

יד _____ מידות דיליה

מבואר מדבריו זצ"ל כי אי אפשר ליישר ולתקן את המידות מבלי סיוע של הקב"ה. ועוד זאת: הקב"ה איננו עוזר לכל אחד אלא רק למי שיבקש להכין את לבו - היינו מי שמוכן לעבוד ולהתייגע, אזי יסייעוהו מן השמים, אבל מי שאינו מן ה"מבקשים" בתיקון המידות ולא איכפת לו מהם, לא יזכה לסייעתא דשמיא, וממילא יוותר עם מידותיו הרעות ועם שיקוליו המקולקלים. וגם אם יראה ניסים גלויים - לא תתעורר נפשו!

"אפשי ואפשי! אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי?"

מענין לענין באותו ענין, נעבור לשיח על החביבות והחן המיוחד של המשתדל בתיקון המידות בפני בורא כל עולמים.

בספר זכרון מאיר מעיר הערה נכונה: כתוב בתורה (ויקרא כ, כו): "והייתם לי קדושים כי קדוש אני ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי". ובתורת כהנים דרשו רז"ל: "אמר רבי אליעזר בן עזריה: מנין שלא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אי אפשי לבוא על ערוה, אלא אפשי ואפשי! אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי? תלמוד לומר: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי". נמצא הפורש מן הערוה מקבל עליו עול מלכות שמים".

ומבאר בספר זכרון מאיר: מדברי רבי אליעזר אנו לומדים דבר גדול, כי עיקר החביבות אצל הקב"ה הוא שבירת תאוותיו ורצונותיו של האדם, כי אין הפירוש שיגיד "אפשי" ובאמת אין לו תאוה לעבור את העבירה שהרי אין זה אלא שקר ו"תועבת ה' שפתי שקר" (משלי יב, כב), אלא על כרחך למרות תאוותיו ורצונו לדבר עבירה ובאמת יש כאן מצב של "אפשי", אחרי כל זאת הוא עומד בחובתו ומקבל עליו עול מלכות שמים, ושובר את רצונו מפני רצונו יתברך.

סוד גודל מדרגתם של בעלי התשובה

על פי יסוד זה יתפרשו לנו מה שאמרו חז"ל במסכת סנהדרין (דף צט.ט): "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

והתמיהה מפורסמת, כיצד יתכן שאדם אשר כל חייו חטא ופשע ועבר על כל התורה כולה, ולבסוף נעשה בעל תשובה, יעמוד במדרגה גבוהה יותר מצדיק גמור כל חייו?

ולדברינו אפשר לומר, שבעל תשובה המתגבר על תאוותו ורצונו ושובר את מידותיו אחרי שכבר הורגל בהם, חביב זה לפני הקב"ה יותר ממי שהורגל וחונך בדרך הטובה ביותר...

הפלא ופלא!

"בלבת אש - מתוך הסנה"

וכן כתב בספר נועם אלימלך (פרשת שמות ב, ג): "השורש הוא לאדם - שישבר את מידותיו כמו השנאה והקנאה והגאווה והתאוה והחמדה וכדומה כל המידות המגונות צריך שיתקנם, ומתוך כך יכול האדם לבוא למדרגה גדולה ולמראות גדולות והתלהבות ודביקות גדול בעבודת הבורא יתברך שמו. וזהו "וירא... בלבת אש מתוך הסנה", פירוש: מתוך המידות המגונות שהם כקוצים בא אל מדרגה שהיה לו התלהבות אש".

זוהי הדרגה המיוחדת והנשגבה השמורה אך ורק למי שעובד על מידותיו ושואף לתקנם.

השובר מידותיו - השכינה תשכון בקרביו!

ראיה נוספת מצינו לחשיבות המיוחדת שיש בעיני הקב"ה למי ששובר את מידותיו.

הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל (אור יהל פר' תרומה) מביא את הפסוק בפרשת תרומה (שמות כה, ח): "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", וכותב האלשיך הקדוש: "בתוכו" לא נאמר, אלא "בתוכם" - בתוך לב כל אחד ואחד מישראל".

וביאור הדבר: כאשר בני ישראל יעשו לו מקדש, באמצעות שבירת הרצון בחסרון כיסם והפרשת ממונם, מזה גופא נעשה מקדש בתוכם - מקום קדוש בלב האדם, אשר שם תשרה שכינתו יתברך. ונמצא שעל ידי

טז _____ מידות דיליה

שבירת הרצון נתקדשו בני ישראל להכין מקום כביכול עבור כבודו יתברך.
והיכן? בתוך לבם!

הרי לנו מהו עוצם כוחו של שבירת רצון אחד - חסרון של מעט ממון
מכיסו.

ממשיך הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל ואומר: דע לך: כי לא רק כיס אחד
יש לאדם, אלא מלבד כיס הממון יש לו כמה וכמה כיסים! כיס של קנאה,
כיס של תאוה וכיס של כבוד וכו'. ואם על ידי חסרון כיס מועט וכפיית
רצון קל, הפסוק קורא עליו: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", מי ששובר
ומכניע כל רצונו לכבוד השי"ת - על אחת כמה וכמה!

הכרת כוחות הנפש - אין לך ברכה גדולה מזו!

ועל פי הנתבאר עד כאן נוכל להבין נקודה נוספת:

בברכות שבירך יעקב אבינו ע"ה את בניו כתוב (בראשית מט, כח): "וזאת
אשר דיבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם". וכבר
שואל רש"י זצ"ל: הלוא יש מהם שלא בירכם אלא קנטרן? ובספר תפארת
אדם יישב שגם זה היה בכלל הברכה, כי עצם הגילוי שיעקב אביהם פרש
בפניהם על כוחות נפשם אין לך ברכה גדולה מזו!

כי על ידי שהאדם מכיר את תכונות נפשו יוכל לשנות את דרכיו ולתקן
את מידותיו, וזוהי תכלית יצירתו בעולם וזו גם הברכה הגדולה ביותר
שאדם יודע על מה עליו לעבוד ואת מה יש לו לתקן.

"אילו קרבנו לפני הר סיני - דיינו"

ובזה נוכל לפרש את מה שאנו אומרים בהגדה של פסח: "אילו קרבנו
לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו", וכבר תמהו בזה המפרשים,
איזו משמעות יש במה שקרבנו לפני הר סיני אילו לא היינו מקבלים שם
את התורה, הלוא כל תכלית ביאתנו לשם וכל מה שהוציאנו ממצרים היה
זה בשביל "תעבדון את האלוקים על ההר הזה" - קבלת התורה, ואם כן
מדוע ועל מה אומרים אנו "דיינו"?...

אך על פי מהלך דברינו נוכל לומר, הלוא השלב האחרון שבני ישראל עשו בכדי להתקרב לפני הר סיני היה שתיקנו את מידותיהם והגיעו עד לדרגה של "כאיש אחד בלב אחד", ואם כבר זכו לתקן את מידותיהם עד שהגיעו לדרגה כה גבוהה של אחדות וקירוב הלבבות, על אף שלא קיבלו עדיין את התורה, ודאי שניתן לומר "דייננו"!

שבירת המידות - ה"עילוי נשמה" הגדול ביותר!

ניתן המחשה נוספת מהי החשיבות בשמים של ענין תיקון ושבירת המידות.

מסופר שלאחר פטירת הרב מפוניבז' זצ"ל התקיים כנס זכרון בישיבה אשר השתתפו בו מרנן ראשי הישיבה הגאון רבי אליעזר מנחם שך זצ"ל, הגאון רבי דוד פוברסקי זצ"ל, הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל והמשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל.

המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל נשא דברים במעמד, בסיום דבריו סיפר כי מאז פטירתו של הרב מפוניבז' זצ"ל הוא עושה בכל יום דבר לעילוי נשמתו...

לאחר סיומו של הכנס, אחד הבחורים הרהיב עוז ושאל את המשגיח רבי יחזקאל זצ"ל מה הוא עושה לעילוי נשמתו, המשגיח זצ"ל השיב לו: "חוף מלמוד משניות, הנני מקפיד לשבור בכל יום מידה אחת לעילוי נשמת מרן הרב מפוניבז' זצ"ל".

רק מי שמכיר את החשיבות הגדולה של הדברים יודע כי העילוי נשמה הגדול ביותר שניתן לעשות לתועלת הנפטר הוא - שבירת המידות!

השובר את מידותיו - הקב"ה שובר את הטבע כדי להטיב עמו

ויש להוסיף בזה עוד: כל מי ששובר את טבעו ומידותיו לא זו בלבד שזוכה להתעלות ולהתקרב להשי"ת, אלא הוא יזכה גם להנהגה ניסית למעלה מדרך הטבע.

יה _____ מידות דיליה

והדברים הם במידה כנגד מידה - כשם שהאדם שבר את טבעו למען ה' יתברך, כך גם הקב"ה מבטל את כח הטבע על מנת להטיב עמו.

ליסוד זה מצינו כמה ראיות ונביא את חלקן:

"בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי"

כתוב בפרשת לך לך (בראשית טז, ב): "ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה", ופרש"י זצ"ל: "אבנה ממנה - בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי".

ושואל על כך הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל - מדוע אם וכאשר תכניס צרתה לביתה תעמוד לה זכות זו דוקא? הוי אומר - שבירת הטבע! לפי ששרה אמנו ע"ה מכניסה צרתה לביתה, ומאחר וטבעו של אדם איננו מאפשר לוותר כך, ונמצא שיש כאן שבירת הטבע - ושמא זכות זו תעמוד לה להיפקד בזרע של קיימא.

כך עשתה אומנם שרה אמנו ע"ה, אבל מה היו עושים הרבה נשים במצבה? הולכים לדוקטור... ואם הדוקטור לא עזר הולכים לפרופסור... ואם עדיין לא הועילו כלום... הולכים לקבל ברכות ולנסות כל מיני סגולות.

כך גם לגבי תפילות, הן אמת שחובה להעתיר ולהתפלל, אבל לעתים יש בחינה של "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל - ויסעו", כלומר: אל תסתפק בתפילה ובתחנונים בלבד, אלא אומרים לו לאדם: "ויסעו" - תעשה איזה דבר!

ומה ניתן לעשות?

לשבור את הטבע!

כך עשתה שרה אמנו ע"ה כאשר ציפתה לישועה, וכך גם נהגה רחל אמנו ע"ה אשר ביקשה להיפקד, הן שברו את הטבע והכניסו צרתם לבתיהן - או אז יחד עם התפילות ששפכו - נושעו וזכו להיות מאימותיהן של כלל ישראל!

הרי לנו שמי שזקוק לישועה - ישבור את טבעו, ושבירת המידות היא המתכון הגדול ביותר לישועה מן השמים!

הזלזול בכבודה של אסתר ע"ה - שורש הנס בפורים

באמתחתו של הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל מצינו ראיות נוספות ליסוד זה.

הגמרא במסכת מגילה (דף טו:) אומרת: "תנו רבנן: מה ראתה אסתר שזימנה את המן? רבי שמעון בן מנסיא אומר: אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס". ופרש"י זצ"ל: "ירגיש שאני צריכה להחניף לרשע זה ולזלזל בכבודי".

נתאר לעצמנו: כלל ישראל כולו עומד בסכנה של "להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים" עד שח"ו לא יזכר שם ישראל עוד, וכולם עומדים בשקם ובתעניתם, וכל זה עדיין אין בו די בכדי לעורר רחמים עליהם לפני הקב"ה. ואף תפילתה של אסתר אין בה כדי להועיל - על אף מעלתה הגדולה שנאמר בה (אסתר ה, א) "ותלבש אסתר מלכות", ודרשו חז"ל (מס' מגילה דף יד:) שלבשה רוח הקודש.

ומה יכול לעזור? רק מה שתיאלץ לזלזל בכבודה ולהחניף לאותו רשע, והיינו לשבור את מידת הכבוד, זה מה שיהיה בכוחו לעורר רחמים לפניו יתברך, ו"אולי ירגיש הקב"ה ויעשה נס".

הרי לנו להדיא מהו גודלו ועוצם כוחו של מעשה אחד שיש בו משום שבירת המידות, עד שרק הוא אשר מסוגל לגרום להצלת כלל ישראל מכליון ח"ו.

והדברים מפליאים!

עבודת המידות של רבי פרידא זיכתה אותו בשני עולמות!

עוד ראייה נפלאה הביא הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל מהמעשה המובא במסכת עירובין (דף נד:) ברבי פרידא שהיה רגיל ללמד לתלמידו כל

ב מידות דיליה

דבר ארבע מאות פעמים, ואירע יום אחד שדבר מה הטריד את דעתו של אותו תלמיד והיה צריך ללמדו שמונה מאות פעמים!

יצתה בת קול מן השמים ואמרה לרבי פרידא: "מה רצונך? שיוסיפו לך על חייך ארבע מאות שנה, או שתזכה אתה ודורך לחיי העולם הבא"? רב פרידא בחר בחיי עולם הבא לו ולדורו. אמר להם הקב"ה: "תנו לו זה וזה!"

והנה ברור כי אדם אחר במצבו של רבי פרידא, לא היתה בו היכולת והסבלנות ללמוד עם תלמיד שאיננו מבין עד שילמדו עמו ארבע מאות פעמים, ומה עוד שלאחר לימוד של ארבע מאות פעם התלמיד הוא אשר הסיח את דעתו, בודאי היה הרב כועס על תלמידו ובדין, שהרי גרם לו איבוד זמן לריק.

ואילו רבי פרידא לא זו בלבד שהיה מלמדו בכל עת ארבע מאות פעמים ולא חש לביטול זמנו, אלא אף כשאירע שהכל היה לריק, לא גער בתלמידו ולא כעס, אלא להיפך - עודדו בדברים ואמר לו: "הב דעתך ואתני לך", ולמד עמו ארבע מאות פעמים נוספות. הא לך שבירת המידות שאין כמוה.

בזכות זאת הוא אכן זכה ואף זיכה את כל בני דורו לחיי העולם הבא!

ממקורות אלו למדנו שמי ששובר את מידותיו זוכה ליחס שונה מהרגיל, יחס של הנהגה ניסית ודברים נפלאים, ונוחל עת רצון שאין כמוה, ואף מוריד לעצמו ולדורו שפע של ברכה.

הדרך לתיקון המידות - לילך מן הקצה אל הקצה

מה שנשאר לנו לבאר - מה הם העצות הנכונות והדרכים המובילות לעבודת תיקון ושבירת המידות. ומצינו בזה כמה עצות מועילות ונשתדל להביא את חלקן:

בראשית הדברים נציין את דברי הסבא מקלם זצ"ל שאמר שהדרך הנכונה לתקן את מידותיו היא על ידי הנהגה להיפך מהמידה הרעה אותה הוא בא לשרש, ויש ללכת בזה מקצה אחד לקצה השני, וזת"ד: "מן הידוע לכל, כי כל מחלה בין בחולי הגוף בין בחולי הנפש, הרפואה צריכה להיות

ההיפוך. כדומה - מי שהוא אכזר בטבע צריך לרפאות טבעו בהיפוך, הכל ברחמנות, וכן המבוהל - ההיפוך שלו הכל במתינות, ואם תתנהג בבהלה תתגבר בו כל רגע ורגע המחלה. וכן אוהב כסף צריך להתנהג בהיפוך".

וכך הם דברי הרמב"ם זצ"ל שכתב בהלכות דעות (פ"ב ה"ב) בזה"ל: "וכיצד היא רפואתם, מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל - לא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שתיעקר החמה מלבו. ואם היה גבה לב - ינהיג עצמו בביזיון הרבה וישב למטה מן הכל וילבש בלויי סחבות המבזין את לובשיהן, וכיוצא בדברים האלו, עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך הטובה, ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו.

ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות, אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני, וינהוג בו זמן מרובה עד שיחזור לדרך הטובה והיא מידה בינונית שבכל דעה ודעה", עכ"ל.

מדוע העניק האדמו"ר זצ"ל מתת ממון לאדם שאינו נצרך?

ומסופר שכאשר נסתלק האדמו"ר רבי יהושע מבעלז זצ"ל לבית עולמו הוא מסר לבנו את הכל - את רשימת הצדקה שלו עם שמות כל הנזקקים. כשקיבל בנו את הרשימה מחק את שמו של אחד המקבלים. כששאל על כך, הסביר: איש זה אינו זקוק כלל לכסף, אלא שבאמצעות נתינה לאדם זה אבי זצ"ל הרגיש בכך "שבירת המידות" כי הלה היה מתנגד לאבי זצ"ל בכל דרך אפשרית, אבל אני איני צריך לכך.

זאת היא העצה הראשונה - להתנהג היפך מידתו ולעשות מעשים הנוגדים את טבעו הרע.

פעולות של "עשה טוב" - עצה לתיקון המידות

עצה יעוצה נוספת לתיקון המידות: ריבוי פעולות של "עשה טוב", ונסביר את הדברים בעזה"ת.

המשגיח דליקוואוד הגאון רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל הביא את אשר

כב _____ מידות דיליה

שמע מהמשגיח הגאון רבי ירוחם ממיר זצ"ל יסוד גדול כיצד היא הדרך לתקן את המידות.

כתוב בתורה (שמות א, יז): "ותיראן המילדות את האלוקים ולא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים ותחיינן את הילדים", ופירש רש"י זצ"ל: "ותחיינן את הילדים - מספקות להם מים ומזון".

ולכאורה הדבר הוא אך למותר לומר שהיו מספקות להם מים ומזון, כי כבר גילה לנו הכתוב שמסרו את נפשן בכדי לא להרוג את הילדים אף שעמדו בשל כך בסכנה כי מרדו בצוואת המלך, ועם כל זה גברה יראת אלוקים על יראת פרעה. ומה נחשבת מעלה זו של אספקת המזון אל מול מסירות נפש של ממש?

עוד קשה מדוע הכניסו עצמן בסכנה על דבר שלא נצטוו בו כלל, ואיך הותר להם לסכן את עצמם בכדי לספק להם מזון ומים?

ואמר המשגיח רבי ירוחם זצ"ל יסוד, רואים מכאן שלא שייך מציאות של "סור מרע" ללא "עשה טוב", ואף על פי שהמילדות עמדו בניסיון ולא הרגו את הילדים פעם ועוד פעם אפילו עשרה ועשרים פעם, עם כל זה חששו המה שייגיע הרגע והן לא יתגברו ולא יעמדו בניסיון, ולכן היו צריכים לעשות איזו פעולה ב"עשה טוב" על מנת לקנות אהבה אישית לילדים הנולדים, ובזה פעלו לסלק מעצמם את קושי הניסיון, מכיון שבפעולות אלו גברה בלבן האהבה אליהם עד שהמחשבה להורגם לא תעלה כלל בדעתם.

הסבא מקלם זצ"ל מבאר עוד שגם האופן של "סור מרע" צריך להיות דוקא באמצעות ה"עשה טוב". דרך משל: אדם שטבעו להיות אכזר, ה"סור מרע" שלו הוא בכך שיעבוד על עצמו להיות בעל חסד.

וסמך לזה יש להביא בהא דמצינו שאמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה על אהרן אחיו (שמות ד, יד): "וראך ושמח בלבך", ויש להבין הלוא בודאי שמחה זו לא היתה דרך מקרה, אלא מן הסתם מדובר היה ב"עבודה" של אהרן

עבודת תיקון המידות כג

הכהן שלא יהא נכשל במידת הקנאה. ולכן עשה פעולות לעורר השמחה בלבו בהצלחת אחיו, ועל ידי זה עמד בניסיון ואף זכה לכהונה.

"מי שלא רץ לבקש אורח - לבסוף נעשה רוצח!"

המשיך המשגיח רבי נתן זצ"ל ואמר - בזה אני מבין את האימרה ששמעתי מרבי ירוחם זצ"ל: "מי שאינו רץ בשוק לבקש אורח - לבסוף נעשה רוצח"! ובודאי לא התכוון ל"רציחה" ממש, אלא לכך שאם איננו עובד על "עשה טוב" לא יסלק מקרבו את פגם ה"רציחה".

זאת היא העצה השניה לתיקון המידות - להרבות בפעולות טובות ובמעשים טובים על מנת להשליט בעצמו את כח הטוב.

עבודת המידות - ארבעים יום ברציפות!

דרך נוספת של עבודה על תיקון המידות יש ללמוד מדברי הגאון רבי אלימלך מליז'נסק זצ"ל (צעטיל קטן אות ט"ז), ונעתיק את לשונו:

"האדם לא נברא בעולם, רק לשבר את הטבע לכן יזרז את עצמו לתקן מידותיו, כגון מי שנולד בטבע של עקשנות ישבר את טבעו "ארבעים יום רצופים" - לעשות דוקא להיפך ממה שיעלה במחשבתו. וכן מי שבטבע עצל - ירגיל את עצמו מ' יום רצופים לעשות כל דבר בזריזות, הן בהולך לשכב על מיטתו הן לקום בבוקר ממשכבו הן בזריזות לבישת בגדים ונטילת ידים ולנקות את גופו..."

וכן מי שטבעו ביישן מהחלק של בושה רעה - ירגיל את עצמו ארבעים יום להתפלל דוקא בקול רם...

וכן מי שטבעו אינו מתמיד בלימודו ירגיל את עצמו גם כן ארבעים יום וילמוד יותר מהרגל שלו... ומשם ואילך מן השמים יעזרוהו להיות מוסיף והולך בשבירת מידות הרעות עד תומם", עכ"ל.

הרי לנו מדבריו זצ"ל שישנו ענין מיוחד ב"ארבעים יום" כדי לשנות את טבעו של אדם, ודבר זה מועיל לכל אחד מבני האדם ולכל אחת מהמידות.

כד _____ מידות דיליה

עוד למדנו מדבריו כי על העבודה להיות ברציפות - ארבעים יום ללא הפסקה!

"ארבעים יום" - תקופת היצירה הגשמית והרוחנית

וסוד הדבר של "ארבעים יום", יש לומר על פי מה שכתב בספר "להעיר להורות ולהשכיל": מובא בראשונים שמראש חודש אלול ועד יום הכפורים ישנם ארבעים יום, והטעם: לפי שתקופה זו דומה ליצירת הולד, וכמו שיצירת הולד נשלמת בארבעים יום - כן הוא ביצירת הנפש, כי בעלי תשובה הם כ"קטן שנולד דמי", ולכן ראוי להקדים טרם בואו של יום הכפורים בעבודת התשובה הנמשכת ארבעים יום.

ולפי זה נמצינו למדים שכל יצירה חדשה מתהווה ונבראת במשך ארבעים יום, וכשם שיצירת החומר היא ארבעים יום, כך גם יצירת הרוח. והנה האדם נולד עם כל המידות שלו והטבעים המוטבעים בו בארבעים יום, ואם הוא בא לשנות אותם, גם בזה מדובר בפרק זמן של ארבעים יום הנמשכים ברצף.

לעשות שימוש במידות הרעות באופן ובמקום הראוי!

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל היה מציין כעצה לתיקון המידות את דברי הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל, בנו של החתם סופר זצ"ל בספרו מכתב סופר (דרוש הראשון בפרשת כי תצא): הדרך הרצויה לתיקון המידות הרעות אינה בשבירתם או בניווון - בכך שלא יעשה בהם שימוש כלל, אלא על האדם לנווט כל מידה ומידה למקום בו יש מצוה להשתמש בה, וכגון מידת הכעס - ישתמש בה לכעוס על עצמו שאינו מדקדק כראוי וכדומה, וכן מידת העזות - ינצל אותה נגד הרשעים, ע"ש.

ומסופר על אחד הצדיקים, שבימי ילדותו היה עקשן שאין כמוהו, ולדוגמא: כאשר ביקש מאמו שתניח לו לעשות דבר מה או שתקנה לו את שלבו חפץ והיא לא נענתה לבקשתו, הוא התעקש עד כדי כך שלא הכניס דבר אוכל לפיו במשך כמה ימים, עד שנתמלאה משאלתו.

עבודת תיקון המידות מה

באחד הימים הוא שמע חסידים משוחחים בינם לבין עצמם, והם אומרים כי כל מידה רעה הטבועה באדם - היא מראה לו את שרשו בקדושה, אלא שנאחז בה כח הטומאה, ועליו לדעת כי באמצעות מידה רעה זו דייקא בכוחו להמליך את בוראו ולהתקרב אליו באופן נפלא.

מיד בשמעו זאת, החל להתבונן ולעשות את חשבון נפשו, הלוא בי טבועה מידת העקשנות - אני עקשן ונצחן גדול, מדוע לי להשתמש עמה להרע לאמי ולצער את אחרים, מה טוב שאבוא בזה אל המלך מלכו של עולם ב"ה, לנצח את יצרי ולהדבק בהשי"ת בחד קטירא.

ואכן אותו ילד עלה ונתעלה דוקא מחמת עקשנותו בעבודת ה', עד שהפך לאחד מהגדולים ממש.

הוא מה שאמרנו, על האדם להשתמש במידותיו הרעות לצורך מצוה ולדרך טוב, וכך יהיה בטוח שהם לא ישפיעו עליו לרעה.

דקדוק הדין ושמירת השו"ע - אמצעים לתיקון המידות!

עוד עצה לתקן את מידותיו מצינו בדברי החזון איש זצ"ל בספרו אמונה ובטחון (פרק ד):

דקדוק הדין ושמירה מובהקת על כל סעיפי השולחן ערוך - הם האמצעים היותר מועילים לתיקון המידות בדרך כלל.

והסבא מקלם זצ"ל היה אומר: לימוד בספר תומר דבורה הוא עזר גדול לתיקון המידות.

"בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין" - תורה עם עמל!

נסיים עם נקודה נוספת אשר גם היא מועילה רבות בתיקון מידותיו של האדם, והיסוד הוא מתורתו של הגאון רבי משולם דוד סאלאוויצ'יק שליט"א אשר העמיד בענין זה מערכה נפלאה (עי' שיעורי רבינו משולם דוד הלוי - דרוש ואגדה עמ' רצג), ונצטט את מה שנוגע לענייננו:

נאמר (בראשית לז, כד): "והבור ריק אין בו מים", ופרש"י זצ"ל: "ממשמע

בו מידות דיליה

שנאמר: "והבור ריק" איני יודע שאין בו מים? ומה תלמוד לומר "אין בו מים"? מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו".

ומובא בשם הגר"א זצ"ל כי יש כאן רמז, הלוא התורה נמשלה למים, ורמז הכתוב שאם הבור ריק - היינו אם אדם ריק מן התורה, אזי נחשים ועקרבים יש בו - היינו המידות הרעות שבו מתגברים עליו, כי ללא לימוד התורה האדם יהיה בהכרח מושחת ומלא מידות רעות.

והביאור בזה הוא: מצד אחד יש באדם כוחות עצומים להתעלות בתורה וברוחניות ואף להפוך להיות בעל דרגה יותר ממלאך, אמנם מצד שני יש בו מטבעו מידות רעות ונטיות בהמיות, וכמו שכתוב באיוב (יא, יב): "עיר פרא אדם יולד". וההסבר בזה פשוט: האדם מורכב - מצד הגוף, הוא גרוע מכל בעלי חיים, ומצד הנשמה, הוא במעלה הגדולה ביותר אף יותר ממלאכי השרת. ואם איננו מזכך את מידותיו הרי הגוף הוא ששולט בו, וממילא הוא נעשה גרוע אף יותר מבעלי חיים.

ובכדי שיגברו באדם מידותיו הטובות וכוחותיו הרוחניים ישנה עצה אחת שנתן הבורא - "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" (מס' קידושין דף ל:), כי כח התורה מסוגל לשבר את כוחות הרע שבאדם ולתקן את מידותיו.

זו הסיבה שקשה כיום למצוא אדם ישר ונאמן משמח את המקום ומשמח את הבריות, משום שאין עוסקים בתורה כראוי וממילא נותרים עם המידות הרעות. כי אם אין לומדים בעמל רק באים ללמוד כמה שעות ולזרוק פה ושם כמה סברות, לימוד שכזה איננו מספיק לתקן את האדם.

רק מי שהוא שקוע בלימוד ועמל בתורה - ללמוד עוד סוגיא ועוד סוגיא עם הראשונים, בלימוד שכזה התורה מתקנת את האדם ומכשרתו לכל המידות הטובות, כמו שראו אצל גדולי ישראל איך שהתורה הכשירתם, אצל הגר"ח זצ"ל, אצל הגאון רבי שמחה זעליג זצ"ל, אצל הגאון רבי איסר זלמן זצ"ל, אצל מרן זצ"ל, על כל אחד מהם יש מעשים לרוב, וכל הסובבים אותם ראו תדיר איך טוב הלב שלהם שופע לאחרים, ונתקיים בהם "נקרא רע אהוב אוהב את הבריות משמח את הבריות".

כל זה הם השיגו באמצעות עמל התורה שלהם אשר זהו הכח הפועל באדם לטובה.

התנאי לזה - שילמד גם מוסר!

אולם הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל העמיד תנאי הכרחי בכח השפעתה של התורה על האדם.

היה זה כשדיבר על תלמיד חכם פלוני שהיה מעורב במחלוקת, ובמעשיו גרם פגיעה גדולה לכבוד זולתו. וכך אמר: לכאורה יאמרו הלא הוא ת"ח גדול וכל ימיו בעמלה של תורה, ואם כן בוודאי צודק הוא במעשיו. אך אין זה נכון, מי שלומד מוסר ומתקן מידותיו, זוכה ועמלו בתורה מגדלתו ומרוממתו לעלות מעלה במעלות הרוחניות ונעשה עליון משאר האנשים, אך מי שאינו לומד מוסר ולא עמל לתקן מידותיו, התורה גם כן מגדלת אותו, אמנם לא לצד מעלה אלא להיפך לצד מטה רח"ל.

וחשבתי להביא בס"ד סמך לדבריו מדברי הגאון רבי הלל ליכטנשטיין מקולמייא זצ"ל שכתב בספרו אבקת רוכל, וז"ל: "רק לימוד אגדות מוסר של מאמרי חז"ל היא התבלין ורטיה שיוכל האדם לכבוש את יצרו ולנצחו על ידי שלומד אותם, ורק עליהם אמרו חז"ל: "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין", ומשום שדבר זה גדול באיכותו מאחר שקיום כל תרי"ג תלוי בו, ומשום שסט"א יודע זאת, דרכו מעולם להשתדל ולטרור בהסתתו לבטל לימוד זה".

נפלא!

הרי לנו מזה תרתי. חדא: לימוד התורה צריך להיות לימוד עם עמל ויגיעה ולא לימוד מקופיא. ועוד: יחד עם לימוד התורה יש הכרח ללמוד מוסר, ולהשקיע עמל בתיקון מידותיו.

מבואר מכל זה מהי החשיבות של תיקון המידות, וכן מהו חסרונו של מי שלא עמל לתקן אותם, עוד הצגנו בזה כמה מן הדרכים והעצות המובילות את האדם לתקן את מידותיו.

כח _____ מידות דיליה

ה' יעזור שנוכל להתחזק תמיד לשבור את מידותינו הרעות ולתקן,
ובזה נתקרב ונעשה נחת רוח לבורא יתברך ויחד עם זאת נזכה מן השמים
להנהגה מופלאה בדרך של "למעלה מדרך הטבע".

הצורך בעבודת המידות

פתח דבר - הכל תלוי בתיקון המידות!

טרם שנתחיל לעסוק בכל עניני המידות לפרטיהן ודקדוקיהן היינו רוצים לפתוח בדבריו הנוראים של הגר"א זצ"ל בספרו אבן שלמה (פ"א א, ט-יא) והם כקילורין לעינים ממש, וז"ל:

"כל עבודת השם תלוי בתיקון המידות, שהם כמו לבוש למצות וכללי התורה. וכל החטאים מושרשים במידות. כל הטובות והרעות בעולם הזה, הכל על פי הרוב לפי המידות.

יש מיני פחיתות באדם, שניצל מהן על ידי עשית המצוות, ויש שאינו ניצל מהן רק בתורה לבד, ויש שאינו ניצל מהן רק אם רואה לאשר המידות על ידי תוכחות מוסר, להפריש דרכיו הטובים מן הרעים".

ממשיך הגאון זצ"ל ואומר: "ענין התורה לנפש - דוגמת המטר לארץ. שבלבו: אם לבו טוב - תגדיל יראתו, ואם בלבו שורש פורה ראש ולענה - יגדל הטינה בלבו, כמו שכתוב (הושע יד, ז): "צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם", עכ"ל.

הרי שהגר"א זצ"ל האיר את עינינו כי התורה השוכנת בלבו של בעל מידות רעות - היא כמו סם המות.

יש לציין שכעין הדברים הנ"ל היה אומר הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל:

ל _____ מידות דיליה

בעל מידות רעות חסר תורה הריהו כגזלן חסר כלי-זין, אבל בן תורה בלי מידות טובות הריהו כמו לסטים מזוין!

נחזור לדברי הגאון זצ"ל שהביא לכך מקור מדברי חז"ל: "וכמו שאמרו (מס' שבת דף פח:): למימינים בה - סמא דחיי, ולמשמאילים בה - סמא דמותא. על כן צריך לפנות לבו בכל יום קודם הלימוד ואחריו מעיפוש הדעות והמידות, ביראת חטא ומעשים טובים, וזהו מכונה בשם בית הכיסא, ועל זה רמזו במה שאמרו (מס' ברכות דף ח:): "בית הכיסא עדיפא מכולהו".

ומסיים הגאון זצ"ל דבריו במשפט נוקב עד חדרי בטן: "והמתעצל לחטט אחר כל מידה רעה, אינו מועיל לו כל הגדרים והסייגים שהוא עושה. כי כל מכה שאינה נרפאת בפנים וכו', ואף גדר התורה, שהוא מגנה ומצלה, נהרס בעצלותו", עכת"ד.

היוצא מבואר מדברי הגאון זצ"ל שכל ההצלחה של האדם, בין הצלחתו הרוחנית ובין הצלחתו הגשמית, תלויה אך ורק בדבר אחד - תיקון המידות!

ומי שאיננו מתקן מידותיו, לא זו בלבד שדברי התורה אינם עתידים לפעול בקרבו לטובה, אלא להיפך - התורה שהוא לומד מגדלת ומטפחת את מידותיו הרעות והמושחתות!...

דברים נוקבים אלו עוררוני להקדיש מאמר מיוחד בענין של תיקון המידות - בשל המקום המרכזי שהוא תופס בכל עניני האדם - בין אדם למקום ובין אדם לחבירו.

נייחד דברים בעזה"ת על עניני מידות בכללות, בצורך העצום של אדם לעבוד על מידותיו, וכן על הקלקול הגדול שנגרם לו בגין מידות רעות, נעסוק גם בשימוש הנכון והמאוזן של המידות השונות ונציג בפני הקורא מהי הדרך לעבוד בענין זה של תיקון המידות.

"התורה אינה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות"

נפתח בחשיבות ובמשקל העצום של המידות הטובות.

הצורך בעבודת המידות לא

המשנה באבות (פ"ג מ"ז) אומרת: "אם אין דרך ארץ אין תורה". וכותב על זה רבינו יונה זצ"ל בפירושו: "שצריך תחילה לתקן את עצמו במידות, ובזה תשכון התורה עליו, כי איננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות".

וכעין דברים אלו כתב גם על המשנה (פ"ג מ"ט): "כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת" - "שלא יאמר אשנה הלכה זו ואקיימנה, אשנה כל התלמוד ואקיימנו, ואם כה יאמר לא תתקיים חכמתו בידו, כי צריך תיקון המידות תחילה, ואחר כך תתקיים חכמתו".

וכדברים הללו כותב גם המאירי זצ"ל על מסכת קידושין (דף מא.): "לעולם יהא אדם זהיר במדותיו שהן הן המביאות לגופי העבירות או הזכויות".

וכך מובא גם בהקדמת הספר אורחות צדיקים, וז"ל: "וכשאין בידך מידות טובות - אין בידך תורה ומצוות, כי כל התורה תלויה בתיקון המידות".

והסבא מנובהרדוק זצ"ל התבטא: מי שאיננו עובד על מידותיו הרי הוא דומה לסומא שלא ראה אור מימיו, וכל עמלו שעומל בתורה הוא להבל ולריק. וכמו שפירש הגר"א זצ"ל בפירושו על אסתר (ה, ו): כאשר אדם לומד מתוך פניות רעות הוא הבל וריק. וזהו שנאמר (ויקרא כו, ט): "ותם לריק כוחכם", כי הוא לומד כל ימיו והכל לריק, ועל זה אנו מתפללים בכל יום: "ולא ניגע לריק".

מידות מידות ומידות...

ומסופר על רבינו החזון איש זצ"ל: פעם נכנס למעונו אחד ממקורביו וסיפר לו שדיברו עמו נכבדות בנוגע לבתו עם בחור חשוב, וברוך ה' הוא שומע עליו דברים טובים בכל התחומים ומנה את מעלותיו אחת לאחת. אמר לו החזון איש זצ"ל: עליכם עדיין לברר היטב על שלושת הדברים החשובים ביותר: מידות, מידות, ומידות... כי מידות טובות הם העיקר לכל, ומבלעדיהם כל תורתו של אדם איננה שוה מאומה!

לב _____ מידות דיליה

מי שאין לו מידות טובות אינו בגדר אדם!

וכפי שהתבטא פעם הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל: אדם שהוא נעדר ממידות טובות, אינו יכול להיקרא אדם!

וכמה יאה להביא את דבריו של הגאון בעל הבית הלוי זצ"ל: בעיר בריסק היה אדם אשר בין אדם למקום התנהג כצדיק ופרוש, אבל בעיניו בין אדם לחבירו לא התעלה כל כך... אנשים כינו אותו "המלאך". ואילו הבית הלוי זצ"ל התבטא עליו: אינני יכול לחוות דעה האם הוא מלאך, מכיון שמעולם לא ראיתי מלאך, אבל דבר אחד ברור לי, שאת המעלה הראשונה של מלאך יש לו - שהוא לא בן אדם!...

מדוע המידות לא הוזכרו בתורה?...

ואם כן שומה עלינו לענות על השאלה המתבקשת: אם המידות הם כל כך חשובות לאדם וזולתם אי אפשר להשיג את התורה כי השגתה תלויה בתיקון המידות, ומי שאין לו מידות טובות יגיע לדיוטא התחתונה, מדוע אם כן התורה לא הזכירה מפורשות את ענין המידות, הלוא היה להן להימנות בכלל תרי"ג מצוות?

ואף שמצינו ציווי של "והלכת בדרכיו" שקאי על ענין תיקון המידות. מכל מקום אין זו אלא הנהגה כללית, אך עיקר השלימות של המידות לפרטיהן אינו מבואר בתורה כלל.

וידוע כי הגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל בספרו שערי קדושה (ח"א ש"ב) עומד על שאלה זו, ונעתיק חלק מלשונו: "ענין המידות מוטבע באדם בנפש השפלה, ושם הם נקראות יסודות, ובנפש הזו תלויות המידות הטובות והרעות והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תרי"ג מצוות התורה, ולפיכך אין המידות מכלל תרי"ג מצוות, ואמנם הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות בקיומן או בביטולן.

והבן זה מאוד כי להיות עיקרים ויסודות לא נמנו בכלל תרי"ג המצוות התלויות בנפש השכלית. ונמצא כי יותר צריך לזהר ממידות הרעות יותר

מן קיום המצוות עשה ולא תעשה כי בהיותו בעל מידות טובות בנקל יקיים כל המצוות.

ובזה תבין גם כן דברים מתמיהין שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בענין המידות, כי ענוה ושפלות מביאין לידי רוח הקודש ושורה עליו שכינה, ואמר אליהו זכור לטוב (מס' כלה רבתי פ"ה): "אין התורה מתפרשת אלא במי שאינו קפדן, אף אני איני נגלה אלא למי שאינו קפדן", וכמו שאמרו רז"ל (מס' סנהדרין דף פח:): "שלחו מתם: איזהו בן העולם הבא? כל שהוא שפל בדרך וענותן...", וכאלה רבות לא זכרו בהן קיום המצוות אלא המידות הטובות. ושים בעיניך דברים אלו ותצליח דרכך בלי ספק".

בלי יסודות אי אפשר לבנות כלום!

המשגיח רבי מתתיהו סלומון שליט"א ביאר את דברי השערי קדושה בשם רבו הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל:

משל למי שרוצה לבנות בנין - ראשית כל נטל מאדריכל תוכניות מפורטות ומדוייקות עד לפרט הקטן ביותר, אחר כך שכר קבלן שאכן בנה בנין מפואר על פי התוכנית. אך זמן קצר לאחר שנגמרה הבנייה, הבנין נפל והתמוטט. מבדיקת הדברים התברר שבעת בניית הבנין בנו אותו בלי יסודות כלל...

כאשר באו בטענות לקבלן, השיב: בתוכנית שקיבלתי מהאדריכל לא ראיתי התייחסות לצורך ביסודות הבנין כי אם לפרטי המבנה עצמו ועל פי זה אני בניתי...

אך באמת במקרה זה הקבלן אמור לשאת באחריות, משום ש"יסודות" אין צורך לכתוב ולשרטט, כי מדובר בפרט אשר מבלעדיו אין כלום.

בלי יסוד הבנין לא מחזיק מעמד! וככל שהיסודות עמוקים וחזקים יותר, ניתן לבנות על גבם בנינים גבוהים יותר!

ובזה יש לבאר דבריו הקדושים של הגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל בטעם שלא הוזכר בתורה ענין המידות. התירוץ הוא: תורה היא ה"בנין" ומידות

לד _____ מידות דיליה

הם ה"יסודות", ומסברא פשוטה עלינו לדעת שאין שום התחלה לבנין התורה, ללא היסוד - תיקון המידות!

מידות טובות - "כלי קיבול" לתורה

וכאן המקום להביא את מה שנהג לומר בענין זה ראש ישיבת מיר הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל: הנה מבואר בספרי הקדמונים שהמידות הטובות של האדם הן כלי הקיבול המסוגל להכיל בקרבו גדלות בתורה ויראת שמים. ה"מידות" נקראו בשמן - מלשון "מדידה", שכשם שהאדם אשר בא לקבל דבר מה צריך להביא עמו כלי מדידה בכדי להכיל את מה שיקבל, כך המידות הטובות יכולות לקבל בתוכן את התורה.

וכשם שאם יקבל בו דבר מאכל בכלי שאינו נקי, גם אם יהיה המאכל מעדן מלכים, עד מהרה יתקלקל ויבאיש - כך אם אדם לומד תורה ואינו מעדן את מידותיו, התורה לא תוכל להתקיים. וככל שהוא יהפוך את תכונותיו למעודנות יותר - כך תתן בו התורה את כל סגולותיה.

שיחות בעניני מידות במשך שבע שנים!

ולפי האמור, כבר לא פלא להבין את עדותו של המשגיח הגאון רבי ירוחם ממיר זצ"ל שאמר: הסבא מסלבודקא זצ"ל נהג למסור שיחותיו בעיקר בענין אחד - מידות! על שיפור המידות ועל כוחן הרב הוא דיבר במשך תקופה של שבע שנים רצופות!

מדוע רצה המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל לסגור את הישיבה?...

וכדי לשבר את האוזן עד היכן הדברים מגיעים נביא מעשה שאירע עם הגאון רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל:

היה זה בעת לומדו בישיבת מיר - הוא חזר בשעת לילה מאוחרת מן הישיבה לאכסניה שלו בלויית כמה בחורים. עלטה כבידה שררה ברחוב, לא ניתן היה לראות מאומה אפילו לא למרחק קצר. לפתע שמעו הבחורים קולות מרוצה מאחוריהם, בשל העלטה לא היתה כל אפשרות להכיר את

הצורך בעבודת המידות לה

הרצים ולהבין את פשר המרוצה. חששות כבדים החלו מכרסמים בלבם, שמא גנבים הם או גרועים מאלו.

הבחורים ברוב פחדם החלו לנוע בבהלה, אך דא עקא, ככל שהגבירו הבחורים את מנוסתם, שמעו גם את הריצה בעקבותיהם מתגברת והולכת...

כך נסו התלמידים על נפשם עד שהגיעו לאכסניה קרובה, נכנסו פנימה וסגרו אחריהם את הדלת. חלפו דקות ספורות, על הדלת נשמעו נקישות, בפתח ניצבו שוטרים מתחנת המשטרה המקומית ולבני הישיבה לא עמדה הברירה כי אם לפתוח בפניהם את הדלת.

"יש לכם נס" - הפטירו השוטרים כלפי הבחורים, צעקנו לעברכם ולא השבתם, ולא זו בלבד אלא שגם ברחתם לנפשכם, דעו לכם כי כמעט וירינו עם הרובים לעברכם...

תוך כדי הדברים דרשו השוטרים מהנוכחים להציג בפניהם את "תעודות הזיהוי", כולם מילאו אחר הדרישה, פרט להגאון רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל מהסיבה שהוא לא התגורר באותה אכסניה. השוטרים לא התרצו בכך וביקשו לילך עמו לחדרו ולבדוק את תעודתו. וכך הוה - הם צעדו בעקבותיו לחדרו... ורק משנוכחו השוטרים בצדקת דבריו פטרוהו לשלום.

אך המעשה תם ולא נשלם, למחרת נודע דבר האירוע למשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל, היה זה יום בו רגיל היה לומר "שמועס" בישיבה, רבי ירוחם זצ"ל עמד על דוכנו ופתח בדברים חריפים ונוקבים:

"אומר לכם האמת", פנה לשומעי לקחו - "עקב המקרה החמור שאירע אתמול שקלתי בדעתי לסגור את הישיבה, וכבר שוחחתי על כך עם רבני הישיבה"...

המתח בליבותיהם של השומעים גבר מרגע לרגע, הבחורים הביטו זה אל זה בעינים תמהות... על מה ולמה יצא הקצף. איש לא השכיל להבין מהו הדבר שבגיננו חפץ המשגיח זצ"ל לנעול את דלתות הישיבה, ואז המשגיח המשגיח זצ"ל ופירש שכוונתו לאותו מעשה שאירע אמש עם אנשי המשטרה.

לו _____ מידות דיליה

"איך יתכן שאותם בחורים הניחו לחברם ללכת בגפו לחדרו כאשר שוטרים מקיפים אותו והם אינם מלויים אותו?!"

הלא מלבד הסכנה הטמונה בדבר, על החברים לחוש את רגשי הפחד והבהלה המציפים את חברם במצב שכזה. איך עושים כך לבחור? כל התורה לא שווה מאומה בלי מידות טובות!"

המידות הרעות אוטמות את השכל!

עד כאן עסקנו במעלת המידות הטובות. כעת נבאר את המגרעות והפחיתות של המידות הרעות והקלקול הרב שבהן.

ידוע מה שנהג לומר הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל: מידות רעות מטמטמות השכל.

כעין הדברים כותב גם החזון איש זצ"ל בספר אמונה ובטחון (פ"א ס"ג יב): "מידות מגוונות הם עצלת הלב ואוטם המח, והם סוגרים דלתות החכמה ונועלות שערי הבינה".

הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל התבטא בצורה דומה, ואלו דבריו: מידות רעות מעקמות את השכל. והגדיל לומר: לא שייך במציאות להיות תלמיד חכם אמיתי ללא מידות טובות!

ונראה שלדבריהם הקדושים יש מקור נאמן בדברי חז"ל. הגמרא במסכת פסחים (דף טו:) קובעת: "אמר רב יהודה אמר רב: כל המתיהר - אם תלמיד חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו".

וכעין זה מובא גם במסכת נדרים (דף כב:): "כל הכועס, רבי ירמיה מדיפתי אומר: משכח תלמודו ומוסיף טיפשות".

אפשר להוסיף בזה עוד טעם, הלוא ברור כי מי שהוא בעל מידות רעות לא יוכל ללמוד היטב בצוותא עם חברותא, כי אם הוא כעסן, קפדן וכדומה - אף אחד לא יהיה מסוגל לשבת במחיצתו. והרי הגמרא במסכת תענית (דף ז.) קובעת: "אמר רבה בר בר חנה: למה נמשלו דברי תורה כאש שנאמר

הצורך בעבודת המידות לז

(ירמיה כג, כט): "הלא כה דברי כאש נאום ה'?" לומר לך מה אש אינו דולק יחיד, אף דברי תורה אין מתקיימין ביחיד. והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא: מאי דכתיב (ירמיה ג, לו): "חרב אל הבדים ונאלו" - חרב על שונאיהן של ת"ח שעוסקין בד בבד בתורה, ולא עוד אלא שמטפשיהן".

הרי מזה שהצלחה בתורה תלויה במידות!

מידות רעות גרועות מעבודה זרה!

וניתן לקבוע עוד כי בעל מידות פגומות הוא גרוע יותר מעובד עבודה זרה. והסבא מסלבודקא זצ"ל הביא ראיה לזה - הנה כאשר חטאו אבותינו בעגל, אמר לו הקב"ה למשה רבינו ע"ה (שמות לב, ז-ט): "לך רד כי שיחת עמך, סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה", ואחר כך כתוב: "ראיתי את העם והנה הוא עם קשה עורף הניחה לי ואכלם כרגע".

כלומר: ה' מדבר עם משה רבינו ע"ה שעליו לרדת מפני שבני ישראל עשו עגל מסכה ולכן הוא רוצה לכלותם, ובתוך הדברים אומר הקב"ה: "ראיתי והנה עם קשה עורף הוא", וזוהי אם כן הסיבה שהוא מבקש להשמידם.

למה הדבר דומה? לאדם המעשן סיגריה בשבת, האם יאמר עליו כי חטא וגם לא נטל "מים אחרונים"?... כמו כן כאשר מדובר ב"עבודה זרה", הקב"ה מוסיף כי "הוא עם קשה עורף", ועל דבר זה מגיע להם הכיליון!

רואים מזה עד כמה חמורות הן מידות רעות, כי על עבודה זרה הקב"ה עוד ויתר להם, אבל כשמדובר היה על מידות רעות - מיד אמר: "הניחה לי ואכלם".

נורא!

"זכה נעשה לו סם היים" - מלשון זיכון...

וכפי שכבר הקדמנו, בעל מידות גרועות לא זו בלבד שהוא גרוע מעבודה זרה, אלא גם התורה שהינו לומד נעשית לו לסם המות!

לח _____ מידות דיליה

וכך פירש הסבא מקלם זצ"ל את דברי הגמרא במסכת יומא (דף עב:):
"זכה נעשה לו סם חיים..." - "זכה" הוא מלשון "זיכוך", כלומר - אם מזכך
האדם את מידותיו אזי התורה נעשית לו סם החיים ואם לאו - להיפך
ח"ו..."

להישאר בבוץ - זו התנהגות בהמית!

כעת נבהיר נקודה נוספת:

הכלל הידוע במשלי (כד, טז): "שבע יפול צדיק וקם" נאמר גם לענין תיקון
המידות, אך מכל מקום הגאון רבי חיים חייקין זצ"ל נהג לומר: **ליפול לבוץ,
זה אנושי - אבל להישאר בבוץ, זו התנהגות בהמית.**

וכמו כן הוא בענין המידות, לכולם יש מידות טובות ומידות שאינן
טובות, זה אנושי לחלוטין, וכך ברא הקב"ה את האדם עם מידות ותכונות
טובות ולעומתן גם כאלו הצריכות תיקון, ולעתים גם בעל מידות טובות
מטבעו נכשל בהתנהגות לא לפי מידותיו - כל זה הוא חלק בלתי נפרד
מעבודת האדם.

הבעיה מתעוררת במי שיש לו מידות רעות ואינו מטריח עצמו כדי
לתקנם, אדם כזה עתיד ליפול לדיוטא התחתונה עד כדי לצאת מגדר "אדם".

על האדם להכיר את עצמו ואת מידותיו

ואמנם, הרבה פעמים ההתרשלות לתקן את המידות נובעת מכך שאדם
איננו מכיר את עצמו, הוא חושב לעצמו שהוא מתקן בכל מידותיו ואין
לו מה לשפר עוד. אך ראוי לזכור את דברי המשגיח רבי חיים פרידלנדר
זצ"ל בספר שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א עמ' ה): בדרך כלל טועים אנו
במצבנו - במחלות המידות שלנו, כי אנו חושבים שברוב המידות אנו
עומדים בדרך האמצעית והולכים בשביל הזהב, ורק מידות בודדות לקויות
אצלנו.

הסיבה לכך כי בעוד שבמחלות הגוף, חסד ה' איתנו שהעניק לנו כאבים

הצורך בעבודת המידות לט

והרגשה רעה ואלו מאותתים לאדם שהוא איננו בקו הבריאות. לעומת זאת בקלקול הנפש אין אדם חש בסימנים מיוחדים שיעוררו אותו לדעת את מצבו. על כן עלינו להתבונן היטב במצבנו, ורק לאחר שנדע אותו היטב לאשורו, עלינו לחפש רפואה ומזור לתיקון המידות.

בדרך כלל יש להניח כי אנו לקויים במידות רבות, ועל מנת לתקן נדרש עמל רב והשקעת כוחות ומחשבה.

וכבר אמר הסבא מקלם זצ"ל: אין אדם קונה מידות טובות אם לא יסבול תחילה את צער ההרגל של שבירת הטבע, כי מעלה זו אינה נקנית אלא על ידי צער.

"ואל תאמין בעצמך עד יום מותך"

ואם ישאל השואל: אכן, יש צורך לעבוד על המידות כדי לתקנם, אמנם מהו השיעור - עד איזה גיל על אדם לעסוק בתיקון מידותיו? וכי גם עד זיקנה ושיבה חייבים אנו לעבוד על מידותינו? התשובה לזה מובת בדברי חז"ל.

המשנה במסכת אבות (פ"ב מ"ח) אומרת: "ואל תאמין בעצמך עד יום מותך". הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל דייק מלשון המשנה ש"עד יום מותך" - עד ועד בכלל, כי גם ביום מותו ממש אל לו לאדם להאמין בעצמו.

וראייה לכך הביא ממעשה מבהיל המובא בירושלמי (מס' שבת פ"א ה"ג) על חסיד אחד שהיה יושב ושונה: "אל תאמין בעצמך עד יום זקנותך" - במקום "עד יום מותך", כי חסיד גדול היה והרגיש בעצמו שכבר אין לו שום שייכות לעניני העולם הזה. התרעמו עליו בשמים, וכדי לאלפו בינה וללמדו לקח, נתנו רשות ליצר הרע לנסותו והתחפש לאשה יפת-תואר וכך נכנס לחדרו של אותו חסיד. כיון שנשא הזקן עיניו לדמות שנכנסה לחדר, דיבר עימה דברים שאינם ראויים לחסיד כמותו. תיכף התחרט החסיד על מה שעשה והיה לו צער גדול עד כדי כך שהיה מוטל בסכנה מחמת צערו. ריחמו עליו בשמים, ונצטוותה אותה הרוח להפסיק את שליחותה. התגלתה לו ואמרה:

מ _____ מידות דיליה

דע לך, כי שלחו אותי מן השמים ללמד אותך שלא תגרוס עוד: "אל תאמין בעצמך עד יום זקנותך" אלא "עד יום מותך"!

מעשה נורא בענין זה

הוסיף רבינו זצ"ל וסיפר:

מעשה היה בשתי אחיות שהיו צוררות זו לזו. הגיעה זמנה של אחת מהן להיפטר מן העולם. בהכירה את מצבה הנואש, ביקשה את אחותה שתבוא להיפרד ממנה...

ותבוא האחות ותיגש אל אחותה ששכבה על ערש דווי, האחות החולה משכה את אחותה בידה אל מיטתה, היא חשבה לתומה כי רוצה היא לנשקה ולהתפייס רגע לפני מותה, אך כאשר התכופפה אליה תפסה האחות החולה את חוטמה של אחותה ונשכה אותו עד זוב דם! היא אמרה: כל ימי חשבתי בליבי לנקום באחותי המרשעת ולא עלתה בידי, עכשיו, משנקמתי בה - אוכל למות במנוחה...

נורא ואיום!

מכאן למדנו כי על תיקון המידות צריך לעבוד עד יום מותו ממש, ומי שאינו עובד על מידותיו - למה לו חיים?

מחפש אני "בן עולם הזה"...

מסופר כי המשגיח הגאון רבי גדליה אייזמן זצ"ל נכנס פעם לבית המדרש, היה נראה כאילו מחפש הוא מאן דהו, ניגש אליו אחד מבחורי הישיבה ושאלו: איך אוכל לעזור למשגיח?...

ענה לו רבי גדליה זצ"ל: אני מחפש בן עולם הזה, לא יותר... שאל הבחור: הלא המשגיח צריך לחפש בן עולם הבא. ומה למשגיח עם בן עולם הזה? ועוד, הלא אנחנו כולנו חיים פה, כולנו בני עולם הזה, והחיפוש הגדול הזה על מה?

ענה לו המשגיח זצ"ל: הרי במשנה תנן (מס' אבות פ"ד מכ"ה): "הקנאה התאוה

והכבוד מוציאין את האדם מן העולם", ואני מחפש את מי שעדיין אינו לקוי במידות האלו, אחד שעדיין חי בעולם הזה, אתם כבר אינכם נמצאים בעולם הזה, הלוא כבר יצאתם ממנו!...

אין מידות טובות בלבד או רעות בלבד

נדגיש בזה נקודה חשובה מאוד:

רגילים אנו לחשוב שיש "מידות טובות" אשר הם תמיד טובות, וראוי לעשות בהם שימוש תדיר בכל מקרה ובכל זמן, לעומתן ה"מידות הרעות" כגון כעס, קפדנות, שנאה וכיו"ב אין להשתמש בהם כלל, ועל אדם לשרשם ולבערם מקרבו.

אמנם מחשבה זו בטעות יסודה, כי הרי אין בנמצא מידות "רק" טובות או "רק" רעות, אלא כל מידה ותכונה של אדם - עליו לעשות בה שימוש, רק יש לשקול היטב במאזני הדעת היאך ובאלו נסיבות לעשות זאת.

ועיין בספר המידות להמגיד מדובנא זצ"ל (שער השנאה פט"ו) שכתב בזה"ל: "ונאמר כי באמת יש צורך גדול אל מציאות המידות רעות, כמו אל מידות הטובות, כי האדם נברא וממוזג מכוחות חלוקות, ממידות שונות - אהבה ואיבה, רצון וכעס, רחמים ואכזריות, הנדיבות והכילות, הבושת והעזות, החריצות והעצלנות, הגבורה והמורץ, אשר ההולך בדרך התורה ישמש בכל המידות, כי הוא יתברך נטע באדם כוחות והיפוכי כוחות, ושניהם לארחות התורה והמצוות. והאלוקים עשה את האדם שיהיה ממוזג בכמות ההפכית למען ישמש בכל אחד במקום הראוי אליה".

שלימות האדם ניכרת כשיש לו מידה והיפוכה

וכבר כתב הגאון מוילנא זצ"ל (אמרי נועם - מס' ברכות דף לג:) דברים כהוייתם: "אין השלימות ניכר באדם אלא כשיש לו שתי מידות הפוכות, כגון מידת רחמנות ואכזריות. לפי שכשהאדם נוהג במידה אחת אין מוכרח לומר שהוא צדיק אלא יש לומר שכך הוא טבעו, אבל כשיש לו שתי מידות הפוכות כגון רחמנות ואכזריות - אז מוכרחים לומר שהוא צדיק".

מב _____ מידות דיליה

מידה - כמידתה דוקא

וכך אמר גם הסבא מקלם זצ"ל: כלל גדול במידות אשר כשמון כן הנה: "מידה" - כמידתה דוקא, דהיינו לדעת להשתמש בכל מידה ומידה במקום ובשיעור הראוי לה. ולכן האדם שכוחותיו בידו להפכם לפי הצורך, הוא הוא ההולך בדרכי ה' יתברך, "רחום וחנון ה'" (שמות לב, ה), אבל הלוא גם "קל נקמות ה', קל נקמות הופיע" (תהלים צד, א), והיינו בזמנו ובמקומו המחוייבת מדרך החכמה.

הנהגתו של הגר"ח מבריסק זצ"ל

וכבר העידו על מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל כי לא ניתן היה לעקוב אחריו ולעמוד על תכונות נפשו כי תמיד פעל ועשה רק על פי מה שהיה מחייב השו"ע. דהיינו - הוא מסוגל היה להיות שרוי במצב של שמחה עצומה, ותוך כדי דיבור, להתרגז או להתעצב - אם כך נכון היה לעשות, הוא היה רחמן בלי סוף ותוך כדי דיבור היה יכול להתהפך לאכזרי - כנגד רשעים וכדומה.

הוא הוא שאמרנו, עבד ה' צריך לדעת כיצד ומתי להשתמש בכל מידה ומידה, ואין לך מידה שאין לה את מקומה.

מהי הדרך המעשית לתיקון המידות?

עתה ניקח את הדברים לפן המעשי, כלומר - מהו האופן המתאים לנו באמצעותו נוכל לעבוד ולהתקדם בתיקון ושיפור המידות.

ישנם שיטות שונות מהי הדרך לתקן ולעבוד על המידות וכבר הזכירו זאת גדולי ישראל זצ"ל בכל הדורות, אנו נתעכב על שתים מהן ובגדר "תן לחכם ויחכם עוד".

"שיטת הפנקס"

מהדרכים הנפוצים אצל בעלי המוסר אשר הקדישו עבודה רבה על מידותיהם - היא "שיטת הפנקס", וכמו שהיה הגאון רבי ישראל סלנטר

זצ"ל מורה לתלמידיו שיחזיקו ברשותם פנקס וירשמו בו את כל הקורות איתם - הן מה שנכשלו בענין המידות והן את מה שהצליחו בזה.

תלמידו הסבא מקלם זצ"ל היה אומר: כל דברי חכמה ועניני המחקר בחכמת הרפואה וכדומה באו לעולם רק על ידי הנסיון. ועל זה נוסדו הפנקסים לרשום את כל המקרים להתחכם לראות את כל הנעשה לידע מזה איך להתנהג להבא.

והנה טעות לחשוב כי שיטה זו חדשה היא, כי הרי היא כבר נזכרת בראשונים, וכמו שכתב רבינו יונה זצ"ל בספרו שערי תשובה (ש"א אות ח'): "וכן ראוי לכל בעלי תשובה לכתוב במגילת ספר הדברים אשר נכשלו בהם והמצוות אשר קצרו בקיומן, ולקרוא בספר הזכרונות בכל יום".

וידוע כי גם לתנאים הקדושים היה פנקס בו רשמו לזיכרון את אשר ראו הכרח לזכרו וכמו שמוזכר בגמרא במסכת שבת (דף יב:): אצל רבי ישמעאל בן אלישע: "רבי נתן אומר: קרא והטה וכתב על פנקסו: אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת...".

ולכן כותב המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל (עלי שור ח"א עמ' קס): כל מי שעוסק בבנין עולמו הרוחני והדואג שלא יוציאווהו טרדותיו מעולמו, מן ההכרח שיכתוב לעצמו ספר זיכרון, וכמו הרבה מגדולי הדורות האחרונים אשר שקדו על רשימות בפנקסיהם. ולכן כדאי שהפנקס ילווה את האדם תמיד, ויהיה הוא מחברת דוקא - לא עלים בודדים, בגודל בינוני, שיהיה נוח לרשום בו כל הרשימות - הארוכות והקצרות, ושיהיה קל לשאתו בכיס תדיר.

וכבר כתב הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל: הלוא במה שנוגע לחשבונות וכל עניני המשא ומתן שלו אדם כותב בספר. ואם בעניני הגוף כן, בעניני הנפש - על אחת כמה וכמה.

להרגיל עצמו במעשים טובים

העצה השניה היא: להרגיל עצמו במעשים טובים.

מדד מידות דיליה

כלומר אם דרך משל אחד צריך לעבוד על ענין הזריזות, עליו להרגיל עצמו ולעשות הרבה מעשים בזריזות, ועל ידי זה יוכל להתגבר על העצלות שלו. כי הכלל ידוע ש"החיצוניות משפיעה על הפנימיות", וכיסודו של ספר החינוך (מצוה טז), וכדאי מאד לצטט את לשונו שם הנוגע לענייננו:

"ועתה בני אם בינה שמעה זאת והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשהו שהוא עושה בהם - אם טוב ואם רע. ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב. ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות.

ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצוות, אם אולי יעסק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור. כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו לעיל".

"אחרי המעשים נמשכים הלבבות" - בתנאי שהלב רוצה!

ויש מקשים על הכלל הנ"ל ש"אחר הפעולות נמשכים הלבבות", הלוא אנו נתקלים במציאות חיינו בתופעה, שלמרות שאדם עושה את אותה פעולה שוב ושוב - הוא איננו שלם עמה בלב. אדרבה - לעיתים ככל שהוא מתרגל לפעול אותה עוד ועוד - באותה מידה הוא מואס בה יותר.

לדוגמא: צבא בו יש משטר וסדר מופתי, והחיילים נוהגים על פיו כמעט כמו רובוטים, שומעים לכל רחשי לבו של המפקד ואין מי שימרה את פיו - האם אחר שלוש שנים של שרות בצבא לאחר שישתחררו ממנו הם בהכרח יהפכו לאנשי סדר ומשמעת? הרי המציאות מורה להיפך הגמור, הדבר ראשון שהם בוחרים לעשות הוא לצאת לטיול פרוע למשך שנה או יותר למזרח הרחוק, על מנת להשתחרר מכל סדר ומשמעת עצמית.

אבל כבר הביא בספר שו"ע המידות (סימן ד) לתרץ משמיה דהחפץ חיים זצ"ל: הסבר הדבר נעוץ בכך שאמנם "אחרי המעשים נמשכים הלבבות", אולם זאת הוא רק כאשר הלב רוצה במעשים, אך אם הלב איננו רוצה, התוצאה תהיה לאידך גיסא, וככל שירבו במעשים ויכריחו את האדם לעשותם, כן יתרחק לצד השני יותר ויותר.

רק כאשר האדם רוצה להשתפר ולהשתנות ולמרות הקושי שבדבר הוא עושה למען מטרה זו מעשים רבים, אפילו נגד טבעו ורצונו העכשווי - אמנם לטווח הרחוק יש בו רצון להשתנות, בזה מובטח לו שלאחר רוב המעשים גם הלב יהיה מושפע והוא יוכל לתקן בשלימות את מידותיו.

המבחן האמיתי - בבית

עתה ניתן כלי לעובד על תיקון מידותיו אם רוצה הוא לדעת אם באמת התקדם והשתפר בכל - המבחן הוא כיצד יתנהג באותה מידה בתוך ביתו עם אנשי ביתו.

משל למה הדבר דומה - גנב שלא מצא זמן או מקום מתאים לבצע את זממו, האם אפשר לומר עליו כי תיקן את המידה של חמדת הממון? הרבה פעמים "נדמה" לנו שמידותינו הם כבר מתוקנות בעוד שהמצב הוא רחוק מכך.

מי שעובד על מידת הכעס - ברחוב מאוד קל לא לכעוס, ולא להקפיד על אף אחד, אדרבה אדם נוטה לעזור שם לכל נצרך, אמנם בביתו במקום בו הוא חש כי הוא הבעלים וכל אחד חייב לשמוע בקולו, שם הוא נבחן אם הוא תיקן כבר את מידת הכעס והקפדנות.

דו"ק ותשכח כי נכון הוא!

אנו תפילה כי הקב"ה ינחנו בדרך הנכונה כיצד להתחזק בענין זה, ולקנות את הידיעה שהכל תלוי במידות, ורק כאשר האדם הוא בעל מידות טובות - יוכל להצליח בכל עניניו בין בגשמיות בין ברוחניות!

אם אין אני לי - מי לי

פתח דבר:

המאמר הבא עוסק בתכונה החשובה ביותר אותה צריך כל עובד השם לאמץ לעצמו ולקנות בנפשו, וניתן לקבוע כי היא משמשת כמנוע עיקרי בסולם העבודה.

עד כדי כך שמפאת נחיצותה הרבה - היצר הרע משקיע את כל כוחו ומרצו שהאדם לא יתבונן בדברים ולא ישכיל להבין כי זהו המפתח להצלחתו בכל דבר רוחני ולהגשמת שאיפותיו להתעלות מעלה מעלה במעלות התורה, עבודת המידות ויראת שמים טהורה.

"צריכים חיזוק" - שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כוחו

דברי הגמרא הבאים מפורסמים מאוד ואין כמעט מי שאינם שגורים על פיו, אמנם מועטים הם הלומדים מהם את הלימוד העצום אשר מונח בעומקם.

וכך איתא במסכת ברכות (דף לב:): "ת"ר: ארבעה צריכים חיזוק, ואלו הן: תורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ".

לנוכח דברים אלו, לבטח כל אחד שואל את עצמו: אומנם נכון כי אלו טעונים חיזוק, אבל מהו השיעור - באלו מן הזמנים יש להתחזק בזה, האם די בפעם בחודש, או שמא פעם בשבוע או שלוש פעמים בשבוע, ואולי

מח _____ מידות דיליה

פעם ביום וכדומה. וכן עד כמה צריך האדם להתחזק - ואלו כוחות עליו להשקיע בחיזוק זה.

על זה בא רש"י זצ"ל (ד"ה צריכים חיזוק) ואומר על אתר: "שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כוחו!"

כלומר - החיזוק לתורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ, עליו להיות "תמיד" ו"בכל כוחו".

זהו הדגש הנראה לעין בדברי רש"י זצ"ל, אך ישנו דגש נוסף נסתר הקיים במילותיו של רש"י הקדוש, "ארבעה דברים צריכים חיזוק" - מי הוא המחזק? ובאיזה מין חיזוק מדובר? התשובה היא: "שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כוחו" - האדם בעצמו עם עצמו הוא זה שצריך להוסיף חיזוק בלבו ובנפשו.

וזה יסוד גדול מאוד בעבודת השם והוא: **על האדם לעבוד לבד**, וצריך הוא לדעת שהחיזוק היחיד אשר מועיל לו הוא החוזק והאיתנות הנפשית שלו בעצמו, ואף אדם אחר בעולם זולתו - לא יועיל לו על מנת להתחזק אם לא יעשה זאת בעצמו!

החיזוק מבחוץ - "ארגז כלים" באמצעותו יוכל להתחזק

ואם ישאל השואל, הלוא מצינו פסוקים רבים המדגישים את החיזוק והדחיפה שהאדם מסוגל לשאוב מרעהו - כגון הפסוק בישעיה (מא, ט): "איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק", וכן בספר יהושע (א, ו) כאשר הקב"ה מבשר ליהושע כי הוא יעבור את הירדן להנחיל את העם את הארץ, הוא אומר לו: "חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ", וכהנה עוד רבות.

כמו כן נהגו ישראל קדושים מדורי דורות לשמוע דברי חיזוק והתעוררות מפי משפיעים ומגידיים למיניהם הראויים לומר דברי מוסר ותוכחה. ועד היום ניתן למצוא בכל אתר ואתר שיחות מוסר, ועדים או דרשות בכל מיני ענינים. וידוע כי הגר"א זצ"ל נהג לקרוא להמגיד מדובנא זצ"ל על מנת שייגיד לו דברי מוסר וחיזוק.

אם אין אני לי - מי לי מט

הלוא אמרנו כי "חיזוק" הוא רק כאשר אדם מחזק את עצמו, אם כן לשם מה כל הני?...

אמנם, לאחר העיון נראה כי אין בזה כל סתירה אלא אדרבה כל ה"חיזוקים" הללו מטרתם לגרום ולסייע לאדם להיות מסוגל להתחזק בעצמו. למה הדבר דומה? למי שעוסק בעבודה של שיפוץ ותיקון בתוך ביתו, הרי לא די בכך שיש בו את הרצון לבצע את אותה עבודה, אלא זקוק הוא גם ל"ארגז כלים" - כלי עבודה, כי בלי פטיש מסמרים ושאר חומרי עבודה - לא ניתן לתקן מאומה...

כן הוא גם בעניינינו, למרות שהאדם רוצה ושואף להתחזק בעצמו, אבל הלוא חסרים לו ה"כלים" המתאימים על מנת לעשות את התיקונים הדרושים לנפשו, "כלים" אלו הם - מאמרי חז"ל שאיננו מכיר, או דברי מוסר וחכמה שאינם מונחים בתודעתו.

ולכן על מי שבא לשאת דרשה ודברי חיזוק לציבור שומעים, הדגש שעליו לתת בדבריו הוא להעניק להם את ה"כלים" הדרושים להם בכדי לאפשר להם לגשת לעבודת בוראם. אבל ברור כי אף אחד אינו יכול להתחזק בעבודה עבור זולתו, כי את ה"ניצוץ" יש להבעיר כל אחד בתוך לבו!

"איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר - חזק!"

כך יש לפרש את הפסוקים אשר ציטטנו, אם נעיין היטב נראה כי הדברים מכוונים בדיוק נמרץ לאשר אמרנו.

"איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק" - המכוון הוא כי כאשר האחד רוצה לסייע לחבירו, אז הוא אומר לו - "חזק", כלומר אתה בעצמך עליך להתחזק ולהיות חזק! אבל ברור שמקור החיזוק מגיע מהאדם עצמו פנימה.

זוהי גם כונת הקב"ה באומרו ליהושע "חזק ואמץ", וכפירושו של המלבי"ם זצ"ל שם שאמר לו הקב"ה: "ע"ז צריך שתתחזק ותתאמץ - התחלת התעוררות הגבורה תקרא בלשון "חיזוק", וקיומה והתמדתה שהוא אומץ

ג. מידות דיליה

הלב תקרא בלשון "אמוץ", עכ"ד. אך ברור כי על החיזוק להישאב מהאדם בעצמו.

זהו העומק הנלמד מטוהר לשונו של רש"י זצ"ל: "שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כוחו".

"וחזקת והיית לאיש" - בזה נכלל כל ההצלחה!

בספר דעת חכמה ומוסר (ח"ג עמ' רעו) מופיע מכתב נפלא של המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל בו הוא מביע את שמחתו והתפעלותו מבני החבורה אשר מטרתם היתה להתחזק על מנת להישאר "בני ישיבה", בין השאר כתב להם את הדברים הללו: "דוד המלך ע"ה צוה לבנו החכם מכל אדם לפני הפרדו ממנו צוואה קטנה בכמותה אשר נכלל בה כל הטוב באיכותה - "וחזקת והיית לאיש" (מלכים א' ב, ג) וזו היא כל הצוואה לפני הפרדו ממנו, ואם כן צריכים לומר שנכלל במילה זאת כל ההצלחה!"

לפי יסוד דברינו מובן מאוד, כי משפט זה הוא משפט בעל משקל סגולי גדול עד למאוד, מפני שהאדם צריך לדעת - אם רוצה הנך להצליח בחיים, האופן היחיד בו תוכל לזכות להצלחה הוא באמצעות העבודה והעמל שלך עצמך!

את הפסיעה הראשונה - ניתן לצעוד רק לבד!

המשגיח דלייקואוד הגאון רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל היה מרבה לדבר על ענין זה (עי' לקט רשימות בעניני תפילה עמ' קכח), והוא נהג לומר, למה הדבר דומה? לתינוק קטן אשר הוריו מלמדים אותו לצעוד בפעם הראשונה בחייו, והם מחזיקים לו את היד, מוליכים אותו, מעמידים כסאות סביבו - אך כל התכלית היא, שהוא עצמו יפסע את פסיעתו הראשונה לבד!

כמו כן ברוחניות - כל ההכנות מסביב וכל המסייעים - ישיבה טובה, אווירה טובה, חברותא ראויה, וסביבה מתאימה - הכל הוא כדי לאפשר לאדם ללכת לבד בכוחות עצמו, בלי סיוע.

האדם הוא אשר עליו ללמוד מוסר, להתעורר מעצמו להתפלל ולשפוך

אם אין אני לי - מי לי נא

שיח לפני קונו, ולקנות בינה וחכמה בתורת השם וביראתו - אין מי שיחליף אותנו!

כל הדברים מסביב משמשים רק כקרש קפיצה וכהזדמנות על מנת שהאדם יוכל לעשות את הדברים לבד.

מדוע אנשים רבים נופלים ברוחניות?

מאיך גיסא, אמר המשגיח זצ"ל בכאב גדול: ראיתי בחיי עשרות בני תורה אשר הלכו לאיבוד בעולם, כי כאשר יצאו ממסגרת הישיבה ושינו את תנאי הסביבה לשונה מעט, הם נאבדו! והסיבה לכך היא כי גם בשעה שהיו בישיבה הם לא למדו לעמוד על רגליהם לבד בבחינת ש"תהא שלהבת עולה מאליה"!

זאת הסיבה שמיליוני יהודים חרדים אשר הגיעו בזמנו ליבשת אמריקה נאבדו רח"ל מבחינה רוחנית, מפני שהסביבה הטבעית שהתרגלו אליה באירופה היתה חסרה להם, וכיון שלא ידעו ללכת לבד, הכל נפל ולא החזיק מעמד!

שמה תרצה לשאול ולהקשות: מהיכא תיתי לומר יסוד זה שכל העבודה מוטלת על האדם עצמו, ומה שהינו שומע מאחרים דברי חיזוק - אין אלו מועילים מצד עצמם רק בבחינת סיוע, מנין לנו לומר דבר כזה?!...

"אם האדם לא יעורר נפשו - מה יועילוהו המוסרים"...

אך כדאי לצטט מדברי רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער שני אות כ"ו) שדבריו הם כקילורין לעיניים, וז"ל:

"היה הלל ע"ה אומר (מס' אבות פ"א מ"ד): אם אין אני לי - מי לי? באור הדבר: אם האדם לא יעורר נפשו - מה יועילוהו המוסרים, כי אף על פי שנכנסים בלבו ביום שמעו, ישכחם היצר ויעבירם מלבבו. אכן צריך האדם בשמעו המוסר לעורר נפשו ולשום הדברים אל לבו, ולחשוב בהם תמיד. ועליהם יוסיף לקח, ומלבו יוציא מלין, ויתבודד בחדרי רוחו, וישוב יהפוך יד תוכחתו על נפשו. ולא יסמוך על תוכחת המוכיח לבדו".

מבואר מדבריו זצ"ל כפי שאמרנו, והם הם הדברים.

יצר הרע מיוחד - לגרום לחיזוק שלא יחלחל פנימה!

ויש יצר הרע מיוחד אשר תפקידו להשכיח מהאדם את דברי המוכיח ששמע, שלא יכנסו אל לבו ולא יתעורר מעצמו להתחזק בעבודתו יתברך, וכלשונו הטהור של רבינו יונה זצ"ל: "כי אף על פי שנכנסים בלבו ביום שמעו, ישכחם היצר ויעבירם מלבבו".

וראיתי שבפירוש משיבת נפש על ספר שערי תשובה ביאר כי שורש הדבר על פי היסוד הידוע של החזו"א זצ"ל, כי ישנו יצר הרע מיוחד הנקרא "יצר הרע שלאחר הנס", כי הלוא כל נס נגלה - בכוחו להשפיע לטובה על האדם עד שתתבטל ממנו אפשרות הבחירה. ועל כן נוצר יצר הרע המיועד לבטל מהאדם את הרושם העצום של הנס על מנת שיוכל להיוותר כבעל בחירה.

על דרך זו יש לומר גם בענייננו, כי יש כח מיוחד ביצר הרע להשכיח ולבטל את רושם ההתעוררות שנוצר בלב האדם מדברי המוסר והחיזוק שחדרו אל אוזניו ואל רעיוניו בכדי שלא יעשו עליו כל השפעה מעשית אלא אם כן יאזור בנפשו אומץ וישתדל בעצמו להחזיק ולאצור בלבו את אותו רושם והתעוררות כבתחילה עד שיחלחלו הדברים ויגרמו לו לשנות את דרכו אל דרך הטוב והישר.

הפלא ופלא!

"אין הדבר תלוי אלא בך!"

יש מעשה בגמרא במסכת עבודה זרה (דף טז.) המלמד אותנו יסוד נפלא, וזה לשון הגמרא: "אמרו עליו על רבי אלעזר בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה. פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה. נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות, בשעת הרגל דבר הפיחה, אמרה: כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלים אותו בתשובה".

ממשיכה הגמרא ומתארת: "הלך וישב בין שני הרים וגבעות ואמר: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על

עצמנו. אמר: שמים וארץ בקשו עלי רחמים, אמרו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו. אמר: חמה ולבנה בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו. אמר: כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו. אמר: אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא".

לומד מכאן המשגיח רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (שפתי חיים מועדים ח"א עמ' ה) יסוד גדול בכוחות הנפש של האדם: כל עוד שהאדם תולה את אפשרות תיקונו באחרים ובסיבות שונות חוץ ממנו, לא יוכל להצליח!

כי זהו טבעו של האדם, כאשר אינו שבע רצון ממצבו הרוחני נוהג הוא להשקיט את מצפונו, ולתלות את הדבר בסיבות שונות. "אילו היה לי חבר טוב, חברותא מתאימה, שכן טוב, אוריה תורנית - הייתי לומד טוב יותר", אך באמת אין אלו אלא "תירוצים"...

ומצב זה מסוכן הוא עד למאוד, כיון שכך מאבד הוא כל דחף ורצון לשינוי עצמי, שהרי לדעתו מצבו הרוחני הירוד תלוי בסיבות שאינן בשליטתו ואין הוא יכול לעשות מאומה.

וזה מדרכי היצר שבכך הוא מרגיע ומרדים את האדם, כי סבור הינו שאין הדבר תלוי בו, והוא עצמו אינו יכול לפעול דבר בנידון.

שומה עלינו לדעת: אין לומר "אילו היה לי" או "אילו הייתי", כי מחשבות מסוג זה משתקות את האדם ומפריעות לעלייתו הרוחנית, אדרבה צריך הוא לשנן שוב ושוב, כי הישועה הנכונה בוא תבוא כאשר יגיע להכרה ש"אין הדבר תלוי אלא בי", ואז כבר יוכח בעצמו שכל התירוצים - תירוצי שוא הם.

וכאשר יכיר שהכל תלוי בו ואין תקוה בכל ה"מסביב", אז האדם נאלץ לעזור לעצמו, ולפתע הוא יגלה בתוכו כוחות נפש אדירים שלא היה מודע קודם לכן לקיומם.

לימוד נורא זה לומדים מהמעשה של רבי אלעזר בן דורדיא, כי כל זמן

נד _____ מידות דיליה

שקיווה וביקש את עזרת הברואים השונים - לא התאמץ לשוב אל בוראו, ורק כאשר נוכח לדעת כי אין לו כל עזרה מאף אחד והגיע למסקנה - "אין הדבר תלוי אלא בי" אז הצליח עד שנהפך לבן העולם הבא!

"ואיש כי לא יהיה לו גואל - והשיגה ידו"...

ועל דרך הדרש יש לרמוז זאת בפסוק (ויקרא כה, כו): "ואיש כי לא יהיה לו גואל והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו". כלומר, מי שיכיר שאין לו על מי לסמוך ואין מי שיכול לגאול אותו, רק אז - "ימצא כדי גאולתו". כי ההכרח יביא אותו להתאמץ ואזי יראה שיכול הוא להצליח בכוחות עצמו.

"ועשיתם אתם" - "אתם תעשו את עצמכם"

יסוד זה ניתן להוכיח מעוד מקורות. נביא את הגמרא במסכת סנהדרין (דף צט:): שם דרשו חז"ל על הפסוק (דברים כט, ח): "ועשיתם אותם" הנכתב על קיום המצוות, אמנם מילת "אותם" כתובה בלא וי"ו - אתם - ודרשו חז"ל: "ועשיתם אתם" - "אתם תעשו את עצמכם".

מכאן היה אומר הגאון רבי אביגדור מילר זצ"ל (עיין אור עולם ח"ה ע' 306): על האדם לעבוד לבד בכדי "לעשות את עצמו" - לייצר את אישיותו הרוחנית, כי אם ימתין למדריך ומורה דרך, הוא עלול להישאר עם ההמתנה זמן רב... אם הוא יתעורר בזמן הוא יוכל לאמץ לעצמו את החיזוק וההדרכה המתאימה לו.

על כל אחד ואחד לאמץ ולחזק את עצמו!

"לעולם ירגיז אדם" - האדם בעצמו!

על פי הדברים הללו ניתן לפרש את הגמרא במסכת ברכות (דף ה): "אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר (תהלים ד, ה): "רגזו ואל תחטאו". אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יעסוק בתורה. אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יקרא קריאת שמע, אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יזכיר לו יום המיתה".

אם אין אני לי - מי לי _____ נה

ויש לדקדק מהו הלשון "לעולם ירגיז אדם" (יעשה מלחמה עם יצר הרע - רש"י זצ"ל) שמשמעו כי כל העבודה מוטלת על כתפי האדם עצמו, וכן יש לעמוד על הלשון המופיע בכל העצות המופיעות שם במאמר חז"ל - כולם מעשים אשר האדם עושה אותם רק בעצמו ללא כל עזרה מאחרים - "יעסוק בתורה", "יקרא קריאת שמע", "יזכיר לו יום המיתה".

הדבר בא ללמדנו - כדי לנצח את יצרנו הרע צריכים אנו להטות שכם ולחלוץ כתף על מנת ללחום לבד, בלי להמתין לסיוע ועזרה.

"עמוד" והתחזק בה ואתה נוטל שכר כולם!

עוד מקור ליסוד זה, מדברי הירושלמי במסכת ברכות (פ"ט ה"ה): "תני רבי שמעון בן יוחאי אומר: אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהן מן התורה - עמוד והתחזק בה, ואתה מקבל שכר כולם".

למדנו אפוא כי בעת של רפיון כללי, העצה היחידה כנגד זה היא - "עמוד והתחזק בה", היינו, עמוד אתה בעצמך ואל תצפה לאחרים, אל תמתין שהמצב ישתפר, אל תחכה עד לחיזוק הכללי. אלא מיד אתה לבדך עמוד והתחזק בה - ואז "אתה מקבל שכר כולם"!

"ויותר יעקב לבדו"

יש בנותן טעם להביא שיחה נפלאה (ספר עבודת חיים עמ' קמו) מאת ראש ישיבת אופקים הגאון רבי חיים קמיל זצ"ל:

נאמר בפסוק (בראשית לב, כה): "ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר", ודרשו חז"ל במדרש (בראשית רבה עז, א) בענין דרגתו של יעקב אבינו ע"ה, דאיתא בפסוק (דברים לג, כו): "אין כאל ישורון" - "אין כא-ל, ומי כא-ל? ישורון - ישראל סבא". ופירשו מפרשי המדרש כי לדרשה זו נקרא הפסוק בב' חלקים: דרך כלל "אין כא-ל", אבל "ישורון" הוא כא-ל. וסיימו שם חז"ל: "מה הקב"ה כתיב בו (ישעיה ב, יז): "ונשגב ה' לבדו", אף יעקב אבינו ע"ה כתוב בו "ויותר יעקב לבדו".

כלומר: חז"ל דייקו לישנא דקרא "לבדו" - ללמד על מעלתו של יעקב

נו _____ מידות דיליה

אבינו ע"ה. כי כשם שנאמר על הקב"ה "ונשגב ה' לבדו", כך נאמר על יעקב אבינו ע"ה "ויותר יעקב לבדו" - היא המעלה אשר יעקב אבינו ע"ה רכש במלחמה זו עם המלאך.

ובאמת ידוע בשם הבית הלוי זצ"ל וכך ביאר כבר גם הכלי יקר זצ"ל כי במלחמה זו של יעקב אבינו ע"ה עם שרו של עשו, תלוי היה כל העתיד של עם ישראל.

אלא שיש לעיין אם כן כיצד יתכן שדוקא בשעה זו של מלחמה מכרעת לעתידו של כלל ישראל, מהלך ההנהגה היה להשאיר את יעקב אבינו ע"ה לבדו...

תשובה לדבר: ללמדנו, שקנינו הרוחניים של האדם הופכים להיות לחלק ממציאותו ולקנין נצחי עבורו, רק כאשר הוא קונה אותם ביגיעה ללא כל עזרה ושותפות.

מציאות זו של קנין מכח עמל עצמי, היא אשר גרמה למעלתו של יעקב אבינו ע"ה. וכלשון הפסוק (בראשית לב, כט): "כי שרית עם אלוקים ועם אנשים ותוכל". המלחמה התייחסה רק אליו, "כי שרית" - נלחמת בכח עצמך, ובכך זכית לעלות לרום המעלה עד שנחקה בשמו "לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל".

וכבר פירש רש"י זצ"ל גם על המלחמה עם האנשים - היינו "לבן ועשו", כלומר גם באותן שנים ארוכות שהתגורר בבית לבן, הצליח לשמור את דרכי התורה בלי להיכשל במאומה. וכלשון רבותינו: "עם לבן גרתי ותר"ג מצוות שמרתי" (רש"י זצ"ל בראשית לב, ז), נמצא שזכה להכל מכח ה"לבדו" - שהשכיל בדעתו ואזר אומץ ברוחו לעבוד את בוראו לבד, למרות שהתנאים הסביבתיים לא עזרו במאומה, אלא אדרבה היו לו מונעים מעכבים ומפריעים רבים.

זה מה שכל אחד מאתנו צריך להשריש בלבו - הדרך לקנין המעלות הרוחניות, כאשר האדם עומד בפני חומות ומחיצות של מונעים ומעכבים

גז _____ **אם אין אני לי - מי לי**

לעבודת בוראו, ולמרות כל זה הוא ממשיך ולוחם לבדו - רק כך תהיה לו האפשרות להשיג מעלות ולהצליח בכל דרכיו.

הגר"א זצ"ל: "במלחמת היצר רק לעשות תחבולות מעצמו"

מציאה נפלאה מצאתי בדברי הגר"א זצ"ל בספרו אבן שלמה (פ"ד אות כ"ג), וז"ל: "בדרכי השם צריך לדרוש אצל החכמים, אבל במלחמת היצר אין די לו בעצה לבד, רק לעשות תחבולות מעצמו".

על האדם להחליט: "אם אין אני לי - מי לי"

לאחר שהארכנו לבאר את ההכרח שיש לאדם להתחזק ולעבוד לבדו בעצמו, בלי להמתין לעזרתם של גורמים מן הצד, השאלה המתבקשת היא: כיצד עושים זאת? איך ניתן להתחזק בעצמו בלי כל עזרה מבחוץ?

אמנם הדרך היא פשוטה וקלה, וכל אדם יכול להשיגה, כי אין הקב"ה מצפה ממנו לעשות דבר שאיננו מסוגל בכוחותיו שלו.

הדבר העיקרי הנדרש להצלחה במשימה זו - הוא החלטה חזקה, היינו לקבוע את רצונו להתחזק, להיות מוכן ומזומן לעבוד ולהתייגע - רק כך יוכל האדם לעזור לעצמו, וזהו - "אם אין אני לי מי לי".

מה הדמיון ל"גן המבוכה"?

וראיתי הערה נפלאה בקטע ידוע במסילת ישרים (פרק ג), יתכן שכל אחד ואחד כבר עבר עליו עשרות פעמים או מאות פעמים, אף על פי כן יש בו דגש מיוחד שלא כל אחד שם אל לבו - אותו מלמדנו הרמח"ל זצ"ל:

"והוא מה שאמרו ז"ל (במס' ב"ב דף עח:): "על כן יאמרו המושלים באו חשבון" (במדבר כא, כז) - על כן יאמרו המושלים ביצרם, בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. וזה כי העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת ידי יצרם ומשלו בו. כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא

נה _____ מידות דיליה

את עיניו ממש. והנה הוא כהולך בחושך שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם.

הא למה זה דומה? לגן המבוכה - הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם הוא להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה.

ואמנם ההולך בין השבילים, הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקיאות וטביעות עין שכבר נכנס בהם והגיע אל התכלית, שהוא האכסדרה.

והנה העומד כבר על האכסדרה הוא רואה כל הדרכים לפניו ומבחין בין האמתיים והכוזבים, והוא יכול להזהיר את ההולכים בהם, לומר, זה הדרך לכו בו!

והנה מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו. כן הדבר הזה, מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם, אך המושלים ביצדם, שכבר הגיעו אל האכסדרה וכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין.

ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו, "בואו חשבון" - בואו ונחשב חשבוננו של עולם! כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזה לבדו הוא הדרך האמיתי להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה, "עכ"ל.

שואל הגאון רבי בן ציון ברוק זצ"ל (הגיוני מוסר ח"ג) שאלה נפלאה: מהו הדמיון בין המשל לנמשל? הלוא במשל, הנבוכים מקבלים עצה של ממש - מראים להם את הדרך הנכונה שבה ילכו. אולם מה אומרים המושלים ביצדם לאותם אנשים התועים בחשכת העולם הזה, ומה העצה שהם נותנים

אם אין אני לי - מי לי נט

להם - "בואו חשבון", בואו ונחשוב. הרי הם אינם מספקים להם עצה ברורה והדרכה, כי אינם מצביעים על הדרך הנכונה, ולכאורה אינם מוציאים את האדם מן המבוך, אלא, רק אומרים לו "בואו חשבון", וכי בזאת יושעו השואלים בעצתם?!...

משל למה הדבר דומה? לאדם שנקלע למצוקה כספית ובא אל חבירו לבקש ממנו עצה כיצד להיחלץ מן המיצר, והלא עונה לו "אתה צריך לחשוב לבד מה לעשות". וכי לזו תיקרא עצה?!...

היציאה מה"מבוך הרוחני" - דרך ה"בואו חשבון"!

אך באמת לימוד עמוק יש כאן, הרמח"ל זצ"ל מחדש לנו כי הדרך הנכונה לצאת מכל המבוכות - תלויה אך ורק באדם עצמו. משום שבסופו של דבר רק ההתעוררות של האדם להתגבר נגד טבעו ולמשול ביצרו היא שיכולה לעזור לו, כי אין מי שמכיר את האדם כמו הוא בעצמו, הוא היודע את נגעי לבבו ומכיר את רצונותיו וחולשותיו, לכן אך ורק הוא יכול למצוא את הדרך כדי להתגבר עליו.

וזהו מה שמייעצים "המושלים ביצרם", אלו שנחלצו כבר ממאסר טבעם, הם נותנים עצה לאדם, "עצור וחשוב" תחשוב אתה בעצמך, ואז תראה אור גדול ותצא מהאפילה!

מי יכול לנקות את התרנגולת?

יש להוסיף על זה את המשל הידוע: תרנגולת אשר מתנערת מעפרה ומהלכלוך שדבק בה, אם ינסה האדם לנקותה, לא יעלה הדבר בידו, כי כשירצה להעביר לכלוך אחד הוא רק יגרור אותו למקום אחר, אך כאשר התרנגולת מתנערת בעצמה, יכולה היא בניעור אחד להסיר את כל הזוהמה שדבקה בה.

כמו כן הוא בענייננו - תוכחת האחרים לא תעזור לאדם אלא אם הוא בעצמו יתעורר ויפעל בכוחותיו שלו.

"אתה צריך להתחיל לעבוד לבד!"

לסיים נביא מעשה שאירע עם המשגיח הגאון רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל:

אחד ממכריו נעשה חולה אנוש, עד שכבר היה במצב של יאוש רח"ל והיה בסכנה מחמת יאוש. המשגיח זצ"ל נסע אליו ושהה עמו שעות ארוכות והוא העניק לו כמה עצות מועילות עד שעלה בידו לחזקו ולאמצו ולעודד את רוחו.

אך למחרת היום הודיעו החולה כי הוא חזר לזרועות היאוש. הלך אצלו שוב המשגיח זצ"ל וישב אתו שוב זמן רב, וכך אמר לו: יאוש זה שיטה חדשה! התיישבתי בענין וגמרתי בדעתי, כי אין לי סכין לחתוך מלבך את היאוש, אתה צריך להתחיל לעבוד לבד!

וכך סיפר לו המשגיח זצ"ל ואמר לו: הייתי אצל החפץ חיים זצ"ל פעם אחת, ושמעתי ממנו יסוד גדול - האדם צריך לעבוד ולעמול לבד, רק זה מה שיעזור לו בחיים! החפץ חיים זצ"ל שינן שוב ושוב: צריכים לעבוד לבד, להתפלל לבד, ללמוד לבד, אליין! (לבד!) - אין עצה אחרת!

יסוד זה שביארנו אם נצליח ליישם אותו כראוי ונחליט ונקבע בדעתנו כי עלינו להתעלות ולהתחזק לבד בלי שינוי של נסיבות וסביבה, כמו חברים, חברותא וכיוצא בזה, אז נראה בחוש התרוממות רוח ונגלה בעצמנו כוחות כבירים אשר לא הכרנו.

ויקויים בנו בעזה"ת הפסוק - "וחזקת והיית לאיש"!

אהבת הבריות

פתח דבר:

בשורות הבאות נעסוק בעזה"ת במידה מן המידות הטובות - מידת אהבת הבריות, אשר הסבא מקלם זצ"ל התבטא אודותיה שעניינה למעלה ראש, כי היא פתח לכל המידות כולם. נוכיח גם שלא מדובר רק במידה חשובה ביותר אלא היא משמשת כאחד מן היסודות של עם ישראל, ורק על ידה ראוי האדם להידבק בקב"ה.

ומלבד זאת הלוא היא מצות עשה מדאורייתא, וכמו שכתוב (ויקרא יט, יח): "ואהבת לרעך כמוך". וזה לשון הרמב"ם זצ"ל בהלכות דעות (פ"ו ה"ג): "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר "ואהבת לרעך כמוך".

ועל כן ראיתי לנכון לבאר ולהעלות על נס את חשיבותה ומעלתה של מידה זו ומה הם העצות המועילות והדרכים הנכונות להשיג אותה, וכן נביא כמה הנהגות מגדולי הדורות בענין זה.

באמצעות מידה זו ניתן לקיים אלפי רבבות מצוות בכל רגע ורגע!
נדגיש כי משנה זהירות צריכים אנו לנקוט במלחמת היצר בכל הנוגע למידה זו, כי כידוע היצר הרע הלוא משית את כל מרצו על מנת להכשיל את האדם בפרט בענינים גדולים בהם הוא "מרויח" יותר, וכגון - במידת אהבת הבריות!

סב _____ מידות דיליה

והטעם שהיצר הרע משקיע את מיטב כוחותיו בכדי להכשילנו בענין זה דוקא, ניתן להבין על פי אמרתו של הסבא מקלם זצ"ל: אין דבר שעל ידו יוכל האדם לקיים כמה אלפים ורבבות מצוות כל רגע ורגע אלא באהבת הבריות, כי על כל איש ואיש מישראל שהוא אוהב בכל רגע ורגע - הוא מצוה בפני עצמה. ולכן היצר מתגבר על האדם מאוד בזה, כדי להאביד ממנו המון רב בכל רגע!

"שוחט חייב משום צובע"...

על מנת לעמוד מעט על דרכיו העקלקלות של היצר הרע בזה, נביא דבר נפלא מאת הגאון רבי חיים ברים זצ"ל על פי הידוע בשם הבעל שם טוב זצ"ל:

איתא בגמרא במסכת שבת (דף עה.) ששוחט חייב משום צובע. וביאר הבעל שם טוב זצ"ל ד"שוחט" קאי על היצר הרע כי הוא השוחט דכולי עלמא...

ואם רוצים אנו לדעת משום מאי יתחייב בדינו לעתיד לבוא - כי הלוא לכאורה מלאך הוא ועשה את שליחותו של הקב"ה - לנסות את האדם בדרכיו ומעשיו. על זה בא התירוץ: אכן היצר הרע נשלח להסית את האדם לעבירה, אלא שיודע הינו שלא ישמעו לו לעבור עבירה בשאט נפש, על כן "צובע" הוא את העבירה למצוה, ומדמה לו לאדם שאם יעשה כך "למצוה יחשב לו"... וזהו שאמרו בגמרא - "שוחט משום מאי חייב? משום צובע"!

והוסיף על זה הגאון רבי חיים ברים זצ"ל, כן הוא גם במצות אהבת ישראל - היצר הרע "צובע" את האיסור של שנאת חנם ומבלבל את האדם שלמצוה יחשב לו, ומדמה לו שאין כאן "שנאת חנם", והוא צובע לו את האיסור והמחלוקת כאילו אין כאן שום עבירה, אלא להיפך - מדובר במצות "מחלוקת לשם שמים" או "שנאת הרשעים" שהיא מותרת.

וזו חובתו של האדם לשקול היטב במאזני שכלו את אשר לפניו אם באמת מצוה היא שהתנגלה לפתחו.

"ואהבת לרעך כמוך" - זה כלל גדול בתורה!

ועתה נביא כמה מילין על המעלה והחשיבות של מידה נפלאה זו של אהבת הבריות, וכאמור היא מצות עשה דאורייתא.

הגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל בספרו שערי קדושה (ח"ב ש"ד) כתב בזה דברים נפלאים, וז"ל: "ואהבת לרעך כמוך - ולא עוד אלא שעל מצוה זו אמרו (ת"כ פ' קדושים) שזה כלל גדול שבתורה, שכולה תלויה בה. ולא זכה משה לכל מעלותיו אלא שהיה אוהב לישראל ומצטער בצרתם, ולכן היה שקול ככל ישראל".

המורם מדבריו כי כל מעלתו וגדולתו של איש האלוקים משה רבינו ע"ה אשר לא קם נביא כמותו, ועל ידו קבלו ישראל את התורה בסיני, והעידה עליו תורה שהוא עניו מכל אדם - המקור לכל המעלות הללו היתה מידה זו שטבועה היתה בו, שאהב את הבריות והצטער בצרתם.

"מה אני מבקש מכם? שתהיו אוהבין זה את זה!"

נציין מאמר חז"ל נוסף הממחיש את גודל החשיבות של מידה זו. איתא בתנא דבי אליהו (סוף פרק כח): "וכך אמר להם הקב"ה לישראל: בני אהובי, כלום חסרתי דבר שאבקש מכם? ומה אני מבקש מכם, אלא שתהיו אוהבין זה את זה!"

הרי לפנינו כמה חשוב הדבר בעיני הקב"ה שאין לו מה לבקש מבריותיו אלא שתשרה ביניהם אהבה ואחוה.

הקב"ה אוהב את אוהבי בניו!

וראיתי לרבינו הרמח"ל זצ"ל במסילת ישרים (סוף פרק יט) שהרחיב בזה עוד, וזה תוכן דבריו: "אין הקב"ה אוהב אלא למי שאוהב את ישראל. וכל מה שאדם מגדיל אהבתו לישראל, גם הקב"ה מגדיל עליו. ואלה הם הרועים האמיתיים של ישראל שהקב"ה חפץ בהם הרבה. הא למה זה דומה? לאב שאינו אוהב שום אדם יותר ממי שהוא רואה שאוהב את בניו אהבה נאמנת, והוא דבר שהטבע יעיד עליו".

סד _____ מידות דיליה

תמצית דבריו: על ידי שמשלים את נפשו באהבת הבריות, גורם הוא שתתעורר אהבת הקב"ה אליו. והלוא פשוט וברור לכל בר דעת שמי שהקב"ה אוהבו, יזכה לסייעתא דשמיא וברכה בכל ענייניו בהיותו "אוהבו של מלך"!

על ידי אהבת הבריות - זוכה לקרבת ה'!

מתורתו של הסבא מקלם זצ"ל למדנו יסוד נפלא ביותר, האופן להתקרב להקב"ה ולדבוק בו הוא דוקא באמצעות אהבת הבריות! ונצטט מדבריו:

"אין הצלחה יותר גדולה ממי שעמל להיות תקועה בו אהבת הבריות. כי ההצלחה היותר גדולה לאדם בעולמו הוא להיות מקורב להשי"ת, כענין שנאמר (תהלים עג, כח): "ואני קרבת אלוקים לי טוב". ואין לנו להשתוקק לכולם, רק לקרבתו יתברך, כי הוא תכלית הטוב, והקרוב אליו קרוב ממילא לכל הטוב, ומי לא ישתוקק לטוב?!"

ואיך יכול קרוץ מחומר להיות קרוב אליו יתברך, ומלאכי מעלה שואלים זה לזה "איה מקום כבודו"? אבל חז"ל בקדושתם הודיעו לנו במה יתקרב האדם אליו יתברך - "הדבק במידותיו".

והנה מידת הקב"ה שהוא אוהב לכל, כי אם לא כן, לא היה להם קיום בעולם. ונמצא כי אהבת הבריות היא התקרבות להשי"ת, כי אין לנו דבר גלוי במידות השי"ת כמו אהבת הבריות".

הרי לנו שהתקרבות האדם אל הבורא יתברך תלויה אך ורק בהשלמת נפשו באהבת הבריות.

"ה' צלך על יד ימינך"

מהמעלות הנוספות של אהבת הבריות - על ידי שהאדם אוהב את הבריות, גם הקב"ה יאהב אותו - מידה כנגד מידה.

וכמו שכתב הגאון רבי צדוק הכהן זצ"ל בספרו פרי צדיק, וכעין זה איתא בבעל שם טוב עה"ת (פ' קדושים), על פי הפסוק (תהלים קכא, ה) "ה' צלך",

כי הנהגת הקב"ה עם האדם נמשלה לצילון, כשם שצורת צל האדם משתנה לפי תנועתו, אם מצביע באצבע, הצל גם יושיט אצבע, ואם יצביע בשתי אצבעותיו הצל אף הוא ישיב לעומתו בשתי אצבעות.

כן היא הנהגת הקב"ה עם האדם, כפי מעשיו של האדם עם זולתו. אי לכך, המתנהג עם הבריות באהבה, ה' ינהג עמו במטבע של אהבה להיטיב לו. ופשיטא כי מי שהקב"ה מתנהג עמו באהבה - תהיה לו הצלחה גדולה בכל מילי - בלימוד התורה וקיום מצוותיה ובכל העניינים ברוחניות ובגשמיות.

"הכניסוני בחבורתכם"

ומצאתי שהגאון רבי חיים ברים זצ"ל מביא בשם מייסד שושלת רוז'ין רבי ישראל מרוז'ין זצ"ל פירוש על הפסוק (ויקרא יט, יח): "ואהבת לרעך כמוך אני ה'" - בהקדם משל:

אחד מנתיני המלך נידון לחיוב מיתה בעבור עוון שעשה, כאשר הגיעה העת לביצוע גזר הדין והממונה מבית המלך בא בכדי להרגו, ניגש לפתע אל התליין אדם אחד מבין שורות הקהל והחל צווח: הרף הרף! אני הוא החוטא ולי מגיע העונש, הנידון חף מפשע!

באו והגישו את דבריו למלך. שאלו המלך מהו חטאך? ענה ואמר: אותו החטא בו נחשד חברי.

חבירו לעומתו הכחיש בתוקף: אני הוא החוטא, בצעו נא את גזר הדין. הבין המלך שמדובר בשני אוהבים בנפש עד שאחד מהם מוכן למסור את נפשו עבור זולתו מרוב אהבתו.

נפעם המלך והתרגש ומתוך כך זיכה את שניהם! וכה אמר להם: אם אכן תיתכן אהבה כה גדולה בין שני חברים, ברצוני גם אני להיות נמנה עמכם בחבורתכם, אנא מכם: צרפו אותי כחבר שלישי!

זהו פירוש הכתוב: כאשר השי"ת רואה שאהבת ישראל מצויה בין אחד למשנהו, אזי אומר ה' קחו גם אותי כחלק באהבתכם וחבורתכם. אם

"ואהבת לרעך כמוך", אזי גם "אני השם"! חפץ בחבורתם להצטרף עמהם, וכך בטל מאליו כל גזר דין רע הרובץ עליהם.

ופשוט הוא שמי שהקב"ה אוהב אותו ורוצה להיות בחבורתו בודאי יזכה לסייעתא דשמיא ויצליח בכל דרכיו בתורה וביראת שמים ויתמלאו כל משאלותיו לטובה.

הרי לנו כי קרבת אלוקים תלויה באהבת הבריות!

"אני חי רק כדי שאוכל לעשות טובה ליהודי"...

ונראה שמטעם זה גדולי ישראל הצטיינו והפליאו לעשות במידה זו.

על רבינו הסטייפלר זצ"ל מסופר כי פעם הגיע למעונו אדם בכדי לבקשו שיכתוב לו מכתב המלצה עבור "הכנסת כלה", בגלל השעה המאוחרת בני הבית לא הרשו לו להכנס לחדרו.

כאשר נודע להסטייפלר זצ"ל, ציווה שיחפשו אחריו ויביאוהו אליו, באומרו: "אני חי רק כדי שאוכל לעשות טובה ליהודי, כמו להעניק לו מכתב המלצה"...

אהבת הבריות - לכל אדם

הדברים נכונים בנוגע לכל אדם הן בקרובים, חברים, שכנים או אפילו כל אדם, וכמו שניתן להסיק מהמעשה הבא:

מסופר על הגאון רבי חיים עוזר גרודז'נסקי זצ"ל: בבואו פעם לעיר הקייט רדוזגניך, הציעו לפניו המתווכים שתי דירות נוחות, אך אחת מהן היתה משוכללת בכל פרטיה ובעל הדירה לחץ מאוד לחתום על חוזה השכירות.

הרבנית ביקשה אף היא שישכרו דירה זו, אולם רבי חיים עוזר זצ"ל היה חוכך בדעתו: "מה בפי המשרתת? הלא יהא עליה לטרוח ולהביא הנה את הסעודות, המטבח מרוחק יותר בדירה זו ביחס לשניה, וצריך אם כן לשמוע מה בפיה"...

רואים מכאן עד היכן הגיע הדקדוק של גדולי ישראל למען טובת ונוחות הזולת!

זוהי אהבת הבריות אמיתית!

במה תלה ה"ברכת שמואל" זצ"ל את תקוותו לזכות בדין?

אהבת ישראל אשר שרתה בלב הגאון רבי ברוך בער זצ"ל בעל הברכת שמואל מן המפורסמות היא, וכך הוה מרגלא בפומיה: כאשר יגיע יומי לעמוד בפני בית דין של מעלה וישאלוני: במה באת, מה אענה? אם בתורה, וכי אפשר לומר שיצאתי ידי חובתי בעולמי כדי הצורך בלימוד התורה? ואם ביראת שמים, האם אוכל לומר שהשלמתי את נפשי ביראת שמים? הדבר היחיד בו אוכל ללמד זכות על עצמי, וזאת אכן אגיד: אהבתי יהודים! כאשר אני הולך ברחוב ויהודי בא לקראתי, מה עולה במחשבתך? ברכה על ראשו!

"אני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של "ואהבת לרעך כמוך"

על גודל חשיבותה של "אהבת הבריות" תעיד צוואתו של הגאון בעל היסוד ושורש העבודה זצ"ל, וכך הוא מספר בה לצאצאיו, שכאשר הזדמן לו לסייע בדבר מה לזולתו, היה אומר קודם לכן בפה מלא ובשמחה עצומה בזה הלשון: "יוצרי ובוראי יתברך שמו, אני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של "ואהבת לרעך כמוך" שציויתנו בתורתך הקדושה".

עוד הפליג שם בביטויים נפלאים: "ומעיד אני על עצמי בני אהובי, שהיה שמחה עצומה בלבי בקיום מצות עשה זו בענינים אלו וכיוצא, ממש כקיום מצות עשה של הנחת תפילין הקדושים!"

ללא "אהבת הבריות" - אין מקום להלכות ש"בין אדם לחבירו!"

חשוב לדעת כי ללא אהבת הבריות קשה מאוד עד בלתי אפשרי לתקן את המצוות שבין אדם לחבירו. ונביא דוגמא לזה:

סח _____ מידות דיליה

מסופר על המשגיח הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל:

היה זה כאשר התארגנה לה בישיבה קבוצת בחורים ללימוד משותף של הספר "חפץ חיים" - מספר דקות ליום. היו גם כאלו שהתנגדו לרעיון. ולכן הוחלט בין הבחורים לעלות לדירתו של המשגיח הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל וליטול את עצתו.

כששמע במה מדובר הוא הפתיע אותם ואמר להם: "גם אני מתנגד!"
הבחורים הנדהמים ציפו להסבר.

השורש הוא פגום! הסביר להם המשגיח זצ"ל, חסר לנו השורש של כל המידות - אהבת ישראל אמיתית. וכל עוד שהשורש פגום לא יועיל לימוד ההלכות! המשיך המשגיח זצ"ל ואמר: אם היינו אוהבים זה את זה באמת, האם היינו מוכנים לשמוע סיפור גנאי איש על רעהו? היעלה אדם על דעתו לשמוע דבר גנות על עצמו בשר מבשרו?

המסקנה המתבקשת היא: אין לנו אהבת ישראל במידה מספקת, על כן מוכנים אנו להסכית אוזן לשמוע את רעת הזולת וקלוננו...

ברור אפוא שהצעד הראשון הנדרש לכל מי שחפץ לנצור את לשונו או שאר עניינים שבין אדם לחבירו - להשקיע עבודה רבה על מנת לשפר את ה"אהבת רעים"! כך לא יכשל כלל בדיבורים אסורים על הזולת.

הדרך להשיג "אהבת הבריות" - באמצעות הנתינה!

נעבור לברר כעת מהי הדרך המובילה להשתלם במדרגה זו של אהבת רעים.

פנינה נאה המאירה לנו את הדרך אשר נלך בה מצינו בדברי המשגיח הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א עמ' 36), וכה כתב: "כאן שאלה יפה עומדת לפנינו: הן האהבה והנתינה באות כאחת. האם הנתינה היא תולדת האהבה, או להיפך, האהבה באה מן הנתינה?"

הורגלנו לחשוב את הנתינה לתולדת האהבה, כי לאשר יאהב האדם,

יטיב לו. אבל הסברה השניה היא, כי יאהב האדם את פרי מעשיו, בהרגישו אשר חלק מעצמיותו בהם הוא. אם בן יהיה, אשר ילד או אימן, או חיה אשר גידל, ואם צמח אשר נטע, או אם גם מן הדומם, כמו בית אשר בנה. הנהו דבוק למעשה ידיו באהבה, כי את עצמו ימצא בהם".

דברי הגר"א דסלר זצ"ל מהווים מהפך חשיבתי, הורגלנו לחשוב לתומנו, כי אנו נותנים ומעניקים למי שאנו אוהבים, מעתה יש לומר אדרבה ההיפך הוא הנכון, מי שאנו נותנים לו אליו מופנית אהבתנו!

והדברים מפורשים בספר ארחות צדיקים (שער האהבה), וז"ל: "ובאיזה דרך יגיע האדם לאהבת כל אדם? אשכילך ואורך: הדרך הוא, שיעזור בנפשו הוא, שישרת לכל אדם, הן עני הן עשיר, ויטרח עבורם".

"אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו"

מקור קדום ליסוד זה נמצא כבר בדברי המשנה במסכת דרך ארץ (זוטא פ"ב): "אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו". הרי מוכח להדיא שהדרך להשיג אהבת הבריות עוברת דרך דאגה מתמדת לזולת והעיסוק בטובתו.

מהי הדרך להפוך שונא לאוהב?...

ישנו בנושא זה יסוד גדול בכוחות הנפש, והעומד על סודו יוכל לאהוב את כולם - לרבות את השונאים שלו.

יסוד זה נפתח בלשון הכתוב במשלי (כז, יט): "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם". דהיינו - אם האדם מכניס אל תוך לבו אהבה כלפי רעהו - כך גם באותה מידה רעהו יחזיר לו אהבה. כי ליבות בני האדם עשויים כמו "מראה" - אם אתה מראה בפניה צורה כלשהיא היא משקפת את אותה הצורה בדיוק. כך דרכה של אהבה - ככל שתאהב יותר את זולתך כך באותה מידה הוא יאהב אותך, גם אם מדובר בשונאך הגדול ביותר.

יסוד זה מבואר בהרבה ספרים, ונביא על כך מעשה נפלא שאירע עם הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל:

ע _____ מידות דיליה

פעם הלך הגאון רבי חיים זצ"ל בכדי לקיים מצות פדיון שבויים, והוכרח לעבור דרך איזה יער ונתפס על ידי שודדים, כאשר ביקשו הם להורגו פנו אליו ואמרו לו: "מה חפץ הנך לקבל כמשאלה אחרונה?" שכידוע כל הנידונים למוות מוענקת להם בקשתם האחרונה...

רבי חיים זצ"ל ביקש מהם שיתנו לו לחשוב דבר מה במשך חמש דקות, ושם ידו על עיניו, והרהר בדבר מה. ויהי לפלא כי מיד עזבוהו השודדים לנפשו ולא עשו לו מאומה...

שאלו אותו תלמידיו מה חשב באותה שעה שעל ידי זה ניצל? באלו ייחודים או כוונות הוא השתמש על מנת להבריא את הרוצחים?...

השיב להם רבי חיים זצ"ל: מאחר ולא רצה לצאת מן העולם כשבלבו קפידה על אנשים, על כן הכניס בלבו אהבה עצומה כלפי ראש השודדים, ודן אותו לכף זכות על כך שהגיע למצב כזה, ובזה נוצר "כמים הפנים לפנים" ונכנסה גם בלבו חמלה, ולכן עזבו לנפשו...

הרי לנו דרך נפלאה ביותר להשיג שאפילו בינו לבין שונאו תשרור אהבת הבריות!

נפלא!

אהבת רעים - על ידי שיתלבש עצמו בגוף חברו

דרך מעשית נוספת על ידה ניתן ליישם בפועל את המושג של "אהבת הבריות" - שימוש בכח הדימיון שהתברך בו האדם.

וכך כתב בספר פלא יועץ (ערך אהבת רעים): "עיקר אהבת רעים הוא שיתלבש עצמו בגוף חברו, באופן שאף אם הוא אינו מקפיד על כבודו ועל בזיונו מכל מקום יחשוב כמו שאם הוא היה כמו חברו על פי מידותיו - היה רוצה שיכבדוהו, ושלא ידברו לו שום דבר של אונאת דברים, ושלא יגעו בכבודו - ככה יעשה הוא לחבירו".

באופן זה קל יותר עבור האדם להרגיש ולאהוב את חברו.

נציין מספר דוגמאות מתוך קורות חייהם של גדולי עולם אשר עשו שימוש בדרך זו על מנת להשיג בקרבם אהבת הבריות.

החזון איש זצ"ל - כיצד יזכה ל"ואהבת"?

החזון איש זצ"ל התבקש על ידי אי מי להשיא לו עצה כיצד להתחזק במצות "ואהבת לרעך כמוך".

ענה לו החזון איש זצ"ל: תנסה לברר על חולה כלשהוא מהעיר חיפה הזקוק לרפואה - יהיה מי שיהיה, תזכיר את שמו ושם אמו ותתפלל עליו תדיר לרפואתו, כך תתחזק בקרבן האהבה לכל איש ישראל באשר הוא.

למותר לציין שהעיר חיפה של אותם הימים לא היתה עיר גדושה במקפידים על קלה כחמורה, למרות זאת ראה בהם מרן החזון איש זצ"ל מושא לאהבת ישראל.

מדוע כאבה רגלו של הבבא סאלי זצ"ל?

הנהגה נפלאה מצאנו אצל הבבא סאלי הגאון רבי ישראל אבוחצירה זצ"ל: שכנו של רבינו זצ"ל בעיר נתיבות, סבל שנים רבות מכאב ברגלו עוד מצעירותו, כל הטיפולים שעבר והתרופות שקיבל לא מצאו מזור ומרפא למכאובו. היו אף ימים שלא יכול היה לצאת מפתח ביתו מחמת גודל הכאב הנורא שאפף אותו.

רבינו הקדוש זצ"ל ששמע על מכאובו של שכנו שלח את משמשו שיקרא לו. כשהגיע השכן לבקשתו פנה אליו רבינו זצ"ל: הראה לי נא את מקום הכאב. השכן חלץ את נעלו והראה לרבינו זצ"ל את הפצע שברגלו. רבינו זצ"ל נגע בעדינות במקום הפצע ותוך כדי כך העניק לו ברכה והבטחה שבזכות אבותיו הקדושים יזכה בקרוב לרפואה שלמה.

השכן נפרד מרבינו זצ"ל בתחושה טובה ובאמונת חכמים שלמה שברכתו של רבינו זצ"ל תשא פרי. ואכן לא עברו ימים מועטים ואותו פצע נעלם כלעומת שבא, עד שהיה כאחד האדם.

עב _____ מידות דיליה

מאיך המשב"ק הבחין למחרת אותו יום שרבינו זצ"ל סובל מפצע ברגלו בדיוק באותו מקום בו סבל מכך שכנו, רבינו זצ"ל נשך את שפתיו בדומיה. אך המשמש המסור שם אל לבו שרבינו זצ"ל כואב את כאבו, הוא שאלו מה פשר הפצע.

רבינו זצ"ל השיב למשב"ק הנדהם: "בראותי את שכני הצעיר סובל כל כך חפצתי להתפלל עבורו, אך כיצד אתפלל ואיני חש את כאבו ממש?! לכן בקשתי היתה מרבנו של עולם שפצעו יעבור גם אלי, וכשחשתי בצערו ממש, התפללתי להחלמתו המהירה מעומק הלב..."

מה נורא למתבונן איזו דרגה של אהבת הבריות השיגו גדולי ישראל, עד שהיו מוכנים לחוש בפועל ממש את כאב הזולת, רק בכדי שיוכלו להתפלל עליו כדבעי.

כך מגיעים לאהבת הבריות אמיתית!

הרגל הדרגתי ב"אהבת ישראל"

הגאון רבי אביגדור מילר זצ"ל נשאל פעם, כיצד ירגיל אדם את עצמו לאהוב יהודים?

וזו תוכן תשובתו (ספר שערי אורה ח"ב): ראשית כל יש לדעת שבכדי להשיג תוצאה כלשהיא יש להתאמץ ולהשקיע - זמן, מחשבה, ומעשים.

יש לגשת לכך בהדרגה, דהיינו: בתחילה יבחר בליבו אדם אחד מסביבתו ויקדיש אליו את אהבתו, הוא יעשה זאת בכך שירכז את כל מחשבותיו על אותו אדם ועל מעלותיו, עד שתתעורר כלפיו בלבו מידת אהבה אמיתית, משבא לכך ילך מחיל אל חיל לעשות כן לעוד יהודי ולעוד יהודי עד שיבוא לאהבת כל כלל ישראל.

ובכדי להקל על עבודת הלב, יתמקד בתחילה ביהודי נחמד וחברותי, נקי ומנומס, שקל לאהוב אותו. עם הזמן יחדיר למחשבתו שסיבת האהבה אינה נובעת ממניעים שונים אלא רק מפני המצוה של "ואהבת לרעך כמוך".

וראה שגם חכמינו ז"ל נהגו כך. שמצינו רבות שכל יהודי שפנו אליו חז"ל הם כינוהו בשם "בני" או "בתי", זאת כדי להרגיל עצמם לאהוב כל איש ישראל כאילו היה בנם חביבם.

ובחלוף הזמן של התבוננות מעמיקה במעלותיו של הזולת הלוא ההרגל קונה לו שביתה בלב ומפנה שם מקום לאהבת אמת ללא סייג, זוהי הדרך לעלות במדרגות התורה!

"ואהבת לרעך כמוך - אני ה'"

עוד התבוננות המועילה מאוד להשיג אהבת הבריות - על פי התוספת של סוף הפסוק. כי הרי כתוב (ויקרא יט, יח): "ואהבת לרעך כמוך אני ה'".

ומפרש בספר טיב התורה שסיום הפסוק - אני ה' - בא ללמדנו כי הנה נמצא לפעמים, שקשה לאדם לאהוב את חבירו, מפני שחבירו נידון בכשרונות טובים ובמעלות גדולות משלו, והוא איש מצליח יותר ממנו, ולכן מקנא בו ביותר, ובמצב כזה אינו יכול לאהוב את חבירו.

אמנם, על זה אמרה התורה, כי עליך לאהוב אותו ואין לך להתבונן במה שיש לו שהרי "אני ה'" - אני יצרתי את הכל, וגם עשיתי שהוא יהיה כך ואתה תהיה כך, ולכך צריך אתה לאהוב את חברך כאשר נצטווית מאת הבורא יתברך, ובלי לקנאות בו כי הלוא כך בדיוק הוא רצון השם יתברך, שלחברך יהיו מעלות מסוימות למרות שאתה לא תזכה להן...

ל"מוד בספר "תומר דבורה" - עצה להתחזק באהבת הבריות

אם עוסקים אנו בעצות מהי הדרך להשיג מידה זו של אהבת הבריות אי אפשר לא להזכיר מדבריו הנפלאים של הסבא מקלם זצ"ל שהתבטא בזה באופן ברור (אור רש"י ויקרא עמוד צ):

"מצאתי תרופה נוחה וקלה לאהבת הבריות, ואקוה כי פרי רב תוציא לשנה. אמנם כמו שהרופא אינו נותן סמים שלו, רק כשמצא סם שמועיל, כן אנכי היום. מצאתי ספר לקדוש אחד איש אלוקי - ספר תומר דבורה... עצה טובה ללמוד בו איזה שיעור תמיד בלי מגרעת".

עד _____ מידות דיליה

ובמקום אחר מצינו שכתב במכתב כהאי לישראל: "לשמחת לבבי מאוד משלומי הטוב וכי הוא עוסק בהספר הקדוש "תומר דבורה" לעיתים קבועים, אשר תועלתו מרובה מאוד, כי חדשות גדולות יחדש במצות "ואהבת לרעך כמוך".

ומי שיש לו אף מעט רעיונות בענין אהבת הבריות, יבין יותר דברי הספר הקדוש הנ"ל כי נורא הוא, ולא לחינם נפקחו עיני כבוד ידידי בו יותר".

על האדם להשפיל את עצמו - כך יוכל לאהוב את חבריו...

עוד דבר ניתן ללמוד מן הפסוק שנאמר במשלי (כז, ט): "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם".

לכאורה יש להתבונן, הלוא שלמה המלך ע"ה החכם מכל אדם רצה לתת לנו המחשה - כשם שאדם יכול לראות את עצמו ודמותו משתקפת, כך גם לבו של האדם משקיף אל לבבו של הזולת. ויש לשאול מדוע לא הביא את המשל של המביט אל מראה מלוטשת, שרואה הוא את עצמו בצורה ברורה יותר מאשר במים? ובודאי יש בזה כוונה עמוקה ולימוד גדול עבורינו.

ונראה כי חכמה גדולה טמונה במשל זה, שהרי ידוע כי אדם הרוצה לאהוב את חבריו אהבה אמיתית מוכרח הוא קודם להכניע ולהשפיל את עצמו אליו ואז יוכל לחוש שאוהב הוא את זולתו, כי אם יחזיק עצמו ברום המעלות נגד חבריו יקשה עליו לאהוב אותם, כן הוא טבע האדם.

כך גם אם ישנה מריבה בין שני אנשים ושונאים הם זה את זה, הפתרון היחיד להביא ביניהם אהבה ושלוה, כאשר ישפיל כל אחד את דעתו לזולתו.

והנה המסתכל במראה יכול לעמוד בקומה זקופה ועדיין לראות את עצמו, אמנם המשקיף אל עבר דמותו במים אינו יכול לראות את עצמו אלא אם כן ישפיל קומתו ויתכופף אל מול המים - אז יוכל לראות את פניו.

וזהו שדימה שלמה המלך ע"ה אהבת רעים למביט במים ואמר "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" - היינו השפל את עצמך אליו וכך תשרור ביניכם אהבה ואחוה.

וראיתי שבספר שיחת חולין (פתגמי אורייתא) מאחד מצאצאי הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל מובא על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" - "השפל לרעך!" כלומר, האותיות הסמוכות ל"רעך" הם האותיות "שפל", ורמז יש בזה כיצד תוכל לקיים מה שאמרה התורה "ואהבת לרעך כמוך" - השפל לרעך, היינו תשפיל עצמך נגדו ואז תוכל לאוהבו.

ומבואר מזה אם כן, שמי שרוצה להשיג בנפשו מידה זו של אהבת חברים, עליו לוותר ולהיכנע לזולתו וכך גם רעהו יחזיר לו אהבה וממילא האהבה תשרור בין שניהם, וכמאמר הכתוב - "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם".

בשל מה ויתר החפץ חיים זצ"ל על חלקו בעוה"ב?

יש מעשה נפלא הממחיש מהי מידת ההקרבה המוטלת על האדם בכדי להשיג "אהבת הבריות". ומכך נלמד כי לעתים הכניעה לרעהו באה אפילו כשהדבר כרוך בויתור על השכר הרוחני של האדם!

כה מסופר על מרן החפץ חיים זצ"ל: באחת הפעמים בהם נסע להשתתף בכנס של גדולי ישראל, התלווה אליו בנסיעתו הגאון רבי מאיר דן פלוצקי זצ"ל בעל ה"כלי חמדה". כשנעצרה הרכבת באחת מתחנותיה בפולין, נאסף במקום קהל עצום אשר השתוקק לחזות בזיו פניו של גדול הדור, משלחת של רבנים ונכבדים שוגרה אל החפץ חיים זצ"ל בבקשה שיצא אל מול פני ההמון הממתין, אך החפץ חיים זצ"ל סירב לבקשתם.

מדוע מסרב רבינו לצאת אל הממתנים לו? שאלו רבי מאיר דן זצ"ל. השיב לו הח"ח זצ"ל בטענה מן המוכן: כיצד אפשר בכלל לבקש מיהודי זקן שיחפש כבוד? הרי כבוד הוא ניסיון מסוכן, והוסיף הח"ח זצ"ל וציטט מדברי רבי יהודה החסיד זצ"ל, שתמורת כל התענוגות הגשמיים מהם נהנה

האדם בעולם הזה, אין מנכים לו מחלקו לעולם הבא, אך תמורת הכבוד שהוא תענוג רוחני, מנכים גם מנכים!

ברצוני להשיב שתי תשובות, הגיב על כך רבי מאיר דן פלוצקי זצ"ל. ראשית, סבורני שכדאי אפילו להפסיד מקצת מן העולם הבא, ובלבד שתתמלא משאלתם של יהודים כה רבים. ושנית... כאן החפץ חיים זצ"ל קטע את דבריו ואמר לו: די! אין צורך להוסיף מאומה! בשבילי מספיק הטעם הראשון. שמעתי "דעת תורה" והנני מוכן ומזומן לעשות את המוטל עלי. מיד ניגש לחלון הקרון, כדי להיראות לפני הקהל המצפה בכליון עינים למראה דמותו...

למדנו אפוא כי ראוי לו לאדם אפילו להפסיד מחלקו ב"עולם הבא" בלבד שיוכלו ליהנות מכך יהודים אחרים. ברור מעל כל ספק כי מי שתכונת "אהבת הבריות" איננה טבועה עמוק בנפשו, לא היה מסכים להקריב דבר מעין זה בעד שום הון שבעולם!

כזה ראה וקדש!

"אהבת הבריות" אצל הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל

נסיים עם שלוש עובדות נפלאות מהם נשיג ולו במעט מגודל דרגתם של גדולי ישראל ב"אהבת הבריות".

הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל התהלך פעם בתוככי הסמטאות העתיקות בשכונת "בית ישראל" סמוך לשיבת מיר, בזוית עינו הבחין באם ובתה נכנסות אל חנות נעליים, הבת הצביעה באצבעה הקטנטנה על זוג נעליים בהם חשקה לנפשה. הגר"ח זצ"ל נעמד במקומו וראה כיצד האם מוציאה את צרור כספה ומונה אגורה ועוד אגורה עד שעלה בידה הסכום המתבקש לשם רכישת הנעליים, היא שילמה למוכר וכך יצאו האם והבת עם הנעליים החדשות כשחיוך רחב נסוך על פני הבת.

הגר"ח זצ"ל התבטא על כך בזה"ל: "איני מאמין שתיתכן הנאה, אפילו בעולם הבא, שתוכל להידמות לאותה הנאה שנהניתי באותה שעה כאשר

ראיתי את החיוך בפניה של ילדה קטנה בת ישראל בצאתה מן החנות בעת שאחזה את נעליה החדשות!"

"מוטב שאכשל מאה פעמים באהבת חנם מאשר פעם אחת בשנאת חנם!"

מסופר על הגאון בעל אהבת ישראל מוויז'ניץ זצ"ל שחיבק ונישק יהודי פשוט ומגושם, אחד הצדיקים שראה זאת תמה על כך באוזניו ושאלו על כך. האהבת ישראל זצ"ל לא הבין את השאלה, וכך אמר לו: "שנאת חנם העולם מבין, ואהבת חנם לא?!..."

ומפורסמת היא אמרתו: "מוטב שאכשל מאה פעמים באהבת ישראל חנם, מאשר פעם אחת בשנאת ישראל חנם..."

לא בכדי כתבו בניו הגדולים בהקדמת ספרו, בזה"ל: "מצאנו לנכון לקרוא את ספרו בשם "אהבת ישראל", כי היה אוהב את כל אחד מישראל בכל לבו ונפשו".

"הודו לה' כי טוב, הם בריאים"!!!...

המעשה הבא ידוע היה בזמנו, מרן הרב שך זצ"ל אף הזכיר אותו במשא ההספד שנשא על האדמו"ר מסאטמר זצ"ל.

פעם נכנס למעונו של האדמו"ר זצ"ל יהודי והתאונן על מר גורלו, אשתו ובנו חולים במחלה קשה ואין בידו האמצעים לממן את תרופותיהם. האדמו"ר זצ"ל שמע את דבריו ועיניו דמעו, מיד אסף את כל הכסף שהיה ברשותו ומסרו ליהודי. הוא לא הסתפק בכך וביקש מהרבנית שתלווה לו את כל הכסף שמצוי אצלה.

כאשר הגיע הגבאי הראשי לבית האדמו"ר זצ"ל ושמע את הסיפור, פנה אל האדמו"ר זצ"ל ואמר לו: האיש הזה רימה אתכם, אשתו ובנו בריאים ושלמים, ולא חסר להם מאומה...

כששמע האדמו"ר זצ"ל את הדברים, ראו בחוש כיצד העצב שהיה שרוי

עח _____ מידות דיליה

בו מאז, פינה את מקומו לשמחה גדולה, וכך אמר: אוי, כמה אני שמח שאשתו ובנו בריאים, אין לכם מושג כמה צער יש בלבי מאז נכנס אלי אותו יהודי, הודו לה' כי טוב, הם בריאים!!

הפטיר על כך מרן הרב שך זצ"ל בהספדו על האדמו"ר מסאטמר זצ"ל:
"הוא היה אוהב ישראל אמיתי ומי יתן לנו את תמורתו..."

הראינו לדעת את החשיבות והמעלה של מידה נפלאה זו, וכן העמדנו בפני הקורא כמה עצות ודרכים כדי להשיג אותה. יהי רצון שנוכל להתחזק במידה זו ועל ידי זה נזכה לקרבת ה' שזה הטוב האמיתי, וכמו שכתוב (תהלים עג, כח): "ואני קרבת אלוקים לי טוב".

אחריות

פתח דבר:

נעסוק באחת מן התכונות החשובות ביותר, והיא - מידת האחריות. במאמר שלפנינו נבאר בעזה"ת מהי חובתו של האדם להיות אחראי על כל מעשיו וענייניו, הן האחריות כלפי עצמו, והן כלפי אחרים ואודות העולם כולו. נציג את מעלתה של מידה חשובה זו, ומאיך גיסא ניוכח עד להיכן יכולה להגיע ההידרדרות של מי שאינו אחראי על מעשיו, לבסוף נתיחס לדרכים המובילות לקניית מידה זו.

בעל אחריות - המעלה הגדולה ביותר באדם!

כתב בספר הארת הדרך: ניתן לומר בוודאות - המעלה הגדולה ביותר של האדם היא - שהוא בעל אחריות, והפגם הגדול ביותר הוא - חסר אחריות. כי מי שאחראי על מעשיו, על דבריו ועל עתידו, והינו אחראי כלפי עצמו וכלפי הסובבים אותו - הוא יגיע לגדלות! וכאשר הוא חסר אחריות בנוגע לדברים אלו, למרות שיש בו מעלות גדולות - לא יגיע לגדלות!

ואם נשתמש בלשון חז"ל, הנושא מעלה זו נקרא "בר סמכא", והסבא מקלם זצ"ל כותב לתלמידו: "תכלית המעלה היא להיות בר סמכא!"
הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל כותב: אם נתבונן ונתעמק בדרכי העבודה נבחין כי רום מדרגתו של האדם נמדדת לפי מידת היותו נושא

פ. מידות דיליה

באחריות למעשיו. ומי שאינו אחראי למעשיו כלל הרי הוא בגדר "לאו בר דעת", ואילו מי שאחראי למעשיו באופן הנעלה ביותר, הוא הוא הראוי לכתר מלכות!

חובה כפולה ומכופלת על כל בן תורה להיות בעל אחריות!

ראש ישיבת מיר הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל נהג לומר, על אף שמידת האחריות חשובה היא מאוד עבור כל אדם ואדם, אך בן תורה מחויב בה ביותר. וזאת מפני שאנשי העולם בוחנים את הנהגותיו של כל בן תורה, אם הוא מתעלה או חלילה להיפך.

ולכן חובת האחריות על נושאי דגלה של תורה היא כפולה ומכופלת, ויש להתחזק בה ביותר שאת וביתר עוז!

האחריות למעשיו

קעת נעבור לפרטיה ודקדוקיה של מידה זו, בראשית נעסוק בחובתו של האדם לשאת באחריות על מעשיו.

איתא בגמרא במסכת קידושין (דף מ:): "ת"ר: לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת - אשריו, שהכריע עצמו לכף זכות, עבר עבירה אחת - אוי לו, שהכריע את עצמו לכף חובה".

ממשיכה שם הגמרא בתיאור גודל החובה הרובצת על האדם להיות אחראי למעשיו, כי עליו לדעת שתוצאות מעשיו נוגעות לא רק לו בלבד אלא לכל העולם כולו. וכך הוא לשון הגמרא: "רבי אלעזר בר' שמעון אומר: לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו, עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות, עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה".

הרי לנו מה נושאת בחובה האחריות של האדם על מעשיו, שבמעשה קל אחד יכול הוא להכריע את כל העולם כולו אם לזכות או ח"ו להיפך.

"מה אכפת לכם, לא תחתי אני קודח"?...!

עוד בענין זה, במדרש רבה (ויקרא ד, ו) מובא דבר נפלא על הפסוק (במדבר טז, כב): "האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף" - "תני רשב"י: משל לבני אדם שהיו יושבים בספינה. נטל אחד מהם מקדח והתחיל קודח תחתיו. אמרו לו חבריו: מה אתה יושב ועושה?! אמר להם: מה אכפת לכם, לא תחתי אני קודח?! אמרו לו: המים עולין ומציפין עלינו את הספינה".

האדם נוטה לעתים לחשוב כי כל מעשה שלו אינו משפיע אלא עליו בלבד - בין לטוב או למוטב, קשה לו לתפוס את משקל מעשיו והוא חושב לעצמו מה נוגע לאחרים מה ש"אני" עושה? אמנם באים חז"ל ומלמדים אותנו כי מחשבה זו בטעות יסודה, כי על האדם לראות את עצמו כאילו הוא מצוי בתוך ספינה מלאה באנשים השטה לה בלב ים, ואם הוא מייצר "חור" בתא הפרטי שלו הדבר עלול להשפיע לרעה על כל יושביה ותכולתה, כי הספינה כולה תטבע במצולות.

הוא הדין גם מעשיו של האדם, כי כל מצוה ומצוה שהינו מקיים משפיעה שפע של טוב עליו באופן ישיר וגם על העולם כולו, ומאידך גיסא אם עושה הוא עבירה הדבר משפיע לרעה, לא רק עליו אלא על כל העולם כולו!

אנו נוטים לזלזל בערכם של מעשינו בין במעשינו הטובים ובין במעשינו הרעים מפני שאנו לא מרגישים בחוש כי כל מעשה ומעשה יוצר בריאה חדשה המשפיע לרעה חלילה או לטובה, ועל כן למדונו חז"ל כי כל מעשה של האדם משפיע באופן ישיר על כל הבריאה! והוא עלול לסכן את כל הבריאה או לאידך גיסא להציל את העולם כולו!

זוהי עוצמת הכח של מעשה אחד של אדם יחיד, ועלינו להוסיף לקח ולהבין את גודל האחריות שיש לנו על כל מעשה ומעשה.

כיצד מאיימים על העדים?

זוהי הדרך בה הורו לנו חז"ל לאיים על העדים, כמבואר בדברי המשנה במסכת סנהדרין (דף לז): "כיצד מאיימין את העדים (ופרש"י זצ"ל: שלא

פב _____ מידות דיליה

יעידו עדות שקר), על עידי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימים עליהם וכו', הווי יודעים שלא כדיני ממונות דיני נפשות, דיני ממונות - אדם נותן ממון ומתכפר לו, דיני נפשות - דמו ודם זרועותיו תלויין בו עד סוף העולם".

כלומר, בית הדין אומרים לעדים - אם האדם עליו באתם להעיד ובכך לגרום לו את מותו למרות היותו הינו חף מפשע, הרי לולי עדותכם היה נושא אשה ומעמיד דור, וכל אחד מצאצאיו היה בעצמו מעמיד דור וכן כל אחד מצאצאי צאצאיו - אם כן אתם גורמים לכל אותם אלפי נפשות, שהיו יכולות לחיות ולהרבות כבוד שמים בעולם - לא לבוא לעולם, ועל כל אלו האחריות מוטלת עליכם!

ממשיכה שם המשנה ומתארת דברים נוספים שנאמרו באוזני העדים:
"לפיכך נברא האדם יחידי, ללמדך שכל המאבד נפש אחד מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא (ופרש"י זצ"ל: שהרי מאדם הראשון נברא עולם ומלואו)", ועל כך מסיקה המשנה: "לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם".

הרי לנו כי האמצעי הטוב ביותר להפחיד ולהניא את העדים מלהעיד עדות שקר הוא בכך שיזכירו להם את האחריות הגדולה והנוראה המוטלת עליהם, ועד כמה יכולים הם לקלקל ולהחריב במו פיהם.

זהו המסר שעל כל אחד להפנים - דע לך שאתה אחראי על מעשיך!

מידת האחריות של הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל

זו הסיבה בגינה מצינו כי גדולי ישראל קודם שהיו עושים דבר מה - היו חושבים ושוקלים שוב ושוב אם ראוי הדבר לעשותו אם לאו, כי הם חשו את גודל האחריות הרובצת על כתפיהם.

נביא כאן מעשה נפלא המלמדנו בינה מהי מידת האחריות עלינו לחוש קודם כל מעשה ומעשה ולו הפעוט ביותר.

בתו של הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל התגוררה בעיר לידא, חסיה שמה, היא היתה נשואה לגביר הרבני המפורסם רבי מרדכי קמנצקי זצ"ל.

יום אחד ביקש אביה הגר"ח זצ"ל לשלוח לה מכתב שלומים, ומסרו לידי עובר אורח אשר פניו היו מועדות ללידא.

והנה אך יצוא יצא האיש מחדרו, קם רבינו זצ"ל וביקש שיקראוהו חזרה. הוא לקח ממנו את המכתב ובמקומו כתב מכתב אחר, ואותו מסר לשליח ופטרו לשלום...

בנו הגאון רבי איצלה זצ"ל שהביט במתרחש, פנה אל אביו בשאלה מה ראה להחליף את המכתבים הלוא תוכנם זהה לחלוטין, ואין בין זה לזה כלום. הראהו רבי חיים זצ"ל את מכתבו הראשון והצביע על שם בתו - חסיה, ראה - אמר לו - בראשונה כתבתי את אותיותיו שלא על פי הכרעתי להלכה, והיה אם יבוא מאן דהוא להביא ראייה ממכתבי לענין כתיבת גט או שטר אחר לאשה בשם זה, עלול הוא לבוא לידי מכשול מחמתי. אי לכך שבתתי ותקנתי את השם במדויק, ורק אז שלחתי לבתי.

חלפו ימים ושבועות ובתו של רבי חיים זצ"ל באה לביקור בוולאז'ין. רבי איצלה זצ"ל דרש בשלומה של אחותו ומשפחתה, והיא סיפרה לו לפי תומה על מקרה שאירע לה בזכות היותה בתו של גדול הדור - כך אמרה.

בבית דינו של רבי אלימלך זצ"ל אב"ד לידא עיר מגוריה התעורר ספק בכתיבת גט לאשה אשר נושאת את השם חסיה, הם העלו צדדים לכאן ולכאן כיצד יש לכתוב את השם לאשורו. ואז העלה הרב רעיון, וכה אמר: בתו של הגאון רבי חיים מוולאז'ין תושבת העיר, קרויה אף היא חסיה, בואו נלך ונבדוק במכתבי הגר"ח זצ"ל שכתב אליה כיצד נהג לכתוב את שמה. כאשר בדקו את הדבר גילו כי אכן הגר"ח זצ"ל מקפיד לכתוב "חסא" ולא "חסיה" כקריאתו!

רבי איצלה זצ"ל אשר שמע את הסיפור היה אחוז התפעלות מגדלותו וצדקותו הנפלאה של אביו זצ"ל.

הנוגע לענייננו - ראינו לנכון עד כמה הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל היה אחראי על כל מעשיו, למרות שמדובר היה בכתיבת איגרת שלומים אשר לכאורה לא תעלה ולא תוריד כיצד ייכתב בה שמה של בתו, אולם

פד _____ מידות דיליה

ראייתו בקעה למרחקים, וכבעל אחריות גדולה שינה ותיקן את המכתב.
ומזה יצאה אכן נפקא מינה גדולה הלכה למעשה!

"אם בית ההוראה פתוח - התשובות תחת אחריותי"...

מסופר כי לאחר שהגאון רבי שמואל וואזנר זצ"ל הקים את בית ההוראה שלו, נהג לעקוב ימים וחודשים שלמים אחר פסיקת הדיינים ומורי ההוראה אשר ענו טלפונית לשאלות שנשאלו. קו הטלפון של בית ההוראה היה אותו קו טלפון של ביתו, וכשהטלפון צלצל בבית ההוראה, פעמים רבות הרים את האפרכסת והקשיב לשאלה ולתשובה ובדק אם מורי הוראה עונים נכונה או לא.

כאשר נשאל פעם על ידי אחד ממקורביו בימים ההם מדוע אין פותחים את בית ההוראה בכל שעות היום והלילה, הרי ניתן להעמיד מורי ההוראה במשמרות ובכל שעה יענה אדם אחר על השאלות?

ענה מרן זצ"ל בתמיהה: "הלוא אינני יכול לשבת במשך כל היממה ולענות לשיחות הנכנסות", בהטעימו - כשבית ההוראה פתוח, פסקי ההלכה היוצאים משם הם תחת אחריותי! לכן על בית ההוראה לפעול רק בשעות שאני מסוגל להימצא בשטח.

זאת היא הרגשת האחריות שצריך כל אחד ואחד לחוש טרם שהולך הינו לעשות איזה מעשה או לדבר דיבור כל שהוא אפילו קל שבקלים!

אחריות האדם על גופו ונשמתו

אבל עלינו לדעת כי חובת האחריות של האדם כלפי עצמו - היינו שכל מעשיו יהיו על פי רצון ה' ולהעריך נכונה שלא יצא תקלה מתחת ידו, כוללת ענין נוסף: על האדם להיות אחראי כלפי עצמו - גופו ונשמתו - היינו לא לפגוע ולפגום בעצמו באמצעות מעשי איסור כגון מחשבות או ראיות אסורות. ועליו לדעת שהוא אחראי על כל עונש וגמול המגיעים לו עבור מעשיו, ונסביר את הדברים בעזה"ת:

הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל היה רגיל לומר שבכלל חובת האחריות המוטלת על האדם הוא לדאוג שלא יגיע כלל למצבים של ניסיונות שמא

לא יוכל לעמוד בהם. וכמו שאנו מתפללים בכל יום: "ואל תביאני לידי נסיון".

ואחד הדרכים לא להגיע למצב ניסיונות הוא באמצעות ההקפדה על מצות "קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב), וכדרשת חז"ל (מס' יבמות דף כ.): "קדש עצמך במותר לך".

אדם שלא מגביל את עצמו בדברים המותרים, יקשה עליו מאוד לעמוד בפיתויים של הדברים האסורים, אולם מי שהרגיל את נפשו להתרחק ולהימנע מכל דבר שאינו הכרחי אף שהוא מותר, יקל עליו לעמוד בהגיע הניסיונות. וכיון שחובת האדם לדאוג שיוכל לעמוד בניסיונות, עליו לנהוג במידת האחריות ולשמור את עיניו ולבו, כי שמירתם תעזרהו לעמוד בכל המצבים.

וכן מצינו אצל יוסף הצדיק, מידת האחריות שניחן בה - שמירת העיניים שלו, היא אשר סייעה לו לשמור עצמו מלחטוא עם אשת פוטיפר והוא לא רצה אפילו להביט בה או להרהר בה. וכל זה משום שמידת האחריות הרגילה אותו לברוח מהכיעור ומן הדומה לו.

ומכאן תוכחה מרובה לבני אדם אשר פעמים נקלעים לפיתוי חזק - אשר בגינו הם מחשיבים את עצמם כ"אנוסים" בדבר וממילא נכשלים חלילה בחטא, אבל אילו היו מרגישים באמת את חובת האחריות הרובצת על כתפם לשמור את גופם ונשמתם היו הם שוקלים את תוצאות מעשיהם היטב ובסופו של דבר גם הנהגתם היתה שונה.

אחריות האדם לקיים את היוצא מפיו

עוד נכלל באחריות של אדם על עצמו - עליו לעמוד בדיבורו ולקיים את היוצא מפיו, וכן אם מוטל עליו לבצע פעולה או מטלה, הוא יבצע את הנדרש בלי להתרשל או לשכוח.

וכבר העיר בספר בית אב (פרשת יתרו) הערה נוראה: הלוא קיום כל מצוות התורה מוטל עלינו כתוצאה של קבלת התורה ואמירתם של אבותינו "נעשה

פו. מידות דיליה

ונשמע" - על ידי אמירה זו נתחייבו בציווי התורה, ומיד נכפה עליהם ההר כגיגית ללמדם שמעתה מחויבים המה לעמוד בדיבורם בעל כרחם.

נמצא כי אחריות ונאמנות הוא שורש קבלת התורה, וכתוב במדרש רבה (פר' שלח) שאין חביב לפני הקב"ה כשליח שמוסר נפשו על שליחותו.

וראוי ללמוד מזה מהו עוצם החיוב המוטל על האדם לקיים דיבורו.

"יפרע ממי שאינו עומד בדיבורו"

ומובא בגמרא במסכת בבא מציעא (דף מט.): "מה תלמוד לומר "הין צדק", והלא הין בכלל איפה היה, אלא לומר לך שיהא הן שלך צדק ולאן שלך צדק". ובמשנה שם (דף מד.) איתא: "מי שפרע מאנשי דור המבול ודור הפלגה - יפרע ממי שאינו עומד בדיבורו".

ולכאורה יש להתפלא בזה כי הרי לא מצינו קללה חמורה מעין זו במשנתם של חז"ל אפילו על מעשים חמורים, וכאן מדובר רק בדיבור פה. עוד צריך ביאור מדוע נמשל דוקא לאנשי דור המבול ודור הפלגה?

ויש להעמיד בזה יסוד גדול - כי בדור המבול והפלגה דור שלם נמחק או נהפך, וכל זה בא ללמדנו את גודל רעתו של מי שאינו עומד בדיבורו - כי מי אשר מידה זו שולטת בו גורם לעולם שלא יוכל להתקיים. וזאת מפני שכאשר עומד הוא בדיבורו - הדבר מוכיח את חובת האחריות המוטלת עליו להיות נאמן בדיבורו. ובלתי זה לא יתכן כל קיום של סדר ומשפט בעולמנו.

הרי לנו כי שלמות צורת האדם והמשך קיום העולם - תלויים במידת היותו אחראי על מעשיו ודיבוריו.

בדורות הקודמים היה יסוד זה מובן ומקובל, מי שקיבל עליו איזו הנהגה או סדר לימוד - היה מתאמץ בכל כוחו לקיים בשלמות את קבלתו. אך היום לדאבוננו מידת האחריות נחלשה עד למאוד, זו הסיבה שניתן לראות אנשים המקבלים על עצמם הנהגות טובות ואינם עומדים בקיומם - הכל מפני היעדרה של מידת האחריות.

מידת האחריות אצל הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל

ניתן לראות כי אצל כל הגדולים - חייהם היתה מסכת שלימה של אחריות. נציין בזה שתי עובדות על הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל - עד כמה מידת האחריות היתה נטועה בקרבנו.

הדיוק בזמנים היה אצלו חלק בלתי נפרד מאישיותו, הדבר בא מהבנת מהותו של האדם כ"בעל אחריות".

אחד מתלמידיו התקשר אליו טרם לימודם הקבוע, והתנצל כי עקב לידת בנו באותו שבוע, הוא יתאחר בעשר דקות... בבואו התנצל שוב על האיחור, אך רבי מרדכי זצ"ל הביט בו במבט חודר ואמר: "בקלם היה אחרת!"

לא בכדי העיד עליו הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל: "אני מכירו שהוא תלמיד חכם גדול, אחראי ובר סמכא!"

"מעודי ועד היום לא נטלתי משימה על עצמי שלא עמדת בה!"

מעשייה מעניינת אירעה בעת שהותו בארצות הברית לרגל נשואי נכדתו שהתקיימה בניו יורק, הוא הביע את רצונו לבקר את ידיד נעוריו הגאון רבי חיים שטיין זצ"ל, ראש ישיבת טלז שבקליוולנד.

אחד ממקורבי רבי מרדכי זצ"ל קיבל על עצמו לדאוג לרכוש לו כרטיס טיסה לקליוולנד, שאמורה היתה לצאת בשעות הבוקר למחרת החתונה. כששבו משמחת הנישואין, ישב רבי מרדכי זצ"ל לצידו של אותו קרוב, וביקש לברר אם אכן הכל מסודר ומוכן לנסיעה שלמחרת.

אוי - נזכר הלה בבהלה - הכרטיס אכן הוזמן ונרכש, אבל שכחתי לקחתו מסוכן הנסיעות... ועכשיו כבר שעת לילה מאוחרת...

רבי מרדכי זצ"ל השתתק לרגע, ואחריו הביע את תמיהתו במילים מדודות ובנימה של תוכחה: מעודי ועד היום - במשך כל ימי חיי - לא נטלתי על עצמי משימה שלא עמדת בה!

פח _____ מידות דיליה

יש לציין כי עובדה זו אירעה כאשר רבי מרדכי זצ"ל התקרב לשנתו
התשעים!

אחריות - גם כלפי אחרים

עתה נבאר את חובת האחריות של אדם גם כלפי האחרים, על דרך מה
דאיתא בגמרא מסכת שבת (דף נד:): "כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו
ולא מיחה - נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו - נתפס על אנשי עירו, בכל
העולם כולו - נתפס על כל העולם כולו!"

יש לכלול בזה גם את המצוה להוכיח האחד את רעהו וכלשון הכתוב:
"הוכח תוכיח את עמיתך" - ויסודה של מצוה זו - חובת האחריות המוטלת
על האדם לדאוג לכך שגם זולתו לא יעבור על איסורי תורה ויקיים את
מצוותיה בשלימות.

הרי לנו מהי החובה והאחריות שיש לאדם, החל בנוגע לעצמו אל בני
ביתו, וכלה בבני עירו וכל העולם כולו!

כפי מעלת האדם כך גדלה מידת אחריותו

יש לדעת כי ככל שהאדם הוא במעלה גדולה ונשגבה יותר כך גם
האחריות שלו רחבה ועמוקה יותר, והכל תלוי לפי מה שהוא אדם - כי
אדם גדול ייתבע יותר ממה שייתבע אדם פשוט.

וכמו שאמר הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל על עצמו: "יודע אני שראשי
שקול כנגד אלף איש, אבל לעומת זה הרי חובת עבודתי שקולה גם כנגד
אלף איש". ובהזדמנות אחרת, לאחר שתירץ רמב"ם קשה מאוד - התבטא
ואמר: "אם יש לי כשרונות כאלה, הרי מוטלת עלי אחריות גדולה ויתבעו
ממני מדוע אינני מחזיר את העולם למוטב".

אנשים גדולים מרגישים כי אחריות גדולה מוטלת על כתפם, ואם דבר
שאינו כשורה קורה בסביבתם - תולים הם זאת באשמתם.

שנה שלימה בלי שינה בלילה - מתוך תחושת אחריות!

המעשה הבא ימחיש לנו את הדבר:

כאשר הגאון רבי שמשון פינקוס זצ"ל קיבל על עצמו בהוראת גדולי ישראל להיות רבה של הקהילה החרדית באופקים, הוא נטל על עצמו לא רק את תפקיד ההוראה - להורות לעם ה' את דבר ההלכה, אלא גם להיות האב של בני הקהילה - והרגיש עצמו אחראי לכל דבר שאירע.

עד כמה רבתה אחריותו של רבינו זצ"ל לבני הקהילה, יעיד הסיפור העצוב הבא. יום אחד, ל"ע - נפטרה באופקים תינוקת בשינתה - מה שמכונה: "מוות בעריסה".

כששמע זאת רבינו זצ"ל, אמר לעצמו: "אם באופקים קורה מקרה כזה בלילה, אות וסימן הוא שנתבעים אנו על ביטול תורה בלילה!"

ומאמירה - למעשה... מאז שאירע המקרה - במשך שנה שלימה, למד רבינו זצ"ל עם חברותא במשך כל הלילה!

הוא חש אחריות לסביבתו עד שבמשך שנה תמימה לא נתן לעפעפיו תנומה במשך כל הלילה!

האדם אחראי על קיום העולם כולו!

כאמור בדברי חז"ל - לא זו בלבד שאדם אחראי על עצמו - על מעשיו והנהגותיו וכן על בני ביתו ובני עירו, הוא גם אחראי על קיומו של העולם כולו!

רגילים אנו לפרש את מאמר חז"ל במסכת סנהדרין (דף לז:): "בשבילי נברא העולם" היינו - שחכמינו ז"ל באו לרומם את האדם לגדלו וליתן לו יקר ותפארת על העובדה שהינו חמדתו של עולם, וכאשר יכיר זאת אזי יזדרז בעבודתו יתברך.

אמנם המשגיח רבי נתן ואכטפויגל זצ"ל נהג לומר שאפשר לפרש גם בדרך נוספת: חז"ל ברוח קדשם גילו בזה טפח מחובתו של האדם בעולמו,

צ _____ מידות דיליה

והוא - שהינו מופקד על כל הבריאה כולה, ו"בשבילי נברא העולם" - פירושו שעליו להפנים כי הוא נושא באחריות על כל הבריאה ועליו לשים דעתו ולבו שהיא תשאר מתוקנת ולא יתקלקלו סדריה, ולא יאמר מה לי ולצרה זו - אני בשלי וחברי בשלו, אלא הוא אחראי על הכל!

"תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי!"

זוה הביאור בדברי המדרש (קהלת רבה פ"ז): "בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי - תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי!"

ויש לתמוה - אדם הראשון, נזר הבריאה יציר כפיו של הקב"ה ומלא חכמה ודעת, והרואה מסוף העולם ועד סופו, איך חשדו הבורא יתברך שדוקא הוא יקלקל את הבריאה?

אלא הביאור הוא - היה אומר המשגיח רבי נתן זצ"ל - הקב"ה הודיעו שלא יעלה על דעתו שהוא איש פרטי ואם יחטא, הוא לבדו יסבול עונשו, וכן אם ייטיב מעשיו, הוא לבדו ישא פירותיו - אין הדבר כן אלא הוא איש כללי וכל מעשיו משפיעים על הבריאה כולה, ואם יחטא לא לעצמו הרע אלא יגרום קלקול לכל הבריאה, ולעומת זאת אם יכביר במעשים טובים תתרבה השפעה טובה לכל העולם.

כי האדם מופקד על קיום העולם כולו!

"תיבת נח" - בית מדרש לנטילת אחריות

נקודה זו לימדנו הקב"ה עוד מתקופת של נח, וכמו שמובא במדרש שוחר טוב (תהלים לז): "אלמלא הקנאה שקינא אברהם אבינו ע"ה להקב"ה לא היה קונה שמים וארץ. ואימתי קינא?"

כששאל למלכי צדק - כיצד יצאתם מן התיבה? אמרו לו: בצדקה שהיינו עושים שם. אמר לו: וכי מה צדקה היה לכם לעשות בתיבה, וכי עניים היו שם, והלא לא היה שם אלא נח ובניו, ולמי הייתם עושים צדקה?

אמר ליה: על הבהמה ועל החיה ועל העוף, לא היינו ישנים, אלא נותנים היינו לפני זה ולפני זה כל הלילה".

ומוסיפים שם חז"ל שאברהם אבינו ע"ה למד מזה קל וחומר: "אם כך שכרו של מי שעושה צדקה עם בעלי חיים, הרי העושה חסד עם בני אדם על אחת כמה וכמה. מיד - "ויטע אשל" - אכילה שתיה לוויה".

הגאון רבי חיים קמיל זצ"ל (ספר עבודת חיים ח"א עמ' קעט) נוהג היה לומר: למדים אנו מדברי חז"ל ש"תיבת נח" שימשה כבית מדרש ללימוד האחריות של כל אחד מן הנבראים לקיום העולם, והשהייה בתיבה בנתה יסוד למהלך חדש של חינוך מהי אחריות על קיומו של עולם.

עד כדי כך הגיעו הדברים שכל מציאותם של השוהים בתיבה שימשה רק עבור כל בריות העולם, וכמו שנתבאר במסכת סנהדרין (דף קח:): שנתנו את כל מרצם כוחם ומחשבתם לעמוד על עיתוי התזונה שכל בעל חי נצרך להם, וז"ל הגמרא שם: "צער גדול היה לנו בתיבה בריה שדרכה להאכילה ביום האכלנוה ביום שדרכה להאכילה בלילה האכלנוה בלילה". וכן למצוא את סוג מזונו של כל אחד מהנבראים כפי שמתואר שם בנוגע לזיקתו.

השקעה עצומה זו של נח ובניו למען קיומם של הבאים לתיבה יש בה חידוש גדול, שהרי כל מהלך התיבה היה כרוך בניסים - הם נכנסו מאליהם לתיבה (עי' מסכת זבחים דף קטז.), ירדו מלאכים וקיבצו אותם ואת כל מזונותם (עי' פרקי דרבי אליעזר פכ"א), ועוד כותב הרמב"ן זצ"ל (בראשית ו, יט) שעצם האפשרות להחזיק בתיבה בגודל כזה את כל בעלי החיים בבריאה היה נס, בבחינת מועט המחזיק את המרובה. ואף על פי המשך חיותם של הנבראים בתוך התיבה במשך כל תקופת המבול - לא היה במהלך של נס, אלא באופן טבעי מכוחה של תחושת האחריות לקיום העולם.

אברהם אבינו ע"ה התבונן בזה והבין שהקב"ה רצה לחנכם ולהרגילם לשאת באחריות לקיום העולם, ומזה נשא בנפשו קל וחומר, אם לבעלי חיים בחיותם הגשמית כך - לבני אדם על אחת כמה וכמה.

ואפשר להוסיף על דבריו ולומר עוד, שרואים מכאן איך שהקב"ה אחרי

צב _____ מידות דיליה

שהביא מבול על העולם, ראה לנכון להשאיר את נח ובניו בתוך התיבה, כדי שילמדו ויתרגלו להיות אחראים על קיום העולם. ורק אחרי שהרגילו את עצמם בזה, יוכלו לצאת לאויר העולם, ולהתחיל לבנות עולם מחדש. כי רק כשיש אחריות בעולם, וכל נברא נושא ומרגיש באחריות הרובצת על כתיפו, העולם יוכל להתקיים.

האבות הקדושים פעלו מתוך רגשי אחריות לקיום העולם

יסוד זה היה נר לרגלם של אבותינו הקדושים, הם אמרו לעצמם תמיד: "בשבילי נברא העולם", פירושו של דבר - הם קיבלו מחויבות של הבריאה על עצמם - ומתוך אותה תחושת אחריות עשו את כל מעשיהם.

מוסיף המשגיח רבי נתן זצ"ל - זוהי הכוונה במה שאמרו חז"ל (עי' תנא דבי אליהו רבה פכ"ה): "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי", כלומר - כמו שהאבות הקדושים קיבלו על עצמם אחריות על הבריאה, כמו כן חייב כל אדם לומר: מתי אעשה גם אני כמותם ואהיה אחראי על הבריאה.

האחראי פועל ועושה למעלה מיכולתו

וכאשר חש האדם על כתפו את גודל האחריות - ממילא נוסכים בו כוחות חדשים והוא מסוגל לפעול גם למעלה מיכולתו מתוך הדאגה האישית לכלל ישראל כולו.

וכמו שהעיד הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל על רבו החפץ חיים זצ"ל שהתבטא כי אחריות כל הדור מוטלת עליו. ופשוט כי הרגשה זו של אחריות היא אשר נתנה בו את הכוחות לחבר את ספריו המופלאים על כל נושא אשר נצרך בו באותו פרק זמן חיזוק - שמירת הלשון, חומת הדת, תורת הבית, אהבת חסד, אהבת ישראל, משנה ברורה ועוד ועוד - כל מה שראה צורך לחזק ולשפר הרגיש הוא בפועל את גודל האחריות לעשות ולפעול למען אותו ענין.

בשנות הגלות למדו טוב יותר מבשנות השלום!

וכה סיפר המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל אודות השנים ששיבת

מיר היתה בגלות שנחאי: למרבה הפלא באותה תקופה בני הישיבה למדו טוב יותר מאשר בשנות השלווה והנוחות.

המשגיח זצ"ל הסביר כי הסיבה לכך משום שבאותם שנים הלימוד נבע מתוך רגש ותחושה של אחריות! תלמידי הישיבה קיבלו ידיעות ושמועות על חורבן היכלי התורה באירופה, בטוחים היו כי הם בני התורה היחידים שנשארו עלי אדמות, וממילא כל האחריות של מסירת התורה לדורות הבאים נותרה מוטלת על כתפם, זה מה שעורר אותם ללמוד בהתמדה עצומה ובשקיעות נפלאה...

זה מה שגורם ההרגש של אחריות!

לעיתים על אדם לצאת מגדרו מתוך אחריות

ולעיתים רגש האחריות גורם לו לאדם לצאת מגדרו למען הכלל.

כדוגמא לדבר ניתן לציין את הנהגתו של הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל שלמרות היותו מיראי הוראה, ואפילו הכרעות פשוטות היה שולח לרב אחר, אמנם בדברים שידע כי אין בנמצא מי שיענה - כגון כיצד לנהוג עם שבורי נפש או בהחלטות גורליות של שלום בית וכיו"ב, אף שהיה בהם גם בחינה של "דיני נפשות" - היה מורה ופוסק בתקיפות דקדושה ובהירות מופלגה מאוד.

וכן במקצועות שראה רבינו זצ"ל שיש מעט מאוד בקיאים בדבר - היה מכריע בעצמו. ולדוגמא במצות סוכה, היה טורח רבות לילך לסוכות אחרים להכריע בכשרותם, וכן למדוד את סוכתם הקטנה, ולמצוא פתרונות הלכתיים על מנת להכשירם.

זאת מפני שהוא הרגיש אחריות כלפי הכלל, ולכן במקום שידע כי אין את מי לשאול, יצא מגדרו וענה בבהירות ובברירות.

המעלות הנפלאות של בעלי האחריות

לאחר שביארנו את אופני האחריות גדרם וחיונם, נעסוק עתה במעלות הנפלאות שבעלי האחריות יכולים להשיג.

צד מידות דיליה

בפרשת מקץ (בראשית מא, לז-לט) כתוב: "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו. ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלוקים בו. ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך".

היה זה בשעה שיוסף הצדיק בא לפני פרעה והוא פרש בפניו את חלומותיו ויוסף הצדיק פתר אותם כהוגן, ואף הוסיף ויעץ לו שבמשך שבע שנות השובע יאסוף תבואה עבור שבע שנות הרעב.

פרעה התפעל מיוסף הצדיק עד שאמר לו: "אין נבון וחכם כמוך" ומיד מינה אותו לשליט על כל ביתו, ואף גזר שכל אנשי המדינה יהיו כפופים תחתיו. ולא עוד אלא שמינה אותו למשנה למלך כמו שכתוב "ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף", ואחר כך "וילבש אותו בגדי שש וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו", ואף הוסיף ואמר: "ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים". את כל זה מסר פרעה ליוסף הצדיק חוץ מדבר אחד - "רק הכסא אגדל ממך".

זאת אומרת כי כל השליטה והבעלות על ארץ מצרים נמסרה ליוסף הצדיק, מלבד כסא המלכות.

וראה זה פלא - הלוא זמן מועט קודם לכן, יוסף הצדיק היה אסיר בבית הסוהר - איש בזוי מאוד, ולפתע - ברגע אחד, הכל ניתן לו - מחשיבים אותו כאדם חכם פיקח ונבון, ומוסרים בידיו את כל הנהגת מצרים בידו... והדבר תמוה ביותר, וכי בעבור דבר חכמה אחד שיצא מפיו מעבירים לאסיר בבית סוהר את כל הארץ?! מהו הדבר המיוחד שראה פרעה אצלו שבגיניו העביר לו בבת אחת את כל הסמכויות - "מלך על כל מצרים".

ויתירה מזו, הלוא יוסף הצדיק היה חשוד בעיניהם על העבירות החמורות ביותר, וכיצד אפשרי הדבר שבזכות פתרון של שני חלומות יהפוך באחת לשר ולמושל?

יהודי שיראת שמים מפעמת בקרבו - הוא בעל אחריות!

הסבא מקלם זצ"ל מבאר זאת (חכמה ומוסר ח"א מאמר ר"מ): פרעה זיהה ביוסף הצדיק דבר אחד - יראת שמים. שהרי כאשר ביקש ממנו לפתור לו

את חלומותיו - יוסף הצדיק השיב לו (בראשית מא, טז): "ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלוקים יענה את שלום פרעה", יוסף הצדיק לא פחד לומר זאת לפרעה, הוא ידע באמיתות גמורה שפתרון החלום הוא גילוי מאיתו יתברך, ובעוז ובגאון הודיע זאת לפני פרעה. וגם פרעה הכיר בזאת, כך ניתן ללמוד מתגובתו (שם, טז): "ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת".

אבל מה שיש להבין בזה, וכי המעלה של יראת שמים היתה גדולה בעיני פרעה, הלוא הוא הגדיר את עצמו ככופר שאינו מאמין בה', ומדוע אם כן בשל מעלה זו של יוסף הצדיק הוא החליט לתת בידיו את כל המפתחות של שלטון מצרים?

אלא הביאור בזה - היה אומר הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל - יהודי שיראת שמים מפעמת בקרבו - הוא בעל אחריות!

בלי יראת שמים האדם הוא מופקר, אין לו שיקול דעת על מעשיו ואינו בוחן ושוקל את הנהגותיו, אלא מה שבא לו באותו הרגע זה מה שהוא עושה, אבל מי שיש לו יראת שמים הוא מביא כל דבר אל מאזני ההיגיון האם הוא מתאים לרצונו יתברך או לא.

זו המידה שפרעה הבחין אצל יוסף הצדיק, כי אם יראת שמים ממלאת את ליבו, אם כן ניכר עליו שהוא בעל אחריות, ומי שנוטל אחריות על עצמו ועל דורו הוא בהכרח חי עם חשבון, וכל המשימות המוטלות עליו ידאג לקיימן על הצד היותר טוב.

ובעל אחריות כזה אשר אחריותו נובעת מיראת שמים אין ראוי ממנו להיות בעל השליטה על כל ארץ מצרים, ועל פיו יישק כל דבר, כיון שהוא אדם אחראי.

זוהי עוד מעלה מהמעלות של מידת האחריות!

מדוע מוזהלין לחתן את כל עוונותיו!

עוד ממעלותיו של בעל אחריות ניתן ללמוד מדברי הירושלמי במסכת

צו מידות דיליה

ביכורים (פ"ג ה"ג): "אמרו: חכם, חתן, נשיא - גדולה מכפרת". ומוכח שם בירושלמי שעוונותיהם מתכפרים גם בלא תשובה.

ויש לשאול במה זכה החתן שמוחלין לו על כל עוונותיו אפילו בלא תשובה - יותר ממה שזוכים אנו ביום הכיפורים שלהלכה קי"ל (מס' יומא דף י"ז). "אין יום הכיפורים מכפר בלא תשובה"?

הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל נהג לומר, כי יחודו של חתן הוא בעובדה שמעת הנישואין הוא מקבל על עצמו אחריות על אשתו, ואין לך גדול ממי שמקבל עליו עול אחריות, ועל כן מוחלין לו על כל עוונותיו, כי מן השמים נותנים לו את האפשרות לעמוד בחיובו, ומסלקין ממנו את כל עברו על מנת שיוכל להתייצב מאחורי עול האחריות שנטל על עצמו.

בעל האחריות מקבל כוחות מעל ומעבר מיכולתו!

עוד מהיתרונות שמשגיג בעל האחריות: הוא מקבל כוחות מן השמים מעל ומעבר ליכולות הטבעיות שלו.

יסוד זה הוכיח הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל מהא דאיתא במסכת חולין (דף פ"ד): "מאי דכתיב (תהלים קי"ב, ב): "טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט" - לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד את אשתו ובניו יותר ממה שיש לו - שהן תלוין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם".

ולכאורה תמוה מאוד, מה שייכת נתינה מעבר למה שיש לו? איך יתן מה שאין לו?! וביותר יש לתמוה, מדוע באמת הוטל על האדם חיוב כל כך גדול - לתת לאשתו ובניו יותר ממה שיש לו?

מכאן למד הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל יסוד נפלא - כאשר האדם נושא באחריות, מן השמים מספיקים בידו לעמוד בכל כובד הנטל שלקח על עצמו כתוצאה ממחויבותו, ואף יתירה מכך - האדם נתבע על שלא כיבד את אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, משום הא גופא כי אם היה נושא באחריות ודואג באמת לצרכיהם, היו מספיקים לו יותר ממה שיש לו.

הקב"ה רוצה שהאדם יהיה אחראי. נשאת אשה - תרגיש אחראי כלפיה!
יש לך בנים - תהיה אחראי עליהם!

ואם האדם יהיה אחראי יפתחו בפניו כל השערים גם מעבר למה שיש
לו!

מי שאין בו אחריות - עלול ליפול לחטאים

מאידך גיסא עלינו לדעת כי כשם שמעלות רבות ניתן להשיג על ידי
מידת האחריות, כך מי שאינו בעל אחריות נופל ונכשל בדברים רבים.

הלוא ידוע היצר מכשיל את האדם בשני פנים. הראשון - בהמצאת
הפיתוי לפניו לעשות עבירה. והשני - והוא קשה מן הראשון - בהסרת
האחריות ממנו על המעשה שהינו עושה.

וזאת משום שאדם אחראי הגם שעלול להיכשל בדבר עבירה, יש תקוה
שיתחרט ויחזור בתשובה, אמנם אדם שאינו נוטל אחריות על מעשיו, אין
תקוה שיחזור בתשובה. ולא זו בלבד שאינו חוזר בו הוא אף מוכן לתרץ
את מעשיו בתירוצים דחוקים רחוקים ואף מוזרים, ובלבד שיוכל להצדיק
את דרכו.

"אשמנו" - קבלת אחריות על מעשיו

ולכן הדבר הראשון שיש להכיר כאשר באים להתוודות על חטא, כלומר
האל"ף בי"ת של הוידוי הוא - "אשמנו", היינו קבלת אחריות על מעשיו
והודאה שחטא, וזאת ראשית התשובה, אבל מי שאיננו מקבל אחריות על
מעשיו ומתרץ את עצמו עם כל מיני תירוצים, על מה יעשה תשובה?...

רק לאחר הרגשת האשמה וקבלת האחריות אפשר להתחיל בפירוט
המעשים - בגדנו, גזלנו, דיברנו דופי וכו'.

יסוד זה למדנו מתוכחתו של ירמיה הנביא שאמר (ירמיהו ב' לד-ה): "גם
בכנפך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל
אלה, ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני הנני נשפט אותך על אמרך לא

צח _____ מידות דיליה

חטאתי" - נורא מאוד, גם כשהידיים מוכתמות מדם נקיים, עיקר התביעה אינה על המעשים החמורים אלא על אי קבלת אחריות על המעשים - "על אמרך לא חטאתי"!

"מפני מה זכה יהודה למלכות"?

על פי האמור נוכל להבין את העובדה שדוקא יהודה נבחר מכל השבטים למלכות וכפי שביאר בזה הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, דהנה איתא בתוספתא במסכת ברכות (פ"ד ה"ז): "מפני מה זכה יהודה למלכות - מפני שהציל את אחיו מן המיתה, שנאמר (בראשית לז, כו): "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו".

ויש לשאול מדוע עובדה זו היא סיבה לזכות במלכות. ויש לבאר כי לכאורה תמוה, מאחר שדנו האחים את יוסף הצדיק למיתה, ואף יהודה היה בכללם לגמור את דינו, מה פשר יש בטענת "מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו", הרי הוא לא חזר בו וזיכה אותו מחיובו?

וצריכים לומר שעיקר הדגש בדבריו הוא מה שאמר "וכסינו את דמו" וכפירוש רש"י זצ"ל: "ונעלים את מיתתו", והכוונה בזה היא כי למרות שהגמר דין היה כהלכה, אך מאחר שאין אנו יכולים לקבל על עצמנו את אחריות המעשה ותוצאותיו, ונצטרך להעלים את מיתתו - עובדה זו כשלעצמה פוסלת ושוללת את פסק הדין מכל וכל, משום שאם אי אפשר לקחת אחריות על כך אין זה נחשב לפסק דין.

גילוי זה של קבלת אחריות מצדו של יהודה - הראה שהוא המתאים ביותר לשאת באחריות של מלוכה על כלל ישראל.

על פי דרך זה נוכל להבין גם טעם נוסף המופיע שם בתוספתא: "מפני מה זכה יהודה למלכות? מפני שהודה במעשה תמר" - והן הן הדברים - מפני קבלת האחריות על מעשיו, זכה יהודה למלכות.

למדנו מזה את גודל הדרגה שבעל אחריות יכול להשיג.

"אחריות" - תנאי הכרחי לקבלת התורה

ובעוסקנו בענין זה, ראוי להביא רעיון נפלא (עי' בספר הגיון לבי מאמר כז) המלמד אותנו את ההכרח לשאת באחריות - כי רק כך ניתן לקיים את התורה ומצוותיה.

כשכלל ישראל יצאו ממצרים, הקב"ה הקפיד מאוד שיצאו ברכוש גדול, וכמו שמבואר בכמה פסוקים - לקיים את הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה (בראשית טו, יג-יד): "ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול".

ובפרשת בא (שמות יא, ב) נאמר: "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב", וכן איתא שם: "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים".

ודבר זה צריך תלמוד, הלוא התורה הקדושה מחנכת אותנו נגד התאוה של צבירת רכוש, ואנו יודעים כי עלינו לההביל את כל עניני העולם הזה ולהיות מן המסתפקים במועט, ומדוע אם כן ביציאת מצרים - זמן התהוותו של עם ישראל, מביע הקב"ה את רצונו שבני ישראל יצאו עם "רכוש גדול"...

אפילו אם נניח שעל מנת להנעים על בני ישראל את היציאה ממצרים רצה הקב"ה שיזכו לרכוש, אבל "רכוש גדול" כשיעור הזה שאי אפשר להעלות על הדמיון כדאיתא בגמרא במסכת בכורות (דף ה:) שלא יצא איש מישראל עם פחות מתשעים חמורים טעונים מכספה וזהבה של מצרים - והשאלה נשאלת - לשם מה היה צריך לכל הרכוש הגדול הזה? מהו הסוד הטמון כאן?

יתכן שסוד גדול טמון בענין של ה"רכוש גדול" וננסה לעמוד עליו:

ידוע כי כל עיקר התכלית של יציאת מצרים היה על מנת שכלל ישראל יקבל את התורה על הר סיני, וכמו שנאמר (שמות ג, יב): "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה", כאשר הם יצאו ממצרים התעוררה בעיה כיצד למשש מטרה זו, משום שבני ישראל היו עבדים במשך

ק _____ מידות דיליה

דורות רבים, ואחד התכונות של עבד - שהוא חסר כל אחריות, כי אין לו שום ערך קנייני שהרי - "כל מה שקנה עבד קנה רבו". וממילא, בכל דבר וענין העבד רק מבצע את ההוראות והפקודות של אדונו, האחריות תמיד נותרת בידי האדון.

איך אם כן ניתן להנחיל את התורה שכל מהותה נטילת אחריות - לעם שזה עתה יצא מעבדות לחרות והוא נטול וחסר כל רגש של אחריות?

הבורא יתברך השתמש בדרך טבעית כיצד להטמיע בהם רגשי אחריות, ומהי התרופה אשר בכוחה לנטוע בלבם ולעורר בתכונת נפשם את רגש האחריות?

התרופה במקרה הזה היא ממון, כסף וזהב, נכסים - "רכוש גדול"!

ברגע שאדם נעשה לבעלים על נכסים ורכוש, תיכף ומיד הוא מתמלא באחריות ובדאגה לנכסיו שלא ינזקו ויפסדו, ושלא יגנבו ויאבדו.

נמצא אפוא כי הצורך ב"רכוש גדול" היה בכדי להגשים את התכלית של יציאת מצרים - קבלת התורה מתוך מחויבות ואחריות. הרכוש הגדול נועד לספק את היכולת לעורר את רגש האחריות של כלל ישראל עד שיוכלו לקיים בעצמם את מה שפירשו חז"ל: "אשרי אדם מפחד תמיד" - ההוא בדברי תורה הוא דכתיב".

דרכים ועצות איך להשיג מידת האחריות

מה שנשאר לנו לבאר הוא - כיצד אכן נוכל להרגיל את עצמנו לקבלת אחריות, מהי הדרך אשר נלך בה על מנת לקנות בנפשנו מידה חשובה ונפלאה זו של נטילת אחריות?

נזכיר במאמר זה את האמצעים שהשתמש בהם הסבא מקלם זצ"ל, אשר הקפיד מאוד לחנך את תלמידיו ב"תלמוד תורה דקלם" במידת האחריות.

לשם מה נטלו תלמידי תלמוד תורה דקלם את תפקידי ה"שמשות"?

נמנה כמה מהדרכים:

ידוע כי בתלמוד תורה דקלם התלמידים נשאו תפקידי "שמשות". בתלמוד תורה לא הועסקו פועלי ניקיון וכיו"ב, משימה זו הוטלה על חשובי התלמידים, כאשר מטרת הדבר - להקנות להם אחריות על הכלל במישור הפנימי.

מידי שנה בחג הסוכות היתה מתקיימת מכירת כל תפקידי ה"גבאות" וה"שמשות" למשך כל השנה, כאשר ה"שמשות" מתחלקת לענפים שונים ומגוונים: היה שמש התפילות, שמש אשר תפקידו לנקות את "בית התלמוד", שמש אחראי על הסקת התנורים והוצאת העביט, וכן הלאה. כל מי שזכה ליטול חלק ולקבל תפקיד ומינוי כלשהו - היה מאושר, ולא כל אחד זכה לכך.

כאמור, התפקידים השונים נועדו בעיקר בכדי להרגיל את התלמידים לקבלת אחריות. והיה אם אירע ותלמיד לא מילא את תפקידו היטב - היה נלקח ממנו המינוי ונמסר לאחר.

הסבא זצ"ל הצליח לחנך את תלמידיו ולפתח בקרבם חוש אחריות מיוחד במינו, משום שסבר כי מי שקנה מידה זו של אחריות מעותד הוא לגדלות בתורה ולהצליח בכל מעשיו.

"מי שמטאטא כאן - הופך את העולם!"

נסיים עם עובדה הממחישה זאת: אשה עשירה מקניסבורג באה פעם לישיבה בקלם בכדי לעקוב אחר התקדמותו של בנה. בכניסה לבנין, היא עמדה משתוממת ולא האמינה למראה עיניה - היא מצאה את בנה עדין הנפש, מטאטא את הרצפה...

על אתר, מיהרה האם אל הסבא זצ"ל, והתלוננה על שהפך את בנה לאיש נקיין. אולם הסבא זצ"ל לא התרשם מהביקורת הבוטה. בשלוח הוא הסביר כי למלאכת הניקיון ישנה תכלית נכבדה, וכך אמר לאם: "מי שמטאטא כאן - הופך את העולם!"

קב _____ מידות דיליה

נוכחנו לראות את המעלות הגדולות שמשיג מי שיש בו אחריות על מעשיו, מאידך גיסא את ההפסד הגדול של חסר האחריות. עוד הבאנו את דברי התורה הקדושה אשר זירזה אותנו בכמה מקומות על האחריות הגדולה המוטלת על כתפינו - כל אחד על עצמו, ועל חבריו ואף כלפי קיום העולם כולו, וכמו שאמרו חז"ל: "חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם".

ה' יעזרנו שנוכל להתחזק בזה כי רק על ידי הרגשת ונטילת אחריות, האדם מסוגל לקיים את רצונו יתברך וממילא זוכה לכל מילי דמיטב.

אכזריות

פתח דבר:

המאמר הבא נסוב על מידת האכזריות. על אף שכבר הארכנו בה כאשר עסקנו במידת הרחמנות, ומשם יש ללמוד גם על מידת האכזריות, בכל אופן נייחד גם דברים על הצד השלילי של המטבע - מידת האכזריות, נדגיש את גנותה ופחיתותה, ונוכיח מהמקורות עד כמה תורתנו הקדושה הקפידה שלא נרגיל את לבנו במידת האכזריות. עוד יתבאר כי לעתים הוזהרנו אף לא לעשות מעשי מצוה מפני שהמה מעוררים בלב טבע של אכזריות. נסיים את המאמר באופנים שיש לעשות שימוש במידה זו - כאשר הדבר נצרך.

מי שהוא אכזרי - חוששים לו שמא גבעוני הוא!

עוד טרם שנעסוק ברעתה וגנותה של מידה זו - מידת האכזריות, נביא כהקדמה את לשונו הזהב של הרמב"ם זצ"ל (הלכות איסורי ביאה פי"ט הי"ז) והדברים נוקבים: "כל מי שיש בו עזות פנים, או אכזריות, ושונא את הבריות ואינו גומל להם חסד - חוששין לו ביותר שמא גבעוני הוא, שסימני ישראל האומה הקדושה: ביישנין רחמנים וגומלי חסדים. ובגבעונים הוא אומר והגבעונים לא מבני ישראל המה".

מבואר מדבריו זצ"ל כי כל מי שהוא אכזרי אין מדובר רק בפגם כלשהוא במידותיו, אלא כל המציאות והמהות שלו מקולקלת עד שחוששים לו שאינו מקהל עדת בני ישראל אלא גבעוני הוא!

קד _____ מידות דיליה

בגנות מידת האכזריות

רעתה וגנותה של מידה זו, מודגשים מאוד בספרי המוסר - אורחות צדיקים (שער האכזריות) ומעלות המידות (מעלה יג), ונצטט מלשונם, ראשית מדברי האורחות צדיקים:

"האכזרי רחוק מאוד מן המידות הטובות, כי לא ירחם על העניים, לא ילוה להם בשעת דוחקם ולא יתן להם מאומה".

ושם: "התורה אמרה (ויקרא יט יח): "ואהבת לרעך כמוך", וכל שיש בו מידת האכזריות מאד רחוק מזה. האכזרי אין רוח הבריות נוחה הימנו. ואין חינו נטוי בעיני העולם".

ובספר מעלות המידות שם: "דעו בני, כי מידת האכזריות היא מן המידות הרעות והמגונות, ואינה נמצאת לא באנשים חשובים ולא בחסידים ואנשי מעשה כי אם ברשעים ואויבי ה'. ולא עוד, אלא שכל המתאכזר על הבריות מביא חרון אף עליו ועל כל העולם כולו.

שבעה רשעים הם: העז פנים, לווה ואינו משלם, המדבר אחד בפה ואחד בלב, המתהלל ברשע, מי שיש בו שנאת חנם, רודף צדיק, והרשע מכולם - האכזרי! האכזרי שקול כנגד כולם! לכן בני, התרחקו מן המידה המגונה הזאת, ואל תתעו בנתיבתה".

וידוע שרבינו יונה זצ"ל חיבר שיערים נוספים מלבד הספר "שיערי תשובה", והם הוזכרו לעתים בדבריו, וכן הזכיר את "שער האכזריות" (ע"י שיערי תשובה ש"ג אות ל"ו), ואמר על זה הסבא מקלם זצ"ל: אילו היה בידינו את שער האכזריות של רבינו יונה זצ"ל עם הגילויים המרעישים על האכזריות הטבועה בנפשו של כל אחד, היה אדם מתיירא מלישן עם חבירו בחדר אחד!

מדוע סירב נח להשיב את העורב לתיבה?

כל כך גרועה היא האכזריות שאילולי רצה הקב"ה לעשות בה שימוש

על מנת להציל את העולם לא היה משאיר את נושאי מידה זו קיימים בעולם ככלות המבול.

הנה כתוב בתורה (בראשית ת, ז): "וישלח את העורב ויצא וישב עד יבושת המים מעל הארץ". ומסופר על כך במדרש רבה (בראשית לג, ה) שלאחר שהעורב שב אל נח, אמר לו לעורב: "מה צורך בעולם בך? לא לאכילה ולא לקרבן!"

וצריכים להבין, מדוע זה נטפל נח לעורב, בתואנה שאין בו צורך לא לאכילה ולא לקרבן, וכי חסרים עופות האסורים לאכילה ופסולים לקרבן, ואף על פי כן התקיימו בכל משך תקופת המבול בתיבה?

הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל היה מסביר: הנה ידוע מה שאמרו חז"ל במסכת עירובין (דף כב.) שטבע מיוחד יש לו לעורב שהוא אכזרי על בניו, יותר משאר החיות והעופות, ולכך לא רצה נח לקבלו לעורב מחמת מידת האכזריות הטבועה בו.

אבל אכן יש להבין מדוע חז"ל כינו את העורב "אכזרי", אטו האריה או שאר חיות טורפות אינן אכזריות?

והביאור בזה הוא: החיות הטורפות הן אומנם מתאכזרות לאחרים, אך לבניהם אינן עושות מאומה, ואדרבה הם דואגות להם לקיומם ולמזונותיהם, לא כן העורב שמתעלם גם מבנו בשרו, והוא טבע משונה ביותר, ועל זה נופל הלשון "אכזרי", כי העורב מתאכזר הינו גם על בניו - זוהי אכזריות בטהרתה!

ולכן לאחר המבול כאשר כל העולם הישן נמחה כתוצאה מהשחתת המידות - הגזל והחמס, ועתה הוא בא להיבנות מחדש, אמר נח לעורב: איך אקבלך, הרי אתה אכזרי ועלינו לבנות את העולם מאלו המטיבים לזולתם, ואף שיש בנמצא חיות טורפות, אכן גם בהם תמצא רחמנות כלפי בניהם, וניתן להשאירם בעולם, מאחר ואין בהם אכזריות גמורה, לא כן העורב שאפילו על בניו הוא מתאכזר, ואין בו שמץ של מידת הרחמנות, אין שייך לקיימו בעולם לאחר המבול...

קז _____ מידות דיליה

ולולי שעתידים היו להזדקק למידת אכזריות שבעורב במעשה של אליהו הנביא והעורבים (מלכים א יז) ועל ידם תבוא הישועה (וראה להלן שנתבאר שהצלחנו של אליהו אירעה דוקא משום מידת האכזריות של העורבים), לא היה מקום להשאיר את העורב בתיבה ומן הראוי היה שימות במבול ולא יהיה לו קיום והמשכיות!

זאת היא רעת האכזריות!

ריבוי מצוות בתורה עם מטרה אחת - שלא נקנה בעצמנו מידת האכזריות!

ובענין האכזריות מצינו דבר שלא מצינו כן בשאר מידות. התורה מצווה אותנו בכמה וכמה מצוות אשר טעמם הוא שלא נקנה בעצמנו את מידת האכזריות:

"לא תבשל גדי בחלב אמו" - כדי שלא נהיה אכזריים!

שלוש פעמים הוזהרנו בתורה (שמות כג, יט, שמות לד, כו, דברים יד, כא): "לא תבשל גדי בחלב אמו". וביאר הרמב"ן זצ"ל (דברים יד, כא) שטעם מצוה זו לחנך אותנו שלא נהיה עם אכזרי, וז"ל:

"כי עם קדוש אתה לה' אלוקיך לא תבשל גדי בחלב אמו" - וטעם "כי עם קדוש אתה לה' אלוקיך" דבק עם "לא תבשל גדי בחלב אמו", כי איננו מאכל נתעב, אבל יאסור אותו להיותנו קדושים במאכלים. שלא נהיה עם אכזרי ולא ירחמו, שנחלוב את האם ונוציא ממנה החלב שנבשל בו הבן. ואף על פי שכל בשר בחלב יכנס בלאו הזה, כי כל מינקת תקרא "אם" וכל יונק יקרא "גדי", והוא דרך הבישול, והנה בכולם אכזריות".

ובדרך שונה מעט פירש רבינו בחיי זצ"ל בפירושו על התורה (שמות כג, יט) וז"ל: "וע"ד הפשט טעם המצוה הזאת לפי שהוא מטמם את הלב, שהרי החלב נעשה מן הדם והדם מזגו רע ומוליד אכזריות, ואחד מטעמי האיסור שבו שאינו מקבל שנוי והתפעלות בגוף כשאר הדברים הנאכלים ולכך טבעו הרע נשאר בתוכו מבלי שנוי, ואף על פי שנשתנה עכשיו מדם

לחלב וקבל שנוי והתפעלות שהועתק לדבר אחר מכל מקום כשחוזר ומערבו עם הבשר הרי חוזר לכח הדם וטבעו הראשון כבתחילה, והתערבם יחד מטמטם הלב ומוליד גסות ותכונה רעה בנפש האוכל".

טעם איסור אכילת חלב ודם - מולידים אכזריות בנפש האוכל

עוד מצוה אותנו התורה על איסור אכילת חלב ודם, הנלמד מהפסוק (ויקרא ז, כג - כו): "דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו" ומהפסוק "וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה" - מכך למדנו על האיסור לאכול חלב ודם אפילו של בהמה טהורה.

וביאר רבינו בחיי זצ"ל שם בשם הרמב"ן זצ"ל: "מפני שהדם הוא הנפש הבהמית אין ראוי לנו שנערב טבעה בטבענו. ונצטוינו שנגדל טבענו להיותו רך ורחמני לא אכזרי, ואילו היינו אוכלים הדם היה מוליד בנפשנו אכזריות וגסות טבע".

טעם מצות כיסוי הדם - מניעת אכזריות בלבנו

ומצות עשה של כיסוי הדם נלמדת מן הפסוק (ויקרא יז, יג): "ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר".

ובספר החינוך (מצוה קפז) ביאר שמטרת מצוה זו כדי שלא נקנה בנפשנו מידת האכזריות, וז"ל: "משרשי המצוה - לפי שהנפש תלויה בדם, ולכן ראוי לנו לכסות הנפש ולהסתירו מעין רואיו טרם נאכל הבשר, כי גם בזה נקנה קצת אכזריות בנפשנו - לאכול הבשר והנפש נשפך לפנינו. ובבהמות לא נצטוינו כך (לכסות דמם) לפי שדם הבהמה ניתן לקרבן לכפרה על נפשותינו ואי אפשר לכסותו, ואחר שכן לא רצתה התורה לחלק לנו בין מוקדשין לחולין".

הרי לנו מצוה נוספת אשר טעמה היא שלא נקנה בנפשנו את מידת האכזריות.

קח _____ מידות דיליה

"אותו ואת בנו לא תשחטו" - שלא נקנה בנפש מידת האכזריות

עוד מצינו בתורה (ויקרא כב, כז): "שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה" - כלומר: אין להקריב בהמה לקרבן קודם שימלאו לה שמונה ימים.

הגאון רבי אברהם סבע זצ"ל בספרו צרור המור כתב שם בטעם האיסור: "וכן אמר בכאן: 'ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה' - ולא קודם לכן לפי שנראה אכזריות. ולכן סמך ואמר: 'ושור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד' - כי זה אכזריות גדולה".

דהנה בתורה מצינו (ויקרא כב, כח) שאסור לשחוט בהמה ביחד עם בנה באותו יום כדכתיב: "ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד". והרמב"ם זצ"ל פירש (מורה נבוכים ח"ג פמ"ח) שטעם מצוה זו משום איסור צער בעלי חיים.

אולם בזהר הקדוש (פרשת אמור דף צב) איתא שטעם המצוה הוא כדי שנמנע מאכזריות. כיון שעצם הריגת אם ובנה ביום אחד היא מידת אכזריות, ומזה צריך להתרחק האדם. ונראה שהזהר הקדוש הבין שאם משום צער הבהמה הלוא ניתן לשחוט כל אחד מהם בבית אחר, או לאחר זמן.

איסור "אבר מן החי" - משום מידת האכזריות

שוב מצינו בתורה את האיסור של אכילת אבר מן החי, וכמו שכתוב (דברים יב, כג): "ולא תאכל הנפש עם הבשר", ולמדנו מפי השמועה שהכוונה היא שלא נאכל אבר שנחתך מן החי. והרמב"ם זצ"ל במורה נבוכים (ח"ג פמ"ח) ובספר החינוך (מצוה תנב) ביארו שטעם האיסור הוא כדי שלא נקנה בלבנו את מידת האכזריות.

מטעמי מצות "שילוח הקן" - שלא נתאכזר

עוד מצינו בתורה את המצוה של שילוח הקן.

נאמר בפסוק (דברים כב, ו): "כי יקרא קן ציפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרוחים או ביצים והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים

לא תיקח האם על הבנים". ופירש הרמב"ן זצ"ל שטעם המניעה ללמד אותנו את מידת הרחמנות ושלא נתאכזר כי האכזריות תתפשט בנפש האדם.

ובספר אורחות צדיקים (שער האכזריות) הביא שגם מן הבהמה צריכים להרחיק האכזריות, וזה שכתוב (שמות כג, ה): "כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו".

רבינו יונה זצ"ל: "לא תאמץ את לבבך" - להסיר מהלב את האכזריות

רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער ג' אות ל"ו) הוסיף בזה לאו מיוחד וז"ל: "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך" (דברים טו, ז) - הזהרנו להסיר מנפשנו מידת האכזריות, ולנטוע בה נטעי נאמנים הם הרחמנים והחסדים הנאמנים, וכמו שכתוב (דברים כח, ט): "והלכת בדרכיו". ובעבור כי מן האפשר שלא יקפוץ את ידו ויחון את העני ולא מדרך רחמנות, כענין שנאמר (משלי יב, ט): "ורחמי רשעים אכזרי", על כן כתוב, "לא תאמץ את לבבך".

הרי מנינו כמה וכמה מצוות גדולות שהקב"ה ציווה אותנו בקיומן - והכל בכדי שנרגיל נפשנו במידת הרחמנות ונתרחק מן האכזריות.

האכזרי - אכזרי בכל מעשיו!

יתירה מזו, יש להוכיח כי מי שקנה בקרבו את מידת האכזריות, אזי כל מעשה שיעשה, גם מעשה הנראה כלפי חוץ כמעשה טוב, טמון בקרבו אכזריות, כי זוהי תכונת האכזריות - להתאכזר על הכל ובכל המצבים!

ויש להביא על כך ראיה מכמה מקומות:

איתא במשלי (יב, ט): "ורחמי רשעים אכזרי", ופירש רבינו יונה זצ"ל: "הענין הוא כי גם בעת רחמי הרשע הוא אכזר, כי אם יתן צדקה לעני יהיה מתנהג על דרך אכזריות". ממשיך רבינו יונה זצ"ל בדבריו: "ויבוא הדבר על פנים הרבה, כגון: אם יאכיל העני בביתו ולא ישגיח עליו ולא יקרבהו ולא יסביר לו פנים מרוב שררתו ויושיבהו בשפל המקומות וינהג עצמו דרך בזיון. ועל הדומה לזה אמרו חז"ל (מס' קידושין דף לא.): "יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם".

קי _____ מידות דיליה

ואם הענק יעניקהו מכספו ותבואתו - יתן לו בגלוי ודרך שררה, ולא יחוש אם יחווירו פניו. גם יתפאר עליו וישתרר ויעבוד בו בגלל דבר מתנתו אשר נתן לו, ולא יחוש בהלבנת פניו, "עכ"ל רבינו יונה זצ"ל.

מדוע העורב עשה "טובה" לאליהו הנביא?...

המחשה ליסוד זה ניתן למצוא במה שאירע עם העורבים ואליהו הנביא. הלוא ידוע מה שאמרו חז"ל שהעורב הוא אכזרי, ולכן לא הסכים לעשות את שליחותו של נח - להגיד לו אם קלו המים, וזאת מפני שהיה בזה משום ישוב הארץ.

אבל לכאורה יש לשאול הלוא מצינו שהעורב עשה טובה בזמן אליהו הנביא - העורבים היו לוקחים מזון ומביאים לאליהו הנביא כדי לפרנסו, ונראה לכאורה שזוהי שליחות לטובה, ואם כן נמצא שאין העורב אכזרי כל כך?...

אבל האמת היא - כמו שפירש המהר"ל זצ"ל (עי' גור אריה פר' נח): העורב היה מעוניין לבצע את השליחות בימי אליהו הנביא אך ורק בגלל אכזריותו, שהרי אליהו הנביא עמד להביא פורענות לעולם - הרעב, ולכן מכיון שהעורב אכזרי ואילו לא היה לאליהו הנביא מי שיפרנסו לא היה בא הרעב לעולם, דוקא משום כן העורבים פרנסוהו ברחמים...

נוכחנו לדעת שגם מעשה הנראה כמעשה של חסד ומעשה טוב, כל כולו נובע אך ורק מאכזריות!

אכזריותם הנוראה של אנשי סדום

בגמרא במסכת סנהדרין (דף קט:) מתוארת רשעותם ואכזריותם של אנשי סדום. אחד מהדברים שנהגו אנשי סדום לעשות, כאשר עני היה בא ושואל על הפתחים לבקש צדקה, כל אחד מהם הקפיד להעניק לו זוז ואף רשם את שמו מאחורי המטבע, אך כיון שהיה מקבל רק מעות ואף אחד לא הסכים לתת לו אוכל אפילו תמורת המעות, לבסוף היה נופח את נשמתו ומת, וכל אחד היה לוקח חזרה את המטבע אשר שמו רשום עליו...

ויש להתבונן בזה: הנה אדם רע שאין בקרבו בדל רחמים ולא אכפת לו ממיתת העני, הלוא לא יפתח כלל את דלת ביתו, או יגרש את האביון בבזז מעל פניו, ואילו אנשי סדום אשר אינם "חשודים" בנתינת צדקה, מדוע טרחו ליתן לו כסף ולרשום את שמם?...

הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל ביאר בזה דבר נפלא: אנשי סדום לא היו סתם אנשים רעים, אלא הם היו אכזריים!

אנשי סדום התעללו בעניים וחיפשו ליהנות ממותם, ולשם כך פיתחו לעצמם תעלול אכזרי, למצוץ את דמו של העני בצורה אכזרית מאוד, ולכן היו מקבלים אותו בסבר פנים יפות, וכל אחד אף התנצל בפניו שאין ברשותו דברי מאכל, אך מפני שאינו יכול להתעלם ממצוקתו הוא נותן לו מעות, העני התעודד במקצת והיה סבור שבבית הבא ישיג אוכל לפיו.

וכך עבר מבית לבית, וחשב שמא בסוף כן יהיה למאן דהו אוכל עבורו, הלוא רואה הוא כי נותנים לו מעות, ואם כן אות הוא שחפצים לעזור לו, וכך הלך בתקוה מבית לבית...

כמובן שכל אנשי סדום הציצו מבעד החלון ונהנו מן המראה המשעשע הזה, כיצד העני הולך ומכתת רגליו בקושי לדלת ועוד דלת בתקוה נואשת, עד אשר השתטח ברחוב ונפח את נשמתו, והעיר סדום צהלה ושמחה!

כך טבעה של מידת האכזריות - להשתלט לגמרי על נפשו של האדם, וגם מעשה טוב שיעשה אינו נובע אלא מן האכזריות שבו!

גם מעשים מותרים ונצרכים - עלולים לגרום לאכזריות!

נקודה נוספת הממחישה את החובה להתרחק לגמרי ממידת האכזריות.

ישנם מעשים אשר למרות שמותר לעשותם, ולעיתים אף חייבים לעשותם, אך מכל מקום מדובר במעשים הגורמים לאדם להיות אכזרי, ועל כן יש לנקוט בהם במשנה זהירות על מנת שלא ניצר טבע של אכזריות בנפשנו. ונבאר את הדברים בעזה"ת.

קיב _____ מידות דיליה

הגמרא במסכת קידושין (דף פב.) אומרת: "הכשר שבטבחים - שותפו של עמלק". וביאר בזה הרמב"ן זצ"ל (דברים כב, ה) וז"ל: "טעם המניעה ללמד אותנו מידת הרחמנות ושלא נתאכזר, כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השוורים הגדולים והחמורים, שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאוד. ומפני זה אמרו (מס' קידושין דף פב.): "טוב שבטבחים שותפו של עמלק".

כלומר, מכיון שהפעולות משפיעות על נפש הפועל, על כן מי שעוסק רוב זמנו בשחיטת בעלי חיים הופך להיות אכזרי גם ביחסו אל בני האדם. מבואר מזה כי עשיית מעשה המבטא "אכזריות" אפילו במקום שהוא הכרחי ועל דרך המותר כמו השחיטה, מכל מקום מעשה זה יוליד סוף כל סוף אכזריות בטבע האדם.

מדוע אין לשחוט בראש השנה?...

בוא וראה עד היכן הדברים מגיעים - ממה שפסק הגאון רבי יהודה אסאד זצ"ל (שו"ת יהודה יעלה ח"א או"ח סי' קסד) בנוגע למה שנשאל אם ראוי לשחוט ביו"ט של ראש השנה כפי שמותר לעשות כן בשאר ימים טובים. תשובתו: אין לשחוט ביו"ט של ראש השנה, מאחר שבכל שחיטה אפילו המותרת יש בה צער לבהמה, וגם היא מגבירה בקרב השוחט את מידת האכזריות, ועל כן יש להימנע ממנה ביום הראשון של השנה, ואלו דבריו שם:

"בשחיטה יש להסביר עוד טעמא להמונים, דכל שחיטה אית ביה צער בעלי חיים, והתורה התירתו - "וזבחת ואכלת", אך זולת זה אית ביה אכזריות לשחוט בעלי חיים. וביומא דדינא שכולנו מבקשים רחמים כל היום, "ורחמיו על כל מעשיו" כתיב, ראוי גם לנו שלא לעשות שום אכזריות בפועל לשחוט בעלי חיים".

זהירות בהריגת זבובים ופרעושים

ודברים אלו לא נאמרו רק בשחיטת בהמות וכדומה, אלא אפילו כאשר הורגים זבובים ופרעושים, צריך לנקוט בזה זהירות גדולה.

הא לך פסק דינו של הגאון רבי משה פינשטיין זצ"ל (אג"מ ח"מ ח"ב סי' מז) שכתב בתוך דבריו כהאי לישנא: "זבובים ועכברים יש להקפיד ממידת חסידות שלא להורגם אלא על ידי דבר אחר, כדי שלא יקנה בעצמו מידת האכזריות".

השוחטים הקפידו ביתר שאת על מצוות ש"בין אדם לחבירו"

הרי שכל פעולה של אכזריות מולידה בנפש האדם טבע דומה, ולכן מובא בספרים שמקדמת דנא היה נהוג בקהילות ישראל שהעוסקים במלאכת השחיטה - על אף שמדובר בעבודת קודש, מכיון שהדבר עלול לגרום לקהות החושים של הרחמנות, כי כפי שאמרנו: האדם נפעל כפי פעולותיו, ואם יתעסק רק בשחיטה גרידא תוכל האכזריות לקנות אצלו שביתה ח"ו, לכן נהגו השוחטים להרבות בהכנסת אורחים - להאכילם ולהשקותם בסבר פנים יפות, ובעבור זה נהוג היה שדירת השוחט קבועה בדרך המוליכה לעיר ומהבתים הראשונים שבה, כדי שכל הנכנס לעיר יוכל למצוא קורת גג לראשו תיכף בבואו העירה, ולא יצטרך לחפש אחר מקום להניח את תרמילו וליתן הפוגה ומנוחה לעצמותיו העייפות - כל זה בכדי להגביר את מידת הרחמנות בקרבם.

זאת אומרת - כדי לבטל ולנטרל את השפעתה של האכזריות, יש להרבות בפעולות של חסד ורחמים, רק כך יוכלו להישמר ולהיזהר מהשפעתה ההרסנית.

טעם מצות "משלוח מנות" ו"מתנות לאביונים" דוקא בפורים

וכדברים הללו מצינו להסבא מקלם זצ"ל, שכתב להסביר על פי יסוד זה דבר נפלא.

המן הרשע כידוע היה בן בנו של עמלק והיה אכזרי גדול כמותו, שהרי רצה "להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד". דוקא בגלל זה - אמר הסבא מקלם זצ"ל, היו צריכים חז"ל לתקן מצוה מיוחדת בפורים של "משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" ולאסוף את כל המשפחה יחד להסב לסעודת פורים, מפני שאותה רוח אכזריות שפיעמה

מידות דיליה _____ קיד

בקרבנו של המן הרשע התפשטה על כל העולם, ועל מנת שלא תשתרש מידה זו בעם ישראל, התקינו את מצוות היום בכדי להכניע את אותה השפעה!

מדוע הוצרכה ההבטחה - "ונתן לך רחמים ורחמך"?

ולפי זה נבין היטב גם את מה שכתב האור החיים הקדוש: הנה מצינו בפרשת עיר הנדחת הבטחה מיוחדת מפיו של הקב"ה (דברים יג, יח): "ונתן לך רחמים ורחמך", וצריך ביאור מפני מה נאמרה ברכה זו דוקא בפרשת עיר הנדחת?

ופירש האור החיים הקדוש: "והענין הוא: לפי שציוה על עיר הנדחת שיהרגו כל העיר לפי חרב ואפילו בהמתם, מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם (א.ה. למרות שמדובר במצות עשה!), כמו שסיפרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם, ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר..."

לזה אמר הבטחה שיתן להם ה' "רחמים", הגם שהטבע יוליד בהם אכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם "כח הרחמים" מחדש לבטל כח האכזריות שנולד בהם מכח המעשה".

נורא!

מי שאינו עושה חסד עם נפשו - לאכזרי יחשב!

עוד כדאי להביא מאמר נפלא מתורתו של המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל (אור יחזקאל מידות עם' קעט), ואלו דבריו:

כשם שאדם הגומל חסד עם חבירו ומטיב עמו - הרי הוא נחשב מן הסתם לרחמן, ואם לא יעשה חסד אלא יתעלם ממנו לאכזרי יחשב, כמו כן צריכים אנו לדעת שגם עם הנפש שלנו ניתן לעשות חסד, ואם אדם אינו מתחסד עם הנפש שלו עצמו - אין אכזרי ממנו!

ונצטט חלק מלשונו שם: "אמנם מצינו שיתכן ויעשה חסד עם עצמו ואף זה יקרא בשם חסד, ודבר זה מפורש בכתוב (משלי יא, יז): "גומל נפשו

איש חסד". ומבואר שטובות שאדם עושה עם נפשו אף זאת בכלל חסד, כי הנפש נחשב לזר אצלו כיון שעושה חסד עם זר מקרי עשיית חסד.

בעל חסד האמיתי יבקש מאוד לעשות חסד עם נפשו, כי חסד זה מהנכבדים ביותר בין מעשי החסד, ודומה לעשיית חסד עם הזולת, שכאשר בא לפניו עני בן טובים שהיה עשיר ונכבד לפניו וירד מנכסיו ונצרך לזולתו, ודאי שחשוב ועדיף ביותר לעזרו ולסעדו, ומי שאינו תומך בו בכלל האכזרים ימנה!

והכי נמי עשיית חסד עם נפשו שהוא נמי כעין זה, שהרי הנפש ירד מעולם הנשמות שבו היה שרוי בעשירות מופלגת, וכאן בעולם הזה נמצא במצב של דחקות ועניות ונצרך למעשה הטבה מהאדם, ובודאי שגדול מאוד חשיבות החסד שעושה עם נפשו.

...מעטה הלא פשוט, מאחר שהנשמה איבדה כל כך מדרגות רבות בירידתה לעולם השקר, ובכניסה והתקשרותה לגוף האדם השפל והנאלח, בודאי שרחמים רבים חייבים אנו להשפיע על הנפש, ואם כן חסד גדול הוא ליתן חיות לנפש. ומעטה כל מצוה ומצוה שאדם עושה חייב לעשותה בגדרי נתינת חסד ורחמים לנפש", עכת"ד.

ונמצאנו למדים יסוד חדש: אין לך אכזריות גדולה יותר ממי שמתאכזר על נפשו!

האופנים בהם יש להשתמש במידת האכזריות

לסיום המאמר נביא מדברי האורחות צדיקים (שער האכזריות), שלאחר שביאר את גנותה של האכזריות, הביא שלעיתים עלינו לנקוט דוקא במידת האכזריות, כגון - כנגד הרשעים - לרדוף אותם ולהכביד עליהם על מנת להחזירם למוטב. וכבר אמרו חז"ל (קהלת רבה ז, ל): "כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי, סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן".

עוד כתב שם בזה"ל: "גם יהיה אכזר על גופו, לטרוח תמיד לעשות רצון הבורא יתברך, ולא ירחם על גופו לעדן אותו ולילך בשרירות לבו, אך

קטז _____ מידות דיליה

יתאכזר על עצמו לכוף יצרו הרע לחיות חיי צער ולעסוק בתורה ולקיים המצוות אף אם הדבר כבד עליו מאוד. ולא יהיה אכזרי על עצמו יותר מדי לקלקל גופו, אך יתפוש מידה בינונית".

אתה מוצא דברי תורה - אצל המשנים עצמו אכזרי על בני ביתו כעורב!

בענין זה מצינו ידיעה חשובה מאוד בדברי חז"ל.

הגמרא במסכת עירובין (דף כא:): דורשת על הפסוק (שה"ש ה, יא) "שחורות כעורב": "במי אתה מוצאן (דברי תורה) - במי שמשכים ומעריב עליהן לבית המדרש. רבה אמר: במי שמשחיר פניו עליהן כעורב. רבא אמר: במי שמשנים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב".

ראש ישיבת לייקוואוד הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל במשנת רבי אהרן (ח"ג עמוד קכז) ביאר את הדברים: ידוע שבכל ענין תקף הכלל "כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו". ואם כן תלמוד תורה שנאמר עליה שהיא "כנגד כולם", ברור אפוא שבמצוה זו מוצא היצר הרע את כל הדרכים האפשריים בכדי להשית על הלומד כל מיני טרדות ומפריעים ללימוד התורה.

ובזה מבוארים דברי הגמרא "במי אתה מוצא דברי תורה, במי שמשנים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב", ויש לשאול הרי חיוב הרחמים והחמלה חל במיוחד כלפי קרוביו ומשפחתו ובני ביתו התלויים בו וזקוקים לרחמיו, ועל כן אמרו חז"ל במסכת הוריות (דף ט:): שמי שאין לו בנים פסול לישיב בסנהדרין, משום שחסרה בנפשו מידת הרחמים, ואילו כאן הורו לנו חז"ל שישים עצמו אכזרי על בניו ובני ביתו?

אלא סוד הענין הוא: רבותינו ראו ברוב חכמתם שמפריעים רבים יכולים לצמוח מבני ביתו לשקידה בתורה, ועל כן הזהירו להשתמש במידת האכזריות, אבל באמת לא יקנה בנפשו מידה זו והיא לא תעשה בו רושם, רק בשעת הלימוד צריך להסיח דעת מצערם, וכך יגמול עמם חסד כי כך רצונו של הקב"ה, וצרכיהם יתמלאו לטובה, שהרי הכל הוא ניסיון מאת השם כדי להגדיל שכרו.

וכך כתב שם: "אך באמת כמו שהיצר רוצה לבטלו אף במידת החסד ומשתמש בכל האמצעים, מוכרח האדם לעול התורה גם כן להשתמש בכל האמצעים - אף להיעשות אכזרי. ובאמת אינו קונה בנפשו ח"ו אכזריות, אך צריך להתנהג למעשה גם לשלוט במחשבתו להסיח דעת מצערם כאילו היה אכזרי, אך באמת לא יפסיד זה במידותיו כי זהו מידת החסד האמיתית, וכך רצונו של הקב"ה, ואין בזה שום הפסד, ומה שצריך להסתדר יסודר בלאו הכי. והוא רק נסיון מהקב"ה להגדיל שכרו, וכידוע בפועל מהגר"א זצוק"ל שקיים כל זה".

היוצא מדבריו, פעמים על האדם לנקוט באכזריות כביכול, על מנת שיהיה מסוגל להתעלם מכל המפריעים הסובבים אותו, וכך יוכל להמשיך בלימודו. כי המתבטל מלימודו מפני כל הפרעה קלה, הוא מן הנמשכים אחר עצת היצר העושה שימוש בכל התחבולות שברשותו - הכל בכדי לבטל את האדם מלימודו.

נוכחנו לראות בזה את רעתה וגנותה של מידת האכזריות - עד כמה האדם צריך להרחיק את עצמו ממנה. וכן הראנו לדעת כי התורה הקדושה צייתה עלינו מצוות רבות על מנת להשיג בקרבנו מידת הרחמנות ולהתרחק ממידת האכזריות. אך לפעמים יש לעשות בה שימוש במידה ובמשורה, כגון נגד רשעים ולצורך עסק התורה וכדומה.

ה' יהיה בעזרנו שלא נתעה בזה ונדע כיצד להתרחק כמטחווי קשת ממידה זו, ונעשה בה שימוש רק לצורך עבודתו יתברך שמו.

אמת

פתיח דבר:

במאמר הבא נעסוק בעזה"ת במידה אשר אמורה להיות נר לרגלנו בכל צעד ושעל - "מידת האמת".

אנשים רבים בטוחים כי הם נוהגים בכל מעשיהם ודיבורם רק על פי האמת. אך בדיקה קלה שיעשה כל אחד עם עצמו תוביל אותו למסקנה שאין הדבר כן, כי מטבע האדם לשנות בדיבורו ולרמות במעשיו.

נדון בצורך לעבוד על מידה חשובה זו - לדקדק לקיים את כל היוצא מפינו בכדי שלא נהיה בכלל אלו שנאמר עליהם (תהלים קא, ז): "דובר שקרים לא יכון נגד עיני". הדברים נוגעים בין לדיבור בין למחשבה ובין לכתיבה. עוד נעסוק במעלותיה של מידה זו, ובהקפדה המופלגת של תורתנו הקדושה על מי שאינו מדבר אמת עד לתכלית הדקדוק. וכן נביא מעשי רב מגדולי ישראל מהם ניתן להפיק לקח עד כמה השלימו נפשם במידת האמת, ומה רבה היתה סלידתם מאמירת דברים שאינם מדויקים וקל וחומר משקר של ממש.

"האמת כבדה, על כן נושאייה מועטים"...

כדי לשלול את המחשבה הנפוצה כי רוב בני האדם אנשי אמת הם, נפתח את המאמר עם משפט נוקב אשר מקורו מהספר אמונות ודעות (פרק

קב _____ מידות דיליה

ד) מאת רבינו סעדיה גאון זצ"ל שכתב: "האמת כבדה, על כן נושאה מועטים".

הגאון רבי חיים פרידלנדר זצ"ל הסביר היטב את טעם הדברים (שפתי חיים מידות ח"א עמ' יט): כך הוא טבעם של בני אדם, גם אם אינם משקרים בכוונה תחילה מכל מקום הם עלולים לסלף, לשנות, ולהוסיף בפרטי הדברים וברמת דיוקם. וככל שהם אינם דבקים במידת האמת, אין הם מקפידים ומדקדקים בראיית ושמיעת הדברים, וממילא בהכרח שלא ידייקו בדיבורם, כי בעבורם די ב"חצי אמת", למרות שביהדות "חצי אמת" - הוא בבחינת שקר מוחלט.

וזאת מפני שהאדם עצמו אינו מודע עד כמה רחוק הינו ממידת האמת ועד כמה הוא אינו מדייק החל משעת הראיה או השמיעה וכלה בדיבור.

עוד עלינו לדעת כי ענין האמת והשקר אינו נוגע רק ביחס "לדיבור" של האדם אלא, כפי שהתבטא הגאון רבי אברהם גרודזינסקי זצ"ל, גם ביחס ל"מעשי" האדם שייך אמת ושקר. וכפי שעוד נביא לכך דוגמאות בהמשך המאמר.

"להגזים"?! זה נקרא לשקר!

אחד מנדבכי העבודה ב"בית התלמוד דקלם" היה בענין מידת האמת, הדבר התבטא למעשה בדיוק המוחלט בדיבור, כגון כאשר נשאלו התלמידים שם מה השעה, הם לא ענו "בערך" אלא הקפידו לומר את השעה המדויקת.

המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל נשאל פעם האם מותר לאדם להגזים בדבריו? נענה המשגיח זצ"ל ואמר: מה זה "להגזים"?! זה נקרא לשקר!

מסופר על מלמד דרדקי אחד, אשר לימד את הפסוקים בחומש עם ביאורי המילים, וכאשר לימד את הפסוק "לא תגנוב" תירגם זאת לילדים באופן הבא: "לא תגנוב" - "לא תמצא מציאות"...

כי זו דרכם הנלוזה של בני האדם, למרות שהם מגדירים את עצמם

כ"דוברי אמת" הם אינם מודעים לשקר המעורב בדבריהם ובמעשיהם, הם מכנים זאת כ"הגזמה", "שינוי" או "הוספה" וכיוצא בזה.

"אל יברא - שכולו דובר שקרים"

וכבר אמרו חז"ל במדרש רבה (בראשית פ"ח ה) שכאשר בא הקב"ה לברוא את האדם, אמרה מידת האמת: "אל יברא - שכולו דובר שקרים".

כלומר כך הוא טבע האדם מעצם ברייתו - לשקר בדבריו, שקרים גדולים ושקרים קטנים של מה בכך, אי דיוקים, שקרים הפוגעים בזולת או סתם פטפוטי דברים. עד כדי כך שקשה לו לאדם לספר דבר מה - אפילו קטן ופשוט ביותר, בלי לתחוב בו איזו גוזמה או תוספת כלשהיא.

את הסיבה לכך הסביר הגאון רבי שמשון פנקוס זצ"ל (תפארת שמשון פרשת מטות עמ' שלח): אדם מתרגל שמן המצבים המסובכים ביותר אפשר להיחלץ בקלות עם מילה אחת של שקר, וכך לחסוך מעצמו הפסדים רבים או לחילופין אי נעימויות.

הרגל זה נעוץ בו מקטנות - ילד בטבעו תוסס ומשתולל, ובכל עת נכשל בעשיית דברים שאינם הגונים, כבר אז הוא מבחין כי שקר קט יכול לפטור אותו מעונש. ומאחר שילד הוא קטן וחלש, השקר הינו אמצעי ההגנה היחיד שתחת ידו מול העונש המאיים, וכך ההרגל הופך לטבע. ועד לסוף ימיו מרגיש האדם כי עם בעיות רבות בחיים ניתן להתמודד באמצעות שקר קטן, כך מתרגלים להם רוב האנשים לא להיות מדוברי האמת.

אמור "לא מצאתי!"

בוא וראה עד היכן הדברים מגיעים, עד כמה יש לו לאדם לדקדק בדיבורו:

פעם הציעו בפני החזון איש זצ"ל קושיא בסוגיא, החזון איש זצ"ל אמר לשואל שיטול ספר מסויים הנמצא בבית ויעיין בו, וימצא בו בשולי הגיליון שכבר העיר הוא זאת. אותו שואל חיפש את הספר ולא מצאו - "הספר

קנב _____ מידות דיליה

איננו, אמר לחזון איש זצ"ל, תיקנו החזו"א זצ"ל ואמר לו: אל תאמר:
"הספר איננו", הגד: "לא מצאתי"!

למדנו מכך עד היכן הגיעה הקפדתו של החזון איש זצ"ל לומר אמת,
אפילו על מילה קלה בעלמא שתשמע אך ורק על פי האמת הנוקבת.

ננקוט דוגמא נוספת: מצוי מאוד שאדם פונה לרעהו ומצטט לו גמרא
פלונית ומבקש ממנו שיסביר לו את הדברים, רעהו אינו זוכר כלל את
דברי הגמרא. אך במקום להשיב - "לא זכורים לי דברי הגמרא" או "לא
למדתי את הגמרא" וכדומה. הוא עונה לו "אכן דברי הגמרא אינם ברורים",
וגם זה בכלל דבר שקר.

הדברים נוגעים למעשה, וכל אחד יכול להיכשל בזה כמה וכמה פעמים
ביום. והאמת היא כי הרוצה להצליח בזה ולהיות דובר אמת, עליו להשקיע
כוחות רבים ולטרוח ולהקפיד על דברים מעין אלו על מנת שאט אט יקנה
בנפשו את מידת האמת.

חינוך הלשון לדבר אמת

ראוי להבהיר, כדי שאדם ירגיל את עצמו לא להיכשל בדברי כזב, לא
די רק בהתרחקות מהשקר אלא עליו לחנך ולהרגיל עצמו לדבר דברי אמת
בכל עת שיוכל!

וכבר אירע מעשה בחסיד אחד שהתפאר לפני האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל
כי הוא מחנך את ילדיו שלא ישקרו ולא יכזבו, והוא שם בפניהם דגש רב
- לא להעלות על שפתותיהם שום בדל שקר. הגיב הרבי מסאטמאר זצ"ל
ואמר: לא מספיק להרחיקם מן השקר, צריכים גם לחנכם לדבר אמת!
וציטט את לשונו של הרמב"ם זצ"ל (הלכות שבועות פ"ב ה"ח): "צריך להזהר
בקטנים הרבה וללמד לשונם דברי אמת".

הרי שלא די להתרחק מהשקר, אלא עליו להרגילם באופן חיובי - לדבר
"דברי אמת"!

דברי אמת - היוזב גמור!

ויש החושבים כי דיבור דברי אמת וההתרחקות מדברי שקר הם בגדר "מעלה" או "מידה טובה", אך אין הדבר כן אלא מדובר בחיוב והכרח!

הלוא כתיב (דברים י, יב): "ועתה ישראל מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוקיך". נמצא שכל תפקידו של האדם עלי אדמות הוא ליראה את ה' אלוקיו. וכתוב בתהלים (לב, יב-יד): "לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם, מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה". הרי שבכדי להגיע ל"יראת שמים" על האדם לנצור את שפתיו מלדבר מרמה, ואם כן אין לך חיוב גדול מזה.

והלוא דיבורי אמת ויראת שמים צועדים יחדיו, דבר זה למדים אנו ממה שאומרים קודם התפילה בכל יום: "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו". וזאת על דרך דברי הגמרא במסכת ב"ב (דף פח:): "אמר רבי הושעיא: הכא בירא שמים עסקינן, כגון רב ספרא דמקיים בנפשיה "ודובר אמת בלבבו".

על כל פנים נמצינו למדים כי להיות "דובר אמת" אין זה רק בגדר מעלה אלא מדובר בחיוב גמור!

דיבורי אמת - זה כל האדם!

יתירה מזו יש ללמוד מפירושו של הגאון הרב אבן עזרא זצ"ל על הפסוק (תהלים טו, ב): "הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו" - שכתב לפרש: "דובר אמת בלבבו" - "והוא כל האדם".

מדבריו למדנו כי אין זה רק בגדר מעלה או יתרון אלא זוהי הצורה הנכונה של כל האדם, ולולי זאת הוא אינו בגדר "אדם", מפני שכל שלימותו באה רק על ידי שהוא דובר אמת!

מדוע סיכנה אסתר את נפשה ואת כלל ישראל?

ואולי מזה הטעם מצינו בדברי ימינו שצדיקים נכנסו לכלל סכנת נפשות בכדי לא להעלות על שפתותיהם דבר שאיננו אמת:

קבד _____ מידות דיליה

על הפסוק (אסתר ז, ו): "ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה" אומרים חז"ל במסכת מגילה (דף טו): "אמר רבי אלעזר: מלמד שהיתה מחווה כלפי אחשורוש ובא מלאך וסטר ידה כלפי המן".

והדבר פלא, הלוא אסתר המלכה מוסרת את נפשה לבוא אל המלך אשר לא כדת, והיא וכל בית ישראל צמים ג' ימים, וכאשר היא כבר באה לפני המלך ובא לו הרגע המכריע בשאלתו של אחשורוש "מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו ליבו לעשות כן", היא מחווה בידה על אחשורוש, כלומר: אתה בעצמך האיש הצר והאויב הרע הזה...

היתכן? הרי היא מאבדת בידיים כעת את עצמה ואת כל בית ישראל?

מכאן, אמר הסבא מקלם זצ"ל בכתביו (חנוכה ופורים עמוד קמג), אנו רואים שמדובר בדרך חיים, צריכים ללכת עם האמת... ומכיון שלא זוה אסתר המלכה ע"ה מהאמת - לא יצא חלילה שום מכשול מתחת ידה, ונעשה נס ובא גבריאל המלאך וסטר ידה כלפי המן.

מדוע נקרא יתרו "כהן מדין"?

עוד מצינו כדבר הזה, הנה הפסוק אומר בריש פרשת יתרו (שמות יח, א): "וישמע יתרו כהן מדין חותן משה". והקשה בזה מרן הרב שך זצ"ל: התינוח התואר - "חותן משה", הלוא אין לך תואר למעלה ממנו. אך מדוע הזכירה התורה בד בבד את עוונותיו של יתרו שהיה "כהן מדין"? איזה שבח ומעלה יש בזה שיתרו הוא "כהן מדין"?

אולם יתרו היתה בו מידה אחת - ביקוש האמת. וכמו שפירש רש"י זצ"ל על הפסוק (שמות יח, יא): "מכל האלהים" - "מלמד שהיה מכיר בכל עבודה זרה שבעולם, שלא הניח עבודה זרה שלא עבדה".

יתרו עסק במשך כל חייו בחיפוש האמת ומשום כך עבד את כל מיני עבודה זרה שבעולם, אולי באחד מהם תמצא נפשו מרגוע ויכיר את דת האמת. ונכון לאותו זמן הוא לא עבד עבודה זרה כמצות אנשים מלומדה אלא בכל הכח, אך כאשר גילה הוא מעצמו את האמת והכיר בשקרה של

כל העבודה זרה, הוא לא התחשב בשום דבר לא במעמד לא במשרה לא בכסף ולא בכבוד, ואף לא נבהל מ"חרם חברתי", אלא הוא חצה את הקווים ובא להסתופף בצילה של האמת, תוך שהוא מסכן אפילו את נפשו בכך שעשה ברית מילה במסירות נפש.

וכמו שאמרו חז"ל במדרש רבה (שמות פ"א לב): "ולכהן מדין שבע בנות" (שמות ב, טז), והלא הקב"ה שונא עבודת כוכבים, ונתן מנוס למשה אצל עבודת כוכבים? אלא אמרו רבותינו: יתרו כומר לעבודה זרה היה וראה שאין בה ממש וויתר עליה והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה. וקרא לבני עירו ואמר להם: עד עכשיו הייתי משמש אתכם, מעתה שאני זקן בחרו לכם כומר אחר. עמד והוציא כלי תשמישי עבודה זרה ונתן להם הכל. עמדו ונדוהו שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו מלאכה ולא ירעו את צאנו, וביקש מן הרועים לרעות צאנו ולא קבלו, לפיכך הוציא בנותיו".

הרי שיתרו לא שת את לבו לנידויים וחרמות אלא עזב את הכל למען דת האמת. ולכן התורה מציינת את היותו "כהן מדין" כשבח ומעלה, כי גם כאשר היה "כהן מדין" ודבק בעבודה זרה באופן האדוק ביותר, לא היה זה אלא מפני ביקוש האמת שפיעם בקרבו.

למדנו מכל זה את גודל ביקוש האמת אשר היה לו ליתרו, עד שהיה מוכן למסור נפשו ולהכנס בסכנת מיתנה בכדי להתגייר, זאת על אף העובדה שמצרים היתה בזמנה מעצמה אדירה, והוא שימש כאחד משלשת היועצים הנכבדים ביותר במלכותו של פרעה, בכל אופן - עזב את הכל.

וכל זה למה? - למען האמת!

מידת האמת של הסטייפלר זצ"ל בצעירותו

הנהגה זו היתה נר לרגלם של גדולי הדורות גם בני זמננו, נביא לכך דוגמא אחת מיני רבות:

בתקופה בה נאלץ הגאון רבי יעקב ישראל קניבסקי זצ"ל לשרת בצבא הרוסי, הוטל עליו לשמור ולהגן על בית חולים מסוים. ההוראה שקיבל

קבו _____ מידות דיליה

היתה - כי כאשר יבחין בתנועה חשודה הוא יירה ברובה שברשותו, ושמע קול הירייה יכניס את כל צוות בית החולים לכוננות.

הסטייפּלר זצ"ל שהיה עייף מעמל היום - נרדם על משמרתו, וכך ללא שימת לב נפלט כדור מרובהו. תיכף ומיד כל בית החולים עבר למצב כוננות והכל ציפו בחרדה לבאות... כאשר לא ארע מאומה, אנשי הצוות נרגעו, ויצאו ושאלו את הסטייפּלר זצ"ל - מה ראית ומדוע ירית?

באותו רגע חלף הרהור בלבו, הן יכול אני לשנות מהאמת, ולתרץ בפניהם כי ראיתי דבר מה חשוד ולכן יריתי, אך מיד נחרד מעצם המחשבה - להוציא ח"ו דבר שקר מפיו, והחליט בעזות דקדושה לומר להם את כל האמת! הוא ענה בפשטות: נרדמתי על משמרתי ונפלט לי כדור מהרובה.

תיכף ומיד תפסוהו החיילים והכניסוהו למאסר במקום אשר הפושעים הגדולים אסורים שם, וגזרו את דינו למות בתליה. לימים, סיפר הסטייפּלר זצ"ל כי הוא לא פחד ולא חשש כלל, גדול היה בטחונו בה' יתברך כי יצילהו שהרי "שומר מצוה לא ידע דבר רע", והלא כל מעשיו היו לשם שמים. ולכן אף שבדרך הטבע לא היה נראה איזשהו פתח להצלה, כלום היד ה' תקצר?

ואכן, ישועת ה' כהרף עין, לאחר שלושה ימים ביום הולדת הקיסר, העניקו חנינה לאסירים ביטחוניים רבים ובתוכם הסטייפּלר זצ"ל, וכך הוא יצא לחופשי.

נביא דוגמאות רבות מהן ניתן ללמוד מהי גודל ההקפדה הנצרכת במידת האמת, הן ב"דיבור אמת" והן ב"כתיבה" שתהיה כתיבת אמת או אפילו החובה להקפיד על "אמת בלב".

לדבר בלשון רבים בגלל נימוס?...

נתחיל עם "אמת בדיבור".

כתוב בתורה (שמות י, יז): "ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו לה' אלוקיכם ויסר מעלי רק את המות הזה".

כאשר פרעה בא למשה רבינו ע"ה לבקשו שיתפלל להקב"ה על מנת שיסיר ממצרים את אחת המכות - הוא פנה אליו בלשון רבים "והעתירו לה' אלוקיכם", ומבאר הרמב"ן זצ"ל מדוע פרעה אמר בלשון רבים, וז"ל: "והעתירו אל ה' אלוקיכם - לשניהם, כי כן יאמר פרעה בכל פעם דרך מוסר, כי יודע פרעה כי משה הוא המעטיר, כי כן אמר לו: "למתי אעתיר לך", "והעתרתי אל ה'", "אפרוש כפי אל ה'", כי לא ידבר משה בזה לשון רבים ולא יוציא שקר מפיו".

נמצאנו למדים מדברי הרמב"ן זצ"ל, מה היה גודל הדקדוק של משה רבינו ע"ה בדיבורו שיהיה אמת גמור מכל הבחינות, אף כי מדרך הענווה לייחס את מעשה עצמו בלשון רבים, ואם כן משה רבינו ע"ה העניו מכל אדם היה יכול לכלול את עצמו בלשון רבים ולומר "והעתרנו אל ה'" אף על פי כן הקפיד לא לסטות אפילו במשהו מדיבור האמת, ואמר בלשון יחיד "והעתרתי", כפי שכך היה באמת.

כתבת "אנו מתפללים" - זה נראה שקר...

הגאון רבי אברהם יפהן זצ"ל סיפר על מידת האמת של הגאון רבי זונדל מסלנט זצ"ל כעין זה: פעם קיבל הגאון רבי זונדל זצ"ל מכתב מאחד מתלמידיו בחו"ל ובו ביקש ממנו שיתפלל בעד רפואת אשתו, ציוה רבי זונדל זצ"ל את משמשו שיכתוב לו תשובה בשמו כי הוא אכן מתפלל עבור החלמתה. המשמש ערך מכתב קצר והגישו לידי רבי זונדל זצ"ל כדי שיחתום עליו.

עיין רבי זונדל זצ"ל במכתב, סלקו מעליו באמרו: לא אוכל לחתום על דבר שקר... אמרתי לך לכתוב "אני מתפלל", ואתה כתבת כי "אנו מתפללים" - בלשון רבים - והרי זה נראה כשקר, כי אין כאן רבים. שינה המשמש את לשון המכתב ללשון יחיד - כרצון רבי זונדל זצ"ל, ורק אז חתם עליו.

סיים הגאון רבי אברהם יפהן זצ"ל את סיפורו ואמר: ראו עד היכן דקדק אותו צדיק במידת האמת, למרות שאפשר לומר כי דרך ענוה היא לכתוב בלשון רבים, בכל זאת העדיף ללכת עם האמת המוחלטת, כי האמת קודמת לכל!

והם הם הדברים המבוארים בדברי הרמב"ן זצ"ל דלעיל.

קבח _____ מידות דיליה

"היא אמו" - רק בת קול יכולה לומר!

עוד יש ללמוד יסוד זה מדברי הגמרא במסכת מכות (דף כג:) שבשלושה מקומות הופיע רוח הקודש - אחד מהם היה בבית דינו של שלמה, וזה לשון הגמרא: "בבית דינו של שלמה דכתיב (מלכים א' ג, כב): "ויען המלך ויאמר תנו לה את הילד החי והמת לא תמיתוהו כי היא אמו". ושואלת הגמרא: "מנא ידע, דילמא איערומא מיערמא"? (כלומר - מנין ידע שלמה המלך ע"ה לומר בהחלטיות "כי היא אמו", אולי הערימה עליו?) מתרצת הגמרא: יצאה בת קול ואמרה "היא אמו".

מבואר מהגמרא כי מילים אלו שהוזכרו בפסוק: "היא אמו" - לא שלמה המלך ע"ה אמרן אלא בת קול שיצאה מהשמים.

ויש לתמוה על זה טובא, מדוע הוצרכה הגמרא שבת קול אמרה זאת, וכי לא יכל שלמה המלך ע"ה החכם מכל אדם לומר מעצמו "היא אמו", והרי מלבד זאת היו לו ראיות ברורות וגם אומדנא דמוכח שהיא אמו, ומדוע הוצרכנו לומר שבת קול אמרה זאת?...

בספר חידושי הלב (בראשית עמוד קמז) כתב לתרץ זאת על פי דרכנו: אף על פי שהיו לו לשלמה המלך ע"ה ראיות ברורות מכח אומדנא דמוכח שאכן היא אמו, ובדיני ממונות או בדיני נפשות ניתן לסמוך על ראיות מעין אלו ולפסוק את הדין על פיהן. אך בכל זאת, על מנת להוציא מהפה את הדיבור "היא אמו" - נדרש בירור מוחלט ללא שום חשש ולו הקלוש ביותר, משום שדיבור היוצא מפי האדם עליו להיות אמת בהירה וברורה ללא שום רבב!

"עולה לא נמצא בשפתיו" - דייקא!

ולכן מצינו שנכתב על אהרן הכהן (מלאכי ב, ו): "תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו" ויש לדייק את לשון הפסוק "בשפתיו" - מדוע לא כתיב "ועולה לא נמצא בו"?

אלא - היה אומר הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, הדבר בא לרמוז לאותה ששינוי במסכת שבועות (דף לא): "מנין לנושה בחבירו מנה, לא יאמר אתבענו

במאתיים כדי שיודה לי במנה, תלמוד לומר: "מדבר שקר תרחק", ושם מדובר באדם ישר, ושום עוולה לא תימצא במעשיו - רק בשפתיו לא דיבר אמת, וכל זאת מתוך כונה להגיע בדרך זו לביצוע של האמת הצרופה, אמנם אף על פי כן אין לשנות כמלוא נימה מן האמת, וזה שכתוב "ועולה לא נמצא בשפתיו".

נפלא!

הזהירות מ"למדו לשונם דבר שקר"

ומזה הטעם מצינו בגמרא במסכת סוכה (דף מו:): "אמר רבי זירא: לא לימא איניש לינוקא דיהיבנא לך מידי ולא יהיב ליה, משום דאתי לאגמוריה שיקרא, שנאמר (ירמיה ט, ד): "למדו לשונם דבר שקר". כלומר - לא יאמר אדם לילד "אקנה לך חפץ, צעצוע או סוכריה", ולבסוף הוא לא יקנה לו, כי הדבר עלול להרגילו לדיבורי שקר. ואף שיש לו הסברים צודקים ומניחים את הדעת מדוע הוא איננו קונה לו - בכל זאת הדבר אסור, מפני שבזה הוא מלמדו לדבר שקר, להבטיח ולא לקיים.

גם אם מותר - לא ירגיל נפשו לדבר שקר!

עוד יש להביא ראיה נפלאה ליסוד זה.

איתא במסכת יבמות (דף סג): "רב הוה קא מצערא ליה דביתהו, כי אמר לה עבידי לי טלופחי - עבדא ליה חימצי, חימצי - עבדא ליה טלופחי. כי גדל חייא בריה אפיך לה, אמר ליה: איעליא לך אמך, אמר ליה: אנא הוא דקא אפיכנא לה, אמר ליה: היינו דקא אמרי אינשי: דנפיק מינך טעמא מלפך את לא תעביד הכי שנאמר (ירמיהו ל, ד): "למדו לשונם דבר שקר".

כלומר, אשתו של רב היתה מצערת אותו - בכל יום הכינה לו אוכל שונה ממה שביקש, באחד הימים התפלא רב לגלות שאשתו הכינה לו בדיוק את אשר ביקש, כשבדק זאת מצא שבנו אשר התוודע למעשי אמו, היה מבקש ממנה בשם אביו כי תכין לו דבר אחר ממה שביקש אביו, וכך

קל מידות דיליה

הכינה עבורו את מה שרצה. ומכל מקום רב כאשר גילה זאת לא היה מרוצה כלל, משום שנאמר בפסוק: "למדו לשונם דבר שקר".

הקשה על זה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א (ארחות יושר ערך אמת): לכאורה קשה איך לא עלה בדעת רב עצמו לעשות כן עד אשר שמע מבנו והלא רעיון פשוט הוא, אלא צריכים לומר כי רב היה מושרש כל כך במידת האמת עד שלא עלה בדעתו כלל שניתן לשנות מהאמת.

ועיי"ש במהרש"א בח"א שכתב: "גם כי הכא - שראוי לומר לכבוד אביו שקר, מכל מקום כדי שלא ירגיל האדם בכך לא יאמר שקר גם במקום הזה. והיינו דכתיב: "למדו לשונם".

כלומר - גם כאשר מצד הדין יכול לשנות בדיבורו, אך כדי שלא ירגיל אדם עצמו בכך, ראוי להימנע מכל נדנוד של דבר שקר.

"ודובר אמת בלבבו"

עד כאן עסקנו בכל הנוגע לדיבורי אמת, אמנם יש בזה עוד ענין: לא רק על הדיבור צריכים להקפיד שיהיו דבריו מכוונים על פי האמת, אלא גם על המחשבה - על האדם לדאוג לקיים את כל מחשבותיו בכדי שלא יחשב למפרע כמשקר במחשבה, וזהו שנאמר "ודובר אמת בלבבו"!

נביא לזה שתי דוגמאות:

הגמרא במסכת בבא בתרא (דף פח.) אומרת: "הכא בירא שמים עסקינן, כגון רב ספרא דקיים בנפשיה "ודובר אמת בלבבו". ופירש הרשב"ם זצ"ל בזה"ל: "רב ספרא היה קרי קריאת שמע, ואמר ליה ההוא גברא הב לי עסקך בכך וכך מעות, וסבר דמשום מיעוט דמים הוה שתיק, והעלה לו דמים מרובים, ולאחר תפילתו לא רצה לקבל אלא במיעוט מעות הראשונות, משום דגמר בלבו להקנות בכך".

מבואר מזה שעל מידת האמת למצוא ביטוי מעשי לא רק בדיבור אלא אפילו במחשבת הלב - וכל מה שהרהר והחליט, ראוי לו לקיים, שלא יזוז מהאמת כמלוא נימה, וידאג להוציא אל הפועל את אשר חשב בלבו.

"עקידת יצחק" - מידת האמת של אברהם אבינו ע"ה

דוגמא שניה יש ללמוד מפרשת עקידת יצחק.

התורה מספרת שכאשר הקב"ה ציוה את אברהם אבינו ע"ה להקריב את בנו יצחק לעולה, הוא השכים בבוקר על מנת לקיים את המצוה בזריזות. אמנם כשהכל כבר היה מוכן, הקב"ה לפתע אומר לו (בראשית כב, יב): "אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני". כאן מתפתח לו דבר מוזר, אברהם אבינו ע"ה מבקש רשות לעשות בבנו יצחק לפחות חבלה כל שהיא, וכמו שפירש רש"י זצ"ל: "אמר לו: אם כן לחנם באתי לכאן, אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם", ואכן יש לציין כי בחז"ל קיימת דעה האומרת שאברהם ע"ה הוציא מבנו רביעית דם (עיין מכילתא דרשב"י פ"ו פרשה ב).

גם לאחר מכן, אברהם אבינו ע"ה לא הסתפק בזה ורצה להעלות איל במקומו של יצחק לקרבן, וכלשון הכתוב (בראשית כב, יג): "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו".

וכאן יש לתמוה: מדוע נדחק אברהם אבינו ע"ה בכל כוחו לעשות רושם בבנו יצחק ולהוציא ממנו דם? וכן מדוע חיזר אחר האיל להביאו כקרבת תחת יצחק בנו? כלום מטרת העקידה היתה להביא קרבן או לשפוך דם? הלוא עיקרה היה הניסיון שהקב"ה העמידו אם יקיים את מצותו, וכאשר לא הקריב את יצחק בנו - הכל היה על פי רצון וציווי ה', כבר יצא ידי חובתו ומטרתו בוצעה, הוא עמד בניסיון הקשה ביותר וכך עלה והתרומם מעל הטבע לשיא המדרגה העליונה, הוא הראה וגילה את לבו הנאמן להקב"ה, ואם כן לשם מה חשוב לבצע בבנו חבלה?

את התירוץ לזה ביאר הגאון רבי חיים זייצ'יק זצ"ל (אור חדש ח"ב עמוד תרצב) על פי יסוד נפלא בענין ההנהגה של "ודובר אמת בלבבו": אברהם אבינו ע"ה הרגיש בעצמו שאם לא יעשה איזו פעולה של ממש שבה יתן ביטוי לביצוע והגשמת רגשותיו ומחשבת מסירות נפשו להתעלות על עצמו ולהעלות את יצחק בנו לעולה - תיחלש נפשו ותיפגם.

קלב _____ מידות דיליה

וכל זאת למה? מפני המחשבה שהיתה בו להקריבו לעולה, ואם לא יעשה מאומה, זה יכול להיראות כחוסר אמת, ועל כן שאף בכל מאודו להוציא מחשבתו אל הפועל!

ואכן כך כתוב בספורנו זצ"ל על הפסוק (בראשית כב, יג): "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו, וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו" - "תמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו, על דרך "ודובר אמת בלבבו"!

נורא!

"היום כ"ז אב - לא כ"ו אב"...

אכן, לא די בדקדוק שכל דיבוריו יהיו אמת וגם מחשבות לבו יהיו אמת אלא גם כתיבתו עליה להיות כתיבת אמת! מעשה בענין סיפר אחד מתלמידי ישיבת "פורת יוסף":

לאחר שנבחנתי אצל הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל על הלכות איסור והיתר - שו"ע ונושאי כלים, ביקשתי ממנו לקבל תעודת סמיכה והורמנא דרבנן "יורה יורה" כפי שהיה נהוג בישיבה. הלכתי תחילה אל הסופר שיכתוב וישרטט עבורי את התעודה, ולאחר מכן ניגשתי אליו שיחתום עליה. בתחילה - סירב ברוב ענוותנותו לחתום ראשון לפני הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל.

הלכתי איפוא, אל הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל אשר אישר לי את התעודה בחתימתו, חזרתי שוב אל רבינו זצ"ל, והנה הוא מבחין בתאריך הנקוב בתעודה: כ"ו מנחם אב. מיד אמר לי: לא אוכל לחתום, מפני שהיום אינו כ"ו - אלא כ"ז באב. תמהתי: ומה בכך, וכי יש פה חשש כלשהו כמו ב"שטרי חוב המוקדמין - פסולין"?...

למשמע שאלתי, הרצינו פני רבינו זצ"ל, ואמר לי הסכת ושמע! פעם בא תלמיד מישיבת "פורת יוסף" בעיר העתיקה אל הגאון רבי עזרא עטיה זצ"ל, בעת יושבו במעונו בעיר החדשה על מנת להחתימו על מכתב מסויים.

העביר ראש הישיבה זצ"ל את עיניו הטהורות על המכתב והבחין שנאמר בו "אנו החותמים מטה פה ירושלים העתיקה", וסרב לחתום: "איך יכולני לחתום עליו בזמן שאני יושב בעיר החדשה?"

הפציר בו התלמיד שיעשה מבוקשו, המכתב נחוץ לו מאוד, הענין דחוף ואינו סובל דיחוי. התעשת ואמר לו: "בוא עמי ונלך מיד לעיר העתיקה, שם אחתום לך"...

סוף דבר היה, שאילצני רבינו זצ"ל לגשת שנית אל הסופר כדי שיתקן את התאריך באופן מדוייק, רק אז נאות לחתום על התעודה.

"קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת"

עתה כדאי להתבונן בדברי רבותינו זצ"ל אשר האריכו רבות במעלת האמת. ונצטט מדברי הספר אורחות צדיקים:

"הנשמה נבראה ממקום רוח הקודש, שנאמר: 'ויפח באפיו נשמת חיים'. ונחצבה ממקום טהרה, ונבראת מזהר העליון מכסא הכבוד, ואין למעלה במקום קדשי הקדשים שקר אלא הכל אמת, שנאמר (ירמיה י, ז): 'וה' אלוקים אמת', והאלוקים עשה את האדם להיות ישר, וחותרו של הקב"ה אמת, וכתוב (תהלים קא, ז): 'דובר שקרים לא יכון לנגד עיני'. ומי שהוא זוכה להתבונן בדברים אלו איך שהנשמות נחצבות ממקור האמת, יעשה כל עניניו באמת, ולא יכניס שקר במקום קדושת האמת - לכן אמר הפסוק (תהלים קמה, יח): 'קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת', כי הקב"ה שהוא אמת מתקרב למי שקוראו באמת.

ומי שאינו מדבר אלא אמת יחיה ויאריך ימים וינצל, והמדבר אמת, אין מעלה כמוה. וכן כתיב (תהלים קיט, קס): 'ראש דברך אמת', ונאמר (שמות כג, ז): 'מדבר שקר תרחק'. גם הרמיזות של האדם יהיו אמת, כי שכר האמת גדול מאוד".

קיומו של עולם - על האמת!

ובספר מנורת המאור (כלל שני, נר השני, עמ' 102) איתא: "יש לנו לדעת, שקיומו של עולם הוא על האמת, כמו ששינוי בסוף פרק קמא דאבות:

קלד _____ מידות דיליה

"רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלושה דברים העולם קיים, על הזין ועל האמת ועל השלום. ולא נברא העולם אלא באמת".

האמת גורמת ל"סור מרע ועשה טוב"!

החפץ חיים זצ"ל הדגיש בספריו את המעלות העצומות של מי שדובר אך ורק אמת, אחת מהמעלות היא שמידת האמת תביא את האדם לעשות כל דבר טוב, ומאידך תמנע אותו מעשות דבר רע.

מעשה באחד שעבר על כל עבירות שבעולם ובא לפני החכם שיורה לו דרך תשובה. השיבו החכם: היזהר בתכלית הזהירות להתרחק מדבר שקר ולדבר רק אמת. ועל ידי כך נעשה אותו אדם בעל תשובה גמור כי משך ידו מכל רע בכדי שלא יצטרך לשקר - ויבוש ויכלם. (ועיין במהרש"א על מסכת סנהדרין דף צב. שהביא מעשה מעין זה בשם בעל העיקרים זצ"ל).

נמצא אפוא כי מי שמדבר אמת בלבד - ימצא חן בעיני אלוקים ואדם, וימנע מעשות כל רע.

השפה בשמים - שפת אמת

עוד ממעלות האמת - היה אומר הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל: בשמים מדברים רק אמת, ואם כן מי שאינו מדבר אמת אין תפילתו נשמעת. וכה היו דבריו: בתפילת הימים הנוראים אנו אומרים "כי אתה ה' אלוקים אמת ודברך מלכנו אמת" - הפירוש: שפת שמים היא "אמת", ואם האדם חלילה אינו מדבר אמת - אין שומעים לו כלל.

כי שם בשמים אין שפה אחרת זולת - אמת!

אולי אפשר להציע סימוכין לזה ממה שאנו אומרים בתפילת שחרית: "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי, ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו" - רק אז אפשר להמשיך ולומר "וישכם ויאמר...". זו הסיבה שקודם התפילה מזכירים את הענין של "דובר אמת בלבבו", להראות כי אחרת אין התפילה נשמעת חלילה.

הדובר אמת - מאריך ימים!

עוד ממעלות האמת מבואר בחז"ל: דוברי אמת מאריכים ימים ואינם מתים שלא בזמנם. ונביא בזה את הגמרא הידועה במסכת סנהדרין (דף צז.) שם מסופר דבר נורא:

"אמר רבא: מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא. אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה, ואמרי לה רב טביומי שמיה, דאי הווי יהבי ליה כל חללי דעלמא לא הוה משני בדיבוריה. זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא וקושטא שמיה ולא הווי משני בדיבוריהו, ולא הוה מיית איניש מהתם בלא זימניה. נסיבי איתתא מינהון והווי לי תרתין בנין מינה. יומא חד הוה יתבא דביתהו וקא חייפא רישה, אתאי שיבבתה טרפא אדשא, סבר לאו אורח ארעא, אמר לה: ליתא הכא. שכיבו ליה תרתין בנין. אתו אינשי דאתרא לקמיה, אמרו ליה: מאי האי, אמר להו: הכי הוה מעשה, אמרו ליה: במטותא מינך פוק מאתרין, ולא תגרי בהו מותנא בהנך אינשי".

נתרגם: רב טביומי היה זהיר מאוד במידת האמת, ואפילו אם היו נותנים לו כל ממון שבעולם לא היה משקר. פעם הזדמן למקום אשר שמו "קושטא" (אמת), בעיר זו לא היו מתים בתוכה אנשים קודם זמנם מפני שהקפידו שלא להוציא דבר שקר מפיהם. נשא משם אשה והיא ילדה לו שני ילדים. באחד הימים הגיעה אחת השכנות לבקר את אשתו בשעה שחפפה את ראשה, כיון שאינו דבר צניעות לומר לה "היא חופפת את ראשה" אמר לה: היא איננה כאן, והשכנה הלכה. כעבור זמן מה מתו שני ילדיו על פניו. באו אנשי עירו לשאול אותו פשר דבר, וסיפר להם את המעשה שקרה. אמרו לו אנשי עירו: בבקשה ממך תצא מן העיר בכדי שלא יופיע המוות בעירנו.

מדוע נקראו "עלמא דשיקרא" ו"עלמא דקושטא"?

בביאור דברי הגמרא מצינו דברים נפלאים בספר תורת חיים על אתר, ונעתיק את לשונו: "ולא היה מיית איניש מהתם בלא זמניה וכו'. לפי שהשקר אין לו קיום והאמת יש לו קיום, כמו שאמרו: "קושטא קאי שיקרא

קלו מידות דיליה

לא קאי", לכך האמת הוא מקור החיים. וזה שאמר ירמיה הנביא "וה' אלוקים אמת" הוא אלוקים חיים. ובברכת התורה יסדו "אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו" משום דהא בהא תליא".

ממשיך התורת חיים ואומר: "וגם חזקיה בחליו כשהתפלל על החיים התחיל ואמר (מלכים ב' כ, ג): "את אשר התהלכתי לפניך באמת", כי ממנו תוצאות חיים וכל המחזיק בו מתקיים. ולכך לא הוה מיית איניש מהתם בלא זמניה. ונראה דלהכי כל דבר שאינו מתקיים נקרא שוא ושקר, דכל שוא ושקר אינו מתקיים, וזה שנאמר (ישעיה נח, יא): "וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו" - והוא מעיין המתקיים ומוציא מים בלי הפסק. אבל מעיין הפוסק מימיו כזבים כיון שאין לו קיום. ומהאי טעמא נראה הא דקרי ליה במדרש רבה פרשת אמור להאי עלמא - "עלמא דשיקרא", ולהוא עלמא - "עלמא דקושטא".

מבואר מדברי התורת חיים שכל דבר נצחי אשר יש לו קיום לעד ואינו נפסק, הוא אמת. וכל דבר הנגמר כלה ונפסק, שאיננו נצחי - קרוי שקר.

אם לא נשאל על שבועתו - יכול להישאר בגן עדן!

ועל פי יסוד זה ניתן להבין דבר תמוה. בגמרא במסכת כתובות (דף עז:): מובא מעשה ברבי יהושע בן לוי שקפץ בחיים לגן עדן ונשבע שלא יצא משם, אמר הקב"ה: "אי איתשל אשבועתא ניהדר, אי לא לא ניהדר". כלומר: אם אי פעם הוא התיר לעצמו שבועה - אזי יש לו להתיר גם עכשיו שבועתו זו, אך אם אף פעם הוא לא נשאל על שבועתו - גם הפעם איננו צריך להתיר את נדרו ויכול הוא להישאר על מקומו בגן עדן.

ויש לתמוה טובא, וכי מה אכפת לנו אם פעם נשאל על שבועתו? הלוא מותר מצד הדין להתיר נדרים ושבועות, היתכן שבגלל שהתיר כדין את שבועתו הוא יאבד את זכותו להיוותר בגן עדן?

על פי היסוד הנ"ל של התורת חיים נוכל להבין פשר דבר, כי האמת הוא נצחי וקיים לעד, ועל כן רק הדובר אמת לחלוטין יכול לקבל לאלתר את זכותו בגן עדן הנצחי. אבל אילו היה נשאל על שבועתו אי פעם, למרות

שאינן בזה שום איסור, כי מצד שורת הדין ניתן להתיר שבועה, אבל באופן כזה נמצא כי הדיבור הראשון שהוציא מפיו לא היה בתכלית האמת, וממילא אין לו מקום בגן עדן - עלמא דקשוט.

נורא נוראות!

בדרך זו ראיתי שביאר בספר אמרות חיים (עמ' קפט) את הפסוק בתהלים (קא, ט): "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני", ועל פי דברי רבינו יונה זצ"ל (ע"ש דבריו), שאכן מן הדין מותר לשאול על השבועות, ואין בכך שום עוון, ברם אין זה מתאים למידת האמת, שהרי סוף כל סוף התברר מעתה כי הדברים שהוציא מפיו לא היו נצחיים וקיימים וניתן לעקור אותם ממקומם.

מי שהוא לגמרי "דובר אמת" - הוא איש נצחי, ודיבוריו כיוצא בו - כל מילה ומילה היוצאת מפיו קיימת לעד, ואי אפשר לשנותה כחוט השערה, איש כזה, לא תתכן בו חרטה להישאל על שבועתו, אף שזה על פי דין, ורבי יהושע בן לוי תלוי היה בזה, כי עולם הבא הוא עולם האמת והנצח, ורק מי שכל מהותו היא נצחיות במידת האמת - יכול הוא להיכנס לגן עדן בחייו!

זו כוחה של מידת האמת!

כדי לשבר את האוזן נביא כמה עובדות מאלפות השזורות בחייהם של גדולי ישראל זצ"ל מהם נוכל ללמוד עד כמה דבוקים היו במידת האמת ומה היתה גודל הקפדתם לא לשנות או להחליף את דבריהם, מאידך גיסא נבחין גם במיאוס הגדול אשר אחזם אל מול כל דיבור שאיננו אמת.

מדוע נזהר הגאון מטשעבין זצ"ל לפתוח את המקרר?

גודל זהירותו של הגאון מטשעבין זצ"ל לקיים כל דיבור שיצא מפיו מן המפורסמות היו. ומסופר כי פעם נשאל על ידי מאן דהו אם נוהג הינו לפתוח מקרר בשבת, השיב לו הגאון זצ"ל: כי איננו פותח את המקרר גם בימי החול, מפני שלא מזדמן לו הדבר.

קלח _____ מידות דיליה

מאותו יום והלאה נזהר הגאון זצ"ל כל ימיו מלפתוח את המקרר, גם כאשר נצרך לכך - היות והוציא מילה מפיו כי אינו פותח את המקרר!

הוא אף לא יכל לסבול שום סטייה ולו הקלה ביותר מן האמת הפשוטה.

אחד מוותיקי תלמידיו, עוד מגליציה ארץ הולדתו, נכנס אליו למעונו לביקור חג, ורבינו זצ"ל קבלו כדרכו בדברי תורה מעניינא דיומא, אותו יהודי נזכר כי ברצונו לבקר גם אצל האדמו"ר אשר בצלו הוא חוסה וזמני קבלת הקהל אצלו קרבים, לכן אמר לגאון זצ"ל כי אינו רוצה להטריחו יותר וכדומה - בזה רצה לרמז לו שברצונו לצאת.

פנה אליו רבינו זצ"ל בעדינות ואמר: תמהני עליכם, אם ברצונכם ללכת תלכו, מדוע צריך לומר דברים אחרים...

הקפדתו של הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל על מידת האמת

ידוע כי אצל הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל לא היה בא בחשבון שום ויתור על האמת. בכל פעם שנתבקש לחתום על מכתב או מסמך כלשהו בו צויין מספר התלמידים המתחנכים ב"בית מדרש גבוה", היה בודק תחילה אם המספר אכן נכון ומדוייק.

פעם אירע שבין כתיבת המכתב עד שהובא לרבינו זצ"ל כדי שיחתום עליו, עזב תלמיד אחד את הישיבה, אפילו המזכיר שהגיש לו את המכתב לא שם לזה את לבו, או שלא ייחס לעובדה זו חשיבות, במיוחד שבדרך כלל כשתלמיד עזב, כעבור יום היה תלמיד אחר במקומו. אולם רבינו זצ"ל לא אישר ולא הסכים לחתום על מכתב כזה - אסור! התנער ממנו בזעף, המספר איננו אמיתי, גם הוספה של תלמיד אחד היא שקר!

התנאי של הרב מבריסק זצ"ל

כעין זה מסופר על הרב מבריסק זצ"ל - כאשר הוצע לו שיסעו לאסוף כספים עבור ה"כולל של הגרי"ז", הסכים להצעה, אך התנה תנאי אחד קודם למעשה - בכל פעם שיבקשו כסף מנדיבים עבור הכולל, יש להדגיש בפניהם כי בכולל לומדים שלושה אברכים בלבד ולא יותר.

מדוע התנה כך הרב מבריסק זצ"ל? הוא חשש שכאשר יבואו לאסוף כספים עבור ה"כולל של הבריסקר רב", יכולים המתרימים כדרכם להפריז בכמות האברכים הלומדים, ואולי בשל כך יתנו יותר כסף, ונמצא שהנדבות לא ניתנו על פי האמת... על כן התנה את הסכמתו לדבר, שהאמת תאמר כפשוטה...

"אמור בקול שאתה שואל על זמן התפילה!"

ככלל - נפשו סלדה מכל מה שאינו אמת בתכלית, ועל כך ניתן לציין את המעשה הבא:

בבי שמשי של שבת קודש אחת, עת החל הקהל להתאסף בביתו לקראת תפילת ערבית של מוצאי השבת, מצא לנכון אחד מהנוכחים לגשת אל מקום מושבו וללחוש באוזניו, כממתיק סוד: "באיזו שעה יתחילו להתפלל תפילת מעריב"?...

צופה מן הצד, שדבר השאלה הפשוטה לא הגיע לאזניו של אי מי, עשוי היה לקבל את הרושם כי דבר סתר רב חשיבות היו דבריו - שאסור לנוכחים האחרים להיחשף אליו, רק לו ל"מקורב" אשר דין ודברים חשאיים לו עם הרב...

מרב מבריסק זצ"ל הלוא לא סבל שום סטייה מהאמת הפשוטה, על כן ננער תיכף, ואמר: "אמור בקול שהנך שואל רק מתי זמן התפילה!"

שקר! שקר! הילד רוצה סוכריה...

מעשה נוסף המלמדנו כי גדולי ישראל זצ"ל לא יכולים היו לסבול כל חריגה קלה מן האמת:

רב אחד בא להתייעץ עם רבינו הסטייפלר זצ"ל, אותו רב ניצל את ההזדמנות והביא עמו את בנו על מנת שיתברך מפיו של גדול הדור. לאחר שהסטייפלר זצ"ל ענה לו על שאלתו, אמר הרב למרן זצ"ל שהילד רוצה ברכה ממרן... הסטייפלר זצ"ל בשומעו את הדברים - התחיל לצעוק בקול גדול: "שקר! שקר! הילד רוצה סוכריה, ואתה רוצה ברכה בשבילו"...

קמ _____ מידות דיליה

מה זורעים בכדי להצמיח אמת?

נסיים עם וורט נפלא מהחידושי הרי"ם זצ"ל.

כתוב בתהלים (פה, יב): "אמת מארץ תצמח". שאל הרבי מקוצק זצ"ל את בעל החידושי הרי"ם זצ"ל: מה זורעים בכדי להצמיח אמת? השיב לו בעל חידושי הרי"ם זצ"ל: אם קוברים את השקר עמוק באדמה, צומחת מזה אמת...

זה מה שעלינו לשנן השכם והערב: אם רוצים אנו לדבוק במידת האמת, ראשית כל עלינו להתרגל לדבר אמת ובד בבד להתרחק כמטחוי קשת מן השקר!

נקנח באמירה מבית מדרשו של הסבא מקלם זצ"ל: מי שרוצה להיות אמיתי ידע מראש שלא יוכל הוא למצוא חן בעיני כולם, כי מי שרוצה לצאת ידי כולם אין ספק שינטה מדרך האמת.

הקב"ה יעזור לנו שנוכל לדבוק במידת האמת - בין בדיבור בין במחשבה ובין במעשה, ונתרחק לגמרי מכל דבר שיש בו אבק שקר, ועל ידי זה נזכה לקרבת אלוקים ועלמא דקשוט המיועדים ל"אנשי אמת בה' דבקים"!

אנוכיות

פתח דבר:

במאמר הבא נתמקד באחת המידות הגרועות ביותר - מידת האנוכיות. נבאר את ענינה ואת חולאיה, ונראה כי ביכולתה לדרדר את האדם לתוצאות נוראות ממש. נבחין גם באופנים בהם השימוש במידה זו הוא טוב וחיובי ואף חיוני לעבודת הקל, וכן נציג כמה עצות מועילות לעבוד על מידת האנוכיות.

אהבת עצמו - מבוא למפלה גדולה ונוראה רח"ל!

עוד קודם שנגדיר מהי אנוכיות ואהבת עצמו, נקדים כמה משפטים מפיהם של הסבא מקלם זצ"ל והמשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל אשר התבטאו על מידה זו בחריפות גדולה.

הסבא מקלם זצ"ל אמר: אהבת עצמו היא המבוא לנפילה הגדולה והנוראה ביותר ברוחניות רח"ל.

עוד אמר: כפי שאדם אוהב את עצמו, כך באותה מידה בדיוק - רחוק הוא מהשי"ת.

"אהבת עצמו - מקור הרע ותכליתו!"

המשגיח רבי ירוחם זצ"ל כותב בזה"ל (דעת חכמה ומוסר ח"ב עמוד רפט): **"אהבת עצמו - מקור הרע ותכליתו! כי כל מה שהאדם עושה בכונת הנאת עצמו - זהו ההיפוך מכונת הבריאה והיפוך טבעה ומציאותה באמת."**

קמב _____ מידות דיליה

הגאון רבי ראובן דוב דסלר זצ"ל אמר כי המניע העיקרי של האדם והנקודה היסודית שבו - הינה אהבת עצמו. כלומר: מידה זו מעצבת את אישיותו והיא המשפיע המרכזי על כל מעשיו והליכותיו!

ועל כן מצינו שהגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל הזהיר את בנו (ע' בהקדמת בנו זצ"ל על ספר נפש החיים) באופן מיוחד על ענין זה, וכמו שהעיד בנו זצ"ל: "וכה היה דברו אלי תמיד - שזה כל האדם, לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרני ככל אשר ימצא בכוחו לעשות!"

למדנו מכל זה מה נבזה ונקלה האוהב את עצמו בהיותו נגוע במידת האנוכיות, ומה רבה השפעת מידה זו על האדם.

האנוכי - אינו רואה כלום כי אם את עצמו

אם רוצים להגדיר מהי "אהבת עצמו", נצטט משל על כך מפיו של אדם גדול אשר המשיל מידה זו לאיש הנמצא בחדר שכל כולו עשוי ממראות משקפות - הרצפה, הקירות והתקרה - כולן מראות, הרי כל מקום שיפנה הוא את מבטו - יראה רק את עצמו... אך ברגע שיעזוב את החדר יבחין בדברים נוספים חוץ ממנו - הוא יגלה את השמים, עולם ומלואו ובני אנוש נוספים מלבדו.

כך אדם השקוע ב"אנוכיות" - הוא אינו רואה לא בני אדם ולא את הבורא יתברך אלא אך ורק את עצמו!

כל תקופה והיצר הרע שלה

בספר הארת דרך (עמ' יב) עומד על נקודה מעניינת מאוד. בהתבוננות בימי תקופת הדורות ניתן להבחין כי היצר הרע בכל פעם הופיע בצורה חדשה, וממילא הדרך ללחום נגדו היתה שונה מטבע הדברים - כל תקופה המלחמה נגד היצר הרע לבשה ופשטה צורה והתאפיינה לפי דרכיו של היצר באותו דור.

הרמב"ם זצ"ל כותב בריש הלכות עבודה זרה: "בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדול... וזו היתה טעותם: אמרו - הואיל והאלוקים ברא כוכבים אלו

וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד, והם שמשים המשמשים לפניו - ראויים הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון הא-ל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו, כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו, וזהו כבודו של מלך. כיון שעלה דבר זה על לבם, התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להם קרבנות, ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה. וזה היה עיקר עבודת כוכבים. מתוך כך הגיעה תקופה שנביאי השקר פיתו את העם, לעבוד להם וליראה מהם".

על כן באותה תקופה הדרך ללחום נגד היצר הנ"ל היתה על ידי חיזוק בייחודו של ה' יתברך, ועל ידי זה ישלול האדם כל זיק של אדנות משום כח אחר בעולם.

לאחר שאנשי כנסת הגדולה ביטלו את יצר הרע דעבודה זרה, אותו יצר בחר לו "נוסח אחר", ואז התפתחה לה מאוד "חכמת יון" והפילוסופיה של חכמיה עד שהפכה לעבודה זרה של ממש, ועל כן הדרך ללחום נגד אותו יצר הרע היתה באמצעות הוכחת יחוד ה' בבירור שכלי ובדרך פילוסופית, כפי שעשו רבי סעדיה גאון זצ"ל, החובות הלבבות זצ"ל בשער היחוד והרמב"ם זצ"ל במורה נבוכים.

הרי כפי שינוי ה"יצרא דעבודה זרה" כך גם הותאמה לו צורת הלחימה כנגדו.

והנה בדורות שלפנינו חכמת המדע התפתחה בצעדי ענק עד שגם היא נהפכה לעבודה זרה, על כן עמלו גדולי התקופה, בעיקר באותם מקומות בהם הביאו ההתפתחויות לפריקת עול תורה ומצוות, להוכיח בדרך מדעית שהבורא יתברך מקיים ומהווה את הבריאה בכל רגע. וכן עשו הגאון רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל והגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל.

הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א) כותב: "פיתוי היצר בדורנו הוא לעזוב את הרוחניות ולדבוק במנעמי העולם הזה בכל נימי הנפש. וממילא המלחמה שלנו אמורה להיות - לדבוק בה' יתברך ובתורתו בכל לב ונפש".

קמדי _____ מידות דיליה

ממשיך המשגיח בעל ההארט דרך שליט"א ואומר: מאז שהרב דסלר זצ"ל כתב את דבריו כבר עברו כארבעים שנה. בשנים אלו התרחשה הידרדרות איומה בעזיבת הרוחניות מחד ובהיצמדות ל"בעל פעור" - העולם הזה של זמננו מאידך, עד כדי כך ש"פנים חדשות באו לכאן"...

"יצרא דעבודה זרה" של היום - "אנוכיות"!

ניתן להבחין כי "יצרא דעבודה זרה" משתולל בכל רחבי תבל, יצר זה מקיף את כל בני אנוש - אנשים נשים וטף, והוא אף חדר חדירה עמוקה אל תוך מחננו.

נראה שניתן להגדיר יצר זה בשם - "אנוכיות"!

כי בזמננו האנוכיות הפכה להיות "שיטה" אצל כולם, ובעוונותינו נוצר הרושם כי רבים חללים הפילה גם אצלנו פנימה.

אם נשים לב על אופן דיבורנו נבחין בדבר נורא, לא קיימת עוד מילה שאנו כל כך מרבים להשתמש בה - מבוקר עד ערב, במשך כל ימי חיינו כמו המילה "אני" - אני רוצה, אני מבין, אני חושב, אני שמח, אני שמעתי, אני ראיתי וכו'.

בוא וראה עד היכן הדברים מגיעים, לפעמים פוגשים אדם מלא חסרונות, ואף על פי כן כלו מנופח מגאווה עצמית, העומד מן הצד ישתומם לו הכיצד יתכן כדבר הזה? אבל התירוץ הוא: ברגע שה"אנוכיות" הפכה לשיטה - וכל אדם שופע התפעלות ממעלותיו ומגדילם עד לשמים - דבר זה אוטם אותו לגמרי לחוש בחסרונותיו ופגמיו.

אכן הסבא מקלם זצ"ל כתב בזה (ע' חכמה ומוסר מאמר גנות אהבת עצמו) דברים מפורשים: "יצא לנו מזה כי העיקר לשרש אחר עבודה זרה שבקרוב האדם, "לא יהיה בך אל זר" (תהלים פא, י) - היינו אהבת עצמו, שהיא עבודה זרה ממש. וכפי מיעוט אהבת עצמו, לעומתו ירבה אהבת האמת, שהוא חותמו של הקב"ה".

מה הטריד את ה"אלמנה"?...

הסיפור שסיפר המשגיח רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל מדגים היטב את הדברים:

היתה אישה צעירה אשר התאלמנה מבעלה בפתאומיות והיא נשארה לבדה עם ארבעת ילדיה. קודם לכן - כשבוע לפני מותו, ראתה האישה בחלומה שבעלה מת. היא הקיצה באימה, והמחשבה הראשונה אשר עברה במוחה היתה: כיצד תסתדר מעתה בחייה - עם עצמה ועם ילדיה, האם תעבור לגור בבית הוריה וכדומה...

כעבור שבוע ובעלה מת, היא באה לפני המשגיח זצ"ל לבקש ממנו דרך תשובה, כי חשה שזקוקה למחילה מבעלה - אשר כביכול מעלה בו מעל באותה מחשבה אנוכית, בעוד היא אהבה אותו בכל לבבה והם חיו בצוותא חיים מאושרים.

המשגיח זצ"ל ענה לה: אין לך ממה לחשוש - החלום רק גילה את האנוכיות המסתתרת תחת המושג "אהבת הבעל", כי כך הם כל מחשבותיו ורגשותיו של האדם - יסודם ב"אנוכיות".

וזאת עלינו לדעת כי תחושת ה"אנוכיות" הינה הרגשה פנימית עמוקה אצל כל אדם, ודבר טבעי הוא להרגיש בתת ההכרה כי הוא עצמו קודם לכל אדם אחר זולתו. והדבר גורם ממילא כי שאיפתו תהא תמיד - סיפוק רצונותיו ומילוי חסרונותיו.

האנוכיות מושרשת בעומק תהומי בתודעתו של כל אחד ואחד מאתנו, והיא המנחה את כל צעדיו!

"אין לך גלמוד יותר ממי שאוהב את עצמו"!

על האדם לזכור כי ככל שתגבר ותבלוט בו מידת האנוכיות - יגרום לו הדבר לריחוק ובדידות מהחברה הסובבת אותו, כי מאחר שהינו דואג ומביט רק אל עבר המראה - אל עצמו, כל חבריו וידידיו לא יסבלו את קרבתו ויתרחקו ממנו. וכמו שכתב הגאון רבי משה אבן עזרא זצ"ל (שער יתרו פ"ט):

קמזו _____ מידות דיליה

"אין לך גלמוד יותר ממי שאוהב את עצמו", כי האדם האוהב את עצמו הינו בודד בחברה, מפני שהוא מביט מגבוה על הכל, ואינו מתחבר עם חברים.

"אנוכי - עומד ביני וביניכם"

ואמנם, לא די בזה שהאנוכיות מרחיקה את האדם מהחברה, אלא היא מרחיקה אותו גם מהקב"ה!

וכמו שפירשו הבעל שם טוב זצ"ל והאדמו"ר מקוצק זצ"ל את הפסוק בפרשת ואתחנן (דברים ה, ה): "אנוכי עומד בין ה' וביניכם", היינו - ה"אנוכי" - האנוכיות שבאדם והרגשת ה"אני" - עומדת כמחיצה החוצצת ומפסקת בין ה' וביניכם. וכפי השיעור בו יגדיל את ה"אנוכי" כך באותה מידה תגדל החציצה והמחיצה בינו ובין קונו...

"משים עצמו כמי שאינו"

והנה פשוט וברור לכל בר דעת, כי המשימה של הכנעת מידת האנוכיות ואהבת עצמו אינה מן המשימות הפשוטות והקלות, אלא על האדם להשקיע בה כוחות ומאמצים רבים.

הנה חז"ל אמרו במסכת חולין (דף פט. ט.) בשם רבי אבהו: "אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שמים עצמו כמי שאינו". מלשון הגמרא למדנו כי בכדי שאדם מסוגל יהיה לבטל את אנוכיותו ולהיות בדרגה של "כמי שאינו" - צריך להיעשות קודם כל "משים עצמו", והמכוון בזה כפי שביאר בספר שפתי חיים (מידות ה"א עמוד רג) - על ידי עבודה מאומצת של ביטול העצמיות והאנוכיות שלו.

הרי למדנו כי על מנת לתקן בנפשנו את מידה זו עלינו להשקיע עבודה רבה ומאומצת.

אמנם כמדומני כי הסיוע והעזר להתעורר בזה - כאשר נדע ונכיר את גריעותה ופחיתותה של מידה זו והרעות החולות אשר היא גורמת לאדם,

ולכן ראיתי לנכון להזכיר כמה נקודות מהן נוכל להיווכח ברעתה של האנוכיות, ואדם אשר מידה זו מושרשת בקרבו עלול לעשות דברים נוראים ממש!

עד היכן יכולה להגיע מידת האנוכיות!

הגאון רבי יעקב גלינסקי זצ"ל נהג לעורר בענין זה על פי הפסוקים שנאמרו בפרשת רוצח בשגגה (במדבר לה, י-כח): "כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען והקריתם לכם ערים, ערי מקלט תהיינה לכם, ונס שמה רוצח, מכה נפש בשגגה... כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול. ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו". ולפיכך אמרו חז"ל במשנה במסכת מכות (פ"ב מ"ו) שאמותיהן של כהנים גדולים היו מספקות לרוצחים מחיה וכסות, בכדי שלא יתפללו על בניהם שימותו וכך יוכלו לשוב לבתיהם. למדנו מזה מהי אנוכיות - אדם מסוגל להתפלל שפלוגי - ולו יהא זה הכהן הגדול! - ימות, רק בכדי ש"אני" יוכל לחזור הביתה!

נורא!

אינו מבקר את החולה - גורם לו שימות...

בגמרא במסכת נדרים (דף מ.) מצינו דבר נורא: "יצא רבי עקיבא ודרש: כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים. כי אתא רב דימי אמר: כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות".

והדברים צריכים ביאור, מי שמבקר את החולה גורם לו שיחיה - מובן לנו היטב, כי על ידי הביקור אצלו הוא יבחין בייסוריו ובמצבו בו הוא שרוי, ויתמלא עליו רחמים, וכך ידאג לצרכיו או יבקש בתפילתו עליו שיתרפא, ואכן גורם הוא לו שיחיה.

אבל מי שאינו מבקרו, במה הוא גורם לו שימות?

הביאור בזה הוא על פי דברי רב אחאי גאון זצ"ל בשאלתות (וע"ש בפירושו של הנצי"ב זצ"ל): נניח שאדם שמע על חולה מסויים והחליט ללכת לבקרו,

קמח _____ מידות דיליה

וביני וביני התעכב הדבר עד שהחולה ברוך ה' - קם ממיטת חוליו, אותו אדם שלא הספיק לבקר את החולה, מתבייש הוא לפגוש אותו בחוץ מפני העובדה שלא הלך לבקרו, וממילא בתוך תוכו הוא מעדיף להתפלל עליו שימות על מנת שרק לא יראה אותו וכך לא יתבייש ממנו!

נורא נוראות עד היכן מידת האנוכיות יכולה להוביל את האדם - לעשיית מעשים נלוזים ולחשוב מחשבות נלוזות - רק כדי שלא יתקל ברעהו ויתבייש ממנו שלא הלך לבקרו!

החילוק בין "תן לי את ידך" ל"קח את ידי"...

ניתן אף לקבוע ולומר: לא די שאדם עלול לגרום במו פיו למותו של חברו, אלא פעמים שהוא יסכן את נפשו שלו - אך ורק בגלל האנוכיות השולטת בו.

וכך מסופר בדרך צחות: אדם החל לטבוע בים, וכמעט לא נשאר בו כוחות להציל את חייו. למקום הזדמן אדם אחר אשר פשט לו את ידו וצעק לו: "תן לי את ידך! תן לי את ידך!" המחשבה הראשונה שעלתה במוחו של הטובע "אני לא מוכן לתת לאף אחד כלום, בודאי שלא את ידי". אך המציל פיקח היה וכשתפס שהוא לא מגיב לקריאה - צעק לעברו: "קח את ידי! קח את ידי!" לשמע הקריאה פשט הטובע את ידו כדי "לקחת" את יד חברו...

אף שהסיפור לא אירע מעולם, אם נתבונן נראה שכך אנחנו נוהגים פעמים רבות.

"ויעתר יצחק לה' - לנוכח אשתו"

נביא בענין זה גרגיר נפלא מתורתו של הגאון רבי חיים זייצ'יק זצ"ל.

ידוע בשער בת רבים כי תשוקה עזה יש לכל אדם באשר הוא לזכות לזרע של קיימא, הלוא הבנים המה הדבר היקר והחשוב ביותר לכל בן אנוש. על כן לפעמים קורה שבני זוג אשר אינם מתברכים בפרי בטן -

מוכנים להיפרד זה מזו ולנסות את מזלם בנישואין אחרים ובלבד שתבוא להם הישועה הפרטית. כי אהבת עצמו והתשוקה הבוערת באדם להקים דורות, גוברים על הרצון להתחשב בצער זוגתו או בעלה העקרים, ולאמיתו של דבר הם אף מוכנים להתעלם ולשכוח מהצער של בן הזוג בגלל עורו ובשרו הוא.

אמנם מי שמידותיו מתוקנות ועבד על מידת האנוכיות שבקרבו, תמיד ידאג שגם זוגתו או בעלה ירווח וייטב להם ולא ידעו כל צער. וכפי שנהגו יצחק אבינו ורבקה אמנו ע"ה - וכלשון הפסוק (בראשית כה, כא): "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו", ובמדרש רבה (בראשית רבה פס"ג אות ה') אמרו חז"ל בזה"ל: "לנוכח אשתו - מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן, ואומר: רבוננו של עולם כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו. אף היא אמרה כן כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדיק הזה".

היינו - כל אחד מהם התאמץ בתפילתו לטובת ולתועלת זולתו, לא רק לתועלת עצמו, אלא אדרבה עיקר תפילתם נבעה מתוך חמלה ורחמים על צער האחר. למרות כי עקרונית יתכן היה שיוושעו המה כל אחד באופן נפרד - היינו שיצחק ע"ה יזכה לבנים - מאשה אחרת, וכן היא מאיש אחר, מכל מקום שניהם שפכו שיח כל אחד על בן זוגו, משום שהם לא ראו כל תוחלת בישועה פרטית אם האחר לא יזכה לה גם.

זוהי תופעה מוסרית מרוממת ביותר, כי הצדיק מתחנן שיזכה להיוושע בבנים, ברם תנאי מתנה הוא מראש - נחמתו וישועתו תהיה מלאה רק בהינחם ובהיוושע גם בת זוגו הנאמנה.

זאת היא ההנהגה של מי שזוכה לתקן את מידותיו, ואהבת עצמו - האנוכיות - איננה מכרסמת בקרבו ואינה פוגעת בדרכיו ובמחשבותיו.

בעל האנוכיות מסוגל להתאכזר גם על בניו!

מאיך גיסא למדים אנו דבר נורא, מי שמידת האנוכיות שולטת בו עלול להיכשל במעשים שאדם חושב כי לעולם לא יפול בהם.

קנ _____ מידות דיליה

הלוא אין לך אהבה גדולה שהיא סמל ודוגמא כמו אהבת אב ואם, ואף אהבה זו ללא תיקון המידות עשויה היא להיות פגומה וקלוקלת.

ניסיון החיים מוכיח, כי לעתים אישה שהתאלמנה רח"ל אין היא מעוניינת שבנה או בתה יעזבוה ויבנו בית משלהם, הדבר גורם לה לוותר על האושר של נשואי הצאצאים רק בכדי שהיא לא תישאר גלמודה בבית, ולעתים היא אף מטילה דופי בבנה או בבתה ומערימה היא מכשולים בהצעות השידוכים שלהם.

עד לכאן עלולה להגיע השחתת מידותיו של האדם בשם אהבת עצמו!

דוגמא נוספת: קורה כי אדם יודע שבנו הבחור יצליח בלימודו דוקא בישיבה בארץ רחוקה, ולזה הוא יהיה מוכרח לעזוב אותו על מנת שיוכל להתעלות ולגדול בתורה - כמו שאמרו חז"ל "הוי גולה למקום תורה", אמנם ההורים מתוך האנוכיות שלהם מתקשים הם שבנם מחמדם יעזוב אותם, ועל כן הם מקרים בפניו כל מיני עיכובים ותקלות בדרכו לאותה ישיבה...

מי שרק מתבונן בזה ומבחין עד היכן הדברים מגיעים, הלוא תסמרנה שערות ראשו!

מדוע האומר "שלי שלי" הוא רשע?...

לפי היסוד האמור נוכל להבין כמין חומר את הנאמר במסכת אבות (פ"ה מ"י): "האומר: שלי שלך, ושליך שלך - חסיד", לעומתו "האומר: שלי שלי ושליך שלי - רשע".

ולכאורה יש לתמוה על זה - וכי לא מצא התנא של המשנה הבדל אחר בין חסיד לרשע? עוד קשה: הניחא מה שנאמר "שלי שלי" זהו רשע - מובן מדוע ראוי לקרותו רשע, על כך שחומד הינו ממון אחרים, אך איזו רשעות יש באומר "שלי שלי"?

אמנם לדברינו יתבאר היטב, כי הרי האומר "שלי שלי" בזה הוא מראה על אהבת עצמו והאנוכיות אשר בקרבו, והלוא נוכחנו כבר לדעת שמי

- שנגוע במידת האנוכיות עלול להגיע עד לעשיית מעשים נוראים ממש - לרציחה והשחתה, ועל כן בצדק ראוי הוא לכינוי "רשע".
- זהו המסר שבא התנא ללמדנו, כי גם אדם כזה האומר "שלי שלי" - רשע הוא!

האנוכיות של פרעה הרשע

יסוד זה ניתן להוכיח גם מן התורה.

הלוא מן המפורסמות היא מידת האנוכיות של פרעה הרשע, ופעמים רבות עשה הוא מעשים או דיבר דברים מתוך מידת האנוכיות.

נזכיר לדוגמא את אשר מצינו במכת בכורות, לאחריה אמר פרעה (שמות יב, לב): "גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי". ופרש"י זצ"ל: "התפללו עלי שלא אמות, שאני בכור". ולכאורה מדוע ביקש הוא רק על עצמו ולא על כל עמו או לפחות על בני ביתו? היתה זו מידת האנוכיות ואהבת עצמו ששלטה בו, ובשעת סכנה לא היה אכפת לו משום אדם זולתו, ועל כן אמר - "וברכתם גם אותי".

אותה אנוכיות שהביאה את פרעה עד לכך שאפילו על עמו ובני ביתו לא חס, הלוא קל וחומר שגרמה היא לו שעל בני ישראל לא יחמול ויחוס - הכל בגלל מידת האנוכיות שהובילה את דרכיו.

בספר והגדת (פ' שמות) מעורר אותנו עוד בענין זה:

פרעה הרשע חושש מפני בני ישראל, שמא ואולי "והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו" (שמות א, ו). אז מה עושים? הופכים אותם לעם של עבדים, כל אחד מבני ישראל נדרש לייצר ארבע מאות לבנים, ואם חיסר כי הוא זה מהנדרש ממנו - משקעים את ילדו בתוך החומה!

ויש להתבונן בזה, מה עובר במוחו של פרעה: מצד אחד יש לו חשש רחוק ולא ממשי - אולי בעתיד תהיה מלחמה, ושמא "ונוסף גם הוא על שנאינו", מצד שני, שיעבוד של עם שלם על לא עול בכפו - למרר את חייהם בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה.

קנב _____ מידות דיליה

הצד שני הלא מציאותי הוא אשר הכריע, מפני שאם החשש הוא שלי והשעבוד והעבודה שלהם, הצד שלי וטובתי האישית הם אלו שמכריעים!

וכן הלאה: האצטגנינים מזהירים את פרעה שמושיעם של ישראל עתיד להיוולד והוא ילקה במים, ועל כן מה עשה פרעה? "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו"! ללא כל התחשבות בצערם של כל אלו שאינם קשורים לענין כלל.

וראה זה עוד: פרעה לוקה בצרעת, רופאיו ממליצים לו להתרחץ בדם טרי של תינוקות. הוא איננו חושב פעמיים - מאה וחמישים תינוקות נשחטים בבוקר ומאה וחמישים בערב, מידי יום ביומו. הוא איננו מביט אל הזולת להבחין בצער ובסבל הנגרמים לו - כי העיקר הוא ה"אני" וזה מה שמכריע את הכף!

זאת היא דוגמא אופיינית למעשים אכזריים ושפלים ביותר - אשר נובעים מהאנוכיות של האדם. כי כאשר אהבת עצמו והאנוכיות הם אלו ששולטים בכיפה - לא ניתן בכלל להרגיש ולחוש בסבל הזולת.

לְאִיזָה "מְלֹאךְ" אֲנִי דוֹמִים בְּיוֹם כִּיפּוֹר?...

בנותן ענין להביא מעשה שאירע עם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל.

כידוע, ביום הכיפורים מתדמים אנו למלאכים - עטופים לבנים כמותם, לא אוכלים ושותים כמו מלאכים, עומדים יחפים ומתפללים כמותם, ואפילו אומרים בקול רם: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"!

והנה הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל מבחין ביהודי עטור טלית ולבוש לבנים חותר להגיע למקומו בבית המדרש, אך בדרכו דורך הוא על כפות רגלים יחפות ודוחף במרפקיו שהרי "הקובע מקום לתפילתו, אלוקי אברהם בעזרו", הוא בוכה בקול שהרי "שערי דמעות לא ננעלו", וכן זועק וצועק בקולי קולות כי הלוא "יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין", אך בינתיים הוא הצליח לבלבל את תפילת כל הקהל.

התבונן בו הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל והפטיר: מלאך! אין ספק בדבר!

אבל מלאך חבלה!...

חובה להתבונן בשורש מעשינו

זהו שורש הבעיה: האנוכיות אינה מאפשרת לראות את הזולת כי אם את עצמו בלבד, ולכן למרות קיום המצוות והמעשים הטובים, עיקר המכוון בזה הוא לתועלת עצמו. ויבחן בזה כל אחד את עצמו, לדוגמא: אדם הגומל חסד עם רעהו - האם הוא עושה זאת בכדי להשלים את חסרונו של האחר, או שמא מפני שבאמצעות מעשה החסד "אני" מרויח זכויות וממשיך בכך טובה גדולה לעצמי, או כדי שיהיה "לי" שם טוב בין הבריות?...

זאת היא נקודה עמוקה היורדת עד תהומות הנפש, ועל כולם מוטלת האחריות להתבונן בה.

כי בהחלט יתכן שאם נתבונן היטב בדרכינו ובמחשבותינו נבחין כי הקו המנחה אותנו הוא טובת עצמנו בלבד, וגם קיום המצוות שלנו עיקרו רק עבורנו. ומהו הזמן בו אנו בוחנים היטב את הזולת ואיננו מסיחים דעת ממנו? כאשר נדמה לנו שהוא פגע בנו או עשה לנו איזו רעה...

מעשה עם הגאון בעל השאגת אריה זצ"ל

ידוע המעשה עם הגאון בעל השאגת אריה זצ"ל: כאשר ערך "גלות" ונדד מעיר לעיר, באמתחתו היו רק טלית ותפילין ומעט גריסים לאכול, כי נזהר היה מאכילת תבואה חדשה קודם חג הפסח.

בכל מקום שהתאכסן ביקש מבעלת האכסניה שתבשל לו מגריסיו בכלי שנשא עמו.

כאשר הזדמן לעיר אחת הוא נקלע לחתונה, הגאון בעל השאגת אריה זצ"ל ישב בשולחן העניים בכדי לנוח מנדודיו, וכמובן שלא אכל מאומה.

קנד _____ מידות דיליה

אילו היו מתעניינים בו, היה מבקש שיבשלו עבורו מעט גריסים בקדרתו אבל כיון שלא שאלו אותו כלום, לא רצה להטריח.

כשהמלצרים אספו את הכלים, התברר כי נעלמה כף מכסף. מיד נפל החשד על האורח היושב בצד ואינו אוכל מאומה. מה מעשיו כאן? ודאי ארב להזדמנות לגנוב! צעקו עליו, גערו בו, הכלימוהו והלבינו פניו, חפשו בכליו ולא מצאו...

פתח ואמר: עלי התכוין דוד המלך ע"ה בקינתו (תהלים לא, יג): "נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד". כלומר: כשהגעתי - איש לא התעניין בי, לא שאל האם אני רעב ומדוע אינני אוכל, התעלמו ממני כאילו הייתי מת ובטל מן העולם וזהו "נשכחתי כמת מלב". אבל "הייתי" - מתי הבחינו בנוכחותי ונזכרו בקיומי? "ככלי אובד", כאשר נאבד הכלי...

כך לדאבוננו פעמים רבות המצב גם אצלנו, מתי אנו רואים את הזולת ולא מסיחים את הדעת ממנו? כשנדמה לנו שהוא פגע בנו או עשה לנו שום נזק...

האזהב את עצמו - אינו מבחין בחסדי ה'

נזכיר עוד מן ההפסדים אשר גורמת מידת האנוכיות.

בספר שפתי חיים שם מבאר: כל אותם בני אדם אשר כל שאיפתם היא להיות "נוטלים", הם מסתכלים על כל הבריאה ממבט ה"אנכי" שלהם, כל העת הם עסוקים בעצמם ועושים הכל על מנת למשוך אליהם מה שיותר. ה"אנכי" שלהם הוא מרכז כל הבריאה, ומסביב לזה מסתובב הכל. ובהתאם להשקפה מעוותת זו חושבים הם שהכל מגיע להם, כי הרי הכל שלהם!

גם אם מקבלים הם דבר מה מן הזולת, אינם מרגישים שהוא עושה איתם מעשה חסד, אלא הם לקחו את אשר מגיע להם בדין. כפועל יוצא מחשיבה זו הם אינם מסוגלים לגלות את חסדי השי"ת בבריאה, כי אם הקב"ה ברא אותם אם כן הוא חייב לספק להם כל צרכם...

אנשים כאלו לא רואים ולא מבחינים בחסדי ה'!

"אהבת עצמו" - שימוש בה לטובה

עד כאן ביארנו את גריעותה וחומרתה של מידת האנוכיות, וכן הדגשנו כמה רעות הנמשכות ממנה. אמנם יש להבהיר, כי כמו שבכל מידה ומידה ישנם צדדים חיוביים ומועילים, כמו כן גם במידה זו של אהבת עצמו יש צד רצוי אותו נוכל לנצל בכדי להתעלות יותר בעבודת השם.

הלוא השאלה המתבקשת היא: מדוע הקב"ה ברא את האדם עם טבע כזה של אנוכיות, הרי כך אמרו חז"ל (מס' סנהדרין דף ט:): "אדם קרוב אצל עצמו", זאת אומרת: האדם בטבעו אוהב את עצמו וחפץ בטובתו. ויש לשאול מדוע הקב"ה ברא טבע כזה באדם.

ולא רק זה, אלא שחז"ל הורונו במסכת סנהדרין (דף לז:): "לפיכך נברא האדם יחידי... לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם". ולכאורה אין לך ציווי גדול מזה להתנהג במידת האנוכיות?

אלא ברור הוא כי האדם מוכרח וצריך לאהוב את עצמו ורק על ידי זה יוכל לקיים בשלמות הנדרשת מצוות רבות, כמו מצוות שבין אדם לחבירו, לדוגמא: האדם צריך להטיב עם חבירו בצורה מושלמת וראויה בדרך של כבוד והידור, והאופן היחידי לעשות זאת הוא שיצייר בדמיונו מה הוא היה רוצה שיעשו עבורו. וזהו שכתוב "ואהבת לרעך כמוך" - כי אם נדע מהו ה"כמוך" אזי נוכל באותה מידה לאהוב להיטיב ולכבד את ה"רעך".

"אהבת עצמו" - כלי רב כח לעבודת הבורא

וכבר העירו בעלי המוסר ואמרו שמידה זו של אנוכיות ואהבת עצמו משמשת ככלי רב כח ועוצמה בעבודת ה' מחד אך מאידך מדובר בכלי מסוכן מאוד, כי מצד אחד על ידו יש לאדם מנוע ודחף להגיע לדרגות גבוהות בעבודת ה', אבל מאידך גיסא אם לא משתמשים במידה זו כהוגן יש בכוחה לדחות את האדם לגמרי מעל בוראו ח"ו.

תלוי מהו אופן השימוש בה!

וכמו שכבר אמר הסבא מקלם זצ"ל: אין הקב"ה מעניש את האדם על מה שהאדם דורש טובתו שלו ורוצה להפיק תאוותו, כי אין האדם אשם

קנו מידות דיליה

בזה, ולא זו בלבד - אלא שכן הוא הסדר הראוי והנכון שהאדם ידרוש טובתו ויענג את עצמו, ועל כן מוטבע בו ככה בטבעו, ולא לחנם טבע בו הבורא יתברך הכח הזה, אם לא כי כן נאות לדרוש טובתו ועידונו.

כל הבעיה היא בחוסר בהירותו של האדם מה נכלל ב"אהבת עצמו" וכן מהו התענוג האמיתי שצריך האדם לשאוף אליו, ואם האדם ידע להדריך ולכוון כראוי את כח הרצון להיטיב לעצמו, לאופקים של תורה ומצוות ועשיית חסד עם רעהו - אזי יצליח מאוד בדרכיו וזה יהיה לו לכלי עזר נפלא בעבודתו יתברך.

הנשמה - היא ה"עצמו" של האדם!

וכבר האריך בזה הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל במאמר נפלא הנקרא "אהבת עצמו - לחיוב ולשלילה", וכך הוא כותב: טעות גדולה מצויה בקרב ההמון לחשוב ענין זה למידה מגונה, ושורש הטעות הוא על כי האדם נגרר אחר ההבנה הגויית, אשר אצלם אין ה"עצמו" אלא התאוה הגופנית הגסה ביותר, וזוהי אכן מידה רעה ביותר המוציאה את האדם מן העולם.

אבל אצל כלל ישראל עם קדושים המקדשים את עצמם ונפשותם, הלא ודאי יש להם לאהוב את עצמם באהבה אמיתית ותמידית בלא שום העלמה כלל, ומכח האהבה הזאת, להיות תמיד גומל חסד עם הנשמה שלו ולהרחיק ממנה את הכח התאווני המכלה מנפש ועד בשר, ולשמור על הגוף - מלבוש הנשמה, כמו שנאמר (דברים ד, טו): "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". וכדרך שמצינו בהלל הזקן שקרא על עצמו (משלי יא, יז): "גומל נפשו איש חסד", כאשר הלך לסעוד את לבו ולרחוץ את גופו, כדאיתא במדרש.

וכאשר יעמוד האדם ויתעסק בפיתוח כח האהבה העצמית האמיתית הזו, הרי ודאי יתעלה לאהבת ריעיו וקרוביו, ויקיים ציווי ה' של "ואהבת לרעך כמוך".

כאמור - "אהבת עצמו" המצוייה אצל הגויים, היא באמת מידה מגונה עד מאוד, כי זו אינה אלא כח תאווני הנטוע בלב מכוחות הגוף, החפץ ליהנות לעצמו מכל עניני העולם, והכח הזה, הוא דוקא המונע את האדם

מלאהוב את חבירו אהבה אמיתית, שכן כל חפצו של זה האדם ליטול לעצמו ולא ליתן לאחרים. וזהו ה"אל זר" השוכן בקרבו של אדם, אשר מצוה גדולה וחובה רבה על האדם להעבירו ממנו, וזהו שנאמר (תהלים פא, ט): "לא יהיה בך אל זר".

אבל על פי התורה, חייב האדם לאהוב את עצמו, כי ה"עצמו" של היהודי הוא הנשמה הטהורה והקדושה השוכנת בלבו, אשר חוצבה מכסא כבודו יתברך. וכן חייב הוא לאהוב את הגוף הקדוש שנברא בצלם אלוקים ושתקדש על ידי הנשמה לעבודת ה' יתברך, כאשר זהו כל יעודו, לסייע לנשמה לקיים את התורה והמצוות בעולם הזה - עולם המעשה, ולקדש את שמו הגדול בעולמו. והחובה עלינו בזה - למלא כל משאלות הגוף הדרושים לנו לעבודת ה', בלא העלמה כלל, כדי שאכן יהיה כח בגופנו להתענג על ה' בקיום התורה והמצוות ובזה אנו מקיימים את המצוה של "ומבשרך אל תתעלם" אשר שכרה כתוב בצידה "אז תקרא וה' יענה".

יש לאהוב את ה"כלי שרת" לעבודת ה'...

ועל דרך זה כתב גם בספר פלא יועץ (ערך אהבת עצמו) בהאי לישנא: "ועיקר אהבה - שיאהב את עצמו גופו ונשמתו, צריך שיהא נמשכת מאהבת בוראו, כמו שאדם אוהב את כלי תשמישו ומקפיד עליהם שלא יטנפו ולא ישברו מפני שאוהב את עצמו ורוצה להשתמש בהם, כך יקפיד על גופו ונשמתו יותר ויותר שלא יטנפו ולא ישברו, שהם כלי שרת לשרת בהם לפני האדון ה'".
וזה יהיה כל כונתו בשמירת גופו ונשמתו, ויכלכל דבריו במשפט, וה' יהיה בעזרו".

מה נכלל ב"אני" שלי?!

וכדי לבסס היטב את החילוק בין "אהבת עצמו" המגונה ל"אהבת עצמו" הרצויה יש להביא מדברי הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל בהקדמה לספרו "שערי יושר" שביאר זאת בטוב טעם ודעת, וזת"ד:

אבן הבוחן וקנה המידה למעלת כל אדם בהתאם לדרגתו - האיש הגס והשפל, כל ה"אני" שלו מצטמצם בגופו ובחומריותו. למעלה הימנו - זה

קנה _____ מידות דיליה

שמרגיש כי ה"אני" שלו מורכב לא רק מגוף, כי אם גם מנפש. למעלה הימנו - הכולל ב"אני" שלו גם את בני ביתו ומשפחתו. ואיש שהילוכו על פי התורה - ה"אני" שלו כולל את כלל ישראל כולו, שהרי, באמת כל יהודי אינו אלא אבר אחד מגוף כלל האומה הישראלית.

ויש בזה עוד מעלות: האיש השלם ישריש בנפשו את ההרגשה שכל העולמות הם ה"אני" שלו, הוא אבר זעיר מתוך הבריאה בכל היקפה, או אז גם רגש אהבתו העצמית יסייע בידו לאהוב את כל העם היהודי ואת היקום כולו.

ואשר על כן ראוי לכל אדם שיתאמץ לדאוג תמיד לעצמו, אולם עליו לדעת מה נכלל ב"עצמו", עליו לזכור כי אם "אני לעצמי - מה אני" (מס' אבות פ"א מ"ד), אם האני שלי מצומצם רק באופק הצר הפרטי שלי, אזי "אני" כזה מה הוא, אין ואפס, הבל ואבק גרידא. רק אם תהא הרגשתו אמיתית, שהאדם אינו אלא כללות הבריאה, והוא עצמו אינו אלא אבר קטן בגוף גדול זה, כי אז רם ונישא גם ערכו. כי אפילו הבורג הקטן ביותר חשוב לאין ערוך במכלול המכונה הגדולה, עכ"ד.

היוצא לנו מדברי רבותינו זצ"ל שברור הוא כי על האדם לאהוב את עצמו ולדאוג עבורו, השאלה היא מה נכלל בהרגשה שלו מהו "עצמו", וזה הקו המבדיל בין "אהבת עצמו" המגונה אשר חייבים אנו להתרחק ממנה לבין "אהבת עצמו" הרצויה אשר חייבים אנו לקנותה ולאמצה.

מה קודם למה - ה"פסל" או ה"לך"?...

בדרך צחות יש להביא את אמרתו של האדמו"ר מרוזין זצ"ל, על מה שמצינו שינוי בלשון התורה, כתוב אחד אומר (שמות כ, ג): "לא תעשה לך כל פסל" - היינו עבודה זרה ממש. וכתוב אחר אומר (שמות לד, א): "פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים", ושם מדובר על שני לוחות הברית. כל הנפקא מינה ביניהם הוא: אם ה"לך" קודם ל"פסל", זהו עבודה זרה גמורה, אבל היכן שה"לך" הוא אחרי ה"פסל", יכול לצאת מהפסל דבר קדוש כמו שני לוחות הברית...

לענייננו: אם האדם חושב רק על עצמו ואינו לוקח בחשבון את הזולת, זהו אבק עבודה זרה, אמנם אם גם האחר עומד בראש מעיינו - יכול לצאת מכך דבר טוב ומועיל!

מה שנשאר לנו לבאר - מה הם הדרכים המובילות והעצות המועילות על ידן נוכל לעבוד ולתקן את מידת האנוכיות. ונזכיר שלוש מהן:

הנושא בעול עם חבירו - עצה לתקן את מידת האנוכיות

הסבא מקלם זצ"ל אמר כי התרופה ל"אהבת עצמו" היא להרבות בנשיאת עול עם זולתו, כי הנושא בעול עם חבירו הוא ההיפך הגמור מן האוהב את עצמו, וככל שירבה בזה כך יחליש את כוחה של אהבת עצמו.

אהבת ה' כמשקל נגד לאנוכיות

במקום אחר כותב הסבא זצ"ל עצה אחרת: זו הסיבה שנצטוונו לקרות קריאת שמע בכל יום ב' פעמים, להזכירנו לאהוב את ה' בכל לבבנו ונפשנו - היינו להסיר מנפשנו את ה"אהבת עצמו" אשר היא נגד קיום התורה, כי אהבת עצמו היא השטן הגדול ביותר להפריע לעבודת הבורא, ועל כן באה מצוה זו להזכירנו זאת יומם ולילה.

אפשר לבאר קצת בדבריו, הרי נתבאר שמי שאוהב את עצמו, הרי הוא שקוע כל כך בענייניו עד שהדבר מפריע לו לקיים מצוות ולעבוד את הקב"ה, כי הלוא לא קיים שום דבר בכל העולם מלבדו, ועל כן ניתנה לנו המצוה של קריאת שמע כדי שנזכור כי יש לנו לעבוד את הקב"ה ואותו לאהוב ולא את עצמנו.

להרבות בהטבה וחסד לזולת

העצה השלישית לעקור את מידת האנוכיות מקרבנו (עי' ספר שפתי חיים בפתיחה): על ידי ריבוי פעולות הטבה וחסד לזולת, ו"אחר הפעולות נמשכים הלבבות". וקניית מידת החסד בנפש מקטינה ועוקרת את מידת האנוכיות,

קס _____ מידות דיליה

כי בזה משריש האדם בתוככי לבו את ההכרה וההרגשה שאיננו לבד בעולם ולא הכל מגיע רק לו, אלא בתבל נמצאים עוד יצירי כפיו של הקב"ה, ומתפקידו להיטיב להם בכל יכלתו.

וככל שיחוש יותר את הימצאותם של בני אדם נוספים מלבדו בבריאה, ואת החובה לספק להם את חסרונם, וישתדל בזה בפועל - באותה מידה תתמעט האנוכיות שלו, כי מוחו ולבו יהיו עסוקים ותפוסים בהרגשת הזולת, ובמחשבות וחיפוש הדרכים כיצד לעזור להם, וממילא על ידי זה יהרהר פחות על עצמו ועל הדרכים למילוי רצונותיו.

אלו הן עצות פשוטות וקלות שיעזרו לנו לבטל את האנוכיות הרעה שאיננה מאפשרת לחשוב על הזולת ולהיטיב עמו. ואם נזכה לתקן את נפשנו במידה זו - להשתמש בה באופן הראוי והרצוי, נוכל לעלות מעלה מעלה בעבודת הבורא ולהצליח בדרכנו!

בהילות - פזיזות

פתח דבר:

נעסוק בעזה"ת במידת הבהילות והפזיזות, נבאר ענינה והרעות הצומחות ממנה, ומצד שני נדגיש את התועלת המבורכת בעשיית המעשים שלא מתוך בהלה אלא בהתבוננות ומחשבה. נעמוד גם על החילוק בין בהילות ופזיזות לבין זריזות כי יש הטועים לחשוב שעניינם אחד הוא. נביא את מעשי הגדולים אשר היו נזהרים מאוד ממידת הבהילות וגם כאשר נקלעו למצבי בהלה נשארו איתנים במתינותם וברגיעתם. לסיום - נציג כמה עצות מדברי רבותינו ז"ל כיצד יזהר אדם מהפזיזות.

"כמעט אין אדם שימלט ממחלת הבהילות - אם רב ואם מעט"

כתוב בנביא (ירמיה ח, ו): "כולו שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה". ואמר על זה הסבא מקלם זצ"ל שאין זה רק תוכחה לבני דורו של ירמיה הנביא, אלא כך הוא טבעו של אדם, והנביא ייסרם על כך שלא שינו את טבעם, כי רבו מאוד המכשולים מזאת המידה.

ממשיך הסבא זצ"ל ואמר - הנה אם לראשונים כמלאכים הוכיח הנביא כך, מה יאמרו האחרונים. ומה עוד לנו אזובי הקיר. אשר על כן ראוי לנו לשים את כל עמלנו לעבודה זו - "להניח מהמרוצה".

ובמקום אחר כתב הסבא זצ"ל: כמעט אין אדם שימלט ממחלת הבהילות

אם רב ואם מעט.

קסב _____ מידות דיליה

כי זוהי עיקר מטרת היצר הרע - לבלבל המחשבה!

"אל תבהל מעשיך!"

וידוע כי תלמידי בית התלמוד דקלם הוה מרגלא בפומייהו כי הבריחה התמידית ממידת הבהילות - זהו כל האדם! ועל כך אנו מתחננים כל בוקר: "שלא נלד לבהלה!"

בבית התלמוד דקלם נהגו גם שהשליח ציבור מקריא פיסקה בפיסקה בכל יום קטע מהספר אורחות חיים להרא"ש זצ"ל בניגון מיוחד לאחר תפילת שחרית, וזאת על פי תקנתו של הסבא זצ"ל. אמנם כאשר הגיעו לפיסקה ק' - "אל תבהל מעשיך" היו מאריכים באותו הניגון יותר מכל פיסקה אחרת. והטעם - כי לשיטתם אבני הפינה של כל המידות הם - מנוחת הנפש וישוב הדעת, והזהירות מן הבהילות והפזיזות.

כאשר הבהילות שולטת - אין האדם בעלים על מעשיו!

וכך היה אומר הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל:

יסוד האדם הוא "מנוחת הנפש". וכשם שכל כלי יש לו כללי שימוש, כמו כן גוף ונפש האדם יש להם כללי שימוש וצריך להקדיש לכך מחשבה ותכנון מקדים. המנוחה - היא אופן השימוש ב"אדם".

המשיך הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל ואמר: וכאשר הבהילות שולטת - אין האדם בעלים על מעשיו, אלא הם נעשים מאליהם בלא מחשבה קודמת למעשה.

המבוהל אינו יכול ליהנות ממעלותיו!

ומטו בשם המשגיח הגאון רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל שדימה זאת לבית הכולל בתוכו את כל הרהיטים והכלים המספיקים לשימוש של המתגורר בו, ומי שהוא בעל מנוחה יכול לסדר הכל במקומו, וכשנצרך לו דבר מה ימצאנו במקומו ויהנה ממנו, לא כן האיש הבהול אשר לא יסדר כל דבר במקומו - וממילא כאשר יזדקק לו לא יאתרו.

כמו כן הוא האדם, הגם שכל המעלות והמידות הטובות יכולים להיות בו, ומכל מקום הוא עלול לא ליהנות מהם מצד שהוא בהול ואינם מסודרים אצלו, וכאשר יזדמן לו הצורך לאיזו מעלה טובה - לא "ימצאנה" במקומה ולא תהא ממנה כל תוחלת לא לעצמו ולא לאחרים.

ועל כן ראינו לנכון להאריך מעט בגנות מידה זו - מידת הבהילות, ולהדגיש בפני האדם את הרעות אשר היא גורמת לו. כי מי שהוא מבוהל במעשיו גורם הרבה רעות לעצמו בין בעניני גשמיות וכל שכן בעניני רוחניות. ונבאר את הדברים בעזה"ת:

"פרי המהירות - הרטה!"

ידוע מאמר החכם המובא בספר חרדים (פרק מ"ז אות ג): "פרי המהירות חרטה!" והענין הוא כי מי שממהר להחליט עניניו או לעשות מעשיו במהירות בלי מחשבה תחילה - אין ספק כלל כי לבסוף יתחרט עליהם.

והביאו רמז לזה מדבריו של דוד המלך ע"ה (תהלים טז, ד): "ירבו עצבותם אחר מהרו" - ויש לפרש "עצבותם" מלשון עצבות, ורצה לומר "ירבו עצבותם" - הסיבה הגורמת לבני אדם להיות בעצבות רבה, היא מפני ש"אחר מהרו" - מאחר שממהרים המה תמיד במעשיהם ואינם נותנים לעצמם ריווח להתבונן ולהחליט האם כדאי וראוי לעשות את הדבר או שמא לא.

מדרכי המסחר - ניצול הבהילות והפזיזות

ניתן לראות זאת בחוש בחיי היום יום - כל מי שהוצע לו לרכוש דבר ב"הזדמנות חד פעמית" אך בתנאי שיחליט על כך על אתר, שלא "יפסיד" את ה"מחיר מציאה", בדרך כלל מי שאכן נבהל בדעתו ונכנע ללחץ הפסיכולוגי שהופעל עליו - בסופו של דבר הפסיד.

ניסיון החיים מעיד כי כל מי שאינו מקבל החלטות פזיזות - רק הרוויח מכך!

אותם מוכרים ערמומיים יודעים היטב כי כל סוד הצלחתם הוא אך ורק ניצול ההזדמנות להיעדר ישוב הדעת של הלקוחות, ובאמצעות יצירת מצב

קסד _____ מידות דיליה

של "בהילות" ו"פזיזות", הלקוחות מקבלים החלטה לקנות דבר מה ואילו רק היו מתיישבים בדעתם האם באמת הם זקוקים לכך או לחילופין האם אכן מדובר ב"הזדמנות חד פעמית" הנושאת בחובה ריווח עצום - היו מדירים את עצמם מכל אותם "עסקים" ו"קניות" בעלי רווח מפוקפק...

זו הסיבה בעטיה כל בעלי הרשתות הגדולות מפרסמים מדי פעם "הנחות גדולות" לזמן מוגבל - יומיים או שלוש, ועל ידי זה עולה בידם למכור סחורה בכמות גדולה מאוד מה שלא הצליחו לעשות במשך חודשים ארוכים. והרואה מתפלא - אם במחיר מוזל מכרו הם כמות כה גדולה אם כן כדאי היה להם להוזיל את המחירים במשך כל השנה וכך ינהרו הלקוחות לחנויות בהמוניהם משך השנה כולה, ומדוע עושים הם זאת במשך ימים בודדים, הלוא אותם בעלי הון אינם "חשודים" ב"שנאת בצע"?

אבל הביאור הוא פשוט, אילו המחיר היה מוזל במשך תקופה ממושכת בלי לחץ של זמן, הלקוחות היו מתבוננים ומחשבים את הרגלי הקנייה שלהם במתינות האם זקוקים הם לחפץ או מוצר זה או אחר, ואז קיים סיכוי גדול שהם יחליטו לא לרכוש אותו. ורק כאשר ה"הנחה" נמשכת יומיים שלוש בזה מייצרים במוחם של הלקוחות לחץ - הגורם להם לבהילות וכאשר הם מבוהלים כי "יש להחליט מהר לפני שייגמר" - הוכשרה אצלם הקרקע לקבל החלטה קנייה מתוך פזיזות.

מעצת היצר - יצירת מצב של בהילות!

זהו סוד הצלחתם של הסוחרים - כאשר הם מייצרים מצב של בהילות ופזיזות, אז ידם על העליונה. אמנם הדבר נכון לא רק בענייני מסחר וכדומה אלא יש כאן כלל בחיים - מי שמבוהל לעשות דברים קרוב מאוד להפסד!

וכמו שהמליץ הגאון רבי אביגדור מילר זצ"ל (אור עולם ח"א עמוד 124) את הנאמר במשלי (יג, יד): "תורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות" - על מקרה שאירע באותו בחור ישיבה אשר שני גוים ביזוהו והוא נבהל להשיבם. הללו מיהרו והרגוהו על אתר... לו היה אוהז ב"תורת חכם" והיה מתבונן בישוב הדעת מה ואיך לעשות - הן היה אז ניצל ממות.

"הושע נא נפש מבהלה!"

כדאי להביא בענין זה ווארט נפלא ממנו למדנו כי הבהלה הינה האויב הגדול ביותר של האדם.

והתפילה החשובה ביותר ביומא דינא רבה "הושענא רבה" בעת שפתקי גזר הדין נשלחים, נאמרת בעת ההקפות סביב הבימה בבית הכנסת, כשבידינו אוחזים אנו את ארבעת המינים, ונושאים תחינה לפני בוראנו: "הושע נא!"

בנוסח ההושענות (נוסח אשכנז) ישנו קטע מעניין עד מאוד, ונביא את לשונו: "הושע נא - אדמה מארר, בהמה ממשכלת, גורן מגזם, דגן מדלקת, הון ממארה, ואוכל ממהומה, זית מנשל, חטה מחגב, טרף מגובי, יקב מילק, כרם מתולעת, לקש מארבה, מגד מצלצל, נפש מבהלה, שובע מסלעם, עדרים מדלות, פירות משידפון, צאן מצמיתות, קציר מקללה, רוב מרזון, שיבולת מצינמון - הושע נא!"

אם נתבונן נראה כי בפיוט נשגב זה מבקשים אנו מהקב"ה שיושיע אותנו בכל דבר ודבר מה"טרגדיה" הגדולה ביותר שלו. למשל: הבקשה שהחיטה תינצל מ"חגב" - כי הלוא החגב הוא האויב המוחלט והאכזרי ביותר של החיטה. כי הרי האדם יכול לטרוח - לחרוש ולזרוע, להשקות ולזבל, לעדור ולנכש, להשקיע את כל מה שיש לו על מנת לגדל את החיטה, ובסופו של תהליך לא נשאר בידו מאומה! כאילו לא עשה כלום! ומדוע? מפני שהחגב פשט על שדה החיטה והשמידה לחלוטין!

וכן על זה הדרך בכל דבר ודבר - פירות משדפון, בהמה משכלת, כרם מתולעת, צאן מצמיתות וכו'.

באמצעו של הפיוט מבקשים אנו דבר נפלא: "הושע נא נפש מבהלה!" זאת משום שהאויב המוחלט של הנפש - המכלה בה כל חלקה טובה, הורס הכל ואינו משאיר מאומה - הוא "הבהלה". כי יכול האדם לטרוח ולעמול כל חייו בכדי לקנות בנפשו קניינים רוחניים, אבל אם הבהלה - חוסר ישוב הדעת, שולטת בו, עלול הוא להיוותר ללא כלום מכל עמלו, כי הבהלה

קסו _____ מידות דיליה

משמידה את הכל! הנפש אינה מסוגלת לפעול מאומה כאשר היא שרויה
בבהלה ובחוסר ישוב הדעת!

החשש הגדול מחלום רע - הבהלה והבלבול!

וראיתי רעיון נפלא (ספר חכמת חיים מאמר מ"ז) מתורתו של הגאון רבי חיים
שמואלביץ זצ"ל:

חז"ל חששו עד למאוד מפני חלום רע, וכמו שאמרו במסכת ברכות (דף
נה:): "האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא - ליקום קמי כהני בעידנא
דפרסי ידיהו ולימא הכי: רבונו של עולם, חלום חלמתי ואיני יודע מה
הוא... אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים
רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו ע"ה...". וכתבו התוספות במסכת
סוטה (דף מ.) דאף על פי שקיי"ל שאין לומר פסוקים בעת ברכת הכהנים
כמבואר שם, מכל מקום הכא התירו, "דהתם משום סכנה התירו שמא
חלום מסוכן הוא שצריך רפואה, דהא אפילו בשבת התירו להתענות תענית
חלום", עכ"ל.

ממשיך הגר"ח שמואלביץ זצ"ל - הרי למדנו כי יחסם של חז"ל לחלום
רע הוא כסכנה של ממש. וכל כך למה? ונראה לומר כי עיקר הסכנה הוא
הפחד והבהלה הבאים בעת ובעקבות החלום! ורפואתו - באמצעות הרגעת
רוחו והשיבה למצב של ישוב הדעת. וכמו שאמרו במסכת ברכות (שם):
"יטיבנו בפני שלושה, ליתי תלתא ולימא להו: חלמא טבא חזאי, ולימרו
ליה הנך: טבא הוא וטבא להוי, רחמנא לשוייה לטב שבע זימנין לגזרו עלך
מן שמיא דלהוי טבא ויהוי טבא".

וכן בברכת "המפיל" עיקרה היא הבקשה: "ואל יבהילוני חלומות רעים",
כי עיקר הסכנה הטמונה בחלום - הבהלה הבאה בעקבותיו.

ברור אם כן, כי חוסר רוגע והעדר ישוב הדעת, סכנה רבה ועצומה היא
לאדם!

ויש להביא קצת סמך לזה ממה שהתורה מציינת כי לאחר חלומו של

פרעה: "ותפעם רוחו" - התורה באה להדגיש שפרעה מיד אחרי החלום נהפך ל"מבולבל", ותיכף שלח לקרוא לכל חרטומי מצרים ולכל חכמיה.

כי זאת היא הסכנה הטמונה בחלום - הבהלה!

עיקר הבקשה: "שלא יתערבב רוחם"!

ולהמתיק את הדברים נביא גרגר נפלא מבית מדרשו של המגיד הגאון רבי יעקב גלינסקי זצ"ל.

הגמרא אומרת במסכת ברכות (דף כט:): "תנו רבנן: המהלך במקום גדודי חיה וליסטים מתפלל תפילה קצרה, ואיזו היא תפילה קצרה? רבי אליעזר אומר: עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח ליראיך מתחת והטוב בעיניך עשה, ברוך אתה ה' שומע תפילה". ופרש"י זצ"ל (ד"ה ותן): "להם ליראיך נחת רוח, שלא יתערבב רוחם על ידי הבריות כגון על ידי חיות וליסטים".

חזינן מדברי רש"י זצ"ל את יסוד דברינו, אין אנו מתפללים על הצלה מפניהם של החיות והליסטים, אלא על ישועה מהפחד והבהלה - "שלא יתערבב רוחם" - זה הדבר החשוב מכל!

אדם מבוהל אינו אדם, כי מי שאין דעתו מיושבת עליו אין לו תקנה!

"והאידינא - אוכלין ושותין ופוחזין"...

וכבר ידועה אמרתו של הסבא מקלם זצ"ל על דברי הגמרא בירושלמי מסכת מועד קטן (פ"ב ה"ג): "כלום אסרו המלאכה בחולו של מועד, אלא שיהו אוכלין ושותין ויגעים בתורה, והאידינא אוכלין ושותין ופוחזין" - פוחזין מלשון ריקים ופוחזים, הרי שאין מילה מתאימה יותר להגדיר את פחיתות האדם אלא עובדת היותו פוחז, על דרך הכתוב: "פחז כמים אל תותר" - מלשון בהילות.

הביטוי החריף ביותר אשר מצאו חז"ל לקלוקל בני האדם - "פוחזים"!

הבהילות מציפה את כל המידות הרעות!

ויש לתת את הדעת כי אם במילי דעלמא הבהילות מקלקלת את דרכו של האדם, קל וחומר בן בנו של קל וחומר שבמילי דשמיא הבהילות

קסח _____ מידות דיליה

משחיתה את נתיבותיו, כי מי שהוא מבוהל ואין לו מנוחת הנפש כדבעי הוא מצוי במצב שכל דבר קטן טורדו מדעתו, כי אין בו סבלנות בגלל בהילותו, ולכן עלול הוא לבוא לכלל כעס על כל דבר פעוט, ומשם כבר ימשך למחלוקת, לשון הרע, קנאה וכל שאר מיני מרעין בישין.

הרי לנו - הבהילות מעוררת מתרדמתם את כל המידות הרעות הטמונות באדם!

והיה הסבא מקלם זצ"ל מדמה דבר זה לכוס יין המצויים בו שמרים, הנה מטבע היין כאשר מוזגים אותו אל הכוס, אזי השמרים יורדים אל תחתית הכלי וכך שוקט הוא על שמריו, וניתן ליהנות מיין צלול. מה שאין כן כשמערבבים ומנענעים את הכוס - השמרים עולים וצפים ומתערבים ביין, וכך נפגמת כל חשיבותו.

כמו כן האדם - הסביר הסבא מקלם זצ"ל, לכל אחד ישנן מידות רעות הנמצאות בתוכו. אמנם, כל עוד שהוא שרוי במצב של מנוחת הנפש אז הן נחות בקרבו ואינן פועלות ומתפרצות כי שקועות המה ומוסתרות עד שלא ניתן לחוש בהן, אכן ברגע שהאדם מבוהל, הדבר גורם כמין סערה ומערבולת בתוכו ואז כל מידותיו הרעות מוקרנות כלפי חוץ ולא ניתן להתעלם מקיומן.

תקנות וגזירות חז"ל בעטיה של מידת הבהילות

ואם רוצים אנו לקבל מושג קט עד היכן יכולה הבהלה להעביר את האדם על דעת קונו ולהוביל אותו עד לעשיית איסורים חמורים מן התורה - נוכל ללמוד זאת ממה שמצינו בש"ס שחז"ל נתנו את דעתם למציאות השכיחה הזו המכונה "בהלה", אשר מכוחה עלולים להיגרר למעשים היוצאים מכלל ההתנהגות הראויה והרגילה.

ויתירה מכך חז"ל מצאו לנכון לקחת ברצינות את נושא הבהלה, וגדרו מחמתה כמה גדרים ותקנות - פעמים להחמיר, וכהא דמצינו במסכת שבת (דף ק"ז:): "אמר רבא: מתוך שאדם בהול על ממונו, אי שרית ליה אתי לכבויו". ופעמים להקל, וכהא דמצינו שם (דף מ"ג:): "דכולי עלמא טלטול מן הצד

בהילות - פזיזות קסט

שמיה טלטול, והיינו טעמא דרבי יהודה בן לקיש - דמתוך שאדם בהול על מתו, אי לא שרית ליה אתי לכבויי".

הרי לנו כי הבהילות עלולה לגרום לאדם לעשות מעשים שבדרך כלל לא היה נכשל בהם, וזאת משום שהבהלה אינה מאפשרת להקדיש מחשבה והתבוננות אם אכן ראויים הם להיעשות אם לאו.

חטא העגל - הקלקול ההיסטורי שנגרם ממידת הבהילות

ואי אפשר שלא להזכיר את אחד הקלקולים הגדולים ביותר של כלל ישראל אשר השפעתו היא לדורי דורות - כל זאת כתוצאה ישירה של מידת הבהילות.

לאחר עשיית עגל הזהב (שמות לב, ח), כך אומר הקב"ה למשה רבינו ע"ה:
"סרו מהר מן הדרך אשר ציויתים עשו להם עגל מסכה".

והדברים מפליאים, הכיצד ניתן להעלות על הדעת שדור המדבר - דור דעה, אשר ראו בעיניהם את האותות והמופתים אשר עשה ה' בפרעה ובכל עבדיו במצרים, וזכו לראות בגלוי שכינה בקריעת ים סוף, עד שהיו מראים באצבע ואומרים "זה קלי ואנוהו", וראתה שפחה על הים מה שלא ראו הנביאים, ואף זכו להיות במעמד הר סיני ולשמוע את דבר ה' יוצא מפי הגבורה - ממדרגה גבוהה זו נפלו עד לדיוטא התחתונה של מעשה העגל. ולא עוד אלא שהנפילה היתה במהירות גדולה, כמו שהדגיש הכתוב "סרו מהר מן הדרך", ואיך יכול להיות דבר כזה, נפילה כל כך גדולה ונוראה, מן הקצה לקצה, ובמהירות כה רבה?

בעת הבהילות - האדם נופל ממדרגתו באחת!

ועל כך יש לתמוה במיוחד, כי הלוא אמרו חז"ל במסכת שבת (דף קה:):
"כך אומנותו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך, ומחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה".

ומבואר מזה כי אין זו דרכו של היצר הרע להפיל את האדם במהירות ובבת אחת אלא "היום אומר לו עשה כך", ורק לאחר שיורד האדם מעט

קע _____ מידות דיליה

מדרגתו אזי יש בכוחו להורידו מדרגה נוספת, עד שאט אט מסוגל לדרדרו לשאול תחתית - "לך עבוד עבודה זרה". ואם כן היאך במעשה העגל שינה השטן מאומנותו, ומשבושש משה רבינו ע"ה לירד מן ההר, בלבם בזמן קצר מאוד, ומ"דור דעה" נפלו עד לחטא עבודה זרה?! כיצד היה בכוחו של היצר הרע לומר להם: "לך עבוד עבודה זרה" ללא ה"היום אומר לו עשה כך"?

ומבאר הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל: הנה עצת היצר הרע במעשה העגל מבוארת בחז"ל על הפסוק (שמות לב, א): "וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר", ואמרו: "אל תיקרי בושש אלא בא שש, בשעה שעלה משה למרום אמר להם: אני בא לסוף מ' יום, בא שטן ועירבב את העולם (הראה דמות חושך ואפילה וענן וערפל ועירבוביא - רש"י זצ"ל), אמר להם: משה רבכם היכן הוא? אמרו לו: עלה למרום, אמר להם: בא שש, ולא השגיחו בו, הראה להם דמות מיטתו".

הרי שהשטן פעל שתי פעולות, הראה להם דמות מיטתו של משה רבינו ע"ה, וערבב את העולם בכך שהראה דמות חושך ואפילה ענן וערפל. זה היה תכסיסו של יצר הרע, כי משה רבינו ע"ה היה מנהיגם ומורה דרכם, ומשהראה להם שמת, גרם להם שיהיו אובדי עצות, שבורים ורצוצים על אבדן המנהיג, ומשעירבב את העולם וראו חושך ואפילה ענן וערפל, היו גם נפחדים ומבוהלים.

ורק לאחר שהשטן גרם להם להיות במצב של בהלה, יכל הוא לפעול שלא כדרכו הרגילה של "היום אומר לו עשה כך ומחר אומר לו עשה כך". כי אדם מבוהל, אפילו הוא במדרגה גדולה כבני ישראל במדבר שהיו דור דעה, נתון הינו בסכנה עצומה, ולכן היצר הרע יכול היה לומר להם מיד - "לך עבוד עבודה זרה"! כי מי שהוא בבהלה עלול לשמוע לעצת יצר הרע בכל מה שיאמר לו.

זו הסיבה בגינה לא הזדקק השטן במעשה העגל לדרכו הרגילה, כי אם בבת אחת הפילם ממרומים לשאול תחתית, מאגרא רמא עד לבירא עמיקתא!

דרכם של ה"כלבים" בעיר רומי

ולהשתית יסוד זה אפשר להסמיק לו רמז נחמד מדברי המדרש רבה (בראשית כב, ו), וזה תרגום הדברים מארמית: אמר רבי תנחום בר מרון: יש כלבים בעיר רומי היודעים להשיג פרנסתם בחכמה, הולך הכלב ויושב לפני האופה ועושה את עצמו כאילו מנמנם וכך גם האופה מתנמנם כי מרגיש הוא בטוח מן הכלב, הכלב קם באחת והופך את כל המגש עם הככרות לאדמה, בבהלה שנוצרה הוא מספיק לקחת ככר אחד ולברוח... (וע"ש במפרשי המדרש שזהו משל כנגד היצר הרע והדרכים בהם הוא נוקט בכדי להכשיל את בני האדם).

ולכאורה צריך ביאור בדברי המדרש, מדוע צריך הכלב לעשות את כל המהומה, הרי האופה נרדם, ואם כן, ינצל את התרדמה שלו ויכנס בהיחבא בלי לעשות שום רעש - יטול לו כיכר אחד ויסתלק?...

לפי מה שאמרנו עד כה הדברים מדוייקים ונפלאים (ע' בספר הגיון לבי מאמר כ"ג) והביאור בזה הוא כך: אין הכלב (היצר הרע) סומך על כך שהאופה "רדום" אלא הוא דואג לכך שהאופה יהיה מבוהל ומבולבל! כי מן התרדמה עלול הינו להקיץ ולהתעורר, אך באווירת ה"בהלה" וה"בלבול" יוכל הוא בודאי להפיק את כל זממו! הכלב - היצר, מתכנן להפתיע את האופה באנדרלמוסיה שתיווצר מהפיכת המגש ואז יצליח לחטוף את כל מה שירצה!

פתי משורש - פתאום

יש להביא על כך מקור נוסף מפירושו של הרמב"ן זצ"ל (במדבר יב, ד) לתיבה "פתי": - וזה לשונו: "ופתאום" ענין מהירות הוא... וכיוצא בהם. "ופתאים" הם הנמהרים ביותר שאין להם עיון בדבר ולא עצה כלל, כמו "ועצת נפתלים נמהרה" (איוב ה יג). וכן "פתע ישבר" (משלי ו טו), "ואם בפתע בלא איבה" (להלן לה כב), בתכיף, והוא כמו פתי מלשון פתאום".

ופתי הלוא הוא האדם הנפתה לעשות עבירות. כי מצבי ה"בהלה" וה"פתאום" המה אם כל העבירות. וזהו דרכו של היצר הרע כשהוא מפתה

קעב _____ מידות דיליה

את האדם, הוא ממריץ אותו לעשות פעולותיו מיד. כי רק במצב של בהלה יוכל הוא לשלוט על האדם.

"נעשה ונשמע" נאמר מתוך ישוב הדעת, בלי פזיזות כלל!

ובזה נפתח לנו צוהר להבין את דברי הגאון רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל (ספר רסיסי לילה אות נ"ד) לבאר אל נכון את דברי חז"ל וחידותם.

הנה יכול הטוען לטעון - כיצד אמרו אבותינו "נעשה ונשמע" עוד בטרם ששמעו מה מוצע להם, הרי לכאורה אין לך פזיזות גדולה מזו?...

ובעצם זו היא טענת הצדוקי לעברו של רבא במעשה המובא במסכת שבת (דף פח.): "ההוא מינא דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתא ויתבה אצבעתא דידיה תותי כרעא וקא מייץ בהו וקא מבען אצבעתיה דמא (רש"י זצ"ל - "אצבעות ידיו היה ממעכן ברגליו ואינו מבין, מתוך טירדא).

אמר ליה: עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, אכתי בפחזותייכו קיימיתו, ברישא איבעיא לכו למשמע אי מציתו קבליתו, ואי לא לא קבליתו". היינו - תחילה היה לכם לשמוע האם מסוגלים הנכם לקבל את התורה, ואם לא אל תקבלוה.

ענה לו רבא: אנו הולכים בתמימות, וזהו שכתוב אצלנו (משלי יא, ג): "תומת ישרים תנחם".

והביאור בזה הוא, כי לפי האמת - באמירת "נעשה ונשמע" לא היה בה שום פזיזות כלל, אלא הם אמרו זאת מתוך מסירות נפש, ורק לאחר מחשבה והתבוננות בדבר אשר הביאה אותם לידי קבלת ההחלטה כי יש ללכת בתמימות לבב עם הקב"ה ולקבל את כל אשר יצווה - אמרו הם כאחד: "נעשה ונשמע"!

ונביא את לשונו של הגאון רבי צדוק הכהן זצ"ל: "האמת הוא להיפך, דאילו היו עושים זה בבהילות בלי התבוננות בלב כלל ושגם התיישבות הדעת - לא היה זה נחשב בשבח ד"נעשה" גם כן, כיון שבא מצד חסרון ישוב הדעת שלהם. וכך קראם ההוא מינא "עמא פזיזא" דחשב זה למעשה

בהילות - פזיזות קעג

מבוהל ונמהר שאין מתבונן על דרכיו. אבל רבא השיבו: "אנן דסגינן בשלימותא" ... שלא מצד המהירות היה רק מצד התמימות, דהתבוננו יפה והעלו על לבם דאפשר שהוא דבר כבוד וקשה מאוד לקבל. אבל דחו מחשבות לבבם והלכו בתמימות עם השם יתברך, ועל ידי זה הקדימו ה"נעשה לנשמע", עכל"ק.

י"ג חיובי חטאות על מעשה אחד!

ודבר נורא למדנו מהגמרא במסכת שבת (דף ע"ד): שם חז"ל נקטו דוגמאות שונות, היאך עלול אדם להתחייב במעשה אחד של חילול שבת במספר רב - עד שלוש עשרה חטאות! וכך לשון הגמרא שם: "אמר רבא: האי מאן דעבד חביתא - חייב משום שבע חטאות. תנורא - חייב משום שמונה חטאות. אמר אביי: האי מאן דעבד חלתא - חייב אחת עשרה חטאות. ואי חייטיה לפומיה - חייב שלוש עשרה חטאות".

ולכאורה יש להעיר, מפני מה טרחה הגמרא למצוא מעשה אחד הכולל כמה שיותר חיובי חטאות?

מכאן היה מוכיח הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל, שחז"ל רצו לרמוז לנו כי בהיעדר העיון והדקדוק אחר המעשה, יתכן שבפעולה זו יתחייב האדם כמה חטאות!

מעשה הנעשה מתוך בהילות עלול להשית על האדם כמה וכמה חטאות!

גם מעשה טוב - לא יעשה בחפזון!

וכשם שמעשה הנעשה מתוך בהלה גורם הוא להפסד גדול, כך לאיך גיסא - גם מעשה טוב אם הוא נעשה מתוך התבוננות וישוב הדעת - טמון בצדו רווח גדול.

וכלשון החיי אדם זצ"ל שכתב (כלל ס"ח אות כ"ה): "כשירצה לעשות איזו מצוה, לא יעשה אותה בחפזון ובפתאום, רק שישמור וימתין... ויתיישב בדבר היטב איך יעשה".

קעד _____ מידות דיליה

מעשה עם המשגיה הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל

וכדי לשבר את האוזן נציין לכך דוגמא:

תלמיד אחד בישיבת חברון אשר הצטיין בהיותו בעל לב נפלא ורגש מיוחד. כאשר הגיע תורו לראשונה לשוחח עם הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל בעניני מוסר ויראת שמים, הוא נכנס לביתו. רבי לייב חסמן זצ"ל שהכיר היטב את נפש תלמידיו, רצה לחנכו ולהוכיח את התלמיד באופן מעשי בכדי שיקיים את המצוות מתוך התבוננות ולא מתוך בהלה וחיפזון.

תוך כדי שיחתם, הצביע המשגיה זצ"ל על כוס ריק שעמד על שולחנו, וביקשו שילך עמה לרבנית ויבקש הימנה שתכין עבורו כוס תה.

התלמיד שמח מאוד על ההזדמנות לשמש את רבו, ותיכף נטל את הכוס בידו בדרכו אל המטבח. והנה עדיין לא פסע פסיעה אחת, וכבר רואה הוא את הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל שמיהר לקום ולהקדימו תוך שהוא שואל: לשם מה הינך עושה את אשר אתה עושה?...

הבחור שחשב להשתמט מלענות את אשר עם לבו, ניסה לשוא להתחמק מהתשובה - רבו חזר ושאל "למה ולשם מה הינך הולך"? ולא עזבו עד שענה הבחור בהרכנת הראש ובשפה רפה: "לשם מצות שימוש תלמידי חכמים"...

רבי לייב חסמן זצ"ל שידע והכיר את מחשבתו, לקח הכוס מידו תיכף, באומרו: הבט וראה כיצד מוותר אדם על המחשבה של מצות חסד דאורייתא ודאית לזקן וחולה המבקשו להיטיב עמו, ובאותה עת, חושב בדעתו רק על "שימוש תלמידי חכמים"!

זאת היא דוגמא נפלאה עד איזו דרגה של דקדוק במחשבה מסוגל אדם להגיע אם רק יפעל את מעשיו מתוך התבוננות ראויה ולא מתוך בהלה ומהירות.

החילוק בין בהילות לזריזות

עתה נבוא להגדיר נכונה את החילוק בין הבהילות שהיא מגונה לבין מידת הזריזות שהיא משובחת מאוד, הרי לכאורה יש בהם מן הדמיון

בהילות - פזיזות קעה

והשווי - היינו לנהוג במהירות בעשיית המעשה, ומהו אם כן השוני בין שתי מידות אלו?

אך החילוק הוא פשוט ומבואר והוא כרחוק מזרח מן המערב, ונסביר את הדברים בעזה"ת.

איתא בגמרא במסכת פסחים (דף סה.) שלא תיקנו חז"ל איסור שבות בבית המקדש כי "כהנים זריזים הם". והקשה הגאון רבי אברהם גרודז'נסקי זצ"ל, אדרבה - הלוא מתוך זריזותם עלולים הם להיכשל ביותר מעשים משאר בני אדם, ואם כן מדוע במקדש לא ראו צורך לתקן שבות?

ומבאר הגאון רבי אברהם גרודז'נסקי זצ"ל: זריזות אין פירושה עשייה חפוזה בידיים וריצה מהירה ברגליים - אלא זריזות יסודה בראש, וכהנים זריזים הם במחשבתם ומבחינים המה מיד בדיוק נמרץ מה יש לעשות ומה לא, ולכן אין הם נכשלים. כי זריזות אין פירושה בהלה, אדרבה הכהן צריך להיות מיושב בדעתו, ואם הוא מבוהל הוא עלול לקלקל את עבודת הקודש.

כעין זה תירץ גם הגאון רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (שפתי חיים עה"ת פרשת ויחיא): אמנם התוצאה המעשית משתי המידות שווה - מהירות העשה. אבל השוני הוא בעצם הפעולה, בהילות היא חוסר מנוחה, ולכן חסר הינו את ריכוז המחשבה, ומשום כך המבוהל גם עושה מעשיו בפזיזות, ומתוך בהילותו מחוסר שימת לב הוא גם עלול להכשל באיסורים. אבל הזריז חושב במנוחת הנפש על המעשה שעתיד לעשות, ומתוך מחשבות האהבה והיראה שבקרבו הוא מזדרז להשלים את המעשה כדי שלא יהיו לו מפריעים אם ישתהה מעשייתו, ומתוך אותם מחשבות הוא גם נזהר מלהיכשל חלילה באיסור.

הזריז - יוצא חצי שעה לפני הזמן!

וכבר היה אומר הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל: העולם חושב שהזריז הוא היוצא לתחנת הרכבת דקות מספר קודם הזמן, וכך מגיע הינו בריצה מהירה שניות לפני יציאת הרכבת... אך לאמיתו של דבר זו אינה זריזות, אלא פזיזות! הזריז יוצא חצי שעה קודם הזמן - ומגיע הינו לתחנת הרכבת בשלווה ובמרגוע.

קעו _____ מידות דיליה

על הגוף לפעול במהירות - והדעת תהא ברזגע!

הרי לנו כי אומנם יש לעבוד את ה' בזריזות, מכל מקום יש להישמר מפני הפזיזות. היינו - על הגוף לפעול במהרה, אך על השכל מצדו להיות רגוע.

משל נאה בענין זה דרש הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל: נהג האמבולנס המוביל חולה לבית חולים, אף על פי שצריך הוא להזדרז בנסיעתו על הכביש ככל האפשר, אבל מאידך עליו להיות זהיר ושקול לבל יגרום חלילה לתאונת דרכים, ואז יצא שכרו בהפסדו...

כמו כן בעשיית המצוות, זריזות אין פירושה חיסור בשלימות המצוה, כי אם יארע כזאת אין זו זריזות אלא פזיזות אשר עניינה בלבול הדעת וטרדת המחשבה.

ואכן הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל נאה דורש נאה מקיים היה: מסופר כי בצעירותו, נהג לשחוט בעצמו את העופות אותם אכל, היו תקופות אשר שחט גם לאחרים, והמונים היו נוהרים אליו בערב יום הכיפורים לקיים את מנהג הכפרות בתרנגולת, והוא שחט עבורם. כמה שמח היה על המצוה שנזדמנה לידו - השחיטה וכיסוי הדם, ובד בבד היה מאחל לכל אחד מבעלי העופות בכל לב: "שנה טובה!"

עם כל הזריזות בה ניחן - בשחיטה בכיסוי הדם ובאיחולים, לא שכח גם לעורר על דין "בשר שנתעלם מן העין"...

הרי שעשה הכל בזריזות מחד גיסא, ומאידך לא נהג בפזיזות ולא שכח את הדברים החשובים.

"מתנינות" - טרם ההחלטה, "זריזות" - אחריה!

הבחנה נוספת ישנה בין בהילות לזריזות, וכפי שכבר כתב החפץ חיים זצ"ל:

מצד אחד רואים שמשובחת היא מידת הזריזות וכמו שכתוב במדרש רבה (במדבר פ"י אות י"ז) "כל מעשיהם של צדיקים בזריזות". ובשיר השירים

בהילות - פזיזות קעז

(ז, ה) כתוב: "מלך אסור ברהטים" ופרש"י זצ"ל: "הקב"ה נקשר באהבה במצוות ובריצות שאתם רצים לפניו".

ומצד שני - הנמהרות והפזיזות פסולות המה, והאדם נדרש למתינות ויישוב הדעת, הכיצד מתיישבות יחדיו שתי הדרישות?

האמת היא שאין כאן כלל סתירה, היה אומר החפץ חיים זצ"ל, טרם שהגיע האדם לכלל החלטה, עליו להיות זהיר ושקול - לעיין בדבר מכל צדדיו ביישוב הדעת ולהתבונן בו במתינות. אך לאחר שהחליט, עליו לבצעו במהירות ובזריזות!

ועל דרך זה יישב בספר משנת חכמים להגאון רבי משה חגיז זצ"ל (אות ש"ס) סתירה במקראות. פסוק אחד אומר (משלי כט, כ): "חזית איש אץ בדרכיו תקוה לכסיל ממנו". ובפסוק אחר (משלי כב, כט) כתוב: "חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייצב". וליישב המקראות צריך לומר כך: יש חילוק גדול בין תחילת המלאכה לגמרה, כי הואיל וכל הדברים יגיעים והתחלתן קשה, אם כן מן הראוי הוא שקודם שיגמור בדעתו לעשות שום דבר ילך במתון ויטול עצה ומזקנים יתבונן. ואם לא כן יעשה אלא שיהיה אץ בדרכיו ותיכף שעלה בדעתו איזה דבר לעשות - יתחיל לעשותו, ודאי איש אץ כזה - תקוה לכסיל ממנו, כי כל דבר צריך ישוב ועצה מחכם הרואה את הנולד. אמנם אחר שהתחיל, והסכימו בעל העצה כי טוב הדבר ונכון מעם ה' יתברך לעשותו, אזי ימהר ויחיש את מעשהו ואל יתמהמה פן יקדימנו אחר, ואיש כזה שהוא מהיר במלאכתו לגומרה ולהוציאה מן הכח אל הפועל - ראוי הוא להתייצב לפני מלכים!

"הואיל נא לשוב אלי ביום המחר לעת הזאת"...

נביא מספר עובדות מגדולי ישראל מהם ניתן לראות כיצד הרחיקו מעצמם את מידת הבהילות והפזיזות, ואפילו במצבים הלחוצים והטרודים ביותר, שמרו על מתינות ועשו מעשיהם מתוך מנוחת הנפש.

אל הגאון רבי ישראל משה דושינסקיא זצ"ל - אשר שימש כגאב"ד דירושלים, נכנס פעם אחד מתלמידיו החשובים - אברך צעיר לימים, והתריע

קעה _____ מידות דיליה

בפניו על פירצה מסויימת בעיר הדורשת לדעתו תיקון ללא דיחוי. התלמיד אשר דם צעירים עדיין זרם בעורקיו ברוב רתיחות, גלל בפני רבו את כל הענין וציפה לשמוע את תגובתו הנלהבת של הרב זצ"ל, כפי שמתבקש ממי ששומע על קיומה של פירצה גדולה כזו.

כל אותה העת בה דיבר התלמיד היה הרב זצ"ל יושב ומקשיב לכל הגה היוצא מפיו, מבלי להשיב ולהגיב על כך ולא כלום. לכשסיים התלמיד את דבריו, נענה רבו זצ"ל ואמר לו: אכן שמעתי את אשר בפך, ועתה הואיל נא לשוב אלי ביום המחר לעת הזאת, ונראה מה לעשות.

התלמיד יצא מבית הרב זצ"ל מעט בפחי נפש, והרהר הוא בינו לבין עצמו, הכיצד יתכן שהרב זצ"ל נשאר שווה נפש אל מול פירצה כה אימה בחומת הדת? אמנם, בין כך ובין כך לא היה לתלמיד עוד מה לעשות בנידון עד למחרת היום, ובשל כך הוא פנה שוב לדרכו והמשיך בעסקיו.

ויהי למחרת היום, בקומו של התלמיד מתנומת הלילה, פגה רוחו ונצטננה רתחנותו אודות הפירצה עליה התריע בפני רבו ביום אתמול ושוב חמתו לא בערה בו כבתחילה, ועל כן אף לא מצא מן הנכון להופיע שוב בפני רבו על אותו הנידון.

אמנם, משחלפו השעות והתלמיד בושש לבוא אל בית הרב כפי שנצטווה ביום אתמול, שלח הרב זצ"ל שליח לקרוא לו ושאל אותו מדוע זה לא הופיע עד כה כפי שפקד עליו אתמול?...

נענה התלמיד והשיב בנימת התנצלות ובושה, ואמר כי עליו להודות על האמת, כבר פגה רתיחתו של אתמול ושוב אין הפירצה זועקת אליו במלוא עוצמתה כמו מקודם...

בשמוע הרב זצ"ל את דבריו אמר לו, עתה שכבר הספקת להתיישב בדבר, אני לא אניחך מלהרפות בענין הפירצה הגדולה, כי באמת היא צריכה תיקון ראוי לשמו, אולם בעבור זאת פקדתי עליך לשוב ביום מחר, כדי שפעולתך בנדון תהיה מתוך שיקול דעת ראוי ולא מתוך בהלה ופזיזות - אלו אשר בהשראתן הגעת אלי אתמול. ועתה הלא תוכל להיווכח בעצמך

בהילות - פזיזות קעט

כי לא הפירצה בלבד היא שהרעידה אותך אתמול כל כך, אלא בעיקר רתיחת דמיון ובהילותך היא שגרמה לך לצאת משוויון נפשך, ומובן איפה כי לא זו הדרך לטפל בדברים הצריכים תיקון.

אמנם כיום, מאחר שהספקת ליישב את דעתך, שוב הנך נמצא כשר וראוי לטפל בענין, ועל כן הנני פוקד עליך איפוא שאכן תטפל בה לפי הדרכים שאומר לך בזה, לקיים מה שנאמר: "קריינא דאיגרתא איהו להוי פרוונקא".

מעשה זה מהווה הוראה לדורות - לעולם אין לעשות שום מעשה מתוך ההתפעלות הראשונה ומתוך פזיזות ובהילות, וגם כשמדובר לכאורה במעשה טוב שאין כמוהו - תיקון פירצה, בכל זאת על האדם להישמר ולהתרחק מהפזיזות והבהילות, אלא לחשוב ולכלכל את מעשיו מתוך התבוננות וישוב הדעת.

גם במצבים טרופים - על האדם לשמור עצמו מן הפזיזות!

הדברים אמורים לא רק בעידן של שקט ונוחות, אלא גם במצבים קשים וטרופים כאשר האווירה הכללית היא חיפזון ובהלה, בכל זאת תפקידו של האדם - לא להיבהל אלא להגיב על כל דבר במתינות - וזאת מכוח האמונה בה' והביטחון בו.

ונביא לכך שתי דוגמאות:

לאחר קריעת ים סוף כאשר בני ישראל יצאו ממצרים ואמרו את שירת הים, גם הנשים הודו להקב"ה על ידי כלי שיר וכלשון הפסוק (שמות טו, כ): "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות". ופרש"י זצ"ל: "מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם ניסים, והוציאו תופים ממצרים".

המשגיח הגאון רבי גדליה אייזמן זצ"ל היה מאוד מתפעל בכל עת אשר הזכיר את דברים אלו בשם רש"י זצ"ל, כי הלוא עם ישראל יצאו ממצרים בחפזון ובהלה, עד שאפילו בצקם לא הספיק להחמיץ, ובכל זאת לא איבדו הצדקניות את מנוחת נפשם ולא שכחו לקחת עימם תופים בכדי לשורר לבורא עולם על חסדיו.

קפ _____ מידות דיליה

הרי לנו מהי מנוחת הנפש של צדיק אמיתי, אשר מחמת אמונתו הנטועה בו - גם במצב של בהלה וחיפזון פתאומי, הוא נותר איתן במנוחת הנפש ואינו שוכח את חובותיו ותפקידיו.

ישוב הדעת מתוך אמונה בה' אצל יוסף הצדיק

וכן מצינו גם אצל יוסף הצדיק, שגם במצב הנורא שהיה שרוי בו - לא נבהל ולא עשה דבר שאינו מתוך ישוב הדעת.

הלוא מי שיעקוב אחר סדר השתלשלות הדברים עד שיוסף הצדיק נחבש בבית הסוהר - יראה כי מצבו היה נורא מאד. ראשית כל - הוא נמכר לעבד, ואז הועבר מיד ליד עד שהגיע למצרים, שם חי בבדידות נוראה בהיותו עבד בבית פוטיפר, הוא נרדף על ידי אשת אדוניו אשר העמידה אותו בניסיונות קשים ביותר, ולמרות שעמד בהם הוא הושלך לבית האסורים על לא עוול בכפו, שם חי כאיש בודד אשר אין אפילו אדם אחד בכל מצרים שיכול היה לדאוג לשלומו. אם היה אומד את סיכוייו לצאת מהמקום בו היה - הם היו נראים קלושים ביותר.

והנה לפתע באים שליחי המלך, והוא מוצא במהירות מבית האסורים - "ויריצוהו מן הבור". ואז מתברר לו שהוא הובא אל מלך מצרים בכבודו ובעצמו על מנת שהוא האסיר הבודד ביותר - יחלץ את המלך ממצוקה גדולה, כי הרי פרעה חלם חלום וכל חכמי מצרים וחרטומיה לא ידעו לפתור את חלומו, ופרעה אומר ליוסף "חלום חלמתי ופותר אין אותו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו" - מכך יוסף הצדיק הבין שהמלך רואה בו מומחה גדול בפתרון חלומות יותר מכל החרטומים והחכמים שבכל ארץ מצרים.

מעבר חריף כזה מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, עלול ליצור אצל אדם מצב של בהלה ולהוציאו משיווי משקלו הנפשי.

הלוא יוסף הצדיק ודאי הספיק לקלוט שהוא נמצא על פרשת דרכים גורלית ביותר - אם יעלה בידו לפתור את החלומות וימצא חן בעיני המלך, הוא לבטח ישוחרר ממאסרו ויזכה לכבוד מלכים. מאידך גיסא - אם ישל בפתרון החלומות הוא יכול לחזור לבית הסוהר למשך כל ימי חייו.

והנה לאחר שפתר את החלומות לשביעות רצונו של פרעה הוא שומע כיצד הוא מהללו ומשבחו - הנה ההזדמנות הגדולה שלו - אך יוסף הצדיק אומר לפרעה שהיה ידוע ככופר בכל, את המשפט הבא: "בלעדי - אלוקים יענה את שלום פרעה" - כלומר: זו אינה חכמה שלי, הכל מאת הבורא עולם ברוך הוא.

כמה כוחות נפש אדירים זקוק אדם על מנת להישאר רגוע במצב שכזה, כמה שלווה ומנוחת הנפש צריך הוא בשביל שלא לאבד את האיזון הנפשי ברגעים של התפעמות הרוח ובלבול הדעת - כאשר כל גורל חייו תלויים מנגד לכאן או לכאן, לא להיבהל אלא לשמור על צלילות הדעת ולזעוק אמונה - "בלעדי" - הכל מאת הבורא עולם!

נורא!

בעלי התוספות זצ"ל - כתיבת החידושים בכל מצב!

כך מצינו גם אצל בעלי התוספות זצ"ל, שהרי כידוע הם חיו בעיצומם של מסעי הצלב הנוראיים. מקובל שבאותם ימים ממש כאשר דמם של היהודים נשפך כמים - בעלי התוספות זצ"ל כתבו את פירושם העמוק על פרק "מרובה" במסכת בבא קמא, כידוע לכל צורב מהי עמקותם של דברי התוספות בפרק זה, כל זה כאשר המצב היה שבבוקר לא ידעו הם מי יתן ערב.

ראש ישיבת פוניבז' הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל כשהיה מוסר את שיעוריו בפרק זה התפעל באוזני תלמידיו כל פעם מחדש: כיצד יתכן לכתוב בעת כזו חידושים כה עמוקים ונפלאים - הלוא דאגה קטנה אחת כבר מטרידה את האדם עד שאיננו מסוגל להתרכז כלל. וידוע כי תלמידו של הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל מביא שרבו לימד אותם תוספות אחד במסכת בבא בתרא במשך שבעה חודשים, ולבסוף הפסיק ואמר לתלמידיו: "עדיין לא נגענו בתוספות". והתוספות שבפרק מרובה יש בהם עמקות עצומה ומיוחדת.

וכאן זועקת לה השאלה: איך אפשר לחבר את כל אלו במצב בו הם היו שרויים?

קפב _____ מידות דיליה

אין זה אלא כי שרתה עליהם שלוות נפש ביודעם שהכל בהשגחתו יתברך והכל לטובה, ולא נתנו לבהילות לשלוט בהם אפילו באותם מצבים אשר מימינם ומשמאלם הוקז דמם של משפחתם וקהילתם - הם שמרו נפשם מכל תנודה של בהלה.

מבהיל!

זהירותו הגדולה של הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל מזהבהילות

כאן המקום לשרטט כמה קווים מדמותו הנפלאה של הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל שדמותו היתה דוגמא ומופת בענין זה.

בזמן המלחמה, הוא נפרד ממשפחתו במשך כשבע שנים - תקופה ארוכה וקשה של פירוד ופחד בלונדון המופצצת.

אחד הרגעים המופלאים של גילוי שלוות נפשו בימי המלחמה היה בבוקרו של יום אחד, כאשר אל רבינו זצ"ל הגיע דוור - אחד האישיים היותר מבוקשים באותה התקופה - ובידו מכתב מעבר לים, מרעייתו ובתו אשר בהשגחה מופלאה גלו לאוסטרליה הרחוקה. יש לציין כי חלופת המכתבים באותה עת, נעשתה לעיתים בלתי זמינה. והנה סוף סוף הגיע המכתב המיוחל, כשעל גבו מתנוסס כתב ידה של רעייתו, ומצורתה החיצונית של המעטפה העבה, ניכר היה שהיא מכילה גם תצלומים מבני משפחתו היקרים לו עד מאוד, אשר אהבתו אליהם חבויה היתה בעמקי נפשו...

אחד מתלמידיו שנכח באותם רגעים מרגשים, מפליא לתאר את מנוחת נפשו ושליטתו העצמית של רבינו זצ"ל, כשהגחלת הקלמאית מלהטת בקרבו:

המעמד היה מרטיט, הנה לאחר תקופה ארוכה של ניתוק ובדידות, יוכל רבינו זצ"ל סוף סוף להתרפק על מכתבם של בני ביתו ולראות את תמונת בתו שגדלה לנערה, ומשמשת כמורה בבית הספר היהודי של אחר הצהרים. אך רבינו זצ"ל - ממשיך התלמיד לתאר - החזיק את המעטפה בין פרקי אצבעותיו ושקע בהרהורים...

לאחר מספר רגעים של מחשבה מתוכננת, כשעל פניו נסוכה ארשת נאצלת של תלמידי קלם, הניח בניחותא את המעטפה החתומה על שידה סמוכה והמתין כרבע שעה לפני שהרשה לעצמו להתענג בקריאת המכתב ובהבטה אל התמונות.

רק כאשר שקטה סערת רוחו שב ונטל את האגרת המיוחלת, כשהוא מתרפק על תכולתה ותוכנה באהבה גלויה, מהולה בדמעות רותחות.

"החלטתי לא לפתוח את המכתב עד השעה עשר בבוקר!"

סיפור דומה קרה באחד מימי המלחמה, כאשר רבינו זצ"ל היה מודאג משלום הרבנית - ממנה לא שמע דבר כבר זמן רב. אחד התלמידים שאלו לתומו האם הגיעה כבר דרישת שלום מהם. משהשיב רבינו זצ"ל בחיוב הבנתי כי נתקבל מכתב מבני ביתו - סיפר אותו תלמיד - והמשכתי לשאול אם הכל כשורה...

המענה היה מפתיע, אך בהחלט אפיין את אישיותו של רבינו זצ"ל: "אינני יודע עדיין, מפני שהחלטתי לא לפתוח את המכתב עד השעה עשר בבוקר!"

כך שלט רבינו זצ"ל על עצמו, כאשר כל פעולה שלו - מבוקרת, מחושבת ומדודה, ללא שום אות של בהילות או פזיזות חלילה.

אל תעשה שום דבר בעולם הזה בבהילות!...

שוב מעשה בימי שהותו של רבינו זצ"ל בניו יורק, כאשר הלך בלוויית תלמיד - לימים ראש ישיבת בית מדרש ישורון בניו יורק - לבקר את הגאון רבי אברהם יפה'ן זצ"ל ראש ישיבת נובהרדוק. והנה בכניסתם לתחנת הרכבת שמע תלמידו את שקשוק גלגלי הרכבת שנכנסה באותה עת אל הרציף למטה, ותיכף החל לרוץ לעברה, אך רבינו זצ"ל עצר בעדו וקרא לעומתו: "אם לא נגיע לרכבת הזו ניסע ברכבת הבאה, אל תעשה שום דבר בעולם הזה בבהילות!"

נורא נוראות! עד היכן הגיעה שמירתו ממידת הבהילות!

קפד מידות דיליה

מהנהגתו של המשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל

כמדומני שבנותן טעם להוסיף שתי עובדות בענין זה מהנהגתו של המשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל.

עד כמה ניתן לחיות על פי חשבון, במנוחת הנפש בכל מצב, ניתן ללמוד מהעובדה הבאה: יום לפני פטירתה של הרבנית, שב רבינו זצ"ל לביתו מסדר לימודו ומצא את הרבנית ע"ה מחוסרת הכרה... אחר כך סיפר, כי מיד הבין שהמצב קשה מאוד, הוא רץ במהירות למשפחת הגאון רבי ישראל גנס שליט"א - שכניו הנאמנים בקומת המגורים שמתחת ביתו בכדי שיזעיקו אמבולנס.

אחר כך נשאל מדוע ירד לקומה מתחת, הלא יכול היה לדפוק בדירה על ידו באותה קומה אשר שם גם היה מצוי מכשיר טלפון. הוא השיב: השכנה שהתגוררה על יד ביתו ילדה כמה שבועות קודם לכן, ולא רצה להבהילה, ולכן העדיף לרדת קומה...

וכאשר כבר שהתה הרבנית ע"ה בבית החולים ובני המשפחה הוזעקו מחו"ל, וברור היה לרבינו זצ"ל שמצבה קשה, ראו באופן מופלא את מנוחת נפשו. במשך היום היה מוקף בני משפחה ותלמידים רבים, ובכל עת דאג לכל הסובבים אותו כשהוא שואל כל אחד ואחד - האם כבר אכל את ארוחת הבוקר, צהרים או ערב. ברדת הלילה זירז את כולם לשוב לביתם, באומרו הלוא ייתכן כי זקוקים בבית לעזרתכם, ועליכם גם לצבור שעות מנוחה.

גם לאחר פטירתה של הרבנית ע"ה, למרות שברון ליבו הגדול לא איבד את מנוחת נפשו. לפני צאת הלוויה פגש באחד מבני הישיבה שחזר מתקופת שהותו בחו"ל, והתעניין אצלו מתי שב ארצה. כאשר הגיעו גדולי הרבנים וראשי הישיבות להשתתף במסע הלוויה, בדק אם יש להם מקום ראוי ומכובד לשבת. וכשהחל לשאת את הספדו - שאל את הסובבים אם הציבור מעוניין כי השפה תהיה אידיש או לשון הקודש. וגם כאשר כילה את הספדו וחזר למקומו, והצביעו לו על מקום פנוי לישיבה, בירר אם אינו נוטל את מקומו של מאן דהוא...

"אני מקבל עלי - להשתדל לקיים "אל תבהל מעשיך"

זאת מפני החשיבות הגדולה אשר גדולי ישראל יחסו למידה זו - מידת הבהילות.

ולא בכדי נמצאו בין פתקאותיו וקבלותיו של הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל קבלה בלשון זו: "אני מקבל עלי... להשתדל לקיים "אל תבהל מעשיך" ולהתנהג כל השנה בסבלנות... (משנת תשמ"ז)".

העצה להשיג מידה זו - לעשות את הדבר רק לאחר זמן!

עתה נבאר ונעמוד על העצות והדרכים להשלים בנפשנו מידה זו.

הסבא מקלם זצ"ל כותב: אדם הרוצה לדבר או לעשות דבר מה, אם רואה שהוא נמהר או נבהל לזה, העצה היא לכבוש רצונו ולדבר או לעשות זאת רק לאחר זמן.

ללמוד בעיון בלי כל הפסקה בדיבור או מחשבה!

ובקבלות של בני התלמוד תורה דקלם, מצינו קבלה מעניינת וזה תוכנה: כאשר ידוע עיקר המזיק ומקור מושחת להאדם הוא בלבול הדעת, כי מקור כל האדם הוא הדעת, והוא צלם אלוקים. אי לזאת קיבלנו עלינו בלי נדר להתלמד מעט במנוחת הנפש.

ולמטרה זו קבלנו ללמוד בכל יום שעה אחת רצופה ביגיעת העיון, ולהתרגל לבל יזוז עיונו מענין לימודו. ומכל שכן לבלי להפסיק בדיבור כלל, וכאשר יתבלבל מתוך לימודו במחשבות אחרות יותר מחמישה מינוט, אזי קביעות זו בטלה וצריך להתחיל השעה מחדש".

לפעמים העצה היא - שב ואל תעשה עדיף!

עוד עצה מצינו במשנתו של הגאון רבי אביגדור מילר זצ"ל (אור עולם ח"א עמוד 122): ידוע כי הפזיזות מונעת את ההצלחה, ואם רוצים להצליח אזי עלינו לברוח מהפזיזות כמפני אש!

קפו _____ מידות דיליה

אך כיצד עושים זאת?

שלמה המלך ע"ה, החכם מכל אדם מספק לנו עצה לזה. כתוב בקהלת (י, ד): "אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח" - אם המושל - היצר הרע שיש לו כח חזק מאוד, בא עליך בפתאומיות ולוחץ אותך למצב בלתי צפוי, או לתאווה מסויימת, ואתה חש בבלבול ובמבוכה, מה העצה לעשות? הדבר אותו תעשה יהיה "מקומך אל תנח" - לא לעשות דבר! אל תזוז ממקומך! שהלוא אם תזוז - סביר יותר שתעשה דוקא את הצעד הלא נכון.

לדוגמא: פלוני התקשר אל הרב, עומד אני להתאבד זה עתה. ענה לו הרב: למה אתה ממהר? הרי תוכל להתאבד גם בשבוע הבא?...

למותר לציין שבשבוע הבא כבר לא חש אותו אדם בצורך להתאבד....

זוג שלא זכו לשלום בית הגיעו לבית הדין על מנת לקבל גט, פטרו אותם הדיינים לשלום והזמינום בעוד חודש. לאחר חודש יושרו ההדורים והזוג כבר לא היה צריך להגיע!...

זו העצה היעוצה למקרים בהם אתה מרגיש כי הבהילות מובילה אותך - שב ואל תעשה עדיף!

לסיכום: החכמנו לדעת את רעת הבהילות וחומרתה, ומאיך חזינו ברווח הגדול הטמון בהנהגה עם ישוב הדעת ומתינות, וכן ביארנו אל נכון את החילוק בין בהילות לזריזות, אף ראינו כיצד גדולי ישראל שמרו על רוחם לבל יפלו במידת הבהילות, וכמו כן העלנו על שולחן מלכים כמה עצות המועילות להישמר מהבהילות ומהפזיזות.

בושה

פתח דבר:

נתמקד במידה אשר משמשת לאדם כתריס ומגן בפני העבירות, כמו כן על ידה ניתן להשיג מדרגות נפלאות בעבודת השם, ולא עוד אלא שאם נבין את עומק מהותה - הדבר יגרום לנו לעבוד את הקב"ה באופן נעלה יותר ובזה נבטיח את הצלחתנו בזה ובבא. אולם מאידך גיסא אם נעשה בה שימוש שלא במידה הנכונה ובאופן הראוי, עלולים אנו להפסיד רבות בכל חלקי עבודת ה'.

כמובן עוסקים אנו במידת הבושה.

מידת הבושה - מחיצת הברזל בפני העבירות

ראשית נעלה על נס את מעלותיה העצומות של הבושה, עד שבספר ארחות צדיקים (שער ג') כתב עליה: "מידת הבושה היא גדר ומחיצת הברזל לפני כל העבירות".

וכן האריך בספר מעלת המידות (מעלה י') לבאר יתרונותיה של מידת הבושה, ובין השאר כתב: "דעו בני, כי מעלת מידת הבושה מעלה חשובה עד מאוד, שכל מי שיש לו בושת פנים ניצול מן החטאים והעוונות. גדולה היא מידת הבושת, שבעבורה יזכה האדם למעשים טובים, ולא עוד, אלא שזוכה לגן עדן!"

קפח _____ מידות דיליה

ובאמת אין מדובר רק ב"מעלה גדולה" לאדם, אלא בדבר בלתי נמנע בדרכי התשובה. וכן כתב רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער ראשון אות כ"א) כי ה"עיקר השישי" בעיקרי התשובה - הוא ענין ה"בושה".

ונמצא שבכדי שיוכל אדם להשיג את מעלת התשובה מוכרח הינו לאמץ אל תכונותיו את מידת הבושה!

אחד מהסימנים של כלל ישראל - ביישנים

וכן אמרו חז"ל במסכת יבמות (דף ע"ט): "שלושה סימנים יש באומה זו: הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים... כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו".

וראה בבית הבחירה למאירי זצ"ל שם שכתב: "וכל שאין בו סימנין הללו ראוי לחוש ולהתרחק ממנו כפי היכולת!"

תכלית מעמד הר סיני - מידת הבושה!

ובאמת העובדה שכלל ישראל הם ביישנים - לא משמשת רק כ"סימן" אלא גם כ"סיבה", שהלוא כל "מעמד הר סיני" לו זכו התקיים רק בעבור היותם ביישנים, וכמו שכתוב בתורה (פ' יתרו כ, יז) שבני ישראל אמרו למשה רבינו ע"ה שהוא יאמר להם את הדברות ולא מפי הגבורה בכדי שלא ימותו, ומשה רבינו ע"ה ענה להם: "ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלוקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו".

ומכאן דרשו חז"ל במכילתא (יתרו - פרשה ט) וכן במסכת נדרים (דף כ): "בעבור תהיה יראתו על פניכם" - זו בושה, "לבלתי תחטאו" - מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא".

וכתב על זה המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל (דעת תורה פ' יתרו): ידוע שיראת שמים הוא מהמדרגות הגדולות ביותר ותכלית כל התורה כולה, וכמו שאמר הכתוב (דברים י, יב): "ועתה ישראל מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה", ואמרו חז"ל כי הפירוש של "יראה" זה "בושה".

ובפירוש הרא"ש בנדדים (שם) כתוב: "כי משם ירשו את הבושת", ולכן ממשיכה הגמרא שם וקובעת: "כל אדם המתבייש - לא במהרה הוא חוטא. ומי שאין לו בושת פנים - בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני"!

ולכאורה יש להבין מהי הסיבה שמי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני? מה הקשר בין הבושה למעמד הר סיני?

אבל לפי מה שנתבאר הדברים מדויקים היטב, כי הלוא במעמד הר סיני הם ספגו בתוכם את הבושה וכדברי רבינו הרא"ש זצ"ל, וזו היתה הרי כל המטרה של קבלת התורה, וכלשון הפסוק: "כי לבעבור נסות אתכם בא האלוקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". ולכן מה שאין לו בושת פנים מוכיח שלא היו אבותיו במעמד הר סיני!

מהו החסרון של מי שאיננו בוש?

עדיין צריכים אנו להתבונן ביסודי הדברים מה כל כך רע באדם שאינו מלא בבושה? הרי אין אנו עוסקים במי שהוא "עז פנים", שעליו אמרו חז"ל במסכת אבות (פ"ה מ"ב) שמקומו בגיהנום, וכי משום שאינו ביישן אין הוא מזרע ישראל וצריך להתרחק ממנו?

וראיתי בזה שני נביאים אשר נתנבאו בסגנון אחד.

בושה - הרגשת הסתירה בין הידיעה למעשים

בספר מכתב מאלהו (ח"ג עמ' 215) וכן בספר שפתי חיים (מועדים ח"א עמ' ריב) האריכו לבאר מהו שורש הבושה, ותמצית דבריהם: הבושה היא אות וסימן שמצפוננו של האדם דורש ממנו שלא לעשות מעשה כנגד רצון ה' יתברך.

כי הרי הבושה יוצרת הרגשה בלב האדם שעל מעשיו להיות מתאימים לידיעותיו ולהכרותיו השכליות, וכשהוא עושה דבר נגד רצון ה', אזי מרגיש הוא שיש "סתירה פנימית" בין מעשיו לידיעותיו, וזה מה שמביא את האדם להתבייש מחטאיו. וככל שתגדל הרגשת הסתירה כך תגדל הבושה. אבל

קצ _____ מידות דיליה

מי שאין בו בושה ואינו נכלם ממעשיו, אזי לא אכפת לו אם הם סותרים את השגותיו וידיעותיו.

ואדם שאין לו "בושה" ולא אכפת לו מהניגוד במעשיו, הרי הוא כלי מזומן לעבור את כל העבירות שבתורה, ואין לו כל מחסום או מניעה מפני שאין הוא חש בכל קונפליקט בין הידיעה למעשה.

הגאון רבי יעקב גלינסקי זצ"ל - סתירה פנימית...

וראיתי שהמגיד רבי יעקב גלינסקי זצ"ל (והגדת פ' במדבר) הביא יסוד זה גם מהסבא מנובהרדוק זצ"ל (ע' מדרגת האדם מאמר נקודת האמת) והמחיש זאת בדרכו האופיינית באמצעות סיפור:

גוי אחד היה עובד בפרך את עבודת יומו, והיה מרויח כמה פרוטות שהספיקו לו לקנות קצת משקה בבית המרזח וכך שכח מעט את עמלו ויגיעו.

יום אחד עבר על יד בית הכנסת ולא האמין למראה עיניו - שכנו הגוי יצא מתוך בית הכנסת כשהוא זחוח ומאושר. "מה מעשיך בבית הכנסת", שאלו. אמר לו שכנו: היהודים בעלי צדקה, והם מפרנסים עניי נוכרים עם ענייהם מפני דרכי שלום, בכמה סיבובים שם במנחה וערבית מרוויח אני כפלים מכדי כל עבודת יומי בשדה! שמע הגוי, והחליט לנסות.

למחרת סבב בבית הכנסת, ואכן הפרוטות זרמו. אך הנה שם הוא לב, שליהודים נותנים יותר. הטה אוזן ושמעם ממלמלים: "צדקה, צדקה". תירגל גם הוא את המילים כל הלילה, ולמחרת אכן קיבל במנה גדושה יותר.

אכן, שת ליבו לכך שפלוני מקבל כפל כפלים. ניגש אליו וחקרו לסודו. ענהו: "גר צדק אני, וישראל מקרבים את הגרים!" כך?! למחרת סבב ומלמל: "תנו נדבה לגר צדק", וישראל נתבעים ונותנים. וכפיו הוגדשו במטבעות.

והנה הבחין הוא כי בצד יושב יהודי נכבד המעיין בספר כל הזמן, ומפעם לפעם כאשר קם והסתובב - קיבל שטרות של כסף ולא מטבעות! לא

התעצל, הלוא "לא הביישן למד". ניגש ושאל לעניינינו. גילה לו הלה: נכד הבעל שם טוב הקדוש אני ויהודים תומכים בצאצאי הצדיקים!

כך?! למחרת טובב הגוי מיודענו וחינן בקולו: "יהודים, תנו נדבה לגר צדק, נכד הבעל שם טוב הקדוש"...

מה חסר היה לו כאן?!

הרגשת הסתירה!

כי כאשר מאבדים את הרגשת הסתירה - אין עוד תקנה!

הלוא כולם יודעים שחייבים ללמוד תורה, וכלשון הכתוב (יהושע א, ח): "והגית בו יומם ולילה", ו"תלמוד תורה כנגד כולם" (פאה א, א), וכשם שתלמוד תורה כנגד כולם, כך עוון ביטול תורה הוא כנגד כולם וכמבואר בספרי (פ' עקב). ואם כן מדוע ולמה אנו עדיין מעיזים להתבטל מדברי תורה וללכת ריקם?

התירוץ הוא פשוט מאוד - חסרה לנו "הרגשת הסתירה"!

ממעלות הבושה - יכול לחדול מהחטא גם באמצע עשייתו

כבר הבאנו את דברי הגמרא במסכת נדרים (דף כ:): "כל אדם המתבייש - לא במהרה הוא חוטא". זו אחת מסגולות הבושה, מי שמתבייש אינו נכשל בחטא. וכבר כתב הגר"א מוילנא זצ"ל באמרי נועם (ברכות דף כח:): כל זמן שנמצא קודם עשיית העבירה יכול האדם לפרוש ממנה על ידי יראת שמים, אבל כשהתחיל כבר את עשיית העבירה שוב אינו מניחה מתוך יראת שמים, רק מיראת אדם!

וכך פירש הגר"א זצ"ל את עומק דברי הגמרא במסכת ברכות (שם), שכאשר באו תלמידיו של רבי יוחנן בן זכאי להיפרד ממנו טרם מותו וביקשו שיברכם, אמר להם: "יהי רצון שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם", הרי שיראת שמים ברמה שאדם מתבייש מזולתו - היא בדרגה גבוהה מאוד.

קצב _____ מידות דיליה

אם יתבונן האדם בעצמו יבחין כי מוטבעת בו בושה גדולה מבני אדם. למשל: אדם הנופל והחליק לתוך הבוץ, עוד בטרם שיקום וינקה את עצמו יביט לכל עבר האם יש מי שראהו בנפילתו, ואם יש מאן שהוא שהבחין בו, אזי מתבייש הוא וכאבו גדול יותר.

"לא הרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים"

על פי זה נוכל להבין את דברי הגמרא במסכת שבת (דף קיט:): "אמר עולא: לא הרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה!" ולכאורה יש להתפלא, וכי זו היא העבירה החמורה ביותר - ש"לא היה להם בושת פנים" עד שבעטיה נחרבה ירושלים?

ומבאר בעץ יוסף על העין יעקב שם על פי דברי החובות הלבבות הידועים שישנן כמה מצוות אשר לא נתקיימו אלא בשביל הבושה, והוסיף: "הבושה היא מניעה לשיעשו עבירות, ולכן כל זמן שהיה להם בושת פנים זה מזה לא נחרבה ירושלים, כי נמנעו מלעשות כמה עבירות מפני הבושה וכמה מצוות נעשו מפני הבושה, אמנם משהסתלקה מהם בושת פנים, סרו מטוב ועשו רע, כי בסור הסיבה יסור המסובב", עכת"ד. הוא מה שאמרנו - "כל המתבייש לא במהרה הוא חוטא!"

הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל נושא קל וחומר בנפשו

בנותן טעם להביא את הסיפור הבא: אדם חשוב נכנס למעונו של הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל בלי הודעה מוקדמת בכדי לדון על איזה ענין, עוד הם מדברים ורבי ישראל זצ"ל נאנח אנחה עמוקה.

בני הבית לא הבחינו בסיבה הנראית לעין מדוע נאנח רבי ישראל זצ"ל, ואחר כך שאלו אותו על דבר זה. אמר להם רבי ישראל זצ"ל כי תוך כדי שדיבר עם האורח החשוב הבחין שהשרוול שלו קרוע מעט והוא חש בושה מסוימת מפניו של האורח, ואז חשב לעצמו: אם אני מתבייש מאדם שהוא בשר ודם בגין שרוול פרום מעט, אם כן כיצד צריך אני להתבייש מבורא כל העולמים אשר לפניו גלוי וידוע כמה כתמים וכמה קרעים יש לנו בנפש.

על דבר זה אני נאנח!

“ואיך לא יבוש מן הבורא יתברך?”

כדברים אלו כותב רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער א' עיקר ו), וז"ל:
“והנה החוטא יבוש מאוד לעבור עבירות לפני בני אדם, ויכלם אם ירגישו
ויכירו בעבירותיו, ואיך לא יבוש מן הבורא יתברך. ואין זה כי אם לפי היות
השם יתברך רחוק מכליותיו, על כן יבוש מן הנבראים ולא יבוש מן הבורא
יתברך”. עכ"ל.

אם נצייר לעצמנו שקיבלנו הזמנה לביקור אצל אדם חשוב עד למאוד,
ולפני הכניסה לביתו, בחוסר תשומת לב, דרכה רגלנו על זוהמה ורפש
שמוטלים היו ברחוב, וכך נכנסנו לבית עם נעליים מלאות לכלוך, וכה
טיילנו להנאתנו על השטיחים היוקרתיים של בעל הבית, ורק כעבור זמן
כשהחלה לעלות הצחנה - בעל הבית הבחין בקלקול, ומרוב חיבתו לשטיחים
היוקרתיים שלו, הוא בכבודו ובעצמו גוחן ארצה ומתחיל לנקות אותם
במו ידיו!

כמה בושה היתה מכסה את פנינו במצב לא נעים שכזה...

אבל עלינו לדעת כי אירוע חמור מזה קורה עמנו בכל יום ויום!

כי הלוא בספר תומר דבורה (פ"א, ג) ביאר את המידה מי"ג מידות - "ועובר
על פשע" בזה"ל: "זו מידה גדולה, שהרי אין המחילה על ידי שליח, אלא
על ידו ממש של הקב"ה. ומה היא הסליחה? שהוא רוחץ העוון. כדכתיב
(ישעיהו ד, ד): "אם רחץ ה' את צואת בנות ציון", וכן כתוב (יחזקאל לו, כה):
"וזרקתי עליכם מים טהורים". היינו "עובר על פשע" שולח מימי רחיצה
ועובר ורוחץ הפשע.

והנה ממש כדמות זה צריך להיות האדם, שלא יאמר, וכי אני מתקן מה
שפלוני חטא או השחית?! לא יאמר כך. שהרי האדם חוטא, והקב"ה בעצמו,
ולא על ידי שליח, מתקן את מעוותיו ורוחץ צואת עווננו. ומכאן יתבייש
האדם לשוב לחטוא, שהרי המלך בעצמו רוחץ לכלוך בגדיו", עכ"ל.

“העושה דבר עבירה ומתבייש בו - מוחלין לו על כל עוונותיו”

נקודה בענין זה יש לנו לדעת ולהטמיע בתוכנו.

קצד _____ מידות דיליה

הגמרא במסכת ברכות (דף יב:) אומרת: "אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו - מוחלין לו על כל עוונותיו".

בפשיטות ניתן לבאר את הטעם בזה, כי כאשר האדם מתבייש, הרי יש בזה מגדרי המיתה, וכדאמרינן במסכת בבא מציעא (דף נח:) שהמלבין פני חבירו ברבים - כאילו שופך דמים, והטעם מבואר שם משום "דאזיל סומקא ואתי חיורא", ומכיון שיש בבושה חלק מחלקי המיתה והמיתה מכפרת על כל העוונות, ממילא - לאחר שנתבייש מחטאו הוי ליה כ"בריה חדשה" ונמחלו לו כל חטאיו.

אמנם, יש כאן מקום נוסף להתעמק בדברי הגמרא ובנתיב דרכנו יעלה בידינו יסוד נפלא במערכת עבודת השם.

מפשטות לשון הגמרא "מוחלין לו על כל עוונותיו" משמע - שבעקבות הבושה שאחזה בו מחמת עבירה אחת מוחלין לו על כל עוונותיו, וכן כתב הרי"ף זצ"ל בביאורו על העין יעקב. וביאר שם כי המתבייש בעבירה הוא סימן שנכנע מלפני יוצרו ובוש ונכלם מלפניו, ואין לך תשובה גדולה מזו, ולכן מוחלין לו על כל עוונותיו.

אמנם יש ראשונים שחולקים, ולדעתם - מוחלים לו רק על מה שנתבייש בו. (עי' חידושי המאירי ובריטב"א שם).

אבל גם לפי שיטתם יש להביא ידיעה חשובה בענין זה.

הגמרא במסכת שבת (דף לב:) אומרת: "ת"ר: מי שחלה ונטה למות - אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין. עלה למטה ונפל (למשכב מפני חליו) - יהי דומה בעיניו כמו שהעלוהו לגרדום לידון, שכל העולה לגרדום לידון, אם יש לו פרקליטין גדולים - ניצול, ואם לאו - אינו ניצול. ואלו הן פרקליטין של אדם: תשובה ומעשים טובים. ואפילו תשע מאות ותשעים ותשע מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות - ניצול".

הגמרא ממשיכה: "רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אפילו תשע מאות ותשעים ותשע באותו מלאך לחובה ואחד לזכות - ניצול, שנאמר (איוב לג, כג): "מליץ אחד מני אלף".

ועיין שם בדברי המהרש"א זצ"ל שתמה כיצד אפשרי הדבר שבמעשה אחד יהיו תתקצ"ט פנים לחובה ואחד לזכות? וסיים: "ויש ליישב".

ונראה שאפשר ליישב על פי דברי הגמרא במסכת שבת (דף קיט:) שהובאו לעיל: "אמר עולא: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה להם בושת פנים זה מזה", וביאר בזה המהר"ל זצ"ל בנתיבות עולם (נתיב הבושה פ"ה): "כאשר האדם עושה חטא ומתבייש מן אחר נקרא זה "שאינ הכל חטא", אבל כאשר אין להם בושה, דבר זה נקרא ש"הכל" הוא בחטא, ואז ראוי להיות חורבן גמור. אבל אילו היה להם בושה זה מזה לא היה כאן חורבן גמור עד שלא נשאר דבר, וזה מבואר".

אינו דומה כלל עבירה "עם בושה" לעבירה "בלי בושה"...

ולהבין דברי המהר"ל זצ"ל לעומקם יש להקדים את דברי הגאון רבי יצחק בלאזר זצ"ל וכך אמר בשמו הגר"א לופיאן זצ"ל (לב אליהו מערכות התשובה): מי שעובר עבירה ח"ו אבל מתחרט אחר כך ונאנח, בשמים נכתב בפנקסו כי עבר עבירה "עם אנחה", ואילו מי שעבר עבירה ולא נאנח, נכתב בפנקסו שעבר עבירה "בלי אנחה". ושמה תאמר שאין הבדל רב בין זה לזה? דע שהמרחק הוא כמרחק שמבין השמים לרום והארץ לעומק!...

ונראה שקל וחומר שאינה דומה כלל עבירה "עם בושה" לעבירה "בלי בושה".

לפי דברים אלו יש ליישב את קושית המהרש"א זצ"ל, אפשר הדבר שבמעשה אחד יהיו תתקצ"ט צדדי חובה, אבל בכל זאת יש באותו מעשה עבירה צד של זכות - מה שהעבריין התבייש מעצם עשיית העבירה עצמה! וייתכן שאם באותו מעשה צד אחד לזכות - ניצול!

זהו כוחה של בושה!

"וישיג אדם מדרגת הבושה - בהתבודד לחשוב בגדולת השם"

עד כאן התבאר גודל ועוצם מעלת ה"בושה" הצורך בה והתועלת שניתן להפיק מכוחה. וכאן עדיין יש מקום לשואל לשאול: מה יעשה מי שנולד

קצו _____ מידות דיליה

עם טבע שאיננו מתבייש מדבר. הלא ה"בושה" היא תכונה עמה נולדים - או שיש אותה לאדם או שאין לו.

אבל האמת היא כי זו טעות, אלא גם מידת הבושה כל אחד ואחד שעומל ועובד עליה יכול להשיגה, וכמבואר בדברי רבותינו ז"ל:

רבינו יונה זצ"ל כותב בשערי תשובה (שער א' סוף העיקר הששי) וז"ל: "וישיג אדם מדרגת הבושה - בהתבודד לחשוב בגדולת השם, וכמה רבה רעת הממרה את פיו, ובזכרו תמיד כי השם רואה מעשיו ובוחן כליותיו וצופה מחשבותיו".

כעין זה כתב גם בספר ארחות צדיקים (שער הבושה) וזת"ד: "ועל כן ראוי לכל אדם להשתדל ולהתנהג במידה חשובה הזאת להתחכם לה עד שתהא קבועה בנפשו, ויגביר אותה על כל טבעיו, ותהיה בעיניו חשובה משאר מידותיו, כי בה יגיע אל רוב המעלות, וימנע מעבירות ומכל מידות מגוונות. ...וישיג המדרגות של הבושה בהתבודדו לחשוב בגדולת השם ברוך הוא, ובזכרו תמיד הקב"ה שרואה מעשיו ובוחן כליותיו וצופה מחשבותיו.

מבואר מדבריהם ז"ל כי הדרך לרכוש את מידת הבושה היא באמצעות קניית ההרגל לחשוב על הקב"ה - על גדלותו ועל השגחתו המתמדת עלינו ואשר הינו צופה ומביט על כל דרכינו. ומי שבאמת יצליח לקבוע בליבו הרגשה זו, בקל ישיג את מידת הבושה וכך לא יעבור על רצון ה' יתברך.

משל נפלא בענין זה

ולהבין היטב את הדברים, ראיתי לנכון להביא את אשר שמעתי ממו"ר הגאון רבי יעקב בן-נאים שליט"א שהמשיל על כך משל נאה על פי דברי האור החיים הקדוש:

אדם בעל עסקים גדול חיפש עובד בכיר בכדי להעסיקו ב"משרת אימון", כאשר הגיע לפניו אדם אשר נראה היה כי הינו עומד בכל הקריטריונים הדרושים, רצה המעסיק לנסותו ולבחון האם הוא באמת אדם "ישר ונאמן" שלא ישלח ידו וימעל בעסקיו.

מה עשה? הוא קיבלו לריאיון עבודה בתוך משרדו ופיזר שם כמה מאות שטרי כסף באופן שנראה היה כאלו נפלו בלי כל סדר, ויכול הוא לחשוב כי אף אחד לא יוכל להבחין אם כמה מן השטרות ייעלמו להם.

באמצע הפגישה המעסיק "קיבל שיחת טלפון דחופה" ויצא את משרדו תוך שהוא סוגר אחריו את הדלת באומרו שיחזור רק בעוד כשעתיים...

העובד שנותר במשרד לבדו בחן את השטרות הרבים המפוזרים ללא כל סדר, והחל חושב לעצמו: אולי אטול כמה שטרות ואכניס לכיסי, הלוא אף אחד לא יראה ולא יבחין, וכך התחילה בתוכו מלחמה פנימית עם יצרו הרע. ולאחר דין ודברים עם עצמו, החליט שאכן כדאי לו להעלים כמה מן השטרות...

לפתע עוד טרם שהושיט את ידו, הבחין דרך חור המנעול כי המעסיק צופה ומביט בו מן החרכים, מיד בראותו זאת כל ה"נסיון" שלו לגנוב - נעלם ונעשה כלא היה, כי נודע לו שהמעסיק בוחן את צעדיו ומשגיח עליהם בכל רגע.

והנמשל הוא: לעיתים פוקדים את האדם ניסיונות, והוא חי בלבטים ובמאבקים פנימיים האם לעשות דבר מה או לא. אילו ידע וירגיש שהקב"ה מסתכל עליו ומפקח על כל מעשיו - אז באופן טבעי הניסיונות יעלמו ממנו והלאה.

זהו כוחה של בושה מהבורא יתברך - מי שמתבייש ממנו ברור שלא יפול במלכודת היצר.

הנהגת הסבא מקלם זצ"ל בעת נסיון

יש להוסיף: בספר שפתי חיים (מידות בעבודת ה' ח"א עמ' תפג) מדגיש כי אל יחשוב אדם שהחושבים בהם ניחן יסייעו לו לחוש את מציאות ה' והשגחתו המתמדת, אלא רק על ידי התבוננות ושימת לב אפשר לקנות הכרה אמיתית זו בלב האדם.

אומנם הביא בשפתי חיים שם מהנהגת הסבא מקלם זצ"ל, שבכל עת נסיון או חיבוטי נפש באיזה צד לבחור, ומהו הצעד הנכון לעשותו, היה

קצח _____ מידות דיליה

מצייר לעצמו שהוא עומד לפני רבו הגר"ס זצ"ל והוא רואהו וקורא את מחשבותיו, ומצוי הינו בפרטי הלבטים הפוקדים אותו - ואחר כל זאת מתאר היה לעצמו מה היה רבו מורה לו לעשות אל נכון...

ציור מוחשי כזה, בו יש לו השגה ושייכות כי החוש יכול לעזור לו בזה, הוא אשר שמר עליו שלא יכשל ולא יטעה בדרכיו.

ואפשר עוד שכוונה נוספת טמונה בזה: אם יתרגל כך לדמות שרבו בוחן אותו בכל רגע נתון, במשך הזמן יוכל גם לצייר לעצמו שהקב"ה מסתכל עליו, ועל ידי זה ישיג בושה בלבו - כך יוכל להשיג את כל המעלות הטובות, ויוכל להתרחק מכל דבר שיש בו נדנוד עבירה.

הבושה - חסד עצום של הבורא יתברך!

עוד יש להבהיר בזה: לפעמים אדם שואל את עצמו, מדוע ברא הקב"ה את מידת הבושה. הלוא בגללה אנו נמנעים לעשות דברים רבים וטובים כי אין בנו את האומץ לעשותם, אולי טוב היה יותר שלא היינו חשים בושה מאף אחד, וכך הנהגתנו היתה טבעית - באופן שפינו ולבנו שווים.

אמנם המתבונן יבין כי חסד עצום יש במידת הבושה, ומדרך הטוב להיטיב והקב"ה רצה להעשירנו בטובה גדולה ועשה עמנו דבר גדול אשר רק על ידי הבושה יכול האדם ליהנות ממנה ורק כך מובטח לו שהוא בן עולם הבא!

יסוד נפלא זה למדנו מדבריו של המשגיח הגאון רבי חיים פרידלנדר

זצ"ל (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"א עמ' שדמ):

הקב"ה השריש בנפש האדם את ענין הבושה - שאיננו רוצה להרגיש את עצמו בבחינת "מקבל". טבע זה של בושה מפני מתנת חינוך הושרש אף בצומח, כדאיתא בירושלמי (הובא בתוספות במס' קידושין דף לו: ד"ה כל מצוה) על ההלכה: "זמורה שהבריכה בזקנה - כל זמן שיונק מן הזקנה פטור מערלה". ומהו הסימן אם יונק הוא אם לאו? "רב ביבי בשם רבי חנינא: אם היו העלים הפוכים כלפי הילדה - דבר ברי שהוא חי מכח הזקנה, ואם

היו העלים הפוכין כלפי הזקנה - דבר ברי שהוא חי מכח הילדה, א"ר יודן בר חנין: סימנא, דאכיל מן חבריה - בהית מסתכל ביה" (האוכל משל חבריו בוש הוא להסתכל בפניו והופך פניו לצד אחר - פני משה).

הרי שהקב"ה נטע אף בצומח טבע של בושה, עד שהאילן המקבל בוש להסתכל בפני האילן ממנו הוא יונק "נהמא דכיסופא", ולכן מטה את עליו אל עבר הצד השני. ובודאי כך הוחדר בטבע הבריאה על מנת שהאדם ילמד ממנו, כי הטבע משמש כספר מוסר ומידות לאדם ללמוד ממנו את דרכי השי"ת.

ואם כך הטביע הקב"ה בבריאה, הרי שזהו הצביון הראוי והשלם, ואין הבושה נובעת מחסרון ופגם באדם אלא אדרבה היא ממעלת אדם שאינו רוצה להיות תלוי באחרים ואינו רוצה לאכול "נהמא דכיסופא". לעומת זאת, אדם שאין בו בושה ואין לו כל קושי להיות "מקבל", איננו בקו הנכון, שהרי האדם נברא כ"נותן" ולא כ"מקבל".

מלבד מה שנתבאר שהקב"ה הטביע באדם את כח הבושה כדי שיהיה נותן ומעניק לאחרים ובעל חסד, יש בזה טעם נוסף: שיהיה האדם מוקיר ומכיר טובה על כל טובה וטובה שהוא זוכה לה, ובאמצעות טבעו שמתרחק הינו מ"נהמא דכיסופא" ואין הוא שמח במתנת חינם, ממילא כאשר הוא מקבל - מרגיש הינו מחויבות ושעבוד להכיר טובה למיטיבו, כי כשישיב לו טובה שוב ימיר את עצמו מ"מקבל" ל"נותן". עכת"ד.

הבושה עוזרת לנו להבין מהו המושג "נהמא דכיסופא"

מדבריו המאירים והנפלאים של השפתי חיים זצ"ל התעוררה בי הארה נוספת:

הלוא מבואר בספרים כי הסיבה העיקרית לכך שהבורא יתברך הוריד את נשמתנו הזכה לעולם הזה - עולם החומר והגשם, היא משום ש"מדרך הטוב להיטיב" ולא רצה הבורא שנקבל את שכרנו - העולם הבא, בלי עמל וטורח וללא יגיעה והשתדלות מצידנו, שאז בושה תכסה את פנינו - לקבל מתנה נפלאה שאין אנו ראויים לה, זהו המושג של "נהמא דכיסופא". ועל

ד מידות דיליה

כן הקב"ה השכין אותנו בעולם הזה על מנת שלמרות יכולת הבחירה בין טוב לרע - לא נשכח את תפקידנו ונכין ונתקן את עצמנו בכדי לזכות לקבל את השכר הצפון לצדיקים בעולם הבא.

אמנם הלוא העולם הזה מלא בניסיונות, ופעמים רבות פורח מזיכרונו מהי סיבת בואנו לעולם...

אכן, מאחר והקב"ה הטביע בנו את מידת הבושה, אשר היא הגורמת לנו לחוסר נוחות להיות "מקבל" אלא שואפים אנו להיעשות ל"נותן", אם כן טבע זה עצמו שניחן בו האדם, אם רק יתבונן בו לרגע קט - יעצור את מהלך חייו ויבין מהי סיבת בואו לעולם הזה - ש"העולם הבא" לא יהיה בגדר "נהמא דכיסופא". ולאחר שמכיר הינו מהי ההרגשה של הזוכה למתנת חיים, יאזור כגבר חלציו ויעבוד את בוראו ביתר שאת וביתר עוז בתורה ומצוות כי רק על ידם יוכל לזכות לחיי העולם הבא ללא כל תחושת "נהמא דכיסופא"!

מדוע לא הוכיח יעקב אבינו ע"ה את ראובן בנו אלא סמוך למיתתו?

נקודה חשובה נוספת בעומקן של דברים:

כתוב בריש פרשת דברים (דברים א, א): "ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש דיבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אלהים". ופרש"י זצ"ל - "מלמד שלא הוכיח אלא סמוך למיתה. ממי למד? מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה, אמר: ראובן בני, אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו, כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשיו אחי".

והדברים תמוהים עד מאוד, ראובן - בכורו וראשית אונו של יעקב אבינו ע"ה ואחד משבטי י-ה אשר שמו חקוק על אבני החושן לזכרון לפני ה', האם קיים לגביו החשש שמפני תוכחת מוסר ילך וידבק בעשיו!?

מדוע ירצה היוצא ליהרג לנקות את עצמו?

עוד הערה גדולה:

איתא במשנה במסכת סנהדרין (פ"ו מ"ב) שכל היוצא ליהרג באחת מארבע מיתות בית דין - עליו להתוודות קודם על חטאיו, וכך מבואר שם: "אומרים לו: התודה. שכן דרך המומתין מתודין. רבי יהודה אומר: אם היה יודע שהוא מזומם (- שהעדים זממו לעשות לו רע והעידו עליו עדות שקר), אומר: תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי חוץ מעוון זה. אמרו לו: אם כן, יהו כל אדם אומרים כך כדי לנקות את עצמן". ופירש הרע"ב זצ"ל: "כדי לנקות את עצמן מן הבריות, ויוציאו לעז על הדיינים ועל העדים".

ויש לתמוה בזה (עי' בספר אור חדש שמות עמ' כ): מדוע "יהו כל אדם אומרים כך כדי לנקות את עצמן", וכי לא ירצו עוברי העבירה המומתים להתוודות על חטאם ולומר את כל האמת על מעשיהם, לשם מה להם להתאמץ "לנקות את עצמן", הלוא בעוד רגעים ספורים הם כבר לא יהיו בין החיים.

כי הלוא מהי הסיבה שאדם נוהג לכבוש את חטאו ולהסתירו מפני הרואים והשומעים? מפני הכלימה המכסה את פניו שאיננו יכול להביט בפני הבריות, אבל החוטא הזה הרי הולך עוד רגע קט אל בית עולמו - עולם האמת, מה לו לשקר ולהשתדל "לנקות את עצמו" הלא לעולמים לא יפגוש את מכיריו ומיודעיו מפניהם הוא נכלם?...

צער הבושה - מר ממות!

בכדי להבין פשר הדברים עלינו לדעת ולהבין מהו גדרו ושורשו של הצער העובר על האדם בעת בושה.

בספר החינוך (מצוה רמ - שלא להלבין פני אדם מישראל) כותב בין דבריו: "לפי שהבושת צער גדול לבריות, אין גדול ממנו". גם רבינו יונה זצ"ל הפליג בצער הבושה וכך כתב בספרו שערי תשובה (ש"ג אות קל"ט): "צער ההלבנה מר ממות".

צער הבושה הוא כל כך גדול, עד שאדם מסוגל להרוג את בנו מחמתו,

רב _____ מידות דיליה

וכמבואר בדברי חז"ל במסכת יבמות (דף מב:) שאלמנה המינקת את בנה לא תנשא לאחר, שמא יפסק חלבה, ובעלה השני לא יסכים לזון את התינוק שאינו שלו, והוא עלול למות ברעב. ואף שהאשה יכולה לתבוע בבית דין את יורשי בעלה הראשון שישלמו את מזון התינוק, היא לא תעשה זאת, משום שאשה בושה לבא לבית דין, ותהרוג את בנה - כלומר - היא מוכנה שבנה אף ימות ברעב!

הרי לנו כי צער הבושה נורא הוא עד למאוד!

על פי האמור נוכל ליישב את התמיהות שהעלנו כמין חומר: היות וסבל הבושה הוא כה קשה מנשוא, על כן חשש יעקב אבינו ע"ה כי לאחר התוכחה לא יוכל ראובן להביט בפניו עד שילך לדבוק בעשיו אחיו, ולפיכך לא הוכיח אותו אלא סמוך למיתתו.

זהו גם ההסבר לחשש שהמומתים ירצו לנקות את עצמן אפילו לרגע קט האחרון בחייהם, כי עיצומו של רגע בושה הוא נורא מאוד, ויהיה להם כדאי לעשות כל מאמץ ובלבד שינצלו מרגע אחד של בושה!

ואם כה גדול צער הבושה של אדם בעולם הזה, יש ללמוד מכך קל וחומר מהו עוצם עינוי הבושה שתכסה את פני האדם ח"ו בעולם האמת - מפני כל העבירות שבידו. הלוא סוף כל סוף בעולם הזה - הבושה ככל שתהיה נוראה, כעבור זמן מה - ימים חודשים או שנים, סבל הבושה נשכח אט אט מלבו, אמנם הבושה בעולם האמת היא בושה נצחית אשר נשארת תמיד במלוא עוצמתה, כאילו רק עתה התגלה הדבר!

הבושה בעולם האמת - כמו כלי ראשון שהיד סולדת בו!

וכן כתב רבינו יונה זצ"ל בפירושו על מסכת אבות (פ"ג מ"א), וז"ל: "גם כי בהתבייש הנפש אחר כי נפרדה מן הגוף, הבושה ההיא גדולה מהבושת בעודנה שמה, כי טבע הגוף משכח. וכי יעשה האיש דבר כיעור בגוף ובנפש ויתבייש עליו מבני אדם, לשנה או לשתיים ישכח הדבר וילך הבושת מעליו. גם כי לא ישכח מלבו יהיה לו הדבר ישן נושן והוסרה קצת הבושת, כי טבע השכחה שבגוף מתערב עם טבע הנפש, וכי אינו יכול להתגבר עליו

לשכוח הדבר לגמרי, על כל פנים יתגבר עליו להתיישן הדבר שהוא קצת השכחה שמסיר רוב הבושה".

ממשיך רבינו יונה זצ"ל בדבריו הנוקבים: "אך בהיות הנפש לבדה - אין שכחה לפני, כי כולה ברה וזכה ואין שום טבע מהגשמיים בתוכה. וכשמתביישת לפני מלך המלכים הקב"ה - לעולם ולעולמי עד תעמוד הבושה כאותה שעה שהיתה עומדת לפניו, וכמו הפעם ההוא תעמוד מבוישת לעולם. לכן על כל פנים המעלה על לבו דברים אלו לא יבוא לידי עבירה".

וידוע שאחד מהגדולים זצ"ל התבטא: הבושה בעולם האמת תהיה כמו כלי ראשון שהיד סולדת בו, וההרגש הזה אף פעם לא יוקהה ולא יעומעם ולא יתיישן חלילה!

ואם כן, על ידי התבוננות בגודל צער הבושה, יכול האדם לזרז עצמו לבל יעבור שום עבירה, ואז אשרי חלקו בזה ובבא.

הבושה המגונה - "לא הביישן לומד"!

עתה נעסוק בצד השלילי של מידת הבושה, זאת שאיננה רצויה לפני הקב"ה, והיא: הבושה בלימוד התורה ועבודת השם.

ראשית כמה מילים על בושה בלימוד התורה.

אדם הנמנע להעלות את ספיקותיו ושאלותיו כי בוש הוא להראות שאינו יודע, מתוך חשש שמא ירד ערכו בעיני חבריו, ללא כל ספק הוא לא יזכה לכתרה של תורה כי יוותר מלא בספיקות וקושיות ומשנתו לא תהא סדורה לו!

וכבר אמרו חז"ל במסכת אבות (פ"ב מ"ה): "ולא הביישן למד". וכתב הרמב"ם זצ"ל בהלכות תלמוד תורה (פ"ד ה"ה): "שלא יהיה התלמיד בוש מחבירו שהם למדו מפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים, שאם נתבייש מדבר זה, נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש והוא אינו לומד כלום".

"מפני מה נתנה תורה לישראל? מפני שהם עזים!"

המהר"ל זצ"ל שם מבאר עוד: התורה נקראת "אש", וכל ענין שכלי כמו התורה, מיוחס אליו הכח והעזות כמו האש שהוא "עז", ובכדי להיות ראוי להתחבר לתורה על הלומד לאמץ את מידת העזות, ולכן איתא בגמרא במסכת ביצה (דף כה:): "מפני מה נתנה תורה לישראל? מפני שהם עזים".

וסיים המהר"ל זצ"ל: "לפיכך בביישנות שהיא היפך העזות אינו יכול לקבל את התורה".

ויעויין בפירושו של רבינו יונה זצ"ל (שם) שכתב: "מידת הבושה היא טובה בכל ענין חוץ מאשר בלימוד התורה, שנאמר (תהלים קיט, מו): "ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש". דוד המלך ע"ה בעמדו לפני מלכי אומות העולם לא היה מתבייש לדבר בתורה ובמצוות, גם אם יהתלו בו וילעגו לדבריו, כי הבושה לא טובה ללימוד.

אין לתלמיד לומר, טיפש כמוני איך אשאל דבר לפני חכם גדול בתורה ומפולפל בחכמה ולא דעת ולא תבונה לי, ואם כה יהיה משפטו כל הימים - חכמה אליו מאין תבוא?"

נמצא אפוא שעל לומדי התורה לשאול כל שאלה ולהציע כל ספק בלי בושה, וכך תתלבן להם משנתם.

"המנבל עצמו על דברי תורה - סופו להתנשא!"

דברים ברורים לימדונו חז"ל בגמרא במסכת ברכות (דף סג:): "אמר רבי שמואל בר נחמני: מאי דכתיב (משלי ל, לב): "אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה" - כל המנבל עצמו על דברי תורה (פרש"י זצ"ל: ששואל לרבו כל ספיקותיו ואף על פי שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו) - סופו להתנשא, (שיצליח בתורה). ואם זמם (שסתמת פיה מלשואל, זמם - לשון טבעת של רצועה שתוחבים בחוטם הבהמה, ונותנים אותו בשפתיה לתופרם יחד ולסותמן) - יד לפה (סופך שתתן יד לפה כשישאלוך ולא תדע להשיב)".

תמצית הדברים: הלומד ואינו מציע את שאלותיו וספקותיו בפני רבו

או רעיו על מנת להבהיר היטב את הנלמד, יוותר עם הבנה מעורפלת וחלקית.

מעלת תלמידו של רבי פרידא

אין הולם יותר מאשר להוסיף את המעשה הידוע מהגמרא במסכת עירובין (דף נד:):

רבי פרידא היה לומד עם תלמיד אחד, וכל דבר חזר עליו רבי פרידא ארבע מאות פעם באוזני התלמיד עד שהבין.

פעם אחת באו לקרוא לרבי פרידא לדבר מצוה, ולאחר שכבר למד עם תלמידו ארבע מאות פעם, אמר לו תלמידו: לא הבנתי את הנלמד, שאלו רבי פרידא: מה קרה היום שאינך מבין? ענה לו אותו תלמיד: מפני שבאו לקרוא לך לדבר מצוה הסחתי את דעתי מהלימוד, כי מחשבתי היתה נתונה לכך שבכל רגע הינך הולך, אמר לו רבי פרידא: מעתה אל תסיח את דעתך ואלמד איתך עוד ארבע מאות פעמים, ואחר שלמדו שמונה מאות פעם הבין התלמיד את הנלמד.

יצתה בת קול לרבי פרידא ואמרה לו: מה רצונך? שיוסיפו לך על חיך ארבע מאות שנה, או שתזכה אתה ודורך לחיי עולם הבא? רבי פרידא בחר בחיי עולם הבא לו ולדורו. אמר להם הקב"ה: תנו לו זה וזה!

הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר, היה רגיל לומר לתלמידיו: חז"ל אמנם העלו על נס את סבלנותו של רבי פרידא, אבל האמת - אמר הגר"ח זצ"ל, אני מתפעל דוקא מהתלמיד! ארבע מאות פעם עד שמונה מאות פעם לשמוע את אותו שיעור... כזו אהבת תורה...

על פי דרכו נוסף גם אנו ונאמר - מעלת אותו תלמיד היתה - הבהירות שלו בהוראת חז"ל ש"לא הביישן למד", והוא לא נכנע ולא הרפה בכל פעם שלא הבין, ולא בוש מפני רבו אלא אמר בפה מלא: "אינני מבין", על מנת שרבו יחזור שוב ושוב על הדברים עד שלבסוף הבין!

רק כך יכולים להגיע לגדלות בתורה!

לא יתבייש מהמלעיגים עליו בעבודת השם

נעסוק עתה בחלק השני של הבושה הלא טובה, והיא: כאשר האדם מתבייש מפני בני אדם המלעיגים ממנו ועל ידיהם הוא נמנע מלקיים תורה ומצוות, שאין לך בושה גרועה ממנה.

הרמ"א זצ"ל כותב בהגהותיו לשולחן ערוך (אור"ח סימן א' ס"א) וז"ל: "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השם יתברך".

חשבתי כי האופן הראוי להשיג מידה זו של "עזות דקדושה" הוא באמצעות חיזוק והתבוננות בשתי נקודות ושניהם מתורתו של החפץ חיים זצ"ל. ראשית נצטט מדבריו בספרו חומת הדת (פרק ו):

"כבר אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, מו): "ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש", ובאמת מה שאירע כמה פעמים שמלעיגים מאיזה איש הירא וחרד ועוסק בתורה, הוא מפני שאינם מבינים כלל מהו תורה. הגם שאומרים בעת הגבהת התורה (דברים ד, מד): "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל", אבל אינם יודעים כלל את עצם קדושתה ועניינה הנורא מאוד, ועל כן אין לעג שלהם נחשב לכלום, ואל יפול לב האדם על זה.

דבר זה דומה לאחד שדר בכפר והיה מפורסם לסוחר גדול בעניני העמדת מזון לחיל המלך, ונשמע עליו שקיבל סך עצום מהמלך על מפעליו, וביקשו אנשי הכפר שיראה להם הסך שהשיג מן המלך. והם חשבו שהביא איתו שקים מלאים כסף וזהב...

אחרי שהסכים לדבריהם הראה להם את ה"שטר" אשר קיבל מן הממשלה על מפעלו, וילעגו עליו... "הבעבור הנייר היה כדאי לך כל העמל והתלאה זה כמה שנים!?! אנו שמענו עליך שקיבלת סך עצום", ויהי בעיניהם כמתעתע...

ויען להם: "הוי אנשי בער, ברבע מהשטר הזה אני יכול ליקח כל הרכוש אשר בכל הכפרים שסביבותיכם!"

והנמשל בפשיטות, כי ידוע מה שכתוב במשלי (ג, טו): "יקרה היא מפנינים וכל חפציה לא ישוו בה", ואמרו חז"ל בירושלמי (מסכת פאה פ"א ה"א): "כל

אבנים טובות ומרגליות שבעולם לא ישוו לדבר אחד מן התורה". ולכן אם האנשים מלעיגים עליו ומתלוצצים ממנו על שמקיים תורה ומצוות אינו אלא בגלל שאינם מודעים ולא מכירים בערכן הרם של המצוות, אילו היו יודעים את הערך האמיתי של מצוה אחת או אפילו תיבה אחת של תורה וודאי שלא היו מלעיגים עליו, ועל כן אין לו להשגיח עליהם כלל וכלל".

היוצא לנו מזה הוא, שעל האדם מוטל להבין שסיבת הלעג היא מפני שהמלעיגים אינם מבינים מאומה בערכן הגדול של התורה והמצוות, ונמצא שהלעג אין בו כל תוכן אמיתי, ואם נדע ונשנן זאת היטב - בקל נוכל להתגבר על הנסיון.

הכרת ערך התורה והמצוות - הגנה מפני המלעיגים

אמנם יש בזה עוד נקודה. לעיתים החוסר נמצא בנו - שאין אנו מודעים לערך העצום והנשגב של המצוות, כי אילו היינו ערים לזה, לא היה איכפת לנו כלל מה הבריות אומרות עלינו, וכמו שביאר כבר החפץ חיים זצ"ל בספרו תורת הבית (פרק ט):

ידוע הוא שכמה פעמים מצוי אף שהאדם יודע גודל עשיית המצוות ולימוד התורה, הוא מתרשל מפני הבושה שיאמרו עליו שנעשה בטלן, וכפתי יחשב בעיני הכל.

ממשיך החפץ חיים זצ"ל בדבריו: אשאל שאלה קטנה, הלא בעיני המסחר כדי לידע איזה עסק טוב, אנו רואים שכמה פעמים עושה אדם עצמו לפתי שאינו מבין שום דבר, ובשביל זה אין הסוחרים שומרים עצמם ממנו בידיעת מסחריהם, ועל ידי זה נודע לו כל עיקר העסק.

וכן כהאי גוונא בכמה ענינים, אנו רואים שבעיני העסק אין דרך בני האדם לחוש לשום דבר, כגון בתחילת חינוך האיש כשיוצא לשוק לסחור איזה מסחר, מצוי כמה פעמים שנמצא מלעיגים עליו ויאמרו בלעג ובהיתול: "סוחר חדש בא לכאן", האם בשביל זה ימנע עצמו מן העסק?! יחשוב בנפשו: "יאמרו מה שיאמרו, ידברו מה שידברו, ואני צריך להרוויח כסף".

רח _____ מידות דיליה

וכן כהאי גוונא בעניני עבודת ה', הוא נוגע לנפשו לנצח לאור באור החיים, לא ימנע עצמו כלל מפני לעג הבריות.

מעשה במנהל בנק...

להמחיש את הדברים נביא עובדה מאלפת כיצד להתגבר על הבושה המונעת אותנו מלעשות את עבודת השם כראוי.

וכך מספר הגאון רבי בן ציון לופס זצ"ל באחד מספריו: אדם רחוק מדרך התורה והמצוות, שימש בתפקיד מנהל בנק.

באחד הימים התעוררו רשפי קודש בקרבו, והוא קיבל על עצמו בלב שלם לחזור בתשובה ולהפוך ליהודי כשר. את התפילה והנחת התפילין התפלל ועשה עוד בהיותו בביתו, וכמותם גם את ארוחת הבוקר, אשר כללה נטילת ידים וברכת המזון. הבעיה העיקרית המתינה לו במקום עבודתו, שם הגישו לו הפקידים, כבכל יום - כוס קפה ועוגה.

ישב לו המנהל על הכסא המרופד, אולם נקלע למבוכה קשה - מצד אחד לא רצה לטעום מאומה ללא ברכה, ומאיך גיסא אינו חבוש בכובע על ראשו, ואיך יברך? ולחבוש כובע? - כיצד יוכל לעשות זאת בפני העובדים? בושה כסתה את פניו, חושש היה פן יהפכוהו לחוכא ואטלולא על "חסידותו".

הוא הביט בהשתוקקות אל העוגה וכוס הקפה, וחש כי הניסיון קשה מנשוא עברו.

בעודו עומד ומנסה להרגיז יצר טוב על יצר רע, נכנס לבנק אחד מגדולי עשירי העיר, כשבידו שק מלא מטבעות זהב, שאותן ביקש להפקיד בחשבונו.

לפתע נקרע השק, וכל מאות המטבעות שבו התגלגלו והתפזרו לכל עבר. "הוי" - נבהל העשיר אל מול המתרחש. תוך רגעים אחדים ננעלו בהוראת המנהל דלתות הבנק, והעשיר והפקידים החלו באיסוף המטבעות...

התבונן המנהל באיש העשיר והבחין כיצד הוא משתטח על הרצפה, נכנס מתחת לשולחנות ולספסלים ואוסף במרץ עוד מטבע ועוד מטבע.

הוא לא חס על בגדיו היקרים שהתאבקו והתקמטו, ולא על ביזוי כבודו ומעמדו. הפקידים אף הם לא צחקו ממנו כלל, אלא הצטערו על מה שקרה לו, ואיחלו לו בחום למצוא את כל המטבעות שאבדו לו.

עמד המנהל והרהר: מדוע אינם לועגים לעשיר? מדוע אינם צוחקים לו? מדוע הם אינם בזים לו על שהוא מבזה את עצמו בעבור מטבע?

אין זאת - הסיק - אלא שהיות ובעיניהם ישנו ערך עצום לכסף ולמטבעות זהב, הם מבינים שאין טעם להתבייש באיסופם. מדוע אפוא - חשב לעצמו, כשצריך אני לברך, מתייחס אני לברכה היקרה מכל פחות ממטבע? מפני מה אתבייש כשאני עומד ועושה דבר אשר לא יסולא בפז?

בו במקום החליט - מהיום אני חובש כובע בזמן הברכה - על אף התמיהה שאולי תתעורר בעקבות המעשה הבלתי שיגרת. וכך נטל בידו את המאכל, כיסה את ראשו וברך בקול רם ברכה ראשונה ואחרונה...

בהתחלה, אמנם - התעוררה פליאה אצל הפקידים, והיו מהם שגיחכו ולעגו מעט, אולם כעבור יום יומיים הדבר נכנס לשגרה, ושוב איש לא הרים גבה כאשר ראה את המנהל מכסה את ראשו ומברך.

כי זאת עלינו לחקוק בתוך לבנו - הידיעה כי דרכנו היא הנכונה, ולכל מצוה ומצוה יש ערך עצום מאוד ובודאי לא פחות מערכן של מטבעות זהב וכסף, ואין לנו לחשוש כלל מן המלעיגים עלינו.

וכך נהגו גדולי ישראל בכל הדורות - לא להתייחס בכי הוא זה למה שהבריות אומרות עליהם, ולקיים בעליל את לשון הרמ"א זצ"ל: "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השם יתברך".

ונביא לכך שתי דוגמאות בולטות על מנת לשבר את האוזן.

מהנהגותיו של הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל דקדק מאוד ב"עושה שלום" לפסוע ג' פסיעות בכריעה, אגודל בצד עקב ממש בדקדוק רב (עי' לשון השו"ע

די מידות דיליה

או"ח סי' קכג ס"א: "כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו בכריעה אחת, ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו כורע קודם שיזקוף כשיאמר: "עושה שלום במרומיו...".

מסופר כי פעם כאשר החל לעקור את רגליו - החזן כבר התחיל קדיש ולכן צריך היה להמתין באמירת "עושה שלום", רבינו זצ"ל עמד כפוף למרות שנראה היה משונה, וכך ענה את כל הקדיש, רק לאחר שסיים הש"ץ את אמירת הקדיש - סיבב רבינו זצ"ל עצמו לכל צד ואמר "עושה שלום".

כך היתה דרכו של רבינו זצ"ל שלא חש על כבודו כלל - אפילו לקיים עוד דבר הלכה בדקדוק של לכתחילה.

כמו כן שח אחד מתלמידיו כי שמע מפיו של רבינו זצ"ל, שמי שהתחיל לפסוע ג' פסיעות בסוף התפילה, ואז הוא מבחין שרעהו עדיין מתפלל מאחוריו - יפסיק את פסיעת הפסיעות ולא יחזור למקומו, אלא ישאר כך כפוף ויכול לקחת ספר לעיין בו. ושוב ראה שכך אירע לרבינו זצ"ל באחת מתפילותיו בישיבה, וכך עמד כפוף עד שהלה סיים תפלתו. ולא חש לכבודו כלל.

הרי לנו כי על האדם להתגבר על הבושה ועל המלעיגים עליו בעבודת השם, כי בושה זו - בושה רעה היא ואינה מביאה לאדם שום ריווח. אמנם כבר נתבאר בארוכה מה הם המעלות העצומות אשר ניתן להשיג על ידי הבושה הראויה, ועל כן עלינו להתחזק בזה וכך נזכה בעזה"ת לכל המעלות האמורות.

בטחון

פתח דבר:

במאמר הבא נעסוק בעזה"ת במידה המוכתרת במעלות רבות, ולמרות שגדולי ישראל בכל הדורות כבר האריכו בה למכביר, וקולמוסים רבים נשתברו עליה בספרים הקדושים, עם כל זאת גם אנו ניחד בעניינה כמה מילים - במהותה חשיבותה חיובה וכוחה, ובעניינים נוספים המסתעפים ממנה. נתמקד גם בכורח הגדול להשיג מידה נפלאה זו החיונית לכל עובד השם, ובדרכים להשיגה, והיא - מידת הבטחון.

לצפצף בשפתיים "בטחון" - דבר נקל הוא...

המציאות מלמדת כי רבים האנשים הבטוחים בעצמם שאכן הם משתייכים לאלו השמים בטחונם בה', אבל האמת היא שרחוקים המה ממידת הבטחון ריחוק גדול ואין הם מודעים כלל לעניינה וכוחה, וממילא אם לא יתוודעו לכך הם בחיים לא יעשו כל מאמץ על מנת להשיג מידה נפלאה זו.

וכבר אמר הגאון רבי ראובן דוב דסלר זצ"ל: תחילה יש לדעת ולהבין מהו בטחון ומה דורש הוא מהאדם כיצד והיאך לכלכל את עשתונותיו, אומנם לצפצף בשפתיים "בטחון" - דבר נקל הוא, וכאן המקום להטעאה - בחשבו כי באמירת הבטחון ילד יולד לו ו"בטחון" שמו, אך המשכיל יודע כי ה"בטחון" דבר קשה הוא, ומרוחק ממנו וצריך למושכו ולהביאו תוך

דיב _____ מידות דיליה

תוך פנימיות לבבו, וההכרח להכין ה"מוטים" במה לגררו ולמושכו בפנימיותו, ואחר כך לקשרו ולחזקו לבל יפרח ממנו כצפור דרור.

מידת הבטחון - "לא בשמים היא"

אמנם יש לדעת מאיך כי "לא בשמים היא", וכך היה אומר הסבא מקלם זצ"ל: מן הסתם ביכולתו של כל אדם להשיג מידת הבטחון, כי אחרת - לא היינו מצטווים עליה בתורתנו וכפי שיתבאר להלן.

מידת הבטחון - מצוה דאורייתא

זאת משום שמידת הבטחון אינה רק מידה טובה ונפלאה אותה יש לאמץ אל לבנו אלא מדובר במצוה דאורייתא, וכמו שכתב רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער ג' אות ל"ב) על הפסוק (דברים כ, א): "כי תצא למלחמה על אויבך" - ואומר: הוזהרנו בזה שאם יראה אדם כי צרה קרובה, תהיה ישועת ה' בלבבו ויבטח עליה".

ובאגרת התשובה כתב: "נתחייבנו מן התורה לבטוח בהשם יתברך". כמו כן איתא בספר חרדים (מ"ע מה"ת פ"ט אות כ"א) שמעלת שלמות הבטחון בו יתברך היא מצוה מן התורה, וזאת על פי הפסוק (דברים יח, יג) "תמים תהיה עם ה' אלוקיך".

"ציפית לישועה"? - התחזקת בבטחון?

ובכתבי הבית הלוי זצ"ל שנדפסו בסוף ספרו על התורה (עיין ספר אגרת על הבטחון עמ' ג) הובאו דברי חז"ל במסכת שבת (דף לא): "אמר רבא: בשעה שמכניסים אדם לדין אומרים לו: צפית לישועה? ופירש שם כי הכוונה היא - מצות הבטחון, וז"ל: "ובשעת הדין שואלין לו "צפית לישועה" - פירוש אם חיכה לישועה ולא נתייאש ממנה, "והתחזק בבטחונו" בכל פרט שנתחדש עליו".

ארבעה צריכים חיזוק - בטחון בה'

ועלינו לדעת כי חובתנו להשקיע לימוד והרגל רב בכדי לקנות את מידת הבטחון, וכמו שביאר המגיד מדובנא זצ"ל בספר המידות (שער הבטחון פ"ה) את

מאמר חז"ל בגמרא במסכת ברכות (דף לב:): "ארבעה צריכים חיזוק" ופירש רש"י זצ"ל: "שיתחזק בהן האדם תמיד בכל כוחו", ואחד מהארבעה - תפילה. ולכאורה המכוון בזה הוא מידת הבטחון, שהרי המקור לכך הוא מן הפסוק (תהלים כז, יד): "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'".

"גופי תורה תלויין בבטחון"

ויתירה מזו, איתא בגמרא במסכת ברכות (דף סג): "דרש בר קפרא: איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה? הוי אומר: "בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך" (משלי ג, ו). ואמר רבא: אפילו לדבר עבירה. אמר רב פפא: היינו דאמרי אנשי - גנבא אפום מחתרתא, רחמנא קרי".

וכתב על זה רבינו יונה זצ"ל בפירושו על משלי (ג, ו) וז"ל: "הנה נתבאר לך מזה כי המקרא הזה אמור על ענין הבטחון, וכי גופי תורה תלויין בבטחון".

בא חבקוק והעמידן על אחת - בטחון!

הגאון מוילנא זצ"ל כותב דבר נפלא בביאורו על משלי (ל, ה): "וכן המצוות המה תרי"ג, והם נכללים באחת, כמו שאמרו (מסכת מכות דף כד:): "בא חבקוק והעמידן על אחת", והוא "הבטחון"!

מהות הבטחון - הידיעה שהוא ביד הקב"ה הכל יכול!

ועתה עלינו לבאר מהי מהות הבטחון.

בספר אגרות דעת (אגרת פ"ט) מובא מכתב מהגאון רבי ישראל אליהו ווינטרויב זצ"ל בו בין השאר הוא מגדיר היטב בטחון מהו, וז"ל:

"בטחון הוא ענין שהאדם יודע שהוא ביד ה', גם הוא מכיר יכולתו יתברך שמו שהוא כל יכול ואין שום צמצום ולא שום מעצור לפניו, וממילא בהכרה זו נכנס האדם לידי מצב של שלות נפש והסרת דאגה ממצבים הסובבים אותו וגם מן העתידות שחושב שיכולים לבוא עליו כנגד רצונו", עכ"ל.

הגאון רבי ישראל אליהו ווינטרויב זצ"ל ממשיך במכתב אחר (אגרת צ') וכך הוא כותב:

מידות דיליה _____ ריד

"אמנם יש מצבים שהאדם נקלע להם אשר מראים לו בחוש שכלתה שם כל דרכי התחכמותו, וכלו שם כל הקיצים בשבילו, אז חסד ה' הוא לשבור בפניו אליליו שסמך עליהם ולהכיר כאן כי אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים, אשר הוא ק"ל שד"י שדי באלקותו לכל הבריה. וחובתו אז הוא להעמיק כל תבונתו בחזון זה ולקובעו בלב, כי לא רק עתה כך הוא אלא גם כשיחזור החיים למסלולם כן יהיה. כי רק הכל ממנו יתברך שמו, ודי באלקותו לכל בריה להכירו".

וכדברים הללו תמצת והגדיר בעל החובות הלבבות זצ"ל (שער הבטחון פ"א) את תוכנה של מידת הבטחון בה' במשפט קצר וקולע: "מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו".

בטחון פירושו - שהוא יודע את מצבו והוא בוטח בה'

והם הם הדברים - דבריו הידועים של הרב מבריסק זצ"ל: בטחון פירושו באופן שהאדם יודע ומכיר את מצבו האמיתי בו הוא נמצא, והוא קולט כי אין לו כל מפלט, ואז בוטח הוא בה' שיצילהו מצרתו. אבל אם אינו יודע את צרתו ולבו סומך ובוטח בה' שיצילהו, לזאת לא יקרא בטחון. וכפי השיעור שחסרה להאדם ההכרה בגודל הצרה, כך כפי שיעור זה חסר לו במידת הבטחון.

זאת אומרת בעל בטחון הינו רגוע ושלו ואינו דואג כלל, אך לא מפני שבאופן טבעי אין לו ממה לדאוג, אלא מפני שהוא סומך על הקב"ה שהוא כל יכול ואין לו שום מגבלה, ואם כן רשאי הוא להסיר כל דאגה מלבו.

מרחן הגרי"ז מבריסק זצ"ל - "עדיין אינני צריך"

להמחיש את הדברים נביא בזה שתי עובדות ממרחן הגרי"ז מבריסק זצ"ל.

יהודי חשוב תושב ירושלים נתבקש מאת נדיב אחד תושב חו"ל להעביר תרומה אל הרב מבריסק זצ"ל בעבור הכולל של הרב. היהודי נכנס למעונו של הרב מבריסק זצ"ל בראש חודש, וכך אמר: כסף זה נשלח מחו"ל בכדי

לחלקו לאברכי הכולל. אמר לו הגרי"ז זצ"ל בשלות נפש: "כבר אינני צריך!
- חילקתי משכורת לכל האברכים".

אמר אותו יהודי: אולי הרב ישמור את הכסף לראש חודש הבא. ענה
לו הגרי"ז זצ"ל במאור פנים: "עדיין אינני צריך! - לא אטול את הכסף על
מנת להחזיקו עד ראש חודש הבא"!!!

כאשר הגיע ראש חודש הבא, הלך אותו יהודי ודפק אצל הגרי"ז זצ"ל
לפנות בוקר. הרב מבריסק זצ"ל פתח את הדלת והופתע לראותו בשעה
כה מוקדמת... אמר היהודי: באתי להביא לרב את הכסף, כי אילו הייתי
מגיע יום לפני ראש חודש - הרב היה אומר שעדיין אין צורך, מה הבהלה...
ואם אופיע בעוד כמה שעות - הרב יגיד שחילק את המשכורות וכבר אין
צורך... על כן באתי דוקא עתה בשעת בוקר מוקדמת - בכדי שהרב לא
יאמר: "עדיין אינני צריך"...

ענה לו הרב מבריסק זצ"ל: "כן, עכשיו אני צריך"!!!

"כאשר נצטרך - יהיה"!!!

סיפור נוסף הממחיש מהי שלוות הנפש של מי שבאמת בוטח בהשם:

הרב מבריסק זצ"ל היה חולה מאוד בחולי האסטמה, והוא נזקק לתרופה
מסוימת שהתאימה למחלתו אותה נטל מידי יום כמה פעמים במינון קבוע.
התרופה שימשה עבורו כמו אויר לנשימה כפשוטו, והיא יובאה במיוחד
משוויץ. מידי פעם, כאשר מלאי התרופה עמד להיגמר, שלחו הודעה לגאון
רבי משה סאלאוויצ'יק זצ"ל - אחיין רבינו זצ"ל - תושב שוויץ, והוא דאג
לשלוח.

ויהי היום, לפתע גילו כי מהתרופה נשארה רק גלולה אחת. מיד החל
דיון בין הבנים של הרב זצ"ל שמא עדיף לשמור אותה למחרת היום, מפני
שהרב כבר נטל כבר גלולה אחת בבוקרו של יום - ואם יקח את הנשאר
- לא יותר מאומה למחר.

כאשר הענין הובא בפני הרב מבריסק זצ"ל, מיד אמר בשלות הנפש:

רטז _____ מידות דיליה

"את הכדור הזה צריכים לקחת היום מכיון שזו המנה של היום, וכשיצטרכו עוד - יהיה!"... ואכן הוא בלע את הכדור האחרון במלאי...

למחרת היום בסביבות השעה עשר בבוקר, דפיקות נשמעו על דלת ביתו של הרב, ובפתח ניצב יהודי שלא נראה היה דתי, הוא שאל: האם כאן גר הרב סאלאווייצ'ק? לאחר שנענה בחיוב אמר: אני בא כעת מציריך שבמדינת שוויץ, ובהיותי בשדה התעופה שם טרם עליתי למטוס, ניגש אלי יהודי אחד, ושאל אותי האם אני נוסע לארץ ישראל, ענית לו אכן. ואולי אתה אמור לבקר גם בירושלים - שאל? אמרתי לו: כן. אם כן, מבקש אני ממך טובה - ברחוב פרס בירושלים גר הרב סאלאווייצ'ק, בבקשה אם יכול הנך למסור לו את החבילה הקטנה הזו אודה לך מאוד.

כמובן שהחבילה הכילה את התרופה שהרב זצ"ל כה נזקק לה...

התרופה הגיעה בדיוק בזמן הנצרך - מבלי שעשו לשם כך כל מאמץ, וללא כל הודעה מוקדמת כי המלאי עומד להיגמר.

הוא מה שאמר הרב מבריסק זצ"ל יום קודם לבני ביתו: "את הכדור האחרון צריכים לקחת היום, ומחר כשנצטרך - יהיה בעזרת השם" - ואכן כך היה!...

זאת היא דוגמא מאלפת לשלות הנפש של הבוטח בהשם!

"בטחו בו בכל עת" - גם כאשר הרב מונחת על צווארו!

כדאי מאוד להוסיף בזה את דבריו הנפלאים ומאירי העיניים של רבינו יונה זצ"ל בפירושו על משלי (ג, כו), וזת"ד:

"ענין הבטחון, שידע עם לבבו כי הכל בידי שמים, ובידו לשנות הטבעים ולהחליף המזל, ואין לשם מעצור להושיע ברב ובמעט, וגם כי צרה קרובה ישועתו לבא קרובה, כי כל יוכל ולא יבצר (מהקב"ה) מזמה... ויבטח בהשם יתברך בכל עת צרה וחשכה.

וידע באמת כי הוא רב להושיע מכל צרה, וישועתו כהרף עין, ועל כן

יקוה לישועתו גם אם החרב מונח על צואר האדם... ונאמר (תהלים סב, ט):
"בטחו בו בכל עת", פירוש "בכל עת" - גם בעת שהצרה קרובה ולא ידע
אדם דרך להנצל ממנה".

מבואר מדברי רבינו יונה זצ"ל כי מהות הבטחון הוא לסמוך על הקב"ה
אף כאשר האדם שרוי בתוך צרה ואיננו רואה כל דרך כיצד יחלץ ממנה,
עם כל זאת ידע ויכיר שבכוחו יתברך להציא אותו מצרתו כהרף עין - גם
במצבים הקשים ביותר הנראים לעין כל כמו מחוסרי סיכוי לחלוטין.

כוחו של הבטחון

ענה נביא דוגמאות ל"כח הבטחון" - כיצד ניתן להשיג דברים רבים
באמצעות מידת הבטחון בבחינת "הבוטח בה" - חסד יסובבנו".

סיפר הסבא מנובהרדוק זצ"ל: פעם המתין רבי לייב חסיד מגור זצ"ל
בתחנת הרכבת, והנה הגיעה רכבת לתחנה אבל הוא לא עלה עליה. ניגש
אליו אחד מהממתינים בתחנה ושאלו: רבי, מדוע אינך עולה לרכבת? ענה
לו רבי לייב זצ"ל: אני זקוק לכרטיס ואין לי כסף. תמה האיש: אם אין לך
כסף, מה לך לשבת כאן? השיב לו: יש לי בטחון בקב"ה שיזמין לי כרטיס...

תוך כדי כך - הרכבת השמיעה צפירה אחת, צפירה שניה ושלישית,
הקטר כבר החל לנשוף בכבדות, לפתע ניגש אותו יהודי לרבי לייב זצ"ל
וצעק באוזניו: מה הנך יושב וממתין, הלא הרכבת מתחילה לנסוע, קח
כרטיס ועלה על הרכבת...

אותו יהודי שלא הצטיין בחכמה יתירה אמר לרבי לייב זצ"ל: הנך רואה
כי הבטחון שלך לא עוזר מאומה, בלי הרחמנות שלי לא היית נוסע.

הוא לא ידע שגם הוא עצמו שימש שליח משמים...

מידת הבטחון היא אשר הועילה...

כעין זה מסופר על בחור אחד משיבת נובהרדוק שהזדמן לעיר בריסק,
כאשר הגיע לעיר אמר: אני בטוח שהקב"ה יזמין לי אוכל לאכול ומקום

דיח _____ מידות דיליה

ללון. בעל הבית אחד שמע את דבריו, הוא ריחם עליו - הלוא לא ניתן להתקיים ללא אוכל וגם הקור היה חזק מאוד, ולכן הזמינו שיבוא למעוננו... המארח סיפק לבחור את כל מחסורו, ואחר כך צעק עליו: אתה חושב שהבטחון שלך עבד?! הרי אם לא הייתי מרחם עליך יכולת למות מקור ומרעב... אבל האמת יורה דרכו - סוף כל סוף מידת הבטחון היא אשר הועילה...

כוחו של בטחון אמיתי

הסבא מנובהרדוק זצ"ל בספר מדרגת האדם (מאמר דרכי הבטחון פרק ה) מביא את המעשה הבא: הגאון רבי משה אלשיך זצ"ל דרש ברבים, ובין הדברים אמר כי מי שיש לו בטחון גמור באביו שבשמים יכול הוא להשיג את כל מבוקשו וצרכיו גם ללא שום מעשה של השתדלות מצדו...

איש אחד פשוט קשה יום שהתפרנס מהובלת חימר וטיט בעגלה - היה בין שומעי הדרשה. כאשר שמע את הדברים אמר לעצמו: מדוע עלי לעמול כל ימי, ולעבוד בזיעת אפים על מנת להשיג את פרנסתי? הלוא אם אבטח בהקב"ה - הפרנסה תבוא מאליה גם ללא שום השתדלות. מתוך אמונה פשוטה וחזקה זו החליט בלבו כי הוא מפסיק לעבוד, והלך וישב בביתו אצל התנור ואמר שם תהלים במשך כל היום, והשליך על ה' יהבו שהוא יכלכלהו.

בני ביתו שדאגו מאוד מי יפרנס אותם, פנו אליו והזכירו לו שוב ושוב את ענין המחיה, אבל הוא בטוח היה בריבון העולמים הזן את כל יצוריו - מביצי כינים ועד קרני ראמים...

ימים עברו ופת לחם אין, עד שהוכרח למכור לגוי אחד את החמור והעגלה שהיו כל רכושו על מנת לקנות במעות דברי מאכל, אך מיודענו המשיך ודבק בבטחונו, הלוא הקב"ה יכול לדאוג לו ולפרנסתו מבלי שינקוף אצבע.

הגוי אשר רכש את החמור והעגלה יצא לדרכו, באחד מעיקולי הדרך החליט לחפור באדמה, לתדהמתו הוא גילה אוצר מלא במטבעות זהב, הוא

מילא מהם כמה שקים ונתנם על גבי העגלה. כאשר המשיך לחפור התגלגלה ממורד ההר אבן גדולה, האבן פגעה בו והוא נפל ומת.

משבושש העגלון לבוא - החמור שנשאר עם העגלה לבדו, הכיר את הדרך לביתו של היהודי, והחל לצעוד לשם עם העגלה מתוך הרגל. כאשר הגיע סמוך לבית השמיע קול, בני הבית שיצאו ובדקו גילו עליו שקים מלאים במטבעות זהב, כולם הבינו כי המטמון נשלח אל היהודי משמים בזכותה של מידת הבטחון...

כאשר התפרסם הסיפור, תלמידי האלשיך הקדוש זצ"ל פנו לרבים ותמהו לפניו: מדוע דוקא אותו יהודי זכה לכך? הלוא אנו עמלים ומתייגעים כל חיינו בכדי להבין את המושג של אמונה ובטחון, ויהודי פשוט זה אשר שמע על המושג "בטחון" בפעם הראשונה בחייו - נהפך לעשיר ללא כל השתדלות?

ענה להם האלשיך הקדוש זצ"ל: יהודי פשוט זה כאשר שמע את הדברים שאמרת, האמין בהם באמונה תמימה ושלימה ואף החליט לנהוג כך הלכה למעשה, ובטחונו היה שלם. אך אתם חוקרים חקירות והאמונה אצלכם אינה אמונה פשוטה בלב שלם, כי עדיין מכרסמים בכם חששות ופקפוקים, והבטחון אצלכם איננו שלם!

מעשה עם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל

בנותן טעם להביא גם את המעשה המפורסם עם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל:

פעם התגלעה מחלוקת בינו לבין אחד מגדולי הדור אשר טען כי אין הבטחון מוכרח להועיל, ואילו רבי ישראל סלנטר זצ"ל סבר כי "הבוטח בה' חסד יסובבנו", ואין ספק שיתקיים מה שהוא בוטח עליו.

תוך כדי הויכוח אמר רבי ישראל זצ"ל שהוא בוטח בה' כי יהיה לו ברשותו שיעון זהב, ובזה רצה להוכיח לאותו גדול כי בטחון - מתקיים, ואכן לא עברה שעה קלה ועדיין הם עסוקים באותו ענין עד שבאו להביא

רכ _____ מידות דיליה

שעון זהב להגרי"ס זצ"ל... היה זה שעון שנשארו בירושה ובני המשפחה לא יכלו להסכים זה לזה מי יטול את השעון עד שהוסכם ביניהם שהוא יימסר כדורון - לרבי ישראל סלנטר זצ"ל.

הישועה באה כפי מידת בטחונו

ובאמת הדבר טעון הסבר מדוע אכן כלל זה בידינו שהבוטח בה' מובטח לו שיתקיים בו דבר בטחונו.

הגאון רבי נחום זאב מקלם זצ"ל המשיל על כך משל: קבצן המחזר על הפתחים דפק על דלת ביתו של גביר עצום, הגביר העניק לו נדבה ופטרו לשלום.

אמר לו הקבצן: הלא שמעתי עליך כי אתה מעניק לנזקקים את כל צרכיהם, מדוע אם כן אינך נותן כל מה שאני צריך?...

ענה לו הגביר: הלא אתה מחזר על הפתחים, תמשיך ככה...

אך אילו היה בא לגביר אדם כשבקשתו בפיו: תן לי את כל צרכי, וכאשר הגביר היה אומר לו "לך לאנשים נוספים שיעזרו לך" יענה לו הלה: אדוני הגביר איש נכבד אני, אינני מחזר על הפתחים. אם אתה לא תיתן לי, אמות ולא אחזר על הפתחים... במקרה כזה, הרי הגביר מוכרח לעזור לו ולמלא את כל צרכיו.

כך גם אצל הבורא יתברך כביכול, אדם המחזר על הפתחים - בוטח באנשים: מזה הוא מבקש כסף, ומזה הוא מייחל לכבוד, ובזה הוא משליך יהבו שיעניק לו עזרה, הרי הוא כמו אותו עני המחזר על הפתחים, גם הקב"ה אומר לו: "תמשיך הלאה בדרכך". אבל אם בא אדם לפניו ואומר לו: רבוננו של עולם, אם אתה לא תיתן לי - אמות ולא אחזר על הפתחים, אז הקב"ה מוכרח כביכול למלא את כל משאלותיו.

כי אם האדם תלוי רק בו יתברך ולא באחר - הקב"ה ממלא את כל משאלות לבו לטובה!

”בך בטחתי אל אבושה...”

וכמדומני שיש לדברים הללו סמך מדברי חז”ל במדרש שוחר טוב (תהלים כה): ”מעשה היה בקיטון, והיה שם איש גדול, והיה לו שם במדינה, והיה שם איש אחד. והיו שומרי המדינה עוברין, מצאו אכסנאי אחד ותפסוהו. אמר להם: אל תכוני - בן ביתו של מלך אני, כיון ששמעו כן הניחוהו, ושמרוהו עד הבוקר, בבוקר הביאוהו אל בית המלך, ואמרו בן ביתך מצאנו אמש, אמר לו המלך: בני אתה מכיר אותי, אמר לו: לאו, אמר לו: אם כן היאך אתה בן ביתי, אמר לו: בבקשה ממך אני איני בן ביתך, אלא אדוני המלך בך אני בטחתי, שאלמלא לא אמרתי כן היו מכין אותי. אמר להן המלך: הואיל ובטח בי הניחו לו.

כך אמר דוד: ”ה’ אלהי בך בטחתי אל אבושה”, ובשביל שהבטחתי בך ”אל יעלצו אויבי לי”, ולא אני בלבד, אלא גם ”כל קויך לא יבושו, יבושו הבוגדים ריקם”...

כי מי שבוטח בהקב”ה, ורק בו ואפס זולתו, אזי גם אם איננו מקורב בבחינת בן בית - הקב”ה עוזר לו.

”אפילו רשע ובוטח בה’ - חסד יסובבנו!”

וזהו כעין שדרשו חז”ל בילקוט שמעוני (אות תשי”ט) על הפסוק (תהלים לב, ט): ”רבים מכאובים לרשע והבוטח בה’ חסד יסובבנו” - ופירשו רבי אליעזר ורבי תנחום בשם רבי ירמיה: ”אפילו רשע ובוטח בה’ - חסד יסובבנו!”

סגולת הגאון רבי היים מוולאז’ין זצ”ל - ”אין עוד מלבדו”

וכן ידועה סגולת הגר”ח מוולאז’ין זצ”ל המובאת בספרו נפש החיים (שער ג’ פ”ב) שכותב שכל מי שמתחזק בבטחון גמור בהקב”ה יכול לבטל מעליו כל הרעות שבעולם וכו’. וכדאי להביא לשונו שכל דבריו הם כקילורין לעינים:

”ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה, להסיר ולבטל מעליו כל דינים ורצונות אחרים, שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל, כשהאדם

רכב מידות דיליה

קובע בלבו לאמר, הלא ה' הוא האלוקים האמיתי, ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם וכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוט יתברך שמו, ומבטל בלבו ביטול גמור, ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא, כן יספיק הוא יתברך בידו, שממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם, שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל!"

כח הבטחון גם ב"נמנעות"!

ובאמת ישנם הוכחות כי כח הבטחון אינו רק בדברים שהם בדרך הטבע, אלא גם במה שהוא בלתי אפשרי לכאורה, כמו בשינוי העבר וכדומה.

וזהו המושג "בטחון בנמנעות" (עי' בענין זה אריכות דברים בספר הנפלא - אגרת על הבטחון אות ל"א), כלומר: הבטחון בקב"ה יכול להשפיע גם על דברים שהם נמנעים ובלתי אפשריים, כגון דבר שכבר אירע שמן הנמנע לשנות אותו, אך מובא בספרים שבכל זאת יש בכח הבטחון לשנותם!...

וראיה לדבר, הנה איתא במסכת ברכות (דף נד.): "הצועק לשעבר הרי זו תפילת שוא... היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, ואומר יהי רצון שלא תהא בתוך ביתי - הרי זו תפילת שוא". אך שם (דף ס.) מביאה הגמרא: "תנו רבנן: מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי. ועליו הכתוב אומר (תהלים קיב, ז): "משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה".

וכך כתב שם המאירי (דף נט): "הצועק על מה שעבר - הרי זו תפילת שוא, שהרי אי אפשר להשתנות. והביא משל על זה כגון... אם היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, ואומר: יהי רצון שלא יהא זה בתוך ביתי - הרי זו תפילת שוא, שאין ראוי לו להתפלל על מה שאם היה אי אפשר שלא להיות, וכשהתפלל על מה שאין באפשר טעה ותפילתו שוא ושקר. אבל יש לו להתפלל שינצל ממנה, או לבטוח בשם שאינה בביתו שהבוטח בשם אין תוחלת שלו נכזבה כבר אמר והבוטח בה' חסד יסובבנו וכן אמר משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה".

הרי שבכח התפילה - ¹ לא ניתן לשנות את העבר, והמתפלל על מה שכבר אירע הרי זו תפילת שוא. אך הבטחון אינו מוגבל בזמן, ובכוחו לשנות גם את העבר, כי "הבוטח בה" - חסד יסובבנו!"

הצדיקים מתים - רק בגלל רצונם!

ומצינו חידוש נפלא בדברי המהר"ל זצ"ל בפירושו "דברי נגידים" על הגדה של פסח. הוא מבאר את הפסוק (תהלים קטז, טו): "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו": "פירוש - כל כך השם יתברך טוב לצדיקים, עד שכבד בעיניו להמית אותם, והמיתה באה להם מרצונם - מצד שהם צדיקים, על כן אינם רוצים לדחות הטבע, כי הטבע ראוי להנהגת העולם, והיא הנהגה של אמת. אבל לולי זאת כיון שאצל השי"ת הוא דבר קשה לו מיתתם היה השי"ת מחדש עמהם נסים ונפלאות שיחיו לעולם".

הרי לנו כי הצדיקים - אם היו רוצים, לא היו מתים לעולם אלא היו חיים לנצח נצחים... וזאת בכח בטחונם!

ואם כן יש לשאול, מדוע הם אכן מתים?

התירוץ הוא כמו שכתב המהר"ל זצ"ל: הם חפצים למות כי זו ההנהגה הראויה לעולם - דרך הטבע!

הדברים מתאימים להפליא עם מה דאיתא במדרש תנחומא (פרשת ויחי אות ד') על הפסוק הנ"ל "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו". וכך מפרש המדרש: "מה הקב"ה עושה, מראה להן מתן שכרן כדי "שיתבעו" מיתה בפיהן".

ולכאורה יש לתמוה מדוע הקב"ה צריך להראות להם מתן שכרן בכדי שיתבעו מיתה, הלוא אין אדם אשר לא בא זמנו ומה צורך יש ש"יתבעו" את מיתתו.

אבל לדברי המהר"ל זצ"ל דברי המדרש מתפרשים כמין חומר, כי

1. אמנם אין דבר זה פשוט כל כך כי הרי מצינו מקור נאמן לענין זה שאכן על ידי התפילה ניתן לפעול גם על העבר. ומה שכתוב בגמרא "הרי זו תפילת שוא" הכונה היא שאין לנו להתפלל על מה שעבר כבר (ועיין בספר תפארת שמשון ויקרא עמ' קו), ועוד יש להאריך בזה אמנם אכמ"ל, ועוד חזון למועד בעזרה"ת.

רכד _____ מידות דיליה

הצדיקים בכח בטחונם בה' יכולים הם למנוע מהם המיתה כי "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו", והטעם שמסכימים הם למות מפני שמראים להם את מתן שכרן, ואז תובעים הם מיתה!

כמה גדול הוא כח הבטחון!

הפלא ופלא!

"בטחון - הפצא של עשירות!"

עוד נציין מעלות נוספות להן זוכה מי שיש לו בטחון בהקב"ה, ואחת מתועליות מידת הבטחון בה' היא - מי שזוכה ומשליך את יהבו על אדון עולם, דבר זה בעצמו גורם לו ברכה בכל הענינים ברוחניות ובגשמיות.

ידוע כי הגאון הרב מבריסק זצ"ל קיבל קודם חתונתו מחמיו סכום עתק כנדוניה. הגאון הרב מבריסק זצ"ל השקיע את כל ממונו בקניית בתים, מתוך מחשבה שהנכסים המניבים יאפשרו לו ללמוד בלי שום דאגה לפרנסה. אולם זמן קצר לאחר מכן פרצה מלחמת העולם הראשונה והוא איבד באחת את כל השקעתו. ההרגשה שמילאה באותה עת את לבו כאילו האדמה מתחתיו נפערה והוא עומד להיבלע בה.

הגאון הרב מבריסק זצ"ל החליט להגות בשער הבטחון מתוך הספר חובות הלבבות, הוא למד את כל השער היטב מרישא עד גמירא, וכאשר גמר את לימודו, זאת היתה ההגדרה שיצאה מפיו: "בטחון הוא חפצא של עשירות!"

כמה מהרווחים שמשיג בעל הבטחון

הנה החובות הלבבות ב"פתיחה לשער הבטחון" הביא כמה וכמה תועלות לאדם שקנה בנפשו את מידת הבטחון ונביא את תמצית הדברים:

- א. אין אפשרות להתנתק מדאגות החיים כי אם באמצעות מידת הבטחון, ועל ידה יש לאדם מנוחת הנפש מהדאגות, והינו מסוגל להתמסר כל כולו לעבודת השם כראוי.
- ב. הבוטח בהשם לא יתלה את תקוותו באנשים, ואינו מצפה לעזרת בני האדם. ואין הוא משרתם כדי למצוא חן בעיניהם, לא מחניף

להם, לא מפחד מאיש, ולא מצדיק את השקר של אף אדם. וידועה אמירתו של החפץ חיים זצ"ל: "מבני אדם לא מרבים לבקש"!

ג. הבוטח בה' מסיח דעתו מעניני העולם הזה ומרכז את מחשבותיו בעבודת השם. אם ברשותו הון רב - יודע הינו מהו השימוש הנכון בו, והכסף אינו מסיח את דעתו מחובתו בעולמו, כי יודע הוא ומכיר שהכל בא לו מאת הקב"ה.

ד. הבוטח בהשם נהנה ממנוחת הנפש והגוף, ונמנע הינו מהמלאכות הכבדות המפרכות את הגוף ומעייפות את הנפש, ואין הוא להוט להיות קרוב למלכות. הבוטח בה' בוחר במלאכה הקלה ביותר עבורו עם מינימום טרדות בעבודת השם.

ה. הבוטח בבורא - שמח בכל דבר, כי מכיר הינו ש"כל מה דעביד רחמנא - לטב עביד"!

הבוטח בה' - ניצול מעבירות רבות!

עוד מהמעלות אשר משיג בעל הבטחון מצינו בדברי הבית הלוי זצ"ל (בית הלוי הוספות עמוד ד), וזת"ד:

"ממידת הבטחון, לבד מצוה זו עצמה עוד יוצא לו תועלת כי הבוטח השלם ינצל מכמה גופי עבירות, ינצל מחניפה... גם ינצל הבוטח מהקנאה אשר כתוב עליה (משלי יד, ל): "ורקב עצמות קנאה", כי אחרי שנתאמת בלבו כי כל מה דעביד רחמנא הכל לטובתו שוב אין מקום לקנאה. גם ינצל מכל העבירות שבין אדם לחבירו בעניני ממון, כמו גזל ואונאה ועונשן של מידות וריבית. גם מרחיקו ממידת הכילות (קמצנות) המגונה ומביאתו לידי נדיבות ואהבת ה' ודביקות בו, כי הבוטח לא יסור מחשבתו ממי שבוטח עליו".

ההפסדים של מי שאין בו בטחון

מאידך גיסא מי שאין לו בטחון - אין לו מנוחת הנפש ותמיד הוא מצר ודואג על כל הענינים, וכן אפילו אם יש לו ממון רב - בכל זאת הוא חרד שמא יגנבו לו את ממונו או יחטפו אחד מבניו וכיו"ב, ולכן תמיד הוא חי מתוך דאגות ובצער.

רכו _____ מידות דיליה

וכן מי שאין לו בטחון בה' - הוא כועס ומקפיד על כל מה שעושים לו בני אדם, כי הרי איננו מכיר שהכל הוא מאת השם, וממילא גורם לו הדבר לשנאת בני אדם.

וידועים דברי הגר"א זצ"ל (בביאורי אגדות דרבה בר בר חנה) בהקשר לדברי הגמרא במסכת יומא (דף ט:): שבית שני נחרב על שהיה בהם שנאת חנם, וכתב הגאון זצ"ל שהכל נבע מחוסר בטחון, כי מי שאין לו בטחון - ממילא הוא מקפיד על כל דבר שמעוללים לו, וכך מגיעים לשנאת חנם...

וגדולה מזו כתב הגאון בעל הבית הלוי זצ"ל שם: היעדר בטחון בה' מביא לנפילות גדולות, כי אחרי שחובת הבטחון מובאת בפסוקים הרבה רבו מספור, ממילא מי שמחסר בו עבירה גדולה היא, ועבירה זו עצמה גורם לו לנפילה רבתי, וכמאמר הפסוק (משלי כט, כה): "חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישובג", דעל ידי זה שיחרד האדם ויפחד מאיזה דבר ולא בטח בה', זהו עצמו גורם לו ש"יתן לפניו מוקש" שלא היה כלל מקודם באותו דבר, "ובוטח בה' ישובג" דגם מהצרה שהיה בו - ינצל!

עסק הפרנסה - מסוכן למידת הבטחון!

כאשר שוחח ראש ישיבת מנשסתר הגאון רבי יהודה זאב סגל זצ"ל על ענין הבטחון היה אומר:

האדם צריך לחוש ולהרגיש כי יש מי שמשגיח עליו, ביחוד נצרכת עבודה על כך בענין הפרנסה, למרות שהאדם משקיע מאמצים בהשתדלות להשיג את מחייתו, עליו להרגיש שהקב"ה הוא הנותן לו באמת את פרנסתו, ולא ההשתדלות היא המפרנסת אותו. הרי רואים זאת בחוש שאנשים עושים כל מיני השתדלויות, כל מיני חכמות - על מנת להשיג פרנסה, ואם הקב"ה אינו פותח להם שערי פרנסה - לא יגיע להם מאומה!

רמאותו של לבן - כר נרחב לעבודת הבטחון

גדולי ישראל בכל הדורות שמו דגש מיוחד על ענין זה וכפי שיתבאר בעזה"ת.

כאשר יעקב אבינו ע"ה עסק עם צאנו של לבן נאמר (בראשית ל, כז-כח):
 "ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה' בגללך, ויאמר
 נקבה שכרך עלי ואתנה". כלומר - לבן הרמאי פונה ליעקב אבינו ע"ה ואומר
 לו: הברכה שהשגתי היא בגללך, ואם כן הגיע הזמן לשלם לך גם בעד
 העבודה וגם על הברכה הרבה ששרתה במעוני.

ולפלא הדבר שגם כאשר לבן פונה אליו בצורה כה ישירה וגלויה, יעקב
 אבינו ע"ה לא עונה לו דברים ברורים, ואינו עורך עמו הסכמים חתומים.

והשאלה זועקת - הלוא היה זה לאחר ארבע עשרה שנה שיעקב אבינו
 ע"ה התגורר בבית לבן, והוא נשא על גופו את צלקות רמאותו ונוכלותו
 וחלקלקות לשונו שהחליף משכורתו עשרת מונים, האם עתה כשלבן מציע
 לשלם את שכרו, האם לא ראוי ונכון הדבר לפרט את התנאים ולהעלותם
 על הכתב לפרטי פרטים, שחור על גבי לבן, בלי להשאיר שום מקום לטעות
 ואי הבנות ולשום צד רמיה?

וביאר בזה הגאון רבי בן ציון ברוק זצ"ל בשם רבו הסבא מנובהרדוק
 זצ"ל: יעקב אבינו ע"ה בחר בדוקא שלא לעשות הסכמים ברורים עם לבן,
 בכדי להותיר את כל תקוותו בהקב"ה, ובכדי לא לעורר בלבו שום תחושה
 כאילו לבן הוא זה שמפרנסו. אדרבה, מפתחות הפרנסה מצויים רק בידי
 הקב"ה ואליו הוא זקוק להתפלל תמיד. ועל כן, כאשר הציע לבן ליעקב
 אבינו ע"ה לתת לו את שכרו אמר לו מיד: "לא תתן לי מאומה", וזאת רצה
 להדגיש בפניו: אל תחשוב לרגע כי אתה הוא הנותן לי משלך, אלא את
 הכל אקבל מאת ה' ואין בידך עם כל רמאותך וערמומיותך לגעת במוכן לי
 מאומה.

יעקב אבינו ע"ה למרות כל הניסיונות העצומים שנתקל בהם בביתו של
 לבן הרמאי, נהג במידת הבטחון. ואם כן גם עלינו להתחזק ולשים בטחוננו
 בו יתברך בכל עת בכל שעה ובכל מצב!

מדוע החליף הסבא מנובהרדוק זצ"ל בכל עת את עיסוקו?...

ומסופר אודות הנהגתו של הסבא מנובהרדוק זצ"ל, שהיה משנה את
 אופן מסחרו בכל פרק זמן, באומרו כי כאשר מתרגל האדם לפרנסה מסוימת

רכח _____ מידות דיליה

כגון מכירת דבר מה והקונים כבר נמשכים מאליהם לקנות אצלו וכדומה, נופל בלבו מחשבה כי כוחו עשה לו את החיל הזה, ובזה יש חשש שיאבד בטחונו בהשם, ולכן נהג לשנות בכל עת את מקומו ואת מסחרו, כדי שיוכל תמיד לחוש כי תלוי הוא אך ורק במי שאמר והיה העולם.

מדוע המשגיח זצ"ל היה שרוי בשמחה יתירה?

בוא וראה עד כמה גדולי ישראל חששו לדבר זה וכפי שנוכל ללמוד מן המעשה הבא:

סיפר הגאון רבי משה בנימין ברנשטיין זצ"ל מתלמידיו המובהקים של המשגיח הגאון רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל:

באחד הפעמים שנכנסתי למעונו חשתי כי הוא שרוי בשמחה יתירה. המשגיח זצ"ל שכנראה הרגיש בפליאתי לפשר שמחתו המיוחדת, הסביר לי: כאשר כיהן כמנהל רוחני בישיבת מיר עקב המצב הקשה המשכורת היתה מועטת ולא תמיד שולמה בזמן, כך שהוא היה חי באופן מתמיד עם תחושת תלות בהקב"ה וציפיה לחסדו.

לעומת זאת - המשיך המשגיח זצ"ל ואמר, מעת שהגיע לכהן כמשגיח רוחני בישיבת פוניבז', המשכורת נעשתה גדולה יותר וגם שולמה בזמן, כתוצאה מכך כהתה אצלי במקצת תחושת התלות בהקב"ה. לאחרונה, הוסיף ואמר, לא שילמו בישיבת פוניבז' משכורת מזה כשמונה חודשים, וברוך השם חזרה אלי ההרגשה של התלות בהשי"ת והציפייה לחסדו, ועל זאת שמחתי!

בעניני רוחניות - אין לסמוך על הבטחון!

ישנה נקודה חשובה אותה עלינו לשנן.

הרמח"ל זצ"ל כותב בספרו מסילת ישרים (פרק ט) בזה"ל: "עוד ממפסידים הזריזות הוא - רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם ירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו, יג): "אמר

עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות". וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה המידה הזאת ויחסוה אל החטאים, ומקרא מסייעם דכתיב (ישעיה לג, יד): "פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים", עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, חטאה את (מס' ברכות דף ס). אלא על זה נאמר (תהלים לז, א): "בטח בה' ועשה טוב שכן - ארץ ורעה אמונה".

ממשיך הרמח"ל זצ"ל ואומר: "כללו של דבר, צריך שישים האדם את עצמו עראי בעולם וקבוע בעבודה, יתרצה ויסתפק בכל עניני העולם במה שמזדמן לו, ויקח מן הבא בידו, ויהיה רחוק מן המנוחה וקרוב למלאכה ועמל, ויהיה נכון לבו בטוח בה', ולא יירא מתולדות הזמן ופגעיו", עכ"ל. למדנו מדבריו: על האדם לבטוח בהקב"ה בלי לחשוש ולדאוג ממקרי העולם וממאורעות הזמן.

ולכאורה קשה מאוד, כיצד יש להתאים את הדברים עם מאמר חז"ל במסכת פסחים (דף מט): "לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, שאם מת או גולה - מובטח לו שבניו תלמידי חכמים, ואל ישא בת עם הארץ שאם מת או גולה - בניו ע"ה". ותמוה, מדוע יחוש אדם לחשש רחוק שלא שכיח שימות בדמי ימיו עוד טרם שיספיק לגדל את בניו עד שאשתו בת ע"ה תיאלץ לגדלם בעצמה, הלוא אין זה שכיח הזיקא כלל, והיכן נעלמה לה מידת הבטחון, ועוד שחז"ל מלמדים אותנו כי משום חשש זה ראוי לו לאדם למכור את כל מה שיש לו?

התירוץ לזה איתא בספר ברכת אברהם (מאמרים ח"ג עמ' עד) - על פי דברי הגמרא במסכת ברכות (דף ס). על הפסוק: "אשרי אדם מפחד תמיד", ולכאורה המקרא סותר למקרא אחר: "פחדו בציון חטאים", ותירצו שם בגמרא: "ההוא בדברי תורה כתיב", וברש"י שם: "שמפחד שמא תשתכח ממנו (דברי תורה), שמתוך כך הוא מחזיר לשנותם תמיד", ובזה שיבחו חז"ל את הפחד.

ומבואר מזה יסוד: בכל הנוגע לשמירת התורה של זרעו - שיהיו בניו תלמידי חכמים, אין לסמוך על בטחון כלל אלא יש לחשוש גם לחשש רחוק, ועל כגון דא אמרו: "אשרי אדם מפחד תמיד", אבל במילי דעלמא - על זה נאמר "פחדו בציון חטאים", ו"בטחו בה' עדי עד".

רל _____ מידות דיליה

וכדברים הללו ביאר בארוכה בחובות הלבבות (שער הבטחון פרק ד): בעניני עבודת הבורא הודיענו בתורה כל חיובנו, ובזה הבטחון אינו אלא לסכלים ולתועים, אלא בזה עלינו להשתדל בכל הלב ולהתחנן לה' שיעזור לנו.

כפתור ופרח!

עצות כיצד לקנות מידת הבטחון

עתה נשאר לנו לברר מה הם הדרכים המעשיות על ידם נוכל לקנות בנפשנו את מידת הבטחון.

ראשית כל, ראוי ללמוד בספרי המוסר והמחשבה המאריכים בענין זה, כמו בספר חובות הלבבות - שער הבטחון, בעיון ובעומק רב עד שנרכוש ידיעה ברורה בענינים אלו. אחד מגדולי העובדים בדורינו התבטא כי יש ללמוד שער זה חמישים פעם! וכבר הבאנו שהגרי"ז זצ"ל למד בו עוד ועוד - עד שהרגיש שהדברים עשו קנין בנפשו.

וכבר אמר הגאון רבי ראובן מלמד זצ"ל כי אנו צריכים ללמוד שער הבטחון בכדי שיהיה לנו שייכות וטעם בענין הבטחון, כי באמת אין אנו אוחזים בכלום במידת הבטחון ורק צריכים ללמוד וללמוד ומזה יתהוה איזהו הרגש בענין.

עצה מועילה נוספת: היא לחזור על י"ג העיקרים כפי שנדפסו בסידורים, וזה מועיל להשגת הבטחון.

דבר הכרחי לקניית הבטחון - הריבוי בתפילות ותחנונים לפני הבורא יתברך שיעזור לנו להשיג את מידת הבטחון.

ניתן גם לתרגל את הנפש להיות בטוח בהשם באמצעות תרגילים קלים ופשוטים. למשל במה שחז"ל הבטיחו לנו, כמובא במסכת ביצה (דף טו:): "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה, חוץ מהוצאות שבת והוצאות בניו לתלמוד תורה, שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו". וירגיל עצמו להוציא הוצאות לכבוד שבת, מתוך הרגשה שלא יחסר לו מפרנסתו מאומה!

"החנות עתה כולה שלכם! היום הכל בחינם!"

ואכן כך היה נוהג הגאון רבי שמשון פינקוס זצ"ל בעת שערך את הקניות לכבוד שבת קודש:

הוא נהג ללכת בעצמו לחנות בערב שבת, וכאשר נכנס אליה היה אומר למלויו: "זכרו - החנות עתה כולה שלכם! היום הכל בחינם!"

את הגישה הזו הקפיד להנחיל גם לילדיו, כאשר לפעמים נשלחו הם על ידו לערוך את הקניות, אמר להם: "מחלקים עכשיו ממתקים במכולת בחינם! - יכולים אתם ללכת ולקנות כרצונכם לכבוד שבת! היום לא עולה כסף!"

הוא הסביר את הנהגתו, הלוא כך כתוב בגמרא: כל מזונותיו של אדם קצובים לו חוץ מהוצאות שבת ויו"ט!

באמצעות תרגילים כמו אלו, יסתגל האדם עם הזמן, שגם אם יעברו עליו מאורעות קשים - יוכל הוא לחוות אותם מתוך בטחון אמיתי.

"אימתי קרוב אליך? בזמן שבפיך לעשותו!"

נסיים עם נקודה אחת חשובה מאוד להשגת הבטחון.

איתא במסכת עירובין (דף נד.) על הפסוק (דברים ל, יד): "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו" - "אימתי קרוב אליך? בזמן שבפיך ובלבבך לעשותו". ופירש המהרש"א זצ"ל: "ר"ל, כל זמן שערוכה בפיך - הרי הדבר קרוב אליך להיות שמור בלבבך לעשותו, אם לאו - הרי תשכח מלבבך ולא תבוא לידי עשיה".

כלומר תוכן הדיבור היוצא מהפה והשפתיים - הוא בעל השפעה כבירה על מחשבות הלב ועל כלי המעשה.

זו הכוונה לכאורה במה שאמרו חז"ל (מס' ערכין כא.): "כופין אותו עד שיאמר רוצה אני" - דין שנאמר לגבי גיטי נשים וקרבתות, היינו - כי בעת

דלב _____ מידות דיליה

שיוציא האדם את הדיבור מפיו "רוצה אני" - הדבר ישפיע עליו בתוך תוכו שאכן יהיה בו רצון אמיתי.

דבר זה מצינו גם בתפילת מוסף של ראש השנה: "אמרו לפני מלכויות - כדי שתמליכוני עליכם" (מס' ר"ה דף טז.). כי על ידי ההמלכה בדיבור תיקבע ההמלכה בלב.

אמירת פסוקי בטחון - סגולה לבטחון!

כך גם בענין הבטחון: כתוב בשם המהר"ל מפראג זצ"ל (ספר משפט צדק תהלים אות ר"ד) - כל אדם יאמר פסוקי בטחון בכדי להרגיל עצמו בבטחון ואמונה, וזאת עיקר כח הישראלי, וצריך להחזיק בזה מאוד מאוד.

הגאון רבי זונדל מסלנט זצ"ל ציוה לבנו לחזור תמיד על פסוקים שיש בהם השגחה ובטחון כמו "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך", "חזקו ואמצו". "ואז תלך לבטח וישועת ה' כהרף עין" וכיו"ב (עיין ספר אור ישראל סימן ט, כד).

אמירת פסוקי בטחון - סגולה לבטל כל גזרות קשות!

עוד אמר המהר"ל זצ"ל מפי זקיניו, שמקובל בידי מהקדמונים: אמירת פסוקי בטחון מסוגלת לבטל כל גזרות קשות. ובדוק ומנוסה הוא להם שאם אומרים פסוקי בטחון במערכות המלחמה, ושמים את בטחונם בהקב"ה - יהיו ניצולין. וכן מסוגל הוא לומר פסוקי בטחון קודם משא ומתן וכל עסק שהוא.

אמירת פסוקים אלו הם סגולה להינצל מכל דבר רע ופגע רע כמבואר בדברי הגמרא במסכת שבועות (דף טו:): "שיר של פגעים בכנורות ובנבלים, ואומר: "יושב בסתר עליון" עד "כי אתה ה' מחסי", ואומר: "ה' מה רבו צרי" עד "לה' הישועה". ומפרש שם רש"י זצ"ל שאמירת אלו המזמורים מועילה לשמור אותו מן המזיקין. ואיתא שם בגמרא: "רבי יהושע בן לוי אמר להו להני קראי וגאני". והקשה הגמרא: "היכי עביד הכי? והאמר רבי יהושע בן לוי: אסור להתרפאות בדברי תורה", ותירצה הגמרא: "להגן שאני".

ובספר החינוך (מצוה תקיב) ביאר את הדברים: "אבל הזכירו לומר מזמורים אלו, שיש בהם דברים יעוררו הנפש היודע אותם לחסות בה' ולהשים בו כל מבטחו ולקבוע בלבבו יראתו ולסמוך על חסדו וטובו. ומתוך התעוררות על זה - יהיה נשמר בלי ספק מכל נזק. וזה שהשיבו בגמרא בענין זה, דקא פריך התם: "והיכי עביד רבי יהושע כן, והאמר רבי יהושע אסור להתרפאות בדברי תורה", ואמרו: "להגן שאני". כלומר - לא אסרה תורה שיאמר אדם דברי תורה לעורר נפשו לטובה כדי שיגן עליו אותו הזכות לשומר".

היוצא לנו למעשה, כי יש ענין גדול לומר בפה מלא פסוקים של בטחון כי יעשו הדברים קנין בנפשו, וגם היא סגולה להינצל מכל רע.

ואדם אשר יש לו בטחון חזק בהקב"ה - הוא חי תדיר מתוך רוגע ושלחה, ושוכנת בקרבו מנוחת הנפש הנצרכת לקנין התורה. וכך יוכל להיות בשמחה תמיד ולעלות במעלות עבודת ה'!

גאווה

פתח דבר:

הן אמת שעל פחיתותה של מידת הגאווה כבר נכתב רבות בש"ס ובמדרשים, וגם ספרי הראשונים והאחרונים זצ"ל מלאים מעניין זה - אמנם כבר אמרו חז"ל בירושלמי (חגיגה פ"ג ה"א) "אין בית המדרש בלא חידוש", ועל כן נשתדל גם אנו בעזה"ת לעסוק ולבאר גנות הגאווה. בנוסף נעמוד על נקודה שאדם צריך לדעת: בכל מצב שלא יהיה - עלול האדם ליפול אל זרועותיה של מידת הגאווה, ולסיום נציג בפני הקורא כמה עצות מועילות כיצד להתגבר על מידה מגונה זו.

גאווה - אבי אבות הטומאה!

נפתח עם כמה אמרות של גדולי ישראל כיצד הם התייחסו למידה זו - לגנותה ורעתה וחולאיה של הגאווה.

הסבא מקלם זצ"ל כותב על מידת הגאווה: "המידה המגונה הזאת היא אבי אבות הטומאה, וכולל כל מידות רעות!"

ובהקדמה לספר זכרו תורת משה כותב בעל החיי אדם זצ"ל: "מידת הגאווה היא שורש פורה ראש ולענה, והיא אבי אבות הטומאה, וד' אבות נזיקין נולדים ממנה, והם: הקנאה והכבוד והכעס והלבנת פני חבירו, ותולדותיהן אין מספר".

רלו _____ מידות דיליה

הבית הלוי זצ"ל (עיין ליקוטים בסוף ספר בית הלוי עה"ת עמוד ח) אמר עליה את הדברים הבאים: הגאווה מביאה את האדם לכל הרעות שבעולם!

גאווה - הקשה שבכל המידות!

גם בספרי הקדמונים והראשונים מוצאים אנו ביטויים חריפים ביותר בגנות מידת הגאווה.

בספר ארחות צדיקים (ריש שער ראשון) כתב: "ולא ראינו כזאת לרעה בכל המידות". וכן כותב רבינו בחיי זצ"ל בספרו כד הקמח (ערך גאווה): "היא הקשה שבכל המידות".

ובשערי תשובה (שער ג' אות ל"ד) כותב רבינו יונה זצ"ל: "הגאווה היא מן העבירות החמורות המאבדות ומכלות הנפש".

הגאון רבי יעקב אריה מראדזימין זצ"ל אמר לפרש את הכתוב (משלי טז, ה): "תועבת ה' כל גבה לב" - אפילו שם הויה המורה על מידת הרחמים, מתעב הינו כביכול את הגאווותן וגבה הלב.

וידועים דברי הרמב"ם זצ"ל (ה' דעות פ"ב ה"ב ו"ג), שהדרך הראוי והטוב להתנהג בענין המידות הוא דרך האמצעי. ועל דרך הזו צריכים ללכת כל הימים, אמנם לענין הגאווה כתב הרמב"ם זצ"ל: "ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר, והוא גובה לב, שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד, ולפיכך נאמר במשה רבינו ע"ה ענו מאד ולא נאמר ענו בלבד, ולפיכך צוו חכמים: מאד מאד הוי שפל רוח!"

גאווה - איסור גמור מן התורה!

והנה בעל הגאווה אינו נגוע רק ב"מידה מגונה", אלא הוא נכשל באיסור גמור ועובר על לא תעשה שבתורה. וכמו שמבואר במסכת סוטה (דף ה.ה): "אזהרה לגסי הרוח מנין? רב נחמן בר יצחק אמר מהכא: "ורם לבבך ושכחת" (דברים ח, יז). וכתוב (שם ח, יא): "השמר לך פן תשכח את ה' אלוקיך" וכדרכי

אבין אמר רבי אילעא דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא: כל מקום שנאמר השמר פן ואל - אינו אלא בלא תעשה".

בשערי תשובה (שער ג' אות ל"ד) הביא לכך רבינו יונה זצ"ל מקור נוסף - מהפסוק בפרשת שופטים (דברים יז, כ): "לבלתי רום לבבו מאחיו", וכתב בזה"ל: "הוזהרנו בזה, להסיר מנפשנו מידת הגאווה, ושלא יתגאה הגדול על הקטן, ואפילו המלך לא ירום לבבו מאחיו".

ואיתא בספר הסמ"ג שרמזו לו מן השמים על איסור זה בכדי שלא ישכח מלמנותו במנין המצוות, ואכן מנאו בלא תעשה (ס"ד). ונביא חלק מלשונו אשר יש בה מוסר גדול עבורנו: "תוכחת הענוה דרשתי לרבים כך, אבל לחברה על לאו זה ולמנות זה בלאו לא היה בדעתי, וכשהגעתי להשלים עד כאן הלאוין, אקרא בחלום במראית הלילה, הנה שכחת את העיקר "השמר לך פן תשכח את ה'", והתבוננתי עליו בבוקר, והנה יסוד גדול הוא ביראת השם, והואלתי לחבירו בעזרת יהיב חכמתא לחכימין". וכ"כ בהקדמתו לספרו עיי"ש.

כל הספקות באמונה נובעים ממידת הגאווה!

הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א כותב בספרו ארחות יושר (ערך ענוה) בזה"ל: "ועיין בספר חיי עולם לאאמו"ר זללה"ה (ח"א פכ"ז) שהאריך לבאר שכל הספקות והבלבולים בעניני אמונה אינם אלא אצל בעלי גאווה, אבל מי שהוא עניו באמת אין אצלו שום ספקות ובלבולים". ע"ש שהאריך בזה וכתב שזו העצה הנכונה לכל אלו אשר סובלים מבעיות באמונה, והוא בדוק ומנוסה.

הבעיות ב"שלום בית" מקורן - גאווה!

ממשיך הגר"ח שליט"א וכותב: "ובאמת כל המריבות בבתיים ושאין שלום בית שמצוי מאוד בזמננו, רובן ככולן באין על ידי גאווה. ואם כל אחד היה מחזיק בענוה ולא היה איכפת לו על כבודו ועל גאותו - היה רוב המחלוקת מסתדרים בשלום, דוק ותשכח שהענוה אמיתית היא רפואה בדוקה

דלח _____ מידות דיליה

ואמיתית לרוב הבעיות שיש בזמנינו, והשי"ת יערה עלינו רוח טהרה ממרום שנזכה לענוה אמיתית".

זוהי גנותה של מידת הגאווה אשר היא ראש לכל חולי והמפריע הגדול ביותר לעבודתו יתברך.

הגאווה מכלק את השכינה

נרחיב עוד את הדיבור בגנותה של הגאווה ובחומרתו של הלוקה בה. אומנם כבר אמרנו כי הש"ס והמדרשים מלאים במאמרים נגד מידת הגאווה, ולכן אנו נזכיר כמה מקורות בודדים ונסתפק בזה.

איתא במכילתא (סוף פרשת יתרו): "כל שהוא גבה לב - גורם לטמא את הארץ, ולסלק את השכינה, שנאמר (תהלים קא, ה): "גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל". וכל גבהי לב קרויים "תועבה", שנאמר (משלי טז, ה): "תועבת ה' כל גבה לב", ונאמר (דברים ז, כו): "ולא תביא תועבה אל ביתך". כשם שתועבה מטמא את הארץ ומסלק את השכינה - כך גבה לב".

ובמסכת סוטה (דף ה. ה.) שנינו: "אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא: כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם. שנאמר (תהלים קא, ה): "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל" - אל תקרי "אותו" אלא "אתו" לא אוכל".

"אין אני והוא יכולים לדור בעולם" - הטעם

אם נעמוד על טעם הדבר, מדוע אין השכינה יכולה לדור בצוותא עם בעל גאווה, נראה פשוט שאין זה משום עונש אלא זוהי תוצאה עצמית מהנהגת האדם בבחינת "מידה כנגד מידה", וכמו שפירש השל"ה הקדוש (שער האותיות ע - ז) ונביא חלק מלשונו:

"ונראה לי הטעם שאין השכינה יכול לדור עמו, הוא בשביל שהוא אינו חושב לשכינה כלום, למשל, אדם חכם שבא לבין עם הארצים, אף שהוא אין חכם גדול ומומחה בחכמה, מכל מקום בערכם הוא חכם, אבל אם זה

החכם בא לכת חכמים גדולים מופלגים, אשר קטנם עבה ממתניו, במה הוא נחשב נגדם?...

נמצא, האדם אף שיש לו איזה מעלה לפי דבריו נגד הפחותים ממנו, על כל זאת, על כרחך אינו משים השם יתברך נגדו תמיד, ואינו מקיים "שויתי ה' לנגדי תמיד" כי אילו היה עושה כן, היה חושב: מה אני? מה חיי נחשב נגד כבוד השכינה? הוא קדוש ומשרתיו קדושים, ואני מגואל ומטונף, חומר עכור בזוי ומשוקץ. ועל כן, מאחר שהוא מסלק השכינה מנגד עיניו, גם השכינה מסתלקת ממנו, וקל להבין. ומי שהוא דכא ושפל רוח, השכינה שורה עליו כמו ששרתה על הר סיני, שהוא שפל בהרים".

על פי זה נוכל להבין גם את המובא בגמרא במסכת שבת (דף יב:): "השכינה נמצאת למעלה מראשותיו של חולה", וכמו שביאר זאת המהר"ל זצ"ל בגור אריה (בראשית מז, לא): "כי "את דכא ושפל רוח אשכון" (ישעיה נז, טו), ואין לך דכא כמו חולה, ולכך השכינה עמו תמיד".

מידת השם יתברך ומידת הגאווה - שני הפכים

וראה בנתיבות עולם להמהר"ל זצ"ל (נתיב הענוה פרק ג) שביאר באופן אחר:

"מפני כי מידת גס רוח הוא הפך מידת השם יתברך, כי מידת השם יתברך הוא מידת ענוה וכמו שאמרנו כי מידה זאת אצל השם יתברך על כל המידות, שמידה זאת מידה עצמית אל השם יתברך כי הוא הפשיטות הגמור והפשיטות הוא אצל השם יתברך בפרט, וההפכים אין נמצאים יחד. ולכך אמר השם יתברך: "אין אני והוא יכולין לדור בעולם" - כי דבר זה הם שני הפכים יחד אשר דבר זה אי אפשר בשום פנים".

הוא מה שאמרנו - מי שהוא בעל גאווה הרי הוא מרחיק מעצמו את השכינה, אבל מי שהוא ענוו ושפל רוח - השכינה שוכנת אצלו תמיד!

גבהות הלב גרועה מכל העוונות

רבינו בחיי זצ"ל כותב בספרו חובות הלבבות (שער עבודת האלוקים פ"ד מדרגה התשיעית): "אמר קצת החסידים לתלמידיו: אלו לא היו לכם עוונות, הייתי

רמז _____ מידות דיליה

מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העוונות. אמרו לו: מה הוא גדול מן העוונות? אמר: הגבהות והגאווה, כמ"ש הכתוב: תועבת ה' כל גבה לב".

הבעל שם טוב זצ"ל מביא לכך הוכחה, הלוא בכל הטומאות והחטאים כתוב "השוכן אתם בתוך טומאתם", מה שאין כן בגסי הרוח דרשו חז"ל: "אין אני והוא יכולים לדור בעולם". הרי לנו ראייה חותכת כי הגאווה קשה מכל שאר החטאים.

נגעים באים על גסות הרוח

עוד ראוי להזכיר את דברי הגמרא במסכת ערכין (דף טז): "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: על שבעה דברים נגעים באין - על לשון הרע, ועל שפיכות דמים, ועל שבועת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל, ועל צרות עין, על גסות הרוח דכתיב (דברי הימים ב' כו, טז): "ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בה' אלוקיו והצרעת זרחה במצחו".

וראה במהרש"א שם בחידושי אגדות שביאר את טעם הדבר: "כיון שהוא נבדל מן כל הנמצאים - ראוי שיבא עליו נגעים המבדילים את האדם מן הנמצאים... וגסות רוח, הרי בעל גס רוח מבדיל עצמו מן הכלל, וכבר התבאר דבר זה במסכת סוטה (דף ה.) איך בעל גס רוח נבדל מן הכלל".

בעלי גאווה - עבודה זרה בעצמם!

ישנו משפט נורא אשר יצא מפיו של מרן החתם סופר זצ"ל, אחר כך מצאתי לכך סימוכין מדברי המדרש.

החתם סופר זצ"ל כותב בדרשות שלו (ח"א דף קצא טור ג' ד"ה ולא): "אותן בעלי גאווה ובעלי כעס קורא אותן "עצבי" כי הם עבודה זרה בעצמם! לא עובדי עבודה זרה רק עבודה זרה בעצמם!"

וכך מראים דברי המדרש (משנת רבי אליעזר י'): "קשה היא גסות הרוח, שכל גס רוח כאילו עושה עצמו אלוה, שלבושו של הקב"ה גאות, שנאמר (תהלים צג, א): "ה' מלך גאות לבש". ושנו רבותינו במלך בשר ודם: אין רוכבין על

סוסו ואין משתמשיין בשרביטו, ואין לובשיין לבושו. וכל שכן מלך מלכי המלכים הקב"ה".

יוצא לנו דבר מבהיל - מי שיש בו גאווה לא רק נחשב "כאילו" עובד עבודה זרה כמבואר במסכת סוטה (דף ד:), אלא הוא בעצמו נקרא עבודה זרה רח"ל!

כל המתיהר - חכמה ונביאות מסתלקות ממנו

עוד איתא בגמרא במסכת פסחים (דף סו:): "אמר רבי יהודה אמר רב: כל המתיהר - אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו".

ומפרש הגאון הרב חיד"א זצ"ל (דבש לפי מערכת ג'): היות והגאווה היא סרוחה, והתורה הלוא אסור להניחה במקום הטינופת, על כן חכמת התורה מסתלקת ממי שהוא בעל גאווה, וזהו שכתוב: "כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו"!

הנאותן - כל ימיו מכאובים ודאגות

וכך כתב בספר שבט מוסר (פרק ב אות ז): "נקוט כלל זה בידך - שכל המתגאה - כל ימיו מכאובים ודאגות, כי מרוב גאותו כולם כאין נגדו, כולם חייבים לשרתו ולקום לפניו, הוא צריך לישיב תמיד בראש. והנה בראותו כי אין איש קם וזע ממנו, ולדבריו אין שומע - הוא מתמלא בכעס, דאגה ותוגה כל רגע. ומאורעות אלו תמיד לו, ערב בוקר וצהרים. עד שמרוב צערו הוא נופל על ערש דוי, ואם יקום ממטתו ישוב לשטותו, וחוזר חלילה".

ובפרק יז (אות י"ב) כתב: "הזורע גאווה וקטטה - יקצור חרטה ודאגה".

"תועבת ה' כל גבה לב"

ובמשלי (טז, ה) אומר שלמה המלך ע"ה החכם מכל אדם: "תועבת ה' כל גבה לב", וביאר רבינו הגר"א זצ"ל: "אפילו מי שיש בלבו גבהות - הוא מתועב ומשוקץ לפני השם".

רמב"ם מידות דיליה

כלומר: אף על פי שלא הוציא "בפועל" את גאוותו בדיבור או במעשה אלא היא נותרה בלבו, גם בזה הוא כבר משוקץ ומתועב לפני ה'. ואף על פי שהקב"ה אינו דן על "מחשבה" כל זמן שלא עשאה בפועל, וכמו שאמרו חז"ל במסכת קידושין (דף מ.): "מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה", מכל מקום בזה שונה הדבר, יעידו על כך דברי המלבי"ם זצ"ל שם על הפסוק.

וז"ל: "הגם שאין ה' מעניש על המחשבה ועל המידות הרעות, כל שלא הוציאו פרי לפעולת אדם, וכן גם על הפעולה לא יעניש תיכף על ידי השגחה מיוחדת, רק יסתיר פנים מהחוטא ויניחנו למקרה הזמן - לא כן מידת גבה לב, שחושב בלבו שהוא במדרגה עליונה מאד ועל ידי כן יפרץ פרץ בכל כוחות נפשו לחשוב את לבו כלב אלהים, ועל ידי כן לא ישמע לדברי התורה והמורים, ויעבור גבולות המוסר. זה שורש פורה ראש ולענה ותועבה היא לה' עד שיענישנו יד ליד, ר"ל שלא על ידי אמצעי, ולא ינקה מעונש, כי העונש הבא על ידי הטבע לפעמים יש רשע מאריך ברעתו כי מקוה שישוב בתשובה, לא כן הגבה לב שאין תקוה שייטיב דרכו".

את חטא הגאווה לא ניתן להצדיק!

הגאון רבי רפאל מברשוב זצ"ל היה אומר (עיי' ספר עטורי תורה פר' מצורע): בעולם הבא אוכל להצטדק ולמצוא "תירוק" על החטאים שלי, מלבד על חטא הגאווה. והוסיף הסבר לדבריו:

כשישאלוני בבית דין של מעלה: עסקת בתורה? אשיב: לצערי הייתי עם הארץ ולא ידעתי ללמוד. האם עסקת לצורך תיקוני נפשך בתעניות וסיגופים? אשיב: הייתי חלש, כוחותי לא עמדו לי. האם פיזרת מכספך לצדקה? אשיב: לצערי לא היה ביכולתי, כי עני ואביון אני.

אם כן ישאלוני: עם הארץ היית! כח לא היה לך! כסף גם לא היה ברשותך! מדוע איפוא התנשאת והיית בעל גאווה?!

על זה כבר לא תהיה לי תשובה!...

"מאוד מאוד הוי שפל רוח" - "שתקות אנוש רימה"!

מה טוב ומה נעים להסמיך בזה את פירושו הנפלא של החתם סופר זצ"ל על המשנה באבות (פ"ד, מ"ד): רבי לויטס איש יבנה אומר: "מאוד מאוד הוי שפל רוח שתקות אנוש רימה". ותמה החתם סופר זצ"ל מהו הלשון "שתקות אנוש רימה", הלוא לכאורה ראוי יותר לכתוב "סוף האדם רימה" כי זה יקרה לו לכל אדם בסופו, ומי הוא זה אשר תקותו היא מה שאחריתו להיות רימה?...

הביאור הוא - אומר החתם סופר זצ"ל, כאשר יגיע האדם לעולם העליון וישאלו אותו מדוע עשית כך וכך ומדוע התנהגת כך וכך וכו', הוא יטען: היצר הרע הוא מלאך אש לוחט וכוחו חזק עד למאוד, ואילו אני כה חלש ואין בי שום כח לעמוד נגדו, אין אני אלא כמו אותה תולעת קטנה כנגד יצרי הרע.

או אז יבדקו בבית דין של מעלה אם באמת הוא התנהג במשך כל ימי חייו בענוה ובשפלות כמו תולעת זו, הרי שעל טענתו להתקבל. אבל אם אופן הנהגתו ימצא שהיה מלא בגבהות הלב וגאווה, ותמיד הרגיש אני החזק, היכול, היודע וכו' - הלוא אז יגידו לו בבית דין של מעלה - שקר אתה מדבר! מה בפיק? היצר הרע הוא מאש ואתה היית כתולעת נגדו? הלוא פיק ענה בך כי תמיד אמרת אני החזק. ואז לא יהיה לאדם פתחון פה כלל...

וזהו כוונת התנא: "שתקות אנוש רימה" - מאוד מאוד הוי שפל רוח, ואם לא כן אינך יכול לומר "תולעת אני" אל מול יצרי הרע, כי מיד ישתיקוך, הלוא שם בעולם העליון ה"תקוה" היחידה של האדם היא שאכן הוא נחשב הוא כרימה ותולעה, ואז טענותיו עלולות להתקבל.

נמצא כי מי שמתנהג עם גאווה - יפסיד בכל דבריו, בין במילי דעלמא ובין במילי דשמיא.

"אדם ביקר - ולא יבין נמשל כבהמות נדמו"...

עוד מן הרעות הנגרמות על ידי הגאווה:

כתיב בתורה (שמות טו, יד): "שמעו עמים ירגזון" - הסבא מקלם זצ"ל

רמז _____ מידות דיליה

הסביר: מבואר בפסוק כי לולי הפחד שאחז את העמים בקריעת ים סוף, היו יוצאים למלחמה נגד ישראל.

ולכאורה דבר זה אינו מובן, מה ראו העמים לבוא להילחם נגד ישראל, הלא הם ראו את הניסים הגלויים שנעשו לעם ישראל, ואיך לא ראו כאן בחוש כי הקב"ה משגיח ושומר את צעדיהם של בני ישראל, וכי יוכלו להם במלחמה?...

אלא אומר הסבא מקלם זצ"ל: העמים הבינו שאם עם ישראל במדרגה כל כך גבוהה, עלולים הם להיכשל במידת הגאווה, וזה אשר יחליש את כוחם ויסיר מהם את השכינה.

תלמידי קלם ביארו על פי יסוד זה את הפסוק בתהלים (מט, כא): "אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו" - אם האדם שקוע ב"יקר" שלו, שמייקר את עצמו - אני, אני, אני, הוא אינו מבין כי על ידי כך הוא מאבד את מעלתו כאדם ונעשה דומה לבהמה.

מדוע קיימת תופעת הנשירה מבתים טובים?...

הגאון המשגיח רבי חזקיהו מישקובסקי שליט"א סיפר באחת מדרשותיו: אנשי צוות של ישיבה ל"נושרים" הגיעו פעם אל ביתו של מרן ראש הישיבה הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטיינמן זצ"ל, אחד מהם הציג שאלה בפני מרן ראש הישיבה זצ"ל, כיצד יתכן שדוקא מבתים נכבדים וחשובים מאוד יוצאים בנים הנושרים מהדרך? דבר המעורר פליאה...

מרן זצ"ל השיבו כהאי לישנא: קודם כל השאלה טובה ולא על הכל צריך לחפש תירוצים. פעמים ומוטב להישאר בקושיא, אמנם אפשר קצת לומר - לא על כל הבתים - על חלקם לפחות, פעמים הרבה, דווקא משום שהבית כה חשוב ונכבד, ההנהגה הרווחת שם מתובלת בגאווה, ומידה זו הורסת את הבית, את הילדים, ומכלה ומשחיתה כל חלקה טובה.

מדוע האש אינה משתתפת ב"פרק שירה"?

הוסיף ואמר מרן זצ"ל: אם נתבונן בפרק שירה נבחין כי למים ישנם ארבעה פסוקי שירה - למים, לימים, לנהרות ולמעיינות - כולם מים והם

מלאים בשירה. אך האש אין בפיה אפילו פסוק שירה אחד, מדוע? הלוא האש היא גם חלק מהבריאה ואף רוחנית יותר מהמים, ומדוע לא תשתתף גם היא בשירה?

אלא מכיון שהאש בטבעה עולה תמיד למעלה דרך גאווה - ברור אפוא כי כשהגאווה מתגברת בלתי אפשרי לומר שירה! המים שמתנהגים בענוה ויורדים למקום נמוך הם ממלאים את הכל, ואומרים שירה!

מידת הגאווה מקורה בעיוורון החושים

קעת נעבור לנקודה מעניינת עד למאוד אשר מצינו רק במידה זו של הגאווה. ונסביר את הדברים בעזה"ת:

בספר ברכת אברהם מביא עצה מועילה ומיוחדת נגד הגאווה, וזאת משמו של הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל: אם יתבונן האדם יראה כי המתגאה למה הוא דומה? לאותו חזן המרים את קולו בסלסול כמיטב יכולתו, וחושב הוא בלבו הלוא אני מגדולי החזנים, כל כך מצליח אני באומנותי עד שראוי לי "לעבוד" מעט בכדי לשבור את הגאווה שבקרבי.

אמנם פעמים רבות יש דרך פשוטה מאוד לנפץ לו את גאוותו ברגע קט, אם אי מי ילחש לו באזנו: "תשיל את הטלית מעל ראשך והבט רגע אחד אל הציבור ואז תבחין כי כולם לועגים לך ולחזנותך".

לא עבודת המוסר אתה צריך, אלא לפקוח עינים נדרש הנך! רק אל תרמה את עצמך! ותבין כי אין כאן שום גדלות מיוחדת, ובין רגע תפרח לה הגאווה מאליה...

בדרך כלל הגאווה אינה אלא "דמיון" בעלמא

המתבונן אכן ישים אל לבו כי רובה של הגאווה אצלנו באה רק מכוח הדמיון, כי אין באמת במה להתגאות כלל אלא שאדם מדמיון כי הוא חשוב ובעל מעלה, וכל הדמיון מלא בשקר. וטעם הדברים, כי יצר הגאווה הוא כה עצום עד שהוא מסוגל לגבור על כל היגיון ובדיקה בלתי משוחדת, וכך מסוגל הינו להתגאות בכל מצב - גם במצב השפל ביותר!

רמז _____ מידות דיליה

אבל אם היינו מנערים מעלינו את הדמיונות בלי רמייה עצמית - בקלות רבה היינו משתחררים מכל מחשבה של גאווה.

וכדברים הללו כתב הסבא מקלם זצ"ל, והסביר כי האמצעי לתיקון הגאווה הוא על ידי הכרה והשכלה, כאשר הגאווה היא פרי דמיון כוזב, ואילו אם ישכיל אדם להתבונן ולהכיר כי כל כוחו וגבורתו כאין ואפס, וכל שבחי בני אדם וכיבודם אינם מועילים כלל, והם באים לשם תועלת האומרם. ואינם אלא דברי חנופה ומעשה תרמית שוא ושקר - תתבטלנה המידות הללו מאליהן!

לו היה האדם מתבונן ומבין את האפסיות שבמידה זו - היה ניצל ממנה בנקל!

מקור הגאווה - שקר

וכן מבאר הגאון רבי יצחק בלזר זצ"ל בספרו כוכבי אור (מאמר כ"ח): מקור ויסוד כל הגאווה הוא שקר!

וכמו שאמרנו, אם האדם היה מתבונן במעלותיו במבט של אמת לאמיתה, אזי גם כאשר היה מתכבד על ידי בני האדם - יבין שאין מדובר בכיבוד אמיתי, וגם אם אכן מכבדים אותו בכל לבם ספק אם מעלתו אכן גדולה, ואף אילו היה כליל המעלות, עליו לדעת ולהכיר שזה לא "הוא" שהשיג את אותן מעלות או כשרונות ברוכים, מדובר ב"מתנת שמים" - שהבורא יתברך חנן אותו מאוצרו הטוב וברגע אחד הוא יכול ליטול אותם מעמו, האם עדיין יחשוב שיש לו סיבה להתגאות?...

אך הקושי שלנו נובע מחמת שאין אנחנו מכירים את האמת כפי שהיא, או יותר נכון - איננו מעוניינים להכיר בה, ולכן מאפשרים לנו לדמיון לגדול ולצבור תאוצה, וכך גדלים להם כל מיני בעלי גאווה - גם כאשר אין להם על מה להתגאות - וגאווה נובעת מדמיונות אשר נוצרו מהתנהגותם של אחרים, או שהם עצמם הפעילו את דמיונם גם אם מצבם הוא השפל והירוד ביותר.

נביא לכך כמה דוגמאות.

אתה זקוק לעצה נגד הגאווה?...

לפני החתם סופר זצ"ל הופיע בחור ובפיו בקשה: אנא רבינו הענק לי עצה כיצד אתגבר על מידת הגאווה...

שב והמתן מעט עד שאשיב לך - השיבו החתם סופר זצ"ל.

משישב, נכנס אדם אחד ושיטח בקשתו לפני החת"ס זצ"ל: בת יש לי להשיאה ואין בידי אפילו את צרכיה המינימליים. פנה החתם סופר זצ"ל לתלמידו הממתין ואמר לו: תן נא לאדם זה שלוש מאות זהובים וישיא בתו.

עני אני - השיב הבחור, ואין לי בכיסי אפילו פרוטה.

לאחר שעה קלה אחד מחכמי העיר נכנס אל הקודש פנימה, שאלה קשה באה לפניו בעניני הלכה וביקש לשמוע עליה את חוות דעתו של החתם סופר זצ"ל, "שאל נא בבקשה שאלתך לפני הבחור היושב כאן" - אמר החתם סופר זצ"ל.

רבי, התנצל הבחור, לא למדתי הרבה וכמדומני שאינני יכול להשיב על שאלת החכם.

שוב עברה שעה קלה ואל החדר סר בעל עסקים להתייעץ עם החתם סופר זצ"ל בעניני השקעותיו. פנה לבחור ואמר לו: תן לו עצה טובה בכדי שיצליח הלה בעסקיו.

אינני מבין בעניני מסחר - נאנח הבחור...

באותה שעה נתן החתם סופר זצ"ל את עיניו בבחור ואמר לו: מוזר מאוד, בחור שהוא לא עשיר ואיננו בקי בתורה ואף אין הוא מבין במסחר - זקוק לעצה נגד הגאווה?! במה יש לך בכלל להתגאות?!...

יכך כל אחד לפינה וישאל את עצמו על מה יש לו להתגאות...

וכך אמר הגאון רבי דב מאיר רובמן זצ"ל: שמעתי פעם מפי מורי המחנך הנפלא והמפורסם בחכמת היראה והמוסר מוהר"צ ברוידא זצ"ל בקלם,

רמח _____ מידות דיליה

אשר זכיתי להסתופף בצילו ולהיות מתלמידיו הצעירים לפני כארבעים שנה, היה זה לאחר שנשא שיחה מוסרית מקיפה בגנותה של מידת הגאווה. דבריו נאמרו בזה הלשון: כל מה שדיברנו אין זה רק לרווחא דמילתא, אבל באמת ילך נא כל אחד לפינתו וישאל את עצמו "במה? במה יש להתגאות?..."

כי אם מתבוננים במבט אמיתי, נראה שבאמת אין לגאווה כל אחיזה במציאות, כי בעצם אין במה להתגאות...

משיעור של איזה ר' חיים כולם נהנו?...

עתה נזכיר כמה דוגמאות של גאווה שכל מקורה הוא דמיון פורח ותו לא.

סיפר הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר מאמר פ"ב): המעשה אירע לפני שלושים ושש שנה, ישבנו כל החברים לפני מו"ר זצ"ל, והוא הראה לנו מכתב שקיבל מתלמידו שנסע לארצות הברית, בו הוא מספר שהוא מסר שיעור של ר' חיים וכולם נהנו עד למאוד. והראה רבינו זצ"ל באצבעו עלי, והנה היה ברור הדבר בעיני כי כוונתו של אותו תלמיד היתה לשיעור מאת הגר"ח מבריסק זצ"ל, ואף על פי כן חשתי הנאה מן הכבוד, אף על פי שלא היה זה אלא כבוד מדומה.

"אתה יודע חצי ש"ס"...

בספר זיו אבות (ח"א עמ' תקלט) מביא מעשה: המשגיח הגאון רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל פנה באחד ה"ועדים" בישיבה לבחור חשוב, ואמר לו: "אתה יודע חצי ש"ס", הבחור שמע ומיד ענה ברתיעה, "לא, איני יודע", חזר המשגיח זצ"ל ואמר שוב: "אתה יודע חצי ש"ס" והבחור שוב התנגד - "איני יודע". כך חזר המשגיח זצ"ל כמה וכמה פעמים "אתה יודע חצי ש"ס", אט אט נחלשה התנגדותו של אותו בחור עד שכמעט דעכה לחלוטין.

או אז ענה המשגיח זצ"ל ואמר: "הוא כבר מאמין! כלומר, המשגיח זצ"ל רצה להמחיש לשומעים מה גדול כח הדמיון והשכנוע העצמי המוטעה,

כי אף שיודע הוא בבירור שאינו יודע חצי ש"ס מכל מקום אחר שאומרים עליו כן כמה פעמים כבר נוטה הינו להאמין בזה.

קונה לעצמו "שלישי" ואחר כך עוד מתכבד בזה...

ולעתים, האדם גם מייצר את הדמיון ואחר כך הוא כבר מאמין בו כמו היה אמת מוחלטת!

הסבא מקלם זצ"ל כותב באחד מספריו: נראה תמיד, אשר ישכח האדם ראשיתו של דבר. כמו, הוא יקנה לעצמו עליית שלישי, ואחר כך יתגאה כי עלה שלישי...

זהו הכלל, כל דבר אשר ירצה האדם, יטהו בו, ולא שכלו לבד, אבל גם את החוש לא יראה בעיניו.

וברשימות התלמידים של הסבא זצ"ל כתבו בשמו: אנו רואים כי אדם יקנה לעצמו מקום לעמוד במזרח בבית המדרש, ואף כי הוא קנה בכסף מלא וברוב השתדלות ויגיעות וקטטות, ולא באשר זה הוא דבר השווה לפי כבודו כי ערכו פחות, בכל זאת כשעומד על המקום מתפאר ומתגאה בו, ורואה עצמו נכבד מאוד באשר הוא עומד במקום גבוה ונכבד אשר לא כל אדם זוכה לכך, ועוצם עיניו מלראות כי לא בא לו מחמת שהוא ראוי לכך רק קנאו בדמים מרובים, ובלא הממון לא היה משיג מקום כזה. וכמו כן בהרבה דברים וענינים.

לעתים הגאווה על דבר שלא ראוי כלל להתגאות בו!

לפעמים האדם מתגאה גם על דברים שאין בהם כל צד חשיבות, וכך מטו משמיה של הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל:

פעם הייתי בעיירה קטנה והלכתי ביום שישי לרחוץ בבית המרחץ. כאשר רציתי לחלוץ את מגפיי, בא שומר המרחץ לעזור לי כדי שיוכל להרויח כמה פרוטות. הלה משך במגפיי בכל כוחו. אמרתי לו בניחותא: אצלנו בוולאז'ין חולצים את המגפיים לאט לאט.

דנ _____ מידות דיליה

מיד התקצף הבלן והרים את המגריפה להכות אותי באומרו: "איך הנך מעיז ללמדני, הרי בכל העולם אין איש מומחה אשר יחלוץ מגפיים יותר טוב ממני!"

סיים רבי חיים זצ"ל ואמר: תראו נא ידידי, כי גם איש זה שמלאכתו חליצת נעלים ומתגורר בבית המרחץ לשומרו, גם הוא עלול להתגאות!

"בכל שית אלפי שנין לא היה בעל יסורים כמוני"...

סיפור נורא סיפר המשגיח רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל: פעם הלכו קבוצת בחורים עם הגאון רבי גרשון מיאדניק זצ"ל ופגשו בדרכם בעל יסורים מופלג שסבל הרבה והתחיל לדבר עמם על סבלו, ובתוך דבריו אמר כי בכל שית אלפי שנין לא היה בעל יסורים כמוהו!

רבי גרשון זצ"ל דיבר עמו דברי תנחומים בארוכה, עד שהבחורים התפעלו מאוד עד כמה הוא נושא עמו בעול.

לאחר שהלך פנה אליהם רבי גרשון זצ"ל ואמר להם: תראו עד כמה גדול הוא כח הגאווה, כי גם בתוך כאלו יסורים נוראים יכול האדם להיכשל בחטא הגאווה! הוא מחזיק מעצמו כבעל יסורים הגדול בהיסטוריה...

עצתו של הבית הלוי זצ"ל כיצד לעקור את גבהות הלב

ועתה נישא קל וחומר - ומה אם גם במקרים כאלו עלול אדם להתגאות הגם שאין לו על מה, אם כן על אחת כמה וכמה כאשר הוא מצליח במעשיו ועולה במעלות התורה - לאיזו מידה של זהירות הוא נדרש על מנת שלא להיכשל בגאווה. ועל כן מצינו לנכון להביא בס"ד כמה עצות המועילות לזה.

מצינו בבית הלוי זצ"ל (הוספות עמ' רא) שהעיר כמה נקודות למחשבה אותן יכול כל אחד להעלות בדעתו, וכך יועיל לו להתרחק מן הגאווה וזת"ד:

"אם יתבונן האדם בעצמו צריך ליבוש ולא להתגאות... ובמעשים גם כן אין לנו להתפאר, כי המגוונים רבו על הטובים באין מספר וערך, בכמות

ובאיכות, והלואי היה לנו מצוה אחת כתיקונה. ויתבונן האדם בעצמו וידע כי אם היו חבריו יודעים תעלומיו וכל מחשבותיו העולה על מחשבתו, הן בתפילה, והן בשכבו ובכל היום - היו מרחיקים ממנו תכלית הריחוק לרוע מידותיו והיו מתעבים אותו כתועבה. וכל הצלחתינו אשר נעלם מאחרים הפנימיות שלנו. אבל הבורא יתברך הלא צופה ורואה כל סתרינו, והאיך לא יכנע האדם לפניו ובמה יתגאה", עכ"ל.

וזו היא האמת, כי מי שמתבונן במצבו האמיתי ויודע ומרגיש שהקב"ה מסתכל עליו ויודע בדיוק כל מחשבותיו והרהוריו וכל תחבולותיו, ממילא בושה תאחזנו ולא יתן דריסת רגל לגאווה כלל וכלל.

גם רוח - אין עפרו ננער לתחיית המתים!

מחשבה נוספת אשר יש בה כדי להצילו מן הגאווה - מה שאמר ראש ישיבת מנשסטור הגאון רבי יהודה זאב סגל זצ"ל (ע' ספר יראה ודעת פ' מצורע) בהקדם דברי הגמרא במסכת סוטה (דף ד:): "הגס רוח - הריהו כופר בעיקר ואין עפרו ננער לתחיית המתים".

והביא שם כי שמע מפה קודשו של החפץ חיים זצ"ל שהדברים הם כפשוטם ממש, כל העולם יעמדו לתחיית המתים, אבל הוא - אין עפרו ננער, רק ישכב בקברו לעולם ועד! ואם האדם יעלה זאת על נס מחשבתו, כבר ימצא בעצמו את הדרכים לברוח מן הגאווה.

ובאמת הוא נורא למתבונן, מדוע לא יקום בעל גאווה לתחיית המתים? התשובה היא - הגאווה מכניסה לגוף כזו זוהמא - שאפילו אור של גן עדן אשר שם הנשמה תהיה, אינו יכול לנקות זוהמא זו!

עלינו לחשוב על כך: איזו טומאה ואיזו זוהמא נכנסת באדם על ידי מידת הגאווה. רק אם נהיה בבחינת "משפיל עצמו כתולעת וכאזוב" - תיוותר לנו תקוה.

אדם צריך לדבר עם עצמו...

כמו כן האדם צריך להתבודד עם עצמו ולדבר על לבו בענין זה, וכמו שידוע (ע' דרשות משמר הלוי דרשה כ"ה) שהגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל היה

הנב _____ מידות דיליה

מדבר דברי תוכחה לעצמו, גם אצל החפץ חיים זצ"ל המחזה של עריכת חשבון נפש עם עצמו היה מחזה שחזר על עצמו תמידים כסדרם.

ומסופר כי בשעה מאוחרת של אחד מלילות חול המועד סוכות, עבר אחד העוברים והשבים ברחוב רשב"ם והנה הוא שומע את קולו של הסטייפלר זצ"ל אשר ישב לבדו בסוכה מדבר לעצמו, וכך היה תוכן דבריו: "מה אתה משלה את עצמך, אתה חושב שתחיה לעולם? סוף סוף אתה תמות, ויקחו אותך וישימו אותך על הקרש וכו' וישימו אותך בתוך בור!... ומה אתה מתפעל שאנשים באים לבקש ממך ברכות? אין להם מה לעשות אז הם באים לבטל לך את הזמן!..."

כאשר אדם מדבר אל עצמו בעת שאף אדם אינו שומע, הדבר מראה על על עבודה עצמית לשם שמים, ומי שיעשה זאת ויצויר לעצמו את מצבו האמיתי - בודאי שלא תשלוט בו מידת הגאווה.

חינוך הילדים שלא יתגאו

זוהי גם הדרך הנכונה בחינוך הילדים, אם ילד בא מהחיידר ומספר שהוא הצליח במבחן וקיבל ציון מעולה, לא יאמרו לו ההורים: אין ספק כי בעוד כמה שנים אתה תהיה מגדולי הדור... ראוי יותר שישמע: ברוך ה', תודה לה', הקב"ה נתן לך מתנת חינוך - כישרונות ברוכים ולב פתוח ללמוד תורה, כך הוא יפנים שאין זו חכמה ותבונה שלו, וממילא אין לו במה להתגאות על חבירו שלא הצליח כמותו.

אדם צריך להתהלך בתחושה שהכל הוא חסד ה' ותמיד אנו זקוקים לסייעתא דשמיא בכל מעשינו, וככל שהוא יתברך נותן לך יותר מאחרים - אזי אתה מחויב יותר מאחרים. ואם יש לך יותר כישרונות - הדבר רק מחייב אותך יותר.

עיקר העבודה כנגד הגאווה - תפילה!

המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל (ע' ספר אגרות וכתבים אגרות צג-צד) הוסיף להטעים בזה כי עיקר דרך העבודה על גאווה הוא באמצעות התפילה, וכאשר

ישפוך את שיחו לפני בוראו מתוך הכנעה בזה יסיר את גאוותו, כי הלוא כל מהות התפילה היא הכניעה לפני הבורא הכל יכול לעומתנו שאנו דלים וריקים, והידיעה כי כל מה שיש לנו אינו אלא מתנת חנם ממנו, ואם כך מרגיש האדם, במה הוא יכול להתגאות?

במה אתה טוב יותר מהסוס?...

נסיים במעשה: אדם בא לפני הגאון רבי ישראל מרוז'ין זצ"ל, וגולל לפניו את הנהגותיו והילוכיו בקודש. כל השבוע הוא אינו טועם מאכל מבושל, ולא מביא לפיו שום משקה פרט למים קרים, הוא לא ישן במיטה, ופעמים אף מניח הינו מסמרים בתוך נעליו לשם סיגוף, בימות החורף מתגלגל בשלגים לכפרת עוונותיו, ומידי יום הוא לוקה ארבעים חסר אחת, וכדומה...

הרגיש הרבי זצ"ל כי ריח של גאווה נודף מסיפורו של הלה, ניגש עמו לחלון והצביע על הסוס בחצר אשר היה מתגלגל באותה שעה בשלג, וכך אמר לו: עיניך הרואות גם הסוס יושן על הארץ על השלג, אינו אוכל מבושל ומן החי, אינו שותה שום משקה חוץ ממים, גם מסמרים נמצאים בפרסותיו, בעליו מצליפים עליו מידי יום אף למעלה מארבעים מלקות, אם כן הריהו מסתגף בדיוק כמוך ויותר, ובכל זאת אין הוא אלא "סוס", ובמה אתה טוב ממנו?...

הקב"ה יעזור שנקבל את הכח להתמלא במידת הענוה, ויעלה בידינו להרחיק כל מיני גאווה ממחשבותינו ולבנו, ונדע להכיר שכל מה שיש לנו הוא רק מתוך חסדו יתברך וממתנת חנם מאוצרו שהוא מיטיב לנו, ואין זה אלא סיבה לעבוד אותו ביתר שאת וביתר עוז.

דְּרַךְ אֶרֶץ

פְּתַח דְּבַר:

רְאוּי לַתַּת קְדִימָה לַמִּידָה חֲשׁוּבָה עַד מְאוּד - מִיַּדַּת דְּרַךְ אֶרֶץ - שֶׁהֲרִי
"דְּרַךְ אֶרֶץ קְדָמָה לַתּוֹרָה!"

וְלֹא רַק מִפְּנֵי חֲשִׁיבוּתָהּ וּמִפְּנֵי שֶׁהִיא מַעֲלָה הַכּוֹלֶלֶת כָּל שְׂאֵר מַעֲלוֹת
וּמִיַּדוֹת טוֹבוֹת אֲלֵא מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה נִתְּנָה לָהּ דִּין קְדִימָה עַל שְׂאֵר
דְּבָרִים שְׁבַעוֹלָם, וְגַם עַל הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה עֲצָמָה!

"דְּרַךְ אֶרֶץ קְדָמָה לַתּוֹרָה!"

וְהִנֵּה אֱלִיהוּ הַנְּבִיא זְכוֹר לְטוֹב פּוֹתַח אֶת סֵפֶר תְּנַא דְּבֵי אֱלִיהוּ (רְבֵא פ"א)
עִם הַפְּסוּק (בְּרֵאשִׁית ג, כד): "וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכֵּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכְּרוּבִים
וְאֵת לֵהַט הַחֶרֶב הַמַּתְּהַפֶּכֶת לְשִׁמּוֹר אֶת דְּרַךְ עֵץ הַחַיִּים". וְכֵן הוּא דוֹרֵשׁ אֶת
הַפְּסוּק:

"וַיִּשְׁכֵּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכְּרוּבִים" - מְלַמֵּד שֶׁהַכְּרוּבִים קְדָמוּ לְכָל
מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, "וְאֵת לֵהַט הַחֶרֶב הַמַּתְּהַפֶּכֶת" - זֶה גִּיהֵנָם, "לְשִׁמּוֹר אֶת
דְּרַךְ" - זֶה דְּרַךְ אֶרֶץ, "עֵץ הַחַיִּים" - מְלַמֵּד שֶׁדְּרַךְ אֶרֶץ קְדָמָה לְעֵץ הַחַיִּים,
וְאֵין "עֵץ הַחַיִּים" אֲלֵא תּוֹרָה, שְׁנֵאֲמַר (מְשִׁלִּי ג, יח): "עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים
בָּהּ" - מִכָּאֵן נִלְקַח הַמִּשְׁפָּט הַמְּפּוֹרָסִם שֶׁ"דְּרַךְ אֶרֶץ קְדָמָה לַתּוֹרָה" (וְכֵן הוּא
בְּמִדְרַשׁ וַיִּקְרָא רְבֵא ט, ג).

רנו _____ מידות דיליה

וביאור הענין בזה, נהג לומר הסבא מסלבודקא זצ"ל - הוא במובן ההכשרה של האדם לקבל את התורה, היינו שאין האדם מזומן ומוכשר להיות ראוי ומסוגל לקבל ולקיים את התורה, כיון שבלא דרך ארץ אין עליו שם "אדם", ואם כן אין למי למסור את התורה...

לעולם יהא "אדם" - ואחר כך "ירא שמים"...

ולפי זה יש לפרש בדרך צחות את מה שאנו אומרים קודם תפילת שחרית כל בוקר: "לעולם יהא אדם ירא שמים..." דהיינו קודם כל צריך להיות "אדם" ורק אחר כך שייך לדרוש מהאדם שיהיה "ירא שמים".

וגדר "אדם" כולל את הידיעה וההנהגה הנכונה כיצד יש לדבר עם ההורים, החברים, בני המשפחה והשכנים. וכן להיות מנומס ונעים בהליכותיו. להיות "אדם" אשר רוח הבריות נוחה הימנו, זהו ה"אדם" שצריך להיות קודם ל"ירא שמים" וזהו "דרך ארץ קדמה לתורה"!

"דרך ארץ - פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה"

לא בכדי בספר ראשית חכמה (פרק דרך ארץ) גורס את דברי הגמרא במסכת ברכות (דף סג.) בכהאי לישנא: "דרש בר קפרא: איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה? הוי אומר דרך ארץ, שנאמר (משלי ג, ו): "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך".

הרי לנו כי דרך ארץ הוא פרשה קטנה שכל גופי התורה תלויים בה!

הקב"ה נתן מקום למינים לטעות - בכדי ללמדנו דרך ארץ!

ומפאת חשיבותה של מידה זו הקב"ה דחה אפילו ענינים של אמונה והשאיר מקום לקטני אמנה לטעות - הכל רק בכדי ללמד על החובה לנהוג בדרך ארץ.

וזוהי הערה נפלאה של הסבא מסלבודקא זצ"ל בענין:

איתא במדרש (בראשית רבה פ"ח, ח): "רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר: בשעה שהיה משה כותב את התורה, היה כותב מעשה כל יום ויום,

כיון שהגיע לפסוק הזה שנאמר (בראשית א, כו): "ויאמר אלוקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", אמר לפניו, ריבון העולמים: מה אתה נותן פתחון פה למינין, אתמהה! אמר לו: כתוב והרוצה לטעות יטעה. אמר לו הקב"ה: משה, האדם הזה שבראתי, האם לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו? שאם יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן והוא אומר: מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני - אומרים לו למוד מבוראך, שהוא ברא עליונים ותחתונים, וכיון שבא לברא אדם נמלך במלאכי השרת".

מכאן רואים - היה אומר הסבא מסלבודקא זצ"ל - שבשביל ללמד את בני האדם "דרך ארץ" - נתנה התורה מקום למינים לטעות ולשגות בהבליהם, והרוצה לטעות יבא ויטעה לומר שיש ח"ו ב' רשויות. ואפילו עניני אמונה נדחים מפני מידת דרך ארץ.

אפילו אומות העולם יהיו נתבעים על חוסר דרך ארץ!

עוד היה מוסיף הסבא מסלבודקא זצ"ל בענין זה והעלה נקודה גדולה המאלפת אותנו בינה.

המשנה במסכת ראש השנה (דף טז.) אומרת: "בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון" - ואמרו שם חז"ל: "כל באי עולם - אפילו אומות העולם במשמע", וכן איתא שם להדיא: "ישראל ואומות העולם, ישראל נכנסין לדין תחילה, מקמי דליפוש חרון אף". הרי שאף אומות העולם נכנסין לדין.

והשאלה המתבקשת היא, על מה הם נכנסים ונידונים, הלא הם לא קבלו את התורה? לכאורה היה אפשר לומר שנידונין על "שבע מצוות" שנצטוו אף הם. אך כשנעיין היטב בדבר נראה, שלא על "שבע מצוות" הם נידונים אלא הם נידונים על דרך ארץ! אם יש בהם חוסר דרך ארץ, על זה אפילו הם יצטרכו לתת דין וחשבון!

נורא!

הנה _____ מידות דיליה

הסבא מקלם זצ"ל שיבחה את הגויים המלומדים בדרך ארץ
והסבא מקלם זצ"ל הלוא כבר שיבחה את המדינות המלומדות בדרך ארץ,
ואמר כי מידה זו תסלול להם דרך בדברים רבים למרות שאין בהם כל כך
יראת שמים, וציין כי תושבי מדינת אשכנז מלומדי דרך ארץ הם, לפי ערכם
בלי תורה. וכך סיפר לו אחיו זצ"ל שהיה גר באשכנז, כי במגורתם המספר
בגנות של חבירו לביזוי יחשב. מה שאין כן במדינתנו הנזהר מלשון הרע
לחסיד יחשב!

הרי לך איך שדרך ארץ כשלעצמו אף ללא כח התורה מסוגל להביא את
האדם לכל מיני טובות.

דרך ארץ - מוביל את האדם לכל מיני מעלות טובות

וכבר כתב בספר מעלת המידות (מעלה כ"ג) בזה"ל: "דעו בני, כי מעלת
דרך ארץ מידה חשובה עד מאוד, ובעבורה יקנה האדם חיי העולם הזה
וחיי העולם הבא. חביבה היא מידת דרך ארץ לפני המקום, לפי שאין ישובו
של עולם כלום אלא בדרך ארץ, וכל מי שאינו בדרך ארץ אינו חשוב לכלום
אלא כחיות שבמדבר!"

מהו "דרך ארץ"? - תהיה בן אדם!

ואם רוצים אנו להגדיר מהו דרך ארץ, כדאי לצטט דברים מתוך הספר
עקרונות בחינוך (עמוד לד) מאת המשגיח הגאון רבי אליהו רוט זצ"ל וזת"ד:

מה זה דרך ארץ?

הלכות דרך ארץ, מה הם אומרים?

אתה בן אדם!

אתה לא מתנהג כמו שבא לך, כמו שמתחשק לך, כמו שאתה רוצה,
אתה כל הזמן חי עם מגבלות, עליך להתחשב כל הזמן בזולתך, במעמדך!

חם לך, אתה מזיע, אתה לא מוריד את החולצה, תסבול ותזיע אבל

אתה תהיה לבוש, כי בן אדם מכסה את גופו, רק בעלי חיים לא מכסים גופם...

אתה מאוד רעב, אתה רוצה לאכול, יש צורות אכילה מיוחדות לאדם, אם יש לך תפוח גדול ובשביל זה צריך לפתוח את הפה בצורה גסה, אל תאכל! חכה שיהיה לך סכין, אז תחתוך ותאכל כמו בן אדם, כי אתה בן אדם.

והלוא הרמב"ם זצ"ל כותב בהלכות דעות (פ"ה ה"ז ה"ח וה"ט): "תלמיד חכם לא יהיה צועק וצווח בשעת דיבורו כבהמות וחיות, דיבורו בנחת עם הבריות... לא ילך בקומה זקופה ולא ילך עקב בצד אגודל, ולא ירוץ ברשות הרבים כמנהג המשוגעים... מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי, ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בהן, ולא ילבש לא מלבוש מלכים כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו אלא בגדים בינונים נאים..."

ולכאורה מה פשרן של הלכות אלו? מה חשוב כל כך כיצד אדם הולך? איך הוא אוכל או לבוש? התירוץ הוא כי הכל יסוד אחד, אדם חייב כל הזמן להפגין ולהדגיש בהנהגתו שהוא בן אדם, יש צורת הליכה מיוחדת לבן אדם, יש צורת דיבור מסוימת לבן אדם, וישנו גם אופן ייחודי של אכילה ושתייה.

קיצור הדברים, בכל נושא יש הנהגות המיוחדות למין האנושי, ולזה ייקרא הלכות דרך ארץ.

דרך ארץ - הגבלת הבהמיות!

ניתן לתמצת זאת במשפט אחד: דרך ארץ הוא - הגבלת הבהמיות!

וניתן כמה דוגמאות מעשיות בימינו להלכות דרך ארץ: יש לאדם להתחשב במה שכתוב בשלטים. אם כתוב "אין מעבר", אז לא עוברים! ואם כתוב "אין כניסה", אז לא נכנסים! ואם כתוב "שקט בבקשה", חייבים לשמור על השקט! ואם כתוב "אין לעשן", לא מעשנים! ואם מופיע השלט "נא לא לדבר כאן בפלאפון" - לא משוחחים!

רס _____ מידות דיליה

כי על כל אדם להפנים שהוא חי עם גדרות ומגבלות, ומי שאינו מתחשב בהם, עליו אמרו חז"ל במסכת קידושין (דף מ:): "כל מי שאין בו דרך ארץ אינו מן הישוב!"

מדוע סולק התלמיד משיבתו של הסבא מקלם זצ"ל?

בוא וראה עד היכן הדברים מגיעים: מסופר על הסבא מקלם זצ"ל שאירע פעם אחת וכל התלמידים הגיעו בבוקר להתפלל בבית הכנסת יחד עם הסבא זצ"ל. אבל הדלת הייתה נעולה ואי אפשר היה להיכנס, כולם עמדו בחוץ יחד עם הסבא זצ"ל וחיכו, תלמיד אחד קפץ מעבר לגדר, ופתח את דלתי בית הכנסת מבפנים...

לאחר התפילה קרא הסבא מקלם זצ"ל לתלמיד והודיע לו כי לצערו הגדול הוא מוכרח לשלוח אותו מהישיבה. שאל אותו התלמיד: מה עשיתי?

ענה לו הסבא זצ"ל: שמע בני, גדר עשו בשביל לא לעבור עליו! איך אתה יכול לעבור מעל גדר? כיצד הנך מסוגל לעבור מעל גדר אשר נועד שלא יעברו מעליו?!

המשיך הסבא זצ"ל ואמר לו: אם גם מחיצה אינה מהווה בפניך מעצור ויכול אתה לפסוע על גבה, הלוא יכול אתה לפרוץ גם את גדרו של עולם ואז באמת כבר לא יהיה שום תקנה.

זהו יסודה של מידת דרך ארץ. לבעלי חיים - אין גדרות, אין מגבלות, אין מעצורים, אלא הם עושים את מה שהם רוצים באותו הרגע, אך בן אדם, צריך לשמור על גדרות ומגבלות, כי "דרך ארץ קדמה לתורה!"

מי שאין לו דרך ארץ - נבילה טובה הימנו!

ואם רוצים אנו להתבונן בצד השני של המטבע, כלומר - מהי הגריעות של מי שאין בו דרך ארץ, יש להביא בזה מדרש נפלא (ויקרא רבה פ"א, טו) המלמד אותנו יסוד גדול בענין זה.

"ויקרא אל משה וידבר ה'", מכאן אמרו: כל תלמיד חכם שאין בו דעת

נבלה טובה הימנו. (ופירש הרד"ל זצ"ל: "אין בו דעת" פירושו שאין בו "דרך ארץ") תדע לך שכן, צא ולמד ממשה אבי החכמה אבי הנביאים שהוציא את ישראל ממצרים ועל ידו נעשו כמה ניסים במצרים ונוראות על ים סוף, ועלה לשמי מרום, והוריד תורה מן השמים, ונתעסק במלאכת המשכן, ולא נכנס לפני ולפנים עד שקרא לו, שנאמר (ויקרא א, א): "ויקרא אל משה וידבר".

והנה, ענין זה ד"נבילה טובה הימנו", פירש ביפה תואר: "דעת" הנזכר כאן הוא דרך ארץ, ולכן נבילה טובה ממנו, אף כי היא מאוסה ומסרחת לפני בני אדם, אבל המחוסר דרך ארץ נבזה הוא ונמאס בעיני בני אדם, ומחלל גם את התורה.

זאת היא השקפת התורה על אדם המחוסר דרך ארץ, כי יכול להיות אדם אשר יש בו את כל המעלות הנשגבות ביותר אמנם אם אין לו דרך ארץ - נבילה טובה ממנו!

וכבר הוסיף בזה ראש ישיבת סלבודקא הגאון רבי יצחק אייזיק שר זצ"ל (לקט שיחות מוסר ח"א עמ' רלו), הרי ידוע מה שאמרו חז"ל במסכת פסחים (דף ג.) : "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו", ולמדוהו מקראי. ודיברו חכמים בלשון נקיה כמו שמצינו במסכת סנהדרין (דף סח.), ואם כאן הגדירו את התלמיד חכם שאין בו מידת דרך ארץ ש"נבילה טובה הימנו", הרי שהגדרה זו היא היותר נקיה שמצאו בלשונם בכדי להגדיר את מי שאין לו דרך ארץ - נבילה טובה הימנו!

המתנהג בחוסר דרך ארץ - מבזה את התורה!

ובספר משנת רבי אהרן (ח"א עמ' קלה) כתב שמי שמתנהג בלי דרך ארץ הרי הוא מבזה את התורה, שהרי התורה - בתו של מלך, מתאוננת בפני אביה אם נמסרה לזה שאינו מתנהג עמה כראוי, ומכל שכן אם אין לו מידת דרך ארץ. שהרי זה כאילו נמסרה בתו של מלך לאדם גס, ורב מאד העלבון, כי הלוא התורה היא בבחינת מאורסה לישראל, וכמאמרם ז"ל (מס' פסחים דף מט:): "אל תיקרי מורשה אלא מאורסה", ואין התורה סובלת בזיון.

רסב _____ מידות דיליה

כי אין אפשרות שהתורה אשר היא כתב המלך תתגלגל במקום מאוס ומבוזה. ואם למד תורה ואין בו דרך ארץ, אין התורה נשאת במקום זה שמבזין אותה. ואין לאדם זה שום שייכות לתורה.

ואם כן נמצא שמי שאינו מתנהג בדרך ארץ בודאי שלא יזכה להיות תלמיד חכם, כי הרי התורה בורחת ממנו...

הסבא מסלבודקא זצ"ל: "ממנו לא יצא כלום!"

כדי להמחיש זאת נביא מעשה שהיה:

הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל הורה לקבוצת תלמידים שילכו אצל הסבא מסלבודקא זצ"ל בכדי לקבל ממנו תורה ומוסר. לאחר ששהו שם מספר שעות יצאו והלכו.

כעבור זמן כאשר נפגש הסבא זצ"ל עם הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל אמר לו על כל בחור ובחור מה דעתו עליו, וכשדיבר על בחור שהיה מוכר כלמדן ועילוי גדול אמר הסבא זצ"ל: "ממנו לא יצא כלום"...

שאלו הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל מנין לו זאת, סיפר לו הסבא זצ"ל כי בשעה שהיו אצלו הגישו לפני כל אחד ואחד כוס תה ונשפך מעט מן הסוכר על השולחן, אותו בחור טבל את אצבעו בסוכר והכניס לפיו. וכיון שנוכח הסבא זצ"ל בחוסר דרך ארץ בהתנהגותו, קבע ללא ניד עפעף - "ממנו לא יצא כלום".

וכן היה שברבות הימים אותו בחור נעשה עורך דין, ואף מאוחר יותר פרסמו בעיתונות שהוא זייף חתימות ובסופו של דבר נלקח למאסר!

מדוע מתחילים התינוקות ללמוד בספר ויקרא?

דברי המדרש שהבאנו לעיל הם השורש והטעם למנהגן של ישראל שמתחילים ללמוד עם הילד בחומש ויקרא, הנה הטעם הפשוט למה שמתחילים דוק בחומש ויקרא ולא בבראשית איתא במדרש תנחומא (פרשת צו אות י"ד) "כדי שיבואו טהורים ויעסקו בטהרה", כלומר, מכיון שספר

ויקרא עוסק בעניני טהרות לכן מתחילים עמהם בספר ויקרא, כי כך נאה וכך יאה לתינוקות של בית רבן שלא טעמו טעם חטא.

אמנם בספר עקרונות בחינוך הביא כי לפי המדרש שהבאנו אפשר לומר טעם נוסף, כי חז"ל למדו ממילת "ויקרא אל משה" שכל תלמיד חכם חייב שיהיה בו דרך ארץ, ואם לאו נבלה טובה הימנו. זהו הלימוד שחז"ל רצו אותו ננחיל לתינוקות של בית רבן - ש"דרך ארץ קדמה לתורה", כי אם הילד יהיה בעל דרך ארץ אזי יזכה לתורה. אמנם אם לא יתנהג בדרך ארץ, למרות שילמד הרבה תורה - נבלה טובה הימנו!

מסירות נפש על מידת דרך ארץ

כדאי להתבונן עוד בדבר ולראות כיצד האבות הקדושים וגדולי האומה הקפידו מאוד על ענין זה של דרך ארץ, ואף מסרו נפשם בעד דבר זה.

נפתח עם דבריו של הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל בספרו שיחות מוסר (מאמר ה') שהוכיח מכמה מקומות את החיוב הגדול של דרך ארץ, וזת"ד:

מצינו אצל נח שאמר אחר שהסתיים המבול: "כשם שלא נכנסתי אלא ברשות, כן אין אני יוצא אלא ברשות".

נתבונן נא במידת דרך ארץ עד כמה היא מחייבת, שהרי יסורים גדולים היו לו לנח בתיבה, וכמו שאמרו חז"ל: "גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות". ואמרו "כל אותן י"ב חודש לא טעם טעם שינה לא נח ולא בניו", שהיו זקוקין לזבן את הבהמה ואת החיה ואת העופות וכו', ומכל מקום בשעה שכבר יבשה הארץ ויכול היה לצאת ולהשתחרר מכל העמל הכבד שהיה לו, לא יצא עד שאמר לו הקב"ה צא. כיון שלא נכנס אלא ברשות לא יצא אלא ברשות.

גם בשעה שנעשה הנס לחנניה מישאל ועזריה ונצלו מהשריפה בכבשן האש, אמרו: "אין אנו יוצאים מכבשן האש אלא ברשות המלך, שלא יאמר ברחו להן מן הכבשן... ברשותו הושלכנו, ברשותו נצא".

רסד _____ מידות דיליה

והדברים מפליאים עוד יותר במה שמצינו אצל חנניה מישאל ועזריה
ממה שמצינו אצל נח, שהרי נח - הקב"ה הכניסו אל התיבה שהצילתו,
ואילו אותם הכניס נבוכדנצר הרשע לכבשן האש על מנת לשורפם באש,
ואף על פי כן כיון שברשותו נכנסו, אין זה דרך ארץ שיצאו שלא ברשותו...

רואים אנו מכאן עד היכן מגעת מידת דרך ארץ וחיי תורה, שכיון שנכנסו
ברשות המלך, ואף שלא "נכנסו" אלא "הושלכו" ועוד אל תוך כבשן האש,
אין זו מידת דרך ארץ לצאת שלא ברשותו!

שינוי הטבע - משום "דרך ארץ"

אך עדיין תמוה הרי חנניה מישאל ועזריה שהו בתוך כבשן האש בוער,
וכל רגע ורגע שלא נשרפו היה הדבר נס בפני עצמו ומכיון שהיה בידם
לצאת מתוך האש, היאך נשאר שם משום מידת דרך ארץ, הרי ודאי שלא
נאמר דין "יהרג ואל יעבור" בכדי לקיים את מידת דרך ארץ...

אך למה שנתבאר בחומר החיוב של מידת דרך ארץ, יש לומר שטעמם
היה משום שאף בזה בטוחים היו שיעשה להם נס, שמכיון שמפני מידת
דרך ארץ אין ראוי לצאת, הדבר שימש להם כאות וסימן שינצלו מן האש
הבוערת כל זמן שהדבר נעשה מתוך כוונה זו...

וכן יש ללמוד ממה שמספרת הגמרא במסכת חולין (דף ז.): "רבי פנחס
בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבוין, פגע ביה בגינאי נהרא, אמר ליה: גינאי,
חלוק לי מימך ואעבור בך, אמר ליה: אתה הולך לעשות רצון קונך ואני
הולך לעשות רצון קוני, אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה, אני ודאי
עושה, אמר ליה: אם אי אתה חולק, גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם,
חלק ליה. הוה ההוא גברא דהוה דארי חיטי לפיסחא, אמר ליה: חלוק ליה
נמי להאי דבמצוה עסיק, חלק ליה. הוה ההוא טייעא דלווה בהדייהו, אמר
ליה: חלוק ליה נמי להאי, דלא לימא: כך עושים לבני לוי? חלק ליה".

הנה לפנינו: אפילו עבור גוי ערל ביקש רבי פנחס בן יאיר לשדד את
מערכות הטבע ולחלק את הנהר. וביאור הדבר יש לומר שהפנייה אל הנהר

"כך עושים לבני לוי" ? הוא ממידת דרך ארץ. ואם כן מצינו שמשום מידה זו הסכים כח הטבע להשתנות!

אברהם אבינו ע"ה ויתר על משאת נפשו בכדי לנהוג בדרך ארץ!

בספר שיחות מרדכי הביא בענין זה שני לימודים נפלאים: בוא וראה מסירות נפשו של אברהם אבינו ע"ה עבור קיום המידות ודרך ארץ.

כתוב בתורה (בראשית יב, ט): "ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה". ופרש"י זצ"ל שכל מסעיו היו לצד דרומה של ארץ ישראל, והוא לצד ירושלים להר המוריה. וכן בהמשך (בראשית יג, א) נאמר: "ויעל אברהם ממצרים וכו'", ופרש"י זצ"ל שעלה לבוא להר המוריה. הרי שכל תכלית מסעיו של אברהם אבינו ע"ה לארץ ישראל היו אך ורק כדי להגיע אל הר המוריה ולזכות שם להשגות הגדולות והנשגבות אותם ניתן להשיג רק במקום המקדש ששם השכינה שורה, וכך יעלה בידו להתעלות ולהתקרב אל הקב"ה.

ועם כל זה, ברגע שהיה ריב בין רועי מקנה אברהם לבין רועי מקנה לוט, מיד אמר אברהם אבינו ע"ה ללוט (בראשית יג, ח): "אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רועי ובין רועיך, הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה". ופירש הרד"ק זצ"ל שאברהם אבינו ע"ה אמר ללוט, אם תלך אתה לצפון הארץ, אני אלך לדרום הארץ, ואם תלך אתה לדרום הארץ, אלך אני לצפון הארץ.

הצעתו של אברהם אבינו ע"ה מבהילה על הרעיון, דבר שעבורו נתייגע משך שנים רבות, עבר נסיונות ומאבקים כבירים, עזב את ארצו ומולדתו, עזב את הכל כדי להגיע להר המוריה להשראת השכינה, וכבר הנה בעוד רגע קט זוכה הוא ורגליו עומדות על הר המוריה מקום השכינה, אך הכל עמד מלכת, הוא עומד ומציע הצעה כנה וישרה ללוט בן אחיו שטמונה בה האפשרות להפסיד הכל, להפסיד את כל שאיפת חייו, את כל המסירות נפש עד שהגיע עד הלום, ועוד בשביל מה, בשביל שלא יריב עם לוט על חטאי ופשעי רועיו של לוט גופא!?

אמנם ידע אברהם אבינו ע"ה שכל זמן שיש מצב של "ריב" - זהו מצב

רסו _____ מידות דיליה

של "חוסר מידות וחוסר דרך ארץ", ובמצב כזה אין ערך לכל ההשגות הגבוהות שאפשר להשיג, כי אם אין דרך ארץ אין תורה.

על הכל היה אברהם אבינו ע"ה מוכן במשך חייו לוותר, לוותר על עיר מולדתו, לוותר על משפחתו, אך על דבר אחד לא היה מוכן לוותר - על דרך ארץ!

לימוד נפלא מיעקב אבינו ע"ה

גם אצל יעקב אבינו ע"ה רואים דבר נפלא.

בפרשת ויצא (בראשית כח, יא) כתוב: "ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא", ופרש"י זצ"ל: "היה לו לכתוב 'ויבוא השמש וילן שם', 'כי בא השמש' משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם".

והטעם שרצה הקב"ה שילון שם, מפני שעמד לגלות לו שם ענינים גבוהים ורמים, וכמו שכתב שם הרמב"ן זצ"ל שיעקב אבינו ע"ה השיג שם מדרגה גדולה בנבואה, וראה את סדר ארבעה גלויות וסודן, וגם זכה להבטחה מהקב"ה שיהיה עמו בגלות אדום שהיא הקשה והארוכה ביותר. וכן עוד פירשו הקדמונים רמזים גדולים בחלום הסולם, ובסופו של החלום הבטיח לו הקב"ה שזרעו ינחלו את הארץ.

ועם כל ההשגות הגדולות וההבטחות המופלגות הללו. מה אמר יעקב אבינו ע"ה כאשר קם משנתו - "אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי" (שם פסוק טז), ופירש"י זצ"ל: "שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה".

ולכאורה יש להבין את דבריו של יעקב אבינו ע"ה, כי אם היה אומר זאת טרם שהשיג את כל המדרגות הללו ניחא, אבל אחר שהשיג את כל המדרגות והגילויים, מדוע התבטא כך, הלוא אם לא היה ישן במקום הזה לא היה זוכה להגיע לכל המדרגות והגילויים?

אלא ללמדנו שיעקב אבינו ע"ה מוכן היה לוותר על הכל! על כל ההשגות

הנוראות והנשגבות, על הבטחותיו של הקב"ה! וזהו שאמר - אם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה...

וכל כך למה?

בגלל שהוא הרגיש שיש בזה איזה שהוא פגם במידת דרך ארץ לישון במקום קדוש כזה.

הרי לנו כי אם ישנה הנהגה אשר יש בה חסרון במידת דרך ארץ יש להמנע ממנה אף על פי שהיא יכולה להביא את האדם להשגות גדולות ברוחניות, כיון שאם אין דרך ארץ אין קיום לכל ההשגות הללו כי דרך ארץ קודמת להכל.

מידת דרך ארץ של יוסף הצדיק

עוד ניתן ללמוד מידת דרך ארץ מיוסף הצדיק.

הרמב"ן זצ"ל (בראשית לט, יב) מסביר את מה שנאמר אצל יוסף הצדיק "ויעזב בגדו אצלה" - "לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידה בכוחו הגדול ממנה, והסיר אותו מעליו, כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וצעוף"...

ובשיחות מוסר הוכיח הגר"ח שמואלביץ זצ"ל מכאן את גודל מידת דרך ארץ אשר יוסף הצדיק התברך בה, שגם כאשר ברח מהניסיון הנורא - לא איבד את ההנהגה הראויה של דרך ארץ.

גודל ההפסד בגלל מילה אחת שלא נאמרה...

עתה נוכיח עוד עד כמה גדולה ונוראה היא התביעה בשמים על היעדר דרך ארץ.

בשעה שבא עשו אל אביו יצחק אבינו ע"ה כדי לקבל ממנו את ברכתו כתוב (בראשית כז, לא): "ויעש גם הוא מטעמים ויבא לאביו ויאמר לאביו יקום אבי ויאכל מציד בנו בעבור תברכני נפשך". ואמרו חז"ל במדרש רבה (בראשית פסוק, ז): "יקום אבי", על ידי שאמר לו יקום אבי נפרע לו בו בלשון (תהלים סה, ב): "יקום אלוקים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו".

רסח _____ מידות דיליה

הרי שמפני שלא התנהג בדרך כבוד, ולא אמר כמו שאמר יעקב אבינו ע"ה "שבה נא", נאמר עליו "קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך" שעל דבר זה שחסך מילה אחת "נא" - והוא רק חסרון בדרך ארץ נענש באופן חמור ביותר.

העיר בזה הסבא מסלבודקא זצ"ל (אור הצפון - מאמר דרך ארץ קדמה לתורה): עלינו להבין מהו העוול הגדול בכך שעשו אמר לאביו "יקום" ולא הוסיף את התיבה "נא".

ועוד הלא עשו היה מדקדק נפלא במצות כיבוד אב עוד יותר מגדולי התנאים, וכדאיתא במדרש (בראשית רבה סה טז): "ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות, מה שחמד מנמרוד, והרגו ונטלן וכו' אשר איתה בבית, שבהן היה משמש את אביו. אמר רבי שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבי ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשו את אביו, עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר: אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות". ע"כ.

ובכדי להבין מה היתה דרגת כיבוד אב של רבי שמעון בן גמליאל נוכל לראות ממה שהעיד על עצמו (דברים רבה א, טז): "אמר רבי שמעון בן גמליאל: לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי, ומצאתי שכיבד עשו לאביו יותר ממני. עשו מסר נפשו על מצות כבוד אב ואם והיה הולך למקום סכנה כדי לצוד ציד ולהביא לאביו".

ומה אם כן הטענה הגדולה על עשו באמרו "יקום אבי"? מפני שקרה מקרה ובודאי היה זה היחידי בחייו, שתוך כדי שהגיש לאביו את המטעמים כדי שיאכל מהציד שהביא לו - החסיר מילה אחת ובמקום לומר "יקום נא אבי" אמר "יקום אבי", וכי בזה יש להצדיק עונש לו ולזרעו לדורי דורות?

יתירה מזו הלוא יש לציין כי באותו יום עשו נאבק עם המלאכים, ועבר עליו יום קשה במיוחד, וכדאיתא במדרש רבה (בראשית סז ב) שכל אותו היום היה עשו צד צבאים וכופתן ומלאך בא ומתירן, ועופות ומסכסכן ומלאך בא ומפריחן". הוא גם בא מן השדה עייף ויגע כמו שנאמר "עיפה נפשי

למות" - מסוכן ממש. וגם מיהר לקבל את הברכות מאביו, ולכן מיהר בדיבורו, והרי לזה חיכה כל חייו, ומה התביעה הגדולה עליו על כך שלא אמר "יקום נא"?!
מכאן - היה אומר הסבא מסלבודקא זצ"ל - רואים דבר נורא עד מאוד, אין התנצלות לאדם משום חוסר דרך ארץ, אפילו במצב הגרוע ביותר חייבים להתנהג עם דרך ארץ ולדבר בנחת ובנימוס. אין רגע שהאדם פטור מהתנהגות של דרך ארץ, כי בלי דרך ארץ אינו חשוב אדם!

על דרך ארץ אין לוותר אף בשעת הסכנה!

עוד הוסיף הסבא זצ"ל ממה שמצינו בעשו עצמו שאמר (בראשית כה, ל):
"ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כי עייף אנכי על כן קרא שמו אדום".

חז"ל אמרו שהוא בא מן השדה עייף מאוד עד "שאחזתו בולמוס". והלוא נפסק בגמרא במסכת יומא (דף פג.) שמי שאחזתו בולמוס - מאכילין אותו נבילות וטריפות אפילו ביום הכיפורים!

ועוד אמרו חז"ל שאחר שאחזתו בולמוס חשכו עיניו מראות, ולכן לא היה יכול להבחין מהו התבשיל שבישל יעקב אבינו ע"ה. רק יכל להבחין שהוא בצבע "אדום", ולכן אמר לו "הלעיטני נא מן האדום האדום הזה". ועל דבר זה קרא הקב"ה אותו "אדום" עד היום הזה.

ורואים מזה דבר נורא, אף שהיה במצב כזה, שהותרו לו כל האיסורים - נבילות וטריפות ביום הכיפורים, וכבר חשכו עיניו מראות - אמנם על דרך ארץ אין לעבור ולוותר אף בשעת סכנה זו!

דרך ארץ באופן האכילה - אפילו בבשר קדשים!

עתה נעבור לחלק המעשי ונביא כמה דוגמאות הלכה למעשה.

הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל השמיע שיחה בישיבה בתחילת חודש אלול, וזרז את התלמידים שיזהרו בהתנהגותם אף בנוגע לנימוסי אכילה.

ער _____ מידות דיליה

וכך אמר: איתא בגמרא במסכת קידושין (דף נג.) "הגרגרנים היו חוטפים" - אין הכונה שחטפו אוכל מרוב להיטות למלא תאוות באכילה ח"ו, אלא שזו היתה תביעה נפשית שלהם לרוחניות - לאכילת בשר קדשים, ואף על פי כן הוזכרו לגנאי. מדוע? בגלל שחטפו ויש בזה חוסר דרך ארץ!

"כל עוף הקולט מן האויר - טמא!"

ויש להוסיף בזה הערה נפלאה.

הגמרא במסכת חולין (דף סה.) עוסקת בסימני עופות, איזה עוף הוא טהור ואיזה טמא, וכך איתא שם: "אמר רבי שמעון בן אלעזר: כל עוף הקולט מן האויר טמא". ופרש"י זצ"ל: "הקולט מן האויר: כשזורקין לו מאכל קולט לתוך פיו ומקבלו מן האויר".

למדנו מכאן כי סימן טומאה הוא לעוף שאינו יכול להתאפק עד שהמאכל ינוח על הארץ.

ומכאן תוכחת מוסר לאנשים ש"חוטפים" כל מיני מאכל כשהם עוד "בדרך" לפני שיגיע לצלחתם, או ברחוב קודם שיגיעו לביתם, או מבקשים מהמלצר עוד טרם שהמלצר ניגש אליהם. כל זה הוא חוסר דרך ארץ!

ולא אוכל להתאפק מלכתוב על התופעה שראיתי כמה פעמים בסעודות גדולות - אנשים אשר נוטלים עם המזלג הפרטי שלהם מהצלחת המרכזית אל תוך צלחתם, וגם לאחר שכבר הכניסו לפיהם את המזלג הם ממשיכים לקחת עמו מן הקערה המרכזית, הרי יש בזה חסרון של דרך ארץ כי יש אנשים הנמאסים מזה, ודי בהערה זו.

מנקישה בדלת - אפשר להכיר כל אדם

הגאון רבי מרדכי שוואב זצ"ל אמר בשם בעלי המוסר (ספר מאמר מרדכי ח"א מ"ז): מנקישה בדלת אפשר לידע ולהכיר עצמיות כל אדם. כי גם בדברים פעוטים כאלה צריכים להקפיד על מידת דרך ארץ, לא לדפוק חזק מדי או פעמים רבות מדי, וכן לא להקיש על דלת חברו בשעות מאוחרות של הלילה.

כל זה נכלל בהנהגה הפשוטה של דרך ארץ.

דוגמאות להנהגת דרך ארץ

נזכיר דוגמא נוספת: אדם אשר נמצא בחברת אנשים, ומתחיל לשוחח עם אחד מהם בשפה שחלקם אינם מבינים - בזה הוא גורם להם עגמת נפש, כי עלולים הם לחשוב שהוא מדבר אודותם, ולכן זה חוסר נימוס ודרך ארץ.

וכבר מסופר על הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל שבדרך כלל כשהיה נוסע ברכב היה שותק כל זמן הנסיעה. אמנם כאשר מישהו דיבר בשפה שהנהג שלו לא היה מבין, מיד היה רבי נתן צבי זצ"ל מספר לנהג על מה מדברים על מנת להעניק לו הרגשה טובה.

על המשגיח הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל מסופר שכאשר היה מגיע הביתה בשעה מאוחרת, קודם שעלה במדריגות היה מסיר מנעליו מעל גליו, כדי שלא יעשה רעש עם פסיעותיו ויפריע לאחרים את שנתם.

וכן מסופר על הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל שלא השתמש בשעון מעורר, כי חשש שבימות הקיץ שמניחים החלונות פתוחים עלול הוא להפריע לשכנים. ולכן מנהגו היה שכאשר היה קם משינתו לא חזר עוד לישון, אלא ישב ולמד שמא יאחר זמן קריאת שמע.

ונצטט קטע מהספר פלא יועץ (עוד דרך ארץ) בעוסקו בענינים אלו: "וכן לא יכביד על האדם בראיות עיניו. אם רוצה לעשות דבר בסתר, כגון מצוה או צדקה, גם אתה הסתר עצמך שלא יצטער בראיתך, ומה שראית אל תגיד, ועשה עצמך כאילו לא ידעת!"

והאמת היא שיש אין ספור דוגמאות מעשיות בעניני דרך ארץ אשר על האדם להזהר בהם, אמנם אי אפשר להעלות את כולם על הדף, ולכן כל אחד מחובתו להתעורר בזה והעיקר להשריש בלב את הידיעה ש"דרך ארץ קדמה לתורה", ולכן כל מי שרוצה להצליח בתורה עליו להשלים בנפשו את מידת דרך ארץ!

הכנעה

פּתח דבר:

ישנה מידה בין המידות אשר אינה בולטת כל כך בקיומה, ואף יתכן שאנשים רבים אינם מודעים לערכה וחשיבותה, ובכל זאת היא מידה חשובה עד למאוד ובה תלויה כל עבודתנו את השי"ת, ומי שהתברך במידה זו - תפילתו ועבודתו יהיו רצויים לפני המקום, והיא - "מידת ההכנעה".

במאמר הבא נשתדל לבאר את מהותה וגדרה, וכן מהי חשיבותה ומעלתה, נעמוד גם על הסגולות הטמונות במידה נפלאה זו ומה הם הרעות הנגרמות למי שאין בו הכנעה.

מידת ההכנעה - מעיקרי התורה והעבודה

רבינו בחיי זצ"ל בספרו כד הקמח (ערך הכנעה) כותב בזה"ל: "ידוע כי מידת ההכנעה היא מעיקרי התורה והעבודה, שאין עבודת העבד שלימה אצל האדון עד שינהג עצמו במידת העבדות, וממידת העבדות היא ההכנעה, כי מתוך ההכנעה יהיה לבו של אדם שלם עם הקב"ה.

וענין ההכנעה הוא - קריעת הלב והוא דבר הנביא ע"ה (יואל ב, יג): "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם". והוא שיכניע אדם את לבו לפני אדון הכל ית' ויהיה נרתע וחרד על דבריו, ועם ההכנעה רחוק הוא שיחטא ועמה כל עונותיו נמחלים".

עדר _____ מידות דיליה

ונמצא מדבריו שיסוד ההכנעה - ההכרה שכל מה שיש לו לאדם איננו מכוחו והצלחתו, אלא מתנת שמים.

ובספר פלא יועץ כתב בערך הכנעה כהאי לישנא: "כניעה הוא דבר חשוב בעיני אלוקים ואדם".

התמצית של עבודת ה' - הכנעה

אם נרצה להבין את מקומה של מידת ההכנעה בכל מערכת עבודת השם של האדם יש להביא מדברי הגאון רבי אביגדור מילר זצ"ל (תורת אביגדור ח"ג עמ' קפ): הנה, ספר חובות הלבבות מחולק לעשרה שערים, ויש סדר המעכב בכל השערים - וכל שער תלוי בשער הקודם לו. **השער הראשון** - שער היחוד. תוכנו לבאר מהות הבורא יתברך וענין אחדותו. ברור מאליו שזו ההתחלה, והאמונה היא היסוד העיקרי ושורש לכל התורה. וללא עומק והבנה ביסוד זה אי אפשר להתקדם לשערים אחרים.

אחרי זה, בא **השער השני** - שער הבחינה. אשר תוכנו לבאר ההכרה בכל חסדי המקום בבריא. ובלי יסוד הכרה זו, אי אפשר להתקדם לשער הבא. אחריו בא **השער השלישי** - שער עבודת האלוקים.

ובהקדמה לשער עבודת האלקים החובות הלבבות חוזר ומדגיש שאי אפשר להתחיל את "שער עבודת האלקים" בלי הכרה בחסדי המקום, ורק אחרי שיתברר ויתאמת אצל האדם שיש בורא עולם בשמים ובארץ והוא לבדו ברא הכל - דהיינו "שער היחוד", ויכיר בהכרה ברורה את כל החסדים והטובות למקום עליו - קרי "שער הבחינה", התולדה מידיעה זו תחייב את האדם לקבל עול עבודת הבורא יתברך.

החובות הלבבות מחדש לנו כאן חידוש במהות של "עבודת השם", הלוא אם היינו שואלים מהי עבודת ה', כל אחד היה ודאי עונה: קיום התורה הקדושה לכל פרטיה ודקדוקיה. אבל בעל החובות הלבבות זצ"ל כותב שעיקר המהות של עבודת ה' היא הכנעה.

אופן התשלום לבורא יתברך - על ידי הכנעה

נמצא כי עבודתנו היא אך ורק להראות להקב"ה כמה אנו כנועים אליו

ועושים את רצונו, אין לו תועלת כלל במה שאנו מקיימים את מצוותיו אלא בכניעתנו אליו.

משל למה הדבר דומה? ילד קטן הרוצה להעניק תמורה לאדם המיטיב עמו, והוא בוחר להגיש לו מתנה צעצועים ומשחקים קטנים, מחמת שרצונו להביא לו משהו, אבל אין לו דבר אחר מלבד אלו, ולכן למרות שאין לגומל עמו טובות כל תוחלת בצעצועים שונים, בכל אופן בזה הילד מראה את תחושת "הכרת הטוב" שפועמת בו...

זו תמצית עבודתנו כלפי השי"ת, כי מה שייך "לשלם" לו יתברך אחרי שהכל ממנו הוא ושלו הוא, לכן כל מה שנותר לנו לעשות הוא רק "להראות" לו יתברך נכונות כנה לשלם עבור כל הטובות שמקבלים ממנו יתברך, דבר הבא לביטוי על ידי ההכנעה אליו יתברך.

"אין דבר יותר שלם מלב נשבר!"

וידוע בשער בת רבים מה שאמר פעם הרבי מקוצק זצ"ל בשבחו של שברון הלב והכנעתו אל רצונו יתברך, הוא השתמש לשם כך במשפט קצר וקולע: "אין דבר יותר שלם מלב נשבר!"

זה כל מה שהקב"ה רוצה ומצפה מעבדיו!

"מה" - אשיב לה'..."

הסבא מקלם זצ"ל הסמיך יסוד זה שאמרנו שאופן ה"תשלום" לו יתברך על כל הטובות שגומל איתנו בכל ערב בוקר וצהריים הוא באמצעות ה"הכנעה", על לשון הפסוק (תהלים קטז, יב): "מה אשיב לה'" - הכונה היא, אם רוצים לדעת במה אפשר לשלם להקב"ה. על ידי בחינת "מה" - היינו כניעה, זאת "אשיב לה'..."

יסודה של מצות הבאת ביכורים - הכנעה

עוד יש להמליץ כאן את דרשת חז"ל על הפסוק (בראשית א, א): "בראשית

רעו _____ מידות דיליה

ברא אלוקים את השמים ואת הארץ" - בשביל מצות ביכורים שנקראו ראשית ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ".

ולכאורה הדבר תמוה, מדוע תלו חז"ל את כל בריאת השמים והארץ במצוה זו - הבאת הביכורים, שבשביל ביכורים שנקראו "ראשית" ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ.

אמנם אם מתבוננים ביסוד מצות הבאת ביכורים נראה שעיקר מצות הביכורים היא ההכנעה, כי על ידי קיום מצוה זו נקבעת בלבו של אדם הכנעה כלפי הקב"ה.

וכבר העיר בזה הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל בספרו לקט שיחות מוסר, וכתב שם לתאר כיצד נראתה מצות הבאת ביכורים: כל קהל ישראל עולים לירושלים ובאים אל בית המקדש וראשית פרי אדמתם בסליהם, ובתוך כל הבאים אל בית ה' היה ניצב גם שלמה המלך ע"ה וסל הביכורים על כתפו, והוא עומד לפני הכהן ומביא את מתנתו לה' - ראשית פרי האדמה, אשר חננו ה' - הוא מניח את הביכורים ואומר בהכנעה פרשת וידוי ביכורים, שמתודה ומודה ומכריז שאינו כפוי טובה לבוראו.

ואז הוא מודה לא רק על הפירות אלא גם על הארץ הקדושה הזאת, ארץ חמדה טובה ורחבה, אשר עיני ה' בה מראשית שנה ועד אחרית שנה, ומביע את רגשי הכרת הטוב על נחלת הארץ בכללה.

ובראות העם כולו את שלמה המלך ע"ה עומד כך בבית ה' בהכנעה גדולה לפני מלך העולם, כעבד הנכנע לפני אדונו ופיו מלא הודאה, הרי אין ספק כי מן המחזה הזה ישאבו כל העם קיתונות של לקח עצמי להכנעה ולהכרת מלכותו יתברך.

וזה אם כן לימוד נפלא ממצות הבאת הביכורים שעליה אמרו חז"ל - "בשביל מצות ביכורים ברא ה' את השמים ואת הארץ".

היסוד של הכל הוא - הכנעה!

עיקר קיבול התפילות תלוי בהכנעה!

יש לדעת שמידת הכניעה היא תנאי קודם והכרחי על מנת שהקב"ה יקבל את תפילותינו. וכמו שהביא בספר פלא יועץ מהמקובלים זצ"ל שעיקר קיבול תפילות תלוי בהכנעה.

וארע מעשה פעם אחת, שהתפללו כת של צדיקים בכונות נפלאות, ונגלה להם מן השמים שהתפילה שאמרו היא נפלאה, רק מפני שלא היה להם הכנעה היו מוכנים לעונש, לולא אחד מהם שהיה לו הכנעה שבזכותו ניצלו כולם.

וכדברים הללו כתוב כבר בראשונים. ראה רבינו בחיי זצ"ל בספרו כד הקמח: "וכן הבטיח הקב"ה לשלמה שעם ההכנעה תהיה תפילתן של ישראל נשמעת. והוא שכתוב בדברי הימים (ב' ז', יג-יד): "הן אעצור השמים ולא יהיה מטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ ואם אשלח דבר בעמי, ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם".

מבואר מזה שקבלת תפילותיהם של ישראל לרצון תלויה במידת ההכנעה.

"אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש"

על פי זה אפשר להבין את דברי הגמרא במסכת ברכות (דף ל:): "אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש" - ופירש רש"י זצ"ל שכובד ראש היינו הכנעה.

ומזה הטעם יובן גם המשך דברי המשנה: "חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו ליבם לאביהם שבשמים". כלומר, שהיו זקוקים לזמן מה - שעה אחת - כדי לחזק בליבם את ההכרה והאמונה שהכל מאיתו יתברך ורק רצונו יתברך הוא יתקיים, ועל ידי זה היו מגיעים להכנעת הלב, ורק אז התפללו.

רעח _____ מידות דיליה

קביעות מקום לתפילה - ביטוי של הכנעה

ואולי מזה הטעם איתא בגמרא (מס' ברכות דף ו:1) "אמר רב חלבו אמר רב הונא: "כל הקובע מקום לתפילתו אלוקי אברהם בעזרו". ורבים כבר תמהו בזה, וכי משום מעשה קטן זה - קביעות מקום בתפילה ראוי הוא לשכר כה גדול?

אבל לפי מה שנתבאר יש לומר שקביעת מקום לתפילה מראה על ההכנעה מצד המתפלל - הוא אינו תר אחר מקום שונה אלא הוא נותר קבוע במקומו ולמרות שלפעמים היה רוצה להחליף ולשנות מקום, דבר זה מראה על ההכנעה שלו, ולכן, אחרי שתפילתו עם הכנעה - אלוקי אברהם בעזרו!

יש להיזהר מכניעה בהמית!

כאן המקום להבהיר: כל הדברים שהובאו עד כה ממעלת הכניעה הוא רק אם מדובר בכניעה כלפי השי"ת שאז היא דבר הכרחי ומועיל. אבל לפעמים יש כניעה כלפי בני אדם "חשובים" - עשירים, אנשי ממשלה וכיו"ב. כניעה מסוג זה היא "כניעה בהמית". וכמו שהיה רגיל לומר הסבא מקלם זצ"ל כניעה - היא מידה טובה. אבל אם היא בטבע - היא בהמית!

ניתן דוגמא: בעל חנות מוכרח להתאזר במידת הכניעה ורק כך יוכל לשאת את התנהגות לקוחותיו גם אם התנהגותם אינה אנושית - כמו החזרת מוצרים באריזה פתוחה וכדומה, שהוא חייב לקבלם על פי חוק מבלי להתלונן כלל וכלל. או כאשר הוא מתבקש להראות ולהציג מוצר כל שהוא עוד פעם ועוד פעם וכו' ובסוף לא קונים ממנו מאומה... אף על פי כן הוא חייב להכניע עצמו כלפי הלקוחות לעשות את בקשתם ויחד עם זאת להסביר להם פנים, כי אם לאו - אף אחד ירצה לדרוך על מפתן חנותו.

השאלה היא: האם לזה יקרא כניעה?

לא ולא!

לזה ייקרא כניעה בהמית!

"תחנונים ידבר רש" ו"עשיר יענה עזות"

ומובא בשם הסבא מקלם זצ"ל להסביר את הפסוק במשלי (יח, כג):
"תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות". שאין הכונה כמו שרגילים לפרש,
שהביקורת מופנית רק כלפי ה"עשיר יענה עזות", שהיא מידה מגונה מאוד,
ואילו העני עושה דבר חיובי, שהרי הוא מדבר תחנונים. אלא הביקורת
מכוונת גם נגד העני על שהוא מדבר בתחנונים, כי גם זה אינו יאה, שכן
שפלות הנפש היא לחשוב כי מכיון שאין לו ממון אין לו כל ערך וחשיבות,
אלא עליו לדעת, כי לגבי הקב"ה לא העשירות מקנה מעלה ולא העניות
קובעת מגרעת, רק המעלות העצמיות של האדם הן אלו הקובעות!

ולכן מן הצורך להזהר שהכניעה שאנו שואפים אליה תהיה כניעה כלפי
גדלותו של הקב"ה ולא כניעה בהמית. ודי בהערה זו.

מהי הדרך לקנות את מידת הכניעה?

ואם כבר מודעים אנו לחשיבות הגדולה של מידת הכניעה עלינו איפוא
לבאר מה הם הדרכים והעצות לקנות מידה זו.

ומצינו כמה עצות מועילות שאם האדם ירגיל בהם את עצמו, יוכל
בנקל להשיג את מידת הכניעה.

כניעה - על ידי התבוננות בברכות השחר ובתפילה

ראשית כל על האדם להתבונן בגדלותו יתברך, ועל כמה שהוא - האדם
- שפל ובזוי כלפי הקב"ה, וכל מה שיש לו הוא רק בגלל רצונו יתברך שנתן
לו במתנת שמים מתוך רוב טובו וחסדו, והוא מצידו לא היה יכול להשיג
כלום.

כלומר: עליו לבטל מכל וכל את המחשבה של "כוחי ועוצם ידי עשו לי
את החיל הזה" ולדעת שהכל הוא רק ממנו יתברך.

אחד מן האופנים להשיג זאת - אומר המשגיח רבי מתתיהו סלומון
שליט"א: אם בקומו בבוקר מיד יתבונן במה שהוא אומר על פי תקנת חז"ל

רפ. מידות דיליה

- "ברכות השחר", וכך יוכל להכיר ולהפנים שכל מה שיש לו הוא מהקב"ה - ה' מתיר אסורים, זוקף כפופים, מלביש ערומים וכו' - כח פשיטת הידים והרגלים וזקיפת הגוף, וכן כל מלבושנו וכל צרכינו הוא בא מאיתו יתברך, וזולתו איננו יכול לנקוף את אצבעו.

וכן כאשר האדם ניגש להתפלל את תפילת העמידה ולבקש בקשותיו מהקב"ה, ההקדמה היא "אתה חונן לאדם דעת" - מבקשים מהשי"ת שיתן לנו דעת להבין לא רק איזה "תוספות מוקשה", אלא בכל דבר זקוקים אנו לדעת שהוא יתברך חנן אותו ברוב חסדיו. וכשהאדם יתבונן בזה יראה שהכל ממש - תלוי אך ורק בהקב"ה, ואז יקבל את הרגשת הכניעה ממנו יתברך.

כניעה על ידי התבוננות בשפלות ערכו

דרך נוספת להגיע להכנעה, על ידי שמתבוננים ברוממותו וגדלותו יתברך ומאיך גיסא לחשוב על "אנכי עפר ואפר" להכיר מיעוט ערכנו, מה אנו מה חיינו, הלוא לאדם אין שום ערך לולי הנשמה הטהורה שנטע בנו הקב"ה, והוא מחזיק אותה בכל רגע ורגע בגופנו השפל.

על ידי שנתבונן בזה נוכל להגיע להכנעת עורפנו אל ה' אלוקינו.

הגולה ממקומו - נכנע!

עוד עצה להגיע לזה הוא על פי מה שכותב המשגיח רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (שפתי חיים ח"א עמ' שכח): כל זמן שהאדם במקומו - קשה עליו הכניעה. אך כשגולה מביתו ומאבד את מעמדו, חש ומרגיש הוא את הכניעה.

וכדברים הללו כותב הרמב"ם זצ"ל (הלכות תשובה פ"ב ה"ד): "מדרכי התשובה... וגולה ממקומו שגלות מכפרת עון, מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח".

כניעה - על ידי התבוננות בתוכחות ובעונשי שמים

המשגיח רבי נתן ווכטפויגל זצ"ל סיפר כי כאשר בא רבי ברוך הורוויץ זצ"ל לקלם, היה זה קודם מלחמת העולם השנייה, והוא דיבר אודות אותו

רשע צורר היהודים ימ"ש, הכיצד יתכן שהוא עושה צרות רבות ואכזריות כאלו בפומבי ובפני כל העולם, הלוא לפנים אלו אשר עשו מעשים דומים היה זה רק בצנעה ולא בפרהסיא.

וכך הוא הסביר זאת: יסוד עבודת האדם הוא להכניע עצמו להקב"ה, ולפנים בישראל האמונה הפשוטה היתה חזקה ועוצמתית - כולם האמינו בגיהנם, בשכר ועונש, והיה זה מספיק להכנע לפני הקב"ה, אבל כאשר ירדו הדורות והאמונה נחלשה וירדו פלאים הוצרכו מן השמים להראות בארץ לעיני הכל יסורין כאלו כדי שניקח ממנו ציור לעינינו מה הם עונשי גיהנם, ועל ידי זה נכניע את עצמנו לפני הקב"ה.

ובזה מבואר מה שאנו קוראין התוכחה שבפרשת כי תבוא קודם ראש השנה, כי קריאת התוכחה צריכה לעורר את האדם ליראה מהעונשים של עוברי העבירה ועל ידי זה באים להכנעה, ומידה זו היא חלק מהתשובה וכמו שמבואר ברמב"ם (ה' תשובה) ובשערי תשובה (שער א' אות כ"ג) לרבינו יונה זצ"ל, ועל ידי זה זוכין בדין!

מבואר מזה על כל פנים דרך נוספת להשיג את מידת ההכנעה - על ידי התבוננות בעונשי שמים, ואז הלב נכנע כלפי הקב"ה.

דרך עבודתו של הסבא מנובהרדוק זצ"ל

וכן מסופר על רבים מגדולי ישראל אשר גלו מביתם לתקופות ארוכות בכדי להשריש בלבם את ההכנעה אשר בכוחה לתקן את שורש החטא.

ועל האדם לחפש תחבולות וכל מיני טצדקי בכדי להשריש בלבו את מידת הכניעה. ומסופר על הסבא מנובהרדוק זצ"ל שנכנס לביתו של איזה איש אמיד, שהיה שותפו לפנים בעסקי פרקמטיא, ובעומדו על פתח הבית זלגו עיניו דמעויות וכל עמדתו היתה כעמידת עני בפתח. וזה בכוונה להרגיש מהי הכנעה, וכמובן שכוונתו היתה לא אל מול בשר ודם אלא כלפי הקב"ה.

מפלת פרעה - מפני שלא נכנע להשי"ת

ועתה נביא בקיצור מהי הרעה הגדולה הנגרמת למי שאין לו מידת ההכנעה.

רפב _____ מידות דיליה

פרעה הרשע, אמנם היה רשע ואכזר אבל גם היה פיקח גדול וחכם גדול, וכל פיקחותו וחכמתו לא הועילו לו להנצל.

למרות שראה את יד ה' ממש בעשר המכות ואת כל הניסים והנפלאות שנעשו שם, ובכל זאת נשאר ברשעתו ומת בה. וכל זה למה? מדוע לא הועילו לו חכמתו ופיקחותו? בגלל דבר אחד - כי לא התברך במידת ההכנעה ולכן לא רצה להכנע לה' עד שנספה ברשעתו.

ואכן הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל מבאר את הסדר התמוה של הפסוקים בסוף פרשת וארא (שמות ט, ל) ואת שייכותם לתחילת פרשת בא: "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלוקים והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול והחטה והכוסמת לא נוכו כי אפילות הנה".

ענין זה של "הפשתה והשעורה נכתה והחיטה והכוסמת לא נכו" אינו מובן כלל, מה ענינם לסדר הפסוקים ומה שייכותם כאן.

אולם מבאר הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, משה רבינו ע"ה התכוון בכך להוכיח את המצרים על אי כניעתם לרצון השם ואמר להם, עליכם לקחת מוסר השכל ממכת הברד בה החיטה והכוסמת כיון שהם "רכות" לא נשברו, אבל השעורה והפשתה שהם "קשות" ולא נכנעו לפני הברד - נשברו...

ללמדנו שמי שאוחז במידת ההכנעה ינצל מכל רע ואילו גסי הרוח והגאים גאותם תשפילם, וזו היא סמיכות הפסוקים לפרשת בא העוסקת במפלתו הסופית של פרעה מלך מצרים - ללמדנו כי כל זה אירע לו מפני שסירב להכנע מפני ה'!

ללא מידת ההכנעה אדם יכול לאבד את עולמו

יסוד זה שאי הכנעה מביא את האדם לאבדון גמור, רואים גם מדברי הגמרא במסכת סנהדרין (דף קב.) העוסקת בירבעם בן נבט, שאחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו, אמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן. אמר לו: מי בראש? בן ישי בראש - אי הכי לא בעינא!

הדבר נורא למתבונן! הלא גם לאחר רשעותו הגדולה של ירבעם - הסכים הקב"ה לקבלו בתשובה ואף אמר לו שיטיילו ביחד בגן עדן - עונג נפלא אשר אין לשער וקירבת אלוקים שאין כמוה, ואף על פי כן אמר: "אי הכי לא בעינא" - אם איני בראש, איני רוצה.

מכאן רואים - אמר מרן הרב שך זצ"ל - שמשום שהיתה חסרה לו מידת ההכנעה איבד את עולמו.

נורא!

מעלותיה של מידת ההכנעה

קעת נעמוד על כמה ממעלותיה וסגולותיה של מידה נפלאה זו - מידת הכניעה.

השגת התורה - רק על ידי הכנעה לרבו!

ראשית כל עלינו לדעת שהרוצה לזכות לכתרה של תורה עליו להשלים נפשו במידת ההכנעה - הכנעה כלפי רבותיו, או כל מי שהוא למד ממנו כמו צוות הישיבה וכיו"ב, כך הוא צורת מסירת התורה מדור לדור - על ידי הכנעה, ונבאר את הדברים בס"ד.

כתוב במשנה במסכת אבות (פ"א מ"ד): "והוי מתאבק בעפר רגליהם". וכותב על זה רבינו יונה זצ"ל: "שינהג להם כבוד. שהיה דרכם לעמוד לפני חכמים והם יושבים על הספסלים בבית המדרש, ומהם יושבים לפניהם על גבי קרקע בעפר רגליהן".

היינו, שבשעה שהיו לומדים תורה, היה הרב נוהג לשבת על גבי ספסל, והתלמידים, חלקם היו עומדים וחלקם היו יושבים על גבי הקרקע.

ולכאורה מצינו דברים סותרים בזה מדברי הגמרא במסכת מגילה (דף כא): "אמר רבי אבהו: מנין לרב שלא ישב על גבי מטה וישנה לתלמידו על גבי קרקע, שנאמר (דברים ה, כז): "ואתה פה עמד עמדי". ופרש"י זצ"ל: "אלא

רפד _____ מידות דיליה

או שניהם על גבי המטה או שניהם על גבי קרקע". ומבואר מזה שאין לרב לישב על ספסל כאשר תלמידו יושב על הקרקע.

ואכן הר"ן זצ"ל (מס' מגילה דף יא: בדפי הר"ף) כבר מקשה על דברי רבי אבהו, הלוא לכאורה מצינו בג' מקומות בש"ס שהמנהג היה שהרב יושב על הספסל והתלמידים על גבי הקרקע, וז"ל: "והא אמרינן בפרק השוכר את הפועלים (ב"מ דף פד:) רבן שמעון בן גמליאל ורבי יהושע בן קרחה הוו יתבי אספסלי, ורבי אלעזר ברבי שמעון ורבי היו יתבי קמייהו אארעא". ועיי"ש שהביא עוד מדברי הגמרא במסכת סנהדרין (דף יז:) ובמסכת מועד קטן (דף טז:).

הר"ן זצ"ל כותב על כך בתירוץ השני: "אי נמי, כאן קודם שהגיעו לכלל סמיכה, כאן לאחר שנסמכו - דהתם ראוי לרב לחלוק להם כבוד".

נמצא לפי זה, שבדרך כלל הרב היה יושב על גבי ספסל והתלמיד על גבי הקרקע, ורק כאשר התלמיד נסמך להוראה ראוי לרב לחלוק לו כבוד ולהושיבו על גבי ספסל.

צורת מסירת התורה - באימה וביראה ברתת ובזיע!

ונראה לבאר פשר הנהגה זו (ע' בספר זיו אבות ע"מ ריג): דרך מסירת התורה היתה דוקא באופן זה שהתלמיד נכנע בפני רבו ורק אז מסוגל הינו לקבל את התורה כנתינתה מהר סיני.

וכפי שפירש באבות דרבי נתן (פ"ו מ"ב): "והוי מתאבק בעפר רגליהם" כיצד? בזמן שתלמיד חכם נכנס לעיר אל תאמר איני צריך לו, אלא לך אצלו. ואל תשב עמו לא על גב המטה ולא על הכסא ולא על הספסל, אלא שב לפניו על הארץ. וכל דבר שיצא מפיו קבלהו עליך באימה ביראה ברתת ובזיע, כדרך שקבלו אבותיך מהר סיני באימה ביראה ברתת ובזיע, ע"כ.

כלומר, לא זו בלבד שלא יאמר אדם איני צריך לחכם, אלא ילך ויכניע את עצמו ולא ישב עמו שוה בשוה, אלא כתלמיד היושב בפני רבו, ואז יקבל את התורה כדרך נתינתה מסיני.

במחזור ויטרי הוסיף על הדברים - שעל ידי שיתאבק בעפר רגלי רבו

יזכה לתורה, וכך לשונו שם: "ואל תשב לפניו לא על הכסא ולא על המטה ולא על הספסל, אלא על הקרקע, שתתעפר בעפר רגליו, שמתוך כך תזכה..."

מדוע שימש הרב את התלמיד?

ועל פי זה ניתן לבאר דבר תמוה בדברי הגמרא במסכת בבא קמא (דף כ:): שרמי בר חמא אמר לרב חסדא שאם ישמשנו יפשוט לו את הספק שהסתפקו בבית המדרש. ואכן רב חסדא "שקל סודריה כרך ליה", ואז פשוט לו רמי בר חמא את ספיקו ממשנה.

ולכאורה הדברים צריכים ביאור, הרי מבואר בגמרא במסכת בבא בתרא (דף יב:): שרמי בר חמא היה חתנו ותלמידו של רב חסדא, והיאך ייתכן שהתלמיד אומר לרבו שאינו מוכן ללמדו אלא אם כן ישמשנו...

אולם, לפי הנתבאר שאופן מסירת התורה הוא דוקא על ידי הכנעה, צריכים לומר שרצה רמי בר חמא שרבו רב חסדא יקבל ממנו את דברי תורתו ולכן ביקש ממנו שינהג בו מנהג תלמיד לרב וישמשנו, שזו דבר המביא להכנעה, כי כן הוא צורת מסירת התורה.

כשהלימוד הוא בדרך הכנעה מסתייעא מילתא טפי!

ולהמתיק את הדברים יש להוסיף שרב חסדא ראה כבר הנהגה זו אצל רבו, שעל מנת ללמוד תורה ממנו הכניע רבו את עצמו בפניו, כמסופר בגמרא במסכת מנחות (דף טז:): "אבימי מסכתא איתעקרא איתעקר ליה" כלומר שלרבי אבימי נשכחה ממנו מסכת מנחות, ובא לפני רב חסדא שיזכיר לו את לימודו. חזרו ושאלו שאבימי ישלח לרב חסדא (שהיה תלמידו) שיבוא לפניו. ותירצו בגמרא שסבר אבימי שעל ידי שהוא ילך ללמוד אצל תלמידו "מסתייעא מילתא טפי".

הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל ביאר תוכן מעשה זה של רב חסדא ואבימי (משנת רבי אהרן ח"א עמ' מ) על פי מה שדברנו עד כה, וז"ל: "אכן בהאי מעשה דאבימי נראה, דבהיגיעה שהיתה שם לא היתה רק בעצם ההליכה וההגליה למקום תורה של רב חסדא, אלא שעיקרה היה בהכנעה וענוה יתירה שגילה

רפו מידות דיליה

אבימי בלכתו למתיבתא של תלמידו ללמוד הימנו. וזהו שרצה אבימי שיהיה הלימוד בדרך הכנעה וענוה ובהכי מסתייעא מילתא טפי, דהיכא דהלימוד בעצמו בענוה - בודאי דמסתייעא טפי".

וכך גם מטו משמיה של הגאון רבי אברהם יהושע מנאסויד זצ"ל שהמשיל ענין זה לבאר מים שבאים לשאוב מים מתוכו, שכפי מה ששוחים להוריד את הדלי ביתר עומק כך מצליחים לדלות מים רבים יותר, כמו כן הוא אצל האדם, כפי שהאדם משפיל עצמו בהכנעה אל הצדיק הוא מצליח לשאוב ממנו מלא חופניו את השפעותיו הטובות.

וידוע שהגאון רבי אריה לייב מאלין זצ"ל סיפר שמרן הגר"ז מברסק וזצ"ל אמר לו על אחד מתלמידיו שהצליח בהפלגה יתירה מחביריו, כי לא מפני שכשרונותיו גדולים היו משל אחרים, אלא משום שידע להיכנע - זה היה סוד הצלחתו!

מידת ההכנעה של הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

ויש להוסיף בזה את עדותו של הגאון רבי חיים ברים זצ"ל שהתבטא על חשיבותה הרבה של מידת הכניעה כדי להצליח בתורה:

ישיבת סלבודקה מנתה באותם הימים כמאה ועשרים תלמידים מופלגים בתורה, ובמרכזם בלטה קבוצה נבחרת שנועדו לגדולות ונצורות בעומק הבנתם ושקידתם, אחר המיוחדים שבהם היה הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל, שמפאת היותו ממבוגרי התלמידים בישיבה היה מקום מושבו סמוך לכותל המזרח שבהיכל, ואילו הגאון רבי חיים ברים זצ"ל ישב סמוך לדלת שבצד מערב. הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל קם ממקומו ובאופן בולט ניגש מכותל המזרח, ובגמרא גדולה בידו לעבר צד מערב כדי לשאול לרבינו הגר"ח זצ"ל דבר הקשה לו. וזאת למרות שאז כבר היה ידוע רבי אברהם זצ"ל לעילוי עצום ומפורסם.

הגאון רבי חיים ברים זצ"ל היה אומר על זה שגודל ענותנותו של רבי אברהם זצ"ל בהבעת הכנעה והתבטלות כלפי צוות הישיבה, היא שעמדה לו לזכות להצליח בתורה.

רבינו הגאון רבי חיים ברים זצ"ל היה מספר לנכדיו ולתלמידיו שלמדו בישיבות, שסוד ההצלחה בתורה וביראת שמים היא ההכנעה הבאה לידי ביטוי בהתבטלות מוחלטת לראשי הישיבה ולרבנים. והיה מוסיף ואומר: רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל עמד אצלי בתור וחוכה יחד עם שאר התלמידים כדי לשאול שאלה - איזו הכנעה!

על ידי הכנעה זוכים למחילת עוונות ולאריכות ימים!

ואמנם חוץ מהזכייה במעלת התורה על ידי מידת ההכנעה, עוד אפשר לזכות בזה למחילת עוונות ולאריכות ימים!

וכך מצינו באחאב שהיה מפושעי ישראל, שנאמר עליו (מלכים א' כא, כה): "רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה'".

ובמדרש תנחומא (פ' ואתחנן אות ב') איתא: "תדע לך שהיה מוכר עצמו לעבודה זרה והשכיח שמו של הקב"ה, היאך? היה מוחק את האזכרות, וכותב תחתיהם: "וידבר הבעל" "בראשית הבעל" "ויאמר הבעל", וכל התורה כולה עשה כן. ואמרו חז"ל במסכת סנהדרין (דף קב:): "אמר רבי יוחנן: קלות שעשה אחאב - כחמורות שעשה ירבעם".

הרי לנו תיאור נורא ואיום בדברי רבותינו ז"ל שלא היה כאחאב בעשיית הרע, והקב"ה מבטיח לו על ידי נביאו כי לא ישאיר ממשפחתו כלום.

ומכל מקום כאשר עשה אחאב פעולות קטנות של כניעה, אמר הקב"ה שלא יביא את הרעה בימיו...

ואיזה מעשה הכנעה עשה?

יש אומרים שהלך אצל יהושפט וביקש שילקה אותו מלקות, ויש אומרים שהיה רגיל לאכול בחמש שעות ואכל בשש שעות - בסך הכל הוא עיבב מעט את זמן אכילתו! (עיין ילקוט שמעוני מלכים א' רמז רכב), ודבר זה כבר נחשב ככניעה לפני הקב"ה עד שאמר לנביאו (מלכים א', כא, כט): "יען כי נכנע אחאב מפני לא אביא את הרעה בימיו".

רפח _____ מידות דיליה

והדבר נורא למתבונן, אף לאחר שכבר נתנבא הנביא, כניעתו של אחאב נתקבלה ובטלה הגזירה בימיו.

וכן מצינו במנשה שעשה כל תועבות ה' וכאשר נכנע וחזר בתשובה נתקבלה תשובתו.

אין לנו השגה כמה הכניעה מוצאת חן בעיני ה'! והיא מסוגלת להאריך ימים ושנים, ולהפך את גזר דינו של האדם מרעה לטובה.

כמה תמיהות בענין "תיבת נח"

על פי הנחה זו נוכל להבין דבר תמוה ביותר.

אחד הפלאים הגדולים בפרשת המבול הוא להבין את פשרה של התיבה שנח בנה.

ראשית, אפילו עשרה תיבות בגודל זה אינם מסוגלים להכיל בתוכם את כל החיות, הבהמות, העופות, השקצים והרמשים שבעולם.

בנוסף לכך, מים כה רבים וגועשים שהציפו את העולם ועלו על ראשי ההרים הגבוהים, ברור לכל אחד שתיבה קטנה עשויה עצי גופר אינה יכולה לעמוד מפניהם, המים הרותחים מלמטה וזלעפות המטר מלמעלה בכוחם לשבר את התיבה לרסיסים. אלא על כרחינו צריכים אנו לומר שהיה זה מעשה ניסים.

אבל אם כן, עלינו לשאול לשם מה בכלל היה צורך לבנות את התיבה וכי לא היה להקב"ה דרכים אחרות להציל את נח?...

וביאר רבותינו זצ"ל שהקב"ה רצה למעט בנס, כדי שתשאר בעולם אפשרות הבחירה, כי בזה שבנה את התיבה היה אפשרות לטעון שהתיבה היתה עשויה מחומרים מיוחדים נוגדי מים וכדומה, ולכן ציוה השי"ת לעשות תיבה.

אך עדיין הדברים אינם מוסברים דיו, כיון שהתורה מאריכה בפרטיה ודקדוקיה של התיבה, כך וכך יהיה ארכה וכך וכך רחבה, ומפרטת כמה

קומות יעשה בה, וכיצד יחלקנה לתאים תאים, והיכן יהיה פתחה וחלונה וכו'. ולכאורה אם כל עיקרה של התיבה עשויה רק בכדי למעט בנס מה מקום יש לפרט ולהרחיב בסדר עשייתה?

ועוד עלינו להבין, חז"ל אומרים שנח לא יצא מן התיבה עד שקיבל רשות וציווי מאת השי"ת לצאת ממנה, ואם כן לשם מה הוא שלח את העורב ואת היונה לראות אם "הקלו המים" - הלא בין כך איננו יוצא ללא רשות?

בניית התיבה - התגלמות הכנעתו של נח לבוראו

על פי מה שנתבאר עד כה מכוחה הנפלאה וסגולותיה הרבות של מידת ההכנעה הסביר הגאון רבי מרדכי דרוק זצ"ל פשר הדברים באופן נפלא מאוד:

המתבונן בצורת הבניה של התיבה על כל פרטיה ודקדוקיה יוכל להבחין עד כמה גדולה היתה הכנעתו של נח אל מול ציווי השי"ת. ואף שבבנייתה של התיבה מונחים סודות נפלאים ועצומים אשר אין לנו השגה בהם, אבל זאת על כל פנים נוכל ללמוד, כי על מנת להאמין שתיבה כזו יכולה להציל אותו את משפחתו ואת כל מי שנכנס אליה - נדרשה כניעה עצומה מצד נח, לקבל את רצון ה' ולהאמין שזו היא דרך המילוט מן המבול.

לא להרהר, לא לפקפק, ולא לשאול במשך מאה ועשרים שנה של בנייתה כיצד תכיל תיבה עלובה זו את כל תכולתה, אלא הוא שינן לעצמו את האמונה והביטול לרצון השם, והשריש בנפשו שאם בורא עולם מצביע בפניו: זו דרך ההצלה, הוא אינו מתחכם ולא מתווכח, כי כך רצון השם ואני נכנע תחת רצונו!

ולכן הוא בנה את התיבה בדיוק על פי המידות שאמר לו הקב"ה בלי לשנות בכי הוא זה - דבר המראה על כניעתו המוחלטת, כי למרות שהוא הבין שלא מדובר בתיבה גדולה יחסית ואולי כדאי להרחיב במידותיה באורכה או ברוחבה, נח נכנע לגמרי לציווי של הקב"ה ועשה אותה בדיוק נמרץ לפי ההוראות.

רצ _____ מידות דיליה

יתר על כן נח הוא אינו עושה את התיבה מפני שהוא רוצה להנצל מן המבול, אלא כי כך ציוהו הבורא יתברך, כמו שנאמר (בראשית ו, כב): "ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלוקים כן עשה". מהי הכפילות "ויעש נח" - "כן עשה"? מבארים רבותינו זצ"ל - נח עשה כי כך רצון ה' שיעשה, וכל כוונתו היתה רק בגלל ציווי השם ולא בשביל הצלתו האישית.

בזכות הכניעה והביטול הללו נשא נח חן בעיני ה' וניצל!

ובזה יש בנותן טעם להבין מדוע נח לא יצא מן התיבה עד שהקב"ה אמר לו לצאת, ובכל זאת נח שלח את העורב לדעת אם קלו המים, שהרי אם בין כך אי אפשר לצאת אין בהישארותו בתיבה משום ביטול לרצון השם, לא כן כאשר היונה שבה אליו ומבשרת לו כי קלו המים, אפשר כבר לצאת ולברוח מהקושי והדוחק של כל התקופה בה שהה נח בתוך התיבה, ובכל זאת לא יצא עד שהקב"ה אומר לו לצאת, אות וסימן הוא כי הוא מבטל ומכניע עצמו כלפי הקב"ה בתכלית.

למדנו מזה את הכח הנפלא והסגולות הרבות שבמידת ההכנעה!

"כדי שתמליכוני עליכם" - מידת ההכנעה!

ובאמת ניתן לקבוע בפשטות: מידת ההכנעה היא פתח ההצלה לכל יהודי ויהודי באשר הוא!

הלוא עבודתנו ביום הגדול והנורא - יום ראש השנה, עליה להיראות על פי רבותינו ז"ל אשר נמסר להם רז זה בבחינת "סוד ה' ליראיו" והם שהעבירו לנו מהו סודו של יום קדוש זה.

מבואר במסכת ראש השנה (דף טו.) "אמר הקב"ה אמרו לפני מלכויות בראש השנה כדי שתמליכוני עליכם". והנה דרך עבודת המלכויות הוא לקבל את הקב"ה "עלינו" למלך, וכידוע מה שדקדק הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל בלשון "שתמליכוני עליכם" - היינו שצריכים להמליך את הקב"ה לא רק על כל העולם כולו אלא גם על עצמו!

והאופן בו מקבלים אנו על עצמנו את מלכותו יתברך הוא על ידי

שמתבטלים אנו לו בהתבטלות מוחלטת ומשתעבדים אליו כעבדים למלך. וכלשון הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל במשנת רבי אהרן (ח"ב עמ' קצב): "ירגיש עצמו בדד ונעזב ולית ליה מגרמיה כלום".

והנה עבודה זו של ביטול עצמותו להקב"ה היא עבודת "ההכנעה" - שיכניע את עצמו מתוך הכרה דלית ליה מגרמיה כלום, והוא כפוף ובטל כלפי הקב"ה ולרצונו ומצוותיו, שבזה הוא מורה שהקב"ה הוא המלך - עליו ועל כל העולם כולו.

ומאחר שעבודת היום של ראש השנה היא "שתמליכוני עליכם", נמצא שעיקר העבודה בפועל היא "הכנעה". וכמו שכותב הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל במשנת רבי אהרן (ח"ב עמ' קפג) דיסוד ראש השנה הוא מלכויות, ולכן אומרים בתפילה "המלך", והשופר הוא גם כן ענין מלכות כמו שתוקעין לפני המלך לפרסם מלכותו, ויסוד קבלת המלכות הוא הכניעה לפניו יתברך.

הרי למדנו לדרכנו שעיקר עבודת המלכת הקב"ה בראש השנה היא ה"כניעה".

ויש להוסיף על זה מהמבואר בגמרא שם (דף טז): "א"ר יצחק: כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה, שנאמר: "מראשית השנה" - מרשית כתיב, ועד אחרית, סופה שיש לה אחרית". מפרש רש"י זצ"ל: שישראל עושין עצמן רשין בראש השנה לדבר תחנונים ותפילה, כענין שנאמר: "תחנונים ידבר רש". ובתוספות פירשו שמתוך שישראלים רשים - לבם נשבר ומרחמים עליהם מן השמים.

ובגמרא בדף כו: מובא בענין צורת השופר בראש השנה - "כל כמה דכייף אינשי דעתי טפי מעלי".

עיקר העבודה בימים הנוראים - הכנעה

ובאמת שכך כבר מבואר בראשונים שראש השנה הוא זמן של הכנעה. הנה הרמב"ם זצ"ל כתב בפירוש המשניות (ר"ה פ"ד מ"ז): "ימים אלו הם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מה' ויראה ממנו". וכן לשונו של המאירי זצ"ל

רצב _____ מידות דיליה

(ר"ה דף לב:): "אין אומרים הלל בראש השנה וביום הכיפורים, וטעם הדבר מפני שהוא זמן הכנעת הלב ולא זמן שירה".

והדברים הולכים בד בבד עם מה שכתב רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער א' עיקר ז'): "בהכנעה יתרצה האדם אל השם וכמו שכתוב (ישעיה סו, ב): "ואל זה אביט אל עני ונכה רוח", ומאריך שם לבאר שההכנעה היא חלק עיקרי של התשובה ע"ש.

מדוע ראש השנה הוא מעשרת ימי התשובה?...

ויש להמתיק בזה עוד, הנה מקשים העולם ש"עשרת ימי תשובה", מתחילים בראש השנה עד יום הכיפורים, ותמוה דלא מצינו שום זכר לתשובה ביום ראש השנה, ואדרבה, נמנעים מלהזכיר חטא בסדר התפילות, ועד כדי כך שנהגו לא לאכול אגוזים משום ש"אגוז" בגמטריא "חטא".

ואמנם לפי הנתבאר אפשר להבין את הדברים כמין חומר, כי מהותו של יום ראש השנה הוא "מלכויות" וזה אפשרי רק על ידי הכנעה, והרי אמרנו שהכנעה הוא חלק מחלקי התשובה ומעיקריה וכמבואר באריכות בדברי רבינו יונה זצ"ל, אם כן בודאי שראש השנה הוא יום של תשובה בדרך של הכנעה גם אם לא בהזכרת החטא והוידוי.

ואם מהותם של ימים אלו הוא - "הכנעה", נמצא גם שהדרך לצאת זכאי בדין הוא דוקא על ידי מידה חשובה זו, ובאמצעותה יזכה האדם לשנה טובה ומתוקה ולחיים טובים ולשלום.

נוכחנו אם כן להכיר מהי כניעה, מה חשיבותה וסגולתה, וגם הצבענו על אי אלו דרכים להשיג אותה. וכן את רעתו הגדולה של מי שאין בו הכנעה, מאידך למדנו שעל ידה זוכים לתשובה להצלחה ולאריכות ימים. והיא עיקרו ומהותו של יום ראש השנה.

ה' יעזרנו שנוכל להתחזק בזה ונשכיל אל נכון להיות נכנעים לו יתברך ובזה נוכל להרבות כבוד שמים בעולמו.

הכרת הטוב

פתח דבר:

במאמר הבא נעסוק במידה מהחשובות ביותר בכל מידות האדם, והיא משמשת פתח של התחלה למידות רבות אחרות - מידת הכרת הטוב. כבר התבטא ראש ישיבת מיר הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל בענין זה ואמר כי "הכרת הטוב" היא יסוד היסודות בעבודת ה'. את חשיבותה של מידה זו ניתן להבין ממה שתיקנו לנו חז"ל כי מיד בעת שיהודי פוקח את עיניו בבוקר, עליו לומר: "מודה אני לפניך מלך חי וקיים" - למרות שהוא עדיין שוכב על מיטתו ולא נטל את ידיו, מפני שרצו בזה ללמדנו את חשיבותה של הכרת הטוב, כי תיכף שפוקח האדם את עיניו עליו להודות לבוראו על הטוב שגמלו, שהחזיר לו את נשמתו.

במאמר זה נתמקד בעזה"ת בחובה הרובצת על האדם להכיר טובה לבורא עולם ולכל הגומלים לו טובה, נבחין בסוגי ה"הכרת הטוב" השונים, העומדים לפני האדם על כל צעד ושעל. כן נביא עובדות והנהגות מגדולי ישראל אשר באמצעותם נוכל לקרב את הדברים ללבנו.

"הכרת הטוב" - חיוב גמור!

רגילים אנו לחשוב ש"הכרת הטוב" היא מדרכי הנימוסים שהרי השכל מחייבו, ואין זו אלא מידת חסידות. אך מחשבה זו בטעות יסודה, ואם נעמיק ונעיין במקומות רבים בחז"ל ניווכח שמדובר בחובה גמורה.

רצד _____ מידות דיליה

ובאמת שלא זו בלבד ש"הכרת הטוב" היא חובה גמורה, אלא שהיא גם היסוד של כל מערכת העבודה, וכמו שכתוב בספר חובות הלבבות (שער עבודת האלוקים פ"ג): "המחייב והמכריח של כל עבודת ה' וקניני השלימות הוא ההרגשה של הכרת הטוב להבורא יתברך", ועל כך מיוסדים ובנויים כל פרקי הספר "חובות הלבבות"!

"הכרת הטוב" - עבדות והשתעבדות לבעל הטובה

עוד יתברר לנו מהתבוננות במעיין קודשם של חז"ל, שאין יוצאים ידי חובת "הכרת הטוב" באמירת מילות נימוסין כמו "תודה רבה", או בהענקת דורון מהודר למיטיב - לא היא, מדובר בחיוב בעל אופי אשר בא ממעמקי הנפש של המכיר טובה, וכפי שהיטיב להגדיר זאת המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל: "הביאור האמיתי של הכרת הטוב הוא עבדות והשתעבדות לבעל הטובה".

וכבר דיין המשגיח דקמניץ זצ"ל מדוע אומרים "הכרת הטוב" ולא "השלמת הטוב" והסביר כי לפעמים לא שייך לתת תשלום, אמנם לכל הפחות על האדם "להכיר הטובה". וכעין זה כתב בספר אורחות מוסר ש"הכרת הטוב" כשמה כן היא, לא "החזרת הטוב" כי פעמים שאין למי להחזיר, או שאין אפשרות להחזיר עבור הטובה שעשו עמו, אבל מכל מקום צריך להיות "מכיר" בטובתו.

ובפרקי דרבי אליעזר (פרק ז) איתא: "אין לך קשה לפני הקב"ה יותר מכפיית טוב" (וכבר הארכנו בחומר המידה של כפיות טובה במאמר נפרד קחנו משם).

וראה במדרש רבה (שמות פ"ד ב): "הפותח פתח לחבירו - נפשו חייב לו". ופירש בעץ יוסף: "כלומר, חייב למסור נפשו עליו". ישנם כמה סוגים של הכרת הטוב, ונבאר קצת מהם בעזרת השם יתברך:

א. "הכרת הטוב" - לקב"ה

נפתח במה שהוא כאמור יסוד כל היהדות - להכיר טובה למי שאמר והיה העולם:

במדרש רבה (פרשת בראשית א' א) על הפסוק "בראשית ברא אלוקים" -

"בשביל ביכורים שנקראו ראשית - ברא העולם". ויש לעיין מפני מה התייחדה מצוות הבאת ביכורים שבגללה נברא העולם?

נקדים בה מילין: בפרשת כי תבוא, נצטוונו על הבאת ביכורים, מטעמי המצוה - להכיר טובה להשי"ת על הפירות שהעניק לנו, וכמו שכתב רש"י זצ"ל על הפסוק (דברים כו, ג): "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו" - "ואמרת אליו" - "שאינך כפוי טובה".

ועיין להרמב"ם זצ"ל בהלכות ביכורים (פ"ג הי"ב, ופ"ד הט"ז) שם האריך לתאר את כל העסק הגדול אשר עשו מהבאת הביכורים. וכל כך למה? אין זאת אלא כדי להשריש בנו את החיוב להכיר טובה להקב"ה, לא רק על הפירות אלא על הכל!

"ברכות הנהנין" - מטרתם להכיר טובה להקב"ה

איתא במסכת ברכות (דף לה.): "תנו רבנן: אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה... אלא סברא הוא: אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה". ופרש"י זצ"ל: אלא סברא הוא - "דכיון דנהנה צריך להודות למי שבראם".

ופירש הסבא מקלם זצ"ל, שכל ענינן של ברכות הנהנין, וברכות השחר, אשר תקנו חז"ל - הם כדי שנכיר הטובה אשר השם יתברך גומל עמנו. ולכן חובה להתבונן בדבר לפני שמברכים כל ברכה, על איזו טובה מיוחדת היא נתקנה.

חובה להכיר טובה על התורה והמצוות!

עוד צריכים אנו לדעת: עלינו להכיר טובה להקב"ה על הכל כפשוטו, וכמו שכתוב: "כל הנשמה תהלל יה", ואמרו חז"ל: על כל נשימה ונשימה צריכים להודות לה'.

האבסורד הגדול הוא שאנו בטוחים בדעתנו שאנחנו אלו אשר עושים טובה וחסד להקב"ה בכך שאנו שומרים את תורתו ומצוותיו, זו טעות - כי על זה הדבר זקוקים אנו להודות לבורא עולם עד בלי די - על כך שנולדנו יהודים שומרי תורה, ונפלה בחלקנו ההזדמנות לקיים מצוות.

רצו מידות דיליה

כך התבטא פעם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל: כשבאים אנו לבית הכנסת, המחשבה היא שאנחנו עושים "טובה" להקב"ה, אבל דוד המלך ע"ה מלמד אותנו שאין הדבר כן, אלא אדרבה "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך" (תהלים ה, ח), כלומר, רק בזכות החסד שלך אני יכול לבוא אל בית ה'. על כך צריכים אנו להכיר טובה כל יום ויום, שיש בידינו היכולת לבוא להתפלל וללמוד בבית הכנסת, הרי לדאבוננו ישנם אנשים רבים שלא עלה בגורלם לפקוד את בית הכנסת רח"ל.

יש להכיר טובה על היכולת לחזור בתשובה!

כתב רבינו יונה זצ"ל בתחילת ספרו (שערי תשובה - שער ראשון אות א'): "מן הטובות אשר הטיב השם יתברך עם ברואיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשוך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפן. ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו, לרוב טובו וישרו כי הוא ידע יצרם, שנאמר (תהלים כה, ח): "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך". ואם הרבו לפשוע ולמרוד ובגד בוגדים בגדו, לא סגר בעדם דלתי תשובה, שנאמר (ישעיה לא, ח): "שובו לאשר העמיקו סרה", ונאמר (ירמיה ג, כב): "שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם".

עלינו לעשות חשבון נפש, האם הכרנו טובה להקב"ה על שפתח בפנינו דלת לחזור בתשובה על כל החטאים שעשינו? הרי ידוע שבכל עת אשר עוברים על רצונו יתברך, אותו אבר שקיבל חיות מהמצוות, עתה לאחר שנעשה בו עבירה הוא נפגם בקלקול שאי אפשר לתקן, ובעולם האמת - מי שיש לו אבר פגום לוקה בבושה נוראה לנצח נצחים (וכמבואר בהקדמה של הספר משנה ברורה ע"ש). והקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו עלינו ברא המצוה של תשובה, שבאמצעותה אנו יכולים לתקן את כל הפגמים, כמה נפלא החסד הזה! וכמה טובה עלינו להכיר על כך לבורא כל עולמים!

מהנהגות הגדולים בענין הכרת הטוב לה'

בספר חפץ חיים (חיי ופעלו) מסופר: שנה אחת במוצאי שבת קודש קודם הסליחות, מקורבי החפץ חיים זצ"ל שמעוהו בוכה בדמעות שליש בתוך

חדרו ופונה בתוכחה ישירה אל עצמו במילים הבאות: "ישראל מאיר, האם הנך מכיר טובה וחסד להשי"ת על שחננך דעה ובינה כדי לחבר את הספר חפץ חיים? האם הנך מכיר לו טובה על שהעולם לומדים בספר חפץ חיים? על כך שהעולם אף קוראים לך על שם חיבורך החפץ חיים?"

הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל נהג תמיד לתור אחר טובות וחסדים שהקב"ה גומל עמו, ולקיים את חובת הכרת הטוב בברכה בשם ומלכות, כאשר נולדה לו נכדה הוא רצה מאוד לברך על כך, אך חז"ל הרי לא תיקנו ברכה עבור הסבא רק להורים, על כן חיפש הגאון זצ"ל שני יינות אשר האחד משובח מהשני, ובירך על הראשון "בורא פרי הגפן", ואחר כך כשהובא בפניו היין המשובח יותר, בירך עליו ברכת "הטוב והמטיב", והתכוון במחשבתו לתת שבח לה' על לידת נכדתו.

ב. מצות כיבוד אב ואם - שורשה ב"הכרת הטוב"

כתב בספר החינוך (מצוה לג) בשורשי מצות כיבוד אב ואם: "ראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלוקים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המידה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא".

ועיין בשו"ת אגרות משה (יורה דעה ח"ב סי' קל), שהסיק להלכה שאפילו גר שנתגייר שהוא כ"קטן שנולד" חייב לכבד את אביו ואמו הגויים, בכדי שלא יקרא כפוי טובה!

וכמו שמובא בתוספתא במסכת שבועות (פ"ג ה"ה): "שאלו את ר' ראובן, איזהו שנאוי שבעולם? אמר להם זה הכופר בהוריו - וכאילו כופר בעיקר".

רחצ _____ מידות דיליה

ג. הכרת הטוב - לבעל האכסניא

עתה נציין מספר מקורות לחיוב הכרת הטוב כלפי ה"אכסניא", ובראשית הדברים יש להביא על כך יסוד נורא:

כתוב בפרשת כי תצא (דברים כג, ח): "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו". ופירש רש"י זצ"ל: "לא תתעב מצרי - מכל וכל, אף על פי שזרקו זכורכם ליאור. מה טעם? שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק".

ומבאר המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל בדעת חכמה ומוסר (חלק א' מאמר כ"ז): ראה והתבונן באכסניא ש"זכו" לה בני ישראל בשבתם בארץ מצרים. הרי ידוע שהמצרים לא הפסידו כלל וכלל מכך, להיפך, בני ישראל שילמו במיטב כוחם בעדה, בתחילת התקופה כאשר יוסף הצדיק ע"ה בצעדיו הכלכליים הציל את כל האומה המצרית מכיליון מוחלט, ואחר כך בשעת השעבוד בני ישראל מסרו את כל גופם ונפשם עבורם, בעצמם ליבנו לבנים ובנו את הערים פיתום ורעמסס. ועל אף כל זאת לאחר שהמצרים התעשרו מכך, בני ישראל היו כקוץ בעיניהם ולא יכלו לסובלם, עד שנגזרה הגזרה ש"כל הבן הילוד היאורה תשליכהו" - גזרה שבכל משך גלות ישראל העשירה בצרות ופורעניות לא נשמעה כזאת!

ועל אכסניא נוראה כגון זו הזהירה התורה "לא תתעב מצרי" אלא הכר לו טובה, מפני ששימשו אכסניא בשעת הדחק...

ננסה לתת לכך דוגמא מחיי היום יום: שוכר דירה ששילם טבין ותקילין על שהותו בה שנים ארוכות, ויהי היום כאשר רצה לעזוב את הדירה, בעל הבית כלא אותו שם בעל כורחו, ולא עוד אלא שגרם לו צרות ויסורין במשך שנים רבות, האם היינו מעלים על דעתנו כי השוכר אחרי הצקות כה רבות מכיוונו של בעל הדירה, עדיין חייב הוא להכיר לו טובה על כך?

אלא רואים מכאן, אומר המשגיח זצ"ל, על כלל ישראל להיות במדרגה כה רמה ונישאה במידת הכרת הטוב, עד כדי כך שהתורה מצווה - "לא תתעב מצרי", ולמה? כי שימשו אכסניא בשעת הדחק! נורא נוראות!

"הכרת הטוב" - תלויה בטובה שקיבל ולא בכוונת הנותן

יסוד נוסף מונח בחובת "הכרת הטוב" של האורח למארחו:

איתא במסכת ברכות (דף נח.): "הוא היה אומר: אורח טוב מהו אומר - כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח - לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר - מה טורח טרח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי, כל טורח שטרח בעל הבית זה - לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו".

חזינן מדברי הגמרא יסוד גדול בהלכות הכרת הטוב, החובה להכיר טובה אינה תלויה בכוונת הנותן אלא בקבלת המקבל, אף שהדבר נבע מתוך אינטרס של הנותן, מכיון שקיבלת טובה עליך להכיר טובה!

ומדין "הכרת הטוב" של אורח, יובנו דברי הגמרא במסכת סנהדרין (דף טז.): "לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם". אין הכוונה כמובן שכל העולם נועד לשמשו, אלא שכל מה שיש בבריאה - עצים, פרחים, שמים וארץ... הכל בשבילי, ועל הכל אני חייב להכיר טובה להקב"ה, וכמו אורח טוב שעליו לומר "כל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשבילי".

מי שאין לו הכרת הטוב אינו ראוי לבוא בקהל ה' עד עולם!

בוא וראה מה כתיב מאידך אצל עמון ומואב (דברים כג, ז): "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם".

השם יתברך ריחק אותם עד סוף כל הדורות על שלא עשו חסד עמנו, ומבאר שם המשגיח רבי ירוחם זצ"ל, גם זה הוא משום חוסר הכרת הטוב של אותם עמים, כי אברהם אבינו ע"ה הציל את לוט, והם אשר אביהם קיבל טובה מאברהם אבינו ע"ה, היה להם להשיב טובה לישראל, ובכל זאת הם נהגו בחוסר הכרת הטוב. ולכן הקב"ה הרחיק אותם מלבוא בכלל ה' עד עולם!

ש _____ מידות דיליה

הרי לך מהו חומר הענין של הכרת הטוב - האומה המצרית, למרות כל הצער והייסורים שהנחילו לכלל ישראל לא הורחקו לחלוטין מקהל ה', אבל עמון ומואב - אשר רק השחיתו את דרך הכרת הטוב, אינם ראויים לבוא בקהל ה' בשום אופן לדורי דורות!

הכרת הטוב שרחש משה רבינו ע"ה לפרעה

וכדאי להביא בענין זה לימוד נפלא מתורתו של המשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל.

בפרשת בא מסופר שבעת שמשו רבינו ע"ה יצא מפרעה לפני מכת בכורות אמר לו פרעה (שמות י, כח): "ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות", ולאחר מכן נאמר (שמות יא, ח): "ויצא מעם פרעה בחרי אף".

וצריכים להבין, מדוע כעס משה רבינו ע"ה, וכי סבור היה שפרעה יאמר לו יישר כח?

אלא הביאור הוא - היה אומר הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל, הלוא כבר ידענו ממידת ההכרת הטוב שהיתה לו למשה רבינו ע"ה שאפילו לדומם היה מכיר טובה ולכן לא רצה להכות את המים וכן במכת כינים נמנע מלהכות את העפר מפני שסייעו בהצלתו ומסר את המצוה לאחיו - אהרן הכהן.

יחסו של משה רבינו ע"ה כלפי פרעה היה מחולק לשנים, מצד אחד בודאי שידע גודל רשעותו, אולם מאידך חש כלפיו וכלפי ביתו רגשי הכרת הטוב גדולים, שכן שם גדל בניגוד לגזרתו של פרעה ושהותו שם הצילה אותו. אפשר להעריך שבמשך כל ימי המכות היתה למשה רבינו ע"ה תקוה בסתר לבו שהמכות יביאו תועלת להכרתו של פרעה בהשם ולריבוי אמונתו בו, וממכה למכה הוא ציפה לראות איזה שינוי אצלו לטובה, אמנם הסוף היה "ויחזק ד' את לב פרעה" והוא לא נכנע.

תקוה אחת נשארה למשה רבינו ע"ה, אולי עכשיו במכה האחרונה כשהקב"ה שולח לפרעה איום על מיתת הבכורות, כאשר פרעה עצמו נמצא

בסכנה אישית לחייו בהיותו בכור, אולי עכשיו יתרכך לבבו קצת וישתכנע להכנע, אמנם מעשה שטן הצליח ופרעה עצמו סגר לו את הדלת, באופן שאין עוד תקוה למשה רבינו ע"ה לשכנע אותו, שכן אין לו יותר אפשרות להפגש עמו ולדבר על לבו, לכן חרה אפו מרוב צערו על כך!

מהנהגות גדולי ישראל ב"הכרת הטוב" למארחיהם

מסופר על המשגיח רבי ירוחם זצ"ל: פעם שהה כמה ימים בעיירת מרפא לצרכי בריאות, הוא התאכסן שם בבית אחד מבחורי ישיבת מיר שהיה "חסידי אלכסנדר". כאשר הגיעה השבת חשבו כולם שהמשגיח זצ"ל לא יתפלל בצוותא עם מארחיו אשר התפללו בנוסח חסידי אלא בנוסח אשכנז כמנהגו, אמנם רבינו המשגיח זצ"ל עמד על כך להתפלל בבית הכנסת של החסידים, כי זה מכבודו של בעל האכסניא.

על הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל בעל המכתב מאליהו מסופר (מחנך לדורות ח"ב עמ' שלב): פעם צעד ברחוב, לפתע נעצר בסמוך לחנות של בגדי ילדים, הוא בחן את הבגדים דרך חלון הראווה ורשם לעצמו את מחיריהם, כאשר מקורביו שאלו אותו לפשר הדבר, הוא ענה: אברך בכולל הזמין אותי לסעוד בביתו ארוחת ערב, והיות ואני מתכוון להיענות להזמנה, ויחול עלי חובת הכרת הטוב גם לזוגתו של המארח, אגמול לה בכך שאקדיש לה תשומת לב ואשוחח עמה על מחירי הבגדים!

עוד מובא שם: הוא נהג בעצמו להוריד את כלי האוכל מן השולחן בסיומה של הסעודה, באומרו: "זהו תפקידם של הגברים כהכרת הטוב לנשים אשר טרחו בהכנת הסעודה".

רבינו הגרי"ז זצ"ל - מפורסמת היתה הקפדתו להביע את הערכתו לאלו שזכו לארחו באכסנייתם.

אירע פעם שבעל האכסניא הקבוע שלו בשויץ הזדמן לארץ, ושלח להודיע על כך להגרי"ז זצ"ל, מיד שלח הרב זצ"ל לשאול אותו אם דעתו לעלות לירושלים, הוא ענה שביום פלוני בשעה שלוש אחר הצהרים הוא יגיע לירושלים היישר אל מעונו של הגרי"ז זצ"ל. בסופו של דבר כאשר

שב מידות דיליה

הגיע היה זה בשעה מאוחרת מהצפוי, לתדהמתו הוא מצא את הרב מבריסק זצ"ל עומד מחוץ לביתו ומצפה לבואו, למרות שמדובר היה באיחור של כמה שעות. הגרי"ז זצ"ל הדגיש בפניו כי הוא מכבדו בכדי להכיר לו טובה על האירוח.

כאשר היה הרב מבריסק זצ"ל בשויץ ונקרא לעלות לתורה, נהג לתרום תרומה נכבדה מאוד לישיבה שבראשה עמד מארחו, הוא הסביר - אם ארצה לשלם למארחי על כל הוצאותיו הוא יתבייש ולא יסכים לקבל ממני פרוטה, לפחות אתרום תרומה הגונה לישיבה על מנת להקל עליו במעט את עול הישיבה הרובץ על כתפיו.

מדוע חייך הגרי"ז זצ"ל למצלמה?...

ידועה התמונה של הגרי"ז זצ"ל מחייך נגד המצלמה, היא צולמה בשויץ, הסיפור שעומד מאחורי התמונה - בעלת הבית המארכת ביקשה את רשותו לצלמו, ואפילו שנהג בדרך כלל להקפיד מאוד שלא יצלמו אותו, הכרת הטוב שאני, ולא רק שנתן את הסכמתו הוא אף חייך לצורך הצילום, והדבר הוא נפלא!

עוד כדאי להביא מה שסיפר הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל לתלמידיו, שרבינו הגר"א זצ"ל הלך פעם בגלות, ובדרכו חלה ונפל למשכב, ומשפחה אחת טיפלו בו היטב וסעדו אותו עד שחזר לאיתנו. בירך אותם הגר"א זצ"ל שיהיו עשירים, ואכן - התעשרו.

שאלו התלמידים את הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל, היתכן?! הרי הגר"א זצ"ל כידוע קיבל על עצמו שלא לברך כדי שלא להטריח כלפי מעלה...

ענה להם רבי אהרן זצ"ל: "הכרת הטוב שאני".

ד. הכרת הטוב - לאשתו

איתא במסכת יבמות (דף סג): "רבי חייא הוה קא מצערא ליה דביתהו, כי הוה משכח מידי, צייר ליה בסודריה ומייתי ניהלה. אמר ליה רב: והא

קא מצערא ליה למר! אמר ליה: דיינו שמגדלות בנינו, ומצילות אותנו מן החטא".

המאירי זצ"ל שם מפרש "צייר לה בסודריה" - שהיה נותן לה בסודר עטוף יפה, דרך חיבה.

למדנו מכאן - אפילו שאשה חייבת מן הדין בכבוד בעלה, והיא אינה מקיימת את חובתה אלא מצערת אותו, בכל זאת יש לכבדה כמעשה דרבי חייא, שהכיר טובה לאשתו על כך שהיא מגדלת את בניו ומצילתו מן החטא, ועל כן שלח לה מתנה עטופה באריזה נאה...

אם הדברים אמורים באשה שמצערת את בעלה, בנשים שאינן מצערות אלא עוזרות לנו - מה נדבר ומה נאמר - כמה הכרת הטוב חייבים אנו להן, הן נותנות את כל כולן בניהול הבית בסדר וניקיון, הן מבשלות ומגהצות, והן דואגות שהכל יתנהל על מי מנוחות, העיקר בכדי להקל את העול מעל כתפינו, וכך יתאפשר לנו ללמוד את התורה הקדושה בלי שום טרדה.

וכבר היה אומר הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל שהן אמת כי מחובתה להכין לבעל את ארוחתו. אבל בימינו, שיש מקררים ומקפיאים, ותנורי גז וחשמל לחימום, מדוע עליה לבשל בכל יום מעדנים אחרים ולגוון את האוכל? תצא בהידור ידי חובתה אם תבשל סיר מרק עבור כל החודש, תקפיא במנות קצובות, ובכל יום תפשיר מנה ותחמם... ומשאינה עושה כן, ומגוונת, וטורחת, ובלבד שבעלה יהיה מרוצה ושבע רצון, האם אין אנו חייבים להכיר לה טובה מיוחדת על כך?...

הכרת הטוב זו מיוסדת גם על הגמרא במסכת יבמות (דף סב:): "א"ר חנילאי: כל אדם שאין לו אשה - שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה. במערבא אמרי: בלא תורה, בלא חומה".

למדנו אפוא כי חייבים אנו להכיר טובה לנשותינו עד בלי סוף!

אשת בן תורה - מסירות נפש כפשוטו!

ולא רק זה, אלא יש כאן עוד נקודה שצריכים לתת עין אליה.

דש _____ מידות דיליה

מצינו בגמרא במסכת ברכות (דף יז.): אמר ליה רב לרבי חייא, נשים במאי זכין, באקרוי בנייהו לבי כנישתא ובאתנווי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. כלומר, שהזכות שמחמתה הנשים זוכות לעולם הבא היא על ששולחים את בניהן ובעליהן ללמוד תורה וממתינות לבעליהן עד שיחזרו מהשיבה.

ראש ישיבת מיר הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל ביאר גמרא תמוהה זו על פי המבואר בגמרא במסכת קידושין (דף ז.) כי נוח לאשה לשאת כל אדם אף אם הוא מוכה שחין, כל זאת בכדי לא לשבת בודדה. ומבואר, כי הקושי של אשה לישיב בדד הוא נורא ואיום. נמצא לפי זה, שאשה המצפה לבעלה שיחזור מבית המדרש, אינה ממתנה לבעלה שישוב לביתו בכדי לסייע בידה בצורכי הבית ובחינוך הילדים בלבד, שכן על בעיות אלו היא היתה יכולה להתגבר לבד, אלא הציפייה לבעלה היא בכלל חיי הנפש כפשוטו, עבורה לשבת בדד - גרוע יותר מלשבת עם אדם מוכה שחין!

עד כדי כך היא מסירות הנפש של אשה השולחת את בעלה ללמוד תורה!

כמה עלינו להכיר טובה על כך, על ההקרבה העצומה בכל יום ויום של האשה השולחת את בעלה ל"כולל", או ללמוד "סדר שלישי", ויושבת ומצפה לשובו בכל עת. כמה גדולה חובת הכרת הטוב המוטלת עלינו, היא מעמידה את הבית, היא מוסרת את הנפש, והיא זו שיושבת בודדה רק על מנת שאנחנו נשב ונלמד. היש לנו חיוב הכרת הטוב גדולה מזו?!

וכתב בספר עלי שור (ח"ב עמ' רעט): "בין בני זוג תמיד ישנם ליקויים מחמת מידות רעות והרגלים רעים, אך כל עוד שמכירים גם הטוב שמקבלים אחד מהשני, אז יוכלו לגור בכפיפה אחת, כי הא דאמרו: "דיינו שמגדלות את בנינו".

יש להביע את הכרת הטוב בפה ובמעשה

וכתב שם עוד (עמ' רפב): כל השלום בית תלוי בהכרת הטוב, כי ככל שעובר הזמן רגיל כל אחד לחשוב שבו זוגו מחויב לתת לו או לעשות לו

הכרת הטוב שיה

דבר כזה או אחר, ולא כן הוא, ולכך צריך להכיר טובה האחד לשני, ולהביע את זה בפה ובמעשה.

עוד היה אומר המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל: צריך לדבר דברי תורה המושכים את הלב בשולחן השבת משום חובת הכרת הטוב, ועל כן יש להקפיד לבחור דברים שגם האשה תוכל להבינם וליהנות מהם, ולא לעסוק במערכות ופלפולים שאין לה יד ורגל בהם.

ומסופר על הגאון רבי הירש פלאי זצ"ל שהקפיד להכיר טובה לאשתו, גם כאשר היו מתארחים אצלם בחורים מהישיבה בסעודת השבת, דאג להגיד לה - "הכול מאוד טעים", וכן אמר לבחורים שאכלו אצלו: "כדאי לאכול ממאכל זה, הוא מאוד טעים". במילים אלו העניק לה הרגשה טובה על האוכל שעמלה והכינה.

ה. הכרת הטוב - לרבו

כתב הרמב"ם זצ"ל (הלכות תלמוד תורה פ"ה ה"א): "כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו, כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו יותר מאביו, שאביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא, ראה אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת לשל אביו"...

הרי לך כי החיוב של כבוד אביו מבוסס על הכרת הטוב על כך שהביאו לחיי עולם הזה, ואם כן ק"ו החיוב של כבוד רבו נובע גם מפני הכרת הטוב שמביאו לחיי העולם הבא. ועוד צריך להכיר לו טובה - על כך שכל הזמן הוא מתיר ופושט לו את כל שאלותיו וספקותיו, והרי כמה יש לרחם על אותם אלו שאין להם רב ומלאים ספיקות כרימון, וכבר ידוע מאמר החכם "אין שמחה כהתרת הספיקות"!

ו. הכרת הטוב - כלפי רבותינו המפרשים זצ"ל

איתא במשנה (מסכת אבות פ"ו מ"ג): "הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד אפילו אות אחת - צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד מלך ישראל, שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד,

שזו מידות דיליה

וקראו רבו אלופו ומיודעו, שנאמר (תהלים נה, יד): "ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי". והלא דברים קל וחומר: ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד - קראו רבו אלופו ומיודעו, הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד אפילו אות אחת - על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד. ואין כבוד אלא תורה, שנאמר (משלי ד, ב): "כבוד חכמים ינחלו", "ותמימים ינחלו טוב" (משלי כה, י), ואין טוב אלא תורה, שנאמר (משלי ד, ב): "כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזבו".

על כל יהודי להתבונן - כמה הכרת הטוב הוא מחויב באופן אישי למפרש הגדול רש"י הקדוש, הרי כה חסר ויתום היה לימוד התנ"ך והגמרא בלעדיו, וכן עליו להכיר טובה למרן הבית יוסף זצ"ל וכל הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, וישים אל לבו את עמלם ויגיעתם שכל הלכה היוצאת מתחת ידם תהא ברורה, וכמה טרחה ויגיעה חסכו הם ממנו כאשר האירו את עיניו, רק בכדי שיוכל ללמוד בהשקט ובשלווה.

אשר על כן הגאון רבי אביגדור מילר זצ"ל כותב: עלינו להקפיד גם לבטא בפה את הכרת הטוב אל המאורות הגדולים בכדי שנחזק בנפשנו מידה זו, ולכן יש לומר רש"י הקדוש או זצ"ל, וכן על זה הדרך להזכיר את שאר רבותינו הראשונים זצ"ל, או כל מחבר אחר שממיו אנו שותים.

זכורני וועד של המשגיח הגר"ש וולבה זצ"ל בבית המוסר, הוא עסק בענין של כח הנתינה והנטילה, מתוך הספר מכתב מאלהו. כאשר סיים את דבריו, הפטיר: חייבים אנו להכיר טובה להגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל על המאמר הנפלא הזה שפתח לנו את שערי ההבנה בענין!

ז. הכרת הטוב - אפילו לגוי!

עתה נביא ממקורות רבים בחז"ל ובמשנתם של רבותינו ז"ל, כי קיימת חובת הכרת הטוב גם כלפי גוים:

א. הרד"ק זצ"ל (תהלים פרק טו) כותב: "אבל בודאי אם עושה הגוי חסד וטובה עם ישראל, חייב לעשות ישראל גם כן עמו חסד ולהיטיב לו".

ב. בספר השל"ה הקדוש (ספר בראשית, דרך חיים תוכחות מוסר פרשת ויגש) כתב: "רק אדמת הכהנים לא קנה וגו' (שם מז, כב). צריך אדם שלא להיות כפוי טובה, וישלם טובה תחת טובה אפילו לגוי. הכומרים של מצרים עשו טובה ליוסף כשהיה דינו בפניהם בענין מעשה דאשת פוטיפרע, כאשר הבחינו שהאמת אתו הצילו אותו ממות, כדאיתא בדברי רז"ל וכו' (תרגום יונתן שם לט, כ), על כן עתה גם כן הטיב עמהם. הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם".

ג. היעב"ץ זצ"ל (בסידורו עמודי שמים) כתב: "אם קבלת טובה מאדם, ואפילו גוי שהטיב לך, זכור לו ושמור לו טובה".

ד. בספר המידות (תפילה אות ס"ב) איתא: "אסור לאדם שיהיה כפוי טובה, בין לישראל בין לגוי".

יש בענין מדרש נורא מאוד למתבונן (שמות רבה פרשה ד ב): "לפי שאהב יתרו למשה והיה לו ריע, לכך נעשו בניו אחים לישראל בעת צרתן, והרגה יעל לסיסרא. ובשעה שאמר לו הקב"ה: "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה", אמר לו: רבון העולם איני יכול, מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן ומי שהוא פותח פתחו לחבירו נפשו חייב לו... לכך אמר משה לפני הקב"ה: קבלני יתרו ונהג בי כבוד איני הולך אלא ברשותו, לכך כתיב "וילך משה וישב אל יתרו חותנו".

ומוסר השכל נפלא עד למאוד - הרי בני ישראל סבלו סבל בל יתואר, ואף היה צווי מפורש של הקב"ה אל משה רבינו ע"ה שילך ויציל את עם ישראל, ויתרו לא היה תחת כנפי השכינה באותה שעה, עם כל זאת חיוב הכרת הטוב גבר על כל השיקולים! ומשה רבינו ע"ה לא הסכים ללכת ללא הסכמתו!

מדוע נחלק נהר גינאי עבור הגוי?

הגאון רבי דוד כהן שליט"א אמר בשם המשגיח הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל עוד הערה נפלאה:

שיח _____ מידות דיליה

הגמרא במסכת חולין (דף ז.) מספרת: "רבי פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבויין, פגע ביה בגינאי נהרא, אמר ליה: גינאי, חלוק לי מימך ואעבור בך, אמר ליה: אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני, אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה, אני ודאי עושה, אמר ליה: אם אי אתה חולק, גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם, חלק ליה. הוה ההוא גברא דהוה דארי חיטי לפיסחא, אמר ליה: חלוק ליה נמי להאי דבמצוה עסיק, חלק ליה. הוה ההוא טייעא דלווה בהדייהו, אמר ליה: חלוק ליה נמי להאי, דלא לימא: כך עושים לבני לוי? חלק ליה".

הנה לפנינו: אפילו עבור גוי ערל ביקש רבי פנחס בן יאיר לשדד את מערכות הטבע ולחלק את הנהר. וביאר בזה הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל - הסיבה שהוא עשה זאת מפני שהוא חב לו הכרת הטוב, שהרי היה בן לווייתו, ואף שרבי פנחס בן יאיר מלומד היה בניסים ולא חשש שיזיקו לו סכנות הדרך, ועוד - מן הסתם לא די שלא סייע אלא הוא גם הפריע לו בנוכחותו, אך מפאת הכרת הטוב, ציווה לנהר שייחלק את מימיו גם עבור הגוי.

וגם הנהר לא השיב לו מאומה, אלא הסכים להתפצל פעם נוספת רק בגלל הגוי, זהו מתוקפו של חיוב הכרת הטוב המחייב אפילו את מערכות הטבע.

החפץ חיים זצ"ל התפלל עבור גוי - משום הכרת הטוב

במאמרים של רבינו החפץ חיים זצ"ל (ספר מאור עיני ישראל עמוד 453) מסופר: יהודי אחד ממקורביו של הרבי מבעלז זצ"ל סיפר, כי בצעירותו היה עצור במחנה עבודה עם יהודים רבים. את המחנה ניהלו שניים, האחד - יהודי והאחר גוי. למרבה הפלא היהודי היה שונא דת והתאכזר מאוד אל אחיו. לעומתו הגוי היה רחמן ליהודים ונתן להם לשמור על השבת...

מידי פעם יושבי המחנה היו יוצאים לכמה ימים על מנת לצבור כח בכדי שיוכלו להמשיך בעבודתם. כאשר מיודענו ביקש את רשותו של מנהל מחנה העבודה הגוי לצאת את המחנה, שאלו "להיכן אתה מתכוונן ללכת?"

ענהו: הולך אני לראדין, בשומעו זאת - ביקשו הגוי: אנא גש לה"קלאפץ קאיים" שלכם, שמועה הגיעה לאוזניי שניסים רבים מתרחשים בעקבות ברכותיו, ובקש ממנו ברכה גם עבורי שאזכה לפרי בטן.

כאשר אותו יהודי הגיע למעונו של הח"ח זצ"ל וסיפר לו את כל קורותיו, בין השאר גם על כך שאותו גוי מאפשר להם לשמור שבת... נענה החפץ חיים זצ"ל ואמר: חייבים להכיר לו טובה, ועל כן אתפלל עליו שיזכה לילדים. וכן היה - בתום השנה נולד לו ילד, בזכותה של הכרת הטוב.

מדוע שוחח הגרא"מ שך זצ"ל עם הרופא הפולני?

העולם מספר: בימי מגוריו בעיירה קלעצק של מרן הרב שך זצ"ל, היה זה תקופה אחרי החתונה, הרבנית ע"ה ניסתה לחשוב על דרכי הפרנסה. בעיירה התגורר רופא גוי פולני שהסכים שתעבוד במרפאתו תמורת תשלום מכיון שהיו באמתחתה אי אלו ידיעות בעניני רפואה.

כעבור עשרות שנים הרופא הפולני הגיע לביקור של כמה ימים לארץ ישראל, הוא שמע את שמעו של מרן הרב שך זצ"ל ורצה ללכת לבקרו, אז הרב שך זצ"ל קיבל את פניו בשמחה ובסבר פנים יפות, ובשפה הפולנית הודה לו מקרב לב, באומרו - חייב אני הכרת הטוב אליו, ואף הזמינו להתאכסן בביתו עד אשר ימצא לעצמו סידור מתאים.

נורא!

ה. הכרת הטוב לבעלי חיים

עיין בספר שפתי חיים (מועדים ח"ב עמ' רעו) שביאר את שורש מצות פדיון בכור פטר חמור - שהיא מכח החיוב של הכרת הטוב, וז"ל:

הביאור הוא על פי דברי חז"ל במסכת בכורות (דף ה:): "אמר ר' חנינא, שאלתי את ר' אליעזר בבית מותבא רבא: מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים? א"ל: גזירת הכתוב היא, ועוד, שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים".

שי _____ מידות דיליה

נמצא, שבטעם המצוה מונח היסוד של הכרת הטוב, ומשום הטובה שעשו החמורים עם ישראל בצאתם ממצרים, נעשה החמור לחפץ של מצוה עד עולם במצות פדיון פטר חמור.

ומציווי זה למדים אנו כמה וכמה פרטים בגדר מידת הכרת הטוב:

הכרת הטוב אין עניינה דווקא כלפי אדם שהתכוון לעשות טובה, אלא אף כלפי בהמה שאין לה מחשבה וכוונה, והוא הדין כלפי אדם שעשה טובה שלא במתכוון. גם אין עניינה דווקא כלפי מי שבא מרצונו ועשה טובה, אלא אף כלפי מי שהוכרח לעשות טובה ועשאה.

ובעיקר - לימדה כאן תורה שחיוב הכרת הטוב אינו רק כלפי עושה הטובה עצמו אלא אף לכל בני מינו ותולדותיו אחריו. ועוד, שאין לחיוב זה שיעור של זמן, אלא הוא נצחי לדורי דורות לבאים אחריו - כדכתיב בקרא (שמות יג, יג): "וכל פטר חמור תפדה"...

הכרת הטוב - גם למי שלא עשה דבר רע

הכרת הטוב - היא גם למי שכל טובתו שלא קלקל, וכמו שמצינו אצל הכלב, וכך נאמר (שמות כב, ל): "ואנשי קודש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו". וכתב שם רש"י זצ"ל: "אם כן מה תלמוד לומר לכלב, למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנאמר (שמות יא, ז): "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", אמר הקב"ה תנו לו שכרו". ולכאורה יש לשאול על מה מקבל הכלב שכר, הרי הוא לא סייע במאומה בעת יציאת מצרים?

למדים כאן שהכרת הטוב אינה דווקא למי שסייע בפועל, אלא אפילו למי שמסוגל להפריע ואינו מפריע, ככלב זה שלא נבח על ישראל, ולא מנע מהם יציאה בנחת ובכבוד, וגם לו היה חלק בקידוש ה' ביציאת מצרים, על כן מגיע לו בשכרו לאכול את הטריפות של ישראל.

אמנם ברור שאין שכר זה כזה, וכפי שמורגל בפי העולם בשמו של הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל: מדוע החמור זכה לקדושת בכורה, ואילו הכלב זורקים לו בשר טריפה?

אין זה אלא מפני שהחמור נשא עמם בעול באופן חיובי, לעומתו הכלב רק לא נבח...

בלעם נתבע על חוסר הכרת הטוב לאתונו

מצינו בפרשת בלק (במדבר כב, לב) אצל בלעם הרשע: "ויאמר אליו מלאך ה' על מה הכית את אתונך זה שלוש רגלים, הנה אנוכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי". וביאר בספר חסידים (סימן תרסח): התביעה כנגדו של בלעם היתה מפני שהיה כפוי טובה אל אתונו.

ולמדנו מכאן דבר גדול: הרי בלעם הרשע עמד להשמיד את עם ישראל. והקב"ה אכן שינה את הטבע בכדי שלא יפיק את זממו, אבל על מה הוא נתבע למעשה? על כך שאין לו הכרת הטוב כלפי האתון!

וראיתי בספר אחד שמביא בשם הירושלמי בתרומות (פ"ב ה"א): מעשה באדם שהזמין חכם אחד לסעודה, והושיב את הכלב שלו על יד השולחן בסמוך לחכם, שאלו החכם, מדוע הינך מבזה אותי? השיב האיש: חייב אני טובה לכלב על כך שהציל את אשתי מהלסטים.

מקור נוסף: יש הנותנים טעם למנהג הנפוץ - לתת את שיירי האוכל לציפורים בשבת של פרשת בשלח, מפני שהם עשו טובה לעם ישראל, הדבר היה בדור המדבר כאשר ה"ערב רב" הניחו בליל שבת מן בחוץ, בכדי לשים ללעג וקלס את משה רבינו ע"ה שאמר שהמן אינו יורד בשבת, ובאו ציפורים בלילה ולקחו את המן, על כן בכדי להכיר להם טובה על מה שעשו - נותנים להם את שיירי האוכל...

מדוע השקה הגר"א לופיאן זצ"ל את החתול?

ידועה התמונה של הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל בה הוא מצולם מתכופף ממרום גילו אל חתול בכדי להשקותו חלב. המחשבה הנפוצה היא שהוא עשה זאת מפני צער בעלי חיים הנלמד מן הפסוק "ורחמיו על כל מעשיו".

אבל בספר במחיצתם (ח"א) מביא בשם נכדו הגר"ח עוזר גורביץ שליט"א, שהחתול הובא בכדי לסלק את מכת העכברים בישיבה, ומשנודע זאת

שיב _____ מידות דיליה

להגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל טרח והשקוה בחלב באומרו אני חייב לו מדין הכרת הטוב, והוסיף ואמר: "אפילו שהחתול עושה זאת מטבעו והוא נהנה לאכול את העכברים, בכל זאת אין זה פוטר את הנהנה מהחיוב להכיר טובה".

ט. הכרת הטוב לצמחים

על הגאון רבי ישראל גוסטמן זצ"ל שהיה חבר בבית דין של הגאון רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי זצ"ל מסופר: דרכו היתה להשקות את גינתו בכבודו ובעצמו, כאשר נשאל מה טעמו, אמר: יש לי הכרת הטוב לצמחים. וסיפר שפעם לקחו הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל לטיול ביער, והצביע על כל מיני צמחים ועצים, ואמר לו את זה אפשר לאכול, וזה מורעל וכו', רבי ישראל גוסטמן זצ"ל לא הבין את כוונת הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל בזה, עד שכעבור זמן בתקופת השואה, הוא הסתובב ביערות ללא שהכניס דבר מאכל לפיו, עד שנזכר בהוראותיו של הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל איזה עשב אכיל, וכך ניצלו חייו. ועל כן אמר - חייב אני הכרת הטוב לצמחים שהצילו את חיי.

י. הכרת הטוב לדומם

בפרשת וארא כתיב (שמות ז, יט): "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן קח מטף ונטה ידך על מימי מצרים על נהרותם על יאוריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים". רש"י זצ"ל מפרש על אתר: "לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן".

והדבר צריך עיון, הלוא המים הדוממים אינם מרגישים מאומה, אלא רק סובלים בדומייה את השימוש שנעשה בהם על ידי האדם, ועל כן נקרא שמם דומם, ומה שייך בזה הכרת הטוב?

ובהכרח צריכים לומר - גם זאת חייבה התורה כי בכל מקרה נכיר טובה למי שגומל אותה לנו - לא משנה אם מדובר במדבר חי צומח או דומם, בכדי לקבוע בנפשנו מידה מצויינת זו. (ויסוד הדברים - עיין בספר ברכת אברהם מאמרים (חלק מידות והשקפות) שהעמיד מאמר נפלא בזה, ושם תמצאנו).

אל תזרוק אבן לבור ששתית ממנו!

במסכת בבא קמא (דף צב:) הגמרא אומרת: "אמר ליה רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי: בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא? אמר ליה דכתיב: (דברים כג, ח) "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא ולא תתעב מצרי כי גר היית בארצו".

ופירש רש"י זצ"ל: "דשתית מיניה - ששתית מינה, לא תשדי ביה קלא - כלומר דבר הנצרך לך פעם אחת שוב לא תבזהו".

ועיין בשיטה מקובצת מסכת בבא קמא (דף צב:) שכתב:

"וכתב הרב המאירי ז"ל וז"ל: אף על פי שראוי ליזהר שלא לבזות שום אדם בעולם, מכל מקום ראוי להזהר בזה תכלית האזהרה במה שנתכבד בו ונשתמש בו - שלא יהרהר לבזותו כלל. וכל העושה כן יורה על פחיתות מידה וסגנון טבע פחות ונמאס, ודרך צחות אמרו: בירא דשתית מיניה".

והוסיף שם בשיטה מקובצת בשם תלמיד אחד מתלמידי ה"ר יוסף הלוי ז"ל אבן מיגש זצ"ל, וז"ל: "הבור ששתית ממנו לא תשליך בו אבן או דבר אחר - כלומר: לא תזלזל בו ולא תגמול אותו רע אחר שנתהנית ממנו. וזה על דרך משל לשאר הדברים, שמי שבא לאדם ממנו איזו תועלת או נהנה ממנו אין ראוי לו לעשות שום מעשה שיבא לו נזק ממנו. וכבר הביאו שם בגמרא על ענין זה משלים ופסוקים מענין מכות מצרים, וגילו הסיבה שנעשו קצתם על ידי אהרן ע"ה.

וסיפר רבינו זצ"ל על רבו הרי"ף זצ"ל שאירע לו ענין זה עם איש אחד, ולא רצה לדון אותו כלל כדי שלא ידון אותו במה שיבא לו היזק ממנו, ונמנע זה מניעה גמורה. וזה שהוא זצ"ל חלה ונכנס אצל אדם אחר במרחץ שהיה לו בביתו, ונתהנה מהמרחץ הנזכר. אחר כך זימן אותו שישב אצלו עד שיבריא וכיבד אותו הרבה ועשה עמו טובה והבריא. ובהמשך הזמן על האיש ההוא - מטה ידו וירד מנכסיו ונשבר בערבונות וזולתם ונתחייב לתת ממון לבעלי חובות, וירד עד שהוצרך למכור המרחץ הנזכר ולשום אותו לבעלי חובותיו.

שיד _____ מידות דיליה

ואמר רבינו יצחק ז"ל לא אדון ולא אורה במרחץ הזה לא במכר ולא בשומא ולא בשום דבר המתיוחד בו לפי שנתהניתי ממנו. ואם היה זה בדומם שאין לו הרגשה כל שכן וק"ו בני אדם המרגישים בהיזק ובתועלת שיהיה זה שנוי לעשותו והעושהו יוצא משורת המוסר ודרך ארץ".

ובמסכת ברכות (דף סב:) איתא על הפסוק בשמואל (א' כד, ה): "ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט" - אמר רבי יוסי ברבי חנינא: כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם, שנאמר (מלכים א' א, א) "והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו".

וזה נובע מאותו היסוד - אין לבזות את מי שנהנה ממנו, אפילו את הדומם.

ובספר מחשבת מוסר (ח"א עמ' תקס) שואל מרן הגרא"מ שך זצ"ל, לכאורה כל הענין הזה אינו מובן, הרי הדבר נראה כ"אביזרייהו דעבודה זרה", כי איך שייך לומר על דומם שעשה לו משהו וצריך לא לבזותו, הרי אין עוד מלבדו? אלא בהכרח צריכים לומר שכך רצון התורה שנכיר טובה למי שהטיב איתנו - ואפילו לדומם.

אני חב הכרת הטוב לספסל...

וכן מסופר על הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל: בתום תפילת שחרית אחת הוא שוחח עם מאן דהוא תוך שהוא מקפל את טליתו בעזרת הספסל. הבחור שם לב כי הספסל מלוכלך והלך להביא מגבת בכדי לנקותו. אמר לו הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל: "תן לי להביא את המגבת, כי אני הוא זה שחייב הכרת הטוב לספסל שבו נעזרתי".

בדומה לכך מספרים על הגאון רבי מרדכי שוואב זצ"ל: כאשר בלה לו בגד ויצא מכלל שימוש, לא זרק אותו מיד, אלא נהג לשומרו בתוך שקית זמן מה בתוך ארון הבגדים, רק אחר כך היה שם אותו דרך כבוד בתוך האשפה, בכדי להראות את מידת הכרת הטוב לבגד.

כיוצא בזה - הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל בצעירותו, היה עני מרוד, לרגליו היו זוג נעליים קרועות. בעל הבית שאירח אותו "ימים", הפציר בו

שיקח ממנו נעליים חדשות עד שהגאון הצעיר זצ"ל הסכים. לאחר שנים רבות כאשר התפרסם לגאון ופוסק הדור, עבר באותה העיירה, כולם ללא יוצא מן הכלל יצאו לקבל את פניו, למותר לציין שהיה זה כמעט בלתי אפשרי לשוחח עם הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל פנים אל פנים, אך ברגע ששמע שאותו בעל הבית נמצא בקרבת מקום, מיד ביקש שיכניסו אותו למעונו, וכה אמר: "תדעו לכם - כל מה שהשגתי הוא בזכות אותם נעלים שקיבלתי ממנו".

חיוב הכרת הטוב - על הפרטים הגדולים והקטנים כאחד

בספר ברכת אברהם הביא בשם הגאון רבי יהודה לייב חסמן זצ"ל הערה נפלאה: בפרשת ויצא (בראשית ל, כג) כתיב: "ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלוקים את חרפתי". ופרש"י זצ"ל: "ומדרש אגדה: כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סירחונה, משיש לה בן תולה בו - מי שבר כלי זה? בנך, מי אכל תאנים אלו? בנך".

ויש לתמוה בדברי המדרש תמיהה גדולה. וכי רחל אמנו ע"ה אשר כה ייחלה שתזכה לבנים, היה זה רק בכדי שיהיה לה במי לתלות סירחונה!?

הגרי"ל חסמן זצ"ל יישב את הדברים בדרך משל: אדם טובע בים ובא חבירו וקפץ למים והציל אותו וגם כובעו ניצל, דרכו של הניצול להודות לו על עצם הצלת חייו ולא על כובעו. על זה הדרך - אנו מורגלים להודות רק על הדברים הגדולים ואיננו מזכירים את החסדים ה"פעוטים", אבל רחל אמנו ע"ה לא נהגה כן, אלא מלבד ההודאה לה' על לידת בנה, היא הודתה גם על הפרטים השוליים - על כך שלא יתלו בה את הסירחון מעתה ואילך, וזה הביאור בדברי רש"י זצ"ל.

ועל דרך זה כתב לבאר בספר ברכת אברהם, מדוע בברכות השחר אנו מזכירים בפירוט רב - "שלא עשני עבד", "שלא עשני גוי" וכו', הלוא היה אפשר לומר ברכה כוללת - "שעשני יהודי". אלא זו דרכה של הכרת הטוב - להרגיש להזכיר ולפרט את כל הטובות ללא יוצא מן הכלל!

וכך מסופר על ראש ישיבת פוניבז' הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל שפעם התקשר לשיבה וביקש להודיע שאינו חש בטוב ולכך לא יתקיים

שיטז _____ מידות דיליה

שיעור, בד בבד הוא התעקש לדעת מיהו הבחור אשר דרכו העביר את ההודעה, משום שרצה לדעת למי הוא צריך להכיר טובה...

חיוב הכרת הטוב - גם כשהטובה לא נעשתה באופן ישיר!

עוד יסוד נפלא מצינו בחיוב הכרת הטוב והוא שיש להכיר טובה גם כאשר הטובה באה אליו בלי כוונת המטיב, ויתירה מזו - אף אם כוונתו היתה לרעה!

דהנה מצינו בבנות יתרו אשר יצאו לשאוב מים להשקות צאן אביהן ובאו הרועים וגירשום, ומשה רבינו ע"ה הציל אותן. והנה כאשר חזרו אל אביהן, אמרו לו (שמות ב, יט): "איש מצרי הצילנו מיד הרועים".

ואיתא במדרש תנחומא (שמות יא): "וכי בדמות איש מצרי היה משה, אלא לולי איש מצרי שהרג משה לא היה נכנס למדין. משל לאחד שנשכו ערוד והיה רץ לתת רגליו לתוך המים ונכנס בנהר וראה תינוק אחד שהיה שוקע במים ושלח ידו והעלה אותו. אמר ליה התינוק: לולי את הייתי מת! אמר לו לא אני הצלתיך אלא אותו הערוד שנשכני וברחתי ממנו, הוא הצילך! כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים, אמר להן משה, אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם, ולכך אמרו לאביהן "איש מצרי", כלומר מי גרם לזה שבא אצלנו, איש מצרי שהרג".

מבואר מדברי המדרש דבר נפלא, שחיוב הכרת הטוב אינו רק לאדם העושה טובה באופן ישיר, אלא גם למי שעל ידו התגלגלה הטובה בעקיפין - אף שכוונתו היתה לרעה. ולכן בנות יתרו התחייבו להכיר טובה לאותו מצרי שהרג משה רבינו ע"ה, היות ועל ידו נגרם שמשה רבינו ע"ה יזדמן למדין וכך סייע להם בשאיבת המים.

מדוע בירך הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל "ברוך שעשה לי נס במקום הזה"!

עד היכן הדברים מגיעים ניתן ללמוד מדבריו של הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל, כי בכל עת שעובר הינו בגשר של הנהר ראמנאווא הסמוך

לסלוצק, הריהו מברך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה". זאת משום מעשה שהיה:

פעם עברה שם זקנתו של הגאון מוילנא זצ"ל יחד עם בתה התינוקת - אם הגר"א זצ"ל, והילדה היתה מוטלת בעריסה. והנה לפתע נפלו השתים אל תוך הנהר, ורק לאחר עמל רב הצליחו עוברי אורח להציל אך ורק את התינוקת, אשר צפה על גבי הכר של העריסה.

אמר הגר"ח זצ"ל: קורא הדורות מראש, שלח את ישועתו מן השמים כי ידע שמן הילדה הזו עתיד לצאת פרי צדיק, ובזכותו נצלה.

הוסיף רבי חיים זצ"ל ואמר: אילו ח"ו היתה טובעת בנהר, מאין היית זוכה ללמוד תורה מפי רב גדול ונורא כמו רבינו הגר"א זצ"ל!

ומכיון שסוף כל סוף קיבל הוא טובה מכך שאמו של הגר"א זצ"ל לא טבעה, ראה לנכון לברך על הנהר "ברוך שעשה לי נס במקום הזה".

נפלא!

חיוב הכרת הטוב - גם כאשר לא התכוון להטיב!

נביא בזה סיפור נפלא מתקופתנו (עי' בספר בדידי הוי עובדא עמ' רז), הספק שעלה בעקבות המעשה הוכרע על ידי גדולי הדור שליט"א על פי מה שאמרנו.

יהודי שומר תורה ומצוות - איש עסקים נכבד, עמד לעלות לרכבת התחתית המפורסמת של ניו יורק, ולפתע החליק ונפל אל תוך התעלה של מסילות הרכבת.

היהודי שנחבל בעקבות הנפילה לא יכול היה לזוז ממקומו, מרחוק הרכבת כבר התחילה לנוע על הפסים והבהלה מסביב היתה גדולה, אנשים צעקו בהיסטריה, כי ברור היה לכולם שגורלו של היהודי האומלל שבפנים נחרץ... אף אחד לא העז לקפוץ לנסות להצילו, מפני שהדבר היה כרוך בסכנה גדולה - הירמסות תחת גלגלי הרכבת החשמלית, מה עוד שבתוך התעלה יש מתח חשמלי גבוה.

שיח _____ מידות דיליה

קול המהומה הגדולה הגיע לאוזניו של כושי ענק, כשהבין מה קרה קם כהרף עין ממושב, רץ וקפץ לתוך התעלה והניף בבת אחת את היהודי והשליכו החוצה, בדילוג קל עלה אף הוא, לאחר שנייה בודדת עברה לה הרכבת ביעף...

הכושי עלה לרכבת והתיישב באחד הקרונות בנחת - רגל על רגל, ממתין לתחילת הנסיעה... בחוץ - צוותי הצלה הגיעו במהירות להגיש עזרה ליהודי, לעיניהם של רשתות התקשורת אשר סיקרו את האירוע. בחלל הקרון בו ישב הכושי האווירה היתה מחושמלת, אנשים היו בהלם ממהירות תגובתו ותושייתו, ובעיקר מהסיכון העצמי שההין ליטול על עצמו.

הגוי המגושם לעומת זאת - ישב באדישות ובהה בחלון, כאילו כלום לא קרה, וכאילו המאורע המסעיר שהתרחש עתה אינו קשור אליו כלל...

אחד מאנשי התקשורת אשר צפה במתרחש ניגש אל הכושי והביע בפניו את תמיהתו: "תגיד לי, אתה קולט מה עשית פה?! הצלת חיים! הרי אתה "גיבור הסיפור", מסרת את נפשך כדי להציל את האיש, איך יתכן שאינך מגלה עניין בנעשה?!... לא מעניין אותך להצטלם בתקשורת"??

"אני לא מבין על מה אתה מדבר" - הגיב המציל באדישות. אני ממנה לעבודה, בשעה שמונה בדיוק אני חייב להיות במסעדה, אתמול היה שם אירוע רב משתתפים, ויש לי המון צלחות לשיטוף... תבין, אני מרוויח עשר דולר לשעה. קלטתי מה הולך לקרות כאן, והבנתי, שאם האיש הזה יידרס, יעצרו את תנועת הרכבת לשעתיים לפחות, אתה מבין? - מי ישלם לי את העשרים דולר שאפסיד, מי?...

כעת בא היהודי הנכבד אשר חייו ניצלו, והעלה בפני פוסקי הדור את השאלה הבאה: ברגע שתפס בי האיש חשבתי בליבי, כי אם אזכה להינצל בעזרה"ת, אגמול עמו טובה על שמסר את נפשו להצלתי בסכום של מאה אלף דולר כהכרת הטוב, אך לאחר מעשה התפרסם כי הוא לא התכוון להציל אותי אלא רק למהר לעבודתו על מנת להרוויח עוד כמה דולרים... האם קיימת עלי חובת הנהגה של הכרת הטוב במקרה כזה?

כאשר הציעו שאלה זו לפני הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, ענה ואמר: צריך לתת לגוי המציל את כל הסכום העצום - מאה אלף דולר!

מפני מה זכה המן שרבי עקיבא יצא מחלציו?

שר התורה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א הביא מקור לדבריו: דהנה איתא בגמרא במסכת גיטין (דף נז:) "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק", וכתב רבינו ניסים גאון זצ"ל (בגליון הגמרא במס' ברכות דף כז:) - היינו רבי עקיבא שהיה בן גרים והיה דר בבני ברק.

המגיד מדובנא זצ"ל נשאל פעם איככה יובן המאמר הזה, הלא המן הרשע, זרע עמלק וסמל הרוע, כיצד זכה שבני בניו יעסקו בתורה.

ענה המגיד מדובנא זצ"ל להם: אפתח במשל פי: מעשה שהיה בבן מלך אשר אכל בשר ותוך כדי כך נתקעה לו עצם בגרונו, וכמעט ונחנק והיה בסכנה. ויצא לחוץ על מנת לנשום מעט אויר. בצאתו הבחין בו שודד אשר חמד בקרבו ליטול את בגדיו של בן המלך שהיו תפורים בהם אבנים טובות ומרגליות, ורצה להורגו נפש וכך יעלה זממו בידו. עמד השודד ונתן לו מכה חזקה על מנת להורגו, מכח המכה - נשמטה העצם מגרונו וכך נמלט מהסכנה. בין כך ובין כך באו עבדי המלך והצילו אותו מיד השודד הרוצח.

כאשר העמידו למשפט את הרוצח אשר חשב להרוג את בן המלך, רצו לעונשו מכת מות על אשר שלח ידו בבן המלך. לפני ביצוע גזר הדין אמר המלך:

אמנם חטא הוא חטאה גדולה עד למאוד בכך שהרי התכוון להרוג את בני, מכל מקום מפעולתו צמחה טובה שבני ניצל מסכנה ודאית אשר ריחפה עליו, לכן הוא יבוא על עונשו על מחשבתו הרעה אשר חשב, אבל מבניו אמנה שרים במלכות, כדי להכיר לו טובה על מעשהו.

כך היה אצל המן, הוא אמנם מחשבתו היתה לרעה גדולה - להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, מכל מקום מאחר שנגרם על ידו דבר גדול שנתחזקו בני ישראל לשוב אל אביהם שבשמים, וקיבלו את התורה מרצון

שיב _____ מידות דיליה

ואהבה, על כן גזרה מידת הדין: המן עצמו יתלה על העץ, אבל מבני בניו ילמדו תורה על מנת לגמול לו שכר על הטובה אשר נגרמה על ידו.

הרי לנו כי אף רשע כהמן צורר היהודים, אשר רצה להרוג את כולם ביום אחד - אנשים נשים וטף, מכל מקום בני ישראל חייבים לו הכרת הטוב, מאחר שבסיבתו שבו להשי"ת. ומהכרת טובה זו - יצא מחלציו רבי עקיבא, אשר השיג כל נ' שערי הקדושה.

מעתי - סיים הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א ואמר לשואל - אני אשאל אותך: מה הוא בר ערך גדול יותר, מאה אלף דולר או רבי עקיבא? בודאי רבי עקיבא! ואם כן בודאי שעליך להעניק מאה אלף דולר לכושי!...

הכרת הטוב של הגאון רבי איסר זלמן זצ"ל

וכעת נביא בענין זה מעשה מהגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל:

היה זה בעת שהגאון רבי שלום אייזן זצ"ל הגיע למעונו יחד עם בנו הבר מצוה על מנת להתברך מפיו. הגאון רבי איסר זלמן זצ"ל היה כבר בערוב ימיו ולעת זקנותו, ואכן הוא בירך בלבביות ובנועם את הבחור הבר מצוה שיזכה לגדול בתורה וביראת שמים.

בהגיע יום הבר מצוה ראו האנשים מרחוק את דמותו של רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל כאשר הוא הולך לאיטו את כל הדרך מביתו הסמוך לשיבת עץ חיים עד לביתו של רבי שלום אייזן זצ"ל - מרחק גדול מאוד, בכדי להשתתף בחגיגת הבר מצוה...

נגש אליו הגאון רבי שלום זצ"ל ושאלו על מה ולמה הטריח הרב את עצמו לצעוד רגלית את כל הדרך הזו, הלא לא לזה התכוונו בהגיענו לבית הרב - להטריחו להגיע לבר מצוה, אלא כי אם להתברך מפיו.

ענה להם רבי איסר זלמן זצ"ל: "הכרת הטוב גדולה הנני חייב לכם על הזמינכם אותי לחגוג את הבר מצוה של בנכם הבכור, שכן כאשר באתם להזמין אותי הרהרתי ביני לבין עצמי - הרי עברה תקופה כל כך קצרה מאז הייתי נוכח בחתונתו של רבי שלום אבי הבר מצוה, והנה כבר עושה

הוא בר מצוה לבנו, הרי שהזמן עובר במהירות וכל החיים חולפים להם ללא תשומת לב ראויה, ואם כן שומה עלי להתחזק ביותר לנצל את הימים כדבעי".

המשיך רבי איסר זלמן זצ"ל ואמר: מכיון שהתעוררתי והתחזקתי על ידכם הריני מחויב לכם הכרת הטוב גדולה, ועל כן טרחתי לבוא ולשמוח בשמחתכם...

סיפורים והנהגות מגדולי ישראל

נביא עוד כמה מעשים על גדולי ישראל באמצעותם נוכל להתחזק ולקרב את הדברים אל הלב.

בספר מאמר מרדכי (ח"א עמ' מז) מסופר על הגאון רבי שמעון שוואב זצ"ל בעת לימודיו בישיבת מיר באירופה:

בהגיע סוף זמן חורף הוא נאלץ ליטול הלוואה מהמשגיח הגאון רבי ירוחם ממיר זצ"ל על מנת שיוכל לנסוע לביתו לחג הפסח. כאשר הודה לו על ההלוואה - גער בו המשגיח זצ"ל ואמר לו, זה בכלל "ריבית דברים"! איך העלית בדעתך שמשום נימוס ודרך ארץ ניתן לעבור על הלכה.

לשנה הבאה ביקש ממנו הלוואה בשנית, אבל כבר נזהר - לא להודות לו על כך, למרבה פליאתו שוב גער בו המשגיח זצ"ל "איפה הכרת הטוב שלך"?

הסביר לו המשגיח זצ"ל פשר דבר - ודאי שאסור לומר תודה על ההלוואה, אבל לפחות צריך היה להיות ניכר על פניך שאתה רוצה להגיד תודה אלא שההלכה אינה מאפשרת לך זאת.

בזכותו התפנה לי זמן ללימוד...

למרן החזון איש זצ"ל היה תלמיד ששמו רבי שלמה כהן זצ"ל - בבעלותו היה בית הדפוס הראשון בבני ברק, והיה היום וממולו נפתח גם כן בית דפוס. רבי שלמה זצ"ל ניגש למתחרה ולימד אותו את סודות המקצוע.

שיכב _____ מידות דיליה

הדבר היה לפלא אצל בני משפחתו, הם פנו אליו בשאלה: זה שאתה לא מיצר את צעדיו - ניחא, אבל מדוע הנך צריך לסייע בעדו?

ענה להם רבי שלמה זצ"ל: "שערי פרנסה - אינם נפתחים דרך העסק אלא אצל הקב"ה, עד עתה כל הלקוחות העסיקוני עד למאוד, עתה אנשים ילכו גם אליו ויתפנה לי זמן ללימוד, ועל זה אני חייב להכיר לו טובה!" יש לציין כי מרן החזון איש זצ"ל קילסו על אמירה זו.

מדוע קרע הסטייפלר זצ"ל את המכתב?

מסופר על מרן הסטייפלר זצ"ל: היתה תקופה שהוא התקשה מאוד בפרנסתו. בשכנותו התגורר יהודי בשם הרב ברוך - עולה מארצות הברית. בנו עדיין התגורר בארה"ב. הרב ברוך הציע למרן הסטייפלר זצ"ל שבנו ימכור את הספר - "קהילות יעקב" במקום מגוריו - ובכך יקל מעליו עול הפרנסה, וכך הוה.

עברו שנים, הסטייפלר זצ"ל הזדקן ונחלש, וכבר לא היה לו כח במותניו להשיב למכתבים שנשלחו אליו. כאשר הגיע מכתב מבנו של רבי ברוך מארה"ב, למרות חולשתו השיב לו מפני הנימוס מכתב תודה על כל מה שהוא עשה למענו, והעביר אותו לבית אביו על מנת שישלחנו אל בנו.

אך כעבור כמה ימים הגיע הסטייפלר זצ"ל בכבודו ובעצמו לביתו של ר' ברוך וביקש שישב לו את המכתב. כאשר הגיע עם המכתב לביתו הוא קרע אותו וכתב לו מכתב אחר, אבל למרבה הפלא תוכנו של המכתב היה זהה לחלוטין למכתב הראשון מילה במילה. בני ביתו תמהו מאוד על כך כי הכתיבה היתה קשה עליו מאוד, ומסיבה זו כבר לא השיב למכתבים, ואם כן מדוע אפוא קרע את המכתב בכדי לכותבו מחדש?

הסטייפלר זצ"ל הסביר להם את הנהגתו: רובצת עלי חובת הכרת הטוב לאותו בן של ר' ברוך על כך שעזר לי למכור את הספרים בארה"ב, והיות ואת המכתב הראשון כתבתי מתוך הנימוס, בעוד האמת היא שחייב אני להכיר לו טובה, לכן חזרתי לכתוב את המכתב, אך הפעם מתוך רגשי הכרת הטוב!...

"קיימתי מצות חינוך"...

מעשה מופלא התרחש עם ראש ישיבת פורת יוסף הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל:

פעם נסע עם תלמידיו לגליל להשתטח על קברי צדיקים. כאשר הגיע זמן תפילת מנחה, חשבו המארגנים לעצור את האוטובוס ולהתפלל בשדה. אמר רבינו זצ"ל: "הלכה מפורשת שנינו - לא יתפלל במקום פרוץ, כגון בשדה, מפני שכאשר מתפלל במקום צניעות המוקף מחיצות, חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר, ואמרו בגמרא: "אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת". ניסע אפוא עד היישוב הסמוך שם ניכנס לבית הכנסת על מנת להתפלל".

המנין המצומצם של בני היישוב אשר התכנס באותה שעה בבית הכנסת הקטן לתפילה, הופתע מאוד מנהירתם של עשרות בני הישיבה בראשות רבינו זצ"ל.

עם כניסתו, חיפש רבינו זצ"ל אחר קופת בית הכנסת ושלשל לתוכה חמש לירות. יש לציין כי חמש לירות של אז, לא היו בגדר "יהיב פרוטה והדר מצלי", סכום זה ערכו אז יותר מחמישים שקלים בערך הנוכחי. רק אז נטל את ידיו והתחיל להתפלל.

כאשר יצאו מבית הכנסת, שאל את מלוויו: "היודעים אתם איזו מצוה קיימתי בתרומה ששלשלתי לקופה?" התלמידים ניסו כוחם ואמרו: "מצות צדקה", "השתתפות בשיעורי תורה" וכיו"ב.

לא קלעתם לדעתי, אמר בנועם. חשבתי לקיים בזה "מצות חינוך"... ביקשתי ללמדכם, כי כאשר באים לבית הכנסת ונהנים מהמקום, מהשולחנות, מהסידורים ומהניקיון, שלא לדבר על מאור החשמל ומיזוג האוויר, אשר כרוכים במשאבי אנוש ובדמים מרובים - יש להוקיר זאת, ואף להביע את ההוקרה על ידי השתתפות במימון, ולא לקבל מתנת חנם...

הנהגתו של הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל

נביא עוד סיפור נפלא המלמד אותנו מהי רגישות אמיתית לענין זה של הכרת הטוב.

שיכד _____ מידות דיליה

היה זה לעת זקנותו של המשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל, בחג הפורים של אותה שנה הביא לו אחד התלמידים מתנה: תמונה של רבו המשגיח הגאון רבי שלמה הרכבי זצ"ל בחברת בני משפחתו אותה הגדיל מתוך תמונה קטנה.

לאחר יום הפורים ביקש רבינו זצ"ל את אחד מנכדיו שיתלה את התמונה בביתו מול מקום תלמודו. כשנשאל על ידי הנכד האם זה מפני שרוצה הוא לזכור את דמות דיוקנו של מרן המשגיח זצ"ל? ענה לו רבי זיידל זצ"ל: דמותו של מרן המשגיח זצ"ל עומדת תמיד לנגד עיני, אולם עיקר כוונתי היא לאשתו של המשגיח זצ"ל - הרבנית ע"ה, אליה אני מחוייב בהכרת הטוב עצומה, עקב היותה שליחת ההשגחה העליונה להצילני מהמלחמה, ואת זה ברצוני לזכור תמיד!

כיצד אמורה להיראות "הכרת הטוב"?

לסיום המאמר נביא מעשה נורא המלמדנו כיצד אמורה להיראות הכרת הטוב:

בחור צעיר כבן שלוש עשרה למד בישיבה לבחורים מצויינים באירופה. בחור זה היה הצעיר בבני החבורה. כל בני הישיבה למדו בבית כנסת ישן בעיר, ואכלו אצל בעלי בתים אשר נהגו להזמיןם לסעוד על שולחנם יום פה ויום שם, ולעיתים לא הוזמנו לשום מקום וכך נותרו רעבים, בכורח הנסיבות הם לנו בבית הכנסת, הבחורים הבוגרים יותר "תפסו" את הספסלים, ואילו הנער הצעיר נאלץ לישון על הריצפה.

במשך ימי הקיץ עוד היה הדבר נסבל, אולם בלילות החורף כאשר הקור היה עז וסופות השלגים השתוללו בחוץ, המצב היה קשה מאוד - ממש בלתי נסבל. הבחור הצעיר סבל גם במשך שעות היום, היות וכל הלילה כמעט נדדה שנתו מעיניו.

יום אחד קיבל הבחור מכתב מאחד ממקורביו שהיה נפח ומסגר. הוא ביקש להזמין לבוא ולגור אצלו וכך גם ילמדו את המקצוע. מאחר ולא

נפח לא היו ילדים, הוא הבטיח לו במכתבו כי אם ילמד את המקצוע ויכנס לעסקיו - כל רכושו יוענק לו לאחר מותו.

מלחמה פנימית עזה התחוללה בנפש הבחור, ולבסוף לאחר לבטים רבים החליט לקבל את הצעת קרובו הנפח ולעזוב את הישיבה, "זה יהיה הלילה האחרון שאלון על הרצפה הקפואה" - חשב הבחור בליבו.

ויהי בחצות הלילה, לפתע הופיעה אשה בפתח בית הכנסת. היחיד שנותר ער היה הבחור הצעיר. האשה ניגשה אל הבחור וסיפרה: "זה עתה קמתי מה"שבעה" על בעלי. נותרתי לבדי גלמודה - בלי ילדים. בעלי היה בעל בית חרושת לשמיכות, והואיל ונשארו מספר שמיכות בביתנו, אני מעוניינת לתת אותן לבחור ישיבה..."

מאז לאחר שהתכרבל באותו לילה בשמיכה - סיפר אותו בחור, נדודי השינה הפסיקו לשמש סיבה להפרעה בלימודיו. הוא המשיך ללמוד ולהתעלות בישיבה בזכות אותה שמיכה.

לימים, הפך הבחור הצעיר ל"גדול הדור", אשר רבים ינקו מתורתו והשקפותיו - מרן הגאון רבי אליעזר מנחם מן שך זצ"ל!

ויש המשך לסיפור: היה זה בשנת תשל"ו ביום חורפי וגשום במיוחד, הקור בחוץ היה גדול. הרב שך זצ"ל ביקש מנכדו שיזמין את ידידו אשר ברשותו רכב על מנת לנסוע לחיפה שם התקימה לווייה בבית החיים הישן. כל נסיון לשכנעו שיום זה אינו נוח עבורו ליציאה מבחינת מזג האוויר - עלו בתוהו.

נכדו חשב לעצמו כי אם סבו הגדול זצ"ל הטריח כל כך את עצמו כדי להשתתף בלוויה, מן הסתם מדובר בלוויה של אדם גדול עם קהל רב. אולם, להפתעתו, מדובר היה באלמנה גלמודה ובודדה, מנין אנשים בקושי ליוו את מיטתה. הרב שך זצ"ל עמד בגשם במשך כל הזמן ולאחר סתימת הגולל אמר קדיש. בחזרתם לעבר המכונית עצר הרב זצ"ל מלכת ונשאר על עומדו בעוד הגשם יורד בשטף והרוח הקרה מנשבת בכל עוז, ולא

שיבו _____ מידות דיליה

הועילו כל שכנועי הנכד להזיזו ממקומו. רק לאחר דקות ארוכות המשיך הרב שך זצ"ל לכיוון הרכב, ונכנס אליו כשהוא ספוג ונוטף מים...

במשך כל הנסיעה בחזרה לבני ברק שמר הרב זצ"ל על שתיקה ולא ענה על שאלות הנכד. בהגיעם לבית ולאחר שהחליף את בגדיו הרטובים וחימם את עצמו, נענה לבקשת הנכד והסביר את מעשיו: "מדובר באשה שהצילה את חיי. בזכותה נשארתי בישיבה... במשך שנים דרשתי בשלומה, וכשנודע לי על פטירתה הרגשתי חובה גדולה ללכת ללוויתה".

לשאלת הנכד מדוע לאחר הלוויה השתהה בגשם השוטף דקות ארוכות, השיב: "רציתי להרגיש ולזכור את הקור והסבל הנורא שהיה לי אז באותם ימים קשים, כדי שאוכל להעריך נכונה את הטובה אשר חב אני לאשה זו!"

לסיכום: במאמר זה התבארו סוגי ההכרת הטוב השונים וכן מהו האופן עלינו להכיר טובה, ומה הם המעלות של היודע להכיר טובה. יה"ר שנוכל להתחזק במידה חשובה זו ונדע להכיר טובה לכל אחד ואחד באשר הוא, ומתוך כך נגיע להודות ולהכיר טובה גם להקב"ה על כל טובותיו וחסדיו עמנו.

הסתפקות במועט

פתח דבר:

במאמר הבא נעסוק במידה חשובה ביותר - מידת ההסתפקות במועט. נבחין במעלתה הגדולה בין בעולם הזה ובין בעולם הבא, ולהיפך - הרעה הגדולה השוכנת חלילה בחיק מי שאין בו את מידת ההסתפקות, נציג דוגמאות ממעשי הגדולים שהתנהגו במידה זו, וכן נבאר מה יעשה אדם שחננו ה' יתברך בעושר רב - היאך גם הוא יהיה מן המסתפקים במועט.

"המידה הגדולה במידות הטובות - מידת ההסתפקות"

ראשית כל נראה את התייחסותם של רבותינו ז"ל למעלתה וחשיבותה של מידה זו.

המהר"ל זצ"ל כותב על המסתפק במועט בספרו נתיבות עולם (ח"ב נתיב העושר) בזה"ל: "והמידה הזאת היא עליונה מאוד, ורבותינו ז"ל הגדילו המידה הזאת להעלות אותה מאוד".

וכעין זה התבטא עליה הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל (תפארת יהונתן פרשת קדושים): "וידוע שהמידה הגדולה במידות הטובות היא מידת ההסתפקות".

ומצינו להגר"א זצ"ל דברים נפלאים (אבן שלמה פ"ג, אות ב') בזה, ונעתיק את לשונו: "כל העבירות והחטאים באים מחמדה, כמו שאמרו כי "לא

שיבח _____ מידות דיליה

תחמוד" כולל כל הדיברות וכל התורה. וההסתפקות שהוא ההפוך, הוא יסוד של כל התורה".

מידת ההסתפקות - סימן טהרה

ובליקוטים לאגדות של רבה בר בר חנה כתב הגר"א זצ"ל לבאר מדוע קיימא לן: "עוף הדורס טמא" - "והענין הוא שזה סימן שאין בו מידת ההסתפקות. וכן להיפך, סימן טהרה בבהמות הוא שהם מעלה גרה ומפרסת פרסה, והענין הוא ש"מעלה גרה" מראה על מידת ההסתפקות - שמסתפק במאכל שבקרבו, ו"מפרסת פרסה" - הוא סימן שאינו דורס וטורף אלא גדל על אבוסו".

ובספר משנת רבי אהרן כותב הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל: מעלת ההסתפקות היא מהמעלות היותר גדולות.

החפץ חיים זצ"ל: העיקר הגדול - לחיות חיי הסתפקות!

ורבינו החפץ חיים זצ"ל דרש מתלמידיו בכל עת שירגילו את עצמם במידה זו.

וכמו שמסופר: פעם בגמר התפילה בבוקר הכריז כי רצונו שכל בני הישיבה יתאספו לעת ערב וישמעו מה בפיו.

כאשר נתכנסו כל בני הישיבה לשמוע את דבריו, הציע לפניהם מאמר ארוך, ותוכן המאמר היה שהעיקר הגדול בחיים הוא לחיות חיי הסתפקות והצנע לכת בכל הליכות והנהגת הבית - לחזר אחרי אשה יראת שמים ולהינשא לה ללא כל דחיות ואמתלות שקודם יש "להסתדר" כפי נימוסי וסדר העולם. כי כל אלו האמתלות והנימוקים הם בעטיו של יצר הרע, אשר גם בני תורה ויראים נתפשים במלכודתו.

בהצעת שידוך יש לבחון את מידת ההסתפקות

וכן ידוע שכאשר נשאל החזן איש זצ"ל אלו דברים על בחור לבחון בנערה המוצעת לו לשידוך. השיב, שיש לברר ארבע דברים: שיהיה לה לב טוב, מידות נוחות, אהבת התורה ומידת ההסתפקות!

"לא בקשה דבר" - מהות החיים

ובאמת עלינו לדעת שמידה זו אינה רק מעלה בעלמא, אלא היא המהות של כלל ישראל - להיות מסתפקים במועט!

והמשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל הראה לזה מקור (דעת חכמה ומוסר ח"א עמ' עח) מלשון הכתוב במגילת אסתר (ב, טו): "ובהגיע תר אסתר... לא בקשה דבר". "לא בקשה דבר" - זהו קו העובר כחוט השני במשך כל ימי חייה של אסתר, זו תמונת חייה של בת ישראל.

כל חייה היו - "לא בקשה דבר" - הסתפקות במועט!

הסתפקות במועט - לא בדיעבד אלא לכתחילה!

נקודה חשובה אותה על אדם לשנן: מידת ההסתפקות אינה מידה "בדיעבד" - כלומר, מה אפשר לעשות, חייבים להסתפק במה שיש כי הלוא אין ברירה אחרת, אדרבה היא מידה של "לכתחילה"!

וכמו שכבר העיר המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל (עלי שור ח"ב עמ' שכז): המסתפק במועט אינו מעלה כלל על דעתו לרצות יותר ממה שיש לו, והוא בבחינת "יש לו מנה אינו רוצה מאתים".

וציור לדבר נוכל לקבל מהדין ודברים שהיה בין יעקב אבינו ע"ה ועשיו. עשיו אמר: "יש לי רב"... ויעקב אבינו ע"ה עונה לעומתו: "יש לי כל". כי הסתפקות במועט אינה נסיון לעודד את האדם למרות מסכנותו, שיתנחם בכך ש"לא כל כך נורא" ודי במה שיש, אלא אדרבה, אופייה האמיתי של מידה זו היא - לשאוף לכתחילה לחיים צנועים של הסתפקות במועט, כי מידה זו כמו שאמרנו היא מפתח גדול לכל יתר המידות ולכלל העבודה השלימה.

המסתפק במועט - אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא!

אם נעמוד על טיבה של מידה זו, נבחין בכמה מעלות טובות המושגות אפילו בעולם הזה על ידי ההסתפקות במועט.

של מידות דיליה

הנה מי שדרכו להסתפק במועט יהיו בטלות אצלו מידות רעות כגון: הקנאה התאוה ועוד. וכמו שכותב המגיד משנה זצ"ל בהלכות זכיה ומתנה (פרק יב הי"ז) וז"ל: "לפי שההסתפקות מצליח האדם בעולם הזה ובעולם הבא. בעולם הזה - לפי ש"הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם", והשמח בחלקו ניצול משלשתן. וזהו שאמרו חז"ל: "אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הבא".

וכעין זה כתב השל"ה הקדוש (שער האותיות ערך סיפוק): "מידה של "הסתפקות" היא אבן יקרה כתר ועטרה, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא!"

בעולם הזה אשריו - כי הוא עשיר, כהא דתנן: "איזהו עשיר השמח בחלקו", מה שאין כן הבלתי מסתפק לעולם הוא חסר, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (קהלת רבה ג, יג): "אין אדם מת וחצי תאוותו בידו", יש לו מנה מתאוה למאיתם, ועל כן "מרבה נכסים מרבה דאגה", כי ביותר שמרבה נכסים ביותר מרבה דאגה, כיצד? תמיד מה שבידו הוא חצי תאוותו ומתאוה עוד כהנה. נמצא דכשיש לו מנה אינו דואג אלא להמציא עוד מנה, וכשיש לו מאיתם דואג לעוד מאיתם, וכן לעולם. אבל השמח בחלקו וממה שחננו ה' יתברך, יאכל הן רב הן מעט ומספיק לו בטוב, נמצא הוא לעולם עשיר".

מידת ההסתפקות - מידתם של אוכלי המן

הגאון בעל הבן איש חי זצ"ל (עוד יוסף חי פרשת ויגש) מביא מעשה באדם שהיה מתפאר לפני חבריו שהוא מאוכלי המן. אמרו לו חבריו: יודעים אנחנו מאכלך כל יום פת לחם וירקות... אמר להם: הקב"ה נתן לי מידת ההסתפקות שהיתה לאוכלי המן, שכן בעת שאכלו אותו, היה משתנה לכמה מאכלים אשר תתאוה נפשם. כדרשת חז"ל (מס' יומא דף עח.) על הפסוק "והיה טעמו כטעם לשד השמן" - "מה שד זה מתהפך טעמו לטעם בשר שמן". כן אני - נתן לי הקב"ה מידת ההסתפקות, שבפת שאני אוכל פת חריבה נהפך טעמו של הפת בפי לטעם בשר, שאני מרגיש הנאה מן הפת כמו הנאה של בשר שמן, וכשאני אוכל ירק אני מרגיש הנאה בירק כהנאת מעדני עולם.

"פותר את ידך ומשביע לכל חי - רצון"...

ענין זה גם מרומז בתפילה אותה אנו מתפללים בכל יום שלוש פעמים, וכך אנו אומרים: "פותר את ידך ומשביע לכל חי רצון". ולכאורה יש להבין למה אומרים "רצון" היה יותר ראוי לומר "מזון", מה פשר הלשון "רצון"?...

אלא הביאור הוא כמו שכתב הגאון בעל הנודע ביהודה זצ"ל בספרו צל"ח (מס' ברכות דף ד:): כי פסוק זה דוד המלך ע"ה אמרו כלפי מי שמזונותיו מצומצמים בדוחק ובעוני, שאז הקב"ה נותן וחונן בו דעה לשמוח בחלקו, כמו שאמרו חז"ל "איזהו עשיר השמח בחלקו". שאין לך מידה טובה כמידת ההסתפקות.

ועל רבי חנינא נאמר בגמרא "כל העולם ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין", לא אמרו "אין לו אלא קב חרובין", אלא אמרו "די לו בקב חרובין" - שהיה לו בזה די והותר, וקיבל זה ברצון כאדם שיש לו די כל צרכו. וזהו שרמז הכתוב: "משביע לכל חי רצון" - שמשביע לכל חי במה שנתן לו בדעת שישמח בחלקו וכאילו נתמלא כל רצונו.

מבואר מזה כי בפסוק "משביע לכל חי רצון" אותו אנו אומרים שוב ושוב מונחת תפילה ובקשה לפניו יתברך שתהיה לנו מידת ההסתפקות ונרגיש הרגשת שובע ונהיה מרוצים ממצבנו ולא נשאף לעוד ועוד.

"הסתפקות במועט" ו"עין טובה"

שנינו במסכת אבות (פרק ב מ"ט): "איזהו דרך ישרה שידבק בה האדם? רבי אליעזר אומר: עין טובה". והרמב"ם זצ"ל מפרש: "עין טובה" - הסתפקות במה שיש לאדם, וכמו שכתב בפירוש המשניות: "כבר ביארנו פעמים רבות שענין עין טובה היא ההסתפקות".

ולכאורה צריכים להבין מה הקשר בין "עין טובה" למידת ההסתפקות. הלוא במבט שטחי נראה כי מידת ההסתפקות פירושה - על האדם להסתפק במה שיש לו ולא לתור אחר הנאות העולם הזה, ואם כן מה השייכות בין מידת ההסתפקות לעין טובה?

שלב _____ מידות דיליה

אבל הביאור הוא כפי שהסביר המשגיח הגאון רבי מתתיהו סלומון שליט"א: מידת ההסתפקות היא שהאדם אינו זקוק כלל ליותר ממה שיש בחלקו. וכלשון הפסוק (תהלים לד, יא): "דורשי ה' לא יחסרו כל טוב", ומפרש השל"ה הקדוש שלא כתוב "יש להם כל טוב". אלא ש"לא חסר להם כל טוב". והיינו שעל האדם להרגיש שיש לו הכל וכי לא חסר לו מאומה, וממילא הוא בשמחה עצומה במה שיש לו.

ואדם הזוכה להשלים בקרבו הרגשה זו כבר לא נותר מקום בלבו לקנאה, כי אפילו אם לחבירו יש יותר, בכל זאת הוא לא ירגיש ולא יקפיד על זה כלל, כי הרי הוא לעצמו לא חסר לו מאומה, וכך הוא יביט על כולם בעין טובה ולא יהא אכפת לו במה שיש להם יותר ממנו. וזהו שכתב הרמב"ם זצ"ל כי המסתפק במועט הוא בעל עין טובה.

זאת אחת המעלות הנפלאות של המסתפק במועט.

מדוע הקב"ה נושא פנים לכלל ישראל?

מעלה נפלאה נוספת השמורה רק למסתפק במועט:

הגמרא במסכת ברכות (דף כ:): אומרת: "אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבוננו של עולם כתוב בתורתך: "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד", והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב "ישא ה' פניו אליך"? אמר להם: וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך", והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה".

ומבואר מזה שכל המברך ברכת המזון על כזית פת זוכה למעלה עצומה ונפלאה שהקב"ה בעצמו נושא לו פנים. ולכאורה תמוה מאוד מדוע זוכה הוא לכך רק מפני שמחמיר הוא על עצמו, הלוא אין הדבר כרוך בטורח רב, ועוד מדוע דוקא בחומרא זו זוכים לנשיאות פנים מה שלא מצינו אצל חומרות אחרות שנהגו בני ישראל להחמיר על עצמם?

ואפשר שהביאור בזה הוא כדברי הגאון רבי מרדכי דרוק זצ"ל: כוונת חז"ל היא על אותם אנשים שהסתפקו במועט, שמזונם כמו כל דבר אחר

בחייהם - הוא בצמצום גדול, ועל כזית לחם שהם אוכלים הם מודים להקב"ה ומברכים מעומקא דליבא: "הזן את העולם כולו בטובר", ולא מתגנבת בליבם המחשבה - "מדוע אין הקב"ה נותן לי יותר", אלא הם מודים בלב שלם על כל כזית שהוא נותן להם, והם אומרים בכוונה שלימה: "ובטובו הגדול לא חסר לנו"...

אותם אלו המסתפקים במועט ומברכים את הקב"ה בכל ליבם - עליהם נאמר: "וכי לא אשא פנים לישראל"?

דברים נפלאים מהחתם סופר זצ"ל

וכדברים הללו כתב החתם סופר זצ"ל (פרשת נשא עמ' כד) ונצטט את לשונו: "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" - על דרך שפירשתי: "עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל", דמלאכי השרת שואלים: כתיב "אשר לא ישא פנים" ואתה נושא פנים לישראל, והקב"ה משיב להם איך לא אשא להם פנים והם מדקדקים עד כזית עד כביצה. פירוש - מידת ההסתפקות, ואינם מבקשים מה שאינו מזומן להם מהקב"ה.

וכבר כתבתי שזהו עיקר שלום בתוך גופו של אדם ומחשבותיו שאינו נבון כל היום במחשבותיו, להימין ולהשמאל כי אינו חפץ אלא מה שהזמין לו הקב"ה וממילא יש לו שלום עם כל העולם והוא הגורם שלום במרום שלא יקטרגו מלאכי השרת אתה נושא פנים לישראל, והיינו "עושה שלום במרומיו" - במלאכי השרת, "הוא יעשה שלום עלינו" בעצמינו, במידת ההסתפקות וממילא "על כל ישראל" זה על זה, עד כאן לשון קודשו.

מידת ההסתפקות במועט של הגאון רבי יעקב ישראל פישר זצ"ל

וגדולי ישראל בכל הדורות השיגו דרגות נוראות בהסתפקות במועט.

וכמו שמסופר על הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל, שכל בני המשפחה התחלקו בפרוסת הלחם היומית. את החלק הפנימי הרך, נתנו לילדים, ואילו רבינו זצ"ל והרבנית הסתפקו בחלק החיצוני הקשה - זה היה כל מזונם!

שילד _____ מידות דיליה

מידת ההסתפקות בבית הוריו של מרן החזון איש זצ"ל

וכך מסופר על בית הוריו של מרן החזון איש זצ"ל בקוסובה: העניות בבית היתה גדולה מאוד, האם ייתה עקרת בית, ואבי המשפחה שהיה רבה של העירה הקטנה "קוסובה" גם כן לא השתכר הרבה. האם נהגה לקנות בכל יום ראשון דג מלוח, ואז קשרה חוט לזנבו ותלתה אותו במטבח. כל ילד היה מקבל פרוסת לחם בכל יום, ואותה היה מנגב על הדג בכדי לתת קצת טעם ללחם, ובשבת קודש היו אוכלים את הדג או את מה שנשאר ממנו...

וידוע שבית זה הוציא בנים גדולי תורה חשובים ביותר, ונשים גדולות שהיו נשואות לגדולי עולם כמו רבינו הסטייפלר זצ"ל ועוד.

כי מי שמזונו דל ולמרות זאת הוא מודה ומברך בכל לבו: "הוא מטיב הוא ייטיב לנו", זו היא מעלה עליונה אשר בגינה נושא להם הקב"ה פנים, ואם הקב"ה נושא לאי מי את פניו וכי חסר לו לאותו אדם דבר מה בעולם?!

ה"לוקסוס" - קלקל אנשים רבים

וכשם שמצינו מעלות רבות במי שמסתפק במועט, מצינו מאידך גיסא רעות רבות וחולות המצויות בחלקו של מי שאינו מסתפק במועט.

וכמו שכתב החפץ חיים זצ"ל בספרו שם עולם: "כי ה"לוקסוס" קלקל הרבה מאוד אנשים, כי על ידי זה נעשה מקולקל בעוונות שבין אדם לחבירו, כי מכיון שמתרגל להתנהג בהוצאה רחבה מאוד כדרך העשירים הגבירים, כבוד לו מאוד להוריד עצמו מהנהגה זו, כי לכלימה תחשב לו, וכשהוא רואה שאין עסקו מעלה ריווח הוא מתיר לעצמו לעשות עוול בעסקיו באונאה ורמיה וכדומה, וחושב לעצמו כי לא פעל כל עוול כי זה נוגע לפיקוח נפש בני ביתו. וסוף דבר שמקלקל בזה גם כל דורות הבאים אחריו אפילו בעוונות שבין אדם למקום".

והחפץ חיים זצ"ל למד קל וחומר בענין זה: הגמרא במסכת חולין (דף פד.) דורשת על הפסוק בפרשת אחרי מות (ויקרא יז, ג): "ואיש... אשר יצוד

הסתפקות במועט שלה

ציד חיה או עוף אשר יאכל" - אין לי אלא אשר יצוד, ניצודין ועומדין מאליהן כגון אווזין ותרנגולים מניין? תלמוד לומר "ציד" מכל מקום". שואלת הגמרא: "אם כן מה תלמוד לומר אשר יצוד? למדה תורה דרך ארץ, שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה זאת". ופרש"י זצ"ל: "כאילו הוא צד שאינה מזומנת לו, כלומר לא יאכל בשר תמיד שלא יעני".

ואמר על זה רבינו החפץ חיים זצ"ל - מכאן קל וחומר: "ומה בשר שמחזק כוחותיו של האדם, בכל זאת צריך לדקדק שלא להרבות בו, על אחת כמה וכמה צריך להזהר שלא להוציא מעותיו לשאר דברים שאינם הכרחיים, ובפרט בדברים שאינם רק לכבוד מדומה, ובעוונותינו הרבים זהו דבר המכלה את העולם!"

מי שאינו מרגיל עצמו להסתפק במועט גורם מיתה לעצמו!

וכך מספרת הגמרא במסכת כתובות (דף טז:) על עני שבא לפני רבי נחמיה, שאלו: במה אתה סועד? והשיב: בבשר שמן ויין ישן. אמר לו רבי נחמיה: רצונך שתגלגל עמי בעדשים? גילגל עמו בעדשים ומת. אמר: אוי לו לזה שהרגו נחמיה. ושואלת הגמרא: אדרבה, היה לו לומר "אוי לו לנחמיה שהרגו לזה"... אלא משיבה הגמרא: אוי לזה שהרגיל עצמו בתפנוקים ולא התרגל להסתפק במועט ובכך גרם לעצמו את מיתתו.

זו הרעה הגדולה של מי שאינו מתרגל להסתפק במועט, משום שחיי המותרות משעבדים את האדם עד שאינו יכול להתקיים בלעדיהם. ואם רק חסר לו דבר מה יש בזה כבר סיבה מספקת בכדי שיאבד כל מנוחת נפשו ויהיה טרוד ועסוק עד שיצא מדעתו!

הפתח לעבודת ה' - מידת ההסתפקות!

ורעה זו מטרידה את האדם לא רק מן העולם הזה אלא גם מן העולם הבא, וכמו שכותב בספר שבט מוסר (פרק יד): "יסתפק האדם בהכרחי ואל יבקש המותרות פן יסירו אותו מאחרי ה', אלא ידמה לו המועט כהרבה, וכאילו יש בידו כל הטוב שבעולם. וזהו פתח לעבוד בוראו, כיון שאינו מוציא זמנו לבקש המותרות".

שלו מידות דיליה

והענין הוא, כי ככל שאדם איננו מסתפק במועט אלא רודף אחר המותרות ובכל עת לא די לו במה שיש לו אלא הוא כוסף לעוד ועוד, תכונה זו תיטול ממנו את זמנו לבל יהיה פנוי לעסוק בעבודת הבורא. וכמו שהתבטא החפץ חיים זצ"ל כאשר ראה אצל אחד מבני משפחתו שהיו תלויים לו וילונות על חלונות ביתו: "אני רואה כמה וכמה דפי גמרא תלויים על החלונות", והוא לא ההין להיכנס שוב לביתו של אותו קרוב במשך יותר משנה...

הגאון רבי משה שניידר זצ"ל לא החליף כובע שכושים שנה...

ומזה הטעם גדולי ישראל הסתפקו רק בהכרחי ממש ולא ביקשו דבר מעבר לכך משום שהיה זה נראה להם כמותרות.

לדוגמא, אמרו על הגאון רבי משה שניידר זצ"ל שהשתמש בכובע שלו יותר משלושים שנה, באומרו שאיננו רואה צורך להוציא כסף לקניית כובע חדש.

הרגשת "יש לי כל" רק אצל המסתפק במועט!

ומי שאיננו מסתפק במועט יחוש היטב בקרבו את מאמר חז"ל ש"מי שיש לו מנה רוצה מאתים", ותמיד ירגיש תחושת חסרון ואף פעם לא יהיה שבע רצון ממצבו.

יסוד זה לומדים אנו מיעקב אבינו ע"ה שלא ביקש אלא (בראשית כה, ט): "לחם לאכול ובגד ללבוש". ודוקא הוא העיד על עצמו ואמר "כי חנני אלוקים וכי יש לי כל". מה שאין כן עשו שאמר "יש לי רב".

וכמו שהעיר המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל דבר נפלא: מי ששואף לרכוש הרבה יוכל אומנם להתעשר יותר ויותר. אבל את ה"כל" - לעולם לא יוכל להשיג! לזכות ל"כל" יכול רק המסתפק בלחם לאכול ובגד ללבוש - או אז יוכל להיות פנוי לעבוד עבודת הבורא, ולא יביט אל אחרים לראות מה יש להם כי לא ירגיש כלל שיש חסרון אצלו אחרי שיש לו הכל.

מדוע סירב הגר"א ל שטיינמן זצ"ל לקבל את משכורתו?

ראיתי לנכון להביא לזה דוגמא מאלפת:

באחת השנים היה מצבה של ישיבת חפץ חיים בכפר סבא קשה ביותר. הישיבה סבלה ממצוקה כלכלית נוראה, וההנהלה נאלצה לשלם לצות רבני הישיבה רק חלק זעיר ממשכורתם. גם הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטיינמן זצ"ל אשר שימש כר"מ בישיבה, קיבל רק כשליש ממשכורתו.

והנה עברו חלפו מספר חודשים, לקראת חג הפסח קיבלה הנהלת הישיבה סכום כסף נכבד מאחד הנדיבים. אז ניגש מנהל הישיבה להגאון רבי אהרן יהודה לייב שטיינמן זצ"ל וביקש להשיב לו את כל ניכויי המשכורות של החודשים האחרונים. אך לתדהמתו סרב הרב שטיינמן זצ"ל לקבלם ונימוקו עמו: "הרי החודשים הללו עברו כבר מן העולם וברוך ה' היה לנו בתקופה זו כדי צרכנו, ואם כן אין צורך לקבל שוב על זמן שלא קיים עוד"...

בלית ברירה ניגש אל הרבנית ע"ה וניסה לשכנע אותה לקבל את כספם שלהם המגיע להם מן הדין. אך גם הרבנית ע"ה מאנה לקבל את התשלום בדיוק מאותו נימוק שהשמיע בעלה ראש הישיבה.

שאל אותה המנהל: כיצד הסתדרתם במשך כל החודשים הללו עם מעות מצומצמים כל כך, הרי אפילו במשכורת מלאה ניתן לחיות רק בדוחק, ועל אחת כמה וכמה עם חלק זעיר ממנה?...

השיבה הרבנית ע"ה: בכל החודשים הללו קנינו חצילים שהיו בשפע ומחירם היה זול. ולמדתי לעשות מהם - על פי התיעצות עם בעלי, את כל סוגי המאכלים והמעדנים. לדוגמא - בשבת היה לנו כל טוב מחצילים... "דגים" עשויים מחצילים, "מרק" של חצילים, "טשולנט" שכל כולו חצילים ואפילו "לפתן" המורכב מחצילים... הנה כי כן, היו לנו חצילים לאכול ובגד ללבוש ולא חסרנו דבר...

הנהגה כזו אפשרית רק אצל מי שחי חיי הסתפקות ומרגיש בעצמו את ה"יש לי כל"!

שלח _____ מידות דיליה

מידת ההסתפקות של הסבא מסלבודקא זצ"ל

נוסיף עוד שתי עובדות בענין:

על הסבא מסלבודקא זצ"ל מסופר שהיה חי כל ימיו ללא מותרות ולא היה לוקח לעצמו שום דבר מלבד דברים הכרחיים לפרנסתו ולבריאותו. דירתו שבבנין הישיבה שהיה גר שם במשך שנים רבות, היתה דלה וצנועה מאוד, ולא היה בה אלא חדר אחד שחלקוהו לשנים על ידי תנור שעמד באמצעו, ואשר עברו האחד שימש לו לחדר המיטות, וחלקו השני לאולם הקבלה...

על מה התרעם רבינו החפץ חיים זצ"ל?

על החפץ חיים זצ"ל מסופר שבביתו לא היו כסאות בכלל. רק מעין ספסלים ארוכים ופשוטים, והשלחן היה פשוט וארוך שנפתח משני הצדדים. כשחתנו הגאון רבי מנדל זאקס זצ"ל נתמנה לכהונת ראש ישיבה בראדין, רצו הבחורים לבוא אליו כדי לדבר בלימוד, והוא היה גר בבית חותנו מרן החפץ חיים זצ"ל בקומה השניה, ונוצר על ידי זה מצב של אי נעימות, כי הבחורים באו לבית ולא היה על מה להושיב אותם, כיון שלא היה זה נוח כלל וכלל לשבת על ספסל אחד בצפיפות, בזמן שכל בחור רצה פרטיות בעת שדיבר עם ראש הישיבה. ועל כן בני הבית קנו שנים עשר כסאות חדשים, את חלקם הניחו במטבח וחלקם בקומת החפץ חיים זצ"ל ואת השאר בקומה למעלה אצל רבי מנדל זאקס זצ"ל.

והנה החפץ חיים זצ"ל הבחין ב"רהיטים החדשים" שנוספו בביתו, הוא מיד שאל: מה זה עושה כאן? כאשר הסבירו לו, הוא נענה ואמר בתמהון - שנים עשר כסאות?! שנים עשר?! כיסא אחד אני מבין, לבעל הבית. כיסא שני גם צריכים בשביל הגברת - בעלת הבית, אבל שנים עשר כיסאות?! בשביל מה? אם יבוא אורח גם אורח צריך כיסא אחד, אבל שנים עשר כיסאות?!...

מדברי הגאון רבי שמואל זואזנר זצ"ל

זאת היתה השקפת הגדולים ודרך חיותם, וכיום בעוונותינו הרבים אנו

מאוד רחוקים מצורת חיים כאלה, צא וראה מה שכותב הגאון רבי שמואל הלוי וואזנר זצ"ל בספרו שו"ת שבט הלוי (ח"י סימן יג) על המצב הגרוע בדורנו.

הוא כותב כך: "יש לוותר על דברים שאינם בכלל הכרח להנהגת החיים, ובאים רק להרחיב עצמו בעולם הזה ולהתראות בהם, כעין ששמעתי שיש נשים שעושות לעצמן לכל יום של "שבע ברכות" מלבוש אחר. ודברים כיוצא בזה מיותרים לגמרי, ואינם מיסוד החיים הנורמליים, ואינם מקובלים לאדם בינוני שאינו רוצה לרדוף אחרי חיים יהירים בעולם הזה", עכ"ד.

ודי לנו בהערה זו.

מהי דרך העבודה על מידה זו?

מה שנותר לנו עוד לבאר הוא, מהי דרך העבודה הקרובה אלינו כדי שנוכל להרגיל את עצמנו להיות מן המסתפקים במועט.

ובאמת הדבר הזה תלוי בראש וראשונה עד כמה אנו רוצים ושואפים להשיג מידה זו. ובהתבוננות מועטת בדברי חכמינו ז"ל כל אחד יוכל להשיג מידה זו.

נביא את דבריו הנפלאים של הרמח"ל זצ"ל בספרו מסילת ישרים (פרק יא) בדברו שם על ענין הכבוד, והדבר נוגע לכל שאר עניני העולם הזה.

"הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם" - היינו, שהמידה הדוחפת את האדם בכל ענייניו היא מידת הכבוד - כיצד הוא נראה בעיני אחרים, או היאך משפחתו נראית בעיני אחרים. והוסיף שם: "לולא זה היה האדם מתרצה לאכול מה שיאכל, ללבוש מה שיכסה ערוותו ולשכון בבית שתסתירהו מן הפגעים". כלומר - לולא הכבוד שדוחף את האדם, היה הוא מצדו מוכן ושמח לאכול מה שלא יהיה, ללבוש בגדים פשוטים ביותר ולגור בבית שיספיק לו להגן עליו מן הגשם וכדומה.

שימו _____ מידות דיליה

האדם לא זקוק באמת ליותר מזה, אוכל צריך להשביע, בגדים עליהם לכסות את הגוף, ותו לא!

ואם כן על אדם להתבונן בזה כי הוא כשלעצמו מסוגל הוא לחיות חיי הסתפקות, אלא שיצר הכבוד הוא אשר דוחף אותו למותרות ולרצות עוד ועוד עד שאף פעם לא יהיה שמח בחלקו, אמנם הכל הוא דמיון ועצת היצר בלבד!

מעשה שהתרחש עם אלכסנדר מוקדון

וראיתי להגאון רבי אליהו רוט זצ"ל שהביא סיפור מפורסם על אלכסנדר מוקדון כובש העולם שנסע במיוחד בכדי לפגוש חכם מחכמי הגוים, ומגדולי הפילוסופים היוונים.

אותו חכם לפי המסופר - לא היה גר בבית אלא בחבית, כשהוא שותה טל, ניזון מעשבי מאכל והוגה בחכמה.

בא אלכסנדר מוקדון מולו ושאל: "מה אוכל לעשות למענך?" אמר לו אותו חכם: "רק דבר אחד, זוז מעט כדי שלא תסתיר לי את השמש, יותר מזה אתה לא יכול לעשות בעבורי כי אני לא זקוק לשום דבר"...

והלוא "חכמה בגוים תאמין", יכולים אנו ללמוד מכך שהאדם יכול לחיות חיים מלאים בשמחה גם כאשר הוא מסתפק במועט ויש לו את צרכיו ההכרחיים בלבד, ומה שאין אנו מסתפקים במועט זה רק מפני שהאדם פוזל אל אחרים ורוצה להידמות להם ולהתכבד בעיניהם, ועל כן עליו לחיות ברמת חיים גבוהה יותר - ההפך מ"הסתפקות במועט".

נמצא שאנו בעצמנו מייצרים את הצורך לעוד ועוד, כי האמת היא שהאדם כשלעצמו אינו זקוק אלא למעט בלבד.

נתבונן נא היטב בנקודה זו, כי כמדומני שהיא המפתח המיוחל להשיג את מידת ההסתפקות!

מדוע אבותינו הקדושים היו עשירים?...?

לסיום, נבהיר נקודה חשובה מאוד.

לכאורה יש לשאול, אחר שנוכחנו לדעת את חשיבותה העצומה של

מידת ההסתפקות בין בעולם הזה ובין בעולם הבא, ומי שאינו נזהר בה יש לו קושי גדול לעבוד את הקב"ה כדבעי, ואם כן תמוה מדוע האבות הקדושים החזיקו בעשירות מופלגת, הלוא העשיר נמצא תמיד בסכנה שכספו הרב יגרום לו לתור אחר מותרות ולא יסתפק במועט.

ואבות העולם היו עשירים מאוד, וכמו שכתוב בכמה מקראות: "ואברם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב" (בראשית יג, ב), "וה' ברך את אברהם בכל" (שם כד, א).

וגם אצל יצחק אבינו ע"ה: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" (שם כה, ה), "ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'" (שם כו, יב), ושם: "ויגדל האיש מאוד וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאוד, ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר וכו'".

וביעקב אבינו ע"ה כתיב (בראשית ל, מג): "ויפרץ האיש מאוד מאוד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמורים". ואם ישנה מעלה גדולה יותר במי שאיננו עשיר אם כן היה ראוי שכן ינהג הקב"ה עם חסידיו אשר שימשו מרכבה לשכינה, וגם שלמה המלך ע"ה מצינו שביקש "ראש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי" (משלי ל, ז), ולא מצינו בשום מקום שהקב"ה נענה לבקשתו, אדרבה היתה לו עשירות גדולה.

האבות הקדושים ע"ה סללו לנו את הדרך

בספר ברכת אברהם (מאמר הטריפני לחם חקי) כתב לתרץ: באמת היה זה גם כן בגדר נסיון - אחד מני רבים שהתנסו האבות הקדושים ועליהם היה מוטל לעמוד בו, בין השאר גם על מנת לבנות דרך לדורות בגדר "מעשה אבות סימן לבנים", שגם במצב של עשירות אפשר להיות צדיק וחסיד נאמן להשי"ת בכל השלמות.

וכמו שכתב ברוח חיים (פ"ה מ"ג): "המעלות שהאבות הקדושים נתייגעו עליהם, הם לנו לטבע, כדי שנוכל בקצת יגיעה להשיגם". ולכן נתן להם השי"ת עשירות, שיעמדו בנסיון ויסללו לנו את הדרך שגם במצב של עשירות אפשר להסתפק במועט ולהיות עובד ה' ולהרבות בצדקה וחסד.

שימב _____ מידות דיליה

וכמו שאכן כן מצינו אצל אברהם אבינו ע"ה (בראשית יד, כג): "אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם". הרי שאברהם אבינו ע"ה סירב לקחת מאומה מכל הרכוש כי היה מסתפק במועט ושמח בחלקו.

כמו כן מצינו אצל יעקב אבינו ע"ה שהיתה לו מידת ההסתפקות ולא היה מבקש אלא ההכרחי בלבד, וכמו שביקש רק לחם לאכול ובגד ללבוש. ובפרשת וישלח (בראשית לג, יא) הוסיף ואמר: "כי חנני אלוקים וכי יש לי כל". ופרש"י זצ"ל - כל סיפוקי.

וכל זה לא היה אלא בכדי לסלול לנו הדרך שגם בעת ריבוי השפע של ברכה כמו שיש בזמננו - עלינו לדעת שגם כך יכולים להיות מן המסתפקים במועט.

דברים ברורים מהגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל

ואם תשאל, מדוע אם כן הקב"ה משפיע בעולמו שפע של ברכה בריבוי כה גדול?

כדאי להביא בזה תשובה נפלאה מאת הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בספרו אגרות משה (יר"ד ח"ג סימן ע"א), וכתב שם דברים נפלאים וז"ל:

"על הפסוק בפרשת בחוקותי (ויקרא כח, ה): "ואכלתם לחמכם לשובע" פירש רש"י זצ"ל: "אוכל קימעה והוא מתברך במעיו", ולכאורה יש לתמוה: לאיזה צורך באה ברכה זו? הרי כבר נאמר בפסוקים הקודמים שהקב"ה יתן ברכה מרובה, שהארץ תתן יבולה והעץ יתן פריו, וישיג דיש את בציר... וישן מפני חדש תוציאו. ואם כן הרי יש להם הרבה לאכול, ויהיה להם שובע מזה שיאכלו הרבה, ומה צריך לברכה "אוכל קימעה ומתברך במעיו"?

ומבאר רבי משה זצ"ל: "אף כי אמנם יש ברכה מרובה ושפע רב, בכל זאת האדם השלם יודע לצמצם תאוותיו להנאות הגוף רק למה שיש לו צורך בו, והוא יודע ששפע הברכה שנתן השי"ת אינו בשביל שיוכל להיות זולל וסובא, אלא כדי שישגי בקלות מה שצריך לבריאות הגוף, וגם להנאות

הסתפקות במועט שימג

שיש לפעמים צורך בהם לראות חסדי השי"ת, ולימי עונג והשמחה כשבתות וימים טובים, ולשמחה של מצוה.

לפיכך נתן השי"ת גם ברכה זו (אוכל קימעה ומתברך במעיו), שלא יצטרך האדם השלם לעסוק הרבה באכילתו ושתייתו, אלא שגם בקימעה שאכל, יתברך שיהיה שבע וטוב לו".

מסיים רבי משה זצ"ל ואומר דברים הנוגעים לזמננו המלא בשפע וברכה וכל טוב: "והוא להורות, שגם כשנותן הקב"ה במדינה ברכה מרובה ועשירות גדולה, לא יבוא מזה לדון שרצון השי"ת שישתדל להשיג כל הנאות שיכול על ידי הברכה שנתן לו, אלא ידע שבכל עת ובכל מקום יהיו הנאותיו רק מהתורה וממעשים טובים שיעשה, שרק מזה יש הנאה בעולם הזה ובעולם הבא".

הרי מזה שאין העשירות והשפע סתירה למידת ההסתפקות אלא אדרבה הדבר נועד בכדי להקל לנו לעבוד על מידת ההסתפקות.

הקב"ה יעזור לנו שנזכה להתבונן בדברים ואכן נוכל להפיק מהם תועלת - להרגיל את נפשנו במידת ההסתפקות, ואז נוכל לעבוד את הקב"ה ביתר שאת וביתר עוז, ונצליח הן בעניני העולם הזה והן בעניני העולם הבא.

הצנע לכת

פתיח דבר:

במאמר דנן ניגע במידה אשר היטיב להגדיר אותה בספר שפתי חיים: היא המפתח לכל המידות הטובות - מידת הצניעות! להיות צנוע בכל דרכיו - לא להתבלט, לא להתפרסם ושלא ירגישו בך.

על כן ראיתי לנכון לברר מהי מעלתה של מידה זו, וכן את רעתה של הפרסום לעיני ואוזני כל - והוא ההיפך מהצניעות. כמו כן נגדיר מהי בעצם צניעות ומהי המעלה המיוחדת של "הצנע לכת". נביא גם הרבה עובדות מגדולי ישראל מהם נשאב בינה כיצד עבדו הם להסתיר את עצמם ומעשיהם מכל פומביות, עד שקיימו בעצמם ענין נשגב זה של "הצנע לכת עם אלוקיך".

מה ה' דורש ממך? והצנע לכת עם אלוקיך!

עבודת הצניעות נדרשת מן האדם והיא אף מעיקרי העבודה, וכמו שאמרו חז"ל במסכת מכות (דף כג:): "דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה... בא מיכה והעמידן על שלוש, דכתיב (מיכה ו, ח): "הגיד לך אדם מה טוב, ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך".

והנה "מה ה' דורש ממך" פירושו: מהו הדבר הנדרש ממך בעיקר. וכמו שפירש רש"י זצ"ל (ד"ה והעמידן על אחת עשרה), וז"ל: "שבתחילה היו צדיקים והיו יכולים לקבל עול מצוות הרבה, אבל דורות האחרונים לא היו צדיקים

שימוז מידות דיליה

כל כך ואם באו לשמור כולן אין לך אדם שזוכה, ובא דוד והעמידן וכו'. כדי שיזכו אם יקיימו י"א מצוות הללו, וכן כל שעה דורות של מטה הולכין וממעטין אותו, עכ"ל.

מבואר מזה שככל שהיו הדורות מתמעטים היו צריכים "לרכז" את העבודה כדי שיוכלו לעמוד בה. ומשמע אם כן כי לאחר שהנביא מיכה בא והעמידן על שלוש - "והצנע לכת עם אלוקיך", הוא משלושת העיקרים הדרושים מן האדם!

כיום - הנושא המדובר הוא: "מי בראש"

ובאמת במצבנו כיום נראה כי אין ספק שנצרך משנה זהירות בענין זה, וכמו שכתב בספר דרכי נעם (ח"ב מאמר ח' פרק ג):

כל הענין של "הצנע לכת" כיום - כמעט ונשתכח. כל האויר של הדור אומר גסות הרוח, ותהי עדינות הנפש נעדרת. כל התמונות והפרסומות בעיתונים הרי הן משמשות סתירה והיפך הגמור מהצנע לכת. על כל צעד ושעל הנושא המדובר הוא: "מי בראש". אנשים מחפשים מעמד, ויש כאלו שרוצים כי יעריכו אותם בתור ענוים מצניעי לכת.

כמו כן כל הדיוט קופץ בראש, כל אחד מרגיש שהוא מתאים וראוי לחוות דעה בכל ענין שמדברים עליו. הרוח השוכנת בראש חוצות היא, שהאדם עושה את הכל בכדי להתבלט, וכל זה הוא ההיפך הגמור ממידת הצניעות.

ואם זה אכן המצב, הלוא קיים צורך לעסוק בזה ולברר את פרטיה ודקדוקיה של מידה זו על מנת שנוכל להתחזק בה, כי על ידי בירור ענינה וגדרה נוכל ביתר קלות להשיגה.

הצניעות היא המפתח לכל המידות הטובות!

נפתח עם מעלתה העצומה של מידת הצניעות:

כמו שפתחנו: הצניעות היא המפתח לכל מידות הטובות. ניתן ללמוד זאת מדברי הגמרא במסכת כתובות (דף סב:), שם מסופר על רחל בתו של

כלבא שבוע, אשר עוד בזמן שרבי עקיבא היה רועה צאן, היא ראתה את מידת צניעותו של רבי עקיבא ולכן חפצה להינשא לו. וכלשון הגמרא: "חזיתיה דהוה צניע ומעלי" - ראתה בו צניעות.

מידת הצניעות שהיתה בו אפשרה לה להבחין במעלותיו הפנימיות הגדולות והגבוהות עד שמרום מעמדה הסכימה להתחתן עמו במטרה שילמד תורה. היא ידעה שבזכות מידה זו שניחן בה - אם רק יתחיל ללמוד תורה בצורה נכונה הוא יוכל להגיע למדרגות גדולות מאוד. ואכן המציאות הוכיחה עד כמה היא צדקה בהערכתה - הצניעות שהיא ראתה בו הובילה אותו להתעלות מעלה מעלה עד שהפך לגדול בישראל.

ב"הצנע לכת" - "עמך אלוקיך"

ובתנא דבי אליהו (רבא פכ"ח) מובא דבר נורא: "נאמר (מיכה ו, ח): "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך" - אל תקרי "הצנע לכת עם אלוקיך", אלא "בהצנע לכת עמך אלוקיך" - כל זמן שאתה הולך עמו בצנעה, יהא הוא גם כן עמך בצנעה, לכן נאמר "הצנע לכת עם אלוקיך".

נמצא אפוא כי שלושת העמודים של מיכה הנביא הם שלושה נתיבים להתקרבות אל הבורא יתברך: ידיעתו יתברך, ההתדמות אליו וההליכה של הקב"ה עמו. בשני הראשונים האדם מצדו יודע אותו ומתדמה אליו, ובשלישי הקב"ה מצדו "הולך עמו", ואין לך נחת רוח גדולה מזו - הידיעה שהוא צועד עמך בכל צעד ושעל.

ועל כן, היה אומר המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל: כלי הקיבול לכל השפע והברכה היורדים מן העולם העליון - הוא הצניעות. ובין אם מדובר בברכה לתורה ומצוות, או להצלחה בדרכי העבודה, לבני חיי ומזוני וכן לשאר כל הברכות.

הצנע לכת - עבודת ה' הנבחרת והרצויה לפניו

וההליכה בהצנע לכת - היא העבודה הרצויה לפניו יתברך. וכמו שמסיים הרא"ש זצ"ל את ספרו אורחות חיים (ליום השבת - אות כ"ג) בזה הלשון: "שיקיים

שימח _____ מידות דיליה

בהצנע לכלכל מעשיו הטובים, כי היא עבודת ה' יתברך הנבחרת והרצויה לפניו".

ואת זאת יזכור האדם, שאם מקיים הוא את המצוות ועושה מעשים טובים בהצנע לכת אזי הוא רצוי לפניו יתברך!

בשכר "ויסתר משה פניו" - זכה לקלסתר פנים

עוד דבר גדול מצינו במידת הצניעות - השכר עליה הוא בפרהסיא. הגמרא במסכת ברכות (דף טז) אומרת: "בשכר שלוש זכה (משה רבינו ע"ה) לשלוש, בשכר "ויסתר משה פניו" - זכה לקלסתר פנים".

הרי לנו מידה כנגד מידה: משה רבינו ע"ה הצניע לכת כאשר בשעת הנבואה הסתיר פניו שלא להביט במראה הנבואי, הקב"ה שילם לו בגלוי - "קרן עור פניו ויראו מגשת אליו".

"אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין!"

מאיך גיסא, כל מה שנעשה בהיעדר צניעות אלא מתוך פרסום ובקולי קולות - לא יהיה לו ברכה וקיום.

וכמו שמצינו בדברי הגמרא במסכת תענית (דף ח:): "אין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי, אלא בדבר הסמוי מן העין!"

ובספר מעלות המידות (מעלה ט) כתב: "בואו וראו כמה גדולה מידת הצניעות, שהרי הלוחות הראשונות - מפני שניתנו בפומבי, כענין שנאמר (שמות כ, טו): "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים", שלטה בהם עין הרע ונשתברו (וכעין זה כתב רש"י זצ"ל בשמות לד, ג). לפיכך כשבא ליתן לוחות האחרונות, נהג בהן דרך צניעות, כענין שנאמר (שמות לב, ג): "ואיש לא יעלה עמך", כדי שלא תשלוט בהם עין הרע".

הדבר הוא נורא! עין הרע שלטה אפילו בנתינת התורה, והלוחות נשתברו מפני שמעמד קבלת התורה היה מתוך פרסום ולא בהצנע לכת!

החזו"א זצ"ל: אינני אוהז מטקס של "הנחת אבן הפינה"!

ומסופר על רבינו החזון איש זצ"ל (מעשה איש ח"ב עמ' מג): פעם באו למעונו מתלמוד תורה חשוב בבני ברק על מנת להזמינו לחגיגה ולשמחה של מצוה - הנחת אבן הפינה.

אך החזו"א זצ"ל כאשר שמע על מטרת בואם של המזמינים אמר: אינני אוהז מטקס של הנחת אבן הפינה!

הפרסום - רק מזיק!

כמו כן סיפר הגאון רבי שמריהו גריינמן זצ"ל: מרן החזון איש זצ"ל היה מזרז אותו לצניעות יתירה, וכך היה אומר לו: כל דבר טוב שהנך עושה - תצניע! וחזר בפניו על ענין גיחזי אשר גילה בדרכו שהולך הוא להחיות מתים, ומשום כך לא עלה בידו להחיות את הילד!

ובדעת זקנים מבעלי התוספות מצינו דבר נפלא. כתוב בפסוק (בראשית ה, כח): "ויחי למך שתים ושמונים שנה ומאת שנה ויולד בן", ויש לתמוה מדוע לא כתוב: "ויולד את נח" כמו שמצינו שם באחרים. ומתמצים הדעת זקנים מבעלי התוספות: יש לומר שמתושלח הצדיק נתן לו עצה שלא ימהר לקרוא לו שם, לפי שאנשי הדור מכשפים היו, ויהיו מכשפים אותו אם ידעו מהו שמו.

מכאן למד הגאון רבי חיים זייצ'יק זצ"ל לימוד גדול עבורנו: יש פה לקח טוב המיועד לבעלי עליה והמצליחים בחייהם - חיי התורה, ולא להמעותדים והמיועדים לבנות את עם ישראל ולהיות מן המשפיעים והמעצבים את דמות האומה הישראלית - שלא למהר ולקרוא לעצמם "שם" ולא להזדרז להבליט עצמם ולהתפרסם, ובודאי שלא להתייחר ולהתגאות על חבריהם. וכך לא יגררו אחריהם גל של קנאה וקטרוגים, ויהיו שמורים מכל סוגי עין הרע.

ה"הצנע לכת" הוא תמיד סגולה טובה ומועילה לעליה ולהצלחה, כי בני אדם צרי עין הם ואינם מסוגלים לראות בגדולת והצלחת חבריהם, והפרסום הוא רע ומזיק להם.

שני מידות דיליה

וזאת הלוא מייעץ לנו הקב"ה בכבודו ובעצמו ומגיד ואומר לאדם: "מה טוב" שיבחר - "והצנע לכת עם אלוקיך".

צניעות - ביטול ה"אני"

לאחר שראינו מעט ממעלותיה של הצניעות ולמדנו על רעת הפרסום, נצלול לעומק ההגדרה של "הצנע לכת".

הן אמת יש להקדים, כי הגדרים במידה זו אינם ברורים דיים, כמו כן מצינו בזה כמה מהלכים שונים במקצת, אף כי רובם מכוונים לאותה מטרה. ונבאר את הדברים בעזה"ת.

ראשית כל נפתח עם הגדרתו של המשגיח הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל: צניעות היא - ה"אני" לא קיים!

מה הקשר בין מסירת הסימנים למידת הצניעות?

וביסס את דבריו על פי המבואר בחז"ל על הפסוק (בראשית כט, כה): "ויהי בבוקר והנה היא לאה ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני", ופירש"י זצ"ל: "ויהי בבוקר, אבל בלילה לא היתה לאה, לפי שמסר יעקב סימנים לרחל. וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי, עמדה ומסרה לה אותן סימנים".

ובקשר לזה איתא בילקוט שמעוני (בראשית כט - קכה): "אמר רבי חנינא: בשכר צניעות שהיתה בה ברחל שמסרה לה סימנין לאחותה זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות דהיתה בשאול דכתיב: "ועל דבר המלוכה לא הגיד לו", זכה ויצאה ממנו אסתר דכתיב: "אין אסתר מגדת מולדתה".

וצריך ביאור, אמנם מה ש"אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה" יש לזה שייכות לצניעות, בכך שלא סיפרה לאחשורוש את יחוסה ואת גדלות עמה. וגם שאול אשר לא דיבר על דבר המלוכה, יש בזה ענין של צניעות. אבל מהי השייכות בין מסירת הסימנים של רחל אמנו ע"ה ל"צניעות"? אולי מדובר בוותרנות מופלגת ומידת חסד עד כדי מסירות נפש, אבל היכן מצינו כאן ענין של צניעות?

מוכח מכאן - היה אומר המשגיח הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל: שאדם יכול להיות לבוש בבגדים מלמעלה עד למטה, וכל מהותו צועקת היפך הצניעות! כל מלבוש שלו מבליט אותו יותר ויותר, הוא מתלבש בדקדוק מכף רגל עד ראש - הכל על מנת להראות את יופיו.

ועל כן צריכים לומר כי המושג האמיתי של צניעות הוא שה"אני" לא קיים, ה"אני" לא נמצא. כאשר רחל אמנו ע"ה ראתה את לאה אמנו ע"ה בצער, עשתה היא את עצמה כאילו אינה קיימת, כי אילו רחל אמנו ע"ה היתה מתחילה לחשוב על עצמה ועל גורלה אפילו לזמן קטן, ברור שלא היה עולה בידה לעשות את מה שעשתה - הלוא במסירת הסימנים היא תישאר עם אביה לבן למשך שנים ארוכות, ואף מסתבר שתהיה מוכרחת להיות אשתו של עשו, וכיצד היא סיכנה את עצמה בדברים כה חמורים? אלא בעל כרחנו צריכים לומר כי רחל ע"ה לא חשבה על עצמה כלום, וזו מהותה של צניעות אמיתית!

כמובן שהבנה זו בגדר הצניעות היא נכונה ואמיתית, אבל אפשר גם להבין את העניין גם מזוויות נוספות.

צניעות - הצנעת הליכותיו ודרכיו

פשטות הדברים בביאור המושג "הצנע לכת" - כשמו כן הוא, להצניע את הליכותיו ודרכיו, לא לפרסם אותם, לא להבליטם, ולהשתדל שבני אדם לא ירגישו בו ובמעשיו הטובים.

והשאלה המתבקשת: מדוע באמת על האדם להצניע את מעשיו הטובים, אדרבה הלוא ראוי היה שיפרסם מעשיו הטובים על מנת לעורר "קנאת סופרים" כאשר כולם יראו כיצד הוא עושה את עבודתו בהתלהבות, וממנו יראו וכן יעשו.

ונבאר בזה את שורש העניין, כך נוכל להבין מדוע נדרש מהאדם לעשות את כל מעשיו בהצנע לכת. וישנה מערכה נפלאה מכבשונו של המשגיח רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"ב עמ' תקסז), ונביא חלק מדבריו:

שינב _____ מידות דיליה

מה הקשר בין "צנוע באורחותיו" לצניעות הגוף?

הגמרא במסכת ברכות (דף סב.) מספרת: "ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי צנוע באורחותיו הוה" - אותו ספדן שירד לפני רב נחמן והספיד את הנפטר באומרו: הוא היה צנוע בהליכותיו ובדרכיו.

ממשיכה הגמרא: "א"ל רב נחמן: את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא? דתניא - אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא".

וצריכים להבין את דברי הגמרא: הלוא לכאורה יש כאן עירוב של שני ענינים שונים זה מזה, ישנה צניעות באורחותיו ובהליכותיו, וישנה צניעות בבית הכסא, ובמבט שטחי נראה כי אין קשר בין ההנהגות - האחת, צניעות בהליכות האדם שאיננו מפרסם ומבליט את עצמו, ואילו האחרת, היא צניעות הגוף - לא לגלותו מעבר למינימום הנדרש.

ואם כן מדוע אמר רב נחמן שרק הצנוע בבית הכסא הוא כי הינו "צנוע באורחותיו"?

עוד יש להעיר על המסופר בגמרא במסכת ברכות (דף סב.): "אמר רבי אלעזר: אמר לו דוד לשאול, מן התורה בן הריגה אתה שהרי רודף אתה, והתורה אמרה: "הבא להרגך השכם להרגו", אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך. ומאי היא? דכתיב: "ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו", תנא: גדר לפניו מגדר ומערה לפניו ממערה. "להסך" - אמר רבי אלעזר: מלמד שסך עצמו כסוכה".

מבואר מזה כי מעלת הצניעות של שאול היתה בכך שנהג צניעות בבית הכסא, והוא חיפש מסתור - גדר לפניו מגדר ומערה לפניו ממערה. הרי לנו שדוקא צניעות הגוף היא שהצילה את שאול המלך.

ויש להבין מהי המעלה הגדולה בזה? ועוד: אם שאול המלך היה לו דין "רודף" - הרי הוא חייב מיתה, ומה תועיל הצניעות להצילו ממה שהוא חייב בדין?

להבין כל זה צריכים לעמוד על שורש הדברים - מהי הנקודה המרכזית של מידת הצניעות.

צניעות - להיות פנימי!

המהר"ל זצ"ל מסביר בספרו נתיבות עולם (נתיב הצניעות): צניעות פירושה - להיות פנימי! לעשות את כל המעשים רק על צד הרוחניות, מבלי לערב כל הרגשה אישית וגשמית. חוסר צניעות פירושה - הנהגה חומרית ומגושמת, עשייה על בסיס של שאיפה אישית חיצונית. התורה הקדושה היא צנועה ונסתרת, פירוש שהיא פנימית - רוחנית. ורק מי שעובד בפנימיותו יכול להשתייך לחכמה.

"הצנע לכת עם אלוקיך" פירושו - צריך ללכת רק עם ה' יתברך, בכל מעשה עלי לשאול את עצמי: איך מעשי מוצאים חן בעיני ה' יתברך? אבל חס ושלום לא לחשוב: מה יאמרו הבריות.

איך "לשמה" בלי צניעות!

לפי דברי המהר"ל זצ"ל שפירש שצניעות פירושו פנימיות נוכל להבין כמין חומר את דברי המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל שאמר משפט קצר וקולע: אין "לשמה" בלי צניעות!

והענין הוא כי "לשמה" - היינו לשם ה', וזה בדיוק מה שהצניעות דורשת מהאדם, לעשות כל מעשיו בינו לבין קונו בלי לערב בהם את האנשים או את ה"מה יאמרו הבריות" אלא לעבוד רק עבודה פנימית, עבודה שלא על מנת להתפרסם.

לפי זה נוכל להבין מהו הקשר בין צניעות בהליכותיו לצניעות בגופו, כי אם האדם מודע לכך שכל אורחותיו עליהם להיות רק בפנימיות ולא בחומריות, מבין הוא גם כי ההתעסקות בעניני הגוף היא סתירה לשאיפתו לפנימיות, ועל כן באופן טבעי הוא מסתיר כמה שיותר את התעסקותו בעניני גופו.

נמצא כי הצנוע בגופו מעיד עליו הדבר שאיננו רוצה להתמקד בחיצוניות אלא בפנימיות, ועל כן אמר רב נחמן לספדן כי ההוכחה לכך שאדם צנוע בהליכותיו ובמעשים הטובים שלו, כאשר הוא צנוע גם בבית הכסא - מקום

שינד _____ מידות דיליה

נסתר שאין איש רואהו, כי אז ברור שכל מעשיו לשם שמים והם נובעים רק מתוך פנימיות.

הנוהג בצניעות - איך יד אדם שולטת בו!

ועל פי הדברים הללו הסביר המהר"ל זצ"ל מה הועילה צניעותו של שאול המלך ע"ה להצילו שלא יהרגו דוד המלך ע"ה. כי הנה מעלת הצניעות של שאול המלך היתה מופלגת ומיוחדת מאוד. הוא כיסה את גופו בכל דרך אפשרית - גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה, ועוד שסיכך עצמו כסוכה - גם כאשר כבר היה במקום צנוע שאין שולטת בו עין - עדיין הוא נהג בצניעות יתירה.

ומי שנוהג כך אין אדם יכול לשלוט בו כי כולו רוחניות, שהרי החיצוניות אצלו אינה קיימת כלל וכל כולו הוא פנימיות!

ואת יסוד הדברים שמי שמתנהג בצניעות נעשה לרחוק מן החומר וקרוב אל הרוח ועל כן אין יד אדם שולטת בו ניתן להוכיח מדברי הגמרא במסכת חגיגה (דף טו): "אמר רבי יצחק: כל העובר עבירה בסתר - כאילו דוחק רגלי השכינה". ולכאורה יש להבין, מדוע דוקא העובר עבירה בסתר הוא כאילו דוחק רגלי השכינה, וכי מי שעובר עבירה בפרהסיא אינו דוחק את השכינה?

אך הביאור בזה יש לומר על פי דברי הגאון רבי אביגדור מילר זצ"ל (ע" ספר תורת אביגדור ח"ב עמ' קט): יש לנו כלל ידוע, שקירבת ה' לאדם תלויה במידה היות האדם דבוק בה' מצידו. וכמו שכתוב בתהלים (קמה, יח): "קרוב ה' לכל קוראיו" והכונה "קרוב" כפשוטו - הקב"ה קרוב אליו, ולמי קרוב הקב"ה? "לכל אשר יקראוהו באמת", דהיינו לבעלי אמונה בו יתברך אשר יש מוחשיות בתפילתם כאילו הם עומדים לפני ה' השומע ומקשיב לכל מילה שהם מוציאים מפיהם.

ועל כן אדם העובר עבירה בסתר, ולא בפרהסיא - הלוא הוא עושה זאת מתוך תחושה כי השכינה איננה קיימת כאן, ולכן אמרו חז"ל שהשכינה מתרחקת ממנו, "כאילו דוחק רגלי השכינה".

ומידה טובה מרובה ממידת פורענות - מי שעושה את מעשיו הטובים בהצנע בלי פרסום, בכך הוא מגלה את דעתו ותחושתו שהינו חי ומרגיש את הקב"ה בקרבתו ורק בשל כך הוא עושה את רצונו, וממילא "מידה כנגד מידה" - גם הקב"ה מתקרב אליו כביכול. ומי שנמצא בקרבתו של הקב"ה מי יוכל לשלוט בו?!...!

זאת היא מעלת הצניעות!

"מה יפו פעמיך" - כאשר הם ב"נעלים"!

וכבר פירשו על דרך הדרוש את הנאמר בשיר השירים (ז, ב): "מה יפו פעמיך בנעלים" - המכוון בזה, מה יפים הם הליכותיו ומעשיו של האדם כשהם "בנעלים" - היינו נעולים על מנעול וברית, ואינם גלויים לעין כל.

על אדם לעשות את עצמו כמו "גנב"...

אחרי שנתבאר כי שורש הצניעות הוא עבודה פנימית בלי סממנים חיצוניים המיועדים לעיני ואוזני הסובבים אותו, נביא על כך אמירות ומעשים מגדולי ישראל בכל הדורות - מהם נוכל ללמוד כיצד השתדלו תמיד להצניע את הליכותיהם ומעשיהם לבל ירגישו בהם. ואף אם קורה לעתים שאין ברירה ומוכרחים לעשות לעיני כל, בכל זאת על האדם לטרוח שהמעשים ישארו בבחינה פנימית - עשייה לשמה!

הגאון רבי חיים ברים זצ"ל היה מחבב מאוד את אמירתו של האדמו"ר הזקן מסדיגורא זצ"ל: עבודת האדם עלי אדמות דומה הינה לעבודת הגנב, הנעשית במחשכים ובמסתרים, והוא שואף שלאף אחד לא יודע לו מאומה ממעשיו...

מי ש"ריח" נודף ממנו למרחקים - אות הוא כי החל "להחמיץ"...

הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל אמר בדברי הדרכה לבחור צעיר כהאי לישנא: לא צריך שירגישו עליך שאתה "עובד", וכשאתה הולך בדרך תחשוב בלימוד - אבל אף אחד לא צריך לדעת מה אתה חושב, אלא הכל ישאר בינך ובין קונך.

שינוי מידות דיליה

ומרגלא בפומיה המשל הבא: כל זמן שהחמאה טריה - לא מריחים מאומה. אם מתחילים להריח - אות הוא כי היא מתחילה להחמיץ...

יש אדם אשר אתה רק עובר לידו נודף ממנו ריח - אישיותו בולטת ומזדקרת מול עיניך, אתה מיד יכול להבין את מהותו - אם הוא למדן או גאון, בעל מוסר או צדיק. מצב זה איננו נכון, כי מאדם שלם לא נודף מאומה!

מעלותיו והנהגותיו אינן צריכות להתבלט בשום מקום... אלא עליהם להיות חלק מהנהגתו הפשוטה והצנועה!

צניעותם של אבות העולם

הנהגה זו מצינו אצל אבות העולם, אשר היו צנועים במעשיהם ולא פרסמו אותם ברבים.

בספר מעלות המידות (מעלה ט) הביא את לשון הפסוק שנאמר על אברהם אבינו ע"ה (בראשית כג, ד): "גר ותושב אנכי עמכם", וביאר שם כי הכוונה שלא היה מפרסם את עצמו ברבנות, שאף על פי שהן קוראין אותו "נשיא אלוהים", הוא קרא את עצמו "גר ותושב".

וכן ביצחק אבינו ע"ה כתיב (בראשית כו, כח): "ראה ראינו כי היה ה' עמך" - היינו, ראינו מעצמנו ולא שהראית לנו, מפני שהיה נוהג במידת הצניעות. וביעקב אבינו ע"ה כתיב (בראשית מב, א): "ויאמר יעקב לבניו למה תתראו" - יעקב אבינו ע"ה ביקש מבניו שיתנהגו בצניעות.

בענין זה כבר האיר את עינינו הסבא מקלם זצ"ל במאמרו הנפלא (ע' חכמה ומוסר ח"ב עמ' רא): כאשר אמר הקב"ה ליעקב אבינו ע"ה (בראשית לא, ג): "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך", מיד הוא שלח לקרוא לרחל וללאה ודיבר עמן על התנהגותו הלא טובה של לבן כלפיו, ולכן ביקשן שילכו איתו אל ארצו כאשר דיבר הקדוש ברוך הוא.

והדבר תמוה, כי נראה מכך שאילו לבן היה מתנהג עמו בכי טוב לא היה מקיים דבר ה'?!...

אבל הענין בזה הוא, כי האדם צריך לעשות את מעשיו באופן של פשטות בכל מה דאפשר, שלא יהיה ניכר שהוא נוהג בקדושה ובטהרה ובחסידות עד ש"קדוש יאמרו לו", כי אין זה מדרכי החסידות, ואין הדבר תואם עם ה"הצנע לכת עם אלוקיך".

ולכן יעקב אבינו ע"ה דיבר עמם כאילו הוא אדם כשאר בני אדם, ולכן תינה בפניהם על התנהגותו הרעה של לבן, שעושה עמהן רק רע, ונכריות נחשבו לו, ועל כן אין כל כך קשה לעזוב בית אב כזה.

עבודת ה"הצנע לכת" של הגאון רבי חיים ברים זצ"ל

וכמו שמצינו אצל האבות הקדושים כך גם הבנים - גדולי ישראל, אשר תמיד דאגו להצניע את הליכותיהם מחשש פן ירגישו בהם בני אדם. וחושבני שכדאי להאריך בזה ולהביא לכך כמה וכמה דוגמאות, כי הדבר ישמש לנו לחיזוק ולדוגמא, ובגדר מה שאמרו חז"ל - "כזה ראה וקדש"!

מסופר על הגאון רבי חיים ברים זצ"ל: על אף שהיה מתלמידיו הקרובים והמובהקים של מרן החזון איש זצ"ל והיה מרבה לספר עליו בכל הזדמנות, בכל זאת אף פעם לא אמר ולו בדרך רמז שהוא היה מתלמידיו.

תמיד כאשר דיבר על החזו"א זצ"ל הוא הזכיר כי יש לו חברים קרובים אשר היו מתלמידיו המובהקים של החזון איש זצ"ל והם אלו שסיפרו לו. או שהשתמש בניסוח הבא: "אני יודע בבירור על החזו"א זצ"ל כך וכך, כי יש לי חברים אשר היו מתלמידיו" - תוך שהוא מתאר ומספר פרטי פרטים על מה שאירע, אך בלי לגלות אף פעם כי כוונתו היא לו עצמו שהיה נוכח בשעת מעשה.

"אלו מענייני הרבנית"...

היתה לו חכמה נפלאה כיצד להסתיר את מעשיו. דוגמא אחת מני רבות - הדלקת נרות שבת, אשר כידוע היו לו בה עניינים נשגבים להדליק נרות רבים, ועל דרך מה שמובא בשם הגאון רבי פנחס מקוריץ זצ"ל שאמר בשמו של בעל "קב הישר" זצ"ל כי נרות שבת מגידות עתידות.

שנח _____ מידות דיליה

נרותיו הרבים מילאו חלק נכבד מחדרו, לצורך כך הוא אף קבע את מקום הדלקתם במתקן מיוחד מזכוכית מוגנת מפני הדליקה. בסוף ימיו הוצרך אף לחרוג מהמתקן והוסיף להדליק עוד נרות גם מחוץ לו. אך את הכל הוא עשה בהצנעת ענייניו כדרכו, וכאשר נשאל על ידי אורחיו על סיבת ריבוי הנרות, היה עונה: אלו מענייני הרבנית...

לאחר פטירתה של הרבנית ע"ה כששוב נשאל על כך, אמר: מאחר וכך נהגה הרבנית איני חפץ לשנות...

"אנשים זקנים כמוני יש להם תועלת רפואית ממים חמים"...

בשנותיו האחרונות שהה לפעמים בבית בנותיו הרבניות שיחיו - בשכונות בתי הורנשטיין והר נוף.

סיפר נכדו על אותה תקופה: כאשר טבל רבינו זצ"ל במקוה שעל יד בית המדרש ויזניץ שבהר נוף הוא הרבה מאוד בטבילותיו.

כאשר סיים ויצא מן המקוה, ניגש אל רבינו זצ"ל אדם זר (כמדומה שהיה בעל תשובה) וביקש לדעת מה הן כוונותיו של רבינו זצ"ל, היות וראהו מאריך מאוד וחשב כי מן הסתם טובל הינו ש"י טבילות.

ענה לו רבינו זצ"ל בהתחמקות על מנת להסתיר את מעשיו ואמר: לאנשים זקנים כמוני יש תועלת רפואית ממים חמים, והיות ומתבייש אני לעמוד סתם ולבלות במים לכן אני טובל פעמים רבות, אבל אין לי שום כוונות מיוחדות...

"כלום אין להשוש בכך משום יוהרא"?!"

וכך מסופר על הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל: כל ימיו הקפיד ונזהר מאוד שלא לעשות שום מילין דחסידותא בגלוי לעיני שאר בני אדם.

כאשר היה רואה לפעמים ברחוב אנשי מעשה ההולכים לטבול קודם התפילה לשם תוספת טהרה, והאלוונטית בידם - כאילו מבקשים הם להכריז

הצנע לכת שנט _____

שהינם בדרכם למקוה, הוא הביע את פליאתו בתום-לב: כלום אין לחשוש בכך משום יוהרא!?

מדוע הנמיך הגר"א לופיאן זצ"ל את קולו?

הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל סיפר על רבו הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל כדלהלן:

פעם אחת ישבתי עם רבינו זצ"ל לארוחת צהריים, ובסיומה החל לברך ברכת המזון בקול רם ובמתניות כדרכו בקודש. אבל כאשר הבחין שאני מאזין לו - הנמיך מיד את קולו. מיהרתי ויצאתי החוצה, בעומדי ליד החלון שמעתי ששוב הרים את קולו.

וכך נהג בכל פרט ופרט, כאשר ראה שמתבוננים בו - הוא החביא את עצמו והסתיר את חומרותיו ודקדוקיו.

מידת "הצנע לכת" של החפץ חיים זצ"ל

על רבינו החפץ חיים זצ"ל מסופר: קשה היה לראות על חזותו החיצונית כל דבר מיוחד, או הנהגה מעוררת ענין, אלא הוא תמיד שקד להצניע את אורחותיו מעיני הרואים.

ונביא דוגמא אחת מתוך עובדות רבות, וכפי ששח לתלמידיו הגאון רבי דוד הכהן לייבוביץ זצ"ל - בן אחיינו של מרן החפץ חיים זצ"ל וראש ישיבת "רבינו ישראל מאיר הכהן", ממה שראה וחווה בבחירתו, כשהסתופף בצל רבו זצ"ל בעיר ראדין:

באחד מימי תשעה באב הראשונים לשהותו בישיבה בראדין, החפץ חיים זצ"ל התפלל בליל תשעה באב עם חתנו הצדיק רבי צבי הירש לוינסון זצ"ל בבית המדרש, ובצוותא חדא עם בני הישיבה והמתפללים. רבי צבי הירש זצ"ל אמר מגילת איכה ואת הקינות בכיות נוראות ממש, ואילו החפץ חיים זצ"ל ישב ובכה בשקט חרישי...

תלמידו זצ"ל תמה לנפשו, האם זהו דודי הגדול המפורסם בצדקתו, הלוא חתנו מתפלל ביתר כוונה ומתוך בכיות נוראות!?!...

לאחר גמר התפילה הקהל התפזר והלך לביתו, כך גם החפץ חיים זצ"ל. הגאון רבי דוד זצ"ל אשר ישן בעליית בית דודו החפץ חיים זצ"ל עלה על יצועו והתכונן לשינה, אולם אך הספיק הוא להירדם חיש הוא התעורר בבהלה לשמע קול בכי נורא, מי בוכה כל כך?

הוא התלבש תיכף בזריזות, רץ למטה וראה את... החפץ חיים זצ"ל יושב על הריצפה כשלפניו סדר הקינות והוא בוכה בכי תמרורים...

אז קלט הגאון רבי דוד זצ"ל שהיה אז בחור בן ארבע עשרה, את עוצם גדולת דודו הגדול. בבית המדרש בחברת הקהל הוא התנהג ככל שאר האנשים, אבל כשהיה בבדידות בביתו עם עצמו וסבר שכולם כבר נמים את שנתם - או אז נתן דרור לרגשותיו, ופרץ בבכי תמרורים על החורבן! כך נתגלה בפניו פן נוסף מה"הצנע לכת" של החפץ חיים זצ"ל!

מותי עיין המשגיח זצ"ל בסידור הרש"ש?

כעין הנהגה זו מצינו גם אצל המשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל. היה זה כשאחד האברכים אשר זכה לקרבה מיוחדת מצדו סיפר, כי בבחרותו התארח פעם בביתו של רבינו זצ"ל בבין הזמנים של חודש ניסן. במשך השבועיים שלפני פסח הוא הבחין שרבינו זצ"ל מרבה להכין עצמו לחג הפסח בלילות - הוא עיין בסידור הרש"ש בכוונות ליל הסדר. האברך סבור היה, שבוודאי יזכה לראות בליל הסדר מחזות גדולים של כוונות ויחודים, לאחר הכנה דרבה שכזו. אולם בליל הסדר החזיק רבינו זצ"ל לפניו הגדה רגילה, ולא ניכר היה עליו כלום כלפי חוץ...

כמו כן, מספר אחד התלמידים: לפני חנוכה מצא בבית רבינו המשגיח זצ"ל בתוך סידור יעב"ץ - פתק ובו כוונות וצירופי השמות של ברכות הדלקת נר חנוכה. היה זה בתקופה בה עדיין לא באו בני הישיבה לביתו להדלקת הנרות. אותו תלמיד ביקש להשתתף בהדלקה, התפלא רבינו זצ"ל מה יש לך לראות? אולם מחמת הכרת הטוב לאותו תלמיד - הוא הסכים.

אך למעשה, ההדלקה והברכות נראו אצלו כאחד האדם...

זהו "הצנע לכת עם אלוהים"!

לא להשאיר רושם!

הנהגה מעניינת היתה למשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל: בכל פעם שעזב את ביתו או את חדרו בישיבה, בדק אם לא השאיר שום רושם. לא ספר או חפץ כלשהו מחוץ למקומו, וכן שדבר לא השתנה מכפי שהיה מקודם לכן. גם ממקורביו הוא תבע הנהגה דומה.

הנהגה זו לא הובנה כל כך, אולם אחד מבניו הסביר כי גם זה נבע ממידת "הצנע לכת" שהצטיין בה - לא להשאיר שום רושם משהותו בכל מקום בו היה.

בני הגר"ח חייקין זצ"ל: לא הכרנו את אבינו...

כך גם הגאון רבי חיים חייקין זצ"ל, כל ימיו הצניע את מעשיו ואף בני משפחתו הקרובים לא ידעו כלל את עוצם גדלותו - הן בתורה והן במעשים טובים.

אחד מבניו סיפר: בבית לא ראינו את אבא לומד מסכתות נוספות על אלו שנלמדו בישיבה. לשם דוגמא: סדר "קדשים" - מאן דכר שמיה, ואנו סברנו לתומנו שאין לו ידיעה בתחום זה. עד ששמעתי מגיסי הגאון רבי צבי גולדשטיין שליט"א, שבהיותו חתן שלח לאבא זצ"ל דברי תורה בסדר "קדשים" ואבא זצ"ל ענה לו במכתב: הנני שמח שכאן כיוונת לקושית הגרעק"א זצ"ל, ופה לקושית אחרון פלוני וכן הלאה וכן הלאה.

בימי ה"שבעה" עליו, נשמעו עדויות מכמה כיוונים על תשובות שענה לשאלות סבוכות בהלכה ועל בקיאות שגילה בענפי תורה רבים, עד שהתגלתה בפני הנוכחים שם תמונה מרהיבה של גאונות ובקיאות מפליאים. או אז הגיבו הבנים בתדהמה: "כל השנים הללו, אבא זצ"ל פשוט הסתיר מאתנו במתכוון את גדלותו!"

"וכי אני אזכיר בשיחה זוהר הקדוש"?...

נביא דוגמא נוספת של מידת הצנע לכת של המשגיח הגאון רבי גדליה אייזמן זצ"ל.

שיסב _____ מידות דיליה

באחת משיחותיו אמר בתוך דבריו: "חז"ל אומרים". אחד השומעים ניגש לחתנו כדי שישאל את חמיו מה המקור של החז"ל הנ"ל, וכאשר שאל את המשגיח זצ"ל, קיבל תשובה - שזה "זוהר הקדוש", והוסיף בלשון תמיהה: "וכי אני אזכיר בשיחה זוהר הקדוש"?

זאת היא העבודה המופלאה של אותם הגדולים - השתדלות מתמדת להסתיר את גדלותם באופן שלא יורגש כאילו הם מסתירים דבר מה אלא בפשטות, ותוך כדי מהלך הדברים באופן רגיל, מקובל וטבעי.

זהו - הצנע לכת!

"לא מזרח, אבל גם לא מערב"...

כאמור אחד מענפיה העיקריים של מידת "הצנע לכת" הוא, שעל האדם להשתדל להתנהג בפשטות עד שהאנשים לא ירגישו ולא יבחינו בו בכל דבר מיוחד.

ומידת הענוה בה ניחן אדם לא בהכרח מסייעת לכך, ולעתים היא גורמת דוקא את ההפך - ההנהגה מתוך ענוה יתירה גורמת לו להתבלטות ולנוכחות מוגברת. וכבר אמר אחד הגדולים זצ"ל משפט עמוק ונפלא: "לא מזרח אבל גם לא מערב"! והבן...

"המסרב יותר מדי - דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח"

ראיה ליסוד זה הביא המשגיח דמיר הגאון רבי ירוחם זצ"ל ממה דאיתא בגמרא במסכת ברכות (דף לד.): "ת"ר: העובר לפני התיבה צריך לסרב, ואם אינו מסרב - דומה לתבשיל שאין בו מלח, ואם מסרב יותר מדי - דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח. כיצד הוא עושה? פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב, שלישית פושט את רגליו ויורד".

כלל גדול גילו לנו כאן חז"ל, זה שאינו מסרב וניגש תיכף - יצרו רץ לפניו אל התיבה ומקלקל לו את תפילתו, כי חסר הוא את הצניעות, כי אינו עובר לפני התיבה מחמת רצונו לזכות את הרבים, אלא בשל אהבת הפרסום!

אך גם המרבה לסרב, נכשל ביצר הפרסום, כי אין הבדל אם מבליט את ענוותנותו או שמגביר את גאותו, כי חייב אדם לעטוף עצמו בכמה לבושים של צניעות, ולא להפריז בסירובו לגשת לפני התיבה!

רואים מזה כי הדרך הסלולה לצניעות עומדת ותלויה בנסיבות - במצב, במעמד ובשאר הנתונים. אמנם כלל הדברים הוא: **על האדם להתנהג בצורה כזו שאף אחד לא ירגיש בו ולא ימשוך אליו את עיני האנשים.**

ובמילים אחרות הגדיר זאת הסבא מקלם זצ"ל: "כל מה דאפשר להתנהג בדרך הפשוט יותר טוב, וזה ענין הצנע לכת".

האם לקנות כובע חדש? - הכרעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל

לשבר את האוזן נביא מעשה שאירע עם הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל:

לאחד מתלמידיו נאבד הכובע של שבת, ובאשר שהפרוטה לא היתה מצויה בכיסו נאלץ גם בשבת לחבוש על ראשו כובע מרופט, שעבר זמן רב מאז ידע ימים יפים יותר... כמה מרעיו ניגשו אליו ואמרו לו: אין זה נאה לחבוש בשבת כובע כל כך בלוי.

התלמיד ניצל את טיולו החודשי עם רבינו הגרי"ש זצ"ל על מנת לברר כיצד עליו לנהוג בכגון דא. "לי עצמי לא אכפת כלל איזה כובע אני חובש" - תינה בפניו את דבריו, "אבל ידידי טוענים שאני זקוק לכובע חדש, ועל כן שואל אני האם אכן מוטל עלי להשקיע דמים מרובים בעבור כובע חדש בשל כך שהדבר מפריע לאחרים"?!...!

אומר לך מה - השיב רבינו זצ"ל, אמנם בכובע שלך אינך צריך להתבייש. בהיותי ילד, כשהביאו אותי לפני החפץ חיים זצ"ל על מנת לקבל את ברכתו, ראיתי איזה כובע עתיק הוא חבש לראשו, ואם היית רואה כיצד היה נראה כובעו של החפץ חיים זצ"ל, היית מבין כי אין לך כל סיבה להתבייש כלל.

אבל דע לך כלל! אדם צריך ללכת בעולם הזה מבלי שירגישו בו ומבלי

שיסד _____ מידות דיליה

שידברו עליו, ולכן אם כובעך הישן מהווה נושא לדיון - עליך לרכוש כובע חדש. ולא בגלל ה"כובע", אלא משום שעליך לחיות בעולם הזה בצניעות, מבלי שאנשים ירגישו בך וידברו עליך!

ומי שהכיר את מידת ה"הצנע לכת" שרבינו זצ"ל תמיד נהג בה, יכול להבין עד כמה התשובה הזו מאפיינת את דרכו ואורחותיו הצנועות.

אני בעל הבית פשוט מראדין...

כאמור על אדם - גם אם הוא גדול בתורה, להתנהג בפשטות בלי שיכירו בכל מעלותיו. ובכדי להמחיש את הדברים, נציג שלוש דוגמאות על גדולי ישראל זצ"ל כיצד הם נהגו בצניעות יתירה למרות גדלותם העצומה בתורה.

מעשה היה באשה אחת ששני בניה למדו בראדין, והנה חלפו כמה חודשים והיא לא קיבלה מהם שום דרישת שלום או מכתב כלשהו. הדבר הדאיג כמובן את אמם, עד שהחליטה לבסוף בלית ברירה לנסוע לראדין לדרוש בשלום בניה. באחת מן התחנות, ראתה יהודי חבוש קסקט, ולבושו כאחד האנשים הפשוטים, ושאלה אותו להיכן עליה להמשיך על מנת להגיע לעיר ראדין.

שאלה היהודי: לשם מה עליך לנסוע לראדין? ענתה לו האשה: נוסעת אני לראות את שלום בניי הלומדים שם בישיבה, שזה כמה חודשים אין לי מהם כל בדל ידיעה. אמר לה האיש: אני גר בראדין, ותחת שתטרחי לנסוע עד לשם אגש אני אליהם, ואמסור להם שיכתבו לך איגרת שלומים בהקדם.

האשה שמחה על כך שתיחסך ממנה טירחת הנסיעה הארוכה, הודתה לו מאוד ושאלה את האיש לשמו, והוא כמתחמק ענה: אני בעל הבית פשוט מראדין... גם כאשר ניסתה שוב להיוודע מפיו לשמו, לא עלה בידה. טרם שהלך מהמקום אמר לה האיש: תיזהרי על רכושך, המקום כאן שורץ גנבים...

כעבור זמן מועט קיבלה האם מכתב מבניה, בו הם מספרים לה כי החפץ חיים בכבודו ובעצמו מסר להם כי אמם מבקשת שיכתבו לה מכתב מפאת

דאגתה לשלומם... האשה לא האמינה שאותו יהודי הלבוש בפשטות כל כך והציע עצמו לעזרתה, לא היה אלא מאור הדור רבן של כל בני הגולה מרן החפץ חיים זצ"ל...

הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל - גאונות בהצנעת הגדלות!

וכן מסופר על הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל: לרוב עלה בידו להצניע את עצמו, עד שאפילו מביני דבר אשר התפללו או למדו עמו בבית הכנסת "פרושים" במשך זמן רב לא הבחינו בגדלותו.

לא אחד ולא שניים אשר זכו להתפלל במחיצתו או ללמוד עמו יחד בכולל במשך שנים רבות, נשאלו מה ידוע להם ומה הם יכולים לספר על רבי מרדכי זצ"ל, והם ענו בסתמיות שלא הבחינו בשום דבר מיוחד...

אמנם בוא וראה כיצד התבטאו עליו גדולי ישראל:

הגאון רבי נחום פרצוביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר אמר אודותיו: חושב הוא כי הוא יושב בפרבר המרוחק בגבעת שאול, ובכך יוכל להסתיר את עצמו? תדעו שצריך לעקוב אחריו בכל תנועה ותנועה שלו וללמוד ממעשיו.

העילוי הנודע הגאון רבי דוד פינקל זצ"ל, שלמד תקופה מסוימת בכולל חברון, התבטא: מכיר אני שני צדיקים בדורינו ואחד מהם הוא הגאון רבי מרדכי צוקרמן.

המשגיח הגאון רבי דן סגל שליט"א התייעץ פעם עם רבי מרדכי זצ"ל אודות ענין מסויים, ולאחר מכן פנה לשאול בענין זה גם את רבו הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, וציין בדבריו כי כבר העלה ענין זה בפני רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל. מיד אמר לו הגרש"ז זצ"ל: לאחר שנמלכת ברבי מרדכי לא אומר לך בענין זה דבר! אינך יודע מיהו רבי מרדכי?! אחרי שהוא ענה לך - לא אענה לך כלום בנידון, אלא תעשה מה שהוא אומר. והמשיך רבי שלמה זלמן זצ"ל להפליג בשבחו של רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל בסגנון שמעולם לא נשמע מפיו על אף גדול אחר!

ולמרות כל גדלותו העצומה הזו שגדולי ישראל העידו עליו, ידע נכונה כיצד להסתיר את כל הליכותיו ולהתנהג בהצנע לכת, עד שגם אלו אשר

שסו _____ מידות דיליה

היו במחיצתו במשך שנים רבות לא היה בפיהם דבר מה מיוחד לספר על התנהגותו.

זהו ה"הצנע לכת" האמיתי!

"לכבוד מורי ורבי הגאון הצדיק הבלתי מפורסם"...

נביא עוד דוגמא אחת לדבר:

הגאון רבי משה מרדכי שולזינגר זצ"ל עמד פעם בדרשתו (ע' דרשות משמר הלוי דרשה י"א) על ביטוי הנשמע לרגע חריג מאוד:

הגאון רבי שלמה הכהן זצ"ל מתלמידי החזו"א זצ"ל אשר זכה ללמוד עמו במשך עשר שנים שני שיעורים בכל יום - לפני הצהרים ובערב, ארבע שעות בכל יום. ובמכתב שכתב לו עוד בשנים תרפ"ג - תרפ"ד הוא פונה לרבו החזון איש זצ"ל כשבראש המכתב הוא כותב לו בהאי לישנא: לכבוד מורי ורבי הגאון הצדיק הבלתי מפורסם.

"הגאון" אמת, "הצדיק" אמת ו"הבלתי מפורסם" אמת. אלו היו השבחים הגדולים בהם נקט תלמידו זצ"ל כאשר פנה לרבו... כי זו היתה האמת הצרופה - החזון איש זצ"ל היה גאון וצדיק ובכל זאת ה"בלתי מפורסם"! כי תמיד התנהג בהצנע לכת!

"הצנע לכת" - עבודת המלאכים!

ובאמת עבודת ה"הצנע לכת" היא עבודת המלאכים!

המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל נהג להביא את דברי התרגום על הפסוק בישעיה (י, ב): "שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד, בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף", וכך הוא מתרגם: "בתרין מכסי אפוהי דלא חזי ובתרין מכסי רגלוהי דלא מתחזי ובתרין ישמש" - לא לראות ולא להיראות - ולעבוד!

זאת היא העבודה הראויה, כי רק כשאדם מתנהג בהצנע לכת אל מול ה' אלוקיו - הוא מסוגל לשמר את צורתו הרוחנית והפנימית כדוגמת השרפים העומדים ממעל!

גם מעשה בפרהסיא יכול להישאר בצנעה...

בשולי הדברים נותרה לנו נקודה חשובה להבהרה:

מדברינו יש מקום לחשוב בטעות כי מחמת הצורך להצניע את מעשיו עד שלא ירגישו בהם בני אדם כלל, אם כן אין לעשות מעשים טובים הכרוכים בפרסום, או לקיים מצוות בתוך קהל ועדה ובפרהסיא. אך האמת היא ודאי לא כן, כי אילו מזדמן לאדם לעשות מעשה או לקיים מצוה כל שהיא רק באופן שיתפרסמו הדברים, בכל זאת לא ימנע מכך.

אלא שעם זאת ישתדל שלמרות הפרסום, אצלו בלב הדברים יישארו בצנעה - היינו שיחשוב בעת העשייה רק על הקב"ה בלבד ולא על מטרות אחרות.

כך יש להוכיח ממה שדרשו חז"ל במסכת מכות (דף כד.) על הפסוק: "והצנע לכת עם אלוקיך" - "זה הכנסת כלה ולוית המת". וכיצד שייך לומר על מצוות הללו שיעשה אותם מתוך הצנע לכת? הלוא אין לך מצוות שפרסומם כה רב כמו "הכנסת כלה" - אשר הציווי הוא לשמח את החתן והכלה ברבים ולדאוג לכל צרכיהם בפרסום, וכן "לוית המת" - הלוא כבוד המת הוא ברבים. ואם כן מה שייך לומר על מצוות אלו "והצנע לכת עם אלוקיך"?

מוכח מכאן - היה אומר הסבא מסלבודקא זצ"ל, שחייב האדם להשכיל ולהצניע לכת אף בתוך הפרסום הגדול ביותר, הוא בעצמו בפנימיותו יוותר מוצנע ומוסתר ויעשה זאת לשם שמים ולצורך מצוה.

וכן היה מוסיף מרן הרב שך זצ"ל באומרו: אתה יכול לרקוד ולעשות הרבה, אבל שיהיה זה ב"הצנע לכת" במחשבה.

"אור הצפון" - צניעות מתוך פרסום

ולא בכדי הסבא מסלבודקא זצ"ל היה חותם את מכתביו "הצפן" (ראשי התיבות של שמו) וגם ספרי המאמרים שלו שהוציאו גדולי תלמידיו נקראו "אור הצפון" - להראות לנו כי שייכת צניעות גם בתוך פרסום והוצאה לאור של ספרים.

שיסח _____ מידות דיליה

"אם תעשה כדי שילמדו ממך - עשה בפני הכל!"

לסיים נביא את לשונו של ספר הרוקח: "לא ישבח עצמו, אלא לחבירו ותלמידו שילמד מדרכיו יוכל לשבח עצמו. כל המצוות עשה בסתר "והצנע לכת עם אלוקיך". ואם תעשה כדי שילמדו ממך - עשה בפני הכל, כגון: תפילין וציצית ות"ת, שקנאת סופרים תרבה חכמה ומצוות".

וכן מטו משמיה דהגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל שאמר: כיום לא טוב שהצדיקים מכסים את עצמם לגמרי, כי עליהם לגלות חלק מהמעשים על מנת שאחרים יראו וילמדו מהם. אמנם גם שם, במעשים הללו צריכים להזהר שהכונה תהיה עם הצנע לכת, פירוש - שבסתר כונתו יהיה לשם ה' בלבדו.

הצעד הראשון בדרך למידת הצניעות

והלכה למעשה: ראוי לנו להתחיל לעבוד על ענין נשגב זה של "והצנע לכת". והצעד הראשון אותו עלינו לפסוע הוא - לא לעשות מעשים שהם היפך הצניעות רק כדי להראות את עצמו בפני אחרים, אם על ידי צעקות בקולי קולות, או לבישת בגדים הגורמים לכל רואה להסתובב בכדי להתבונן בו. כמו כן בענין עריכת השמחות - כגון שמחת הבר מצוה או ברית מילה וכיו"ב, לערוך אותם בצורה צנועה והולמת, ללא חפץ להראות לבני אדם את עושרו ויקר תפארת גדולתו.

ולאחר שירגיל את עצמו בפעולות אלו, יוכל גם להשריש את מידת הצניעות בפנימיותו, כי הלוא כלל ידוע הוא ש"אחר הפעולות נמשכים הלבבות".

הקב"ה יעזור שנתחזק בזה, ובס"ד נזכה לדברי חז"ל שהבאנו לעיל: "הצנע לכת עם אלוקיך" - "עמך אלוקיך", ואם הקב"ה יצעד יחד עמנו אין ספק כי הברכה וההצלחה ישרו עמנו בכל הענינים.

ותרנות

פתח דבר:

בדברים הבאים נעסוק בעזרת ה' במידה חשובה עד למאוד - "מידת הוותרנות" - אשר כוללת בתוכה גם את התכונה להעביר על מידותיו. וחז"ל הלוא כתבו דברים נשגבים על מי שמעביר על מידותיו.

ועל כן נברר מהו ויתור וכיצד יש להעביר על המידות, נחدد את הידיעה כי מויתור ניתן רק להרוויח ואף פעם לא להפסיד, ולעולם אין ראוי להתחרט על כך. נעמוד גם על נקודה עיקרית: "עד היכן הוא שיעור הויתור", עוד נבחין במעלות ובסגולות הרבות הכרוכות במידה נפלאה זו. כן נעמוד על הצורך והחובה להיות ותרן ומעביר על המידות, ולסיום נציג בפני הקורא עצה כיצד יש להשיג מידה נפלאה זו.

ויתור - הקרבת הרצון האישי למען הזולת

נפתח בשאלה מהו ויתור, מה נחשב ויתור ולמי עלינו לוותר.

מִרְן הֵרֵב שֶׁךְ זַ"ל הִיה אֹמֵר: ה"ויתור" אינו כמו שאנשים חושבים - להסכים או להיכנע לרצונו ודעתו של הזולת בעת ויכוח או מחלוקת, אלא הויתור - כולל למעשה את הקרבת הרצונות האישיים והמטרות העצמיות - עבור טובת הזולת, לשם שמירה על כבודו ולשם הצלתו מפגיעה כל שהיא.

שע _____ מידות דיליה

ודבר זה אקטואלי גם ביחסו אל אשתו ובני ביתו, חבריו, קרוביו, שכיניו וכיו"ב - בכל אלו על האדם להיות מוכן לוותר על עניניו, רצונותיו ומטרותיו לשם טובתו של הזולת.

"ויתור" - לשכוח מהפגיעה לחלוטין!

ראוי לציין נקודה נוספת אשר שמעתי מהמשגיח רבי מתתיהו סלומון שליט"א: אם פוגעים באדם בדברים או במעשה, ובו ברגע הוא שולט על עצמו ולא מגיב בחריפות כלפי זולתו, אמנם הדבר שמור בתוך לבו ובבוא יום מן הימים הוא יזכור את אותה פגיעה שפגעו בו, וגם יזכור שאז בזמן הפגיעה לא הגיב מאומה - זה לא נקרא "לוותר"...

כי ברור ש"ויתור" פירושו, שאדם מעביר על מידותיו וממילא שוכח את מה שנעשה נגדו, ומעביר ומוחק את הדבר מלבו עד שמרגיש הוא שלא עשו לו דבר, ואין לו כלל על מה להתרעם ולהקפיד, כי הלוא הכל כבר נשכח ממנו ונמחק מלבו.

"תחשוב שלא היה זה אלא "חלום רע"..."

וכמו שיעץ הגאון רבי אליהו רוט זצ"ל לחסיד אחד אשר פגעו קשות בכבודו וביזו אותו בדברים קשים כגידין שנגעו בעמקי נשמתו. וכך אמר לו: אם רוצה אתה להתגבר על עצמך, עליך להחליט במחשבתך כי כל מה שעבר עליך לא היה אלא חלום רע - "תדמה בנפשך שהדברים לא היו ולא נבראו, אל תספר על כך לשום נברא, ואל תדבר על מאורע זה כלל מטוב ועד רע".

ואכן לאחר כשבועיים ימים ניגש אליו אותו שפגע בו וביקש את סליחתו על כך שציער אותו בדברים קשים, אך אותו אדם עשה את עצמו כלא מבין וכאינו יודע על מה מדובר, וגם לאחר שניסה להזכיר לו את הביזיונות שגרם לו, ואת הצעקות שהטיח בו - עשה את עצמו כאינו זוכר כלום, ואף השיב למבזהו כי לא היו דברים מעולם, וכמדומה שחלום הוא שחלם...

לימים סיפר אותו חסיד כי אילו לא היה מקבל עצת רבו זצ"ל אלא היה עונה למחרפהו כראוי לו - בלי ספק היה יוצא מכך חורבן גדול!

"מעביר על מידותיו" - "מניח מידותיו והולך לו"!

הרי לנו כי זהו מהותו של ויתור - לחוש כאילו הדבר שנעשה לא קרה במציאות, וכשם שהאדם חולם לעתים בשנתו כאילו הוא חווה דברים קשים והוא נפחד מאוד, אך ברגע שמתעורר ומרגיש כי הכל רק חלום מיד הוא שוכח את אשר עבר עליו - כמו כן אם פגעו בך, ציערו או העליבו אותך, הבט על כך כאילו היה זה חלום הלילה, ותעבור על כך הלאה והמשך לעסוק בענייניך.

וכך אפשר לדייק מלשונו הקדוש של רש"י זצ"ל במסכת ראש השנה (דף תז): "המעביר על מידותיו - שאינו מדקדק למדוד מידה למצערם אותו, ומניח מידותיו והולך לו", עכ"ל.

"ומניח מידותיו והולך לו" - כי שוכח מכל אשר אירע כאילו לא היה מאומה, ואינו שומר בלבו טינה אלא ממשך "עסקים כרגיל".

זוהי מידת הוויתור!

מוויתור לא מפסידים לעולם!

אמרו רז"ל במדרש רבה (במדבר פ"ט ב): "איש איש" - לימדה אותך התורה שתהא ותרן בתוך ביתך, נשפך יין - הוי ותרן "להנחיל אוהבי יש", וכן שמנך "ואוצרותיהם אמלא", נקרע כסותך - "ימלא ה' כל משאלותיך".

על דרך דברי המדרש הנ"ל - על אדם לזכור תמיד: **מוויתור לא מפסידים לעולם!**

למרות שלפעמים נראה כאילו מי שמוותר מפסיד את ממונו, כבודו או שאר עניינים, האמת היא כי מוויתור לא מפסידים מאומה אלא "ימלא ה' כל משאלותיך".

ומצאתי כי שני נביאים התנבאו בסגנון אחד ושניהם אמרו את הדברים הבאים:

מרן הרב שך זצ"ל כותב במכתב (מכתבים ומאמרים ח"ב מכתב ס"ח): "ונער

שיעב _____ מידות דיליה

הייתי וגם ב"ה עברתי הגבורות, ולא ראיתי בחיי שמפסידים מוויתור, ורק מרוויחים מזה!"

כמו כן הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל אמר בפני אחד מקרובי משפחתו כהאי לישנא: "דע לך, אני כבר יהודי זקן בגיל שמונים. שנות חיי לא תמיד היו סוגה בשושנים - היו לי מצבים לא קלים. בכל פעם ופעם אני ויתרתי, כופפתי ראשי בפני כל גל וגל, ואני רוצה שתשמע טוב: מעולם לא התחרטתי שוויתרתי!"

מעשה נורא על כוחו של הזיתור

כדי להמחיש את הדברים נביא שני מעשים מופלאים - עובדות שהתרחשו בימינו אנו, מהם נוכל להסיק כי מי שמוותר מצליח.

בספר באר החיים (ירח האיתנים עמ' קנח) הביא את הסיפור הבא, אותו שמע מפי בעל המעשה, ומעשה שהיה כך היה:

בירושלים חי איש מכובד בעל משפחה ברוכת ילדים. מידי שנה בהגיע חג הסוכות הצטופפה המשפחה בסוכה הקטנה שנבנתה על מרפסת ביתם. ויהי כאשר גדלו הילדים וכבר היה זה בלתי אפשרי להצטופף בסוכה כה קטנה, החליטו הילדים לבנות סוכה רחבת ידיים למטה בחצר הבנין. ומן המחשבה למעשה - הם קנו דפנות לסוכה במידות מדוייקות לפי צרכם, ובמשך שעות טרחו ועמלו בעבודת הקודש - לבנות את הסוכה על הצד היותר טוב.

בערב החג - כאשר הכל כבר על מקומו עמד בשלום, דפק אחד השכנים על דלת בית המשפחה, והודיע להם: היות וחלק מן הסוכה נבנה בשטח בו הוא מחנה את רכבו, על כן הוא דורש מהם שיסלקו את הסוכה מהחצר לאלתר...

כאשר שמעו בני המשפחה את דרישתו, הם ניסו להסביר לו את גודל יגיעתם שכבר טרחו בבניינה, וכי אין להם מקום אחר לבנות את הסוכה, ועל כן הם מבקשים ממנו כי יניח להם להעמיד בחצר את הסוכה למשך

שמונת ימי החג, ומיד אחר כך יפרקוה. ברם הלה אטם את אזניו משמוע והודיע נחרצות כי אין הוא מרשה להם להותיר שם את הסוכה בשום פנים ואופן.

הבנים קבלו את הדברים בצורה קשה, הם טענו לפני אביהם כי בהתנהגותו של השכן יש משום "מידת סדום" - מה אכפת לו להחנות את רכבו במשך שמונת ימי החג במקום אחר, וסוף כל סוף הלוא מדובר בחצר משותפת אשר לכולם יש בה חלק. באמתלות אלו וכיוצא בהן ניסו לשכנע את אביהם שלא ישגיח בדברי השכן.

אולם האב הצדיק אמר לבניו בשפה ברורה: בשום אופן לא אשב בסוכה הגורמת צער ועגמת נפש ליהודי, ואם ברצונם כי יאכל שם את סעודות החג עליכם לסתור את הסוכה ולהעבירה למקום אחר.

בלית ברירה טרחו הילדים פעם שניה, ובנו את הסוכה בצד אחר של החצר במקום מרוחק יותר - לשביעות רצונו של השכן...

והנה באמצע הלילה במוצאי יו"ט הראשון של סוכות, שמעו לפתע בני המשפחה חבטות עזות מחוץ לסוכתם, מתוך בהלה קמו כולם משנתם והנה הם לא האמינו למראה עיניהם: שלושה אבנים ירושלמיות גדולות וכבדות נפלו מהחיפוי החיצוני של הבנין מגובה רב היישר אל רכבו החונה של השכן. למותר לציין כי הרכב נופץ כולו לרסיסי רסיסים מן האבנים.

רק כאשר עיניהם ראו את המחזה הם הבינו את גודל הנס - אלמלי היו מוותרים ומעבירים את הסוכה אלא היו ישנים שם את שנת הלילה, ספק גדול אם היו יוצאים משם חיים וקיימים.

הרי לנו ממעשה נפלא זה, כי בזכות הוויתור לשכן - למרות שדרישתו לא היתה מוצדקת, לא רק שלא הפסידו אלא הם ניצלו ממיתה משונה!

עובדה מאלפת מפּי הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

נביא עוד עובדה מאלפת מפּיו של הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל אשר שמעה מבעל המעשה:

שעוד מידות דיליה

מתחת לאחד הבניינים בבני ברק נפתחה חנות גדולה לריהוט תינוקות. ברצותם לפרסם את דבר פתיחתה של החנות הוציאו בעליה חלק מהמוצרים החוצה - בפתח החנות על המדרכה.

הדבר הפריע לשכן אחד והוא ביקש מהם להכניס את המוצרים לתוך החנות, אך הבעלים סירבו להיענות לבקשתו עד שהשכן תבעם לדין תורה.

בית הדין שמעו את טענות הצדדים, ולאחר ששקלו את הדברים הם פסקו כי בעלי החנות יכולים להשאיר את המוצרים ברחוב, היות והם הניחום במקום שאינו מיועד להולכי רגל. התובע מצדו שמע את הפסק וקיבלו באהבה.

הגאב"ד שליט"א אשר הבחין בהתנהגותו האצילית של התובע, ניגש אליו ולחש באוזנו: "מי יודע, אולי יום אחד תצטרך את בעלי החנות הללו או את מוצריהם" ... אמר ולא יסף.

אותו שכן התגורר בקומה הרביעית של הבנין. כעבור שבוע מפסק הדין יצא בנו הקטן אל המרפסת וטיפס על המעקה, הוא התכופף כלפי מטה ונפל! ...

ההורים אשר הספיקו לשמוע את צעקתו, מיהרו למרפסת והבינו מיד מה שקרה.

בחרדת מוות אצו למטה, והנה בעל החנות מקבל את פניהם בהתרגשות עזה כשהוא מוסר לידיהם את הילד בריא ושלם...

מה התברר? - הילד הקט נפל מהקומה הרביעית היישר אל תוך מיטת תינוק שעמדה מחוץ לחנות. המזרון שהיה במיטה "ספג" את הנופל אל קירבו, והקהה את עוצמת המכה והוא לא נפגע כלל. גם בבדיקות שנערכו לו אחר כך התברר כי כל גופו שלם ללא שריטה!

אכן, מויתור לא מפסידים!

הריוח - כפי גודל הוויתור!

ואכן לדברים יש מקור נאמן בדברי חז"ל בכמה מקומות, ונזכיר אחד מהם:

ידוע כי רק בזכות הוויתור שמסרה רחל אימנו ע"ה את הסימנים לאחותה זכתה היא לבסוף לפרי בטן - שני בנים, וכמו שכתוב (בראשית ל, כב): "ויזכור אלוקים את רחל... ויפתח את רחמה", ופרש"י זצ"ל: "זכר לה שמסרה סימניה לאחותה".

בנוסף לזה ישנו מדרש מפורסם (איכה רבה פתיחתא כד) המספר כי בשעת החורבן באו אבות העולם ע"ה ומשה רבינו ע"ה לפני השי"ת, וכל אחד מהן טען לפניו והזכיר את זכותו וקורות חייו בכדי ללמד זכות על עם ישראל אשר גלה, ולא נתקבלה טענתם.

עד שקפצה רחל אמנו ע"ה ופירטה את ענין נשואי אחותה ליעקב, וכיצד ריחמה עליה שלא תצא לחרפה ומסרה לה את הסימנים - למרות שמדובר היה בווייתור קשה מנשוא עבודה - "מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר: בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן".

מכאן היה אומר הגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל: מי שמוותר יצליח, וככל שמדובר בווייתור גדול יותר - כך בסופו של דבר הוא ירוויח יותר!

חבל שאנשים אינם מכירים במתיקות הנפלאה של הוויתור!

וכדאי להוסיף בזה את אשר מרן הרב שך זצ"ל היה רגיל לומר: לא רק שמוויתור לא מפסידים, עלינו לדעת כי הוויתור הינו תענוג גדול וזכות עצומה עד למאוד.

בהזדמנות אחת התבטא ואמר: חבל שאנשים אינם יודעים ומכירים במתיקות הנפלאה של הוויתור!

"דע לך - מי שמוותר הוא החזק!"

והנה לעתים קיימת מחשבה המתגנבת לתוך לבות בני האדם, כי מי

שיעור _____ מידות דיליה

שמוותר לזולתו מראה בזה שהוא חלש, עלוב, ואין לו יכולת ועוצמה לעמוד נגד מי שחזק ממנו, אמנם ההיפך הוא הנכון.

וכבר אירע מעשה אצל האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל: בערב שבת אחת נכנס האדמו"ר זצ"ל לביתו יחד עם ראש הקהל, והנה הם מבחינים כי הרבנית הצדקנית מכינה את המגש של נרות השבת. שאל אותה האדמו"ר זצ"ל: מדוע את מכינה את הנרות בבית?...?

נסביר: רגילים הם היו שכאשר הרבי זצ"ל ערך את ה"טיש" בליל שבת בהיכל בית המדרש היתה הרבנית מדליקה את הנרות במקום בו נערך ה"טיש". ועל כן הוא שאל אותה מדוע את מסדרת את הנרות בבית?

ענתה לו הרבנית: אינני מסכימה שהשבת תערוך את ה"טיש"! כי הרבי באותה עת לא היה חש בטוב.

האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל ענה לעומתה כי הדבר בלתי אפשרי, וזאת מפני שכבר הודיע לכמה אנשים כי השבוע ייערך ה"טיש" כרגיל - ביניהם כמה נגידי עם אשר ידם רב להם בחיזוק המוסדות.

אולם כאשר הרבנית עמדה על דעתה, הרבי זצ"ל ויתר והטיש לא התקיים...

ראש הקהל שעמד מן הצד חלשה דעתו, הוא היה משוכנע תמיד כי הרבי הוא האדם החזק ביותר בעולם, והנה עיניו רואות שהרבנית חזקה ממנו יותר...

כאשר עמד שם תוהה בדבר, הרגיש בו הרבי מסאטמאר זצ"ל ותפס את מחשבותיו, או אז פנה אליו ואמר לו במתק חיוכו: "דע לך - מי שמוותר הוא החזק!"

ויש להביא ראייה שכך הם פני הדברים מדברי הגמרא במסכת שבת (דף פח:): "ת"ר: הנעלבין ואינן עולבים שומעין חרפתן ואינם משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורין - עליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא): "ואוהבו

כצאת השמש בגבורתו". היינו - המוותר ומעביר על מידותיו עד שהוא מן הנעלבין ואינם עולבין - עליהם הכתוב אומר "כצאת השמש בגבורתו".

הרי שאין לך גבורה גדולה מזו!

המוותר זוכה להתעלות מיוחדת

ענה נזכיר כמה מהמעלות אשר כלולות במידה זו - מידת הוויתור.

ראשית נביא מדברי האור החיים הקדוש על הפסוק הראשון בתורה (בראשית א, א פירוש יא): "בשעת בריאת העולם נכנסו האותיות לפני הקב"ה, נכנסה האות תי"ו, אמרה לפניו: רבוננו של עולם רצונך לברוא בי העולם... וכולן השיבן ה' כי אינו חפץ לטעם האמור בדבריהן לכל אחת ואחת, עד שנכנסה האות בי"ת וקיבלה וברא בה העולם דכתיב: "בראשית".

האות אל"ף שתקה, אמר לה הקב"ה אל"ף למה את שותקת... אמר לה: את תהוי ראש לכל האותיות. וממנה התחילו את עשרת הדברות כדבר שנאמר (שמות כ, ב): "אנכי ה' אלוקיך".

למדים אנו מכאן כי המוותר זוכה להתעלות מיוחדת!

"ישקני מנשיקות פיהו" - הנושק שפתיו בעת מריבה

ובספר באר החיים (ירח האיתנים עמ' לו) הביא בשם ה"ישמח משה" זצ"ל שביאר את דברי שלמה המלך ע"ה בשיר השירים (א, ב): "ישקני מנשיקות פיהו" - כי החיבה הגדולה ביותר בין אוהבים מתבטאת באמצעות נשיקה (עי' ברש"י במס' שבת דף פג:). וגילה לנו שלמה המלך ע"ה בחכמתו, שאהבה עזה לאדם בבחינת נשיקה כביכול מאתו יתברך - באה לו רק כאשר יקיים הוא בעצמו את "נשיקות פיו" - וכלשונו הזהב של רש"י זצ"ל (לפנינו נמצא בתוס' במס' גיטין דף ט. ד"ה שפתים): "להיות נושק את השפתים זו לזו בכח בעת מריבה" - באותה שעה הוא מעורר את אהבת ה' אליו באופן עז שאין לו אח וריע.

הרי לנו מכך: מי שסותם שפתותיו זו לזו, ומוותר ומעביר על מידותיו - זוכה לאהבת הקב"ה!

שעה _____ מידות דיליה

והאמת היא שהדברים מפורשים במסכת פסחים (דף קיג:): "שלושה הקב"ה אוהבן - מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מידותיו".

מפורש אם כן שמי שמעביר על מידותיו זוכה לאהבתו של השי"ת.

הגאון רבי חיים ברים זצ"ל: המציאות שלי זה ויתור!

ואכן מצינו לגאונים וצדיקים רבים אשר כל חייהם היו שזורים בהעברה על מידותיהם ובויתור ללא הרף.

וכך נהג לומר הגאון רבי חיים ברים זצ"ל: המציאות שלי היא ויתור - לוותר בכל, על הכל ולכל. כמו כן העיד על ההפלגה במידת הוויתור שענינו ראו אצל החזון איש זצ"ל והרב מבריסק זצ"ל.

"מהיכן ניתן להשיג כח מעצור כזה?"

וכדי לקרב את הדברים ללבנו עד היכן הדברים מגיעים, נאריך מעט ונביא כמה עובדות והנהגות מאורחותיהם של גדולי ישראל זצ"ל - בגדר "כזה ראה וקדש"!

ישנו סיפור נפלא על כח הוויתור של הגאון החתם סופר זצ"ל.

בעיר פרשבורג התגורר יהודי למדן אך לקוי מאוד במידותיו. בכל פעם שהיה נכנס לביתו של המרא דאתרא הגאון בעל החתם סופר זצ"ל, תיכף בצאתו היה מזדרז החתם סופר זצ"ל לקחת ספר מוסר על מנת ללמוד בו, כי הרגיש בנוכחותו של אדם זה התקררות ביראת שמים, והיה אומר עליו: הבל פיו של אדם זה מטמא!

אירע פעם שאדם זה פגע בכבוד החתם סופר זצ"ל, ומעשה שהיה כך היה: בישיבת פרשבורג היה נהוג, שכאשר בחור עמד לנסוע לביקור לבית הוריו, היה הולך לראש הישיבה החתם סופר זצ"ל ונוטל ממנו רשות. בהזדמנות זו היה הבחור מבקש מרבו שיתן לו "צידה לדרך" ויאמר לו דבר חידוש בתורה, לקיים מאמר חז"ל במסכת ברכות (דף לא): "אל יפטר אדם

מחבירו אלא מתוך דבר הלכה - שמתוך כך זוכרהו". והבחור היה חוזר על החידוש לפני בני התורה שבעירו.

היה זה כאשר אחד הבחורים בא להיפרד, והחתם סופר זצ"ל השמיע לו חידוש תורה כרגיל וכנהוג. אותו בחור אשר זכר כי רב העיר בה גרו הוריו הוא קרוב משפחתו של אותו ברנש מושחת וחסר יראת שמים הנ"ל, ועל כן עלה במחשבתו: לפני שאסע אכנס לאותו אדם בכדי שימסור דרכי דרישת שלום לקרובו - רב עיר מולדתו.

כאשר בא אליו התלמיד שאלו הלה: אמור לי בבקשה - מהו דבר התורה שהרב השמיע באוזניך? אותו תלמיד השמיע לפניו לפי תומו את חידושו של החתם סופר זצ"ל, ונסע לביתו.

לאחר כמה שבועות נכנס אותו אדם לבית החתם סופר זצ"ל והשמיע לו את החידוש ששמע מהבחור - כאילו הוא עצמו חידש את הדברים...

החתם סופר זצ"ל אשר הבין מה אירע אמר לו לאלתר: דבר תורה זה יצא ממני, בלי ספק שמעת אותו מפי בחור פלוני טרם נסיעתו. הלה שתק כמובן, כי ידע שהאמת כדברי החתם סופר זצ"ל.

לאחר זמן מה, החתם סופר זצ"ל שהה בעיר רחצה למטרת הבראה, שם פגש את הגאון רבי מרדכי בנעט זצ"ל גאב"ד ניקלשבורג. בעת פגישתם נאספו סביבם תלמידי חכמים רבים וגם אותו ברנש הנ"ל. החתם סופר זצ"ל השמיע לפני הגאון רבי מרדכי בנעט זצ"ל את אותו חידוש מדובר, והנה אך סיים דבריו, לא בוש אותו חצוף והעיז פניו שנית בפני כל, ואמר לחתם סופר זצ"ל: רבי! דבר חידוש זה הוא שלי, יזכור נא שביום פלוני אמרתי אותו לפניו בביתו... בזה עשה את הגאון בעל החתם סופר זצ"ל כאילו הוא מתפאר בנוצות לא לו...

החתם סופר זצ"ל מצדו לא ענה לאותו חצוף מאומה, אולם לשומעים הרבים חרה הדבר מאוד. כאשר התפזרו האנשים, ושני הגדולים המתיקו שיח סוד ביחידות, שח החתם סופר זצ"ל לרבי מרדכי זצ"ל את השתלשלותו של חידוש זה...

שֵׁפ מִיִּדוֹת דִּילִיָּה

התרגש רבי מרדכי בנעט זצ"ל עמד מכסאו ואמר: יאמר נא לי הרב מפרשבורג, מהיכן משיגים כח מעצור כמו שלך, כיצד אפשר לסבול כך ועדיין לחרוק שיניים!

הרי לנו עד היכן הגיעה מידת הוויתור של החתם סופר זצ"ל.

מידת הוויתור של הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל

סיפור נוסף על הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל ילמדנו על השתלמותו המיוחדת במידה זו - להיות מוותר ומעביר על מידותיו.

בשכונת בית וגן היה עירוב מיוחד אשר מרן הרב אברמסקי זצ"ל סמך עליו את ידיו, זאת היתה הסיבה שאנשי בית וגן היראים והשלמים נהגו לטלטל בשבת על סמך אותו עירוב, מלבד הרב אברמסקי זצ"ל עצמו שעל אף כשרותו המהודרת של העירוב לא טלטל בשבת מאומה.

בכל שבת בבוקר כאשר הלך מביתו ברחוב ברויאר לבית הכנסת הגר"א ליווה אותו ילד כבן עשר מתושבי השכונה, תפקידו היה לטלטל את החומש והמשקפיים עבור הרב זצ"ל, וכן בשובו מבית הכנסת שוב הלך הילד מאחוריו כשבידו החומש והמשקפיים.

זאת עלינו לדעת, הרב אברמסקי זצ"ל לא יכל לחיות בלי משקפיים, כי כל החיים שלו היו לימוד התורה, ובלי משקפיים הלוא איננו יכול לקרוא מאומה.

לימים כשגדל סיפר הילד: שבת אחת חזרנו מבית הכנסת, הלכתי כדרכי אחרי הרב זצ"ל, הרב זצ"ל נכנס לבית ואני אחריו, הנחתי את החומש על השולחן אך כאשר הכנסתי את ידי לכיס על מנת להוציא את המשקפיים, הם לא היו שם...

הוא סיפר כי באותו הרגע הוא הרגיש הרגשה נוראה, הוא חשב: הלוא הרב יקפיד עלי מאוד... המשקפיים - אשר כל כך חיוניות לרב זצ"ל - אינם, והרב אברמסקי זצ"ל היה מ"תקיפי דיהודאי"... תוך שהמחשבות מתרוצצות להן בראשי אמרתי לו בחצי פה: אני לא מוצא את המשקפיים...

הרב אברמסקי זצ"ל הגיב לאלתר: "אין דבר, אין דבר... לא קרה שום דבר, אני מודה לך מאוד על כך שהבאת לי את החומש"...

נפלא! מה אנחנו היינו אומרים בסיטואציה דומה? - איפה האחריות שלך?! תפקיד אחד קבלת - להחזיק משקפיים, וגם אותם אינך מסוגל לשמור כראוי?! זו הפעם האחרונה שלך! וכי"ב. אמנם הרב אברמסקי זצ"ל ויתר והעביר על מידותיו, ולא זו בלבד שלא הקפיד ולא כעס על חוסר אחריותו של הילד, אלא הוא עוד טרח להודות לו על כך שהביא עבורו את החומש!

זאת היא הנהגתם של גדולי ישראל!

מידת הוויתור של החפץ חיים זצ"ל

ישנו סיפור ידוע ומפורסם, ובכל זאת איננו יכולים שלא להזכירו: החפץ חיים זצ"ל נשא אשה בזיווג שני בערוב ימיו. כאשר הגיע ערב חג הסוכות הוא בנה את סוכתו במקום הרגיל - כמידי שנה ושנה. לאחר שסיים לבנות את הסוכה, ביקשה ממנו זוגתו להעביר את הסוכה לפינה אחרת אשר לדעתה עדיפה יותר למיקומה של הסוכה. בלי אומר ודברים פירק החפץ חיים זצ"ל את הסוכה ובנאה במקום עליו הצביעה הרבנית.

והנה לאחר שטרח בשנית והסוכה כבר עמדה על תילה, הרבנית חזרה בה מדעתה וביקשה ממנו שישב את הסוכה למקומה הראשון...

החפץ חיים זצ"ל אשר כל שניה ושניה היתה חשובה ויקרה אצלו עד למאוד, הוא הרי לא בזבז רגע אחד ביום, וסדר יומו היה עמוס בטרדות של מצוה בענייני הכלל והפרט - פירק את הסוכה ובנאה שוב בלי להשמיע שום טרוניה מפיו...

לתת במצות תבלין של כבישת המידות!

נזכיר דוגמא נוספת מדורנו אנו:

מדובר בויתור גדול אשר מצריך גבורה מיוחדת. היה זה בעת אפיית

שיבב _____ מידות דיליה

המצות האחרונה בחייו של הגאון רבי שמשון פינקוס זצ"ל, המעשה התרחש כשבוע לפני הסתלקותו מן העולם בסערה השמימה.

בני ה"חבורה" של רבינו זצ"ל לא התחילו את האפייה בזמן המתוכנן. הסיבה לכך, כי ה"חבורות" שקדמו להם התעכבו במלאכתם מאוד. לאחר שסיימו סוף סוף ורבינו זצ"ל כבר היה עסוק בנקיון, הוא החל בהגעת התנור כפי מנהגו - הגיעו למאפייה בני החבורה הבאה - אשר זעמו וכעסו: קבעו לנו את השעה הזו ואנו ממחרים מאוד, כיצד יתכן שנתעכב?...?

מובן היה לכל, כי כפי שרבינו זצ"ל ובני חבורתו המתינו ונאלצו להתאחר מחמת קודמיהם - גם הבאים בתור יאלצו להמתין...

אמנם משום מה, הגאון רבי שמשון פינקוס זצ"ל עצר ממלאכתו והורה לבני חבורתו: מוותרים להם! מוותרים!...

מי מוותר? מה מוותרים? מדוע מוותרים? לשם מה? - עמדו תמהים בני החבורה, "והרי כבר ניקינו, ואחר כך נאלץ להתחיל את הכל מחדש!" - טענו בטרוניה. אך היות ורבינו זצ"ל היה בעל הבית על החבורה - החלטתו היא שקבעה. וכך הסביר: רצוננו לתת במצות תבלין של כבישת המידות!

זאת היא דוגמא למידת הוויתור שנטועה היתה בגדולי ישראל!

מידת הוויתור אצל האבות הקדושים

ואכן מידה נפלאה זו כבר הייתה נחלתם של האבות הקדושים, וחז"ל כבר העלו על נס אפילו את מידת הוויתרות אצל בני ביתו של אברהם אבינו ע"ה, וכמו דאיתא במדרש רבה (בראשית פ"ג יג): "בני ביתו של אברהם אבינו ותרנים היו".

וכבר הזכרנו את מידת הוויתור של רחל אימנו ע"ה, עתה נעמוד על מקור נוסף:

יעקב אבינו ע"ה עבד את לבן בנאמנות במשך שבע שנים תמורת רחל בתו, והוא נתן לו במקומה את לאה אמנו ע"ה, כמו כן הוא החליף משכורתו

עשרת מונים - למרות הכל יעקב אבינו ע"ה העביר על מידותיו והמשיך לעבוד עבדו בנאמנות ללא שום רמאות ושקר. ולא זו בלבד, אלא גם לאחר כל מה שעבר יעקב אבינו ע"ה הוא התנהג עם לבן הרמאי בכל גינוני הדרך ארץ והנימוס.

וכפי שדייק בספר טיב התורה (פרשת ויצא) את לשון הפסוק (בראשית כט, כה): "ויהי בבוקר והנה היא לאה ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני". וידוע ש"וידבר" הוא לשון קשה (עי' ברש"י שמות ו, ב), מה שאין כן "ויאמר" הוא לשון רך - ואף שעשה לו לבן עוולה נוראה כזו, מכל מקום העביר על מידותיו ולא דיבר עמו קשות אלא השתמש בלשון "אמירה".

אלו היו מידותיו הנאצלות של יעקב אבינו ע"ה!

ובזה די לנו להבין וללמוד גם אנו, עד היכן מגיע החיוב להתנהג במידת הוויתור ולהעביר על המידות - בכל המצבים וגם במידה שאין ספק כי הצדק עמנו.

מה גרם להקמתה של תנועת המוסר?

יש לדעת כי הנהגה בדרך של ויתור אינה בגדר מעלה ויתרון, אלא היא הכרחית לצורה תקינה של חיי האדם, ובלעדיה חיי האדם אינם חיים, והמצב יכול להידרדר עד לאסון טראגי וחורבן של ממש.

בספר דרך עץ החיים (ח"א מאמר י"ג מידות של רחמים) הביא בזה מעשה נורא שאירע, ממנו נלמד לקח מזעזע עד מאוד, והוא אשר גרם להקמתה של תנועת המוסר על ידי הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל היות והדבר אירע בעיירתו.

היה זה כאשר מזלו של סנדלר עני האיר לו פתאום, הגלגל התהפך עליו והוא התעשר במהירות. עם הממון הרב הגיעו גם גינוני הכבוד, הסנדלר נזח את המרצע ואת האיזמל ועבר לנהל עסקים מסועפים.

שנים ספורות חלפו, ואיש כמעט לא זכר את עברו האפרורי, כאשר

שיפד _____ מידות דיליה

הגיעה בתו לפרקה, דובר בה נכבדות, ועד מהרה מצא הגביר הסנדלר את עצמו משודך עם רב העיירה.

החתונה נערכה ברוב פאר והדר, כיאה למעמדו של הגביר כמובן. אולם אחד מהנוכחים, שזכר את הגביר בימי שפלותו כסנדלר פשוט, לא יכול היה לסבול זאת. קנאה עזה היתה טמונה בקרבו, ובלבו הרע עלה רעיון נורא.

כאשר עמדו כולם מתחת החופה, תפס האיש את מקומו מול אבי הכלה, ולפתע פתאום ללא כל התרעה מוקדמת, שלף את סנדלו מעל רגלו, הגישו לגביר אל מול עיני כולם, ושאל בקול רם ובנימת לעג: "אמור נא לי כבוד הסנדלר, כמה יעלה לי לתקן את רצועת הסנדל שנקרעה ונתלשה ממקומה?"

פניו של הגביר חוורו, עיניו קמו מחוריהן ולפתע נפלטה צווחה מפיו, הוא שם ידיו על לבו, ונפל ארצה ללא רוח חיים...

אותה חתונה נוראה - סיפר לימים הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל, נטעה החלטה בליבי, להקים את תנועת המוסר...

העולם רגיל לחשוב, כי רשעותו הנוראה של אותו קנאי, היא אשר הובילה להחלטה. אולם אחד מצדיקי ירושלים ביאר כי לא כן הוא - "לא משום מידותיו המושחתות של אותו אדם מרושע הקים רבי ישראל זצ"ל את תנועת המוסר, אלא דוקא בגלל הסנדלר שמצא את מותו בצורה כה אומללה".

כיצד יתכן שאדם מוצא את עצמו נפגע עד כדי כך מהתנהגות שפלה של זולתו, כיצד יכול אדם ליפול ולמות סתם כך, רק משום שאי מי הטיח בו עלבון צורב?!

הרי היה לו לוותר ולהעביר על מידותיו, לחשוב שהדבר לא אירע ומדובר בסתם חלום, ובודאי - לא לקחת את הדברים ללב. ורק מפני שלא היה בו את מידת הוויתור, לא מסוגל היה להעביר על מידותיו והעלבון חדר אל לבו כמו חרב עד שמת במקום.

זאת הנקודה אשר הובילה את הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל לייסד את תנועת המוסר, הוא לא יכול היה לתפוס כיצד יתכן שאדם איננו מסוגל להעביר על מידותיו, ומפגיעה אחת הוא מסתלק מן העולם?!...

מרון הרב שך זצ"ל: לא להתהלך כל היום עם קפידות!

כאן המקום להביא מרגניתא טבא שהשמיע הגאון רבי משה מרדכי שולזינגר זצ"ל (עי' ספר משיבת נפש שער ג' פ"ב ובספר דרשות משמר הלוי דרוש יא) - דברים הנוגעים לכל אחד ואחד מעמנו:

בזמן מלחמת המפרץ שאלו את מרון הרב שך זצ"ל, מי שרוצה לרגל המצב לקבל על עצמו קבלה טובה - מה יעשה? מרון הרב שך זצ"ל הצביע על שני קבלות אפשריות - אחת מהם: לא להתהלך עם קפידות בלב במשך כל היום!

אדם שיתבונן בעצמו במבט אמיתי וישר יבחין שהוא מתהלך כל היום עם קפידות - הוא רק פותח בבוקר את עיניו כבר יש לו קפידות - כך במשך כל היום - לא הכינו לו מים לנטילת ידים, לא החזירו דברים למקומם, לא הביאו לו את מה שרצה בזמן וכהנה וכהנה הוא ממשיך להקפיד על כולם - לא רק בביתו אלא גם בבית הכנסת, בישיבה ובמקום העבודה. והוא מלא וגדוש בקפידות וטענות בלי סוף...

"לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז!"

ומספרים על אדם נרגן, אשר התלונן רבות אך כיוון את תלונותיו במיוחד נגד החזנים - כל חזן שעבר לפני התיבה הוא היה מוצא בו טעם פגם, זה בשבת "בראשית" מתפלל בניגון של שבת "האזינו", וזה מנגן את הקדיש שלפני מוסף בניגון של הקדיש לפני נעילה, וכך כסדר מצא טענות ומענות...

ויהי היום, היה זה בקבלת שבת ניגש לפני העמוד בעל תפילה אשר היה כליל המעלות ממש - ללא שום חסרון.

כאשר נגשו לנרגן הסדרתי ושאלו אותו: נו, מה אתה אומר על החזן של היום?...

שיבו _____ מידות דיליה

הוא ענה: אוי! כנראה לא שמתם לב, כשהוא ניגן את הפסוק: "כי בא כי בא לשפוט הארץ" - הוא התבלבל ואמר את ה"כי בא" השני לפני ה"כי בא" הראשון...

זאת היא דוגמא לאדם אשר חייו אינם חיים, כי לעולם לא יעביר על מידותיו והוא מלא וגדוש בקפידות על גבי קפידות - גם כאשר אין לו כלל על מה להלין.

וזאת מה שמלמדים אותנו חז"ל במסכת תענית (דף ק.ו.): "ת"ר: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז!"

להיות רך וטוב פשוטו כמשמעו - לא להיות קשה וקפדן אלא לוותר ולהעביר על מידותיו. וזה מה שהורונו חז"ל: לעולם יהא אדם רך כקנה - לוותר! להיות רך בכל דבר וענין!

במה יש להתמקד בבירור על הצעת שידוך?

וידוע על רבינו הסטייפלער זצ"ל שכאשר היה נשאל בעניני שידוכים נהג לומר: וכי אני נביא? כיצד אדע אם מדובר בהצעה טובה? דבר אחד אומר לכם: ה' יעזור שלא תהיה אשה קשה... אשה קשה זה גיהנם בעולם הזה... מה שאמרו אודותיה שיש לה אבא צדיק, ומשפחה מיוחדת וכו' - זה לא משנה, וכי חיים בצוותא עם האבא והאמא, או עם המשפחה? חיים רק עם האשה!

דבר אחד אני יכול לומר: צריך לברר שלא תהיה אשה קשה.

נקודה זו היא כל התורה כולה על רגל אחד, לא להיות קשה! להיות רך! לוותר ולוותר בלי סוף!

"נצבים - וילך, האזינו - וזאת הברכה"

העולם אומר בדרך הלצה, כי רמז יש בפרשיות הסמוכות "נצבים וילך" ו"האזינו וזאת הברכה":

אם אדם הוא קשה, וניצב ועומד על שלו ואיננו מוכן לוותר לזולתו - אז חלילה יגרום ל"וילך" - בהכרח אחד מהצדדים יאלץ לעזוב את המקום.

אולם כאשר "האזינו" - מלשון האזנה והבנה, והאחד מנסה להבין את השני ואף מוותר לו עד שיגיעו לעמק השווה, או אז זוכים שניהם ל"וזאת הברכה".

המעביר על מידותיו - מעבירים לו על כל פשעיו!

אחר שנתבארה החשיבות העצומה של מידת הוויתור והמעלות הגדולות הטמונות בה, נציין גם את הסגולות הנפלאות שלהן זוכה מי שמדרכו לוותר ולהעביר על מידותיו.

נפתח עם דברי הגמרא המפורסמת במסכת ראש השנה (דף יז.): "כל המעביר על מידותיו - מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר: "נושא עוון ועובר על פשע". למי נושא עוון? למי שעובר על פשע!"

רש"י זצ"ל פירש: "מעבירין לו על כל פשעיו - אין מידת הדין מדקדקת אחריהן אלא מנחתן והולכת".

מבואר אפוא כי אדם אשר עשה עוונות רבים, אם רק יעביר על מידותיו הקב"ה ימחול לו ולא יעניש אותו!

"וזהו פתח תקוה נכבד מאוד"

אין לנו מושג במה דברים אמורים, זה נפלא ונורא ואילולי היה כתוב הדבר במפורש אסור היה לנו אפילו לחשוב על אפשרות כזו, אמנם לאחר שכן גילו רבותינו ז"ל יודעים אנו כי זו היא ההנהגה בשמים.

ואם כן, מי שיעביר על מידותיו ויוותר לזולתו יזכה לכפרת עוונות בלי שום צער או יסורין. ולא בכדי התבטא רבינו יונה זצ"ל בספרו שערי תשובה (שער א אות כ"ח) על מאמר חז"ל הנ"ל: "וזהו פתח תקוה נכבד מאוד". והגאון הרב חיד"א זצ"ל בספרו מורה באצבע (סימן א אות ו') האריך בזה בדברים

שיפח _____ מידות דיליה

נפלאים, ובסוף דבריו מסיים כהאי לישנא: "וזו היא מרגלית שאין להעריך, סמא דכולא יאריך".

כיצד ניתן לוותר על פשעים?...

כפי שאמרנו, אילולי הדברים היו כתובים לא ניתן היה לאומרם, כי אם נעמיק במימרא נפלאה זו מיד תעלה בלבנו קושיא עצומה אשר התקשה בה הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל (מובא בספר שפתי חיים מועדים ח"א עמ' רכד), וזה תוכנה:

הרי ידוע בשער בת רבים ובספרים כבר האריכו בזה רבות, שכל חטא אשר אדם עובר גורם לפגם וטומאה בנפש האדם, והוא יוצר טמטום ועורלת הלב. ולא ניתן לתקן זאת כי אם באמצעות יסורין או עונשי גיהנם אשר המה ממרקים ומנקים את האדם מכל לכלוך וזוהמה.

ואם כן לכאורה מטובת האדם החוטא היא שיקבל את הייסורים במהלך חייו או לאחריהם בכדי לנקות ולטהר את נשמתו. והגם ש"המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו", עדיין נפשו תישאר עם הזוהמה, הטומאה והפגם שהחטא גרם לה.

עוד יש לשאול: מהו פשר ה"ויתור" הזה למעביר על מידותיו, אשר בשל כך מעבירין לו על פשעיו, הרי אם חטא ולא עשה תשובה מן הדין הוא שיקבל את עונשו הראוי לו. וכבר אמרו חז"ל במסכת בבא קמא (דף ג.): "כל האומר הקב"ה ותרן - יוותרו חייו", ומה בכך שהוא מן המעבירים על מידותיהם?

ליישב שאלות אלו מצינו כמה מהלכים בדברי רבותינו ז"ל, ונעלה עלי גיליון את חלקם.

המוותר סובל מצער - והייסורים מעבירין לו על כל פשעיו

בקונטרסו של הגאון רבי חנוך העניך קרלנשטיין זצ"ל (ימים נוראים עמ' ט) הביא אריכות נפלאה בענין זה, וכתב שהמעביר על מידותיו זוכה לכפרת

עוונות כיון שמה שהוא עובר זה בגדר יסורים המכפרים, והוסיף להביא בשם קדמון אחד הגאון בעל ה"תורת אשם" זצ"ל שכתב בזה"ל:

"המעביר על מידותיו ונוח להתפייס ואינו נוקם ונוטר, מלבד מה דמעבירין לו על כל פשעיו זוכה גם כן דעושין לו ניסים ונפלאות, וניצול, ומאריכין לו ימים ושנים, ותפילתו נשמעת, והעולם מתקיים על ידו וכו'. ואפילו כלפי אשתו ובניו יהא נעלב וסבלן, ואין צריך לומר כלפי אחרים, וישקול בדעתו אשר מזה הצער המועט שסובל לרגעים יגיע לו מזה דבר שאין ערוך אליו".

ומשמע מדבריו, כי הצער שעובר על אדם בעת שהוא חושק את שינו ומעביר על מידותיו יש בזה גם גדר של "יסורים מכפרים". ואין הכוונה שהקב"ה ותרן, אלא שמכיון שיש בזה צער וייסורים - בזה זוכה שיעבירו לו על כל פשעיו.

המעביר על מידותיו מסלק את צער השכינה!

בספר דבש לפי מהגאון הרב חיד"א זצ"ל (מערכת מ') מיישב בענין אחר, על פי מעשה ששמע מהגאון רבי חיים בן עטר זצ"ל בעל האור החיים הקדוש:

בעירו של האור החיים הקדוש התגורר עשיר תקיף מאוד וקרוב למלכות, פעם אירע שהוא זלזל בכבודו של תלמיד חכם. פנה האור החיים הקדוש לאותו תלמיד חכם וביקשו שלמען השלום ימחול על כבודו.

השיבו החכם: "תיכף ומיד לאחר המעשה - מחלתי לו". הוא נימק את פשר הזריזות על פי דברי הזוהר הקדוש, שחטאי ישראל מכבידים על כנפי השכינה. ואם כן נמצא אפוא שכל רגע ורגע שאינני מוחל לעוון העשיר הלז, הרי יש לשכינה צער גדול בגללי, ועל כן מיהרתי למחול לו.

הגאון הרב חיד"א זצ"ל מוסיף על הדברים וכותב: "אפשר שזהו טעם סגולת מעלת ה"מעביר על מידותיו", כי בזה שמעביר העוון וגורם שלא יהיה צער לשכינה, הרי שבזה עושה נחת רוח לקונו, ולכן מידה כנגד מידה

שיצ _____ מידות דיליה

- מעבירין לו על כל פשעיו, שגם אז לא יהיה צער לשכינה מסיבת עוונותיו הוא, כי גם חטאיו הפרטיים מכבידים ומצערים לשכינה".

"מעבירין לו על כל פשעיו" - ממידת המשפט!

מהלך אחר מצינו בדברי הרמח"ל זצ"ל בספרו דרך ה' (ח"ד פ"ח אות ד'), שהשי"ת גילה לנו שתי הנהגות על ידן ניתן לזכות בדין של ראש השנה, וכך הוא כותב על אחת מהן:

"אף היא על פי המשפט, והוא: במעשים מן המעשים שיעשו בני האדם, בהגמלם הגמול הראוי להם לפי ענינם, שינהוג עמהם בכלל דינם ברחמים ובחמלה ולא ידקדק עליהם בדקדוק גמור, כענין מה שאמרו חז"ל (מס' ר"ה דף יז.): "כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו", כי הרי זה מידה כנגד מידה. כמו שהוא מוותר כך יוותרו לו".

ממשיך הרמח"ל זצ"ל ומסכם את הדברים: "ונמצא שמתנהגים עמו ברחמים וזה עצמו מידת המשפט".

למדנו מדבריו כי המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, אין זה בגדר ויתור, שהרי "כל האומר הקב"ה ותרן יוותרו חייו", אלא הוא על פי מידת המשפט - אדם מקבל גמול לפי מעשיו והנהגותיו!

המעביר על מידותיו - מאריך ימים וניצול ממיתה משונה!

עוד מצינו בענין סגולה נפלאה: המעביר על מידותיו - מאריך ימים בעולם הזה וניצל ממיתה משונה.

ראיה ליסוד זה יש להביא מדברי הגמרא במסכת ראש השנה (דף יז.), שם מסופר על רב הונא בריה דרב יהושע אשר חלה, נכנס רב פפא לשאול בשלומו וראה שהוא נוטה למות, אמר רב פפא לבני ביתו של רב הונא שיכינו לו את התכריכים, אך לבסוף רב הונא נתרפא...

אמרו לו: מה ראית בבית דין של מעלה? ענה להם: באמת נקנסה עלי שם מיתה, ואמר להם הקב"ה מכיון שרב הונא אינו מעמיד על מידותיו, גם אתם אל תדקדקו אחרי מעשיו.

מבואר מזה שהקב"ה בעצמו ביטל את גזר הדין שנגזר על רב הונא -
זאת משום היותו מעביר על מידותיו, ועל כן האריכו לו את ימיו ושנותיו!

מקור נוסף מדברי הגמרא במסכת מגילה (דף כח): רבי נחוניא נשאל על
ידי רבי עקיבא: במה הארכת ימים? הוא ענה לו: "מימי לא קבלתי מתנות
ולא עמדתי על מדותי".

הרי לנו כי מידת הוויתור גורמת לאריכות ימים ושנים, ובכוחה לבטל
מעל ראשו של אדם אפילו גזר דין מוות.

בספר ראשית חכמה (ענוה פרק ג') מאריך מאוד בענין זה ומנה שם כמה
סגולות השמורות למי שמעביר על מידותיו. בין השאר הביא את דברי
הזוהר הקדוש, שהמעביר על מידותיו ניצול ממיתה משונה, וקורעים לו
גזר דינו ומוסיפים לו חיים.

מדוע יעקב אבינו ע"ה העמיד את השפחות בראשונה?

מרן הרב שך זצ"ל נהג לשאול: מדוע הציג יעקב אבינו ע"ה את השפחות
בראשונה לפני אחיו עשיו?

ותירץ מרן הרב שך זצ"ל - אין זה אלא מפני שהשפחות התבזו כמבואר
בחז"ל, ואף על פי כן העבירו על מידותיהן, ובכוחה של מידה זו להגן מכל
מיני פורעניות, ויעקב אבינו ע"ה החשיב זכות זו יותר מכל לשמירה מפני
אויביו, וכל כך בטוח היה בזכות נשגבה זו עד שהעמידן כראש חץ על מנת
לנטרל את עשיו ולנצחו.

זאת היא הסגולה המיוחדת של המעביר על מידותיו!

הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל: מזה הציל את ישיבת מיר?

ובנותן טעם להוסיף בזה את מה שסיפר ראש ישיבת מיר הגאון רבי
חיים שמואלביץ זצ"ל בפני תלמידיו, היה זה בעת מלחמת תש"ח כשהפגזים
נפלו על ירושלים בלי הרף ותושבי עיר הקודש היו בסכנה של ממש, אך
לבני ישיבת מיר לא אירע דבר.

שיצב _____ מידות דיליה

וכך אמר הגר"ח זצ"ל: וכי סבורים אתם, כי בזכותכם אירע הנס? לא ולא! בואו ואספר לכם בזכות מי היתה ההצלה הגדולה הזו.

ישנה אשה אחת משכנותיה של הישיבה, אשר בהעדר מקלט בביתה הצטרפה אל מקלט הישיבה. אותה אשה היתה עגונה מבעלה שעזבה לנפשה בעודה צעירה - בהיותה מטופלת בחמישה בנים, שהגדול מביניהם היה רק בן שבע שנים.

לא קשה לתאר את מר גורלה של אותה אשה מסכנה אשר ננטשה במצב שכזה ללא שום תמיכה ומשענת, ועקבותיו של בעלה לא נודעו...

והנה הזדמן לי לשהות בתוך אחד המקלטים הצפופים האלו במרחק מטרים אחדים ממנה - היה זה בלילה בו הירדנים הפגזו את שכונת בית ישראל - מקום משכנה של ישיבת מיר באופן נורא מאוד. כל בנין הישיבה התחיל לרעוד מעוצמת הפצצות, והאנשים חששו כי הגיע כבר הסוף...

אז - אמר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל - שמעתי את האשה הזאת פותחת בדברים לפני הקב"ה, הטייתי אזני לשמוע, ומה קלטו אזני? דברים מבהילים על הרעיון, היא אמרה כך: "רבוננו של עולם, בטוחני כי ביום הדין והמשפט יש בידי זכות תביעה גדולה על בעלי, הלא השאיר אותי עגונה עם ילדים רכים והנני נאלצת להשכיר את עצמי לעבודות של ניקיון בבתים על מנת להשיג את המינימום שאני צריכה עבור פרנסת ביתי. ואם אטען כך לפניך יתברך, בטוחני שאצא זכאית בדין ובעלי יצא חייב.

"אבל" - המשיכה האשה בתפילה - "רבוננו של עולם, הבה נעשה עיסקה, אני מוכנה מצידי למחול בלבי ולמחוק את כל הטינה שיש לי על בעלי, למרות כל הכאב והצער הנוראים, ואתה תמחול לנו על כל העבירות שלנו ונצא כולנו מכאן בריאים ושלימים לחיים ולשלום".

דעו לכם! סיים הגר"ח זצ"ל את דבריו - המילים שלה, התפילה שלה אשר נאמרו מקירות לבה, הם שהצילו את הישיבה. וגם לעתיד ודאי תהיה לנו הישועה, כי הקב"ה איננו סותם את עיניו כביכול מוויתור כזה של אשה.

נורא!

המוזתרים זה לזה - בדין ששניהם ינצחו!

ולנהגה מעין זו ניתן להמציא סמך מפורש מדברי חז"ל, וכמו שהצביע על כך הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א תוך כדי הכרעה הלכתית בענין מסובך ביותר, ומעשה שהיה כך היה:

יהודי אחד התקשר להגאון רבי אליהו מן שליט"א וסיפר לו כי בפיו שאלה כבדת משקל, ועל כן הוא מבקשו שיסייע לו להיכנס למעונו של הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א עם השאלה על מנת לקבל את הכרעתו בענין. הוא כבר ניסה לשאול זאת את אחד הגדולים שליט"א, והוא ענה לו כי השאלה קשה מדי בשבילו, ואיננו יכול להכריע בענין.

האיש סיפר כדלהלן: בתי שתחי' באה בקשר שידוכין עם בחור חשוב וכבר קבענו את זמן החתונה לעוד שלושה שבועות. והנה עומדים אנו עכשיו לשלוח את הזמנות החתונה, והיום שמענו מהורי הבחור כי לאחר בדיקות רפואיות נמצא שהבחור סובל ממחלה ממארת רח"ל.

ואכן למחרת באו הורי הכלה עם בתם, וכן הורי החתן יחד עם החתן אל מעונו של מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, והרב מן שליט"א הציע את השאלה לפני הגר"ח שליט"א:

"יש לפנינו "דין תורה" - הבחור החתן טוען כי מאחר ובשל מחלתו הוא ייאלץ לעבור בשנה הבאה טיפולים רפואיים קשים מאוד, אזי אסור לו להתחתן ולהניח בת ישראל במצב כה קשה - לא כך אמורה להיראות "שנה ראשונה" של כלה טרייה!

מאיךך - אמר הרב מן שליט"א - הכלה טוענת שאין זה לפי כבוד החתן - בחור חשוב בן תורה ותלמיד חכם הצריך לחיזוק כה גדול, שיעבור כל הקשיים שמוכרח לעבור, לבד מבלי עזרה של ה"כנגדו", ולכן על החתן להסכים להינשא בזמן המקורי בו נקבעה החתונה.

בשמוע מרן הגר"ח שליט"א את שני הצדדים של ה"דין תורה", פסק בהחלטיות כי עליהם להתחתן בזמן אשר נקבע, ואף בירך אותם ב"בנין עדי עד" ושיזכו לבנות בית נאמן בישראל.

שיצד _____ מידות דיליה

כל הנוכחים פרצו בבכיות של שמחה, אכן החתונה של בני הזוג תתקיים במועדה! (יש לציין שמרן הגר"ח שליט"א השתתף בחתונה ורקד עם החתן במשך כחמש עשרה דקות!).

אחרי החתונה שאל הרב מן שליט"א את מרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א מהו פשר ומקור הפסק שעליהם לקיים את החתונה בזמנה?

ענה לו מרן הגר"ח שליט"א: הלא זה מדרש מפורש (בראשית רבה פ"ג א): אלכסנדר מוקדון שלח למלך קציא שיבוא אליו. אמר ליה: לא באתי רק שאני רוצה לידע היאך אתם דנין באשר שמעתי שאתם מחזיקים בעמוד הדין והצדק, ולכן באתי לשמוע יושר דינכם וצידוק משפטכם.

היה יושב אצלו, יום אחד בא אדם אחד שהיה צועק על חבירו לפני המלך. ואמר: זה האיש מכר לי חורבה, ומצאתי בתוכה אוצר ממון.

זה שקנה החורבה אמר: החורבה והאשפה קניתי, האוצר לא קניתי - ואיני רוצה לקבלו מפני עונש גזל.

זה שמכר החורבה אמר: החורבה והאשפה ומה שבתוכה מכרתי לו, ואינני חפץ באוצר מפני עונש גזל.

אמר מלך קציא לאחד מבעלי הדין: יש לך בן זכר? אמר ליה - כן.

אחר כך פנה לשני ושאלו: יש לך בת? אמר ליה - כן.

פסק להם המלך: יקחו זה את זה - הבן לבת, ויהיה הממון הנמצא לשניהם. עד כאן דברי המדרש.

הרי שגילו לנו חז"ל - הטעים הגר"ח קניבסקי שליט"א שכאשר ישנו ויתור של שני הצדדים זה לזה, שניהם מנצחים!

וגם בנידון דידן ששניהם מחלו זה לזה, וכל אחד דאג לטובת רעהו, פשוט הדבר כי הדרך היחידה לניצחון שני "בעלי הדינים" הוא על ידי שיתחתנו ויבנו בית נאמן בישראל, ועל כן פסקתי להם מה שפסקתי.

ואכן בסופו של דבר בני הזוג זכו להקים בית נאמן בישראל, והחתן התרפא כליל ממחלתו.

זוהי הסגולה של מי שמוותר ומעביר על מידותיו!

דרך העבודה על מידה זו - התבוננות בחומר החטא ועונשו

לסיום, נעמוד על אופן העבודה על ידו נוכל להשתלם במידה זו. ונזכיר מהלך אחד מתוך רבים המבוסס על דברי החפץ חיים זצ"ל בספר שמירת הלשון (שער ב' פרק ח).

אם האדם יתבונן מעט בחומר חטאיו, ובעונשים הנוראים אשר עליו לסבול על כל חטא וחטא, ויוסיף לדעת שאם רק יסבול מעט ויעביר על מידותיו אזי הקב"ה יוותר לו וימחול לו - לא רק על החטאים שעשה בשוגג אשר גם עליהם נענשים, אלא על עוונות במזיד ובפשיעה - כלשון חז"ל: "מעבירין לו על כל פשעיו"!

מי שרק יתבונן קצת בדבר זה, בנקל מסוגל יהיה להיות מן המוותרים והמעבירים על מידותיהם.

יתן ה' שכולנו נוכל להתחזק במידה נפלאה זו, ואם נקיים אותה כדבעי נרגיש סיפוק עצום, ואז נזכה גם לכל הסגולות והמעלות הכרוכות במידה נפלאה זו.

זהירות לא לצער את הזולת

פתיח דבר:

לאחר שכבר עסקנו רבות בחשיבות הגדולה של עבודת המידות והוכחנו כי הכל תלוי במידות. וכן במעלתה של מידת הדרך ארץ, שעל ידה כל אחד ואחד יוכל להשתדל להיות "בן אדם" בכל מהלכיו ומנהגיו, ורק כך הוא יוכל להשיג יראת שמים. וכבר המליצו על זה את מה שאנו אומרים בתפילה בכל יום - "לעולם יהא אדם ירא שמים" - קודם כל צריכים להיות "אדם", ורק אחר כך אפשר לדבר על "ירא שמים".

במאמר הבא אך טבעי הוא שנעסוק בכלל גדול אשר הוא מעין השלמה לכללות המידות הטובות וההנהגה של דרך ארץ - הרגישות והמודעות לרגשי הזולת. אנו נראה כיצד גדולי ישראל מתוך הדרגה העצומה שהשיגו בעבודה על מידותיהם היו הם מאוד רגישים גם לרגשי הזולת, ונזהרו עד למאוד שלא לגרום חלילה לשום צער בושה או עגמת נפש לשום אדם, בין אם מדובר על נערים, זקנים, נשים ואפילו לילד קט.

הנהגה זו לא נבעה רק מפני האיסור שבדבר - לאו מפורש מהתורה, וכמו שכתוב (ויקרא כה, יז): "לא תונו איש את עמיתו", לאו זה כולל כל מי שמצער כל איש מישראל, אלא גם כתוצאה מהחריש העמוק שעשו הם בעבודתם על המידות עד כדי כך שהם חשו את רגשותיו ותחושותיו של האחר כמו שחשו את עצמם, וממילא לא היו מסוגלים לצער את אף אחד בעולם.

שיחה _____ מידות דיליה

וחשבתי לעצמי שראוי ונכון להרבות בדוגמאות בנושא זה על מנת שעל ידם נוכל כל אחד ואחד להשכיל אל נכון מה היתה הנהגתם של הגדולים בזה, וכך יוכל לאמץ לעצמו מאורחות חייהם. ומזה הטעם העדפנו לבחור במעשים ועובדות מגדולי ישראל שחיו עמנו בזמן האחרון, כי הדבר ימחיש לנו שאף בתקופתנו אנו - הדבר אפשרי בהחלט!

גרימת צער לזולת - לאו דאורייתא!

כפי שכבר הזכרנו, האיסור לצער את הזולת הוא איסור מפורש מן התורה, וכמו שכתב רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (ש"ג אות כ"ד), וז"ל: "המצער כל איש מישראל אף על פי שלא נכתב בו העונשים האלה, עובר בלא תעשה, שנאמר (ויקרא כה, יז): "ולא תונו איש את עמיתו", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (מס' ב"מ דף נח:): באונאת דברים הכתוב מדבר, והוא מענין הצער והמציק".

ובספר החינוך (מצוה שלח) כתב: "שלא להונות אחד מישראל בדברים, כלומר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם".

מבואר מדבריהם זצ"ל שהלאו של "לא תונו איש את עמיתו" כולל את כל מיני צער, כאב ועגמת נפש שהאדם גורם לחבירו.

ובילקוט מעם לועז (על מסכת אבות עמ' קלד) הביא בשם הגאון רבי אברהם אזולאי זצ"ל: כשם שאהבת הבריות הוא יסוד כל התורה כמו שאמר הלל הזקן לגר, כך הפגיעה בכבוד הבריות שקולה כנגד כל העבירות שבתורה. וכל שכן כשפוגע בחבירו ברבים ששפך דמו, הריהו כאילו עבר על כל התורה כולה, ולכן אין לו חלק לעולם הבא!

המבזה את חבירו כאילו ביזה את בוראו!

בוא וראה את חומרת הדבר: מובא במדרש רבה (בראשית כד, ח): "זה ספר תולדות האדם - בדמות אלוקים עשה אותו". בן עזאי אומר: זה כלל גדול בתורה שלא תאמר הואיל ונתבזתי יתבזה חברי עמי. הואיל ונתקללתי

זהירות לא לצער את הזולת שצט

יתקלל חברי עמי. אמר רבי תנחומא: דע למי אתה מבזה! - בדמות אלוקים עשה אותו! והרי הוא כאילו בזית חלילה את אלוקים שעשהו".

מדברי המדרש תופסים אנו את חומר הענין, כי האדם נברא בצלם אלוקים, ואם כן מי שמבזה את חבריו - נחשב לו כאילו ביזה ח"ו את הקב"ה!

מדוע לא אומרים "שהשמחה במעונו" בברית מילה?...

ועלינו לדעת כי בכל עת שאדם שרוי בצער, גם למעלה אין שמחה.

הגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל הוכיח זאת מההלכה הפשוטה שאין אומרים "שהשמחה במעונו" בסעודת ברית מילה, למרות שישנה שמחה גדולה בעליונים בשעת קיום המצוה, שהרי דברים נוראים ונשגבים נאמרו על המילה כמבואר במסכת נדרים (דף לא:), כמו: "גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו", וכן (שם): "גדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות". וכן (שם דף לב:): "גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה". ועוד מובא במדרש שמצות מילה היא מזבח כפרה, וכן מובא במדרש שאף הגאולה העתידה של עם ישראל תהיה בגין מצות מילה.

ואם כן, מה הטעם שאין אנו אומרים בסעודת מילה - "שהשמחה במעונו"?...

התירוץ הוא - משום צערא דינוקא!

נמצא לפי זה, כי למרות שיום הברית יש בו שמחה גדולה עד מאוד! ולמרות כל זאת, אין אומרים בסעודת הברית "שהשמחה במעונו" - רק מפני שלתינוק הפעוט בן שמונת הימים יש צער כבר עלינו להימנע מלומר "שהשמחה במעונו"!

נפלא!

"נוח לו" לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש!

על פי זה נוכל להבין ביתר קלות את דברי הגמרא במסכת ברכות (דף מג:): "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים".

ת _____ מידות דיליה

ולכאורה יש להבין מדוע לא אמרו סתם "לעולם יפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים" - מהו הלשון "נוח לו לאדם"?

אלא הביאור הוא, כאשר אדם גורם צער לזולתו נחשב הדבר כמו שציער את הקב"ה עצמו כביכול, ואם כן - "נוח לו" - כדאי לו שיפיל את עצמו לכבשן האש...

וכעין זה ביאר הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל כי "נוח לו" - פשוטו כמשמעו, אם הברירה ביד האדם לקפוץ לאש גדולה או לאש קטנה, בודאי טוב לו יותר לבחור באש הקטנה. וזהו שאמרו חז"ל שכבשן האש הוא יותר נוח, כי מי שלחילופין מבזה את חבריו ברבים, הרי הוא נקלע לאש הגדולה!

גם בעונש הקפידה תורה לא לצער יותר מן הנצרך

ואכן מצינו שגם כאשר יש צורך להעניש ולהוכיח, התורה הקפידה שלא לגרום לו לאדם צער מיותר אפילו במקצת מעבר למגיע לו. ונביא בזה שלוש דוגמאות:

ממעשה מרים למדים אנו יסוד נפלא בתורת בין אדם לחבירו. כתוב בתורה (במדבר יב, טו): "ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים". הרי לנו מכאן דבר נשגב - היה אומר הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, מצד אחד בהסגרתה של מרים הנביאה היה בזה עונש ובזיון גדול, שכן נתקיים בה המקרא "בדד ישב", ומהאי טעמא מצורע חשוב כמת. אמנם מאידך גיסא נתכבדה בזה גופא כבוד גדול שכל עם ישראל המתין לה, וכל כמה שנתארך העונש נתגדל הכבוד.

רואים מזה הנהגת שמים, שלמרות שמגיע לאדם עונש, אבל אם מגיע לו גם כבוד וגדולה - לא יגרע חלקו במאומה.

פלא!

התורה חסה גם על המקלל

בענין המקלל כתיב (ויקרא כד, יא-יב): "ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל, ויביאו אותו אל משה... ויניחוהו במשמר לפרוש להם על פי ה'".

זהירות לא לצער את הזולת תא

כותב רש"י זצ"ל: "ויניחוהו לבדו ולא הניחו מקושש עמו, ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה. אבל במקלל הוא אומר "לפרוש להם" שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לא".

ומפרש השפתי חכמים: אילו היו מניחים אותם יחד, היה המקלל סובר שהוא חייב מיתה כמו המקושש, ולכן כל זמן שלא ידעו זאת בביורור לא הניחו אותם יחד שמא אין המקלל חייב מיתה ונמצא מצטער לשוא.

ומעתה, הרי הדברים קל וחומר: אם כך הקפידה התורה ביחס למקלל רשע מחמת האפשרות שמא עלול הוא להצטער לשוא, על אחת כמה וכמה ביחס לכל אדם שיש להזהר ביותר שלא לגרום לו צער כלשהו!

בית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו - מדוע?

עוד מצינו לימוד נפלא בדברי המשנה במסכת גיטין (פ"ט, מ"י): "בית שמאי אומרים: לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה, ובית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו".

ולכאורה הדברים תמוהים: היתכן שכך היא שיטת בית הלל - אותם אלו הידועים באורך סבלנותם, וכפי שמצינו בהלל הזקן שקיבל בסבלנות אין קץ את אותו אדם שביקש ללמדו כל התורה על רגל אחת. וכן מצינו את תגובתו הסובלנית של הלל הזקן כאשר הטרידוהו בערב שבת בשאלות שונות ומשונות. ואילו כאן הוראת בית הלל מבטאת חומרה והקפדה יתירה לעומת בית שמאי כאשר בגין דבר קל כזה כהקדחת תבשיל, רשאי אדם לגרש את אשתו?!

וראיתי (ע' ספר איש לרעהו פ' ויקרא) שהגאון רבי ברוך עפשטיין זצ"ל בספרו תורה תמימה (דברים כד, א) מוסיף ושואל: היתכן שתהיינה בת ישראל מזולזלת כל כך, עד שמפני כל דבר קל יהיה רשאי בעלה לגרשה בעל כרחו?!...

מתרץ בעל התורה תמימה זצ"ל: אדרבה, הוראתם של בית הלל היתה לטובתן, זכותן וכבודן של בנות ישראל, כי אם היה מעיקר הדין שאין רשאים לגרש אלא אך ורק משום שמצא בה ערות דבר, אזי אפילו אם

תב _____ מידות דיליה

גירשה משום סיבה אחרת שבינו לבינה, שאין בה משום גנאי וחסרון לאשה, היו מוציאים לעז על האשה שמפני ערות דבר גירשה, ואזי חרפתה ובושתה של האשה היו גדולים עד מאוד ושוב לא היתה יכולה להינשא עוד. ואולם כאשר תיקנו בית הלל שאפשר לגרש מפני סיבות שונות וקלות כהקדחת התבשיל, גרמו בכך שישאר כבודן של בנות ישראל, והדלת לא תיסגר בפניהן להינשא שנית.

רואים מזה כי הגם שישנה לאדם סיבה מוצדקת לגרש את אשתו, מכל מקום חז"ל דאגו שיהיה זה בדרך כבוד ולא יהיה לה צער נוסף כתוצאה מכך.

חז"ל תיקנו תקנות ודינים - שלא לגרום צער לזולת

ואכן, מצינו שחז"ל תיקנו דברים רבים עם מטרה אחת ויחידה - לא לגרום צער וביוש לזולת. ונזכיר כמה מהם:

הגמרא במסכת סוטה (דף לב:) אומרת: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי: מפני מה תיקנו תפילה לאומרה בלחש? שלא לבייש את עוברי עבירה (רש"י זצ"ל: המתוודים בתפלתם על עבירות שבידם), שהרי לא חילק הכתוב מקום בין חטאת לעולה (רש"י זצ"ל: לא קבע לשחיטת חטאת מקום בפני עצמו שלא יבינו שהיא חטאת ומתבייש)".

עוד שם בגמרא (דף מ:): "אין הכהנים רשאים לעלות בסנדליהן לדוכן, וזהו אחת מתשע תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי", והטעם של תקנה זו מבואר שם בגמרא, שמא תיפסק לו רצועה בסנדלו וילך לקושרה בזמן שאחיו הכהנים כבר יתחילו לברך, והציבור בראותם זאת יאמרו: בן גרושה או בן חלוצה הוא.

הרי שמחמת חשש רחוק שמא יקרעו הרצועות וילך לתקנם, ויאמרו דבר פוגע ומעליב. התקינו חז"ל שכל הכהנים במשך כל הדורות ישאו כפיהם בלא נעלים!

עוד מצינו כעין זה בהלכות קידושין. ידוע כי מעיקר הדין, המקדש אשה

זהירות לא לצער את הזולת תג

צריך לברך הוא בעצמו את הברכות, אלא שנהגו שאין החתן מברך, כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לברך. (ע' בית שמואל אבן העזר ס' ל"ד סק"ב).

וכן הדין בקריאת התורה שאין העולה לתורה קורא אלא השליח ציבור, וזאת על מנת שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרוא (ע' בט"ז שם).

יש להזכיר גם את דברי המשנה במסכת יומא (פ"ה מ"א): "הוציאו לו את הכף ואת המחטה... צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן. יצא ובא לו בדרך בית כניסתו ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון, ולא היה מאריך בתפילתו שלא להבעית את ישראל" - היינו שאילו היה מתמהמה היו בני ישראל חוששים שמא הכהן הגדול מת בתוך קודש הקדשים כפי שאירע פעמים רבות.

וראה זה פלא, הלוא מדובר ביום הקדוש ביותר של השנה, במקום הקדוש ביותר, ובאדם הקדוש ביותר - אין ספק כי לא קיימת הזדמנות טובה יותר להתחנן ולבקש על כל צרכי עמו ישראל. ועם כל זאת הכהן מוותר על הכל ומסתפק בתפילה קצרה.

וכל זה למה?

בכדי שלא לגרום דאגה לאחרים!

מכל זה למדנו עד כמה האדם צריך להיות רגיש לרגשות הזולת, ולהשתדל לא לצער, לפגוע, או לבייש את האחר. וברור כי הנהגה נכונה זו ניתן להשיג רק באופן אחד - על ידי תיקון המידות הרעות ומילוי הנפש במידות הטובות ובדרך ארץ, אז מסוגל האדם לפתח רגישות לזולת.

עתה ראיתי לנכון להאריך בעובדות והנהגות מגדולי ישראל זצ"ל וכך נוכל ללמוד ממעשיהם ולהיווכח מה היה הלך מחשבתם לכבוד הזולת, ואלו תחבולות הם נקטו לעתים בכדי שלא לבייש ולצער שום אדם.

להיכן צעד רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל באמצע הלילה?

נתחיל את היריעה במעשה נפלא שאירע עם הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל בעל האבן האזל:

תד _____ מידות דיליה

באחד הלילות ישב רבינו זצ"ל בביתו בחברת הגאון רבי מתתיהו דיויס זצ"ל מחכמי התורה שבירושלים ועסק יחד איתו בהגהת אחד מחלקי ספרו "אבן האזל" שעמד לצאת לאור. תוך כדי עיונם ב"אבן האזל" פרץ רבינו זצ"ל באנחה כבידה: אוי! הזכרתי בספרי משא ומתן בהלכה שהיה לי עם ראש ישיבה פלוני, ואילו ר"מ נוסף מאותה ישיבה לא הזכרתי שם - שכן לא שוחחתי עמו על אותן סוגיות והלכות הנוגעות לכך זה, חוששני שהוא עלול להפגע מכך...

בו במקום ביקש מרבי מתתיהו זצ"ל שיתלוה אליו ללכת עמו לבית אותו ר"מ. הם יצאו מיד והלכו כברת דרך ארוכה בשעת לילה מאוחרת עד שהגיעו לביתו... בהגיעם נקש רבינו זצ"ל בזהירות רבה בדלת, ומה נדהם אותו ר"מ לראות את גאון ישראל עומד בפתח ביתו בשעת לילה כה מאוחרת. והשתוממותו גברה פי כמה כאשר התבררה לו מטרת הביקור - ברור הלכה ברמב"ם קשה.

למעשה, הלך רבינו זצ"ל אליו על מנת לדבר איתו בלימוד ולהשתדל לשמוע ממנו איזה דבר חידוש, הארה או הערה אשר יוכל לכתוב בשמו בספרו "אבן האזל" וזאת על מנת למנוע ממנו חולשת הדעת ועגמת נפש וכן להעלות את כבודו בעיני תלמידיו.

כאשר חזר לביתו, שאלוהו בני המשפחה: לשם מה נחוצה היתה כל הזריזות והבהלה לערוך ביקור בשעה כזו? השיב להם רבינו זצ"ל ואמר: וכי כיצד אוכל להדפיס את הכרך הזה בשעה שלפלוני תהיה כתוצאה מכך עגמת נפש?!...

מהנהגתו של הגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל

נביא בזה סיפור נפלא על הגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל ראש ישיבת באר יעקב, אשר זהירותו בכבוד כל אחד ואחד היתה מופלאה. וגם כאשר היה מדובר באנשים שאינם ראויים לכבוד בגלל מעשיהם הרעים, היה רבינו זצ"ל נזהר מאוד בכבודם, וכמו שניווכח מהמעשה הבא:

היה זה כאשר הוזמן רבינו זצ"ל באחת הפעמים לשמחת אירוסין. ידע רבינו זצ"ל כי בשמחה זו עתיד הוא לפגוש אורח מסויים שבודאי יתן לו

זהירות לא לצער את הזולת תה

"שלום עליכם", אך רבינו זצ"ל לא רצה בשום פנים ואופן ללחוץ את ידו של אותו אורח, כיון שידע כי מיוחסים לו ענינים נוראים ודברים אסורים. מה יעשה? כלום אפשר להכלימו ברבים ולא להושיט לו יד לברכה?...

אמנם, ברגישותו לכבודו של כל אחד ואחד, גם לפחות שבפחותים מצא פתרון ועצה. קודם האירוע לקח את מטפחתו וקשרה על ידו. הציבור היה בטוח שיש לרבינו זצ"ל פצע פתוח, וכל אותה שמחה לא לחץ יד לאיש! כאשר הגיע אותו איש להשתתף בשמחה, השמועה כבר עשתה לה כנפים, לרבינו זצ"ל יש פצע פתוח והוא אינו לוחץ היום יד לברכה...

כזו היתה מידת זהירותו המופלגת בכבודו של כל אחד ואחד, עד שחיפש תחבולות כדי לא לפגוע בכל אדם באשר הוא.

מדוע סגר ראש ישיבת פוניבז' זצ"ל את כל הספרים?

כדאי להביא שתי עובדות על הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל ראש ישיבת פוניבז'.

סיפר הגאון רבי יוסף שיינין שליט"א רבה של אשדוד: כאברך בכולל "תורת ארץ ישראל" בפתח תקוה הגעתי פעם לשוחח עם רבינו זצ"ל בלימוד, תוך כדי המשא ומתן נערמו ספרים רבים על השולחן. והנה נשמעו לפתע נקישות בדלת והודיעו לרבינו זצ"ל שפלוגי מבקש להכנס. אמר לי רבינו זצ"ל: תראה אני לא יכול לדחות אותו, אשוחח עמו ובעוד כמה דקות נמשיך, אך בוא ונסגור בזריזות את הספרים כדי שלא תיחלש דעתו של הבא, שהרי אין לו שום שייכות ללימוד...

כזו עדינות נפש וזהירות מופלגת - לא לפגוע בשום אדם!

עוד מסופר עליו שכאשר היה משיב לחנות את הבקבוקים הריקים לאחר השימוש, היה מקפיד לשטוף אותם בטרם שישבו אותם. וכשנשאל על כך, הסביר: "אי אפשר שבעל המכולת יסבול מזבובים ונמלים בגלל הבקבוקים שלי!"

נפלא!

תו _____ מידות דיליה

הנהגתו של המשגיח רבי אליהו דסלר זצ"ל

כדברים הללו מסופר גם על המשגיח רבי אליהו דסלר זצ"ל: כאשר שלח את בגדיו למכבסת הישיבה, היה מזליף עליהם תחילה מי בושם, כדי שחלילה לא יגרם על ידו צער לבעל המכבסה ולשליח. זאת למרות שבין כך היו בידיהם שקיות נוספות המכילות את כביסתם של אנשים אחרים...

בתחבולות תעשה לך מלחמה - גם בעניני מידות!

כתוב במשלי (כד, ו): "בתחבולות תעשה לך מלחמה", ופירש הגר"א זצ"ל שמדובר על עניני המצוות, שהאדם צריך למצוא דרכים כדי שיוכל לנצח את יצרו הרע האורב לו לבטלו ממצוות עשה ומסיתו לעבור על מצוות לא תעשה.

כמו כן בעניני מידות ודרך ארץ, עלינו לנקוט בכל מיני דרכים ותחבולות כדי לא לפגוע ולצער את השני וכפי שנראה להלן.

הנהגת הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

מעשה מופלא הממחיש מהו "בתחבולות תעשה לך מלחמה" מסופר על הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל שכידוע היה מן המיוחדים בענין זה.

אברך שהיה צריך לפגוש את רבינו זצ"ל בביתו בשבת קודש, וכאשר עמד על מפתן הבית צלצל בשגגה בפעמון... חשש רבינו זצ"ל כי אם יפתח לו את הדלת מיד הוא יתבייש, על כן רבינו זצ"ל פתח את הדלת רק כעבור עשר דקות כאשר דפק שוב - הוא הופיע בדלת עם פיג'מה (למרות שלא היה מנהגו כלל ללבוש פיג'מה בצהריים) באומרו לו שהיום היה עייף במיוחד ושקע בשינה עמוקה, ועל כן הוא מתנצל אם קרה ולא פתח את הדלת מיד בעת שדפק. ובזה הצילו מן הבושה!...

עוד מסופר עליו: כשנה קודם שנתבקש לישיבה של מעלה, שהה רבינו זצ"ל בירושלים והוא התעלף. לאחר שהעירוהו מעלפוננו ביקש מן הסובבים שלא יספרו זאת לרעייתו כלל בכדי שלא תדאג.

זהירות לא לצער את הזולת תז

והנה אחד האנשים שנכח שם התקשר לביתו בבני ברק ושאל בשלום הרב, הרבנית הבינה מזה מיד שהתרחש דבר מה, עד שהוכרח הלה לספר את אשר ארע... כשהבין האיש את אשר עשה, בא לבקש סליחה מרבינו זצ"ל על עגמת נפש שנסתבבה מחמתו...

תיכף ומיד אמר לו רבינו זצ"ל: "ישר כח! עשית לי טובה, רציתי לבשר לך ולא ידעתי כיצד אעשה זאת, ואתם עשיתם את זה במקומי בצורה הטובה ביותר שיכולה להיות!..."

כמה מוסר עלינו ללמוד ממעשים והנהגות כאלה...

מעשה עם הגאון רבי יעקב פאם זצ"ל

מהלך המחשבה של גדולי התורה היה מוקדש למטרה זו - לא לפגוע ולא לצער מאן דהו. ומעשה שהיה עם ראש ישיבת תורה ודעת הגאון רבי יעקב פאם זצ"ל:

הגאון זצ"ל הזמין תזמורת לחתונת בנו, היא הייתה אמורה לנגן עד לשעה 11:30 בלילה. והנה בשעה 11:29 נכנס לאולם ראש ישיבת לייקואוד, הגאון רבי שניאור קוטלר זצ"ל, וכעבור רגעים ספורים פסקו צלילי התזמורת. הרב פאם זצ"ל שלח בקשה למנהל התזמורת שימשיכו לנגן חצי שעה נוספת והוא ישלם להם שעות נוספות כמובן.

מנהל התזמורת הגיב כמתנצל: אמור נא לרב פאם שלפי כללי הארגון המקצועי, "שעות נוספות" משולמות בשעות שלמות. אם אנחנו לא מקבלים תשלום לשעה שלמה, אנחנו לא מנגנים כלל...

הרב פאם זצ"ל אמר שהוא ישלם עבור שעה שלמה, התזמורת החלה לנגן שוב ורבי שניאור זצ"ל רקד במשך כמה דקות, איחל "מזל טוב" לבעל השמחה ויצא.

התזמורת המשיכה במלאכתה למרות שהאולם כבר התרוקן ואיש לא רקד, אפילו המשפחה הקרובה עמדה לצאת את האולם עוד קודם שהשעה הסתיימה.

תח _____ מידות דיליה

ואז אי מי שאל את הרב פאם זצ"ל: מדוע הסכים בקלות להוצאה גדולה כזו, הכל בשביל כמה דקות של ריקוד...

רבי יעקב פאם זצ"ל נתן תשובה כמובנת מאליה: רבי שניאור השתתף הלילה בארבע חתונות, היה זה מאמץ גדול מצידו להגיע, האם ראוי כי ירגיש שמאמציו היו לשווא?!...

מדוע שוחח הגאון רבי יעקב פאם זצ"ל דוקא עם הילדים הקטנים?...

עוד סופר עליו מהנהגותיו בזה:

כאשר היה נוסע הרב פאם זצ"ל באוטובוס או ברכבת, מעולם לא התיישב ליד תלמיד ה"מתיבתא" או "בית המדרש", אלא דוקא ליד תלמידי בתי הספר היסודיים. הרב פאם זצ"ל שאל את הילד לשמו, באיזו כיתה הוא לומד ומה הם הנושאים הנלמדים בכיתה, או אז השתעשע הרב זצ"ל עם הילד בשיחה אודות לימודיו.

יום אחד נשאל הרב זצ"ל על ידי אחד התלמידים: מדוע מתיישב הרב תמיד על יד הילדים הצעירים?

הרב פאם זצ"ל ענה לו שכמובן הוא נהנה לשוחח עם התלמידים המבוגרים יותר על חומר הלימודים שלהם, אולם חושש הינו כי תלמידי ה"מתיבתא" או "בית המדרש" יחושו שלא בנוח, כאילו מנסה הרב פאם זצ"ל לבחון אותם בלימודיהם. אך לילדי בית הספר היסודי אין "פחדים" כאלה.

מה סימן רבי נתן צבי פינקל זצ"ל בעת הבחינות?

מענין לענין באותו ענין יש לציין את הנהגתו של הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל בתקופת הבחינות לשיבת מיר.

רבי נתן צבי זצ"ל ישב יחד עם אנשי צוות הישיבה בזמן שבחנו את הנבחנים והיה מתרשם מכל בחור האם הוא מתאים לשיבה. לפניו היה

זהירות לא לצער את הזולת _____ תט

מונח פתק בו ציין לעצמו את התרשמותו מהבחור ומצדדים שונים באישיותו. את רשמיו היה מביע בסימנים אשר אף אחד זולתו לא יוכל להבין, הוא השתמש בקוים ובנקודות לפי סדר מסויים, זאת כדי שאם יכתוב דבר שאיננו חיובי, אף אחד לא יוכל להבין זאת!

ויש לדעת שהנושא הנ"ל תפס מקום מרכזי בחיי הגדולים זצ"ל, ולא היה זה אצלם דבר של מה בכך, הם ראו בכך חשיבות רבה ושמו את מחשבתם שלא תצא תקלה חלילה מתחת ידם - ואיש ישראל יבוא לידי צער קל שבקלים.

מעשה עם הגאון רבי חיים ברים זצ"ל

ידוע כי כל מי שהסתובב בקרבתו של הגאון רבי חיים ברים זצ"ל הבחין עליו בעליל בבחינת וסביביו נשערה מאוד כי פגיעה בזולת הינה עוון בל יכופר.

מעשה אירע והוא למד עם כמה מיוצאי חלציו, ואז נכנס למעונו אדם שהפסיקם מהלימוד והוא דיבר עמו, נדמה היה לרבינו זצ"ל שהנכדים התבטאו בינם לבין עצמם בזלזול כל דהו על אותו אדם שהפסיקם מן הלימוד.

כשיצא הנ"ל החוירו פני רבינו זצ"ל מאוד ופנה לצאצאיו ואמר להם: אם תשמעו בלילה שהתמוטטתי ותקף אותי "סטרוק" (אירוע מוחי) רח"ל - אזי תדעו שאתם גרמתם לכך בזלזול שלכם בכבוד הזולת...

הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל דואג לתפור כפתור...

על הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל מסופר: כאשר זקוק היה לצאת לאיסוף כספים, ביקש מאחד הבחורים לתפור לו כפתור בבגדו. כשתמהו באזניו הרי לא מדובר כפתור שלא ניתן להסתדר בלעדיו - הגיב: האמת שאין זה מפריע, אבל הרבנית שוכבת חולה ל"ע ועלול מאן דהו להבחין בחסרון הכפתור, ויחשוב שהרבנית לא דאגה לי שאצא כראוי מהבית. ומכך אני חושש...

תי _____ מידות דיליה

נפלא! רואים על מה הייתה נתונה מחשבתו ודאגתו - שלא יגרום צער לאשתו.

זהירותו המופלגת של הגאון מטשעבין זצ"ל לא לפגוע באדם עוד עד היכן מגעת הזהירות שלא לפגוע ביהודי נוכל ללמוד מן העובדה הבאה:

היתה תקופה שהגאון מטשעבין זצ"ל מסר שיעור קבוע לכמה תלמידים. באחד הימים בא יהודי בעל איטליז, וביקש להכנס לשמוע את השיעור ורבינו זצ"ל ניאות לבקשתו.

הבעיה החלה להתעורר שאותו יהודי היה מגיע בקביעות עם אותם בגדים שבהם עבד כל היום באיטליז, רבינו זצ"ל שהיה איסטניס התקשה מאוד לסבול את הריח, ובכל פעם שהסתיים השיעור הוא חש שלא בטוב, כתוצאה מהישיבה במחיצת אותו יהודי.

כך היה כמה פעמים, רבינו זצ"ל שתק וקיווה שהלה ישנה את הנהגתו ויחליף את בגדיו לפני השיעור, כשראה שאין שינוי, רמז על הנושא בעדינות באחד השיעורים בספרו על אחד מגדולי ישראל שהיה לובש בגדים מיוחדים לפני לימודו. אבל שום דבר לא עזר, הלה המשיך להופיע עם הבגדים ה"ריחניים" לשיעור.

אחדים מבני השיעור שהבינו את כונת רבינו זצ"ל, ואולי אף סבלו בעצמם מהריח החרף, בקשו מרבינו זצ"ל שיתיר להם להעיר לו. אך רבינו זצ"ל התנגד בתוקף והחליט לבטל את השיעור, באומרו שנחלש ואין לו עוד כח למסור את השיעור, ובלבד שלא לפגוע באותו אדם!

רבינו החזון איש זצ"ל מתמהמה עם התשובה...

על רבינו החזון איש זצ"ל מסופר: אשה חשובה מאוד שאלה אותו שאלה בהלכות בשר וחלב, התשובה לשאלתה היתה פשוטה ביותר.

ובכל זאת החזון איש זצ"ל לא מיהר להשיב לה, ובכדי שלא לבזותה ולביישה הרבה לחשוב ולהתעמק עד שענה לה את התשובה...

זהירות לא לצער את הזולת תיא

מדוע לא הסכים הגאון רבי יעקב ישראל פישר זצ"ל לקבל את המגש?

על הגאון רבי יעקב ישראל פישר זצ"ל מסופר: אדם אחד רצה לגרום לו נחת רוח, הוא אבה להעניק לו מגש נאה להניח עליו את החלות על מנת לפאר את שולחן השבת. אולם רבינו זצ"ל סירב לקבלו, בהעירו כי זה מכבר הפציר בו מישהו לקבל ממנו שי - מגש יקר כבד, מכסף טהור, וגם אותו לא רצה לקבל.

והרי זה מכבוד שבת קודש? הקשה הלה.

אכן, כבוד שבת הוא עבורי השיב רבינו זצ"ל, אך כל זאת לא על חשבון הנכדים אשר במוצאי שבת יאלצו להשקיע טרחה רבה לנקות את המגש הכבד...

הרגישות הרבה לזולת של הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל

לסיום נביא עובדה נוספת על הגאון רבי אליהו לופיאן זצ"ל הממחישה עד כמה יש לתת את הדעת על הזולת:

במשך שהותו בימי הקיץ בבית ההבראה של ועד הישיבות בנתניה, נוהג היה רבינו זצ"ל ללכת לחוף הים על פי הוראת הרופא. פצעים רבים היו לו ברגליו ולצורך הבראתם היה עליו לטובלם במי הים.

מקורביו ליוו אותו לחוף הים ששכן בקרבת מקום לבית ההבראה. משסיים רבינו זצ"ל לטבול את רגליו, תמך בו מלווהו, כדי שיוכל להגיע לספסל שניצב תחת הסככה, לשבת וללבוש את גרביו ולנעול נעליו.

משהתיישב, רץ המלווה והביא לסככה פחית מים, משנשאל על ידי רבינו זצ"ל לשם מה צורך בכך, השיבו מלווהו: כדי שרבינו יוכל לשטוף את רגליו ולא ללבוש את גרביו על רגלים מלאות חול. כך כולם נוהגים...

רבינו זצ"ל הרהר לרגע ודחה את כוונתו הטובה של המלווה. "אמנם כן, רגלי יהיו נקיות יותר ויהיה לי נעים ללבוש את הגרביים על רגלים

תיב _____ מידות דיליה

נקיות מחול, ברם החול שמתחת לסככה ייהפך לבוע, והאדם שיבוא לכאן אחרי - נעליו יתמלאו בוץ".

אכן כן, הסכים מלווהו, "אבל כך כולם עושים!" הוסיף רבינו זצ"ל לחשוב רגע והחליט: אף על פי כן, אינני יכול לגרום לדבר כזה. והוא לבש את גרבו ונעליו על רגליים מלאות חול, וכך שב לבית ההבראה...

כל העובדות שהבאנו מביאות אותנו למסקנה הברורה: רק מי שיש לו מידות טובות, נימוס ודרך ארץ, יכול להשיג את הרגישות לרגשי הזולת. ולא די בעצם ידיעת חומר האיסור ועונשו. אלא יש הכרח ב"דרך ארץ קדמה לתורה", כי רק כך מרגישים את הזולת ונמנעים מלגרום לו כל סוג של עגמת נפש או צער.

כזה ראה וקדש!

זריזות

פתח דבר:

ישנה מידה אשר ידועה אומנם כמידה חשובה, אך פחות מפורסמת כנחוצה והכרחית, עד שבלעדיה לא ניתן להשיג שום מעלה ברוחניות - והיא מידת הזריזות.

נשתדל לבאר בעזה"ת מהי ההגדרה המדויקת של זריזות, וכן את חשיבותה האמיתית וערכה הרם, נסביר כי הזריזות בעבודת השם נותנת לכל דבר שאנו עושים ערך שונה לגמרי. עוד נראה מהי הדרך הנכונה להשיג מידה זו, וכן נבאר כי הזריזות איננה סתירה למתינות, ואדרבה זריזות ראויה רק כאשר אין עמה פזיזות ומהירות.

הזריזות - "עיקר ושורש בעבודת השם יתברך"

נפתח במבט כללי על מידת הזריזות, ונראה כיצד רבותינו ז"ל התבטאו על מידה נפלאה זו, ומתוך דבריהם נוכל להבין עד כמה היא חשובה והכרחית.

המהר"ל זצ"ל כותב בספר נתיבות עולם (נתיב הזריזות פרק ב): "מידת הזריזות היא המידה שצריכה אל עבודת השי"ת", ומסיים שם את דבריו באומרו: "דבר זה הוא עיקר ושורש בעבודת השם יתברך".

בספר ארחות צדיקים (שער הזריזות) כתב: "זריזות היא מידה גדולה לתורה ולמצוות וגם לענין תקנת העולם הזה, והיא מידת הצדיקים לעבודת הבורא

תיד _____ מידות דיליה

יתברך". ועיין שם באמצע דבריו שכתב: "מידת הזריזות היא תחילה לכל המידות".

הסבא מקלם זצ"ל התבטא גם הוא נכבדות על מידה זו, וכך כתב: "והנה ראשית ההצלחה וסוף ההצלחה של האדם אחת היא אשר עליה העולם עומד, והיא היא המובילה לאדם בעוד חיים חיותו בעדן גן השמח לגוף ולנפש גם יחד. והוא: ההשתדלות והזריזות בכשרון מעשיו לזרוע ביגיעה ועמל ולקצור ברינה".

הרי לנו מדבריהם, שכל הצלחת האדם תלויה במידת הזריזות!

הזריזות - "יסוד שבלעדי אין לנו שייכות לעבודת השם"!

גם המשגיח דמיר הגאון רבי ירוחם זצ"ל החשיב מאוד מידה זו, וידוע כי הסדרה האחרונה של השיחות שנמסרו מפיו קודם הסתלקותו מן העולם היו בענין מידה זו - מידת הזריזות.

בשיחה האחרונה שמסר (ע' דעת חכמה ומוסר ח"א מאמר קל"ג) אמר כך: "ויוצאת מזה הערה גדולה ונוראה לאדם איזה עיקר הוא בעבודתו מידת הזריזות, שכל סוד חייו תלוי בו, שמבלי הזריזות כרות הוא מכל חלקי החיים, דחיים בקיומו וח"ו המות בביטולו".

דברים אלו של המשגיח זצ"ל מדברים בעד עצמם, וכל מילה נוספת מיותרת.

בספר שפתי חיים (ח"ב עמ' שיז) כתב הרבה על מידה זו, ובמאמר הראשון הוא כותב בזה"ל: "אנו רגילים לחשוב שזריזות היא מעלה יתירה והידור מצוה כי הזריז משיג יותר מהעצל, כי מה שהעצל והאיטי לומד ועושה בשעתיים, מספיק הזריז לעשות בשעה אחת. אך באמת התיאור הזה אינו ממצה את החיוניות שבזריזות. אלא כפי שמצייר רבינו הרמח"ל זצ"ל את חשיבות הזריזות - היא "היסוד שבלעדי אין לנו שייכות לעבודת השם"!

מדוע בעל הטור זצ"ל פותח את ספרו במעלת הזריזות?

ובהיות שהזריזות היא ההקדמה לאורחות חייו של האדם על כן רבינו יעקב זצ"ל בעל הטורים פותח את ספרו "טור אורח חיים" במאמר המשנה

(מס' אבות פ"ה מ"כ): "יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים".

כי בספר זה הלוא הוא מדריך את היהודי כיצד לצעוד בשבילי ההלכה במשך כל ימות השנה - חול, שבת ומועדים, ובכל יום ויום מבוקר עד ערב. בפתחה זו הוא מורה לנו שרק על ידי השימוש הנכון בתכונות אלו קונה אדם שייכות ל"אורח החיים" היהודי.

ונמצא שעל ידי ה"רץ כצבי" - זריזות והתגברות על העצלות הטבעית במהירות הפעולה, יצליח לעלות ולהתקדם בדרך העולה ב"אורח חיים למעלה למשכיל" (משלי טו, כד).

זריזות - המידה של השראת השכינה באדם!

גם המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל התבטא על חשיבות הזריזות באופן נכבד מאוד, ובמאמר פתיחה (עלי שור ח"ב עמ' רנג) למידת הזריזות כתב בין שאר דבריו: "זריזות היא המידה של השראת השכינה באדם! מעשה שנעשה במהירות וזריזות בלי שיהוי ועיכובים - השכינה שורה עליו!"

ובספר מעלות המידות (מעלת הזריזות) כותב דבר נפלא בענין זה: "דעו בני כי מעלת הזריזות היא מידה חשובה, לפי שמתחילת ברייתו של אדם לא נברא אלא להיות זריז במעשיו ובדרכיו. כענין שנאמר (בראשית ב, ז): "ויהי האדם לנפש חיה", מאי חיה? זריזתא!"

למדנו מדבריו שכל תכלית בריתו של האדם לא נברא אלא להיות זריז. כי "נפש חיה" - היינו נפש זריזה. וככל שאדם זריז יותר, הרי זה סימן שהוא חי יותר!

לאחר שראינו את ההערכה העצומה שחלקו רבותינו ז"ל למידה זו של זריזות, כדאי לבאר עתה זריזות מהי.

זריזות קודם המעשה

והנה הרמח"ל זצ"ל כותב בספרו מסילת ישרים (פרק ז) על שני חלקי הזריזות - אחד לפני המעשה ואחד אחר התחלת המעשה, ונעתיק חלק מלשונו שם, ונתמקד לרגע על החלק הראשון:

תטז _____ מידות דיליה

"חלקי הזריזות שנים: אחד קודם התחלת המעשה, ואחד אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא - שלא יחמיץ האדם את המצוה אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו או בעלותה במחשבתו, ימהר ויחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתיים. כי אין סכנה כסכנתו, אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עיכוב למעשה הטוב. וזהו שאמרו חז"ל (בראשית רבה עו, ב): "הרבה קטגורין יעמדו מכאן ועד גיחון".

מבואר מדבריו שחלקו הראשון של הזריזות הוא - שלאחר שהחליט אדם לקיים מצוה או אם הזדמנה מצוה לידו, יש לו למהר ולבצע אותה לאלתר בלי להשתהות כלל. ואכן כך נהגו גדולי ישראל בכל הדורות, שמיד שהזדמן לידם קיום מצוה כלשהי - הזדרזו לקיימה מיד בלי להמתין כלל.

מתי פתח הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל את ישיבתו?

ועל מנת לשבר את האוזן בחלק זה של הזריזות נביא שלוש דוגמאות הלקוחות מתוך חייהם של גדולי ישראל:

סיפר הגאון רבי ראובן דוב דסלר זצ"ל: בעת שהוחלט אצל הגאון הצדיק רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל לייסד ישיבת וולאז'ין - היה זה ערב שבת, והוא לא חיכה לתחילת השבוע, אלא בו ביום ממש התחיל לומר לבחורים שיעור.

להיכן נעלם הסבא מסלבודקא זצ"ל באמצע הביקור?

סיפר אחד הרבנים: כאשר ביקר פעם בישיבת סלבודקא בכדי להיוועד עם הסבא זצ"ל וחתנו הגאון רבי יצחק אייזיק שר זצ"ל ולדון איתם בכמה ענינים. באמצע השיחה עלה שמו של אחד הבחורים מבני הישיבה, ורבי אייזיק שר זצ"ל העיר כי לדעתו בחור זה נחלש ומתפורר ויורד אט אט מרמתו הרוחנית. תוך כדי דיבור, עזב הסבא זצ"ל את החדר ויצא, ואילו רבי אייזיק שר זצ"ל והאורח המשיכו לשוחח.

בעיצומה של השיחה שאל האורח את הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל מיהו הבחור שהזכרת כי הוא נחלש ברמתו הרוחנית...

אמר לו הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל: לך עתה להיכל בית המדרש, ותראה

מיהו הבחור איתו הסבא מדבר, דע לך כי עליו דיברנו. ואכן כאשר בדק זאת הרב הוא נוכח לראות כי כך אכן היה.

האורח הופתע לראות את זריזותו המופלאה של הסבא זצ"ל, אשר מיד כאשר שמע שישנו בחור הזקוק לחיזוק, מיהר באמצע הפגישה עם הרב האורח לגשת לדבר איתו - לראות מה מצבו, מה מפריע לו, ובמה יוכל לעזור לו.

יותר מכך הוא התפעל שזו דרכו תמיד, שכן להגאון רבי אייזיק שר זצ"ל היה פשוט כי אם הסבא זצ"ל קם ויצא מהחדר, אות הוא כי הלך תיכף ומיד לדבר עם הבחור...

זריזותו של החפץ חיים זצ"ל

ידוע גם על החפץ חיים זצ"ל שכל ימיו נהג בדרך של זריזות. כל פעולה טובה שעלתה במחשבתו, היה מבצעה מיד מבלי להחמיצה אפילו לא לרגע.

סיפר הרב מפוניבז' הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל: פעם נוכחתי בעת שהחפץ חיים זצ"ל ביקש מאחד ממקורביו למצוא מתרגם לספרו "גדר עולם" לשפת האידיש. היה זה בשעת הצהרים, בערב שאל החפץ חיים זצ"ל אם כבר מסרו את הספר לתרגום. למחרת בבוקר כאשר נוכח שבקשתו טרם בוצעה, עמד הוא בעצמו ותרגם את הספר מתחילתו ועד סופו...

הוא מה שאמרנו - כאשר מזדמנת לאדם מצוה לקיימה, אין לדחותה אלא יש לעשותה מיד!

זריזות אחר התחלת המעשה

החלק השני - זריזות אחר התחלת המעשה, ראה שם במסילת ישרים שביאר: "אך הזריזות אחר התחלת המעשה הוא, שכיון שאחז במצוה, ימהר להשלים אותה ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר, זכרונום לברכה, ואמרו (בראשית רבה פ' פ"ה ג): "כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה, קובר

תיח _____ מידות דיליה

אשתו ובניו". ואמרו (שם): "אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה", עיי"ש שהביא לכך עוד מקורות.

וגם בזה מצינו אצל גדולי ישראל שחששו תמיד לגמור את מעשה המצוה שהתחילו בו שמא לא יוכלו להשלימו.

יש להתרגל להיות זריז בכל!

אכן, יש לדעת כי חלק זה של הזריזות נוגע לכל הפעולות שאדם עושה, וכבר נהג החפץ חיים זצ"ל לומר: "יש להתרגל להיות זריז בכל!"

והענין הוא כמו שכתב בספר ארחות צדיקים: "מידת הזריזות היא תחילה לכל המידות", והטעם בזה: כי אין אדם יכול להיות תדיר בלימודו על הספר, כי הלוא צריך לאכול, לישון ולעשות את צרכיו, ועל כן הוא זקוק למידת הזריזות לחזור אל לימודו.

כאן מצאנו מקום להעיר - דרך משל: כאשר נמצאים בעיצומו של סדר לימוד של אחר הצהריים, ויוצאים מבית המדרש על מנת לחבוש כובע וחליפה בכדי ללמוד סדר מוסר ולהתפלל תפילת מנחה או מעריב - הלוא מי שיש לו זריזות יכול לעשות זאת בתוך דקה אחת, אמנם בעוה"ר נראה כי אצל לומדים רבים הדבר לוקח לעתים יותר מעשר דקות!

כל זה מפני שלא תיקנו אצלם את מידת הזריזות, כי גם בשביל "לחזור לתלמודו" - מוכרחים להיות מן הזריזים.

"חשתי" מפני ש"ולא התמהמהתי"...

כתוב בתהלים (ק"ט, ס): "חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך", ובספר אורחות יושר (ערך זריזות) הביא את מה שפירש בזה בספר אהל יעקב: יש זריז המזדרז ועושה את המצוה כראוי, ויש עצל הדוחה את קיום המצוה כל עת שיש לו עדיין זמן, ורק כאשר מגיע לרגע האחרון הוא מתחיל לרוץ ולהזדרז...

ועל זה אמר דוד המלך ע"ה "חשתי" - מהיר וזריז הייתי במצוות, אמנם "ולא התמהמהתי", כלומר - ולא מפני שהתמהמהתי בתחילה התחלתי לרוץ בסוף.

זריזות - לישון בזמן

ראינו לנכון להזכיר עוד נקודה מעשית השייכת לענין הזריזות, והאמת היא כי קיים בזה חוסר מודעות כי הדבר הוא מענפי הזריזות.

כפי שכבר הקדמנו והוכחנו, כל מצוה והנהגה של האדם צריכה להיות בזריזות. ואכן ראיתי בספר שערי ציון (עמ' ריב) שהביא המשגיח דפוניבז' הגאון רבי בן ציון הלוי במברגר זצ"ל, שעל מנת שאדם יוכל לקום בזריזות בשחרית, עליו להתחיל עם הזריזות כבר בלילה.

כי הזריז יודע מהי העת הנכונה כבר בלילה לשינה, ומי שאיננו שם את לבו לכך, בהגיע שעת הלילה הוא מבלה את זמנו על הא ועל דא, והלילה שלו מתארך עוד ועוד. והתוצאות ידועות - הקימה למחרת נהיית קשה מאוד והוא מאחר לקום, וכאשר הוא כבר קם, תפילתו מתנהלת בכבדות, וממילא כל היום נגרר אחר ההתחלה - בעצלות ובכבדות ללא סימן ברכה.

נצטט חלק מהדברים הנפלאים שכתב שם בספרו שערי ציון:

איחור השינה בערב מזמנה הקבוע - אף היא מנת חלקה של העצלות. החכם עיניו בראשו, לראות את התועלת העצומה בכל הקשור לשינה מסודרת - אפשרות של התבוננות ביראת שמים, וחשבון הנפש קודם תפילת שחרית, אשר מלבד ענין ההכנה לתפילה, הרי יש בזה עניינים רמים ונשאים לעצמם, ורבי תועלת לגבי כל עבודת האדם.

קיים הבדל עצום במדרגת לימוד התורה - לימוד בראש כבד, הקרוב לקריאה בעלמא, או לימוד ברעננות הגוף והמוח, בהבנה ברורה.

עיני הבשר אינן רואות כל זה בעת ערב, העצלות והכבדות הגוברות, מונעים את התקשרות צווי השכל, הזריזות מחייבת לראות אחריתו - כל עילוי יום המחרת הקשור בזמן השינה, לצוות לכלי הפעולה - הרגליים והידים שיזדרזו, ולדחות, למעט, או לבטל כל העניינים ואפילו הנחוצים על מנת לזכות לתורה ויראה בעת העבודה למחרת.

ובמסכת אבות שנינו (פ"ב מ"ג): "רבי שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפילה", ופירש ברוח חיים: "הוי זהיר בזה שתישן מקודם. וזה שאמר

תכ _____ מידות דיליה

הכתוב (משלי ו, ט): "עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך" - כלומר "עד מתי עצל" - עד מתי תהיה עצל שלא תרצה להזדרז ללכת לישן בזמן - "תשכב" לך ותשכב כבר! כי אם לא "מתי תקום משנתך"...

למדנו מזה דבר נפלא, כי גם ההליכה לישון בזמן כרוכה במידת הזריזות, כי על האדם להזדרז לישון בזמן, כך ביום המחרת כוחותיו יהיו בידו, ואז יעלה ויצליח!

האם הותר איסור מן התורה לצורך הזריזות?

ובאמת יש כאן עומק נפלא, כי הזריזות במצוות איננה רק דרך להבטיח את קיום המצוה בשלימות כפי שנתבאר, אלא שמצוה הנעשית בזריזות היא במעלה אחרת לגמרי אל מול מצוה שנעשית בעצלתיים - ללא שום דמיון והשוואה, ונבאר את הדברים בעזרה"ת.

כתוב בגמרא במסכת שבת (דף קל): "רבי אליעזר אומר: אם לא הביא כלי (איזמל) מערב שבת, מביאו בשבת מגולה". הרי שלדעת רבי אליעזר אם שכחו להביא איזמל לצורך המילה, מותר לטלטל את האיזמל כדי לקיים את המצוה.

והקשו התוספות שם (ד"ה רבי אליעזר): לכאורה עדיף היה יותר לטלטל את התינוק למקום בו נמצא האיזמל, שהרי "חי נושא את עצמו" והוא רק מלאכה מדרבנן, מאשר לטלטל את האיזמל למקומו של התינוק. ותירצו התוספות תירוץ המשמש יסוד נפלא בענין הזריזות במצוות, וזה לשון התוס':

"ועוד יש לומר: כיון דיותר בקל יביא הכלי משיביא התינוק - שרי רבי אליעזר כדי למהר המצוה, כדמוכח בגמרא דאמר: פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מערב שבת והביאו בשבת שלא ברצונו, שהביאו דרך חצרות וגגות וקרפיפות, והיו יכולים להביא דרך רשות הרבים דהוי דאורייתא - כדי למהר המצוה, אף על פי שיכול לעשות בענין אחר דליכא אלא איסורא דרבנן". עכ"ל.

מבואר מדברי התוספות שגם אם נאמר שבטלטול תינוק אין איסור מן התורה, מכל מקום עדיף לטלטל את האיזמל שיש בו איסור מן התורה מאשר לטלטל את התינוק - בכדי למהר המצוה.

ולכאורה הדברים מפליאים שהרי טלטול התינוק הוא רק מדרבנן, וכיצד יש מקום להתיר איסור דאורייתא על מנת שמצות המילה תיעשה כמה רגעים קודם, וכי בשביל זה יש להתיר איסור מלאכה מן התורה? היכן מצאנו שמידת הזריזות דוחה איסור שבת?

הזריזות היא חלק מחלקי המצוה

וראיתי שהגאון רבי מרדכי וינברג זצ"ל עמד על כך, וכתב לבאר כי יסוד הגדר של זריזות דמצוה, אין הכוונה רק שישנה מעלה נוספת בעשיית המצוה כשנעשית בזריזות, אלא הזריזות היא ענף מענפי המצוה, ומצוה הנעשית בזריזות אינה דומה כלל למצוה הנעשית בעצלתיים. וכיון שמצות מילה דוחה שבת, גם הזריזות בקיום מצוה זו דוחה שבת.

ואין הביאור ש"זריזות" דוחה את השבת, כי למרות שמעלה עצומה היא - אין בכוחה לדחות איסור דאורייתא. אלא מצות מילה היא שדוחה שבת - וגם קיומה באופן של זריזות, כי יש בזה משום חיבוב מצוה!

"וישכם אברהם בבוקר" - להיכן הוא רץ?...

ויש להביא ראיה ליסוד זה מהמבואר בגמרא במסכת פסחים (דף ד.): "תניא: כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות, שנאמר (בראשית כב, ג): "וישכם אברהם בבוקר" (כך מבואר בתוספות שם שהכוונה לפסוק בפרשת העקידה). ואכן זהו המקור לפסק הדין בשו"ע יו"ד (סימן רסב ס"א), שכל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצוה ומלין מיד בבוקר.

ואם נתבונן בזה יש להתפלא, הלוא אברהם אבינו ע"ה יכול היה להשאיר את בנו יחידו אהובו הצדיק כמה שעות נוספות בחיים, כי לא נצטווה מפי הגבורה באיזו שעה להקריבו, ומדוע אם כן השכים בבוקר השכם על מנת לעשות את המצוה?

תכב _____ מידות דיליה

ובהכרח צריכים לומר: הזריזות במצוה היא חלק מהמצוה עצמה, ואם היה מתאחר עם העקידה היה חסר בקיומו את ענין הזריזות ונמצא שהמצוה איננה שלימה!

זריזותו של משה רבינו ע"ה במלחמת מדין

ראיה נוספת ליסוד זה הביא הגאון רבי מרדכי וינברג זצ"ל, ממה שאמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה במלחמת מדין (במדבר לא, א-ג): "וידבר ה' אל משה לאמר נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיק, וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין".

וכתב רש"י זצ"ל: אף על פי ששמע משה רבינו ע"ה שמיתתו תלויה במלחמת מדין לא התעכב ומיד ציוה להינקם במדין.

ושוב יש לתמוה מדוע זירז עצמו כל כך, הלוא אם היה מתעכב מעט היו לו שעות חיים נוספות?

אלא הביאור הוא, כי בלא זריזות חסר ב"עצם המצוה" וליכא אם כן קיום שלם של רצון ה', ולכן תיכף ומיד נזדרז לקיים את המצוה כצורתה ללא פגם!

זריזות - הקדמה לקיום המצוות

על פי זה אפשר לפרש עוד דבר תמוה, כי כבר הבאנו שרבינו הטור זצ"ל פתח את ספרו בדברי המשנה במסכת אבות (פ"ה מ"ב): "יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים".

ובפשטות רגילים להבין כי רבינו זצ"ל רצה לפתוח את ספרו בדברי מוסר והתעוררות, ולכן עורר על ענין הזריזות וההתגברות נגד היצר הרע אשר מונע מאדם לעשות את רצון קונו.

אמנם עדיין יש להעיר הרי מדובר בספר הלכה, ולא בספר מוסר - ומה מקום יש כאן לפתוח בדברי מוסר וכיבושין?...

אבל לפי מה שנתבאר הדברים אכן במקומם, כי הלוא הזריזות מהווה חלק בלתי נפרד מקיום המצוות, ומצוה שחסר בה זריזות - שלימות המצוה עצמה נפגמת בזה. ועל כן ראה רבינו הטור זצ"ל לנכון להשים דבר זה כהקדמה לכל הד' חלקי השו"ע, כי ה"קל כנשר" וה"רץ כצב" בקיום המצוה ופרטיה ודקדוקיה - בזה היא נעשית למצוה מן המובחר!
נפלא!

מצוה בלי זריזות מתחמצת ונפסלת...

ניתן להביא לדברים סימוכין נוספים, והפעם מכיוון שונה:
כתוב בתורה בפרשת בא (שמות יב, יז): "ושמרתם את המצות", ופירש רש"י זצ"ל: "ושמרתם את המצות - שלא יבואו לידי חימוץ". והביא עוד שם את דברי המכילתא: "רבי יאשיה אומר: אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד".

למדים אנו מזה, כי כשם שבמצת מצוה אם היא נעשית באיחור ובשהייה כלשהי היא בסכנת חימוץ, ואם שהה בין נתינת הקמח במים עד לאפייה יותר משמונה עשרה דקות, למרות שהמצה נראית כשירה למהדרין, לפי ההלכה יש לדונה כחמץ גמור - כך הוא גם בקיום שאר המצוות, על ידי איחור ועצלות בקיומן - המצוה מתחמצת, והיא שונה לחלוטין בצורתה הפנימית.

וזהו שאמרו חז"ל: "כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות!"

דבריו הנפלאים של הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל

וכדאי להעתיק בזה דבריו הנפלאים של הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל בספרו פחד יצחק (פסח מאמר ט"ו), וז"ל:

"מידת הזריזות נתבעת היא מכל עובד ה' בכל עניני עבודתו, ומכל מקום מצינו שייכות פרטית למידת הזריזות עם עבודת חג הפסח - "ושמרתם את המצות, מכאן שאין מחמיצין את המצוות".

תכד _____ מידות דיליה

מתוך דקדוק הדברים אנו למדים חידוש גדול בתוכנה של מידת הזריזות, כי חסרון זריזות בעבודת השם ובקיום מצוות אין פירושו שיש כאן העדר המעלה של זריזות, אלא שיש כאן קלקול חיובי המפסיד את שלימות צורתה של מעשה המצוה. שהרי השוו חכמים קיום מצוה מבלי זריזות לעיסה מחומצת בפסח, ובודאי שהמחמץ עיסה בפסח אין סוף ענינו שהוא שולל מהעיסה את תואר המצה, אלא שהוא מדביק על העיסה היזק ניכר וקלקול מסויים".

הרי לנו כי כאשר חסרה זריזות בקיום המצוה אזי יש בה פגם, הפסד ופסול, ואין קיומה בשלימות.

זוהי הייחודיות של הזריזות במצוות!

מצווה שנעשתה עם זריזות - היא בשלימות לגמרי!

על פי זה מובן מאוד מה שמצינו להמהר"ל זצ"ל בספרו נתיבות עולם (נתיב הזריזות סוף פ"ב): "הזריז ומקדים למצוה אינו בגדר אחד עם שאינו זריז ומקדים למצוה, אלא הוא בגדר אחר לגמרי".

ובסוף דבריו הוסיף להגדיר את היסוד הנ"ל: "הזריזות שיש לאדם במצות בוראו - דבר זה הוא שלימות המצוה שבזה נחשב שהוא עושה המצוה בשלימות לגמרי".

לאיזה שכר ניתן לזכות בשביל רגע אחד של זריזות?

וראוי מאוד להביא כאן מדבריו של מרן הרב שך זצ"ל שנאמרו פעם בישיבה בעיצומה של שיחה נוקבת. הוא הקדים ואמר: אם ישמעו היטב את מה שאומר היום, מחר בבוקר יהיה בכניסה לבית המדרש תור ארוך, על מנת להזדרז ולהגיע לתפילה רגע אחד קודם.

כתוב בפרשת וירא (בראשית יט, לא): "ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ". ודרשו חז"ל במסכת נזיר (דף פג:): "אמר רבי יהושע בן קרחה: לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שבשביל

לילה אחד שקדמתה בכירה לצעירה - קדמתה ארבע דורות לישראל עובד ישי ודוד ושלמה".

ביאר מרן הרב שך זצ"ל ואמר: בנות מואב עשו מעשה עבירה, אך מתוך כונה טובה, הם חשבו בטעות כי העולם חרב ועליהם מוטל לקיימו ולכן עשו מעשה עבירה חמור מאוד.

ומכל מקום בשביל שהקדימה הבכירה לצעירה ביום אחד - זכתה ויצאו ממנה: עובד, ישי, דוד ושלמה - ענקי עולם שאין כדוגמתם, כמו ישי - אשר מת רק בעטיו של נחש. דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל ורגל רביעי במרכבה, ותפילותיו המקובצות בספר תהלים מלוות עד היום את כל כלל ישראל בכל רגע - בשמחה ובשעת צרה. שלמה המלך ע"ה - אשר עליו נאמר: "וישב שלמה על כסא ה'", החכם מכל אדם שבנה את בית המקדש, חיבר את קהלת, משלי, שיר השירים שהוא קודש קודשים.

וכל זה זכתה רק הבכירה ולא הצעירה, למרות העובדה שעשתה בעצם מעשה עבירה, אך כיון שנזדרזה לדבר מתוך כוונה טובה - קיבלה שכר עצום!

אם כן, בחור שמקדים לבוא לתפילה בישיבה ולו לדקה אחת, נקל לשער איזה זכות יש לו, כי מידה טובה מרובה ושכרו ישולם לו מן השמים!

העושה מעשיו בזריזות - אות הוא כי אוהב את בוראו!

וישנם מעלות נוספות במי שמקיים את המצוות בזריזות:

בספר ארחות צדיקים כותב: "מי שעושה מעשיו בזריזות, בזה הוכחה גדולה שהוא אוהב את בוראו, כעבד האוהב את אדוניו ומזרז בעצמו לעשות רצונו".

ובספורנו (וירא יח, ב) כתב: "הזריזות לדבר יורה על חשיבותו בעיני המזרז אליו".

וראה בתוספות הרא"ש במסכת שבת (דף קל) שכתב: "אף על פי שיכול לעשות בלא חילול שבת כיון שיכול למהר יותר בהבאת כלי יש לו לעשות ואף על פי שיש בו חילול שבת משום חיבובי מצוה".

תמו _____ מידות דיליה

הרי לנו כי המזדרז לקיים מצוה מראה את חביבותה עליו ואת הערכתו הגדולה לרצון בוראו.

רצים - להיכן שאוהבים!

וראיתי שהמשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל כותב בספרו עלי שור (ח"ב עמ' רנז): מנפלאות לשון הקודש הוא, ששורש מילת "רצון" הוא "רוץ", כי מה שהאדם רוצה - לשם הוא רץ. וכן מצינו (בראשית כד, כט-ל): "וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין" - למה רץ ועל מה רץ - "ויהי כראות את הנזם, אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון".

רצים - להיכן שאוהבים!

ולכן מצינו בגמרא במסכת ברכות (דף ו:): "אמר רב חלבו אמר רב הונא: היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. אמר אביי: לא אמרן אלא למיפק, אבל למיעל מצוה לרוץ".

כך רואים גם ממה שמובא (שם) שאסור לרוץ בשבת אמנם כאשר הריצה היא לדבר מצוה היא מותרת גם בשבת, כי כפי שביארנו - הריצה מראה את החיבוב מצוה, והיא חלק מחלקי המצוה.

"דרך מצוותיך ארוץ כי תרחיב לבי"

ואכן הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל הוסיף בזה: מצינו שדוד המלך ע"ה הזכיר זכות לעצמו באמרו (תהלים קיט, לב): "דרך מצוותיך ארוץ כי תרחיב לבי", ולא אמר: "דרך מצוותיך אשמור ואקיים" אלא "ארוץ", ומדוע? משום שהריצה עדות היא על תשוקתו לקיים המצוות, והיא אות ומופת על תאות לבו אל הקדושה.

מעולם לא ראינו אדם רץ לפרוע את מיסי המלך אלא אם כן הוא אוהבו ומשתוקק לעשות חפצו. הנה כי כן: הריצה מעידה על העיקר ביהדות - החפץ וההשתוקקות!

הריצה לקיים מצוות הרי היא עדות טובה שעבודתו להשי"ת שלימה היא, והוא מלא אליו באהבה!

אם יניח עצמו ביד כבודותו - ודאי הוא שלא יצליח!

מה שעלינו לדעת, כי ניתן לזכות למעלות אלו אך ורק באופן שעובדים וטורחים על ענין זה עד שמכוח ההרגל הזריזות נהפכת להיות כטבע שני אצל האדם, אבל מי שלא ירגיל בזה את אורחותיו - בטוח יהיה כי אף פעם לא יהיה זריז בכל עניניו.

וראה מה שכתב הרמח"ל זצ"ל בספרו מסילת ישרים (פרק ה): "ותראה כי טבע האדם כבד מאוד, כי עפריות החומריות גס, על כן לא יחפוץ האדם בטורח ובמלאכה. ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודותו - ודאי הוא שלא יצליח!"

הרי שהרמח"ל זצ"ל כרת את דינו של מי שלא יתגבר על טבעו העצל - "ודאי הוא שלא יצליח!"

טבע האדם - להתעצל...

וזאת שומה עלינו לדעת כי טבע האדם להיות עצל, ובכדי לקנות את מידת הזריזות עליו לשבר את טבעו.

בוא וראה מה שכותב רבינו יונה זצ"ל על המשנה במסכת אבות (פ"ב מט"ו): "היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק". וכתב על זה רבינו יונה זצ"ל: "אלו בני אדם שמתעצלים ללמוד תורה, כי גם החכמים הזריזין מתעצלים הם, כי טבע האדם להתעצל, ואין אדם ניצל הימנה, יש מרבה ויש ממעיט".

על האדם להפוך את הזריזות לטבע שני!

ולא זו בלבד שעל האדם להילחם עם טבעו העצל, אלא נדרש ממנו לעבוד על מידת הזריזות, עד שתהפוך אצלו כטבע שני כאילו הוא נולד מבטן אמו עם תכונה זו.

וסימוכין לזה יש להביא מדברי הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל: לכאורה מדוע התנא של המשנה הוצרך להשתמש בדוגמא מוחשית מהטבע - להיות

תכח _____ מידות דיליה

עז כמו נמר, קל - כנשר, רץ - כצבי, גיבור - כארי. וכי לא היה די אם היה אומר בקצרה: "הוי עז, קל, רץ וגיבור לעשות רצון אביך שבשמים", לשם מה הוצרך להמחיש זאת במציאות?

אלא - ביאר הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, דבר גדול בא התנא להשמיענו כשנקט לשון זה, ללמדנו בא שאדם נדרש לרכוש מידות אלו כקנין טבעי בנפשו, כאילו מידה זו של קלות וזריזות ושאר מידות הם תכונות המוטבעות בו מעצם בריאתו. וכמו שמצינו אותן אצל הנמר, הנשר, הצבי והאריה מעצם ברייתם!

במה אנו יכולים להידמות למלאכי מרום?

להמתיק את הדברים יש להוסיף מרגניתא טבא מתורתו של החפץ חיים זצ"ל, וכפי שהביאם הגאון רבי משה מרדכי שולזינגר זצ"ל בספרו משמר הלוי:

אומרים אנו בקדושה "נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום". ושאל החפץ חיים זצ"ל: היאך יתכן שיהודי ילוד אשה קרוץ מחומר, יתפלל ויבקש לקדש את שמו של הקב"ה בעולם כשם שמקדישים אותו המלאכים, לא פחות?!...

וביאר החפץ חיים זצ"ל על פי מה שמגלים לנו חז"ל ומלמדים אותנו בגמרא במסכת ברכות (דף ד:) על הנהגתם של מלאכי מעלה בשעת מילוי תפקידם, וכך אמרו: "תנא: מיכאל באחת (עושה שליחותו בפריחה אחת), גבריאל בשתיים, אליהו בארבע ומלאך המות בשמונה, ובשעת המגפה באחת".

ונשאלת השאלה: לשם מה צריכים אנו לדעת בכמה פריחות מבצע כל מלאך את שליחותו, ומה זה נוגע לנו?!...

אלא אמר החפץ חיים זצ"ל, יש כאן לימוד עצום לכל יהודי, שכבר בתחילת לימודו במסכת ברכות צריך לדעת את הידיעה החשובה הזאת, שמכאל באחת! שיש בכוחו לפעול שליחותו בפריחה אחת! והיה מקום

לתמוה: מדוע בפריחה אחת? למה שלא יעשה באמצע כמה תחנות לנוח מעט...?

אלא למדנו מכאן, כי מכיון שבכוחו לעוף בפריחה אחת מסוף העולם ועד סופו, אזי כאשר מוטלת עליו שליחות - חייב הוא לבצעה בכל כוחו האפשרי, לא פחות מזה. וכן המלאך גבריאל: באחת הוא לא יכול, אבל בשתיים יכול! ממילא אינו עושה זאת בשלוש - פחות מכוחותיו. וכן אליהו הנביא בארבע, אמת נכון הדבר שאינו יכול בשלוש, אבל בארבע הרי הוא יכול, על כן מבצע את שליחותו עם מקסימום הכוחות שלו.

וזה מה שנוגע לנו, אמנם תפקידם של המלאכים שונה מתפקידנו, אבל הם מבצעים אותו בזריזות המקסימלית ובמיצוי כל כוחותיהם, וזה בוודאי יש לנו ללמוד מהם.

ועל כן אנו אומרים: "נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותך בשמי מרום" - מבקשים אנו שנזכה לקדש שמו יתברך בעולם, אמנם כל אחד כפי כוחותיו, אך במיצוי כל הכח שיש בכל אחד ואחד כמו אותם המלאכים בשמי מרום.

"אם לא עכשיו" "אימתי יהיה העכשיו"?

ואם רוצים אנו לדעת מהו המפתח לזריזות, כלומר מהו הדרך להרגיל את עצמו להיות זריז, ניתן להצביע בזה על שתי עצות:

העצה הראשונה היא מה שהיה רגיל לומר האמרי אמת מגור זצ"ל בשם בעל החידושי הרי"ם זצ"ל: כתוב במשנה (מס' אבות פ"א מ"ד): "ואם לא עכשיו אימתי", והביאור הוא - אימתי הוא ה"עכשיו" אם לא עכשיו ממש? הלא ה"עכשיו" חולף ואינו חוזר לעולם, וכל רגע ורגע הוא "עכשיו" חדש שלא היה ולא יהיה עוד. כל "עכשיו" יש לו את עבודתו המיוחדת רק לו, ומה שיכולים לתקן ב"עכשיו" הלזה לא ניתן לתקן ב"עכשיו" אחר, ולכן אם לא תנצל את ה"עכשיו" - "עכשיו" אימתי...

וזהו לימוד מוסר גדול בשבילנו, כי צריכים אנו לזכור תמיד כי המצוות

תל _____ מידות דיליה

אותם עלינו לבצעם, צריך לעשותם "עכשיו" - מיד, עם זריזות בלי לחכות ובלי להחמיץ.

וכך היה אומר החפץ חיים זצ"ל: התנאי להצליח בכל דבר הוא שיצייר במחשבתו שאין לפניו לעשות אלא דבר זה בלבד, ואין לו אלא יום זה בלבד, ואין עוד איש מלבדו, ובזה האופן ירכז את כל יכולותיו לרגע העכשווי...

יש לדעת כי מי שאיננו מזדרז לנצל את ה"עכשיו" אלא מותירם לאחר זמן, סביר מאוד שיצרו הרע כבר ימצא דרך כיצד להפריע לו כדי שיחמיץ את ההזדמנות לקיים את רצון קונו.

המתעצל נקרא פושע

יש להוסיף עוד נקודה היכולה לזרז את האדם:

מי שדוחה ומאחר כל מצוה שנקרתה לידו ובכך מאבד את ההזדמנות לקיימה - נקרא פושע וכמזיד בדבר הוי. וכך נפסק בשולחן ערוך יו"ד (סי' רלב סי"ב), במי שנדר או נשבע לעשות דבר תוך שנה או ביום פלוני ולא עשהו מיד, כי אמר "עדיין יש לי פנאי לעשותו", ואחר כך נאנס ולא עשהו - לא מיקרי אונס אלא פושע, דהיה לו לעשותו מיד, וכדעת האגודה זצ"ל.

החיצוניות מעורר את הפנימיות

העצה השניה היא מה שידוע ומפורסם מהרמח"ל זצ"ל. וכך הוא כותב בספרו מסילת ישרים (פרק ז): "יסוד גדול בעבודת השם והוא כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית".

ועל כן העושה את פעולותיו בזריזות, למרות שהזריזות היא חיצונית - עם הזמן יהפוך להיות זריז בטבעו. ועצה זו היא קלה מאוד לביצוע, כי התנועה החיצונית הלוא מסורה ביד האדם.

אם כן הבאנו אפוא שתי עצות לקנות את מידת הזריזות. **האחת:** להתרכז ב"עכשיו" ולנצל זאת עד תום. **השנייה:** באמצעות פעולות חיצוניות ניתן להשפיע גם על הפנימיות - להיות זריז בטבעו.

זריזות איננה סתירה למתינות

נקודה חשובה אותה יש להבהיר: על אף שהזריזות מעלה גדולה ונפלאה היא עד מאוד, אולם בד בבד עלינו להיזהר שהזריזות לא תביא אותנו לטעות ולקלקול.

וכבר הזהירו על זה גדולי ישראל זצ"ל בכמה אופנים:

בספר ארחות צדיקים (סוף שער הזריזות) כתב: "אף על פי שהזריזות טובה מאוד, יזהר שלא ימהר בעבודתו יותר מדי, כי הרוכב במהירות הוא קרוב מאוד להיכשל, וכן מי שהוא רץ במהירות הוא נופל. ולא יתכן לתקן מעשה מתוקן בבהלה, אבל במתון יתקנו הענינים. וכן אמרו רבותינו ז"ל (מס' אבות פ"א מ"א): "הוו מתונים בדין", והזריזות - שיהא נעור לבו ויקיץ מחשבותיו ויקלו איבריו למלאכתו, אך לא ימהר בשום ענין. וכל אלו הענינים צריכים חכמה גדולה, מתי ימהר ומתי יאחר".

מחשבה מתוך מתינות, וביצוע בזריזות!

והנה ישנם שני מקראות הנראים במבט ראשון כסותרים זה לזה. כתוב אחד אומר (משלי כט, ט): "חזית איש אץ בדרכיו תקוה לכסיל ממנו", וכתוב אחר אומר (משלי כב, כט): "חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייצב".

וכתב בספר משנת חכמים ליישב המקראות באופן הבא: חילוק גדול יש בין קודם שגמר הדברים בדעתו - אז אם ימהר במלאכתו ודאי יכשל בדבר, ועל זה נאמר "תקוה לכסיל ממנו". אמנם לאחר שכבר הסכים והחליט בדעתו כי טוב הדבר ונכון לעשותו, על זה נאמר: "איש מהיר לפני מלכים יתייצב".

הנוהג באמבולנס - למרות זריזותו עליו להיות שקול ומתון!

וכעין דברים אלו כותב הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל (אור לציון מוסר עמ' קס): אף שצריך לעשות את עבודת ה' בזריזות, אבל יש להישמר מפזיזות. דהיינו, צריך שהגוף יפעל מהר, אבל השכל יהיה רגוע ומתון, כי פזיזות מבלבלת ומטשטשת. וכדוגמת נהג אמבולנס המוביל חולה לבית חולים,

תלב _____ מידות דיליה

אף על פי שיש צורך שיזדרזו ככל האפשר, אבל צריך להיות זהיר ושקול לבל יגרום תאונה חלילה.

וכך מצינו בפרשת וירא אצל אברהם אבינו ע"ה - סמל הזריזות, אשר בגיל תשעים ותשע שנים ביום השלישי למילתו ראה שלשה אנשים נצבים עליו, הוא מיד רץ לקראתם ועשה את כל מעשה ההכנה וההגשה של האוכל בזריזות נפלאה, ועל אף זריזותו הוא הגיש להם בשר מבושל כראוי ומתוקן היטב עם כל הצריך לו.

כי הזריזות אינה אמורה להוביל לחסרון בשלימות המצוה, ואם יארע כזאת אין זו אלא פזיזות אשר מקורה בבלבול המחשבה.

"כהנים זריזים הם"

וכן העיר הגאון רבי אברהם גרודז'נסקי זצ"ל בלשון הגמרא בכמה מקומות: "כהנים זריזים הם" - ולכאורה דוקא הזריזים עלולים להכשל, כי כאשר עושים בזריזות ומהירות אינם שמים לב כל כך ועלולים הם לטעות במלאכתם...

אולם הביאור הוא כי זריזות אינה רק ברגלים אלא, ואולי בעיקר - בראש! הכהנים מצטיינים בעשיית סדר העבודה באופן שלא יכשלו, וזה דוקא על ידי שיתוף המחשבה במעשה אשר נעשה בזריזות.

המורם מכל האמור, כי מידת הזריזות לא זו בלבד שהיא מעלה בעבודת השם אלא היא הכרחית, ובלעדיה קיום המצוות לא נעשה באופן מושלם, אומנם על אדם לזכור כי זריזות איננה פזיזות ובהילות אלא דוקא עם מתנות, ואז יצליח בכל דרכיו ומעשיו!

חמדה

פתיח דבר:

במאמר הבא ברצוני להתמקד בעזרה"ת במידה אשר כמדומני נעדרת ממנה את תשומת לבם של רוב בני האדם - על אף שמדובר בלאו מפורש בתורה ובאחת מעשרת הדברות - והיא מידת החמדה שהוזהרנו עליה ב"לא תחמוד".

בשורות שלפנינו נשתדל לבאר את גדרה, ולהביא בפני הקורא מספר דוגמאות מחיי היום יום על מנת לשבר את האוזן עד כמה אנו נגועים במידת החמדה. נעמוד גם על חומר ענינה ורעתה הגדולה, וכן נציג כמה מן הדרכים כיצד ניתן להתגבר על יצרנו על מנת שלא ניכשל באיסור החמור הנ"ל.

"אוכלי תקיימו את האזהרות כפי שאתם מקיימים את התקנות"...

נפתח במעשה שאירע:

בעיר מיץ היה מנהג לפיו כל רב חדש שנתקבל שם לאב"ד היה מתקן איזו תקנה חדשה וכותבה על לוח הפנקס דשם. כאשר נתקבל שם הגאון בעל ה"שאגת אריה" זצ"ל לאב"ד, ציוה להביא את הפנקס, נטל את עטו וכתב עליו: "לא תחמוד, לא תגנוב". אנשי העיר המה ראו כן תמהו, ואף ההינו להציג את שאלתם בפניו: רבינו, הלא אלו פסוקים מפורשים בתורה...

תלד _____ מידות דיליה

ענה להם השאגת אריה זצ"ל: הן רואה אנכי כי מה שכתוב בתורה אין אתם מקיימים, ואילו בתקנות אתם נזהרים מאוד - על כן כתבתי גם אזהרות אלו בין התקנות, אולי תקיימו אותם כפי שאתם מקיימים את יתר התקנות...

"חמדה - שמשתדל להוציא מחשבתו לפועל"

ונראה כי הסיבה בגינה אנשים רבים אינם נזהרים מלעבור על האיסור החמור של "לא תחמוד", היא מפני שאין הם יודעים בדיוק מה מותר ומה אסור. ולכן ראיתי לנכון לברר מפי ספרים ומפי סופרים מהו האיסור של "לא תחמוד" שאסרה לנו התורה, מה הם פרטיה ודקדוקיה של אזהרה זו, וכן מהי גנותו הגדולה של השקוע בחמדה - וכאשר הדברים יהיו בהירים לנו כשמלה - בקל נוכל להתגבר על יצרנו, ונוכל לעקור את מידת החמדה מלבנו.

החפץ חיים זצ"ל בספרו ספר המצוות הקצר (מצות לא תעשה עו) מגדיר את האיסור של "לא תחמוד" באופן הבא:

"שלא לחמוד דבר של חבירו, שנאמר (שמות כ, יד): "לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך, ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך". וחמדה הוא שמשתדל להוציא מחשבתו לפועל, ומרבה רעים על חבירו שמפציר בו עד שלקחו ממנו. אף על פי שנתן לו ממון הרבה - הרי זה עובר עליו, ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות".

"לא תחמוד" במחשבה - מהלוקת ראשונים

והגם שדעת הרמב"ם זצ"ל ועוד כמה ראשונים הצועדים בשיטתו, וכן פסק המחבר זצ"ל בשו"ע (חו"מ סי' שכט ס"ו), שכל שלא עשה מעשה אינו עובר על "לא תחמוד", אולם דעת הרבה ראשונים היא שהאיסור של "לא תחמוד" אינו תלוי במעשה כלל. וכל שמתאוה לחפץ חבירו - עובר עליו, למרות שלא הוציא את מחשבתו לפועל. וכן מבואר באבן עזרא (שמות כ, יד) וברבינו בחיי שם, וכן משמע שם גם מהספורנו.

תלה חמדה

ואכן כך כתב גם רבינו יונה זצ"ל (דרשות ופירושי רבינו יונה על התורה פרשת יתרו): "אפילו החומד שלא יוציא הדבר לפועל לקחת אשר לחבירו, לא במתנה ולא במכר, הוא בכלל זה".

והדברים מפורשים ומבוארים יותר בספרו שערי תשובה (שער ג' אות מ"ג) שם כתב בזה"ל: "הוזהרנו בזה, שלא להתעולל עלילות ברשע לקחת שדה וכרם וכל אשר לרענו, גם כי נתן מכרם. והוזהרנו על מחשבת הדבר הרע הזה, שלא נסכים במחשבתנו לעשות, שנאמר "לא תחמוד" ואם יכסוף אדם שימכור לו חבירו שדה או כרם או אחד מחפציו, ולא יש את נפשו למוכרו, ואם יפציר בו ברוב דברי תחנונים יבוש להשיב פניו - אסור לפצור בו, כי זה כמו הכרח ואונס.

והחומד לקחת כל חפץ והוא איש נכבד, שאם ישאל שאלה, אור פניו לא יפילון - אסור לשאול מעם רעהו מקח או מתת, בלתי אם ידע כי נתון יתן לו בנפש חפצה, ולא ירע לבבו בתתו לו".

ובספר ברכת אברהם דייק מלשון השערי תשובה, שאיסור זה כולל גם באופן שחבירו מסכים למכור את החפץ, אבל לא במחיר הנקוב מפי הקונה, ועם כל זאת הוא לוחץ עליו באופן שמתבייש לסרב לו עד אשר הוא מתרצה, הרי גם זה כלול באיסור החמור של "לא תחמוד".

ויש להיזהר בזה טובא כי הדבר נוגע למעשה מאוד מאוד.

איך לחמוד גם את ה"מיועד" לחבירו

נקודה נוספת בענין מובאת בדברי החפץ חיים זצ"ל (מובא בספר זכור למרים פרק טו): שנינו בתנא דבי אליהו (רבא פרק כח), שהקב"ה ביקש שלא ימצא בנו עבירה וגזל ודבר מכוער, ו"דבר מכוער" פירושו: אפילו דבר שאינו עבירה ממש אלא דבר כיעור, וכן "גזל" אף שאינו גזל ממש, אלא שהיה הדבר מיועד ומזומן לאדם אחר ובא הוא ונוטלו, וכמאמרם ז"ל: "עני המהפך בחררה ובא זה ונטלה - נקרא רשע". שאף על פי שלא נטל דבר שאינו שלו, מכל מקום הדבר אינו הגון.

תלו _____ מידות דיליה

ובאמת הוא רמוז בכתוב, שנאמר: "לא תחמוד... כל אשר לרעך", ולא נאמר "של רעך" - ללמדנו, שאף שהדבר עדיין אינו של חברו, אלא שמיועד להיות שלו, גם אותו לא תחמוד, כי באמת הקב"ה מזמין לכל אחד פרנסתו ורכושו. כמו שאמרו במסכת יומא (דף לח.): "אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלוא נימה".

האם יש איסור "לא תחמוד" בשטרות כסף?

הרב מבריסק זצ"ל נשאל פעם האם שייך איסור "לא תחמוד" בשטרות כסף של ימינו, כי לכאורה איסור "לא תחמוד" הוא שהאדם חומד את החפץ של רעהו, אולם במקרה זה האדם הלוא אינו חומד את ה"שטר" עצמו, אלא את ערכו. ואם כן האם גם בזה שייך איסור "לא תחמוד"? הרב מבריסק זצ"ל ענה כי לדעתו יש איסור "לא תחמוד" גם בשטרות כסף.

החומד "מעין" של חברו - יש הסוברים שעובר ב"לא תחמוד"

וככלל איסור זה שכיח מאוד בכל צעד ושעל כמעט. וכפי שנשאל פעם הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל, האם אדם הרואה חפץ ברשות רעהו ואיננו חומד חפץ זה, אלא שהדבר גרם לו לחמוד חפץ כזה, והיום או מחר ילך לרכוש אותו במקום אחר - האם יש בזה חשש איסור של "לא תחמוד"? הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל ענה: אומנם בספר רב ברכות (דף צג:.) משמע שאין בזה חשש, אך בשו"ת דברי יציב (ח"מ ח"ו ס"י ס"ה) הביא כמה ראיות לאיסור בכגון דא.

דהנה איתא במסכת כלה רבתי (פרק ו): "לי אשה כאשת פלוני - הרי זה "לא תחמוד", ומשמעות הדברים היא שאינו חומד את אשת חברו ממש, אלא שרוצה הוא שתהיה לו אשה "כמו" של חברו - גם בזה עובר הוא על האיסור החמור.

ועוד הוכחה מדברי הזוהר הקדוש שכתב שאין איסור "לא תחמוד" בדברי תורה, והלוא בתורה לעולם לא שייך לקחת את תורתו של חברו, ובכל אופן צריך להשמיענו שאין בזה איסור.

ומכל זה נראה שיש איסור לחמוד גם "מעין" של חברו - והדברים ראויים לשימת לב מיוחדת שלא ניכשל באיסור חלילה.

"לא תחמד" - לא יגרום אדם לחמדה

חידוש גדול ראיתי בספר חסידים (סימן צט), וכן איתא בספר היראה לרבינו יונה זצ"ל (עמ' שט אות רנ"ד) - ואלו דבריהם:

הציווי "לא תחמד" כתוב בתורה בלא האות ו', כלומר: "לא תחמד", בכדי ללמדנו שבכלל האיסור, שלא יגרום אדם לכך שיחמדו אותו. לדוגמא: הזהירה תורה שלא ייפה עצמו כדי שתחמדהו אשת רעהו, וכניס אהבתו ויפיו בלבה - וזהו "לא תחמד".

והוסיף בספר חסידים שם: "ועוד קרי "לא תחמד" - שלא ישבח אשה יפה בפני חברו שמא יגרור אחריה והיה בך חטא, כלומר "לא תחמד אשת רעך" - לאחרים".

דוגמאות ל"לא תחמד" מחיי היום יום

וכדי שנבין עד כמה האיסור נוגע למעשה, כדאי להביא מספר דוגמאות מחיי היום יום - כך נוכל לקרב את הדברים למציאות המעשית של חיינו.

אדם החליט להחליף את רכבו ברכב גדול יותר, והנה רכבו של שכנו נראה לו מתאים לצרכיו, ולכן הוא מפציר ולוחץ עליו שימכור לו רכבו, הוא פונה אליו כל יום ומזכיר לו את בקשתו, עד שלבסוף הוא נענה לו - מדובר כאן באיסור קלאסי של "לא תחמד" לדעת כל השיטות.

אסור לחמוד אפילו חפץ בעל ערך נמוך, ואף אם שוויו הוא פחות מפרוטה (ע' במנחת חינוך מצוה ל"ח שאסר מדין "חצי שיעור אסור מהתורה"). ולכן אם קנה גלידה למשל, ורעהו מפציר בו: "בבקשה - תן לי לטעום רק מעט לפני שייגמר" - עד שהוא נותן לו לטעום, הרי הוא עובר בזה על איסור ד"לא תחמד".

תלח _____ מידות דיליה

מדוע נתן השאגת אריה זצ"ל את כפית העץ במתנה?

ומסופר על גדול אחד שהלך לבקר את ה"שאגת אריה" זצ"ל, וכאשר נכנס לביתו ראה שהוא משתמש בכפית מעץ, הוא התבונן במחזה כי זה היה נראה לו מוזר. כשנוכח השאגת אריה זצ"ל שהוא מביט רבות בכפית העץ - הוא אמר: "אני נותן לך הכפית במתנה על מנת שלא תעבור על איסור "לא תחמוד".

איסור "לא תחמוד" - גם בחפץ של מצוה

איסור לא תחמוד נאמר גם כאשר הוא חומד חפץ של מצוה של רעהו - כגון: שופר, לולב, מצה וכדומה.

ולכן מי שרואה ברשות חבירו אתרוג מהודר ומיוחד במינו, או מצות שנאפו בחבורה מיוחדת המקפידים על קלה כחמורה, והוא מפציר בו: "תמכור לי את האתרוג, אשלם לך עליו דמים מרובים", או: "אולי יש לך חצי קילו מיותר מהמצות שתוכל למכור לי", כל שמפציר בו עד שהוא קונה ממנו וכדומה - עובר על איסור של לא תחמוד גם לדעת הרמב"ם הנזכר, למרות שמדובר בחפץ של מצוה.

מעשה עם בעל האמרי אמת מגור זצ"ל

ומסופר על הגאון בעל האמרי אמת מגור זצ"ל שמאוד חיבב ספרי קודש על כל סוגיהם. ספרייתו הכילה אלפי ספרים, ביניהם יקרים ונדירים מאוד. במשך כל ימי חייו השתדל ללא הרף לרכוש ספרים חדשים וללמוד בהם. והנה נזדמן פעם ה"אמרי אמת" זצ"ל לביתו של אחד ממכיריו בווינה. כדרכו בכל עת שבא לבית יהודי - הוא ניגש תחילה אל ארון הספרים, והבחין בספר נדיר שעמד בתוכו. והפטיר בהתפעלות: יש לך ספר נדיר מאוד, לי אין את הספר הזה... בעל הבית רצה להעניק לו את הספר במתנה, הוא ראה בכך משום זכיה לעצמו, אבל הרבי זצ"ל לא גילה לו באיזה ספר מדובר, ולא הסכים לקחתו.

ניסה בעל הבית שוב ושוב לשדל אותו שיקבל את הספר במתנה, אך רבינו זצ"ל נשאר בשלו ולא הסכים. לבסוף שאל אותו בעל הבית: "וגד

לי לכל הפחות מה פשר הסרוב לקחת תשורה זו מידי? האמרי אמת זצ"ל ענה לו בפשיטות: הוזהרנו ב"לא תחמוד" גם בספרי קודש. (והוא כמו שהבאנו לעיל, כי איש נכבד וחשוב אשר לא מסרבים לבקשותיו - גם אם איננו מפציר אלא מבקש פעם אחת - עובר בבקשתו על איסור "לא תחמוד").

איסור "לא תחמוד" - גם בחפץ שאינו בשימוש

גם בחפץ שאינו נמצא בשימוש, אם מפצירים בבעליו שימכרונו לו - גם בכהאי גוונא שייך איסור של "לא תחמוד".

"לא תחמוד" בין מחותנים

דוגמא שכיחה נוספת כותב החפץ חיים זצ"ל (ספר שמירת הלשון בסוף חתימת הספר), וזת"ד: "עוד אמרתי לעורר על דבר אחד שנכשלין בו בני אדם. אם נתקשר עם אחד בכתובת התנאים להשיא לו בתו, וגמרו ביניהם הנתונים של כל אחד, (דקודם הגמר - הרשות ביד כל אחד לבקש מה שבלבו, דבלא זה אינו רוצה להתקשר עמו), ולאחר זה הפציר המחותן שיוסיף לו עוד ועוד, לכאורה עובר בזה על הלאו ד"לא תחמוד", עכ"ד.

כללו של דבר: האדם צריך להיות "ער" ולבחון את כל מעשיו בזכויות מגדלת - שאכן לא מעורב בהם האיסור של "לא תחמוד", ואפשר לתת על כך דוגמאות רבות אין ספור, ותן לחכם ויחכם עוד.

מדוע הפקיר בעל ההפלאה זצ"ל את המנורות?

ואכן גדולי ישראל היו ערניים מאוד בבחינת מעשיהם שלא יכשלו חלילה בדבר איסור, וכפי שניתן ללמוד מהמעשה הבא:

הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל בחן פעם את ילדי החיידר של העיר בריסק, הוא דיבר עמם אודות הגמרא ב"שנים אוחזין" (דף ה:): "לא תחמוד, לאינשי - בלא דמי משמע להו".

סיפר להם מרן הגר"ח זצ"ל את המעשה הנפלא שאירע עם בעל ההפלאה זצ"ל: שבת אחת באו גנבים יהודים לביתו אשר בעיר פרנקפורט, ורצו

תמ _____ מידות דיליה

לגנוב את המנורות שהיו מכסף, בעל ההפלאה זצ"ל שלא רצה שייכשלו באיסור מוקצה, צעק לעברם: "אני מפקיר לכם את המנורות, אל תטלו אותם עתה, אלא בואו לקחתם אחרי צאת השבת"...

שאל מרן הגר"ח זצ"ל את הילדים: מדוע לא צעק בעל ההפלאה זצ"ל לגנבים: "אני נותן לכם את המנורות במתנה, אל תטלו אותם עתה, אלא בואו לקחתם אחרי צאת השבת".

ענה להם הגר"ח זצ"ל: בעל ההפלאה זצ"ל לא עשה כן, כיון שעד לאותה עת בה יטלו את המתנה הם היו נכשלים לבינתיים באיסור "לא תחמוד", ועל כן הפקירם בדוקא. ועל מה שאינו שלו - אין איסור "לא תחמוד".

לא תחמוד - הקו המבדיל בין חוקי התורה לחוקי המדינה

על מנת להבין מדוע תורתנו הקדושה שמה דגש כה גדול על האיסור לא לחמוד מהזולת, יש להביא מרגניתא טבא מתורתו של הגאון רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל:

מי שמנסה להשוות את משפטי התורה - להבדיל, למשפטי העמים. יראה במבט ראשון דמיון רב ביניהם, הן במה שנוגע למשפטים בעצמם, והן במה שנוגע לצורת האכיפה שלהם.

נדגיש במאמר המוסגר: כמובן שמדובר בהשוואה חיצונית ושטחית, שהרי לאמיתו של דבר אין שום דמיון בין חוקי התורה הנצחיים שניתנו מן השמים, לבין חוקים שבדו להם בני אדם מליבם. אבל לאדם שאינו מבין את תוכן הדברים, נראה לו שיש כאן מה להשוות.

איסורים כמו "לא תרצח", "לא תגנוב", "לא תענה", על כל פרטיהם, מהווים את הבסיס של כל החוקים במדינה המכבדת את עצמה. כמו כן מתלווה לכל מערכת חוקים - מערכת עונשים, המבטיחה את קיומם בפועל.

אמנם ישנה מצוה אחת, שהיא יוצאת מן הכלל, שאין לה אח ורע בחוקי העמים, יהיו אשר יהיו. זו היא מצות "לא תחמוד". ושתי סיבות לכך. ראשית כל: הלוא בשום מדינה לא יעלה על הדעת, לשלול מאזרח חופשי

במדינה חופשית את "חירות המחשבה". כי כולם מבינים, שאין זה בכוח ובזכותו של אדם לכפות על זולתו, מה וכיצד לחשוב.

ושנית, גם לו ירצו בכך, הרי אין לאדם שום אפשרות לפקח על ביצוע חוק שכזה, הבא להגביל את האדם במחשבותיו. כיצד אפשר לבדוק את מה שמתחולל במוחו של הזולת? וממילא, אין כל טעם לחקוק חוק של "לא תחמוד".

אבל - אמר הגאון רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל - "לא מחשבותי מחשבותיכם, ולא דרכיכם דרכי". התורה ירדה לסוף דעתו של אדם. התורה ידעה, שחטא אינו מתחיל ממעשה החטא בעצמו, חטא מתחיל במחשבתו של החוטא.

בציווי של "לא תחמוד" מתגלה לעין כל ההבדל העצום שבין חוקי אדם לתורה האלוקית. רק התורה יכולה למנוע את החטא בעודו באיבו, רק לתורה יש שליטה על שורש הקלקול - המחשבה, ורק הקב"ה, היודע מחשבות שבלב איש, יכול גם לדאוג לכך, שמי שיעבור על חוק זה יבוא על עונשו.

ובזה נראה בעליל שכל התורה היא אינה דומה בכי הוא זה לחוקיה של שום מדינה ח"ו - אלא היא תורה אלוקית, תורה מן השמים!

העובר על "לא תחמוד" בא לכל החטאים!

ועתה נרחיב את היריעה בגנות האיסור של "לא תחמוד":

המהר"ל זצ"ל כותב בספרו גבורות ה': כל המצוות הם נכללים ב"לא תחמוד", שאדם העובר על חטא של "לא תחמוד" - הוא בא לכל החטאים.

"לא תחמוד" כולל את כל עשרת הדברות

כמו כן מצינו להגר"א זצ"ל (אבן שלמה ג, ב): כל העבירות והחטאים באים מחמדה, כי "לא תחמוד" כולל את כל הדברות וכל התורה.

וכעין זה כתב רבינו בחיי זצ"ל בכד הקמח: האיסור "לא תחמוד" שקול כנגד כל הדברות, ומי שאינו נזהר מן החמדה לבסוף הוא נכשל ועובר על

תמב _____ מידות דיליה

כולם, שמתוך החמדה יבוא לידי גנבה, וכשיתבעוהו לדין יכפור וישבע לשקר, לפעמים שיגנוב בשבת, ואם הוא מתיירא שמא יהרגוהו על הגנבה ילך וישתמד.

וכן דרשו רבותינו ז"ל: מעשה באדם אחד שחמד בלבו אשת איש שהלך בעלה למדינת הים, והיא לא היתה רוצה בו. מה עשה? חפר את ביתה בליל שבת, הרי שעבר על "זכור את יום השבת", בא ושכב עמה, עבר על "לא תנאף", עמד והרגה כדי שלא תגלה עליו, עבר על "לא תרצח", לקח כל נכסיה, עבר על "לא תגנוב", תבעוהו לדין ונשבע, עבר על "לא תשא". היה מתיירא שמא יהרגוהו, הלך ונשתמד ועבר על "לא יהיה לך". הרי שחמדה הביאתו לעבור על כל הדברות...

ובספר שערי קדושה (חלק ב' שער ד') כותב הגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל: "החמדה אב הטומאה, כי היא מביאה לשנאה וקנאה, ומביאה לידי גזל ושבועת שקר ולידי רציחה, והיא העשירית שבעשרת הדברות שקולה ככולן".

הרי לנו עד כמה חמורה היא החמדה הרעה, עד שהגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל קרא לה "אב הטומאה".

"וכל אשר לרעך"

וכדאי להביא כאן דבר נפלא מהחתן סופר זצ"ל (פ' יתרו) שביאר מהי רעת החמדה - עד איזו דיוטא תחתונה ניתן להידרדר מי שלא נשמר ממנה, וז"ל:

"וכל אשר לרעך" - יש להבין אחרי שפרט הכתוב בית רעך, אשת רעך, עבדו ואמתו ושורו וחמורו וכו', למה חזר וכלל "וכל אשר לרעך"?

ונראה כי מידת התאוה מוטבעת ומושרשת בלב המתאוה, וככל שירגיל את עצמו לתאב הנה הוא עולה מעלה מעלה במידה זאת. היינו שבתחילה חומד "בית", ואף שמידה מגונה היא אך מה יעשה כי הוא אוהב כסף, אמנם על ידי שמרגיל את עצמו במידה זו סופו שיחמוד אשת רעהו ח"ו, ואף בזה

לא סגי ליה עד שיחמוד גם דבר שאינו יקר הערך כראשון, מחמת שגדלה מידת תאוותו ומוכרח לתאב.

והוא מילתא דמסתבר כי בכל מה שתיגדל תאוותו אף אם יושפל ערך החפץ השני מהראשון - גם כן יתאב לו, ועל כן יחמוד גם את העבד אף שאינו יקר כל כך.

וכן וכולם ש"לא זו אף זו" קתני, והיינו שהבעל תאוה יגיע כל כך במידתו המגונה, שאף בדבר שאינו נחשב למאומה ואינו שוה אפילו פרוטה אחת - שאין בדרך בני אדם לחמוד דבר כזה - אבל הוא חומד אותו והכל כדי למלאות תאוותו לחמוד עוד ועוד, כל מה שאינו שלו רוצה ליקח לעצמו.

וזה שהכתוב מונה והולך: "לא תחמוד אשת רעך" - שעל ידי ההרגל יגיע גם לידי כך, ושוב אמר הכתוב: "ועבדו" - שאף מה שאיננו יקר הערך גם כן יתאוה להם ויחמוד אותם, וכל כך ישתקע במידה מגונה זו שיתאוה גם ל"אמתו" ול"שורו וחמורו", עד שכוחה של התאוה יגיע לזה שיתאוה ל"כל אשר לרעך", ו"כל" - כולל אפילו דבר שאינו שוה כלום, ורק מחמת חמדתו "אשר לרעך" - שהוא שייך לחבירו, לכן יחמוד את הדבר ההוא אף שאינו נחשב למאומה, ונכון, עכ"ד.

הרי שזו דרכו של השקוע בחמדה, הוא מתחיל בדבר בעל ערך, והתאוה וההרגל מביאה אותו לחמוד ולהתאוות גם דברים קטנים ושאינם בעלי ערך כלל, ולסוף יטבע עד צווארו במידת החמדה.

החומד - עוסק תמיד רק ב"הכנה לחיים"

ומלבד מה שהזכרנו עד כה, החמדה גורמת לאדם עוד רעות גדולות ורבות. נשתדל להאיר עליהם את הזרקור, אולי כך יתעורר האדם, ויתחזק בכל הדרכים האפשריות בכדי שלא יפול בפח של מידה רעה זו.

הסבא מקלם זצ"ל הראה לנו את רעת החמדה, והוא כתב עליה בכמה מקומות בספריו. ומדבריו: בעלי החמדה אינם נהנים מחייהם ורק עוסקים תמיד ב"הכנה לחיים" - להרויח עוד ממון, ופעולה זו אינה אלא הכנה לחיים.

תמיד _____ מידות דיליה

החמדה גרועה מעבירה שיש בה מעשה

במקום אחר כתב: חמדת הממון היא עבירה גדולה יותר מעוון שיש בו מעשה. וכמו שכתב הרמב"ם זצ"ל בהלכות תשובה (פ"ז ה"א), מפני שאהבת הבצע מבלבלת את כח הציור של טוב עולם הבא, ומביאה את האדם לפיזור הנפש.

וכיוצא בזה מצינו כאשר אליפז נשלח על ידי עשו להרוג את יעקב אבינו ע"ה. וכאשר הוא משיג את יעקב אבינו ע"ה הוא אומר לו שיטול את כל רכושו ד"עני חשוב כמת", ואליפז מתרצה בכך. ולכאורה הדבר הוא בלתי מובן, הלוא אליפז בא להרוג אותו בטענה שהוא חייב לקיים מצות כיבוד אב כי כך ציווה אותו אביו, והגם שעל דרך הדרש "עני חשוב כמת" - האם לזאת התכוון עשו? הלוא מסתבר שרצונו היה שיהרגו "על דרך הפשט"...

התשובה לכך היא - כך כתב הגאון רבי מרדכי דרוק זצ"ל: אליפז הכיר בחולשתו של עשו, אשר חמדת הממון מעבירה אותו על דעתו, כסף לגביו הוא גם פשט וגם דרש, הכל. הוא ידע שכאשר יספר לעשו כי יעקב אבינו ע"ה נשאר עני וכי כל ממונו בידו, הדבר יחשב אצלו כמיתה ממש.

ועוד מצינו בחז"ל (מדרש בראשית רבה פ"כ ז'): "כל מי שחומד מה שאינו ראוי לו, מה שמבקש אין נותנין לו ומה שבידו נוטלין ממנו, וכן מצינו בנחש הקדמוני, נתן עינו בחוה וחמדה ולא היתה ראויה לו - מה שביקש לא ניתן לו, ומה שבידו נטלו ממנו, שהרי נתקלל על זה "על גחונך תלך".

ובספר מסילת ישרים (פרק יא) כתב: "הנה חמדת הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם, ונותנת עבותות העמל והעסק על זרועותיו, כענין הכתוב (קהלת ה, ט): "אוהב כסף לא ישבע כסף", היא המסירה אותו מן העבודה. כי הנה כמה תפילות נאבדות וכמה מצוות נשכחות מפני רוב העסק ויגיעת המון הסחורה, כל שכן תלמוד תורה".

החמדה נותרת עד הנשימה האחרונה...

כאשר סיפרו למרן הגר"ח מבריסק זצ"ל על גביר אחד שלא הסיח דעתו מהזהב שלו אפילו בשעת גסיסתו, הביע על כך את דעתו כי הטעם לכך:

כל הדברים הם בכלל "תאוות" ומסתלקים מהאדם בשעת החולי והגסיסה, אבל ממון הוא בכלל "חמדה" והיא נשארת עם האדם עד הנשימה האחרונה...

לפי זה מובן מאוד מה שכתב הסמ"ק (סימן יט): "אוי לו לחומד שכל ימיו מכאובים ולא ישמח, והשמח בחלקו שמח הוא לעולם..."

אמונה - העצה להתגבר על החמדה

מה שנשאר לנו להציג בפני הקורא, מהי הדרך היעוצה לבטל מלבנו את החמדה הרעה לבל ניפול ברשתה. ומצינו בזה כמה עצות מועילות אותן ניתן לאמץ הלכה למעשה.

כאשר אנו עוסקים במידת החמדה אי אפשר שלא להזכיר את דבריו הנפלאים והמפורסמים של רבינו האבן עזרא זצ"ל על הפסוק "לא תחמוד". ויש בדבריו יסוד נפלא המשמש גם כמחסום מועיל נגד החמדה, ומפני חשיבות הדברים נעתיק את לשונו:

"אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בליבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל:

דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בליבו שישכב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפיים לעוף השמים. ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכוב עם אימו אף על פי שהיא יפה, כי הרגילוהו לדעת שהיא אסורה לו.

ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו השם. ואמרו חכמים: "בני חיי ומזוני - לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא". ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואמר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר הוא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי.

על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו

תמוז _____ מידות דיליה

שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכוחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו. על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו".

מחדש לנו האבן עזרא זצ"ל כי האופן הנכון למנוע את החמדה מלבנו הוא על ידי התחזקות באמונה והשרשת הידיעה שאין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו אפילו כמלוא נימה, ושישנה השגחה פרטית. וכיון שיודע הינו שכל אחד יקבל את חלקו, ויש לו בטחון בקב"ה שיזמן לו את מה שטוב עבורו - לא נשארה לו כל סיבה לחמוד, כי מה שאינו שלו - אות הוא כי לטובתו הדבר.

למדנו אפוא: אדם המאמין - לא יחמוד!

"סופו נעוץ בתחילתו"

ולפי מה שנתבאר נוכל להבין גם בענייננו את המושג המובא בקדמונים: "סופו נעוץ בתחילתו" - כלומר בכל דבר בתורה שמצינו בו סדר של מצוות וכדומה, עלינו לדעת שיש קשר הדוק בין המצוה האחרונה לראשונה, וזהו "סופו נעוץ בתחילתו".

וכך גם בנידון דידן, הלוא הציווי "לא תחמוד" הוא האחרון בעשרת הדברות, ובהכרח הוא קשור עם הדיבור הראשון: "אנכי ה' אלוקיך" - מצות האמונה בהקב"ה, כי רק על ידי שנדע ונאמין בבירור ש"אנכי ה' אלוקיך" נוכל לקיים כמו שצריך את ה"לא תחמוד"!

נפלא!

והגם שהדברים מיסודו של בעל האבן עזרא זצ"ל הם אמת לאמיתה, ואכן מהוים עצה נפלאה כיצד למנוע את תאות החמדה, עם כל זאת מצינו עצות אחרות המועילות גם הן, ולכן כדאי להזכירם, כי כלל גדול במלחמת האדם נגד יצרו הרע: "לא ראי זה כראי זה", וכל אחד יבחר את הדרך המתאימה והראויה לו.

יראה מבטלת את החמדה

הגאון בעל הבית הלוי זצ"ל תירץ את קושית האבן עזרא זצ"ל כיצד ניתן להתגבר על החמדה באופן אחר, וכה כתב: "אולם צא וראה שאם

יתאוה אדם לתאוה הגדולה ביותר לפי טבעו, והוא כבר קרוב להשיגה, ויצרו בווער בו כאש - בכל זאת אם לפתע יתקוף אותו פחד כלשהוא, וכגון שהולך להחליק בדרכו והוא מט ליפול, תתבטל ממנו התאוה כלא היתה, ובו ברגע ישכח מכל חשקו ותשוקתו. כי על כן טבע הוא שטבע הקב"ה בבריאה, שפחד קל מבטל כל החמדות והתאוות.

ובמה שנוגע לנו יש לומר, שאחרי שהזהירה התורה "לא תחמוד", הרי מכח היראה והפחד מהאיסור - לא היה עולה בו מחשבת חימוד כלל. וזהו שאמר הכתוב (שמות כ, 17): "ולבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו", כי מכח היראה יועילו להתגבר על היצר לבלתי חטוא כלל".

יש לציין שהחזון איש זצ"ל התבטא על פירוש זה של הבית הלוי זצ"ל: ראויים הדברים למי שאמרם רבי יהושע בער זצ"ל - פחד ה' היה חופף עליו תמיד, הוא באמת הרגיש ככה... כפי שכתב בספרו.

המעריך נכונה המצוות - מבטל מלבו את החמדה

עוד אפשר ליישב את השאלה על פי מה שכתב השפת אמת זצ"ל (ע"ה"ת תרל"ד), וז"ל: "אבל באמת נראה כי אף שיש חמדה לענייני עולם הזה, אך התשוקה צריכה להיות באדם לקיים מאמר ה', וזאת החמדה תגבור נגד כל החמדות שבעולם. ועל זה נאמר: "בטל רצונך מפני רצונו", עכ"ל.

ונראה לכאורה לבאר את דברי השפת אמת זצ"ל, כי כאשר האדם יודע את ערכן ומתן שכרן של מצוות - וכאמרם ז"ל: "הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסדה", ומכיר הינו בכך כי גדולה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה - אזי תהיה לו תשוקה וחמדה אך ורק לקיים את רצון ה' בלי שתיכנס בלבו חמדה לעניינים גשמיים.

אהבת רעים מונעת את החמדה

עוד עצה למנוע את האדם מלחמוד את של חבירו - באמצעות התחזקות ב"אהבת חבירו", ואז במקום שיחמוד את אשר לרעהו, הוא "ישמח" במה שיש לו, כי האוהב שמח בטובתו של הנאהב, כמו אב השמח ומרוצה

תמח _____ מידות דיליה

בטובת בנו, ובודאי שאיננו חומד את מה שיש ברשותו, כל זאת מחמת אהבתו העזה.

ועל כן מי שיתחזק באהבת ישראל - ימנע מעצמו מחשבות של חמדה.

"השווא מתנות ניצל מחמדה"

בדברי רבינו יונה זצ"ל מצינו עצה נוספת למנוע את החמדה, וכמו שכתב בפירושו על משלי (טו, כז): "השווא מתנות ניצל מחמדה", והוסיף על כך: "והנה זאת המידה גדר להרחקת החמדה, ותציל ממוקשי החנופה".

וכבר סיפר הגאון רבי אליעזר שולביץ זצ"ל: כאשר הסבא מקלם זצ"ל היה חוזר משליחות למען הישיבה, נהג לבקש מהמנהלים הכספיים, שיעריכו כמה בלו בגדיו מחמת שליחותו, וקיבל את שווי הבלאי מקופת הישיבה - רובל או חצי רובל.

ולכאורה יש להתפלא מדוע לא יכול היה לנדב סכום פעוט כל כך לטובת המוסד אשר הוא עצמו יסד, ולומר "שלי - שלכם הוא".

אמנם המתבונן בכוחות נפש האדם מבין כי אם יאמר "שלי שלכם הוא" בכל עת, בשלב מסוים יפתהו יצרו הרע לחשוב ולומר "שלכם שלי הוא", ובסופו של דבר יוותר עם "כולו שלי". ועדיף מראש לחיות עם "שלי שלי ושלך שלך".

הסבא מקלם זצ"ל אשר מי כמוהו הכיר את כוחות נפש האדם, ידע כי עליו להתרחק מחמדת הממון כמטחוי קשת.

משל נפלא מהגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל

לסיים נביא התבוננות נפלאה מאת הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, הוא השתמש במשל נאה:

אדם גבה קומה חושב לעצמו - חברי הינו נמוך קומה, והוא לבוש בגד נאה ההולם מאוד את מבנה גופו, וכך הוא נראה הדור בבושו. הלוא

לעולם לא יעלה בדעתו לחמוד את בגדיו של חבירו נמוך הקומה - מפני שהם אינם מתאימים לו, ואדרבה אם ילבשם - הם לא יהלמו את גופו, והופעתו תהיה מגוחכת...

כך צריך להיות המבט הראוי על כל הדברים הטובים והיפים אשר ברשות הזולת: הם אכן הם טובים עבורו מאוד, אבל רק עבורו, ואילו בשביל עצמי - הם אינם מתאימים, כי אילו הם היו נחוצים לתפקידי בעולם - הקב"ה היה מעניק לי אותם.

המשל של רבינו החפץ חיים זצ"ל

ובכגון דא המשיל רבינו החפץ חיים זצ"ל:

אדם אשר ביקש לחטוב עצים ביער על מנת להכין את מלאי עצי ההסקה לקראת החורף הממשמש ובא. הוא פנה לחנות הכלים וביקש מסור לחטיבת העצים. אורו פני המוכר: הגעת במועד! בדיוק יש לנו כעת מבצע - מסור בחצי מחיר, ממש מציאה!

הוא הניח לפניו מסור משוכלל המיועד לחיתוך אבני שיש, ופיו לא הפסיק להלל את יכולותיו...

סליחה - אמר הקונה, ביקשתי מסור לכריתת עצים, לא לחתוך בו שיש.

אמר לו המוכר: אל תדקדק בדבר, הרי מדובר במבצע והקנייה היא כדאית...

כדאית מאוד עבור מי שרוצה לחתוך שיש - אמר הקונה, אך אני אין לי מה לעשות עמו כי אני עומד לכרות עצים, בבקשה תביא לי מכשיר מתאים!

הנמשל - אמר החפץ חיים זצ"ל: על כל אדם להבין שבשמים לא מחלקים סתם מתנות, אלא מטילים משימות, ומספקים עבורם את הכלים הנחוצים - אם ברכו את חברך בעושר, או בחכמה, זהו מפני שהם דרושים לו כדי שיוכל למלאות את תפקידו המוטל עליו.

תנן _____ מידות דיליה

ואם כן בשביל מה תחמוד את כליו אם אין זו מלאכתך, הלוא אינך צריך אותם כלל...

המורם לנו מכל האמור, מהו גדרו של איסור "לא תחמוד", חומריתה של מידת החמדה וגודל רעתה, וכן הצגנו כמה דרכים לתיקון מידה זו - ומי שיזכה להסיר מלבו את החמדה הפסולה - יחיה חיים טובים ומאושרים!

חנופה

פתח דבר:

המחשבה המצויה היא כי הזהירות מחנופה ודומיה אינה אלא בגדר "מידה טובה" או "הנהגה ראויה" ואין מדובר באיסור גמור. ועל כן התעוררתי לברר כמה נקודות במידה זו - מידת החנופה על שורשיה פרטיה ודקדוקיה. נבאר אם אכן מדובר בהנהגה ראויה או באיסור חמור, וכן נעסוק בשאלה האם הנטייה לחנופה קיימת אצל רוב בני האדם או שכמעט ואיננה שכיחה. נשתדל לברר מהו גדרה ומה חומר ענינה, כמו כן נראה באיזה אופנים החנופה היא מותרת ואף רצויה, ולבסוף נשתדל להציג בפני הקורא כמה דרכים כיצד יש לעבוד על מידה זו.

חנופה - לאו דאורייתא!

ראשית כל צריכים לדעת כי ההתחנפות לבני האדם היא איסור גמור, ולפי דעת כמה ראשונים זצ"ל יש עליה לאו מפורש מדאורייתא!

כתוב בסוף פרשת מסעי (במדבר לה, לג): "ולא תחניפו את הארץ אשר אתם במ" ובספרי דרשו רבותינו ז"ל על זה: "הרי זו אזהרה לחנופים". וכבר כתב הנצי"ב זצ"ל בפירושו על הספרי שם: "אף על גב דהאי קרא ברוצח כתיב, מכל מקום ילפינן מינה איסור חנופה בכל אופן".

וכן מצינו לאחד מבעלי התוספות הגאון רבי אליעזר ממיץ זצ"ל בספרו

תנב _____ מידות דיליה

יראים (סימן [נה] רמט) שכתב בזה הלשון: "צוה יוצרנו בפרשת ואלה מסעי: "לא תחניפו את הארץ", וסמך ליה: "ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה" - מאלו למדנו שהמחניף נקרא מטמא את הארץ ועובר בב' לאוין: "לא תחניפו" ו"לא תטמאו". וגורם לשכינה שמסתלקת מישראל".

וראה גם לחפץ חיים זצ"ל שמביא בספרו (חובת השמירה פרק יד) כי לכמה קדמונים - הרב האי גאון זצ"ל ורא"מ בעל התוספות זצ"ל ור"ש גבירול זצ"ל יש על החנופה לא תעשה מן התורה.

ובספר חרדים מהגאון רבי אלעזר אזכרי זצ"ל (מגדולי חכמי צפת בתקופת מרן הבית יוסף זצ"ל והאריז"ל) מביא (פרק ד אות מ"ח) שחנופה היא "מהמצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה - בקנה", ואפשר לשמרן בכל יום.

מבואר לפנינו שלפי כמה ראשונים זצ"ל לא מדובר רק בהנהגה טובה או בהידור מצוה, אלא מדובר על לאו מפורש מדאורייתא!

גדולי ישראל נזהרו גם מ"אבק חנופה"!

ונראה שעל כן גדולי ישראל זצ"ל הקפידו עד למאוד לא להיגרר אפילו ל"אבק חנופה", ונביא על כך שתי עובדות לדוגמא.

ידוע שהחפץ חיים זצ"ל היה נאה דורש ונאה מקיים, ותלמידו הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל בקובץ הערות על מסכת יבמות (סימן י' אות י"ט) כתב על כך מעשיה מאלפת, וז"ל:

"לפני ל"ה שנה בערך, כאשר נשרפה העיר ראדין, הקדוש בעל החפץ חיים זצ"ל כתב אז מכתב "קול קורא" לעזרת הנשרפים. היה צורך לכתוב לרדקטור (שר יהודי רשע) ידוע, כאשר בראש המכתב צריך היה לכתוב איזה תואר של כבוד. הקדוש ז"ל (הח"ח זצ"ל) לא ידע לשית עצות בנפשו איך לצמצם בתואר - שלא תהא תיבה יתירה שאינה הכרחית, והיה במבוכה זאת כמה ימים, עד שהחליט איך לכתוב. אחרי ששלח את המכתב היה דואג ומצטער שמא לא נזהר כראוי, וכתב איזו תיבה שהיה אפשר בלעדיה, ונמצא שנתן כבוד לרשע בלי הכרח.

ממשיך הגאון רבי אלחנן זצ"ל ומתאר אפיזודה נוספת מחיי רבו: "זזה קרוב לשלושים שנה כאשר סיפר לי בזה הלשון: "פעם הייתי באסיפה בוילנא, והיו שם כל הגדולים, והיתה לי קושיא ואף אחד לא תירץ לי אותה. שאלתי היתה: נניח שאין לנו כח להלחם ברשעים, אך מנין לנו ההיתר ליתן להם כבוד? זאת שאלתי, וכולם נשארו דוממים"...

זהירותו הגדולה של הכתב סופר זצ"ל מהתנופה

כך מסופר גם על הגאון בעל הכתב סופר זצ"ל: פעם הגיע אליו אחד מגבאי הישיבה בפנים צוהלות כשהוא מחזיק בידו מכתב - הגיעה תרומה גדולה! - בישר בעליזות.

הכתב סופר זצ"ל קיבל לידי את ההמחאה - היתה זו אכן תרומה נכבדת מאוד שהיה בה כדי לספק את צרכי הבחורים לזמן ממושך. בצמוד להמחאה, היה מצורף מכתב, שהכיל משפט אחד קצר: "ויכר יוסף את אחיו".

נתכרכמו פניו של הכתב סופר זצ"ל: השולח היה אחד מתלמידי הישיבה לשעבר אשר החמיץ והתקלקל. הלה ביקש להוכיח באמצעות תרומה זו, שאיננו בוגד, הוא רצה להראות שלא שכח את אחיו - בני הישיבה, ועדיין רואה הוא את עצמו - למרות מעשיו החמורים - כאחד מהם בבחינת "ויכר יוסף את אחיו".

אסור להחניף לרשעים! - פסק הכתב סופר זצ"ל. אם נקבל את תרומתו, יתפרש הדבר כאילו חלילה מסכימים אנו עם מעשיו.

גבאי הישיבה עמד המום. קשה היה לו להאמין שאפשר לוותר על סכום כה נכבד, בשעה שמצבם של בחורי הישיבה כה קשה. ברם הכתב סופר זצ"ל לא היסס אף לא לרגע, הוא נטל עטו בידו וכתב משפט קצר על גבי המכתב המצורף, והורה לשלוח את המעטפה חזרה - כלעומת שבאה.

הגבאי הסקרן לא יכול היה להתאפק, משיצא את חדרו של הכתב סופר זצ"ל, פתח את המכתב, הציץ בו וחיך...

תנד _____ מידות דיליה

מתחת למילים: "ויכר יוסף את אחיו", הוסיף הכתב סופר זצ"ל משפט אחד: "והם לא הכירוהו"!!!

למדנו ממעשי הגדולים כי אין להקל ראש אפילו בשמץ חנופה. ועל כן עלינו להתעורר ולשקול את דרכינו היטב שלא יהיה מעורב בהם כל זכר של חנופה.

מידת החנופה - אצל כל אחד ואחד

ענה נחפוץ לדעת האם מידה מגונה זו נמצאת אצל כל אחד ואחד, או שרק אנשים מעטים אשר אין להם שום זיקה לתורה ולמצות נגועים בה.

ובאמת יש להוכיח שמידה זו היא אחת מן המצויות ביותר בין כל בני האדם! ואחת הסיבות לכך היא, מפני שלא נודע מה גדרה - מה אסור ומה מותר. והרבה פעמים יש פתוי היצר להקל במקום שצריך להחמיר.

"שער החניפות" - הסוגיא החמורה ביותר בכל הספר!...

ראש ישיבת פורת יוסף הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל כאשר למד בישיבה בספר אורחות צדיקים, והיה מגיע ל"שער החניפות" היה אומר לתלמידיו: "זה השער שקשה ביותר לקיים מה שכתוב בו, במיוחד בתקופתנו, זוהי הסוגיא החמורה ביותר בכל הספר"!!!

בוא וראה עד כמה החטא הזה מצוי מכך שהמשנה ברורה בדיני קריאת שמע שעל המטה (סי' רלט ס"ק ט') מנה איסור זה לפני כל שאר העוונות המצויים שיש להתוודות עליהם בכל יום לפני השינה, וז"ל: "כתבו הספרים שבלילה קודם השינה נכון לאדם שיפשפש במעשיו שעשה כל היום. ואם ימצא שעשה עבירה, יתודה עליה ויקבל על עצמו שלא לעשותה עוד. ובפרט בעוונות המצויים, כגון חניפות, שקרים, ליצנות, לשון הרע, וכן עוון ביטול תורה, צריכים בדיקה ביותר".

הרי שהחנופה עומדת בראש הרשימה של העבירות המצויות!

“אפילו הצדיק צריך לחשוך עצמו לחונף”

הסבא מקלם זצ”ל אמר בענין דברים ברורים בהאי לישנא: “כבר ידענו כמה גדול כח החנופה בדורות אחרונים, עד שכל איש אפילו הצדיק צריך לחשוך עצמו לחונף. צאו וראו מה שאמרו ז”ל על דורות הקדמונים: “בשעה שחנפו לאגריפס המלך באותה שעה נתחייבו...”, ומכל שכן דכל שכן בדור יתמי דיתמי כזה שצריך כל איש לזרז עצמו שלא ליפול במידות החשמ”ל (ח’נפים, ש’קרנים, מ’ספרי לשון הרע, ל’יצנים) אשר אינם מקבלים פני השם”.

“לבלתי היכשל בפח של חנופה”

ומצינו מכתב שכתב רבי ראובן דב דסלר זצ”ל לבנו הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ”ל בעל ה”מכתב מאליהו” בהיותו באמריקה, בין השאר הזהיר אותו אביו לבל ייכשל בענין של חנופה.

“מדי זכרי כי לארץ אחרת הלכת, הלא זאת אשר “עולם חדש” יקראו לה, הוא העולם אשר בו הכסף יענה את הכל, לא אוכל להעלים עין מלהזהירך על דבר הנחיצות לשמור את עצמך לבלתי היכשל בפח של חנופה...”

החנופה מצויה בפרט בבעלי משרות!

וכבר הזהיר בזה המשגיח הגאון רבי חיים פרידלנדר זצ”ל (שפתי חיים מידות ח”א עמ’ כב) שמידה מגונה זו רח”ל רווחת אצל הרבה אנשים בחיי היום יום, הללו נהנים להחניף לזולת ונהנים להיות מוחנפים על ידי הזולת.

הדבר מצוי מאוד כאשר אדם מעוניין להישאר מוחזק במשרתו ובכהונתו או לקבל קידום - כגון מלמד בבית ספר, דיין בבית דין, וכן רופא בבית חולים וכל כיוצא בזה, שבאלו קיים חשש גדול להיכשל בחנופה למי שמעסיק אותו על מנת שלא יפטר מעבודתו או בכדי שיקבל את הקידום המיוחל.

תנו _____ מידות דיליה

הזויתור של הבית הלוי זצ"ל בכדי לא להחניף

ונביא על כך מעשה שהיה ועל ידו נבין גם דבר תמוה בפסוק:

אחד מעשירי העיר סלוצק ערך חגיגת פאר והדר לרגל מלאת לבנו שלוש עשרה שנה והגיעו למצוות.

העשיר שכר כרכרה מפוארת, עלה עליה ונסע לבית רב העיר - הגאון רבי יוסף דוב סאלאבייז'יק זצ"ל על מנת להזמין ולהביאו אל השמחה. העשיר הגיע לבית הרב זצ"ל, נכנס פנימה והזמין אותו בכל הכבוד וההדר.

באיזה ענין ידרוש חתן הבר מצוה? שאל הבית הלוי זצ"ל. באיזה ענין? - נבוכ העשיר - החתן בר מצוה לא ידרוש כלל... הלא הרב מבין, הזמנים השתנו וכעת לא נהוג לדרוש במסיבת הבר מצוה...

אם חתן הבר מצוה אינו דורש בדברי תורה, הרי החגיגה היא "מושב לצים"! לפיכך אין אני מוכן לבוא - הפטיר הבית הלוי זצ"ל.

באותו מעמד נכנס גם אחד מפשוטי העיר, אשר גם בנו הגיע באותו יום למצוות, אמנם, אדם זה בא רק להתברך מפיו של גאון ישראל ולא עלה בדעתו שיטרח להשתתף בשמחתו, אולם כאשר שמע את דברי הרב - אמר: שמא יואיל רבינו להשתתף בשמחת בר המצוה של בני, הוא לומד תורה, ואף ידרוש לרגל המאורע.

אליך אבוא! - אמר הבית הלוי זצ"ל - ותוך כדי דיבור קם מכסאו ולבש את מעילו.

כבוד הרב - אמר העשיר, הן קהל רב מחכה לכבודו ומה אגיד להם? אמור להם שאין אני בא לשמחה, אשר אין בדעתו של החתן לומר בה דברי תורה!

שב העשיר לביתו מבויש, וסיפר לכל אורחיו הנכבדים את אשר אירע בבית הרב. התרגזו ידידיו העשירים על הרב, ובחוצפתם הרבה החליטו להתנקם בו - הם העבירו אזהרה בעיר שלא יהין אף אדם להשכיר דירה לרב, העובר על אזהרה זו - כך פרסמו - ייענש בכל חומר הדין!

למחרת, בא אל הבית הלוי זצ"ל בעל הבית אשר בו היה דר הרב, ובקול רועד סיפר כי מאיימים עליו, שאם לא יוציא את הרב מביתו, יינזק... אל תדאג - אמר לו הבית הלוי זצ"ל, יוצא אני מרצוני. ואכן עזב את הדירה ונשאר ללא קורת גג.

כאשר נודע הדבר למושל העיר הגוי, אשר העריך מאוד את הבית הלוי זצ"ל, שלח מיד להודיע לרב כי נתונה לו חנם אין כסף דירת פאר בת עשרה חדרים...

שקל הרב זצ"ל את הדבר והחליט כי אם ייעתר להצעת הגוי, יהיה בכך משום חילול ה', ומשום כך קם ועזב את העיר לצמיתות.

למדים אנו מהמעשה הנ"ל, שאסור לאדם להחניף לאחרים אף אם יעלה לו הדבר בעובדה שיהיה עליו לעזוב את ארצו ואת משרתו.

"לא תחניפו את הארץ" - אפילו בשביל הארץ!

ובזה נוכל להבין דבר תמוה בפסוק (במדבר לה, לג): "ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה". ולכאורה מדוע תלה הכתוב את החנופה ל"ארץ", הרי היא יכול לומר בקיצור: "ולא תחניפו" ותו לא?

ועוד, גם מה שאמר הפסוק "אשר אתם בה" נראה מיותר ומחוסר הבנה, וכי מותר להחניף בארץ אשר אדם לא גר בה?

אמנם על פי המעשה הנ"ל הדבר מובן מאוד, זאת רמזה לנו התורה הקדושה בהזכירה את הארץ בענין החנופה, וכאילו אמרה תורה: "ולא תחניפו", ואפילו אם יעלה לכם בכך שתצטרכו לעזוב "את הארץ אשר אתם בה".

נפלא!

מכל מקום, נמצאנו למדים כי ענין זה של חנופה נוגע מאוד לכל אחד ואחד באשר הוא, ועל כן עלינו להיזהר ולשמור מרחק ממידה מגונה זו.

תנח _____ מידות דיליה

מהי חנופה?

בכדי להגדיר היטב מהי חנופה - יש לעיין בדברי רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער ג' אות קפ"ז - קצ"ט) אשר חילק את ענין החנופה לתשעה סוגים. אמנם נביא את לשונו של החתם סופר זצ"ל (פ' בחוקותי ד"ה קורא) שהגדיר במשפט אחד מהו איסור חנופה: "אך יש חונפים לרשע למצוא חן בעיניו ואומרים לרשע צדיק אתה כדי לשוב ממנו תועלת, אלה ארורים הם". מבואר מדבריו שחנופה לרשעים מתוך כוונה להפיק מהם איזו שהיא תועלת - זה אסור. והוא כעין מה שכתב רבינו יונה זצ"ל (באות קצ"ט).

אסור להחניף גם את הצדיקים

אמנם האיסור אינו רק על מי שמחניפים לרשעים, אלא גם אם מחניף לאנשים כשרים וצדיקים, במידה וכל כוונתו היא להפיק מהם תועלת כלשהיא (לא תועלת ברוחניות - כפי שיתבאר להלן), אזי חנופה מקרי והיא אסורה.

וכמו שהגדיר את כת החנפים הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל במכתב מאלהיו (עמ' 102) בזה"ל: "כת חנפים הוא - שמאמין בכח זולתו שאם יחניפנו יתן לו מה שחסר לו".

מכתב נורא מהגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל

וכדאי להעתיק דברים כלשונם מתוך מכתב שכתב הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל:

"שנית: אבקשך שלא להעתיק השאלות שלום אלי אשר באו בראש השאלות, כי אמרתי אני בלבי תמיד על דברת התוארים שנהגו גבן לכתוב, אי אישר חילי אבטלינם, כי ריבויין קשה ומיעוטן לא יפה - להכותב הוא אבק חנופה, ולמי שכותבין הוא אבק גיאות כי ירבו לו, או אבק שנאת חנם אם ימעטו. וכל כך קצה נפשי בהם, עד שקבלתי שלא להביט במשאל לקרותם, על אחת כמה וכמה בל אפופין במדבר הנדפס אשר עומד ימים רבים, פן יהיה לבוז בעולם האמת..."

רואים אנו עד כמה סלד אותו גאון זצ"ל אפילו מאבק חנופה והקפיד אפילו על תארים שבראש המכתב שלא יהיה בהם שמץ חנופה...

המדבר אחד בפה ואחד בלב - בכלל חנופה

סניף נוסף של מידת החנופה - דבר הנוגע למעשה עד למאוד: המדבר אחד בפה ואחד בלב, וכמו שכתב הגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל בספר שערי קדושה (ח"ב ש"ה) כשדיבר בענין החנופה וציין לדברי הגמרא במסכת פסחים (דף קיג:): האומרת: "שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב"...

וראה לשון השל"ה (שער האותיות אות ל' - לב טוב): "ומי שחולק הפה מן הלב, שהוא אחד בפה ואחד בלב, אפילו בדבר קטן - אז עונשו מרובה, וחס ושולם עושה פירוד בתוך השכינה, כנודע לבאים בסוד השם".

חומרתה של מידת החנופה

כדאי להציץ מעט בדברי רבותינו ז"ל, מהם נלמד את חומרתה של מידה רעה זו - מידת החנופה, וחומרתן של העבירות הנגררות אחריה.

חז"ל הקדושים האריכו לבאר גנותה של מידה זו במסכת סוטה (דף מא:): ונביא חלק מהמובא שם:

"אמר רבי שמעון בן חלפתא: "מיום שגבר אגרופה של חנופה - נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים, ואין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך". ומבאר רש"י זצ"ל שמאחר ולא מיחו בעוברי עבירה מפני החנופה גרם הדבר שכולם ילמדו מהמעשים הרעים ויעשו אותם בעצמם.

מהו "אגרופה של חנופה"??...

מה יאה כאן להביא מדברי הגאון רבי שמואל דוד וולקין זצ"ל שהסביר מדוע התבטאו חז"ל בלשון: "אגרופה של חנופה", כי הלוא לכאורה להיפך - החנופה מוצאת לה ביטוי בנעימה, "חכה ממתקים וכולה מחמדים", ומדוע איפוא קראו לה "אגרופה של חנופה"??...

תס _____ מידות דיליה

אמנם הערה נשגבה יש בזה, כי בל ידמה האדם המקבל חנופה כי תמיד ישמיעו לו נעימות, לא ולא! חנופה - תחילתה מתוק וסופה מר, כי לא לעולם חוסן, ומיד כשזה החונף קם הרי הוא מתגבר ומתנשא עליו, ותחת להחניפו הוא מראה לו יד חזקה וזרוע נטויה.

החונף - מבטל מצות התוכחה

רבינו יונה זצ"ל (שער ג' אות קפ"ז) כותב כי החונף עלול לעבור גם על ביטול מצות תוכחה, אשר היא חיוב מן התורה.

גם הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל התרעם על זה בספרו יערות דבש (ח"א דרוש טו) וכה כתב: "ובעוונותינו הרבים כל כך החנופה הגיעה, עד שרבים בראותם חבריהם עושים עבירה - לא זו ששותקים אף זו שמתנצלים בעדם לומר יפה עושים. ובעוונותינו הרבים נלאו כל רודפי אמת להעמיד הדת והיושר על תילה, ומי שבידו להוכיח ואינו מוכיח - רבים חללים הפיל".

טעם הדבר פשוט, כי מי שרגיל להחניף לזולתו ממילא אין בו את האומץ בכדי לבוא ולהוכיחו על מעשיו הרעים. וכשחבירו יראה שלא מוכיחים אותו, לא די שימשיך בדרכו הרעה אלא מאחר והורגל בזה לא יחשוב שהדבר מגונה כלל, וגם אחרים ילמדו ממנו ויעשו כמעשיו.

המחניף להבירו נכשל בעבירות רבות

וכל זה מלבד עבירות נוספות שנכשל בהם המחניף לחבירו - כגון על לאו של "לפני עור לא תתן מכשול", כי הרי במעשה החנופה הוא נותן מכשול לפני החוטא, כי הוא גורם שהחוטא איננו מתחרט על מעשהו הרע והוא יחזור ויעשה את מעשהו שנית.

החונף גם יהיה נתבע על דברי שקר שהוציא מפיו, והרי כתוב "מדבר שקר תרחק". ועוד עלול הוא לעבור גם על איסור "גניבת דעת הבריות" שהוא איסור תורה, ואיסור זה נכלל במה שהתורה אמרה "לא תגנובו" וכמו שכתב הריטב"א זצ"ל במסכת חולין (דף צד.).

כל שיש בו חנופה אין תפילתו נשמעת!

ממשיכה שם הגמרא ואומרת: "אמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו חנופה - מביא אף לעולם, ולא עוד אלא שאין תפילתו נשמעת".

ענין זה של "אין תפילתו נשמעת" ביארו הבית הלוי זצ"ל בטוב טעם: כיון שהחונף חטא בדיבור פה אינו בדין שיקובל תפילתו, שהרי "אין קטיגור נעשה סניגור", ומטעם זה שופר של פרה פסול (עין מס' ראש השנה דף כו.).

ומוסיף הבית הלוי זצ"ל ואומר: "ואף על גב דאמרינן שם: דדוקא לפני ולפנים הוא כדאמרינן כן, ושופר כיון דלזכרון קאתי כלפנים דמי, מכל מקום גם במתפלל שייך זה. וכאמרם במסכת ברכות (דף ל.) דצריך לכוין לבו כנגד בית קדשי הקדשים, ומשום הכי אין תפילתו נשמעת".

עוד מובא שם בגמרא: "אמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו חנופה - אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו. ואמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו חנופה - נופל בגיהנם".

כל המחניף לחבירו - סוף נופל בידו

עוד מובא שם בשמו של רבי אלעזר: "כל המחניף לחבירו - סוף נופל בידו, ואם אינו נופל בידו נופל ביד בניו, ואם אינו נופל ביד בניו נופל ביד בן בנו".

וענין זה נתבאר היטב בדברי המהר"ל זצ"ל (חידושי אגדות שם): "כי הרשע מתנגד לצדיק כי הם הפכים, וכאשר ההפכים כל אחד עומד בחזקו ובתוקפו אז אין אחד נמסר ביד האחר, אבל המחניף לרשע אשר הוא מתנגד אליו בודאי בסוף נמסר בידו, שכאשר לא יעמוד ההפך נגד הפכו בחזקו ובתוקפו, הרי הפך השני גובר עליו".

כת חנפים אינם מקבלים פני השכינה!

הגמרא מסיימת את התייחסותה לנושא עם אמרה חריפה עד מאוד: "אמר רבי ירמיה בר אבא: ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים, כת חנפים, כת שקרים וכת מספרי לשון הרע".

תסב _____ מידות דיליה

ויש לתמוה מדוע מגיע עונש כל כך חמור לכת החנפים עד שאינם מקבלים פני השכינה? מה מיוחד כל כך במידה זו שהיא גורמת לריחוק מהקב"ה?

המחניף - מזלזל בכבוד המקום

ונראה לבאר על פי מה שכתבו התוספות שם (ד"ה אותו היום), שהמחניף לחבירו מחמת יראתו מפניו ואינו חושש על יראת הקב"ה - עושה עין של מעלה כאילו אינה רואה.

ומבואר מדברי התוספות שגנותה וחומריתה של החנופה הוא בכך שהאדם מחשיב את היראה מרעיו על פני היראה מהקב"ה.

וכן כתב בספר חרדים (פכ"ד אות מ"ח) שהענין של החנף הוא - שמחשב עין של מטה יותר מעין של מעלה. וכעין זה איתא בשערי קדושה להגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל (ח"ב ש"ה): "החנף - מתיירא ובוטח באדם, ומזלזל בכבוד המקום".

רבינו בחיי זצ"ל בספרו חובות הלבבות כתב גם כן בזה באריכות בפתיחה לשער הבטחון, וביאר שם שאחת מהתועלות שיש במידת הבטחון: "כי הבוטח בהקב"ה יעבוד רק אותו בעצמו ולא יתלה תקותו באנשים, ולא יקוה לעזרתם ולא יחניף להם. מה שאין כן החנף עובד את האנשים כדי למצוא חן בעיניהם, ולכן מסכים להם בדברים המנוגדים לגמרי לעבודת השם".

ובזה נפתח לנו צוהר להבין את הסיבה לכך שהמחניף אינו מקבל פני השכינה, כי הרי על ידי החנופה הוא מתרחק בעצמו מהבורא יתברך וגם מרחיק אנשים נוספים עמו, ועושה את העין של מעלה כאילו אינה נמצאת, ולכן כמים פנים אל הפנים - הוא מתעלם ומתרחק מהקב"ה, וממילא גם הקב"ה מתרחק ממנו.

ולכן כת חנפים אינם מקבלים את פני השכינה!

המחניף - מחריב את העולם

ובספר מנורת המאור (נר השני כלל השלישי פ"ב) כתב שהמחניפים לרשעים כדי שיכבדום או ליהנות מהם - מחריבים את העולם והקב"ה שונאן, וכגרסינן במסכת פסחים (דף קיג:): שלושה הקב"ה שונאן: המדבר אחד בפה ואחד בלב וכו'.

ולפי כל האמור נוכל להבין משפט נוקב של רבותינו ז"ל במדרש ילקוט שמעוני (דברים תשצג): "מי שיודע שחבירו רשע ומחניף לו ומלא עונות ואומר לו צדיק אתה - ראוי שיבואו עליו כל הקללות שבתורה!"

ותסמנה שערות הראש מהדברים שנאמרו על חומרתה של מידת החנופה!

באיזה אופן מותרת החנופה לרשעים?

ואולם לא בכל אופן החנופה אסורה, וישנה חנופה המותרת ולעתים היא רצויה וחיובית. ומצינו כמה אופנים שהחנופה היא מותרת ולפעמים גם נצרכת.

הגמרא במסכת סוטה (דף מא:): אומרת: "דרש רבי יהודה בר מערבא ואיתימא רבי שמעון בן פזי: מותר להחניף לרשעים בעולם הזה".

ובספר ברכת אברהם (מאמרים ח"ג עמ' רנה) הביא כי במימרא זו של חז"ל - פושעים יכשלו בם, ורבים חללים הפילה, וגם את השוגגים שאינם זוכים לברר סוגיא ואינם מרבים לחקור אצל החכמים ולשמם ללמוד מהם דרכי התורה לעיין בבירור ההלכה וההנהגה, אלא מאמר חז"ל זה התפרסם וח"ו נהרסו כל המאמרים אחרים שנאמרו באיסור או בגנאי של מידת החניפות.

ובאמת צריך עיון לכאורה כיצד נאמרו כאן דברים סותרים, הרי בדברי רבותינו יש מאמרים רבות עלי איסור וגנאי החנופה לרשעים, ומה פתאום נבוא להתיר להחניף לא לסתם בן אדם אלא לרשעים! ודבר זה טעון בירור.

אבל המעיין בדברי רבינו יונה זצ"ל בספרו שערי תשובה יראה שאחרי

תסד _____ מידות דיליה

כל האריכות בדבריו, הוא התייחס למאמר זה בחלק האחרון (אות קצ"ט) והעמיד את הדברים על דיוקם.

ונצטט את לשונו שם: "החלק התשיעי - המכבד את הרשעים מדרך שלום. אמנם לא ידבר טוב על הרשע, ולא התנהג בכבודו על דרך אשר יחשבו בני אדם כי יכבדנו מאשר יקר בעיניו נכבד, כי לא יחלוק לו כבוד זולתו כדרך שמכבדים בני האדם את העשירים מדרך סלסול ולחקות תועלת, בעבור כי צלחה דרכם ולא מפני חין ערכם. ואף גם זאת יש חטא ואשמה בדבר הזה, כי אם מותר לכבד העשירים, לא כן הרשעים, שנאמר (איוב מ, יא - יב): "וראה כל גאה והשפילהו, ראה כל גאה הכניעהו והדוק רשעים תחתם".

ממשיך רבינו יונה זצ"ל וכותב: אך החלק הזה הותר מדאגה מדבר פן יזיק הרשע ויגרום הפסד בזמן שיד הרשע תקיפה ושעתו חצופה, ואין בידינו להכניעו ובחילינו להניעו, על כן הותר לכבדו כדרך שמכבדים בני האדם אנשי זרוע רמה מפחד ואימה בקימה והידור והדומה להם, אך לא ישבחנו ולא ידבר טוב עליו לבני אדם. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (מס' סוטה דף מא:): מותר להחניף את הרשעים בעולם הזה, עכ"ל.

הרי לפנינו דברים ברורים בדברי רבינו יונה זצ"ל כי אין היתר ח"ו לשבח את הנהגת הרשע או להתחבר אליו ולשבחו או להרבות בכבודו, אלא מה שהותר הוא להתנהג עמו במידת דרך ארץ באופן שכולם מכבדים אותו, וגם זה רק מדאגה שמא יזיק, ובאין ברירה אחרת, וכמדוייק בדברי רבינו יונה זצ"ל.

ואכן על זה אפשר להמליץ את הפסוק (הושע יד, ז): "ישרים דרכי השם צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם"!

הנהגת החזון איש זצ"ל בענין זה

וכמה מתאים להביא כאן את הנהגת החזון איש זצ"ל בעת שביקר אצל ראש הממשלה דאז של מדינת ישראל: בטרם היכנסו לביתו, הסיר החזון

איש זצ"ל את משקפיו, על מנת להימנע מן האיסור הכרוך בהסתכלות בפני רשע.

הרי לנו שלא נהג כלפיו בשום עניני חנופה, ואפילו הקפיד שלא להביט בפניו!

החנופה המותרת והנצרכת

ובספר ארחות צדיקים (שער החניפות) הרחיב היריעה בענין החנופה המותרת והנצרכת, וכתב בזה הלשון: "ויחניף אדם לאשתו - משום שלום בית, וכן לבעל חובו - שלא ילחצנו, לרבו - שילמדנו תורה. ומצוה גדולה להחניף לתלמידיו ולחבריו כדי שילמדו ושישמעו לדבריו לקבל תוכחתו לקיים המצוות. וכן כל אדם שהוא סבור שימשכנו אליו שישמע לו לקיים המצוה, ואם יבוא עליו בכעס לא ישמע לו, אלא בחניפות יקבל תוכחתו, מצוה גדולה להחניף לו כדי להוציא יקר מזולל".

ומצינו בזה להחתם סופר זצ"ל (פר' בחוקותי) שכתב: "הנה הלל חנף לגר וקבלו על מנת שלא יקבל תורה שבעל פה ולא דחפו. וכתב רש"י זצ"ל (מס' שבת דף לא.) שהיה בטוח שיחזירוהו למוטב שלבסוף ירגילוהו לקבל עליו גם תורה שבעל פה. וכן אברהם אבינו ע"ה החניף לערביים משתחויים לאבק כדי להמשיכם לעבודת ה'. וכן אהרן הכהן היה חונף לרשעים ודורש שלומם כדי לקרבן לתורה. וכל מעשה העגל שעשה אהרן הכהן ע"ה היה חנופה לישראל שיאחר הדבר עד בוא משה רבינו ע"ה ויבוטל מחשבתם, כל אלה ברוכים הם!"

ונראה להוסיף כי בכלל ההיתר להחניף לרבו כדי שילמדנו תורה, כלול גם היתר להחניף למלמד של בנו על מנת שילמד את בנו טוב יותר.

אופנים נוספים של חנופה המותרת

עוד מובא בספרים: מותר לדבר אחד בפה ואחד בלב על מנת לשמח אחרים ולגרום להם נחת רוח, כגון לשבח כלה בפני החתן - דבר זה אינו נקרא חנופה כיון שאין דעתו של האדם למצוא בכך חן בעיני אחרים.

תסו _____ מידות דיליה

מאותה סיבה מותר לרב לשבח את תלמידיו אם כל מטרתו היא לזרזם בלימוד. וכן מותר להחניף לדרשן או למגיד שיעור ולשבחם על הדרשה והשיעור שמסרו, אף שבלבו איננו חושב כן, אם כל כונתו היא לגרום להם נחת והרגשה טובה.

מזה הטעם אפשר לכתוב לרב תארי כבוד במידה ואינו מעוניין למצוא חן בעיני הרב, אלא עושה כן רק כדי לכבדו ולגרום לו נחת רוח.

”אין לך דבר המבטל חנופה כמו תפילה בכוונה”

מה שנשאר לנו לברר - מהי הדרך הנכונה לעבוד על מידת החנופה, ומה הן העצות לתיקון עבור מי שכבר הורגל במידה מגונה זו.

ראשית כל ראה מה שהביא הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ”ל בספרו יערות דבש (דרוש טו) בענינה של הסגולה המסוגלת לכל דבר - כח התפילה: **”כי כאשר האדם מתפלל בכוונה ושם אל לבו כי רק לה’ לבדו נתכנו עלילות ואך בידו להרע או להטיב כי מה’ לבדו הכל, שוב לא יחניף לאיש, ולא ישא פני אדם. ולכך אסרו בגמרא במסכת ברכות (דף יד.) ליתן אפילו ברכת שלום לאדם קודם התפילה, כדי שהאדם יחוש שכדאי לפנות רק לה’ מאשר לבטוח בנדיבים. ואין לך דבר המבטל חנופה כמו תפילה בכונה ובשימת לבב”.**

המתרחק מהכבוד - ירחיק עצמו מן החנופה

עוד עצה יעוצה הוא מה שמובא בספר ארחות צדיקים ונצטט את לשונו: **”הרוצה להנצל מן החניפות - יזהר להרחיק עצמו מן הכבוד, כי מי שאינו חושש להתכבד לא יצטרך להחניף”**, עכ”ל.

וידוע כי מי שהוא ”חולה” על כבוד - תמיד ידאג לכך שיכבדוהו בכל מקום. האמצעי הראשון שלו להשיג מטרה זו הוא - החנופה! להחניף לבני אדם באשר הוא.

וממילא מי שעובד על ענין הכבוד ומתרחק ממנו, שוב לא יחוש בצורך להחניף לבני אדם.

"הלהוט אחר מתנות - צריך להחניף לבריות"

עוד עצה יעוצה בפי האורחות צדיקים: "גם צריך לזהר שלא יהנה מאחרים, כי רוב המחניפים - מחניפים לבני אדם שסבורים שיהיה להם הנאה מהם. לכן מי שמתרחק מאלו שני הדברים - הנאה וכבוד - ניצול מכמה עבירות, כי כמה בני אדם עושים מעשים טובים כדי שיקבלו כבוד מבני אדם. וזה הענין מקלקל כל עבודת האדם. וכן לענין הנאה - מי שנהנה מחבירו, אפילו אם יראהו שעובר כל עבירות שבעולם לא יהא רשאי להוכיחו, כי ירא שלא יהנה עוד".

עוד יש לציין בזה מה שנפסק בשו"ע חו"מ סימן רמט: "מידת חסידות - שלא לקבל מתנה, אלא לבטוח בהשם שיתן לו די מחסורו, שנאמר (משלי טו, כז): "ושונא מתנות יחיה".

וביאר שם בסמ"ע (בסק"ד): "וכונת חז"ל: דדרך בני אדם להיות להוט אחר ממון בסוברם להחיות נפשו ונפש ביתו. וקאמר דאדרבה "שונא מתנות יחיה", כי הלהוט אחר מתנות צריך להחניף הבריות ואינו מוכיחן על מעשיהן הרעים שרואה בהם".

היוצא לנו מכל האמור הוא שענין החנופה הוא אסור גמור, ויש מן הראשונים זצ"ל שמנו זאת כלאו דאורייתא, כן הוכחנו שמידת החנופה היא נגע השוכן אצל כל אחד ואחד מאתנו. עוד נוכחנו בחומרתה וגנותה של מידה זו, ומהי החנופה המותרת והנצרכת, ואלו הן הדרכים להישמר ממנה.

ואפשר שחלק מן הדברים במאמר זה יהוו חידוש למעיין, ואם כן בכדי להפיק תועלת מהדברים עלינו ליטול פרק זמן של התבוננות על כל דרכינו אם יש בהם שמץ של חנופה, וכך נוכל לתקנם ולשפרם כיאות. הקב"ה יעזור שנוכל להתחזק בזה, ונקנה בלבנו את התחושה כי אין שום צורך להחניף לאף אחד כי הכל בידו יתברך.

חסד

פתח דבר:

במאמר הבא נעסוק בעזרי"ת במידה נבחרת מתוך שאר המידות הטובות, והיא מהחשובות, הבסיסיות וההכרחיות ביותר, וכל אדם חייב להשתית את אורחות חייו על פיה, והיא - מידת החסד.

נבאר את חיובה וחיבותה, ועל אף שיש בכלל מידה זו סעיפים רבים - ננסה להעמיד ולבאר שלוש חלקים נבחרים ממנה: א) אהבת חסד ב) לקבל כל אדם ב"סבר פנים יפות" ג) גמילות חסד עם אשתו ובני ביתו.

"עולם חסד יבנה" - היסוד המקיף את הכל

ראשית כל נפתח עם חשיבותה של מידת החסד בכלליות.

כתוב בתהלים (פט, ג): "עולם חסד יבנה", וביאר המשגיח רבי ירוחם זצ"ל (דעת חכמה ומוסר ח"א נ"ו): היסוד והשורש המקיף את הכל הוא חסד. יסוד התורה - הוא חסד. יסוד הבריאה - הוא חסד. האדם שרוי כל היום בחסד. כאמור - יסוד התורה ומהותה הוא חסד, כי תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים.

וכדי להבין על נכון את עומק הפסוק "עולם חסד יבנה", עלינו להביא את דברי המדרש שוחר טוב (לז, א) בו דרשו חז"ל את הפסוק (תהלים לז, א):

תע _____ מידות דיליה

"לדוד אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה" - "אמר הקדוש ברוך הוא קנא לי, שאילולי הקנאה אין העולם עומד, ואין אדם נושא אשה, ואינו בונה בית, שאילולי שקנא אברהם, לא היה קונה שמים וארץ, ואימתי קנא שאמר למלכי צדק כיצד יצאת מן התיבה".

ועיין שם שאברהם אבינו ע"ה פגש את בנו של נח, והוא שאלו: באיזו זכות ניצלתם מן המבול ויצאתם מן התיבה בחיים? שם בן נח ענה: בזכות מצות הצדקה והחסד שהיינו עושים עם החיות, הבהמות והעופות, שכל אותה שנה לא ראינו שינה בעינינו, כי כל אחת מהם אוכלת בזמנים אחרים בכל שעות היום והלילה, והיינו טרודים בכל שעה משעות היממה ממש. ופעם אחת נתאחרנו לתת מזונות לארי, והוא הזיק לאבי נח עד שנעשה צולע על רגלו.

ומזה למד אברהם אבינו ע"ה לקח לנפשו ואמר: ומה אילולי שעשו צדקה עם בהמה וחיה ועוף לא היו יוצאין, כיון שעשו צדקה יצאו, ואני אם אעשה צדקה עם בני אדם על אחת כמה וכמה, באותה שעה נטע אשל (א'כילה ש'תיה ל'ויה) בבאר שבע.

התיקון ל"מלאה הארץ חמס" - "עולם חסד יבנה!"

וראיתי בזה שני נביאים שהתנבאו בסגנון אחד - הגאון רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (שפתי חיים מידות ח"א עמ' רעט) והגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל (הערות בראשית מאמר כ"ג), וכך הם הקשו:

לכאורה יש להבין את שאלת אברהם אבינו ע"ה: "כיצד יצאתם מן התיבה"? הרי נח הצטווה מפי הגבורה להיכנס לתיבה על מנת לשרוד בה את המבול, ולכן זכו הוא ומשפחתו להינצל.

ברם, אברהם אבינו ע"ה רצה להבין מהו הלימוד המיוחד אותו הקב"ה רצה ללמדנו בכך שנס הצלה של נח אירע דוקא על ידי התיבה. מדוע היתה ההצלה דוקא בדרך זו, הרי הקב"ה יכול היה להציל את נח ובניו ושאר בעלי החיים בדרך אחרת, למשל אם היה שולח אותם לארץ ישראל - שם לא ירד מבול.

וכן יש להבין לשם מה נדרשה מנח הנהגה מעין זו - שיטרח בלי הפסק סביב החיות והבהמות, ולא ינוח אפילו לדקה אחת? לשם מה נצרך לעמול ולעבוד קשה במשך שנה שלימה, ללא מנוחת יום וללא שינת לילה?

אמנם ביאור הדברים הוא, היות והתיבה היתה מפלט מ"כי מלאה הארץ חמס" - שכל בני אותו הדור חשבו רק על עצמם ולא על זולתם, ולא היה אצלם מושג של גמילות חסד זה עם זה, לכן תיקון הדבר בהכרח אמור להיות באמצעות מצב של "גמילות חסדים" בלי הפסק - יומם ולילה לא ישבותו!

ומזה הבין גם אברהם אבינו ע"ה, שאם "עולם חסד יבנה", כלומר - אם רצונו של השי"ת הוא שקיום העולם יהיה על ידי מידת החסד, אם כן חובה על האדם להיות גומל חסד תמיד, וביטולה של מידת החסד הינו כביכול השבתת הבריאה, וכפי שקיומם והצלתם של נח ובניו בתיבה היה בזכות התעסקותם במעשי החסד בלי הפסק.

זהו "עולם חסד יבנה"!

על כל פנים למדנו כי עיקר מטרת בריאת העולם הוא, שהשי"ת חפץ לעשות חסד עם בריותיו כי "מדריך הטוב להיטיב", וכך הוא דורש גם מבריותיו שיקיימו את העולם באמצעות עשיית חסד זה עם זה. ולכן על האדם להקפיד מאוד שלא יעבור עליו שום יום בלי עשיית שום חסד עם זולתו.

לא יעבור יום ללא גמילות חסד!

וכבר עורר על כך הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ זצ"ל בשיחה שמסר בהיכל הישיבה, וכך הוא אמר (דרכי החיים ח"ב עמוד שי): באתי לעורר שכל אחד יקבל על עצמו לשים לב, שלא יעבור יום בלי שידע בעצמו שעשה חסד. אם רק ישים לב שעושה את מה שעושה בתור חסד, אזי זה נחשב חסד - אם הוא אומר "שלום", או "בוקר טוב" לחבירו, לא כהרגל ומלומדה אלא בתורת חסד - זהו חסד!

תעב _____ מידות דיליה

זכורני בתקופה שלנו כשלמדנו בישיבה היו שמים לב לדבר זה - לעשות בכל יום מעשה חסד. דוגמאות קטנות, אבל אלו היו פעולות שהשפיעו על לב האדם הן בזמן האכילה בחדר האוכל או בחדר השינה, באולם הישיבה וכדומה. וכגון להכין סטנדר בשביל אחרים, להכין סידור בשביל אחרים, לסדר הספרים ולהחזיר אותם למקומם זה גם נחשב לחסד - חסד עם הציבור.

עוד הוסיף: יש גם ענין של חסד עם הציבור בסידור הספרים שבהיכל הישיבה, יש ב"ה יחידים שעושים עבודה זו אבל צריך להשתדל לא להעמיס את הכל עליהם, ויש לסדר תורנות בין כולם.

והעושה חסד הקב"ה מתחסד עמו!

גמילות חסדים שקולה כנגד כל מצוות שבתורה!

והנה פשוט שמידת ה"חסד" - המכוון בה - "לעשות חסד" עם הזולת, והוא מה שנקרא בפי חז"ל: "גמילות חסדים".

ותמיד עלינו לדעת, לשנן ולזכור שעוסקים אנו בסוגיא חשובה עד למאוד, לא רק בהנהגה טובה או הידור מצוה, אלא זהו אחד מעמודי העולם - מהדברים שהעולם קיים עליהם, וכמו שכתוב במשנה במסכת אבות (פ"א מ"ג): "שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה, הוא היה אומר: על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה, ועל גמילות חסדים".

וכבר מובא בתוספתא במסכת פאה (פרק ד): "צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצוות שבתורה!"

מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח?...

אבל עוד טרם שנעסוק בגדרי החיוב של גמילות חסדים, נביא בפני הקורא עוד כמה מקורות המלמדים אותנו על כוחה הגדול וסגולותיה הרבות של הנהגה זו לשמור ולהגן על האדם מכל מיני צרות ויסורין המתרגשים ובאים לעולם.

הגמרא במסכת סנהדרין (דף צח:) אומרת: "שאלו תלמידיו את רבי אלעזר, מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח?" ענה להם רבי אלעזר: "יעסוק בתורה ובגמילות חסדים".

סיפר פעם הגרי"ד סאלאווייצ'יק זצ"ל: משלחת של עסקנים ביקרה אצל החפץ חיים זצ"ל על מנת להתייעץ עמו כדת מה לעשות נגד ריבוי הצרות והמסים והארנוניות וכל שאר מיני הלחץ שהגויים הפעילו נגד היהודים. ענה להם החפץ חיים זצ"ל: גם אם יאספו את כל גדולי הדור הנוכחי וגם את כל גדולי הדורות הקודמים, לא יוכלו למצוא שום עצה אחרת לזה מלבד עצתו של התנא רבי אלעזר, כי אלו חבלי משיח, והעצה היעוצה היא רק עסק התורה וגמילות חסדים.

הרי לנו שתלמוד תורה בצוותא עם גמילות חסדים, בכוחם להציל את האדם מצרות נוראות ומפחד. ואפילו הגזירות שנגזרו על באי העולם כחלק מהסדר של ביאת המשיח אשר מוכרחים לעבור אותן, על ידי עסק התורה וגמילות חסדים זוכה האדם להינצל מהן!

הגומל חסדים יתבשר שתפילתו נשמעת!

ובתוספתא במסכת פאה (פ"ד ט) איתא: "אמר רבי אלעזר בר' יוסי: צדקה וגמילות חסדים - שלום ופרקליט גדול בין ישראל לאביהם שבשמים". כלומר, על ידי שיש בנו גמילות חסדים הדבר גורם שישרור שלום כביכול בין הקב"ה לעמו ישראל, והוא גם פרקליט גדול!

ובירושלמי (מס' פאה פ"א ה"א) מובא על הפסוק (דברים לג, מז): "ובדבר הזה תאריכו ימים" - זו גמילות חסדים!

ובמדרש שוחר טוב (תהלים סה) מובא: "מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שנשמעת תפילתו, שנאמר (הושע י, יב): "זרעו לכם לצדקה...", מה כתוב אחריו? "ועת לדרוש את ה'" - שהוא מתפלל להקב"ה והוא נענה".

תכלית בריאת האדם - גמילות חסדים!

הרי לנו כמה דוגמאות מהו הכח האדיר שיש לגומל חסדים ומה הן סגולותיו המיוחדות.

תעד _____ מידות דיליה

אבל האמת היא, כי גמילות חסדים איננה רק ענין סגולי, אלא היא תכלית האדם, כי על ידי שהאדם גומל חסדים אז מתדמה לקונו, ומקיים בכך את אחד מהדברים העיקריים הנדרשים מן האדם, ובכך הוא מכוון לתכלית ברייתו.

"האדם לא לעצמו נברא רק להועיל לאחרים!"

לפי זה נוכל להבין היטב את המשפט המפורסם שאמר הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל לבנו זצ"ל (מובא בהקדמת בן המחבר זצ"ל לספר נפש החיים), וז"ל: "והיה רגיל להוכיח אותי... וכה היו דבריו אלי תמיד: "שזה כל האדם לא לעצמו נברא רק להועיל לאחרים ככל אשר ימצא בכוחו לעשות".

והדברים מבהילים - כל תכלית בריאת האדם היא רק כדי שיוכל לגמול חסד עם אחרים!

וכדברים הללו כתב כבר רבינו יונה זצ"ל בספרו שערי תשובה (ש"ג אות א) וזת"ד: "ויש במצוות עשה מן החמורות שאין המון העם נזהרים בהן, כגון הזכרת שם שמים לבטלה וכו', וכן גמילות חסדים שהיא מצוות עשה וכו', כי חייב אדם לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבירו אם דל ואם עשיר, וזאת מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם!"

לגמול חסד עם יהודי עדיף!

על פי מה שנתבאר נוכל להבין את פסקו של הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל. ומעשה שהיה כך היה: יהודי ישיש מלייקוואוד, שהתפלל בישיבה בליל יום הכיפורים, ויהי בהתקדש היום תקפתו חולשה והוא חש ברע, ועל כן הוא שהה בחדר מיוחד ליד הישיבה. הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל התעניין במשך כל היום בשלומו, ובזמן תפילת נעילה ביקש מאחד התלמידים שיתפלל יחד עם היהודי הקשיש בחדרו...

תמה התלמיד - "היתכן שלא אתפלל תפילת נעילה בציבור"??...

השיב לו רבינו זצ"ל: לגמול חסד עם יהודי - עדיף מלהתפלל נעילה עם הציבור!

והביאור בזה הוא כדברינו - מי שעושה חסד עם השני הוא דבק במידותיו של הקב"ה ובזה מקיים את תכלית בריאת האדם, וגם תפילותיו נשמעות! ומזה הטעם העדיף ראש הישיבה זצ"ל שאותו בחור יגמול חסד עם השני למרות שהיה זה על חשבון תפילת נעילה בציבור בישיבה!

גמילות חסדים - מצוה דאורייתא

ידועים דברי הגמרא במסכת סוטה (דף יד.): "מאי דכתיב (דברים יג, ה): "אחרי ה' אלוקיכם תלכו" - וכי אפשר לו לאדם להלך אחר השכינה, והלא כבר נאמר (דברים ד, כד): "כי ה' אלוקיך אש אוכלה הוא", אלא להלך אחר מידותיו של הקב"ה - מה הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים, הקב"ה ביקר חולים אף אתה בקר חולים, הקב"ה ניחם אבלים אף אתה ניחם אבלים, הקב"ה קבר מתים אף אתה קבור מתים".

הרי שהגמרא הביאה כמה פרטים הכלולים במצות החסד באומרה כי מצווים אנו להדמות לדרכי השם בענינים אלו. והאמת היא כי הרבה מן הראשונים למדו מכך שמצות החסד היא חיוב מדאורייתא, ומקורה: "אחרי ה' תלכו" - יש חיוב לילך בדרכי ה' יתברך.

וכך סוברים הרבה ראשונים זצ"ל - הרמב"ן זצ"ל (בהשגותיו לספר המצוות שורש א'), וכן רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער ג' אות ל"ו), וכן כתב גם רבינו בחיי זצ"ל בספרו כד הקמח (ערך אורחים), וכן איתא בספר הסמ"ק (מצוה מו), שהחיוב לגמול חסדים מקורו מ"והלכת בדרכיו", וכן נקטו הרבה פוסקים רבים להלכה.

"העוסק בגמילות חסדים יושב בצילו של הקב"ה!"

זאת ועוד: על ידי ההליכה בדרכיו יתברך זוכים אנו להתקרב אליו ולישב בצילו של הקב"ה!

וכך מבואר בילקוט שמעוני (רות אות תר"ב) וזה לשונו: "גדול כוחו של

תעו _____ מידות דיליה

גומלי חסדים שאין חסין לא בצל כנפי הארץ ולא בצל כנפי השחר ולא בצל כנפי השמש ולא בצל כנפי הכרובים, אלא בצילו של הקב"ה! וכן איתא גם בירושלמי (מס' תענית פרק ד): "ובצל ידי כסיתך" - זו גמילות חסדים, שכל העוסק בגמילות חסדים זוכה לישוב בצילו של הקב"ה!"

"אהבת חסד - זו גמילות חסדים"

והנה עיקר ענין זה של "גמילות חסדים" אינו כה פשוט לביצוע כפי שנהוג לחשוב, ויתכן לומר כי רוב בני האדם אינם יוצאים ידי חובתם בעשיית החסדים שלהם, ועדיין חסר להם רבות על מנת להגיע למידה הראויה, ונסביר את הדברים בעזה"ת.

אם רוצים אנו לדעת מהי "גמילות חסדים" במדויק, עלינו להתבונן במה שאמרו חז"ל במסכת סוכה (דף מט:): שם הגדירו זאת בצורה ברורה וקולעת, וזה לשון הגמרא: "אמר רבי אלעזר: מאי דכתיב (מיכה ו, ח): "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוך" - אהבת חסד - זו גמילות חסדים."

וביאר החפץ חיים זצ"ל בספרו אהבת חסד (ח"ב פ"א) בזה"ל: "ומה שאמר: "ואהבת חסד", ולא אמר: "כי אם עשות משפט וחסד", הורה לנו הנביא בזה ענין גדול ומחודש, שכמעט אנו בעוונותינו הרבים כולם נכשלים בו. והוא, כי אף שכולנו עושים חסד, אבל ענין החסד שלנו הוא מצד ההכרח, דהיינו כשהאיש העלוב הצריך להחסד הוא בא אצלנו פעם אחת ושתים, וקשה להשתמט ממנו, אז אנו עושים עמו חסד, וגם אין עושים זה ברצון ובלב טוב כלל.

ולזה בא הנביא ואמר: "ומה ה' דורש ממך כי אם... ואהבת חסד" - רוצה לומר, שלא תחשוב בנפשך שבזה שאתה עושה לפעמים חסד אתה יוצא בזה בשלמות, כי אם שהאדם צריך להיות לו אהבה למידה זו של חסד. וידוע דיש נפקא מינה גדולה בין דבר שהאדם עושה מצד ההכרח לדבר שהוא עושה מצד האהבה."

להגיע ל"אהבת חסד" דרושה עבודה ויגיעה מאומצת!

וכעין זה התבטא גם המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל (אור יחזקאל מידות עמ' קסד): "אהבת חסד" - דומה בעיניו שמן הדברים הקלים המה. וכי יחשוב אדם על עצמו שאינו בעל חסד והרי כולנו סבורים שמידת החסד נמצאת בנו. אמנם האמת היא שיסודות אלו הם עיקרי שלימות האדם, ואין זה בנקל להשיגם ודרוש לכך עבודה ויגיעה מאומצת.

וכונת הדברים היא, שאינו דומה עשיית חסד רגילה ל"אהבת חסד", כי מי שאוהב חסד הוא רץ לעשות הדבר, עושה אותו בשמחה, יש לו סיפוק ורצון מעשיית החסד, חושב באיזה דרך יוכל להיטיב יותר טוב עם חבריו, במה יעזור לו יותר, איך חבירו ירגיש יותר טוב, וכדומה, ומצד שני מצטער אם אינו יכול לגמול חסד עם אחרים".

ועל כן מצאתי לנכון להביא במאמר שלפנינו כמה דוגמאות מה נקרא "אהבת חסד" ולא רק בגדר "עשיית חסד", ונוכל גם אנו לקחת דוגמא מהנהגת הגדולים, ובגדר מה שאמרו חז"ל: כזה ראה וקדש!

אברהם אבינו ע"ה היה "אוהב חסד"

נתחיל עם דוגמא ראשונה מהתורה.

בריש פרשת וירא (בראשית יח, א) כתיב: "וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האוהל כחום היום", ופרש"י זצ"ל שהיה ביום שלישי למילתו ובא הקב"ה לבקר את החולה, וישב בפתח האוהל כדי לראות אם יש עובר ושב ויכניסם לביתו. ואותו היום הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה בכדי שלא להטריחו באורחים, ולפי שראהו הקב"ה שמצטער על כך, הביא המלאכים עליו בדמות אנשים.

ונתבונן כעת במצבו של אברהם אבינו ע"ה, הלוא באותה עת היה בן מאה שנה אשר מל את עצמו, וביום השלישי למילתו, ונוסף לכך הלוא אותו יום היה חם בצורה בלתי רגילה שהרי "הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה", וגם לא היו עוברים ושבים כלל, ואם כן אין אנשים הזקוקים לגמילות

תעה _____ מידות דיליה

חסד, וגם אם היו עוברים ושבים - נתאר לעצמנו אדם רגיל הנמצא במצב זה עם כאבים וצער הגוף, אין ספק שהיה פוטר את עצמו מ"הכנסת אורחים" בטענה שהוא חולה ומצטער, ומצטער פטור מן המצוות...

אמנם אברהם אבינו ע"ה לא התנהג כך, אלא אף בשעה כזו ובמצב גופני שכזה הוא הצטער מאוד על כך "שאינן לו עם מי לגמול חסד", והדבר הטריד אותו עד למאוד - עוד יותר מכאביו העזים.

ולכאורה יש להתפלא מדוע הצטער אברהם אבינו ע"ה, הרי אין בנמצא מי שצריך לעזרתו, אין כאן בני אדם השרויים בצער וברעב, ואם כן על מה יש להצטער? אם היו לפניו נצרכים אשר הוא איננו יכול לעזור להם - אזי ראוי לו כבעל חסד להצטער, אבל במצב כזה שאין מי שצריך לו, צער זה למה זו עושה?

ועוד יש לתמוה, הלוא מבואר בכתובים שכאשר ראה אברהם אבינו ע"ה את האורחים הוא רץ לפניהם והשתחוה לפניהם אפים ארצה, והתחנן אליהם: "אל נא תעבור מעל עבדך" - הרי לנו ששמחה גדולה שרתה עליו על כך שיכול הינו לגמול עמם חסד. ויש להתפלא, מה הוא בסך הכל ראה? ג' אנשים הנראים כערבים עובדי עבודה זרה, ורגליהם מלוכלכים באבק הטיפלות שלהם, ולכן הרי אמר להם: "יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם" - ואם כן מה כל "השמחה" בעשיית חסד כזה, ומהו הצער שאפף עליו כאשר חשב שלא יזדמנו לו אורחים לגמול עמם חסד?...

אבל התירוץ הוא פשוט, כי אברהם אבינו ע"ה לא "עשה חסד" אלא "אהבת חסד" בערה בקרבנו, ומי שהוא בעל אהבת חסד, הרי הינו משתדל בכל כוחו לגמול חסד עם מי שרק יוכל, ואם לא ימצא למי - יהיה לו צער מזה, ואם יעלה בידו לגמול חסד עם אי מי - אושר ושמחה ימלאו את לבו על הזכות שנפלה בחלקו.

זהו החילוק בין "עשיית חסד" ל"אהבת חסד".

עתה נביא כמה דוגמאות מחייהם של גדולי ישראל אשר כל הנהגתם היתה בדרך זו של "אהבת חסד", ובכל מעשה חסד שגמלו, מחשבתם היתה

נתונה כיצד לגרום הרגשה טובה לזולת, ומהי הדרך להיטיב עמו באופן הנעלה ביותר.

"הרי אפריימק'ה טרח והלך להביא כר עבורי"...

מסופר על הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל כי באחד מימי הכיפורים נחלש וביקש לנוח באמצע היום באחד מחדרי הישיבה. רץ אחד הילדים (ה"ה הגאון רבי אפרים זלזניק זצ"ל) והביא לו כר להניח עליו ראשו. כעבור מחצית השעה קם הגאון רבי איסר זלמן זצ"ל ממשכבו וחזר להיכל הישיבה. שאלוהו: וכי כבר הוטב לכם? ענה: עדיין לא, אולם השכיבה רק מרעה את הרגשתי. שאלוהו אם כן למה שכבת כמחצית שעה?... ענה ואמר: "הרי אפריימק'ה טרח והלך להביא כר עבורי"...

נפלא! אלו חשבונות דקים היו לו תוך כדי העינוי והחולשה.

הגאון רבי חיים ברים זצ"ל - איש שכולו "אהבת חסד"

וכן מסופר על תלמידו הגאון רבי חיים ברים זצ"ל (ספר שנות חיים): כשנחלש רבינו זצ"ל (תשרי תשס"א) שהה תקופת מה בבית בנותיו הרבניות שתחיל. וכך סיפר אחד מתלמידיו: באחד הימים כשהוטב לו ישבנו ולמדנו באחת הסוגיות. באמצע הלימוד התקשר אחד מדידי רבינו זצ"ל ושאל אם יוכל לבוא לבקרו ביקור חולים. נענה רבינו זצ"ל ואמר לו שיכול לבוא.

מיד ביקש מנכדו להחזיר את הגמרות והספרים לארון ולהציע את מיטתו ונכנס לשכב, כמו כן ביקש מנכדו שיגיש לו כוס תה על כסא ליד המיטה, כל זאת על מנת שהמבקר ירגיש שאכן קיים את מצות "ביקור חולים" ולא טרח לחינם...

עוד הנהגה נפלאה היתה לו להגאון רבי חיים ברים זצ"ל: בכל פעם שנסע במונית שהנהג בה היה יהודי, היה מוסיף לו שקל אחד יותר ממה שביקש או ממה שהראה צג המונה. רבינו זצ"ל הסביר למלוויו כי קיבל על עצמו נוהג זה בשביל להראות לנהג שהוא שבע רצון מהנסיעה ומהמחיר

תפ _____ מידות דיליה

שביקש. וזאת מכיון שלפעמים לבו של הנהג נוקפו, שמא הוציא מהנוסע סכום שלא היה בדעתו לשלם, וכאילו הוא משלם אותו בלית ברירה.

ובכדי לנטוע בלבו של הנהג את התחושה שהוא הרויח כספו ביושר ובצדק, הוסיף סכום קטן, בכך הרגיע את מצפונו של הנהג...

נביא עוד הנהגה מאלפת על רבינו זצ"ל, ממנה נראה כיצד בכל פעם שהיה עושה חסד, היה זה עם חשבון מדויק להפליא על מנת להיטיב עם זולתו באופן המקסימלי:

הוא נהג לבחור את החנויות בהן רכש מוצרי מזון או ספרים, לפי המדד - לאיזה בעל חנות הוא יגמול חסד רב יותר. אם היה רבינו זצ"ל נזקק לרכוש ספר מסוים היה עושה זאת אצל מוכר ספרים אחד שחנותו היתה פתוחה רק למספר שעות ביום ואף לא הכילה הרבה ספרים, רבינו זצ"ל היה מודיע לו מספר ימים קודם, שבעוד כמה ימים יצטרך לרכוש ספר מסויים והלה היה מזמין את הספר במיוחד עבורו. וזאת למרות שבשאר החנויות היו הספרים מצויים למכביר, ועל אף שחנות זו רחוקה ממנו, ובדרכו אליה הוא עבר על פניהן של מספר חנויות ספרים, בכל זאת הקפיד לקנות אצל אותו סוחר ספרים שאין פרנסתו מצויה בשפע, בודעו שבכך גומל הוא עמו חסד עצום.

זו דוגמא ל"אהבת חסד"!

"גם אני אוהב חלות אלו, וכשאני קונה בשבילי אקנה גם לך"...

על המשגיח דקמניץ הגאון רבי משה אהרן שטרן זצ"ל מסופר: בכל ערב שבת היה רץ ברחובות "גאולה" מחנות לחנות על מנת לקנות מצרכים לכבוד שבת, ובידיו סלים מלאים מכל טוב, והיה נסחב עמהם עד ביתו ב"שערי חסד".

לימים נודע שחלק מהמצרכים היו עבור שכנים מתושבי השכונה אשר קשה היה להם להגיע עד שכונת גאולה, והוא נהג לערוך את הקניות עבורם. כאשר נודע לו שאחד מתושבי השכונה אוהב את החלות ממאפיית "לנדנר",

היה מכתת רגליו לשכונת "בית ישראל" לקנות חלות עבורו, וכדי שלא ירגיש שלא בנוח היה אומר לו: גם אני אוהב חלות אלו, וכשאני קונה בשבילי אקנה גם לך...

מה שאל הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל?

על הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל מסופר (ספר אגן הסהר): כאשר גילה דעתו לפני מקורביו שרצונו להדפיס את חידושיו, אחת משאלותיו הראשונות היתה האם הם מכירים מקליד שיש מצוה לפרנסו... כולם התפעלו מן העובדה שעוד טרם שמברר הינו על טיבו של המקליד - באיזו רמה הוא מקליד וכדומה, הדבר החשוב יותר לדעת, מי הוא זה שנצרך בכדי שיוכל להיטיב עמו בממונו ולקיים גם מצות צדקה, וגם גמילות חסד עם הצריך לכך...

הנהגתו המזופלאה של הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל

סיפור פלא סופר על הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל. היה זה באחד הפעמים שרבינו זצ"ל היה מאושפז בבית חולים, ובאותה עת אסור היה לו לאכול ולכן היה מחובר לאינפוזיה. ביום שישי הגיע לבקרו יהודי אשר לא שם לב שרבינו זצ"ל ניזון רק באמצעות האינפוזיה. אותו יהודי סיפר לרבינו זצ"ל בהתלהבות שבבית החולים למטה ישנם יהודים טובים שמחלקים בשבת את כל מאכלי השבת. הוסיף אותו יהודי והציע לרבינו זצ"ל כי יתלווה אליו בכדי שיראה לו היכן מחלקים בשבת את האוכל... ואכן הוא התלווה אליו וירד עמו במעלית, והלה הדריך אותו היכן יקבל את האוכל בשבת. רבינו זצ"ל ראה כי הלה מרגיש שהוא מספר לו דבר שיועיל לו, ולא רצה לקלקל את שמחתו, ולכן טרח וירד עמו למטה רק בכדי שאותו אדם ירגיש טוב...

רואים אנו אפוא כיצד הם הקפידו מאוד על הרגשת הזולת, ועמדו על כך שלשני תהיה הרגשה טובה ומילוי סיפוקו.

זה מה שנקרא "אהבת חסד"!

תפב _____ מידות דיליה

מה הדבר הראשון שצריך לעשות בגמר התפילה?

ואכן בזה יפתח לנו הצוהר להבין את דבריו של הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל. היה זה כאשר כמה משגיחים ישבו במעונו ושוחחו עמו, ובתוך הדברים שאלם רבינו זצ"ל מה לדעתם הדבר הראשון שצריך לעשות מיד בסיום התפילה? אחד ענה צריכים ללמוד משניות. השני הציע ללמוד הלכה וכו'.

אולם רבינו זצ"ל השיב: הדבר הראשון שצריכים לעשות בגמר התפילה - לומר "בוקר טוב" לבבי לסובבים אותו!

"עבורי זה מידי לילה, אך עבור החתן זו פעם בחיים!"

נביא עוד מעשה ממנו נוכל לראות עד כמה הגדולים זצ"ל תמיד חשבו והתבוננו כיצד ניתן לגמול חסד עם הסובבים.

במשך שנת האבל על מות אמו, נהג הגאון רבי יעקב פאם זצ"ל לבוא לחתונות, לאחל לחתן "מזל טוב" ולהרעיף עליו מברכותיו לפני החופה. היו שבועות בהם השתתף בחתונה מידי לילה והיו לילות בהם השתתף ביותר מחתונה אחת.

מישהו שאל אותו על כך: הרי מדובר במאמץ גדול עבור ראש הישיבה - להשתתף בכל החתונות הללו, והציבור הרי יודע שראש הישיבה בתוך שנת האבל, האם ראש הישיבה חייב לגזול מזמנו היקר, אך ורק כדי לומר מזל טוב?

הגאון רבי יעקב פאם זצ"ל הגיב לדברים: "עבורי זה מידי לילה, אך עבור החתן מדובר בפעם בחיים!"

תשובה כזו יכול לתת רק מי ש"אהבת חסד" בוערת בקרבו!

כיצד היה נראה ביתו של הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל?

נצטט תיאור כיצד היה נראה ביתו של הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, כפי שמובא בספר "עובדות והנהגות לבית בריסק".

ידוע ומפורסם מידת טוב ליבו של מרן הגר"ח זצ"ל שהיתה ללא גבול.

ביתו וכל אשר בו, היו הפקר לכל עזוב ומר נפש. מרן הגר"ח זצ"ל לא הרגיש "בעלות" על ביתו יותר מאדם זר שנכנס לבית, כל מי שרצה נכנס לבית, עשה לו כוס תה, הניח קדרה במטבח על האש, ישב לאכול ואחר כך שכב לישון במיטה באחד החדרים...

משפחות שלמות של דלים ואביונים התגוררו אצלו במשך חודשים שלמים, והיה אסור לאף אחד מבני הבית לפצות פה ולסלקן.

סיפר הגאון רבי אליעזר סילבר זצ"ל מתלמידי מרן הגר"ח זצ"ל: מפאת היות בית מרן זצ"ל "בית ועד לחכמים" והומה תמיד מאנשים, ניצלו סוחרים ובעלי מלאכה את ההזדמנות, והיו מדביקים על כותלי ביתו מודעות מסחריות, ומרן הגר"ח זצ"ל היה רואה ולא מגיב מאומה...

ועד היכן הגיעו הדברים, שאלו אותו פעם אחת: אם ביתך ממילא פתוח לרווחה במשך כל היממה, וכל עני ושפל רוח נכנס ובא, מדוע יש צורך בדלת כניסה?...

השיב להם הגר"ח זצ"ל: הצדק עמכם. באמת אינני זקוק לדלת מצד עצמי, אך שיטת הרמב"ם זצ"ל היא שפתח בלא דלת אינו מחוייב במזוזה, זאת הסיבה היחידה בגינה עשיתי דלת...

אהבת חסד זו של גדולי ישראל זצ"ל היתה בלי גבול, ובזה עלינו להתחזק - לא להסתפק בעשיית חסד גרידא, אלא להשתדל להיות "אוהב חסד" - לרצות בכל מאודנו לעשות חסד. וכלשון הגמרא "אהבת חסד - זהו גמילות חסדים".

"פניו תהיינה מאירות תמיד, ויקבל כל אדם בסבר פנים יפות!"

נתעכב עתה על חלק נוסף הכלול במידת החסד - החיוב להסביר פנים לזולת. וכמו שכתוב במשנה במסכת אבות (פ"א מט"ו): "שמאי אומר: ...והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות". וגם הנהגה זו משמשת נדבך נוסף

תפד _____ מידות דיליה

בתוך בנין המידה הגדולה של גמילות חסדים, ולכן ראיתי לנכון להרחיב על כך את הדיבור.

כתוב בפרשת נשא (במדבר ו, כה): "יאר ה' פניו אליך" ופרש"י זצ"ל: "יאר ה' פניו אליך - יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות". הרי לנו כי זו היא מהנהגותיו של הקב"ה, והרי כבר ביארנו שישנו חיוב של "והלכת בדרכיו" - להידמות לבורא עולם בדרכיו. ואם הוא מסביר פנים לבריותיו, גם עלינו מוטל הציווי לעשות כן.

וכן מבואר בספר תומר דבורה (פ"ב, ז) שכתב בזה"ל: "פניו תהיינה מאירות תמיד, ויקבל כל אדם בסבר פנים יפות".

ואכן את השורות הבאות נקדיש על מנת ללמוד מהו גדר חיוב זה, כיצד הוא אופן קיומו, ומה הן מעלותיה של מידה זו, ולהיפך - ההפסדים של מי שאינו נוהג בה.

לקבל כל אדם בסבר פנים יפות - חיוב גמור!

ראשית כל עלינו לעמוד על ענין זה - האם מדובר כאן על מילי דחסידותא, הידור או הנהגה טובה, או שמא מדובר בחיוב גמור.

הלוא כבר ביארנו שזה נכלל במצות עשה מדאורייתא של "והלכת בדרכיו", ואם כן נמצא שמי שאיננו מסביר את פניו לאחרים הרי הוא מבטל מצוה מדאורייתא!

וכבר עמדו המפרשים על הדגש המשנה במסכת אבות שהבאנו: "שמאי אומר: והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות". הלוא אם מימרא זו הייתה נאמרת מפיו של הלל - היינו יכולים להניח שמדובר במידה טובה ומילי דחסידות, אבל הדברים נאמרו דוקא על ידי בית שמאי - ללמדך שזו חובה גמורה הרובצת לפתחו של כל אדם.

כיצד ניתן לגמול חסד עם עשיר מופלג?

הבאנו לעיל את דרשת חז"ל במסכת סוכה (דף מט:) על הפסוק: "ומה ה' אלקיך דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך",

"אהבת חסד - זו גמילות חסדים". שאל על כך הגאון רבי חיים פרידלנדר זצ"ל: וכי כיצד ניתן לגמול חסד עם עשיר מופלג אשר לכאורה איננו צריך לא לדידי ולא לדכוותי?

הוא מותיב והוא מפרק: אפשר לגמול חסד גם עם עשירים באמצעות סבר פנים יפות!

"טוב המלביין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב"

ודרשו חז"ל במסכת כתובות (דף קיא:): על הפסוק (בראשית מט, יב): "ולבן שינים מחלב" - "טוב המלביין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב".

אם נתבונן בזה, נוכל לתאר לעצמנו אדם בעיצומם של ימי החורף בקור עז, עומד בדלת בית הכנסת ומחלק כוס חלב חם לכל אחד ואחד, כיצד היינו מסתכלים עליו? בודאי היינו אומרים - איזה בעל חסד, בעל מידות טובות וכו'. נפנים נא לעצמנו: חז"ל אמרו - מי שמסביר פנים לחבירו ומחייך לו, הוא עושה עמו חסד גדול יותר ממי שמחלק חלב לכולם כי "גדול המלביין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב".

והענין בזה הוא, כי פעמים רבות אנשים נמצאים בדאגות הבאות מתוך צרות ובעיות, והם חיים בלחצים וכדומה, וכאשר בא אדם ומסביר להם פנים הם מרגישים כאילו הגישו להם עזרה, והם שמחים על עצם ההתייחסות.

וכבר התפרסם המקרה באחד שעמד לאבד את עצמו לדעת, ורק בשל כך שאי מי אמר לו "בוקר טוב" נלבב, הוא עצר את תכניתו עד שחזר לאיתנו. ואכן "אין לך חסד גדול מזה"!

הוראתו של בית שמאי: אל תשכה את שאר הובותיך!

וראוי לדעת כי בהנהגה זו קיימים פרטים רבים וחשובים בנוגע לצורת קיומה ואל מי יש לנהוג בה, ונבאר את הדברים בעזה"ת.

נחזור לדברי המשנה ונביא אותה במלואה: "שמאי אומר: עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות".

תפו _____ מידות דיליה

ראשית כל עלינו להבין מה השייכות בין הדברים שאמר בית שמאי, מה הקשר בין כל אלו - "עשה תורתך קבע", "אמור מעט ועשה הרבה" ו"הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות"? ולא מסתבר כלל להניח שמדובר בשלוש הנהגות טובות אשר כולן יצאו מפי בית שמאי ללא כל קשר ביניהם.

בספר אור הישר על המשנה כתב כי בית שמאי רצה ללמדנו בזה דבר: האדם צריך להיות קבוע בתורתו - "עשה תורתך קבע" כי זהו עיקרו בעולמו, אבל אם כן יכול אדם מתוך שקיעותו בתורה להגיע למצב של הסתגרות בד' אמותיו ופרישות והיבדלות מוחלטת מן העולם ומן הזולת, ואל יעשה כן: אלא "עשה מלאכתך עראי". וכאשר ישתקע בתורה עליו לזכור גם לקיים את חובותיו המעשיות, ועל כן: "אמור מעט ועשה הרבה". ובא בית שמאי והוסיף: אכן יעשה אדם את תורתו קבע ויהיה שקוע בה בכל מאודו, אבל יזהר מאוד שבד בבד - "הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות", גם בעת שאתה שקוע בהוויות דאביי ורבא - אל תזעיף פנים לרעך.

כל מהותה של הוראת בית שמאי היא: לא להפסיד את האיזון הנכון בין שקיעות בתורה לשאר חיוביו של האדם בין אדם למקום ובין אדם לחבירו.

רבן יוחנן בן זכאי - שילוב מופלא בין גדלות בתורה ל"בין אדם לחבירו"

ניתן לראות הנהגה זו באופן מופלא אצל אחד מגדולי התנאים: הגמרא במסכת סוכה (דף נח.). מספרת על רבן יוחנן בן זכאי על גדלותו העצומה בתורה ועל שקיעותו הגדולה בה. נצטט חלק מהמובא שם:

"אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי: מימיו לא שח שיחת חולין, ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, ולא קדמו אדם בבית המדרש, ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא הרהר במבואות המטונפות, ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא, ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה, ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו, ולא

אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם, ולא אמר הגיע עת לעמוד מבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערבי יום הכיפורים".

איזו גדלות עצומה ונוראה היתה לו לרבן יוחנן בן זכאי. אמנם בכל זאת ממשיכה הגמרא ומתארת: "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלים וחמורים, וגזרות שוות תקופות וגימטריות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים משלות כובסין משלות שועלים, דבר גדול ודבר קטן - דבר גדול - מעשה מרכבה, דבר קטן - היות דאביי ורבא".

נורא נוראות איזו גדלות ואלו השגות רמות ונפלאות הוא השיג. ועם זאת זהו אותו רבן יוחנן בן זכאי המסופר עליו במסכת ברכות (דף יז:) כהאי לישנא: "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי: שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק"!!!

זהו המסר אותו בית שמאי ביקש להעביר: על אדם להיות כל כולו שקוע בתורה אבל אף על פי כן - "הוי מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות"!

"הוי מקבל את כל האדם" - אפילו גוי!

עוד דייקו המפרשים: לא כתוב "הוי מקבל את כל אדם" אלא, "האדם" - עם "ה"א הידיעה". ולכאורה אות זו באה לרבות כי גם הנוכרי בכלל הציווי לקבלו בסבר פנים יפות.

שהרי כתוב בנביא יחזקאל (לד, לא): "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם", ודרשו חז"ל במסכת יבמות (דף סא.): "אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם". אבל מובא בתוספות (שם ד"ה ואין) בשם רבינו תם זצ"ל שחילק, שב"אדם" נכללים רק בני ישראל, אבל כאשר כתוב: "האדם" - גם עכו"ם בכלל.

ואם כן כיון דכתיב "הוי מקבל את כל האדם" - יש להאיר פנים גם לגויים!

תפח _____ מידות דיליה

וראיה ליסוד זה הביא בספר מכתב מאליהו ממה שכתוב במשנה במסכת גיטין (דף סא.): "ושואלין בשלומן (של הנוכרים) מפני דרכי שלום". וביאר רש"י זצ"ל: אף על פי שמטיל על הנכרי שם שמים, כי שלום הוא שמו של הקב"ה. והדבר נפסק להלכה ברמב"ם בהלכות ע"ז (פ"י ה"ה).

יש להסביר פנים גם לעוברים ושבים!

יש ראשונים שביארו שממה דכתיב "הוי מקבל את כל האדם", היה במשמע מזה לכאורה שאין החיוב אמור אלא רק כאשר אתה מקבל אותו בביתך. אמנם גם הם הגיעו לכלל מסקנה שהדברים נאמרו בכל מקום שלא יהיה ולא דוקא בתוככי ביתך. וכן פירש הרמב"ם זצ"ל על אתר.

וכך כתב הרא"ש זצ"ל בארחות חיים (אות נ"ז): "אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים, וקבל אותם בפנים מאירים". ודייק מדבריו בספר שפתי חיים (מידות ח"א עמוד שיד), שצריך אדם להאיר את פניו גם בלכתו ברחוב אל מול כל אדם אשר עובר בדרכו, בכדי שלא יצער את העוברים והשבים.

"כל" - לרבות את כולם!

עוד דייקו המפרשים ממה שכתוב: "הוי מקבל את כל האדם", שמילת "כל" באה לרבות שיש להסביר פנים גם לאלו שלא נעים לחייך אליהם.

כי לאדם נחמד או לאדם נכבד ותלמיד חכם מאוד קל לחייך, אבל לאדם טרדני ו"נודניק" כפי שהוא מכונה או לבעל גאווה או סתם לאיש עני אשר פניו חמוצות תמיד - אין זה נעים לחייך אל אלו כלל.

וזה באה המשנה ללמדנו "את כל האדם" - לרבות אלו שלא נעים ולא קל להסביר להם פנים...

"בבקשה, תארח בביתך את הסוסים והעגלה"...

ומסופר על האחים הקדושים - רבי אלימלך זצ"ל ורבי זושא זצ"ל, שהיו עורכים גלות במשך כמה שנים, ועברו מעיירה לעיירה ללא לחם לאכול ובגד ללבוש, בדרכם היו לומדים ומלמדים ומפיצים תורה.

אירע פעם שהגיעו לעיירה "לודמיר", גביר העיירה סירב להכניסם לביתו ולא קיבל אותם בסבר פנים יפות בטענה שאין זה מכבודו לארח זוג עניים בביתו...

לעומתו, בעיירה דר יהודי עני מרוד. ועם כל זאת הסכים לאכסן את האחים בשמחה וברצון...

לימים כשיצא שמש בעולם ונודעו כצדיקי עולם ורבים התדפקו על דלתותיהם לבקש הדרכה וברכה. חסידיהם קנו להם עגלה מהודרת רתומה לסוסים חזקים, והם המשיכו לנוע מעיר לעיר להפיץ תורה.

יום אחד הגיעו שוב לעיירה "לודמיר", כששמע גביר העיירה על בואם של שני האחים החשובים, יצא לקראתם והזמינם אליו הביתה, אמרו לו שני האחים הקדושים: בבקשה יכול אתה לקחת את העגלה והסוסים ואנו נלך אל אותו יהודי עני שהיינו מתארחים אצלו עד היום.

לתמיהת העשיר לפשר תשובתם, השיבו לו: הלא אנו לא השתנינו במאומה, נשארנו אותם ה"אחים" כפי שהיינו בביקורינו הקודמים בעיירה, אם כן, מה נשתנה שכעת אתה יוצא לקראתנו ומבקש להכניסנו לביתך? אין זה אלא משום שכעת יש עמנו עגלה וסוסים, לכן אמרנו לך: קח את סוסינו ועגלתנו ותארח אותם בביתך...

"אינני יודע, זה היה אורח"...

וכן מסופר על הגאון רבי צבי חנוך מבנדין זצ"ל: פעם באמצע אסיפת רבנים חשובים שהתקיימה בביתו נכנס איש לחדר, והרב קבלו בסבר פנים יפות, ואף קרא לרבנית להביא לו כיבוד. הרבנית שעשתה כמצות בעלה הסתקרנה לדעת מיהו האורח הנכבד שהרב כל כך כיבד אותו. לאחר שהלך האורח וכבר הסתיימה האסיפה, נכנסה הרבנית אל חדר הרב והתעניינה מי הוא האורח: הרב השיב לה "אינני יודע, זה היה אורח"...

ללמדנו שקבלת אדם בסבר פנים יפות איננה תלויה במעמד או בחשיבותו של האדם, ולא בבגדיו או במשרה שלו, כל הכבוד נובע מכך שהוא אדם...

תצ _____ מידות דיליה

מהו ב"סבר" פנים יפות?

עוד יש לדייק בדברי המשנה: "בסבר פנים יפות", שלכאורה התיבה "סבר" מיותרת, וניתן היה לכתוב: "הוי מקבל את כל האדם בפנים יפות"? ומתרץ המאירי זצ"ל: שסבר מלשון סבירות - דהיינו, כי לפעמים אין לך מצב רוח, וביקורו של הזולת הוא לטורח עליך, עם כל זאת עליך לעטות פנים יפות על מנת שהוא יהיה "סבור" שאתה מחבבו ורוצה בביקורו.

הסבא מקלם זצ"ל הוסיף: יש להסביר פנים יפות גם כאשר האדם עצב באמת, כי מה נוגע לשני שאתה עצב? וכי בגלל שאתה עצב צריך הוא לסבול?

וזה דבר הנוגע לתחומים רבים, למשל - היה לך יום קשה בכולל או במקום העבודה ואתה מגיע הביתה ואין לך מצב רוח לחייך לאשתך ולבני הבית, עצור רגע והתבונן: וכי מה הם אשמים שהיה לך יום קשה? כלפיהם הנהגתך אמורה להיות ב"סבר פנים יפות" - שלא יראו על פניך שום סימן של עצב.

"מדוע אני צריך לסבול מ"חרדת הדין" שלו?"...

ידוע ומפורסם הוא המעשה שאירע עם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל: בערב יום כיפור בשעה שהלכו כולם לבית הכנסת לתפילת "כל נדרי", פנה למישהו בשאלה, והלה לא ענה לו מאומה מרוב חרדת הדין ויראת קדושת היום.

או אז אמר הגרי"ס זצ"ל: וכי מדוע אני צריך לסבול מ"חרדת הדין" שלו?...

הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל רצה ללמדנו, כי למרות שחיוב רובץ על האדם בימים הנוראים להיות בפחד ובמורא, אבל הדבר לא יכול לבוא על חשבון הזולת. מדוע אחרים צריכים לסבול מכך, אליהם תמיד יש להראות פנים מסבירות!

וזה לא עבודה קלה. המשגיח הגאון רבי שלמה וולבה זצ"ל הביא בעלי שור (ח"ב עמ' רא) שהגאון רבי אברהם גרודזינסקי זצ"ל בעל התורת אברהם

עמל במשך שנתיים על זה! ואם אדם גדול כמותו היה צריך לעמול על כך במשך שנתיים, אנו אזובי הקיר, כמה צריכים אנו לעמול בכדי לאמץ את התכונה של "הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות"?

"החסיד - צהלתו על פניו ואבלו בלבו"

נקודה זו כבר מופיעה בקיצור בלשונו הזהב של בעל חובות הלבבות זצ"ל (שער הפרישות פ"ב), וכך הוא מתאר את הפרוש: "צהלתו על פניו ואבלו בלבו" - היינו שלמרות שהאבל הוא על קוצר השגתו בעבודת השם, אולם על פניו - צהלה - לשמח את הסובבים אותו. ואין סתירה בין זה לזה כי שני הדברים הם חלק מחלקי עבודת השם.

ומי שיתרגל לזה ויעבוד על עצמו באמצעות התבוננות מתמדת על כך שיש להסביר פנים לזולת בכל מצב, מסוגל יהיה להגיע לדרגות גדולות באופן קיומה של הנהגה זו.

"המאזין שומע את החיוך"...

עובדה נפלאה המאלפת אותנו בינה, כך מסופר על הגאון רבי חיים פרידלדנדר זצ"ל:

כאשר היה מדבר עם מישהו בטלפון גם אז היה מחייך בשעת השיחה, ושאלו אותו מדוע הנך מחייך, הלוא בין כך לא רואים אותך מהעבר השני של הקו? הוא השיב: "אף כי השומע אינו רואה את החיוך, אבל הוא שומע את החיוך! כי המדבר בחיוך, ניכר הדבר בקולו"...

מה יכולה לגלגל אמירת "בוקר טוב"?

כדאי לציין נקודה מעניינת - עד היכן אפשר לגדול באמצעות מידה זו ומאיך עד כמה גרוע מצבו של מי שאינו מורגל בה.

בספר מאמר מרדכי (להגר"מ שוואב זצ"ל מאמר י') הביא הערה נפלאה: הלוא הענין של "הוי מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות" כולל גם אמירת "צפרא טבא" לרעהו, ובוא וראה דבר נפלא.

תצב _____ מידות דיליה

יוסף הצדיק אשר היה חבוש בבית האסורים וראה את סריסי פרעה, אמר להם (בראשית מ, ז): "מדוע פניכם רעים היום?" שאלה זו היא עדיפה כמובן מסתם "בוקר טוב", כי בזה הוא הראה להם עוד שהוא מתעניין במצבם.

בוא וראה מה אירע בסופו של דבר - כגמול לכך שר המשקים סיפר לפרעה כי בבית האסורים ישנו איש היודע לפתור חלומות, וכך התגלגלו הדברים שהוציאו אותו מן הבור עד שנעשה מושל על בית פרעה ועל ארץ מצרים, ובת פוטיפרע נעשתה אשתו ונולדו ממנה אפרים ומנשה, וזכה להציל אביו ואחיו מן הרעב. אחר כך אירעו עוד דברים - יציאת מצרים וקריעת ים סוף וכו', והכל לכאורה כתוצאה מאמירת: "מדוע פניכם רעים היום". ואילו לא היה אומר להם יוסף הצדיק "בוקר טוב" לא היה יודע מחלומותיהם, ולא היו קורים כל האירועים החשובים הללו.

וראיתי בספר שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א עמ' שיח) שכותב כי הרחקת עמון ומואב מלבוא בקהל עם ישראל לדורות היא תוצאה של חוסר דרך ארץ - שלא הסבירו להם פנים יפות!

סבר פנים יפות - המתנה הטובה ביותר שאדם יכול להעניק!

מובא באבות רבי נתן (סוף פרק יג): "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. כיצד? מלמד שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם, ופניו כבושים בארץ, מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום. אבל המקבל חבירו בסבר פנים יפות, אפילו לא נתן לו כלום, מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם".

וכל כך למה? כי באמצעות "סבר פנים יפות" אדם מעניק לחבירו את לבו, ולזה הוא זקוק - לתשומת לב. ואילו המתנה איננה אלא כלי לבטא את תשומת הלב.

ילך הגודל בלי הארת פנים אי אפשר שיהיה בריא!

ועד היכן משפעת הנהגה זו על האדם, נוכל להיווכח כאשר נתבונן מעט בבריאה:

בספר עלי שור (ח"א עמ' קט) עמד על כך: תינוק פעוט, אם תביט בו במבט של חיבה, הוא יפזז ויצהל נגדך, אך אם תפנה לו את פניך בזעף מיד הוא יבכה!

מי יודע מה מבריא ומפתח יותר את הילד - המזון המוגש לו או הארת הפנים שמראים לו. ברור לכל אחד כי ילד הגדל בלי הארת פנים, דומה בדיוק לצמח הגדל בלי שמש, ואי אפשר שיהיה בריא בגופו ובנפשו!

כיצד קיבלו בקלם את פני הבהורים?

ובאמת גדולי עולם השקיעו כוחות רבים על מנת להשיג מעלה זו.

הגאון רבי משה רוזנשטיין זצ"ל מגדולי המוסר בדור העבר, סיפר על תחילת בואו לקלם, בעוד הוא צעיר לימים: (ע' עלי שור ח"ב עמ' ו) הוא עמד בפרוזדור הבית נבוך ומתבייש להכנס פנימה כי לא הכיר שם אף אחד, והנה נפתחה הדלת ויצא אברך, ניגש אליו ולוחץ ידיו תוך הסברת פנים ואומר לו: שלום עליכם! מה שלומכם? איזו שמחה שבאת, ברוך בואך לשלום! ועתה - בוא נא מיד לטעום משהו כי בודאי אתה רעב"...

רבי משה זצ"ל שמח מאוד, הוא סבר לתומו כי ככל הנראה אברך זה הכירו מכבר כפי שניתן להסיק מקבלת פנים נלהבת כזאת. והנה עוד אברך יוצא מהבית, וגם הוא ניגש אליו ובירכו בחום ובהסברת פנים, וגם הוא הזמינו לאכול ולנוח. הופתע רבי משה זצ"ל והניח שוב כי גם אברך זה כנראה הוא ממכריו, אף שהוא איננו זוכר אותו.

אחר כך נוכח לדעת כי כך קיבלו בקלם כל "פנים חדשות"...

בבית גדול זה למדו לקיים הלכה למעשה את המשנה: "והוי מקבל את האדם בסבר פנים יפות".

מעשה עם הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל

לסיום ענין זה נביא את המסופר על הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל: בכל בוקר עשה הליכה רגלית לצורך בריאותו, ובדרכו היה עובר ליד מקום

תצד _____ מידות דיליה

ישיבתו של כומר נוצרי. כל בוקר רבי יעקב זצ"ל היה מאחל לו בוקר טוב!
פעם אמר אותו כומר: הנה יש יהודי זקן אחד, אשר בכל בוקר ובוקר מברך
אותי בלבביות בבוקר טוב!

לאחר פטירתו של רבי יעקב זצ"ל, הסיפור התפרסם בעיתון ארצי בשם
הכומר!

זו היתה ההנהגה שהיתה מנת חלקם של גדולי ישראל - להיות מסבירי
פנים ולקבל את כל האנשים בלבביות ובשמחה!

החסד המעולה ביותר - בבית!

עתה נעבור לחלק שלישי הכלול גם הוא במידת החסד - עשיית חסד
בתוך ביתו, עם אשתו ובני ביתו.

טעות גדולה מושרשת בלבם של אנשים רבים הסוברים ש"חסד" הוא
כשהאדם עוסק בגמילות חסדים עם בני אדם שלא מקרב בני משפחתם,
כגון מנהל גמ"ח הלוואות, המבקר חולים, המנחם אבלים, המשמח חתן
וכלה ומי שמשכין שלום בין איש לאשתו וכו'. אבל לסייע ולעזור לבני
ביתו - זה אינו "חסד". ולעתים הם נמנעים בשל כך מכל עזרה בבית, כי
הלוא עדיף לעשות "מצוות", ומה טוב אם יקיימו מצות גמילות חסדים עם
נזקקים...

כדי לעקור מחשבה משובשת זו, נביא כמה מקורות מהם ניתן ללמוד
כי החיוב של עשיית חסד - ראשיתו דוקא בבית פנימה, ובודאי שהסיוע
שהוא מגיש לאשתו ובניו הוא בכלל חסד.

כמובן כי אין להסיק מכך שהבעל חייב לעשות את כל הדברים
והעיסוקים הנדרשים בתוך ביתו על מנת להקל את העול מעל אשתו, שאם
כן - תורה מה תהא עליה? אלא המכוון הוא שהאדם צריך לכלכל הנהגותיו
ביושר ובצורה נכונה ומזה ומזה אל תנח ידך, וכבר אמרו (הושע יד, ז): "כי
ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם", והבן.

המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל כותב משפט חריף ביותר (מאמרי הדרכה
לחתנים עמ' יא): אדם שעסק במשך חייו בכל מיני אופנים של חסד, אמנם

אם לא גמל חסד עם אשתו ובני ביתו ולא נשא בעול עמם - אזי בשמים לא יזכירו לו מאומה מכל חסדיו הרבים שגמל עם אחרים!

וידוע מה שאמר הגאון רבי חיים ויטאל זצ"ל (שער הליקוטים פרשת עקב): מידותיו של האדם נמדדות אך ורק כפי יחסו אל אשתו. ולכן יש להתבונן בזה ולדעת כי החסד שמקיים בתוך ביתו - הוא העיקר.

"הקרוב קרוב קודם!"

הגאון רבי משה מרדכי שולזינגר זצ"ל היה אומר: לפעמים הקב"ה מזמין לאדם עני או מסכן. וכי אתם חושבים שהעני הזה צריך לדפוק דוקא בדלת? וכי הוא צריך להגיע דוקא ממקום רחוק? - יתכן שהמסכן הזה יושב אצלך בבית!... הוא לא צריך לדפוק בדלת, לפעמים זה הבן שלך, לפעמים זה אחיך, ולפעמים זו אשתך.

לא צריך דפיקות בדלת, בני הבית הם גם כן מסכנים אם לא מגישים להם את העזרה הנדרשת. כל מי שצריך משהו הוא מסכן - כי עכשיו חסר לו ואתה יכול להשלים לו.

הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל קרא פעם לבחור אחד בישיבת סלבודקא, ואמר לו: "תדע לך שכתוב בחיובים של צדקה וחסד: "הקרוב קרוב קודם", עשיית חסד עם אח קודמת לעשיית חסד עם אחרים, ומדוע אתה לומד חברותא עם בחורים אחרים ולא עם אחיך?... הרי אתה יודע כמה שאח שלך זקוק שתלמד איתו"!

פסק הלכה - חסד בבית נחשב לחסד!

ומה שהזכיר הוא זצ"ל כבר מובא להלכה בשו"ע הלכות צדקה (י"ד ס"י רנא ס"ג) וז"ל: "הנותן לבניו ובנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהם כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו, והם צריכים להם, הרי זה בכלל צדקה. ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים".

כדי לראות עד היכן הדברים מגיעים כדאי לצטט פסק הלכה מהגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל (שו"ת אור לציון ח"ב פ"ז שאלה כד) שכתב בזה דברים

תצו _____ מידות דיליה

ברורים. הוא נשאל האם נשים חייבות להתפלל את כל התפילות, והאם חייבים לומר את כל סדר התפילה, ובאמצע דבריו כותב וז"ל: "ואשה המטופלת בילדים ועסוקה בכך כל היום, פטורה לגמרי מן התפילה".

ובהערות שם מוסיף בזה"ל: "ומכל מקום אשה המטופלת בילדים ועסוקה בכך כל היום ואין לה פנאי במשך היום להתפלל, פטורה לגמרי מן התפילה, שהרי היא כ"עוסק במצוה הפטור מן המצוה" (וכן דעת החפץ חיים זצ"ל וכפי שהובא בשיחות הח"ח ח"א אות כ"ז ע"ש). ואף אינה חייבת בתשלומין וכמבואר בברכי יוסף (סי' צ"ג אות ג'). והוא הדין לאיש, שאם האישה אינה בבית, כגון שהלכה ללדת, והבעל צריך לטפל בילדים ואינו מוצא זמן להתפלל, שפטור מן התפילה משום עוסק במצוה, ואף אינו חייב בתשלומין". עכ"ל.

מבואר מזה שהעזרה שאדם מגיש בביתו היא קיום מצות חסד מן התורה עד שנאמר עליו הכלל: "העוסק במצוה פטור מן המצוה".

הזכות המיוחדת של "ותתצב אחותו מרחוק לדעת מה יעשה לו" וראיתי שמביאים ראייה לזה ממעשה מרים הנביאה שכאשר נצטערה והוסגרה שבעת ימים, המתין לה כל עם ישראל עד שהתרפאה, כדי לגמול עמה חסד - "מידה כנגד מידה", שכאשר אחיה משה הפעוט היה בתובה על פני המים, היא לא הלכה משם, אלא המתינה כדי שתוכל להיות לו לעזר במצוקתו, וכלשון הפסוק (שמות ב, ד): "ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו" - בזכות אותה המתנה ליד המים, היו מים לעם ישראל במדבר במשך ארבעים שנה.

הבה נחשוב לרגע: הלוא מרים הנביאה היא אחותו של משה רבינו ע"ה, ומה הרבותא בכך שהיא המתינה לו ליד המים - הרי אחיה הוא, עצם מעצמותיה ובשר מבשרה!

אלא, לומדים מכאן דבר גדול - ערכה של גמילות חסדים עם בני המשפחה, אינו נופל מחסד הנעשה עם אנשים זרים!

חסד שנעשה ללא "נהמא דכיסופא" - החסד המושלם!

ולא רק שהחסד הנעשה בבית אינו נופל בערכו מחסד הנעשה עם אנשים זרים, אלא הוא אף עדיף ממנו!

ההסבר לזה היה אומר הסבא מסלבודקא זצ"ל, משום שבכל מעשה חסד ונתינה לזולת קיים גם פגם המתבטא בבושתו של מקבל החסד, שהרי אדם נולד עם תכונה של רצון לתת ולהעניק, והוא חש בושה בבחינת "נהמא דכיסופא" כאשר הוא נזקק לאחרים. לעומת זאת, קבלת סיוע מבן משפחה, אין בה בושה כל כך, וככל שהמקבל קרוב יותר לנותן החסד כך בושתו פחותה או אף אינה קיימת כלל.

מכיון שהאדם הקרוב ביותר לאדם היא בת זוגו, נמצא אפוא שהיא האישיית המקבלת בצורה הכי טבעית גמילות חסד של בעלה עמה, ולכן מעשה חסד זה הינו מושלם, ללא פגם הבושה.

החסד בבית - מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים!

נביא עובדה שאירעה על מנת לעורר אותנו להתבונן בחשיבות של עשיית חסד בבית.

היה זה במוצאי החג הראשון של פסח, כאשר עזבו האורחים את הבית ופנו לדרכם, כשהם מותירים אחריהם דירה הזקוקה לסדר ולנקיון יסודיים.

כל בני הבית ובראשם הגאון רבי ניסים יגן זצ"ל התגייסו לעזרה, והנה אחד מבני המשפחה, אשר היה לבוש עדיין במחלצות החג, בחר לא להושיט יד לעזרה...

במקום לגעור בו או לשדל אותו, פנה אליו רבי ניסים זצ"ל במאור פנים ושאלו: "איזו מצוה לדעתך גדולה יותר: בעל המסייע לאשתו או בנין בית המקדש? הלוא לו היו מכריזים כעת כי דרושים מתנדבים לבנות את בית המקדש - ללא ספק היית ממהר בבגדי החג שעליך, ומוכן היית להתלכלך בטיט ובלבנים למען המטרה הנעלה. אך כדאי שתעצור ותחשוב, נכון שמדובר במצוה נעלה - לקחת חלק וסיוע בבנין בית המקדש, אך המצוה

תצח _____ מידות דיליה

של עזרה לרעייתך נחוצה וחשובה יותר לאין ערוך, כי אנשים רבים ימהרו לעזור בבניית בית המקדש, אך לאשתך רק אתה יכול לעזור"!!!

זאת נקודה שחייבים לקחת בחשבון. העזרה בבית, פעמים רבות היא בגדר של "מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים", וממילא היא דוחה את שאר המצוות שיכולות להיעשות על ידי אחרים...

מדוע הגברים מאחרים לבוא ביו"ט לבית הכנסת?

המשגיח דקמניץ הגאון רבי משה אהרן שטרן זצ"ל נהג להביא הוכחה מגמרא מפורשת שחובה לעזור בבית.

הגמרא במסכת מגילה (דף כג.) מסבירה מדוע בימים טובים קוראים בתורה רק חמשה עולים, משום שמאחרים לבוא לבית הכנסת. ומפרש רש"י זצ"ל כי סיבת האיחור היא מפני שצריכים לטרוח בהכנת סעודת יו"ט. והקשה היעב"ץ זצ"ל: לכאורה הדברים תמוהים, הלוא מלאכת הבישול היא מלאכתן של הנשים, ומדוע אפוא יאחרו הגברים מלבוא אל בית הכנסת?

ותירץ היעב"ץ זצ"ל: בזמן שהנשים עוסקות בבישול הסעודה, על בעליהן לשמור על הבית ועל הילדים!...

נפלא!

אברהם אבינו ע"ה "רודף צדקה וחסד" - שגמל חסד עם שרה אשתו

ואם כבר נוכחנו לראות מהי החשיבות הגדולה לעזור כל אחד בביתו פנימה, נעמיד בפני הקורא כמה עובדות מגדולי הדורות כיצד הם הקדישו מזמנם כדי לעזור לנשותיהם.

ומעשה אבות סימן לבנים, יעויין במדרש בראשית רבה (פרשה נח, יג) שכינו את אברהם אבינו ע"ה "רודף צדקה וחסד" - על כך שגמל חסד עם שרה אשתו!

הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל התבטא פעם ואמר: "זכיתי ברוך ה' לזקנה, זאת רק בזכות החסד שאני עושה בבית".

"זו המצוה שלה, אבל המצוה שלך - לעזור לה"!...

חשוב לנו לדעת את דבריו של הסטייפלער זצ"ל שנאמרו לאברך בן תורה ומתמיד אשר טען בפניו: "אשתי יראת שמים, והיא רוצה בכל לבה שרק אלמד ואקדיש את כל כולי לתורה". השיב לו הסטייפלער זצ"ל: "זו המצוה שלה, אבל המצוה שלך - לעזור לה"!

הגאון רבי נפתלי אמסטרדם זצ"ל סיפר כי לאחר נישואיו שאלו הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל אם הוא עוסק במצות גמילות חסדים. ענה לו רבי נפתלי זצ"ל: "אין לי כסף לנהל גמ"ח"..." השיב לו רבי ישראל זצ"ל: "לא לזה התכוונתי, בבית - אפשר לעשות כל כך הרבה חסדים עם האשה"...

ועל מנת שנוכל להשריש את הדבר בלבנו ראיתי לנכון להציג עוד הנהגות מגדולי ישראל, על דרך שאמרו חז"ל: "כזה ראה וקדש"!

מדוע חזר הגאון רבי דוד בהר"ן זצ"ל על עקבותיו?

פעם הגיע הגאון רבי דוד בהר"ן זצ"ל לבית הכנסת לתפילת ותיקין, ומשום מה חזר תיכף לביתו, ורק לאחר זמן מה הגיע שוב לבית הכנסת. המתפללים אשר ידעו כי כל תנועה שלו היא אך ורק על פי הלכה, התעניינו על סיבת הדבר. לאחר התפילה ניגש אליו הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל ושאלו: מה אירע?

ענה לו רבי דוד זצ"ל: שכחתי לשטוף את כוס הקפה ששתיתי בחצות הלילה, ועד שאחזור מהתפילה עלולה שארית הקפה להתייבש וזוגתי תתקשה לשטוף אותה, לכן חזרתי על עקבותיי בכדי לשטוף את הכוס...

כמו כן, פעם אחת הבחין הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל שרבי דוד זצ"ל ראה את אשתו הולכת כשהיא נושאת פחי מים, מיד רץ לעזור לה תוך שהוא ממלמל בפיו: "לשם מצות חסד, לשם מצות חסד"...

תק _____ מידות דיליה

מהנהגת הגאונים רבי משה פיינשטיין זצ"ל ורבי יעקב קמינצקי זצ"ל
כעין זה מסופר על הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל: כאשר כבר היה
בא בימים, הוא התגלה עומד במטבח ומדיח את הכלים. הוא הסביר:
"הרבנית אינה חשה בטוב, ויודע אני עד כמה אינה אוהבת לראות את
הכלים בלתי מודחים ושלא במקומם"...

על הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל מסופר: בהיותו בעיירה מונסי והרבנית
יצאה לקניות, המתין לה כשאוזניו קשובות על מנת לשמוע את קול שובה
של המכוננית שהסיעה אותה, וכאשר שמע את רעש המכוננית נכנסת לחניה,
נחפז לצאת מן הבית בכדי לעזור בנשיאת סלי הקניות.

מידת החסד של הגאון רבי נפתלי אמסטרדם זצ"ל

על הגאון רבי נפתלי אמסטרדם זצ"ל מסופר רבות על מעשה החסד
שהיה עושה. כמעט בכל מכתביו להגאון רבי יצחק בלזר זצ"ל, הוא פונה
אליו לעזור לפלוני ולתמוך באלמוני, לקבל פני זה ולסייע ביד אחר וכו',
אמנם מידת הטבתו באה לידי גילוי, בעיקר באופן יחסו לאשתו השנייה.

היה זה כאשר עלה לגור לירושלים, הוא נשא אשה בת גילו על מנת
שתהיה לו לעזר. האשה חלתה מיד ונפל בגורלו לטפל בה. היה זה מחזה
מאלף לראות היאך רבי נפתלי זצ"ל בן השמונים החלוש בגופו - משרת
את אשתו - הוא היה מנקה את הבית, שוטף את הכלים, מסיק את התנור
ועוסק בכל העבודות הקשות, והכל מתוך חיבה ושמחה על כך שבאה לידו
ההזדמנות להיטיב עם הזולת.

"אני גומר לנגב את הרצפה ומיד בא"...

מעשה שאירע בשני אברכים מחו"ל אשר הגיעו לארץ ונקלעו לעיר בני
ברק בשעה אחת אחר חצות לילה. עז היה רצונם לבקר במעונו של
הסטייפלער זצ"ל, ולמרות השעה המאוחרת הם בדקו אולי ניתן עדיין
להיכנס.

מה גדולה היתה פליאתם שכאשר הגיעו אל הבית הם נתקלו בתמונה

מפליאה ביותר - הסטייפלער זצ"ל עומד במטבח ביתו, מנקה את הכלים ומסדר את הכל על מקומו...

עוד מסופר על אדם אחד שנסע לבני ברק על מנת להתייעץ עם מרן הרב שך זצ"ל. מרן הרב שך זצ"ל פתח לו בעצמו את הדלת, וקיבל אותו במאור פנים ובנעימות, עם... מקל שטיפה ביד. היה זה בתקופה שהרבנית היתה חולה, ומרן הרב שך זצ"ל לא הסכים להיעזר באף אחד, אלא היה שוטף את הרצפה בעצמו. הוא הכניס אותו והושיב אותו, וביקש את סליחתו שהוא צריך רק לגמור לנגב את הרצפה, ומיד הוא בא...

מסופר גם על הגאון רבי יצחק בלזר זצ"ל שלאחר שנשא אלמנה צעירה אם לארבע ילדים, היה עושה את כל המאמצים על מנת להסב לה נחת רוח, והיה עוזר לה בגידול הילדים וכדומה.

בלילה כשהתינוק היה בוכה, לא היה נותן לה לקום ממטתה, ולמרות זקנותו טיפל בו בעצמו. הוא השתדל בכל הזדמנות לשאת עמה בעול, לדוגמא: בערבי שבתות סייע לה בהכנות השבת.

מי צריך לרוקן את האשפה?...

ולא רק בטיפול בילדים ובסידור הבית מצוה לעזור בבית, אלא גם בעבודות "בזויות", וכמו שניווכח ממעשה הבא:

אל ראש ישיבת טלז הגאון רבי חיים מרדכי כ"ץ זצ"ל הגיעו זוג עם בעיות שלום בית, אחד מהמחלוקות שנתגלעו ביניהם - האשה ביקשה מבעלה שבדרכו לישיבה יטול עמו את "שקית הזבל" וישפכנה אל תוך הפח. הבעל מצדו, טען שהוא "בן תורה" - ולא יאה לו במעמדו לשפוך את ה"זבל"...

ואכן ראש הישיבה זצ"ל פסק: זה לא מתאים ל"בן תורה"!...

למחרת בבוקר בני הזוג הופתעו מאוד מי הגיע אל פתח ביתם - ראש ישיבת טלז זצ"ל, הוא אמר: הבנתי שיש כאן בעיה עם שפיכת הפח, אני יכול לעשות זאת - לי נאה ויאה לעשות זאת...

הבעל ה"בן תורה" הבין כמובן מיד את המסר...

תקב _____ מידות דיליה

מדוע נאמר "צו את אהרן" על הוצאת הדשן?

המשגיח דקמניץ זצ"ל היה מוסיף בזה את דברי החתם סופר זצ"ל אשר העיר: בכל פרשת ויקרא לא נזכר שמו של אהרן הכהן לבד, אלא "בני אהרן", ורק בפרשת הוצאת הדשן נאמר (ויקרא ו, ד): "צו את אהרן"?

ללמדך שלמרות שהוצאת הדשן נראית כעבודה בזויה שמוטלת על השמשים, מכל מקום אמרה תורה שעבודה הנעשית על פי ציווי ה' - אין זה משנה אם הוא בזויה אם לאו, ועל כן התייחד עליה שמו של אהרן הכהן ע"ה.

"אין לי ברירה אעשה זאת בעצמי"...

ומסופר על הגאון רבי שמאול סלנט זצ"ל שכאשר עלה לעליית ביתו על מנת לעזור לאשתו בתליית הכביסה, אמרה לו אשתו: "לא נאה ולא יאה לרבה של ירושלים לתלות כביסה".

השיב לה רבי שמאול זצ"ל: "הרי את אחר תקופת מחלה, ועבודה זו קשה עלייך, ולמעשה הייתי צריך לשכור עזרה מבחוק, אבל כסף אין לי, אם כן אין אני פטור מכך, ואין לי ברירה אלא אעשה זאת בעצמי"...

למדנו כי כאשר הדבר הוא בגדר של "מצות גמילות חסדים" - אין שום חילוק והבדל מהי סוג העבודה, כי הלוא סוף כל סוף מדובר במצוה אשר עלינו לקיימה...

העסק בהכנות השבת - משום כבוד שבת!?!...

נסיים עם דברי הסבא מסלבודקא זצ"ל.

סיפר אחד מתלמידיו, כי זמן קצר לאחר חתונתו הפתיעו הסבא זצ"ל בשאלה: האם הוא עוזר לאשתו בערבי שבתות.

התלמיד השיב לו מיד בחיוב, והוסיף הלוא חז"ל כבר מזכירים לעשות את צרכי השבת בעצמם, ו"מצוה בו יותר מבשלוחו", ורב ספרא היה מחרך ראש הבהמה, רבא היה מולח את הדג, רב הונא היה מדליק נרות, רב פפא

גדיל פתילתא, רב חסדא היה מחתך הסלק, רבה ורב יוסף היו חוטבים עצים.

חייך הסבא זצ"ל ואמר לו: וכי משום כבוד שבת לבד ורק מתוך דברי חז"ל, צריך אדם לעזור לאשתו? והלא זו מצות עשה מפורשת מן התורה: "עזוב תעזוב עמו" - על אחת כמה וכמה הדברים אמורים כלפי אשתו, שיש לו כלפיה חובות מיוחדים, ובמיוחד בערב שבת אשר העבודה מרובה והאשה עייפה, והיא ממהרת לסיים בכדי שתוכל להדליק נרות בזמן, האם יש לך מצוה שב"בין אדם לחבירו" גדולה מזו?...

זאת עלינו לזכור, כי מצוה גדולה רובצת לפתחנו - לא להעלים עין ולשבת באפס מעש, אלא לסייע, לעזור ולתמוך גם בתוך הבית פנימה במידת האפשר.

וכפי שכבר אמרנו בתחילת דברינו, אין הכוונה שעל הבעל לעזור כל היום לאשתו, כי אם כך תורה מה תהא עליה? אבל חייבים למצוא זמן ראוי להגשת העזרה בלי שהדבר יפגום בסדרי הלימוד, והחכם עיניו בראשו.

ועל כך יש להמליץ את לשון הכתוב: "ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם".

טוב עין - צר עין

פתח דבר:

הסבא מקלם זצ"ל נהג לומר כי כל המידות הרעות מקורן מצרות עין. ומכלל לאו אתה שומע הן - עין טובה היא הגורמת לכל המידות הטובות. על כן ראינו לנכון במאמר הבא לעסוק בתכונה של טובת העין ובהיפוכה - צרות העין. נסביר את הצורך להתרגל להיות טוב עין, וכן נעמוד על השאלות מהו טוב עין, מה מעלותיו, כיצד משיגים מידה נפלאה זו, ומה גריעותו ופחיתותו של צר העין.

גדלות האדם נמדדת לפי טובת העין שבקרבו

וכבר נשאל הגאון רבי חיים ברים זצ"ל באחד מהשיעורים, כיצד אפשר להבחין באדם אם "גדול" או "קטן" הוא?

ענה הגאון רבי חיים ברים זצ"ל: סימן זה יהא בידכם - אדם המביט תמיד על חצי הכוס המלאה, בכל דבר הוא מוצא את הטוב, לעולם הוא רואה את החיובי - זהו אדם גדול. ואילו אדם שתמיד רואה את מה שאין, תדיר הוא שם לב לחסרונות ולמגרעות, ומה שמזדקר מול עיניו הוא השלילי בכל דבר - זהו אדם קטן קומה רוחנית.

הטוב עין - ראוי לכל מידה טובה!

עתה נרחיב את הדיבור על הצורך והחשיבות של מידה זו.

תקו _____ מידות דיליה

המשנה במסכת אבות (פ"ב מ"ט) אומרת: "אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: צאו וראו איזה היא דרך ישרה שידבק בה האדם? רבי אליעזר אומר: עין טובה!"

ופירש רבינו יונה זצ"ל: "ר"ל: מידת הנדיבות שהיא מידה נאה ומשובחת, ואחר היות בתכלית הנדיבות על כל פנים - ישיג אל המעלות האחרות, כי מחמת רוחב לבו ועינו היפה באה אליו המידה הזאת. ואדם כזה ראוי לכל מידה טובה!"

תלמידי אברהם אבינו ע"ה לעומת תלמידי בלעם הרשע

ומשנה נוספת מצינו במסכת אבות (פ"ה מ"ט): "כל מי שיש בו שלושה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו. וכל מי שיש בידו שלושה דברים רעים הללו - הרי זה מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה - מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע."

ממשיכה המשנה: "מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע? תלמידיו של אברהם אבינו יורשין עולם הזה ונוחלין העולם הבא, אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת."

יש בדברי משנה זו כמה נקודות חשובות בסוגיא זו של "עין טובה". ראשית כל, יש לעיין כפי שכבר עמד בזה רבינו יונה זצ"ל, מהו פשר אריכות הלשון במשנה, ניתן היה לכתוב את הדברים בקיצור לשון וכדרכן של תנאים. ונביא את דבריו של רבינו יונה זצ"ל המלמדים לנו יסוד גדול בענין:

"היה אפשר לתנא לקצר ושלא להאריך כלל ופרט, והיה יכול לומר "כל מי שיש בידו עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו" ומדוע אם כן תנא דרך כלל והדר מפרש דרך פרט. אלא בא ללמדנו דבג' דברים האלה אשר זכר ראשונה כוללים כל השלימות. וכן השלושה דברים ההפכיים להם כוללים כל הפחיתויות..."

מבואר מדבריו זצ"ל שלא מדובר כאן במעלות ויתרונות סתמיות, כי ג' דברים אלו הם ראשים הכוללים בתוכם את שאר מידות ומעלות טובות,

טוב עין - צר עין תקז

ולכן על מנת שאדם יקרא בשם "תלמידו של אברהם אבינו ע"ה", לא די לו לקיים מצוות או להשלים את נפשו בשאר מידות טובות - כי אם באלו הג' דברים.

הרי לנו החשיבות הגדולה שיש במידה זו - "עין טובה"!

"עין טובה" - הקו המבדיל בין צדיק לרשע...

וכבר עמדו בעלי המוסר (ה"ה הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל, הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל ועוד) על דבר תימה במשנה:

לכאורה נראה כי כל החילוק בין תלמידי אברהם אבינו ע"ה לתלמידי בלעם הרשע הוא בג' דברים הללו ותו לא. ולכאורה כיצד אפשר לומר כן, הלוא בודאי שהבדלים רבים היו ביניהם - כגון בצורת הלבשה, בהתנהגות, באופן הדיבור, וסדר היום של אלו היה שונה לחלוטין בלי ספק משל אלו. וכיצד אפשר לומר שכל החילוק הוא רק שתלמידי אברהם אבינו ע"ה יש להם עין טובה רוח נמוכה ונפש שפלה ולתלמידי בלעם הרשע להיפך?

אך בהכרח התירוץ הוא: אכן מבחינה חיצונית לא היה ניתן להבחין בשום חילוק בין "בתי המדרשות", כי אלו ואלו לבשו מלבושים מכובדים, אלו ואלו למדו תורה וקיימו מצוות, וסדר היום שלהם היה די דומה.

ואף על פי כן זה הוא מתלמידיו של אברהם אבינו ע"ה, וזה - עם כל התורה והמצוות, הוא מתלמידיו של בלעם הרשע!

ומהו אם כן הקו המבדיל בין הדבקים?

עין טובה!

נורא!

רק בעל עין טובה נוחל עולם הבא!

המשגיח רבי מתתיהו סלומון שליט"א למד מדברי המשנה יסוד מבהיל:

לכאורה גם בסוף דברי המשנה יש לתמוה - מהי כל האריכות אשר לא מצינו כמותה בשאר מקומות - "מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו

תקח _____ מידות דיליה

של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו יורשין עולם הזה ונוחלים עולם הבא - אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשים גיהנם ויורדים לבאר שחת".

אלא לומר לך: אל תחשוב לתומך כי מי שהוא שומר תורה ומצוות - בודאי יקבל בעדם חלק בעולם הבא, למרות שהינו מושפע בדעתו מדעותיו והליכותיו של בלעם הרשע, הלוא לפחות "אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה". על כך באה המשנה ומלמדת: תלמידיו של אברהם אבינו ע"ה יורשין עולם הזה ונוחלין עולם הבא, אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת.

ונשאלת השאלה: מדוע תלמידי בלעם הרשע יורשים גיהנם ויורדים לבאר שחת - מה עם כל התורה שלמדו והמצוות שקיימו?

אכן המשנה לא פירשה, אבל הדבר ברור במילותיה כי לא יעזור כלום! והטעם, כי כשיש "עין רעה" "נפש רחבה" ו"רוח גבוהה" אין טעם ותוחלת בכל התורה והמצוות!

רעיון זה מבהיל ממש! ואין ספק כי הוא יחדיר לנו את הרצון להימנות על תלמידיו של אברהם אבינו ע"ה. ואם נבחין בעצמנו שאנו לקויים במידותינו, עלינו לפחד באמת!

מהי "עין טובה"?

אחרי שנוכחנו לדעת את חשיבותה של המידה הנפלאה הזו, עלינו לבאר מה מהותו של בעל "עין טובה".

האמת היא כי מצינו בזה כמה דרכים, ולמרות שכל הנחלים הולכים אל הים עדיין הנוסחאות הם שונות. ונביא את הדברים בתוספת נופך בעזרתו יתברך:

טוב העין - משפיע לאחרים

הגאון רבי אליקים שלזינגר שליט"א מבאר בספרו בית אב (עמ' תלו) כי גדר "עין טובה" הוא - להיות משפיע לאחרים ולא להחזיק את הטובה לעצמו בלבד.

טוב עין - צר עין תקט

וכל המהלך בבריאת העולם הוא מתוך השקפה זו, שמדרך הטוב להיטיב - הבורא ית"ש רצה להשפיע שפע טוב לבריותיו. וכך אנו רואים כסדר - כי ה"שמים" - הם בבחינת משפיעים גרידא, והם ממטירים גשם וטל, וכן כל מאורות הרקיע משפיעים הם אור לכל היקום.

וגם הארץ אמנם היא מושפעת מן הגשמים והשמש - אך היא חוזרת ומשפעת על ידם ומגדלת את זרעיה ואילנותיה, הרי שגם היא מיוסדת על השפעה לאחרים, וכל מה שהיא מקבלת הוא בכדי להיות צינור השפע.

כך גם האדם - אם הוא ישר כמו שעשהו הקב"ה, הוא מקבל על מנת להשפיע.

וכפי שאדם משלים עצמו בבחינת "עין טובה" - להיות משפיע לזולת, כן הוא הולך בדרכיו ובמידותיו של הבורא יתברך אשר ברא את עולמו בכדי להיטיב עם בריותיו - כמאמר הכתוב: "עולם חסד יבנה".

וכך היתה מהותם ודרכם של גדולי ישראל שבכל דור ודור, אשר ידוע שכל עמלם היה להיות משפיעים ברוחניות ובגשמיות. עלינו גם ללכת בדרכם להשתדל להיות משפיעים טובה לאחרים.

הדבר מתבטא בהרבה אופנים - בין אם מעניקים לאחרים דבר טוב, או עצה והדרכה טובה ולעתים די אפילו לתת מילה טובה או חיוך בכדי לספק הרגשה טובה. כי מי שיש לו עין טובה תמיד ידאג כפי יכולתו שלזולת יהיה טוב, ובין אם זה בפרגון הענקה או תחושה טובה - זו תמציתה של "עין טובה"!

"דאגתי היא רק שיסופקו לו צרכיו וסעודת שבת"...

נביא כמה דוגמאות מחייהם של גדולי ישראל זצ"ל ובבחינת - כזה ראה וקדש!

בספר אמונה ובטחון (א, י) ממחיש רבינו החזון איש זצ"ל מהי "עין טובה":

תקי _____ מידות דיליה

מעשה בחסיד אחד שהזמין אורח לסעוד אצלו בשבת, וכל בני ביתו אשר גם אהבו מאוד לארח - התכוננו בליבם לקבלו כיאה. והנה הגבאי שפיזר את האורחים בבית הכנסת, לא ידע על ההזמנה ושלח את אורחו של החסיד לבית אחר...

כאשר שב החסיד בליל שבת מבית הכנסת בגפו הביתה, בני ביתו התעצבו בליבם על כך שלא נפלה בחלקם מצות "הכנסת אורחים".

אמר להם החסיד: אין האורח כאחד מן הנכסים לעשות בו סחורה. דאגתי היא רק שיסופקו לו צרכיו וסעודת שבת, ואחת היא לי, אם קיבל זאת ממני או מזולתי.

זאת היא דוגמא של מידת "עין טובה", כי כל מרצו ומגמתו היו רק שהזולת יקבל את הטובה אליה הוא זקוק.

אני בהחלט יכול להבין שבני אדם צריכים...

ורבינו החזון איש זצ"ל היה נאה דורש נאה מקיים וכפי שניתן ללמוד מן המעשה הבא:

החזון איש זצ"ל נשאל פעם: ילמדנו רבינו, באים אל הרבי מאות יהודים, וכל אחד מהם בא עם בקשותיו - זה מבקש על פרנסה, וזה על בריאות, זה על חיים טובים וזה על שידוכים - הכל בעניינים גשמיים של עולם הזה, ולרבי עצמו הרי אין שום שייכות לכל עניני עולם הזה, וכיצד הרבי מסוגל להבין את צרכיהם ולענות להם?

ענה להם החזון איש זצ"ל: באמת אין לי שייכות כלל לצורך שלהם, אבל אני בהחלט יכול להבין שבני אדם צריכים...

זו הגדלות - זה עין טובה! לשאוף שלשני יהיה את הכל באופן הטוב ביותר, למרות שאתה עצמך לא זקוק לזה כלל.

והנהגה זו מצינו אצל אברהם אבינו ע"ה, שלמרות שהוא בעצמו היה פרוש מכל עניני העולם הזה, כשהדבר הגיע ל"עין טובה" - להעניק לשני,

טוב עין - צר עין תקיף

הוא הלך ושחט שלוש בהמות כדי לתת לכל אחד מאורחיו את ה"לשון" - החלק הטעים ביותר.

למרות שאתה עצמך בכלל לא צריך, אבל לשני - עליך לתת!

טוב העין של הגאון רבי חיים ברים זצ"ל

על טוב העין של הגאון רבי חיים ברים זצ"ל מסופר רבות, נביא שני מעשים מהם נוכל ללמוד מעשה רב על מידה זו של "עין טובה" - להעניק לזולת הרגשה של סיפוק ושמחה.

כאשר הגיעו אליו הורים לבת שביקשו כי ימליץ להם על בחור מהישיבה, היה ממליץ בחום ובלבביות על כל בחור - אפילו אם הוא היה ממוצע, הוא דיבר אודותיו כאילו הוא ה"בחור הכי טוב בישיבה" - אבל לא סתם, ממש הכי טוב - "טאקע דער בעסטער" כלשונו.

מסוגל היה להגיד למחותן ששידך את בתו עם בחור בינוני, "אני חייב לדעת איזה מצוה עשית, בזכותה זכית לבחור כזה". וממש לא הניחו עד אשר גילה לו איזה מעשה טוב הוא עשה לאחרונה... והלה היה נרגש מרוב אושר ושמחה.

גם כאשר הבחורים דיברו איתו בלימוד, הוא היה מנווט את השיחה מראשיתה ועד אחריתה בפקחות ואומנות מפליאה, עד שנראה היה כאילו הבחור אמר את הסברא הנפלאה או את הקושיא והתירוץ הנכונים, והדבר גרם לו להרגיש מלא בסיפוק וברוממות כאילו הוא חידש לראשונה חידוש זה.

הוא נהג גם להלל ולשבח את הסברא שהושמעה בפניו ללא הפסקה, עד שזה שהשמיעה נפרד ממנו מתוך סיפוק עצום על כך שזכה להוריד את החידוש הנפלא הזה לעולם...

טוב העין של הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל

ראש ישיבת פוניבז' הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל גם הוא מפורסם היה כבעל "עין טובה" מיוחד במינו.

תקיב _____ מידות דיליה

כאשר פגש מישהו, כל מעייניו היו נתונים במטרה כיצד לעשות לו טוב על הלב, לפרגן לו ולכבד אותו. ואם נועד עם תלמיד חכם בן גילו, היה חוזר לפניו "דבר תורה" ששמע בשמו...

פעם שמע שני תלמידי חכמים הדנים ביניהם, שלכאורה יש לכופף על נתינת כבוד לזולת, משום ש"זה נהנה וזה לא חסר", והרי "כופין על מידת סדום"...

רבינו זצ"ל התערב בשיחה ושאלם בפשיטות תוך כדי דיבור: "מדוע אתם אומרים "זה נהנה וזה לא חסר", הלוא מדובר ב"זה נהנה וזה נהנה"?!... כי הוא באמת הרגיש סיפוק והנאה לגרום לזולת הרגשה טובה.

את מי בחר הגאון רבי אברהם גרודז'ינסקי זצ"ל לחתן?...

מידה זו של "עין טובה" היא אשר דחפה את הגאון רבי אברהם גרודז'ינסקי זצ"ל לקחת את הגאון רבי חיים קרייזוירט זצ"ל כחתן לבתו - על כך שראה את תכונת ה"טוב עין" הנטועה בו.

וזאת מפני שבדרך כלל תלמיד חכם המצוין בכישרונותיו וידיעותיו אך איננו מיוחד במידות טובות, כאשר חבריו משמיע בפניו דבר חידוש - הוא נכנס לתוך דבריו וממהר לסתור ולהפריך אותם מהגמרא או מהראשונים כיד ה' הטובה עליו.

אך הגאון רבי חיים קרייזוירט זצ"ל השתדל תמיד להביא ראיות לדברי המחדש, אפילו כאשר לגמרי לא הסכים לדבריו. כי ה"עין טובה" שהיתה בו גרמה לו לנהוג כן.

טוב העין - רוצה בטובת הזולת למרות שאינו ראוי לכך

דרגה נוספת ב"עין טובה" - לרצות בטובת השני למרות שאיננו ראוי לקבלה, או גם כאשר לא מדובר בחבריו ובידידיו - כי עלינו לראות בזולת רק את הטוב.

זאת נלמד מן הפסוק בפרשת לך לך (בראשית יד, יז): "וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו... וירדף עד דן".

היה זה כאשר לוט נשבה במלחמה, ואברהם אבינו ע"ה יכול היה להציל אותו בלבד ולהשאיר את אנשי סדום בשבי, אך הוא לא עשה כן, אלא הציל אותם ואת כל אשר להם, זאת על אף העובדה שאנשים אלו היו ההפך הגמור מאברהם אבינו ע"ה ורחוקים ממנו בתכלית הריחוק. כי הלוא אברהם אבינו ע"ה היה איש החסד ומופלג בהכנסת אורחים, ואילו אנשי סדום לעומתו עקרו לגמרי את המושג "גמילות חסד" מקרבם עד שהוציאו אנשים להורג על כך שנתנו פרוסת לחם לעני.

ולמרות כל זאת - אברהם אבינו ע"ה הצילם מהשבי.

כך גם כאשר הודיעו הקב"ה שהולך הוא להפוך את סדום, התפלל אברהם אבינו ע"ה תפילות ארוכות ועמד והפציר וביקש שוב ושוב, ובעבור מי? בעבור אויביו הגדולים, רשעי סדום!

מכאן עלינו ללמוד - היה אומר הגאון רבי שמשון פינקוס זצ"ל, כי עלינו להיות מתלמידי אברהם אבינו ע"ה וללכת בדרכו, ולא כפי שאנו נוהגים לעתים, שכל מי שגרם לנו הפסד או צער, דמו כבר הותר לגמרי בעינינו. לא זו דרכם של צדיקי עולם!

מעשה עם הגאון בעל הנודע ביהודה זצ"ל

ואם כך על האדם לנהוג עם אויביו, כל שכן כלפי בני ביתו וחבריו - וגם בקיום המצוות ראוי לנו לנהוג בהם בעין טובה. ונביא בזה מעשה הממחיש זאת:

הגאון בעל הנודע ביהודה זצ"ל התבקש פעם על ידי גבאי הצדקה לתרום מממונו לצורך מצות פדיון שבויים שנזדמנה באותה עת. לשאלתו מהו הסכום לו הם זקוקים - הם ענו כי מדובר בשלוש מאות אדומים.

יצא הנודע ביהודה זצ"ל לחדר הסמוך וחזר עם מטבעות מלא חפניו - היה זה סך של מאתים ותשעים אדומים. עמד וגלגל המעות לידי הגבאים תוך שהוא אומר: זו נדבתי, את השאר יתנו אחרים...

שמחו הגבאים מאוד בתרומה נכבדה זו והודו לרב זצ"ל, אך שאלה קטנה בפיהם: מכיון שנשאו לבו לנדב בעין יפה כל כך, מדוע לא השלים

תקיד _____ מידות דיליה

עוד עשרה אדומים, ומדוע יצטרכו הם לכתת את רגליהם בעבור סכום כה פשוט יחסית?...

השיב להם הנודע ביהודה זצ"ל: וכי שכחתם משנה מפורשת במסכת אבות (פ"ה מ"ז)? "הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים - עינו רעה בשל אחרים".

הרי לנו כי מתוך העין טובה שהיתה בו, הוא דאג לתת ליהודים אחרים הזדמנות להשתתף במצוה יקרה כל כך, ועל ידי זה יקבלו את שכרם.

"עין טובה" - לראות במעלות חברינו

ועתה נעסוק בחלק השלישי שנכלל ב"עין טובה", ולדעתי מי שישלים עצמו בזה יוביל הדבר לקיים את שתי החלקים הנוספים הכלולים במידה זו. והוא: על האדם להתרגל להביט תמיד על הטוב ועל המעלה של השני ולא בחסרונותיו, וכנוסח התפילה הידוע של האדמו"ר רבי אלימלך מליז'ענסק זצ"ל: "תן בלבנו שנראה מעלת חברינו ולא חסרונם".

הגאון רבי חיים פרידלנדר זצ"ל האיר עינינו בענין זה (שפתי חיים מידות ח"א עמ' שא) ונביא חלק מדבריו: המשנה באבות שהובאה בראש המאמר מגדירה מידה זו כ"עין טובה", ולכאורה יותר נכון לומר "לב טוב", כי מקור המידות הטובות והרעות הוא בלב?

אך חז"ל הורו לנו בזה את היסוד, ששורש המידות שבלב - שבין אדם לחבירו נקבע דוקא ב"עין טובה" - כי אופן ההתייחסות של אדם לחבירו תלוי במבט שלו עליו ועל מעשיו.

אדם רואה בעיניו את מה שהוא רוצה לראות!

ונרחיב בביאור הדברים: אדם רואה בעיניו את מה שהוא מעונין ורוצה לראות, ואת מה שאינו רוצה לראות - הוא אינו רואה!

לדוגמא: כמה אנשים מביטים באותה תמונה, אבל כל אחד מתאר באופן שונה את מה שהוא רואה בה, כי כל אחד ממקד את מבטו בפרטים שונים של התמונה.

כך גם כאשר מעללים ב"עיתון", כל אחד רואה בהתאם לרצונו, וההתעניינות שלו היא אשר מדריכה ומכוונת אותו. האחד שם לב למודעות, השני קורא את הידיעות התורניות, ואילו השלישי נמשך רק לנושאי הפוליטיקה.

חושי האדם גם פועלים בהתאם לפי רצון האדם. הורים מסוגלים להתעורר משנתם בלילה אפילו מבכי חרישי של ילדיהם, אולם אם תעבור מתחת לחלונם משאית בקול רעש גדול הם לא יתעוררו כלל, כיון שגם חוש השמיעה בוחר באופן סלקטיבי את הקולות שהוא מעוניין לשמוע.

אדם שיש לו "עין טובה" פירושו: הרצון שלו מדריך ומכוון אותו לראות אך ורק את טובת חברו, הוא ממש מרגיש אותו והוא קיים אצלו בתוך רגשותיו, וממילא לנגד עיניו נראה רק מעלותיו וצרכיו, וממילא הדבר יביאנו גם ל"לב טוב".

"ואהבת לרעך" למרות שהוא "כמוך"!

האדם צריך להתרגל לראות רק את הטוב אצל חברו, וזאת על ידי שירגיל עצמו לפרגן לו, וזו עבודה נמרצת על מידותיו, כי אדם בטבעו קשה לו מאוד לפרגן.

וכפי שאמרו בעלי המוסר: כאשר בעל מכולת בירושלים שמע שבעיר ניו יורק נפתחה חנות מכולת, זה גם דוקר לו בלב - למרות שאין סיכוי שהדבר יזיק לפרנסתו, מכל מקום אומן שונא את בני אומנותו.

וכבר מובא בספר הברית (ח"ב מאמר "ג") לבאר את מאמר הכתוב: "ואהבת לרעך כמוך", כי אומן שונא בן אומנותו, החייט שונא את החייט וכדומה, ולזה באה התורה הקדושה ומזהירה - אפילו אם הוא "כמוך" באומנות אחת, ולמרות שהוא מקפח את פרנסתך - אף על פי כן מחוייב אתה לאהוב אותו בלב שלם.

הדבר אפשרי רק כאשר לאדם יש "עין טובה", או אז הוא מביט בטוב של חברו, והינו רוצה בטובתו, ועינו אינה צרה בענייניו, וכך הגם שהוא בן אומנותו - הוא יאהב אותו ויביט עליו בעין טובה.

תקטז _____ מידות דיליה

יש למצוא את הטוב בכל דבר

בוא וראה עד כמה חייב אדם להסתכל רק על הטוב בכל דבר, וזאת למדנו מדברי החובות הלבבות (שער הכניעה פרק ו) שכתב בזה"ל: "ונאמר על אחד מן החסידים, שעבר על נבלת כלב מסרחת מאוד, ואמרו לו תלמידיו: כמה מסרחת נבילה זאת! אמר להם: כמה לבנות שיניה!"

זוהי עבודה גדולה - למצוא דברים טובים בכל אחד ואחד באשר הוא.

וכמו שמסופר על המשגיח הגאון רבי זיידל אפשטיין זצ"ל: פעם השתתף באירוע בו הנואם האריך הרבה בדבריו, והמשתתפים החלו כבר לאבד את הסבלנות. אך המשגיח זצ"ל נענה ואמר: "יש לו הרבה!" כלומר: הוא מלא וגדוש, ויש לו הרבה מה לומר...

מעלותיו של בעל ה"עין טובה"

ועתה נעמוד על המעלות שמשגיח כל מי שמתנהג בעין טובה.

המשנה באבות (פ"א מ"ב) אומרת: "הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום".

אהרן הכהן היה רודף שלום, בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו. וכפי שמצינו בחז"ל (אבות דרבי נתן פ"ב): "שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב לו אצל אחד מהם. ואמר לו: בני, ראה חברך מהו אומר, מטרף את לבו וקורע את בגדיו, אומר: אוי לי איך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. והולך אהרן ויושב לו אצל השני ואמר לו: בני ראה חברך מהו אומר... וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה".

ראש ישיבת מיר הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל נהג לומר: רגילים אנו להבין את הדברים שאהרן הכהן ע"ה השתמש במילים בעלמא שאין מאחוריהן כלום, והוא תיאר לכל אחד מבעלי המריבה את צער חבירו ורצונו להתפייס עמו למרות שלא היה בזה מן האמת - לא זו היתה מידתו של אהרן הכהן.

טוב עין - צר עין תקיז

הצלחתו להשכין שלום היתה אך ורק משום מידת ה"עין טובה" הטבועה בו. כי רק מי שהוא בעל "עין טוב" הרואה במעלות הזולת, מסוגל להשכין שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו, כי כאשר הוא רואה בזולת את מעלותיו ואת הנקודות הטובות שבו, הוא מרגיש בתכלית הפשיטות כי האחד מיצר ודואב על שסרח בחבירו, ובלי ספק שרצונו הוא להשלים עמו. ולכן היה רץ ואומר להם את אשר חש באמת, ועל ידי זה היה מאהיב עליו את חבירו עד אשר היה משלים עמו בלב שלם ובנפש חפצה.

הדבר מבהיל עד היכן כוחה של מידת "עין טובה" להשכין שלום, אהבה ואחוה בין איש לרעהו, ולבטל מחלוקת מישראל!

"הכרת הטוב" שייכת רק בבעל "עין טובה"!

עוד עלינו לדעת: אם רוצים להשיג את המעלה העצומה של "הכרת הטוב" לקב"ה, לחבירו, ולבני ביתו - מוכרחים קודם כל לאמץ "עין טובה", כי רק מי שהוא בעל עין טובה מסוגל להעריך כל טובה שהוא זוכה לה, בין אם היא גדולה או קטנה, תמיד ירגיש בחסד שנעשה לו.

מה שאין כן מי שאין בו עין טובה, ירצה תמיד לכפור בטובות שקיבל, בתואנות שונות: זה לא היה כל כך טוב עבורי, פלוני לא הוצרך לדבר ועל כן העניק לי אותו, או שבין כך היה עליו לטרוח עבורו ואני זכיתי בטובתו בדרך אגב וכיו"ב.

נמצא אפוא כי הדרך להשיג "הכרת הטוב" היא רק באמצעות עין טובה!

איזו דרך טובה שידבק בה האדם: רבי אליעזר אומר - עין טובה. כדאי להביא הערה נפלאה מאת המשגיח הגאון רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל.

כתוב במדרש (תנחומא פ' חוקת אות ח'): "רבי אחא בשם רבי חנינא אמר: בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה שיושב ועוסק בפרשת פרה אדומה ואמר הלכה בשם אומרה - אליעזר בני אומר: עגלה בת שנתה

תקיה _____ מידות דיליה

פרה בת שתים. אמר לפניו: רבון העולמים העליונים והתחתונים ברשותך ואתה אומר הלכה משמו של בשר ודם? אמר לו: משה, צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפרשת פרה אדומה פרה בת שתים עגלה בת שנתה".

וצריך ביאור מהי מעלתו המיוחדת של רבי אליעזר בן הורקנוס עד שהקב"ה אומר הלכה בשמו?

עוד יש להבין מדוע ולמה זכה רבי אליעזר בן הורקנוס לגילוי אליהו כמבואר בריש פרקי דרבי אליעזר: "עשה שתי שבתות ולא טעם כלום, עד שנגלה לו אליהו זכרונו לברכה ואמר לו: בן הורקנוס למה אתה בוכה" - מה שגדולים רבים לא זכו במשך כל ימי חייהם.

אמנם אם נעמוד על התכונה המיוחדת בה הצטיין רבי אליעזר בן הורקנוס נוכל להבין זאת, והוא מוסר השכל נורא.

המשנה במסכת אבות (פ"ב מ"י) אומרת: "חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי ואלו הן - רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע בן חנינא, רבי יוסי הכהן, רבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך. אמר להם: צאו וראו איזו דרך טובה שידבק בה האדם. רבי אליעזר אומר - עין טובה".

כלומר רבי אליעזר בחר לו את הדרך של "עין טובה" בה דבק בכל כוחו במשך כל ימי חייו, מידה זו באה מתוך טוהר נפשו, לא היתה לו שום שנאה על אף אדם בעולם, והוא הביט על כולם בעין טובה - הוא מצא בכל אחד את נקודת הטוב שבו. וכתוצאה מאותה טהרת הלב הוא זכה לגילוי אליהו, ולהיות מתלמידיו הגדולים של רבי יוחנן בן זכאי עד שנעשה מגדולי הדור, גדלות זו השפיעה גם על כל הדורות הבאים, שהרי התורה נמסרה על ידו, ורבי עקיבא הגדול היה תלמידו.

ובזה יבואר מדוע הקב"ה אמר הלכה משמו - כי זכה למידת טהרת הלב והמעשה - מה שלא זכה אף אחד אחר בדורו, וזאת מה שהראו מן השמים למשה רבינו ע"ה, שהוא יסוד כל התורה.

לדרגות כאלו רמות ונשגבות זוכים רק על ידי עין טובה!

"טובת העין" של החפץ חיים זצ"ל הצילה נפש מישראל

ויתירה מכך - באמצעות התכונה של "עין טובה" - התמקדות במעלת האחר - ניתן לפעול גדולות ונצורות.

וכמו שמסופר על החפץ חיים זצ"ל: בתקופה בה נדד ממקום למקום למכור את ספריו, התאכסן פעם באכסניה בעיר וילנא, ופגש בה יהודי מגושם הזולל וסובא ללא ברכה, ואף מתנהג בגסות עם סביבתו. כולם התרחקו ממנו כי לא יכלו לסבול את השהייה בקרבתו.

אך החפץ חיים זצ"ל ניסה בכל מאודו למצוא את הטוב גם ביהודי זה. הוא בירר אודותיו אצל בעל האכסניה, ואז נודע לו שהוא קנטוניסט אשר נחטף ממשפחתו בעודו ילד קט, והספיק לשרת בצבא הצאר ניקולאי, עשרות בשנים.

פנה אליו החפץ חיים זצ"ל במאור פנים, הושיט לו את ידו לשלום ואמר: "הנכון הדבר ששמעתי עליך שגדלת בין הגויים ולא זכית ללמוד אפילו אות אחת מן התורה, הרשעים עמדו לא פעם להעבירך על דתך, סבלת עינויים ורדיפות, ואף על פי כן נשאת יהודי ולא השתמדת. הרי עמדת בניסיון גדול יותר משל חנניה מישראל ועזריה..."

מאושר הייתי לו היו לי זכויות כשליך והייתי בן העולם הבא כמוך! מקומך בעולם האמת בודאי שמור לך בין צדיקים וגאוני עולם..."

היהודי שנודע לו מיהו האיש הדובר פרץ בבכי עז למשמע הדברים.

החפץ חיים זצ"ל המשיך ואמר לו: "אדם שכמותך שזכה להיחשב בין הקדושים המוסרים נפשם על קידוש ה', לו קבלת על עצמך לחיות מעתה את שארית ימיך כיהודי כשר - הלוא אין מאושר כמוך בכל הארץ..."

מאז אותו הסיפור, אותו יהודי לא עזב לרגע את החפץ חיים זצ"ל עד שהפך לבעל תשובה אמיתי וצדיק גמור.

הרי לנו כי באמצעותה של "עין טובה" ניתן להציל יהודי מאבדון, ו"כל המציל נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא".

תקב _____ מידות דיליה

"עין טובה" באמצעות אמונה חושית

ואל לנו לחשוב כי תכונה זו היא דבר קל להרגל ולהשגה, שהרי גברא רבה העיד על עצמו ה"ה בעל חידושי הרי"ם מגור זצ"ל, כי במשך זמן של י"ז שנים היה עוסק בעבודה ויגיעה רבה על מידה זו של "עין טובה" עד שהשיגה בשלימות!

ולכן נציג עתה שלוש דרכים כיצד לעבוד על עצמנו בהשגת מידה נפלאה זו של עין טובה.

המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל כותב בספרו עלי שור: הדרך להשיג מעלה נשגבה זו - אם יאמין האדם שהקב"ה מנהיג את העולם בכלל ואותו בפרט והוא שנותן לו כל צרכו, אז שוב אינו זקוק למתנת בשר ודם ואינו מקנא במישהו זולתו שכן "אין מלכות נוגעת בחבירתה כמלוא נימא" כמבואר במסכת יומא (דף לח:). ומתוך שיכיר את בוראו הוא גם ידבק בדרכיו וירצה תמיד לגמול חסד עם הזולת.

הרי לנו כי אחת הדרכים להשגת עין טובה הוא על ידי השרשת אמונה חושית!

"אם חפץ אתה להידבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו!"

הדרך השניה: על פי דברי חז"ל במסכת דרך ארץ (זוטא פרק ב): "אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך - הוי נושא ונותן בטובתו".

וביאר בזה הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל: אדם הרוצה לאהוב את חבירו, עליו לשאת ולתת ולהתעסק באופן מעשי בטובתו של חבירו, ועל ידי כך נעשה לאוהבו. ועל דרך שכתב בספר החינוך (מצוה טז) "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות".

ואם כן גם השואף להביט על זולתו בעין טובה, עליו קודם כל לעשות פעולות לטובתו והם אלו אשר ישפיעו עליו להיות טוב עין כלפיו.

ענווה - אמצעי להשיג טובת עין

הדרך השלישית המובילה ל"עין טובה": מידת הענווה. כלומר - מי

טוב עין - צר עין תקבא

שמתנהג וחי מתוך כניעה וענוה, תכונה זו היא אשר גורמת לאדם להביט על אחרים בעין טובה.

הגאון בעל האמרי בינה זצ"ל הביא סמך לזה ואמר בדרך דרש: כתוב בתורה בפרשת המרגלים (במדבר יד, ז): "ויאמר אל כל עדת בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאוד מאוד" - היה זה בעת שיהושע וכלב אמרו לעם ישראל שלא יסמכו על דברי עשרת המרגלים כי הארץ היא טובה מאוד.

ולכאורה מדוע כפלו את דבריהם - "מאוד מאוד", די לומר: "טובה הארץ מאוד". אמנם הביאור הוא כי מי שאין בו מידת הענוה הוא משקיף על הכל בעין רעה ואינו רואה אלא את החסרונות. ולכן טרחו הם להדגיש ש"טובה הארץ מאוד מאוד" - לרמוז להם כי אם תהיו בבחינת "מאוד מאוד הוי שפל רוח" (מס' אבות פ"ד מ"ד), אז תוכלו גם אתם לראות בעיניכם כל טוב בארץ, ושום דבר רע בה לא יעמוד אל מול פניכם.

הרי לנו כי הדרך להשתלם ב"עין טובה" היא על ידי שפלות וענוה.

גריעותו של צר העין

לקראת הסיום נייחד את דברינו על גנותם של צרי העין - עליהם אמרו חז"ל במסכת סוטה (דף לח:): דברים מבהילים: "אמר רבי יהושע בן לוי: מנין שאפילו עופות מכירין בצרי העין, שנאמר: כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף".

ושם בהמשך הביאה הגמרא: "אמר רבי יהושע בן לוי: כל הנהנה מצרי העין עובר בלאו... רב נחמן בר יצחק אמר: עובר בשני לאוין...".

וכדברים הללו כתב רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה (שער ג' אות ל"ה) וז"ל: "נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו" (דברים טו, י) - הוזהרנו בזה להרחיק מנפשינו צרות העין ולהיותנו טובי עין".

הרי שלא מדובר רק במידה מגונה אלא ישנו לאו מפורש מן התורה על הנוהג בצרות עין.

תקנב _____ מידות דיליה

צר העין - נגעים באים עליו

עוד שנינו במסכת ערכין (דף טז): "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: על שבעה דברים נגעים באין - על לשון הרע ועל שפיכות דמים ועל שבועת שוא ועל גילוי עריות ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין". ופירש שם המהר"ל זצ"ל בחידושי אגדות: "מה שאמר בשביל צרות עין שהיה מיחד ביתו אליו, הטעם כיון שנבדל לעצמו שהרי מיחד ביתו אליו, הוא נבדל מן הנמצאים כאשר לוקח עצמו לצד אחר, ולפיכך נגעים באים עליו ויהיה חוץ למחנה מושבו".

צרות העין מחריבה את ביתו של אדם

גם החפץ חיים זצ"ל האריך לבאר את גודל גנותו של צר העין (אהבת חסד ח"ב פ"י) ובתוך דבריו התייחס לדברי הגמרא בערכין הנ"ל וביאר את הדברים: "גם אמרו חז"ל, דעל שבעה דברים נגעים באין, ואחד מהן הוא על צרות העין. וידוע דעל ידי הנגעים הוכרח הבית לבסוף לירד לכליון. ואם כן בימינו, אף שהשם יתברך בחסדו אינו רוצה לשלוח נגעים על הבתים, אבל מכל מקום מארה נשתלח בנכסיו, ויורדין לכליון על ידי זה. והטעם, דהוא מידה במידה: דלפי שהוא צר עין ואינו רוצה לעשות שום חסד ורחמים עם חבריו לההנותו משלו, גם על נכסיו שורה כח הדין הגמור בלי שום חסד כלל, וממילא מוכרח להיות ביתו חרב על ידי זה". עכת"ד.

למדנו אם כן עד כמה מגונה להיות צר עין, ומלבד מה שעובר על לאו מן התורה גם נגעים באים עליו וביתו נחרב על ידי זה, חיינו אינם חיים, כי כל היום הוא רק מתלונן ומתמרמר על הכל ועל כולם כי איננו רואה אלא "דברים רעים".

ועל כן מחובתינו להתחזק במידה נפלאה זו של עין טובה ולהתרחק מכל אבק של צרות עין, ואזי נהיה ראויים לקבל ברכת שמים, וכמו שכתוב בפסוק (משלי כב, ט): "טוב עין הוא יבורך".

ישרות

פתיח דבר:

במאמר הבא נעסוק בעזה"ת במידת הישרות על כל פרטיה ודקדוקיה. נבאר את חשיבותה ומעלתה, נוכיח כי לא מדובר רק ב"מעלה" אלא זו דרישה של התורה הקדושה מן האדם שישתלם במידת הישרות - בין בדיני ממונות ובדרכי המסחר וכדומה, ובין בכל הליכותיו - עליו לנהוג מתוך ישרות.

נראה גם כי הדרך להגיע לישרות היא באמצעות שמירה על היושר הטבעי הנטוע באדם, ומאיך גיסא נברר מהו הגורם לאבד תכונה זו, וכן נציג בפני הקורא כמה עובדות והנהגות מגדולי ישראל.

איך טוב למעלה מן הישרים!

ראשית כל נפתח בחשיבותה ובמעלתה של מידת הישרות. ולא בכדי התבטא הסבא מקלם זצ"ל בנושא זה בזו הלשון: "נזכה להיות מהישרים ואין טוב למעלה מזה".

ולבאר הענין, הנה ידוע כי יסוד גדול בכל הנהגותיו של אדם - שעליו להידמות להקב"ה בכל דרכיו, על דרך מה דאיתא בגמרא במסכת שבת (דף קלג:ג): "מה הוא אף אתה" - מה הוא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא חנון אף אתה היה חנון וכיו"ב.

תקבד _____ מידות דיליה

והנהגה זו כלולה במצות עשה של "והלכת בדרכיו" כמו שכתב הרמב"ם זצ"ל בספר המצוות (מצוות עשה - מצוה ח').

הקב"ה, התורה הקדושה והאבות הקדושים - נקראו "ישרים"

ומקרא מלא הוא שהקב"ה נקרא "ישר", ובכמה מקומות נכפל הענין: בדברים (לב, ד): "צדיק וישר הוא", ובתהלים (כה, ח): "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך". וכן בתהלים (צב, טז): "להגיד כי ישר ה'", וכן בעוד מקומות.

וכן נאמר על התורה הקדושה: בהושע (יד, ז): "כי ישרים דרכי ה'", ובתהלים (יט, ט): "פקודי ה' ישרים משמחי לב".

וכן איתא על האבות הקדושים שמכונים גם הם "ישרים", כמבואר במסכת עבודה זרה (דף כה.) כי לגודל מעלתם הגיעו לשלימות המדרגה של מידת הישרות.

ואם כן נמצא כי חובה על האדם לצעוד בדרכי בוראו ולהידמות לו, וכן לשאוף ל"מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי" - לנהוג בדרכי הישרות.

מדוע הרמח"ל זצ"ל קרא לספרו "מסילת ישרים"??...

ויש לדעת כי תכליתו של אדם היא להחזיר את נשמתו אל יוצרו נקיה מכל רבב של עקמומיות. ונראה כי על כן הרמח"ל זצ"ל קרא לספרו הנפלא "מסילת ישרים", וכמו שביאר הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל בעיונים למסילת ישרים. וז"ל:

"רבינו זצ"ל קרא לספרו בשם "מסילת ישרים" ולא קרא אותו בשם "מסילת חסידים", אף כי הוא ז"ל פותח את ספרו ב"יסוד החסידות" וחותרם אותו בסוף פרק כ"ו בחתימת הספר: "לא כליתי בספרי זה את כל חלקי החסידות", והולך ודן שם בחסידות עד סוף הספר.

ונראה שהטעם הוא מפני שאין החסידות סוף הדרישה הנדרשת מן האדם, וגם היא אינה אלא מעלה בין המעלות המנויות בברייתא דרבי

פנחס בן יאיר זצ"ל שרבינו הרמח"ל זצ"ל בספרו מבארן אחת לאחת. וסוף הדרישה היא דוקא שיהא האדם ישר כמו שעשהו האלוקים, וכמו שכתוב "האלוקים עשה את האדם ישר", עכ"ד.

הקב"ה לא סובל צדיק שאינו הולך בדרך הישר

וכן מצינו להנצי"ב זצ"ל בהקדמה לפירוש העמק דבר שכתב בזה דברים נפלאים מאוד, ונצטט מלשונו:

"זה הספר הנקרא "ספר בראשית" נקרא בפי הנביאים "ספר הישר", כדאיתא במסכת ע"ז (דף כה.) ובספר שמואל (ב' א, יח): "ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר" - ומפרש רבי יוחנן: "זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים" שנאמר (במדבר כג, ז): "תמות נפשי מות ישרים".

ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם "ישרים" בייחוד, ולא "צדיקים" או "חסידים" וכדומה? וגם למה מכונה זה הספר בייחוד בכינוי "ספר הישר", ובלעם התפלל על עצמו שיהא אחריתו כמו בעלי זה הכינוי?

והענין: דנתבאר בשירת האזינו על הפסוק (דברים לב, ז): "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא", דשבח "ישר" הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה בחורבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתול. ופירשנו, שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים, על כן מפני שנאת חינם שבליבם זה את זה חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורוס, ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית.

ועל זה היה צידוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות, אף על גב שהוא לשם שמים. שזה גורם חורבן הבריאה והריסות וישוב הארץ.

תקנו _____ מידות דיליה

וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידיים ואוהבי ה' באופן היותר אפשרי, עוד היו ישרים.

וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בדרך ארץ, מהשייך לקיום העולם המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריאה, ומשום כך נקרא כמו כן "ספר הישר" על מעשה האבות בזה הפרט, עכת"ד.

עלה בידינו שכל יסודות היהדות והאמונה מושתתים על עולם היושר - הקב"ה הוא ישר, והתורה הקדושה נקריית ישרה, וכן האבות הקדושים היו ישרים, וספר בראשית נקרא ספר הישר, כי עיקר הכל הוא להיות ישר בעיני ה'!

לא רוח הקודש, אולי קצת ישרות!...

ומסופר שהגאון רבי מנדל זאקס זצ"ל חתנו של החפץ חיים זצ"ל שאל פעם את חמיו זצ"ל: האם יש לך רוח הקודש? ענה לו חמיו זצ"ל: ודאי שלא! מה שיש לי אולי - זו קצת ישרות...

לאחר שנוכחנו לדעת את מעלותיה הגדולות של הישרות נפתח לנו הצוהר להבין מדוע החפץ חיים זצ"ל תלה את מעלתו הגדולה ב"קצת ישרות"...

מישרות - לא מפסידים אף פעם!

נקודה חשובה להבהרה: פעמים רבות נדמה לאדם כי אם ינהג בישרות הדבר יגרום לו "הפסדים" בתחומים שונים, בין בעניני ממון או במעמד חברתי או שאר מיני סיבוכים, אמנם על האדם לדעת כי מהישרות לא מפסידים אף פעם! אדרבה, רק ניתן להרויח!

הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל (ע' ספר לב שלום פר' וישב) הביא ראייה נפלאה ליסוד זה: איתא בפסוק (בראשית לח, כג): "ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז" ופרש"י זצ"ל: "אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי".

לכאורה יש לשאול, כיון שיהודה חשש מפרסום הדבר, מדוע לא נטל

מיד לאחר מעשה את החותמת והפתילים מידה, או מרצונה על ידי שיבטיח לה דבר מה עבורם, או לחילופין אפילו בכח נגד רצונה - פן יהיה לבוז?

והביא לתרץ בשם הרבי רב בונם מפשיסחא זצ"ל: אף שבדאי ידע יהודה כי כדאי לו לקחת את הסימנים מידה תיכף ומיד, מכל מקום הוא סבר שאין לו לעשות כן, אלא אם כן תחזיר לו את הסימנים מדעתה ומרצונה. ואולי באמת הוא אף ביקש ממנה שתחזירם לו ולא נתרצתה להחזירם, ולא אבה לקחתם ממנה בכח - שהרי אין זה מדרך היושר, משום שהלוא היא סמכה דעתה עליהם כמשכון.

ומעתה הבה נתבונן ונחשוב חשבונו של הפסד הנוהג בישרות, כנגד ריווח ההליכה בדרכים עקלקלות, שהרי אם יהודה לא היה חושש לצעוד בדרך הישר בהתנהגותו, והיה נוטל ממנה בכח את החותמת והפתילים - הלוא אחר כך כשהיה נודע ליהודה כי תמר כלתו הרה לזנונים, היא בודאי היתה נשרפת עם התאומים במעיה מאחר שלא היה לה כל סימן להוכיח ממי הרתה - ומלכות בית דוד לא היתה באה לעולם... ונמצא משיח בן דוד בטל!...

אבל עתה שהתנהג יהודה ביושר ולא ביקש חשבונות רבים - הגם שחשש מ"פן נהיה לבוז". אמנם סופו הוכיח על תחילתו, ועל ידי התנהגותו בישרות, מלכות בית דוד ומשיח ה' יצאו מצאצאיו אלו.

הרי לנו לימוד נפלא מה מרויח מי שנוהג בישרות ואינו נוטה לדרכים עקלקלות!

מידת היושר של יוסף הצדיק

עוד אפשר להביא ראיה ממעשה יוסף הצדיק.

כתוב בפסוק (בראשית לט, יב): "ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה" ולכאורה יש לתמוה על הנהגתו של יוסף הצדיק ע"ה, מדוע לא הוציא מידה את הבגדים שלו בכח? הרי בכך שהיא תפסה והחזיקה בבגדיו יהיה לה מענה לטעון שכביכול הוא אשר ניסה

תקכה _____ מידות דיליה

לפתותה, וכפי שבאמת אירע שמכוחה של טענה זו הכניסו אותו לבית האסורים - הלוא הוא היה יכול לחסוך מעצמו את כל זה לו רק היה נוטל ממנה את בגדיו...

אמנם כבר פירש הרמב"ן זצ"ל על אתר בזה"ל: "אשר לכבוד גבירתו לא רצה להוציא מידה בכוחו הגדול ממנה".

ולכאורה בהשקפה ראשונה יש להתפלא על כך, הרי הוא סבל כה רבות כתוצאה מהנהגה זו - היא גרמה לו להיאסר בבית האסורים תריסר שנים. אמנם רואים מכאן יסוד נפלא, מהי גדלותו של יוסף הצדיק אשר מוכן היה לסבול ללא גבול, ובלבד שלא לפגוע באשת אדוניו - כל זה מצד ישרותו הנשגבה.

ואם אנו אכן מתבוננים בהמשך השתלשלות האירועים, רואים אנו כי תועלת גדולה צמחה לבסוף מהנהגת הישרות.

כי אילו יוסף הצדיק היה חוטף את בגדו מיד גבירתו, לא היה נכנס לבית הסוהר, ולא היה פוגש בשרי המשקים והאופים, ולא היה פותר חלומותיהם, וכך לא היה שמעו כפותר חלומות מגיע לפרעה, ולא היה נהפך למשנה למלך, ויעקב ובניו לא היו זוכים למחיה בשני הרעב וכו'. ודוקא מתוך ישרותו נתגלגל הדבר וזכה להגיע לכס המלכות.

הרי לנו לימוד נפלא ומוסר השכל - מהתנהגות של יושר, לא מפסידים אלא רק מרויחים!

"אם נטלת את שאינו שלך - שלך יטלו ממך!"

מאיך גיסא מצינו גם להיפך - מי שמרויח כסף או כל ריוח אחר שלא ביושר, סוף הוא שלא יהנה ממעשיו!

וכמו שמצינו בספר אגרא דפרקא (אות ק"ו) שהביא בשם הגאון רבי מנחם מנדל מרימנוב זצ"ל: ישנה תופעה מוזרה אשר נתקלים בה רבות, ניתן לראות ילדים ההולכים לבית רבם ומתמידים בלימוד תורתם, ומתפללים בכוונה, ומיישרים אורחותם. אך כשמתגדלים מתהפכים ח"ו

במידות גרועות, ומבטלים תורה ותפילה וכיוצא בזה. והרי התורה שלמדו בקטנותם היא הבל פה שאין בו חטא כמבואר בחז"ל (מס' שבת דף קיט:), ואם כן מהראוי שתעמוד היא למשען להוסיף אומץ בגדלותם, כי הלוא מצוה גוררת מצוה?

והתשובה לזה היא: אבותיהם האכילו אותם בממון של גזל על ידי משא ומתן שאינו באמונה ונתפטמו באיסורים, ושב להם כבוד מבשרם, כי על ידי זה נולד בטבעם תאוות אסורות ומידות גרועות.

ולמדנו לדרכנו, כי ממון אשר בא לרשותו של אדם שלא ביושר אלא על ידי ערמומיות ועקמימות שמתחכמים בהם להוציא ממון מאחרים שלא ביושר, אזי לא רק שאין הנאה מממון זה אלא הוא גם משפיע על בעליו לרעה!

ויש ליסוד זה סימוכין ממה דאיתא במסכת דרך ארץ (זוטא פרק ג'): "אם נטלת את שאינו שלך - שלך יטלו ממך".

התורה הקדושה דורשת מהאדם להתנהג בישרות!

לאחר שהתבארו מעט ממעלותיה של הישרות, נראה להדגיש בזה ולשרש טעות מלבנות בני האדם הבטוחים כי הישרות איננה אלא בבחינת "מעלה" ו"מידה טובה" אשר תועלת בצידה - כי לא כן הדבר כלל, אלא ההנהגה מתוך ישרות היא חובה גמורה, והתורה דורשת זאת מכל אדם ואדם.

ויסוד הדברים, כי הרי הקב"ה עשה את האדם ישר מטבעו, וכל מה שנדרש ממנו הוא לשמור על בריאתו של הקב"ה ולא לקלקלה ולהפסידה.

למה לי קרא? סברא היא!

ראש ישיבת סלבודקא הגאון רבי יצחק אייזיק שר זצ"ל העיר בענין זה הערה נפלאה:

שכל האדם - הוא המדריך את האדם בכל נוהגי חייו, לדעת ולהבדיל, לשאול, לקבוע ולהחליט. וכבר כתיב בקהלת (ז, ט): "אשר עשה האלוקים

תקל _____ מידות דיליה

את האדם ישר". ושכלו של האדם נברא בישרות נכונה התואמת לדעתה של תורה, עד שמצינו לחז"ל בכמה מקומות (ע' מס' כתובות דף כב. ועוד מקומות רבים): "למה לי קרא? סברא היא!" והיינו, כי אם ניתן ללמוד דבר מסברת השכל, שוב אין צורך לדרוש מן הפסוק כי הסברא השכלית מחייבת לא פחות מפסוק מפורש.

ובזה נוכל להבין מדוע נתבעו אנשי דור המבול על דברים שמעולם לא נצטוו עליהם כמו גזל ועריות. וכן מדוע נתבע אבימלך על ענינים של חוסר נימוס ודרך ארץ, וכמו דאיתא במסכת בבא קמא (דף צב.) מהו פשר התביעה עליו: "אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו, או על עסקי אשתו שואלין אותו - אשתך היא? אחותך היא? מכאן לבן נח שנהרג שהיה לו ללמוד ולא למד".

מבואר מדברי הגמרא שאבימלך נתבע על העדר דרכי נימוס אשר הביאו לפגיעה באשת איש. ולכאורה מדוע תבעו הכתוב וחייבו מיתה? והגמרא תירצה, שהיה לו ללמוד ולא למד.

והדברים מפליאים עד מאוד, היכן היה לו לאבימלך ללמוד תורה ודרך ארץ ודרכי נימוס אלו, הרי אין הלכות אלו כלולות בז' מצוות בני נח? אלא על כרחך צריכים לומר שאבימלך נתבע כאן על שהיה לו ליישר שכלו ולילך אחריו ולא אחר רצונו ותאוותו!

וזו היא התביעה על דור המבול, וכן הוא בכל מקום שמצינו שנענשו קודם מתן תורה - והוא משום ששכל האדם - הקב"ה ברא אותו ישר, וכל מה שהשכל מורה, חובה על האדם לקיימו, כאילו הדבר כתוב בתורה מפורשות!

ובכלל התביעה הזו על האדם נכלל גם - שלא יערב בשיקול דעתו כל מיני חשבונות הנובעים מתאוות או מידות רעות, כי אז גם השכל הישר לא יהיה מסוגל להחליט נכונה.

המצוות התלויות בסברא - הכל מחוייבים בהם!

וכדברים הללו כותב רבינו ניסים גאון זצ"ל בהקדמתו למסכת ברכות, בהשיבו על טענות כגון אלו שעמדנו בהם, וז"ל: "והרי אנו פושטים תשובת

אלו הטענות ונאמר, כי כל המצוות שהן תלויות בסברא ובאובנתא דליבא, כבר הכל מחוייבים בהם, מן היום אשר ברא אלוקים אדם על הארץ, עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורים".

וכן כתב הרמב"ן זצ"ל (בראשית ו, יג) בעניינם של דור המבול: "ורבותינו אמרו (מס' סנהדרין דף קח.), שעליו נתחתם גזר דינם. והטעם מפני שהוא מצוה מושכלת, אין להם בה צורך לנביא מזהיר".

כיצד ניתן לדרוש מאדם כל כך הרבה?...

על פי יסוד זה נוכל להבין כמה דברים תמוהים מאוד לכאורה:

א. ידועה קושייתו של הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל (קובץ הערות ביאורי אגדות סימן א'): כיצד ניתן לחייב כל בן י"ג שנה לקבל עליו עול תורה ומצוות, כאשר רואים אנו כי אפילו גדולי הפילוסופים לא הצליחו להשיג את האמונה, ואם כן כל שכן שאי אפשר לדרוש זאת מנער שרק עתה נהפך להיות בר דעת.

ב. מובא בתנא דבי אליהו (רבה פרק כה): "חייב אדם לומר: מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב".

ומקשה הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל, לכאורה כיצד מבינים דבר כזה, הרי זו רוח של גאווה אפילו לענק שבענקים מאין כמוהו לחשוב להתדמות לאבות העולם, בחירי הבריאה, ואיך אם כן יתכן שכל אחד ואחד מאתנו חייב לומר "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי"?...

ג. מובא במדרש רבה (בראשית פרשה ס' אות ח'): "יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים, שהרי דין דם השרץ מטמא כבשרו נלמד מיתורא ד"וזה לכם", ובפרשה של אליעזר האריכה התורה ב' וג' דפים".

ובאמת יש לתמוה מהי אכן כל האריכות בספר בראשית, הלוא לפי פשטן של דברים כפי שכותב כאן המדרש עצמו - לא למדים משם כל

תקלב _____ מידות דיליה

הלכה ושום דין, ואם כן למה נצרכת אפוא כל האריכות הזו לפרטים ולפרטי פרטים?

אמנם לפי מה שביארנו עד כה ניתן ליישב את כל השאלות כמין חומר. כי הלוא כבר נתבאר שהקב"ה הוא ישר, וכן ברא את האדם ישר, וכפי שראינו כי האבות הקדושים נקראו ישרים, וכן ספר התורה נקרא ספר הישר - ואם כן, מאחר שהאדם בטבעו הוא ישר כי כך ברא אותו הבורא יתברך, בודאי אפשר לדרוש מנער גם בהיותו רק בן י"ג שנה שיגיע מעצמו לדרגות גבוהות של אמונה. כי מהי אמונה? התשובה היא: "ישרות" - לא לחשוב בצורה מעוותת, ואם הלב הוא ישר - הוא מעצמו מביא את האדם לחיק האמונה.

וזוהו יסוד החיוב להידמות לאבותינו הקדושים וכפי שביאר בספר משנת רבי אהרן (ח"ב עמ' סח). כי אף שברור לכל אחד כי המרחק בינינו לבינם הוא גדול מאוד ומדובר בשני מינים שונים לגמרי, וכמו שאמרו חז"ל במסכת שבת (דף קיב:): "אם ראשונים כמלאכים - הרי אנו כבני אדם, ואם ראשונים כבני אדם - הרי אנו כחמורים". אך מכל מקום, לפי ערכנו ובאמצעות הישרות אשר נטע בנו הבורא יתברך - צריך וגם ניתן לשאוף להשיג את המדרגה הגדולה ביותר, עד כדי האמירה: "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי".

ומאחר שהתורה נקראת "ספר הישר", ממילא היא כוללת בתוכה חלקים גם כאלו שבעינינו אינם נראים כמו "דין" או "הלכה מפורשת" אלא סיפור דברים בעלמא, כי כל מהותה של תורה היא להורות לנו וללמדנו דרכים ישרים בהנהגה ובהליכות, וכל פרט ופרט בה באים לאלפנו מהי הישרות הנדרשת מהאדם.

ולכן אמרו חז"ל: "יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים!"

כיצד נהיה "אור לגויים"?

לאחר שנכחנו לידע כי ההנהגה בישרות אינה רק יתרון אלא מדובר בעיקרי הדת, נוכל להבין את דברי הגמרא במסכת פסחים (דף פז:):

"אמר ר"א: לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות, אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, שנאמר (הושע ב, כה): "וזרעתיה לי בארץ" - כלום אדם זורע סאה אלא להכניס כמה כורים". הרי לנו כי יש חיוב על כלל ישראל להיות אור לגויים, ולהשפיע ולהחדיר את האמונה בהשם יתברך לכל עמי הארץ.

ויש לשאול מהי הדרך המעשית אשר התורה הקדושה דורשת מאיתנו לנהוג כלפי הגוים, על מנת להחדיר בהם אמונה ולקרבתם תחת כנפי השכינה?

התירוץ לזה - נהג לומר הגאון רבי אריה פינקל זצ"ל, על פי דברי ה"אורחות צדיקים" (שער האמת) שכתב בזה"ל:

"כאשר ישראל בגלות - יש להם להבדל מן האומות ולאחוז בחותמו של הקב"ה שהוא "אמת". ולא לשקר ולא להטעות לא לישראל ולא לגוי, וכמו שאמר הכתוב (צפניה ג, יג): "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית". וכל זמן שהם מתנהגים עמהם בלא מרמה, ידבקו בהם, וכדאיתא במדרש (דברים רבה פ"ג, ה): "מעשה ברבי שמעון בן שטח שקנה חמור מישמעאל אחד, הלכו תלמידיו ומצאו אבן טובה תלויה בצוארו. אמרו לו תלמידיו (משלי י, כב): "ברכת ה' היא תעשיר", אמר להם: חמור קניתי אבן טובה לא קניתי, הלך והחזיר לאותו הישמעאלי, קרא עליו אותו ישמעאלי, ברוך ה' אלוקי שמעון בן שטח".

הרי לנו כי אפילו ישמעאלי - בעת שרואה לפניו "אדם ישר" הנוהג בלא כזב ובלא תרמית, מתפעל מכך עד שחפץ להידבק בישראל.

והן הן דברי הגמרא הנ"ל שפיזר הקב"ה את ישראל לבין האומות, כדי לפרסם את האמונה בה' אלוקי ישראל, ואיך? - על ידי ישראל!

ה"ישראל" מחייבת התנהגות על פיה!

וכפי שנתבאר, ההנהגה על פי ה"ישראל", מחייבת מצד השכל הישר אשר נטע הבורא יתברך בתוך כל אחד ואחד. ניתן גם ללמוד זאת מדרכי הנהגתם של שבטי י-ה, בהם הם גילו לנו כי עצם ה"ישראל" מחייבת

תקלד _____ מידות דיליה

ומובילה את האדם להתנהג בצורה זו או אחרת. ונסביר את הדברים בעזרה"ת.

הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל העביר לנו בנושא זה לימוד נפלא (ע' ספר לב שלום פרשת ויגש):

בריש פרשת ויגש (בראשית מד, יח) כתיב: "ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני דבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה".

ובמדרש רבה (בראשית צ"ג, אות ו') דרשו על כך רבותינו ז"ל: "רבי יהודה אומר: הגשה למלחמה. אמר רבי חנין: בשעה שהיה יהודה מעלה חמה, היו שערות לבו בוקעות כליו (בגדיו) ויוצאות, והיה נותן עששיות של ברזל לתוך פיו ומוציאן כאבק". ובהמשך שם (אות ז') איתא: "באותה שעה נתמלא (יהודה) חמה על יוסף...".

והדבר תמוה, הלוא יוסף הצדיק רואה כיצד שערות לבו של יהודה בוקעות מבגדיו, וכיצד העיז יוסף הצדיק להעלות את חמתם של אחיו כל כך.

וכן יש לתמוה במה שאמרו במדרש שם (אות ח'), שכאשר אמר לו יהודה שהוא ערב עבור בנימין, משיב לו יוסף הצדיק: "מפני מה לא עשית כן כשמכרת אותי לישמעאלים בעשרים כסף, וציערת את אביך הזקן, ואמרת לו: "טרוף טרף יוסף".

ולכאורה יש להתפלא כיצד יוסף אינו ירא לדבר אל יהודה דיבורים קשים כדרבונות כגון אלו ואין הוא חושש שמא יקום עליו יהודה בפתע פתאום ויהרגהו?

ברם, יוסף הצדיק ידע את גודל מעלת אחיו הקדושים שבטי י-ה, ולא פחד לדבר איתם קשות בדברים אמיתיים אף שהעלה בזה את רוגזם עד למאוד, כי ידע יוסף הצדיק שמפני חיפוש האמת ותביעת הצדק ודקדוק היושר מהם, לא יעשו לו מאומה. כי הדבר החזק ביותר מכל חוזק שבעולם אצל האחים הקדושים הוא היושר, וכל זמן שהוא בא אליהם בטענות ישרות - לא יעשו לו מאומה.

כך נראה גם כאשר יוסף הצדיק העליל עליהם (בראשית מב, ט): "מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם". ועוד מבואר לפני זה שיוסף הצדיק דיבר איתם קשות, כמו שכתוב (בראשית מב, ז): "ויתנכר אליהם וידבר איתם קשות". ואיך לא פחד יוסף הצדיק שיזיקו לו או שיהרגוהו, מאחר שדיבר איתם קשות.

והלוא מדובר בעשרה גיבורים אשר לפי תיאורי המדרשים יכולים המה להחריב את כל מצרים בזעמם, ובכל אופן הם נפחדים מטענת המושל עד שאמרו: "אבל אשמים אנחנו... על כן באה אלינו הצרה הזאת". ומה יש להצטער על כך? ואיזו צרה היא זאת? יפתחו במלחמה, ומיד ישליטו את פחדם ומוראם על כל הסובבים אותם, מדוע לא נהגו כך?...

אכן כך באמת היו מתנהגים גיבורים מסוג אחר, אבל לא כן אצל השבטים הקדושים - עליהם יש כח העומד אצלם מעל כח גופם, והוא כח הצדק והיושר - כי מכיון שמצא יוסף הצדיק עילה נכונה לחשוד אותם שמרגלים הם, בכך שנכנסו כל אחד בפתח אחר, מעתה אם יעשו שימוש באמצעות הזרוע להסיר את החשד שנפל עליהם, הם לא ינהגו כשורה, מפני שהיושר תובע מהם להוכיח צדקתם.

במצב כזה אף על פי שכל האמצעים בידיהם לצאת מן הסבך כנ"ל, אבל מי שהיושר שולט עליו מרגיש עצמו בצרה! כי אי אפשר להשתמש בכח הגוף ולהתעלם מהיושר!

"יודע היה צדקן של אחיו"

ועל פי זה נוכל להבין דבר תמוה נוסף בהתנהגותו של יוסף הצדיק עם אחיו. המדרש רבה (פצ"ג אות ג) מביא שתי דעות, וזה לשונו: "ולא יכול יוסף להתאפק לכל הניצבים עליו ויקרא ויאמר הוציאו כל איש מעלי" - רבי חמא בר חנינא אמר: לא עשה יוסף כשורה, שאילו בעטו בו אחד מהם, מיד היה מת. רבי שמואל בר נחמן אמר: כהוגן וכשורה אמר, יודע היה צדקן של אחיו, אמר: ח"ו אין אחי חשודים על שפיכות דמים".

ולכאורה יש להבין דעת רבי שמואל בר נחמן שאמר כי יודע היה צדקן

תקלו _____ מידות דיליה

של אחיו שאין הם חשודים על שפיכות דמים, הלא כבר נוכח יוסף הצדיק שחילקו ביניהם את המלחמה כפי שמבואר במדרש.

אלא בהכרח כי כאשר אמר יוסף הצדיק: "הוציאו כל איש מעלי", הרי מובן מדבריו כי יש לו דבר מה בפיו לומר להם, והוא כל כך חשוב עד שיש להוציא את כל האנשים בכדי שיוכל לומר להם אותו, ואם כן עדיין לא נגמר המשא ומתן ביניהם - ואם כך הוא, הרי שאין זה מן היושר לנצל דוקא רגע זה - שעה שרוצה למסור להם דבר סוד, ולקום עליו להרגו.

ולכן סבר רבי שמואל בר נחמן כי כהוגן וכשורה עשה יוסף הצדיק, כי ידע שבודאי לא יקומו עליו לרוצחו דוקא בשעה זאת...

ומעתה מתורצת גם הקושיא הראשונה אשר פתחנו בה, מדוע לא פחד יוסף הצדיק להעלות את רוגזו של יהודה. כי הרי כל הסיבה שהם שבו למצרים היתה מפני היושר והצדק - להשיב את שקיהם, ואיך יעלה על הדעת שבתוך ויכוח של דברים יפרוץ לפתע יהודה בזעם ויקום עליו להרגו. הלוא יושרם היה מעל לכל!

למדנו אפוא כי הנהגה מתוך ישרות היא צפויה וברורה לכל בר דעת אשר שכלו הולך למישרין.

מידת הישרות של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל

נביא שתי דוגמאות של הנהגת ישרות, מתוך חייו של אחד מגדולי זמננו - מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

דרכי היושר של מרן זצ"ל התבטאו בכל הליכות החיים, אפילו בדברים רגילים אשר בני אדם דשים בעקבם, אצלו הם התנהלו תדיר בתכלית היושר.

היה זה כאשר אחד מתלמידיו לקח אותו ברכבו על מנת להביאו לביתו, אך לפתע חל עיכוב בלתי צפוי והמכונית נקלעה לפקק תנועה. החליט התלמיד לסטות לנתיב צדדי ולעקוף את פקק התנועה. רבינו זצ"ל שם לבו לכך והעיר לנהג: הלא גם אחרים יכולים לנהוג כך?...

כלומר: יש בדבר זה חיסרון בישרות, כי מי שנוסע בנתיב צדדי ומתקדם על פני מכוניות אחרות התקועות בפקק, הרי הוא עושה זאת על חשבונם של אחרים, ואין זה מן היושר!

ומכאן נלמד להיזהר מן התופעה השכיחה מאוד בזמננו, כאשר אי מי עומד בתור בבנק, בדואר, או סתם לערוך חשבון בחנות וכדומה, והוא שם לב כי רעהו עומד מקדימה, ואז הוא עושה עצמו כאילו הם יחד - וכך הוא עוקף את שאר העומדים בתור. הלוא חוץ מחילול ה' רח"ל אשר יכול להיגרם מכך, יש לדעת עוד כי אין זה מדרך היושר.

עוד מסופר על ישרותו הגדולה של הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שהקפיד לשמור על "חזקות" שונות של אנשים. לדוגמא: במשך שנים רבות נהג היה רבינו זצ"ל לנסוע לכותל המערבי בערב ראש השנה על מנת להעביר בתפילה קודם בוא יום הדין, והיו אנשים מסוימים אשר היתה להם קביעות להסיעו ברכבם אל הכותל המערבי.

בשנות הזקנה המופלגת של רבינו זצ"ל בהם רבו המשמשים והמסייעים במעונו, לא שכח רבינו זצ"ל את בעלי ה"חזקה" ולא אבה לשנות מחזקתם, הם המשיכו להסיעו אל הכותל המערבי, אף שרבים היו חפצים בזכות זו.

זאת היא דוגמא להנהגה של ישרות בהליכות!

"עשה האלוקים את האדם ישר"

ומה שנשאר לנו לבאר עתה הוא כיצד משיגים את מידת היושר, ומאיך גיסא מה הם הגורמים לו לאדם לאבד את מידת הישרות הטבועה בו מעצם ברייתו.

הן אמת, שכדי להגיע למידת הישרות לכאורה לא צריכים לעשות מאומה, כי הרי כבר ביארנו שהקב"ה ברא את האדם ישר, וכמו שכתוב בקהלת (ז, כט): "לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלוקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים". אולם החכמה היא היאך "לשמור" על הישרות כדי שלא תאבד ממנו, ובכך צריכה העבודה להתמקד - לא להפסיד את הישרות.

תקלה _____ מידות דיליה

הפורק מעל צוארו "חשבונות רבים" - ישיג את מידת היושר וכמדומני שהדרך לשמור על הישרות הטבועה בנו נמצאת בדברי הרמב"ם זצ"ל:

וכך הוא כותב בסוף הלכות שמיטה ויובל (פ"ג ה"א): "ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה', לשרתו ולעובדו לדעת את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלוקים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם - הרי זה נתקדש קדש קדשים".

ומבואר מדברי הרמב"ם זצ"ל שעל מנת להיות בכלל שבט לוי - לא די בכך שהאדם רוצה לעמוד ולשרת את ה', אלא נזקק הוא לשני תנאים:

א. "הלך ישר כמו שעשהו האלוקים".

ב. "פרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם".

ונראה לבאר כי התנאי השני - היינו פריקת העול של החשבונות הרבים - הוא תנאי הכרחי על מנת להשיג את התנאי הראשון - ההליכה בישרות כמו שעשהו האלוקים.

ואם כן שומה עלינו לבאר מה הם אותם "חשבונות הרבים" המרחיקים את האדם ממידת הישרות.

"חשבונות רבים" - "נגיעות"

והנה מצינו שני מהלכים בדברי המפרשים אשר פירשו מה הם אותם "חשבונות רבים", נביא ונבאר את דבריהם:

פעמים רבות האדם נמנע מלקיים את רצון הבורא יתברך, כי עושה הוא חשבונות רבים - מפני שיש לו "נגיעות" של עצמו או של משפחתו, או סתם כך הוא עושה כל מיני חשבונות - על ידם הוא מאבד את הישרות.

אברהם אבינו ע"ה, כאשר נאמר לו: "לך מארצך", הוא לא שאל

שאלות ולא עשה חשבונות. וכן יצחק אבינו ע"ה ויעקב אבינו ע"ה - כמובא ברש"י בריש פרשת וארא: "חבל על דאבדין ולא משתכחין - שלא הרהרו אחר מידותי".

הנמשך אחר "חשבונות רבים" - מסוגל להרוג הפים מפשעי!

והגאון רבי אליקים שלעזינגער שליט"א הוסיף על כך דבר נורא. על הפסוק (בראשית מט, ח): "יהודה אתה יודוך אחיך", כבר הביא רש"י זצ"ל שאמר יעקב אבינו ע"ה ליהודה כי הסיבה לכך שזכה במלכות מפני שהודה על האמת במעשה תמר, שאמר: "צדקה ממני", ובמעשה יוסף אמר: "מה בצע".

והנה במעשה יוסף באמת יש לתמוה, הרי יהודה הסכים להשליכו לבור והאחים שמעו לקולו, ומדוע חזר בו לומר "מה בצע"? אלא כיון שהכיר שכן ראוי יותר מצד האמת - לא עשה חשבונות אלא הודה על האמת.

ומכל שכן במעשה תמר, בודאי לפי השקפה ראשונה הוא גרם לעצמו בהודאתו בזיון גדול, ומן הראוי היה שיעשה חשבונות - אולי זה חילול ה' להודות, והוא היה יכול למצוא עצות כיצד לפתור את הבעיה גם בלי הודאה בגלוי. אמנם כיון שהכיר את האמת, לא עשה חשבונות אלא נהג בישרות והודה ולא בוש. ודוקא משום הנהגה זו הוא זכה למלכות.

ובילקוט שמעוני (ויחי רמז קנט) איתא: "וכן אתה מוצא ביהודה שהודה במעשה תמר, אמר לו הקב"ה: אתה הצלת תמר ושני בניה מן השרפה ואת יוסף מן הבור, שנאמר: "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו" - חייך שאני מציל מבניך ד' אחד מן הבור דניאל כנגד יוסף וגו' מן האש חנניה מישאל ועזריה כנגד פרץ וזרח ותמר".

ונראה מכך כי העובדה שהציל את תמר ושני בניה מן השריפה נחשב לו למעלה ולמדרגה. ולכאורה יש להתפלא, כלום יעלה על הדעת שיהודה יתן לה ולשני בניה להישרף על לא עוול בכפה?!

אכן נוראות רואים עד כמה ה"חשבונות הרבים" מוליכים את האדם, כי מי שנמשך אחריהם מתרחק כל כך מן היושר עד שמסוגל יהיה להרוג

תקמו מידות דיליה

את תמר ואת שני בניה, והם לא ניצלו אלא מפני ישרותו של יהודה אשר הודה והלך בישרות כמו שעשהו ה'. ועל ידי זה זכה למלוכה, למלכות בית דוד ולמשיח.

"חשבונות" במסווה של מצוה

ופעמים רבות החשבונות הללו מופיעים במסווה של מצוה, וצריך לזכור במצבים כמו אלו, שאין "להוסיף" על המצוות אשר ניתנו בסיני. וכמו שכתוב בפרשת יתרו (שמות יט, ו): "אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל". ופרש"י זצ"ל: "לא פחות ולא יותר".

ויש כאן יסוד גדול, שה"לא יותר" הוא מסוכן כמו ה"לא פחות". וכבר אמר החזון איש זצ"ל על מה שיצחק אבינו ע"ה אמר לעשו (בראשית כז, מ): "והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך" - הכוונה היא: "והיה כאשר תריד" - כאשר יהיה מצב שבמקום תרי"ג מצוות יהיה תרי"ד - אז "ופרקת עולו מעל צוארך" ח"ו.

"נעשה" - בלי חשבונות!

ועל האדם לקיים את רצון ה' בלי שום חשבונות לא לכאן ולא לכאן, אלא להתמקד אך ורק בקיום רצון ה'.

והסבא מנובהרדוק זצ"ל (ע' מדרגת האדם תיקון המידות) נהג לומר: כתוב בגמרא במסכת שבת (דף פח.): "נעשה קודם לנשמע" - כלומר: על המעשה אין שיקול הדעת כלל, ואין לשקול אם לעשות או שמא לא לעשות.

וכך העיד על עצמו: מעולם לא חשבתי על שום דבר אם יכול אני לעשותו אם לאו, אלא מחשבתי היתה תמיד אם צריך אני לעשות אם לאו. ואם צריך - אז בעזתי"ת כבר אמצא לכך את היכולת.

התייצב נגד ה"אבל"!

וראיתי להגאון רבי נח וינברג זצ"ל שכתב בענין זה יסוד גדול: אנו תמיד רוצים לעשות מעשים טובים, אבל... ולכן - כך היה אומר, כל "אבל" שמופיע

לאחר הבעת רצון טוב, הוא תירוץ או חשבון שבא להרחיק ולהחניק את הדחף שלך מלבחור בטוב. ולכן בכל פעם בה אתה שומע "אבל" - כהצדקה לאי עשיית הדבר הנכון - התייצב מיד נגד ה"אבל", ותלחם בו בכל הכח.

כל זה הוא חלק מאותם "חשבונות הרבים" אשר אנשים מבקשים לעשות, ובגללם הם מפסידים את הישרות בה נוצרנו.

ויש לזכור תמיד, כי על האדם לקיים את המצוות בתמימות - בלי לשאול שאלות כאלו או אחרות, ורק כך ניתן יהיה לשמר ולטפח את הישרות הטבועה בנו.

"חשבונות רבים" - תאוות ומידות רעות

הפירוש השני של ה"חשבונות הרבים" המרחיקים את האדם מדרך הישר - הן התאוות והמידות הרעות של האדם. שהרי אותם רצונות ותאוות הם המאבדים ממנו את שיקול דעתו המאוזן והישר, וכך הוא נכשל למרות הישרות הטבועה בו מעצם בריאתו.

ולכן על האדם מוטל החיוב להזהר ולהשמר מרצונות אלו ומתאוות הללו. וכמדומני שאין לנו דרך להינצל מהם כי אם באמצעות לימוד המוסר. כי אותם דברים נכוחים שבספרי המוסר הנלמדים מתוך שימת לב - יכולים לרסן את כל רצונותיו ותאוותיו של האדם, אבל בלי זה קשה עד בלתי אפשרי להתגבר על התאוות.

כמו כן המידות הרעות שבאדם מושכים אותו לנטות מקו הישר, וכמו שהביא המשגיח הגאון רבי מתתיהו סלומון שליט"א סימוכין לזה מדברי הפסוק הנ"ל: "אשר עשה האלוקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים". והמכוון בזה הוא, כי כל זמן שהאדם נמצא לבד ביחידות, יכול הינו להבין מדעתו מהו יושר, רק ש"המה" - כלומר המידות הרעות של האדם, הקנאה, השנאה, החנופה וכו', מבלבלים את דעתו, ועושים המה "חשבונות רבים", עד אשר האדם מאבד את הישרות שלו.

תקמב _____ מידות דיליה

"וזך - ישר פעלו"

ומה נאה להמליץ על כך את המובא בספר אמרות חיים (עמ' קצח) על הפסוק במשלי (כא, ה): "וזך ישר פעלו" - כאשר האדם "זך" מכל סייג ופסולת, ומופשט מכל חפץ ורצון ומכל מיני מידות רעות, והוא כיצירתו בלי שום תוספת חיצונית, אז הוא "ישר פעלו".

הוא מה שאמרנו, שהיציאה מקו היושר נמשכת מן התאוות ומן המידות הרעות.

מצב כלכלי דחוק - אינו מהווה סיבה לעבירה על החוק!

נסיים עם כמה עובדות והנהגות מגדולי ישראל, מהם נוכל להתבונן ולראות שהישרות היתה נר לרגליהם - בלי שום חשבון מהחשבונות הרבים שאנשים עושים בדרך כלל.

הנה אם ראינו את ההכרח להתנהג בישרות בכל הליכותיו והנהגותיו של האדם, משנה זהירות צריכים כאשר הדברים נוגעים לעניני ממונות, כי שם היצר מפתה יותר. וכבר היה אומר הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל: מצב כלכלי דחוק - אינו מהווה סיבה לעבירה על החוק.

וכפי שראינו אצל רבים מגדולי ישראל, כיצד אורחותיהם התנהלו בדרך מישור, והישרות היתה נר לרגלם.

מידת יושרו של ראש הישיבה מרן הרב שך זצ"ל

ידועה העובדה הבאה בשער בת רבים: נכדתו הראשונה של מרן הרב שך זצ"ל ביקשה להתמנות למשרה של מורה בבית ספר כלשהוא, לשמע הבקשה ההנהלה מיהרה להיענות לה משום כבוד סביה הגדול.

אך כשהדבר נודע להרב שך זצ"ל גער בהם באומרו: "המעשה שאתם עומדים לעשות הוא לא ישר ולא הוגן. נכדתי זו רק כעת התחתנה, יש רבות אחרות שכבר ביקשו לקבל משרה לפניו, ואם כן, סיפוק מבוקשה הוא בגדר עוול, וממילא אינכם עושים עמי שום טובה"...

”בנך אינו זקוק לי, לא אקה שכר על הלימוד עמו”

סיפור נוסף על מרן הרב שך זצ”ל סיפר בנו של הגאון רבי שמחה זליג ריגר זצ”ל, הדיין דעיר בריסק:

בשנת תרע”ז בהיותי נער צעיר כבן שנים עשרה, נכנסתי ללמוד כתלמיד מן המניין בישיבת סלוצק המעטירה, אשר בראשה עמד בזמנו הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ”ל. עקב גילי הצעיר, ביקש אבי ממרן ראש הישיבה זצ”ל שימצא עבורי את אחד מהתלמידים החשובים בישיבה שילמד עמי בתמורה לתשלום הגון כמובן - זאת בכדי שאוכל להשלים את הפער ולהתקדם אל הרמה הכללית של בני הישיבה.

ראש הישיבה הציע לאבי את רבי אליעזר מנחם שך זצ”ל, שהיה כבר אז אחד מחשובי הלמדנים והמתמידים שבישיבה, ואכן תוך זמן קצר התחלתי ללמוד עמו.

לאחר שעבר פרק זמן, ביקש אבי לשלם לחברותא שלי על פי מה שסוכם מראש, לתדהמתו סירב הלה לקבל תשלום. וכך אמר: נכון שעשינו הסכם שאקבל כסף כדי ללמוד עם הבן ולקדם אותו, אבל היה כאן ”מקח טעות” - ”נוכחתי לדעת כי הבן שלך אינו זקוק לדידי ולדכוותי, כי מתעלה הוא מחמת כשרונותיו הברוכים ולא בגללי, ולכן לא מגיע לי כל שכר על כך!”

אבי שלא ידע מה לעשות, הלך להתייעץ עם ראש הישיבה רבי איסר זלמן זצ”ל, אך גם הוא לא השית לו עצה כיצד יקבל רבי אליעזר מנחם זצ”ל את כספו המגיע לו כדין. פנה אבי להגאון רבי אהרן קוטלר זצ”ל שגם שימש כר”מ בישיבה, שמא יש באמתחתו פיתרון.

במוחו של רבי אהרן זצ”ל עלה רעיון מבריק, פגש את תלמידו רבי אליעזר מנחם זצ”ל ואמר לו: ”יתכן שצודק הנך בדבריך שהנער מוכשר ואינו זקוק לך להתקדמות בלימודו, אך ניתן לבדוק זאת באופן פשוט, הבה נטיל עליו להכין בעצמו את התוספות במסכת בבא קמא בדף עז. (מדובר בתוס’ מן הקשים והארוכים שבש”ס), אם ישלוט בו כראוי תוך שעה קצובה יתברר כי הצדק אתך, אבל אם לא יעלה הדבר בידו אות הוא שזקוק הנער לסיועך, והתשלום מגיע לך על כך שהנך מקדם אותו בלימוד”.

תקמד _____ מידות דיליה

רבי אליעזר מנחם זצ"ל נענה לאתגר ואני התבקשתי אחר כבוד להכין בגפי את התוספות הקשה. מכיון שהייתי נער צעיר ולא הבנתי את עומק כוונתו של רבי אהרן קוטלר זצ"ל, לקחתי את המשימה במלוא הרצינות, התיישבתי ולמדתי את דברי התוספות בעמל רב. ואכן בהגיע השעה נבחנתי על ידי ראש הישיבה, ושלטתי היטב בדברי התוס'.

בשומעו את אשר אירע, נהרו פניו של רבי אליעזר מנחם שך זצ"ל וניכר היה עליהן קורת רוח רבה, כל זאת כי עלתה בידו להוכיח שאכן צדק ואין אני זקוק לו. למותר לציין, כי על אף דלותו המחפירה סירב ליטול אפילו פרוטה מאבי עבור שכר הלימוד...

מדוע בירר הגר"י קמינצקי זצ"ל את ערכו של הגביע?

ומסופר על הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל שאחד מהאנשים משומעי לקחו הקבועים בשיעורו על הרמב"ם, העניק לו כמתנה גביע מכסף לקידוש.

רבי יעקב זצ"ל פסע בעצמו אל אחת החנויות לממכר כלי כסף בטורונטו, וביקש מבעליה שיעריך במדויק את שווייה של "המתנה". בעל החנות לא ידע כמובן לשער מה טיבו של הבירור המוזר בנוגע לערכו של הגביע...

תדהמתו גברה כשנודע לו כי סיבת הבקשה היתה למען ידע מהו סכום המס אותו עליו להפריש לרשות המסים בעד המתנה. כי רבי יעקב זצ"ל הקפיד לרשום כל מתנה אותה קיבל בתור רב, על מנת לדווח עליה לרשויות - כחלק מהכנסתו המחוייבת במס!...

"אני לא עונה על דברים עקומים"!...

על הגאון רבי שמואל הלוי וואזנר זצ"ל מסופר: כאשר היתה מגיעה אליו שאלה שהיה בה חוסר ישרות בעניני ממון וכדומה, על אף שהיה שייך להקל בה בכל מיני אופנים, היה רבינו זצ"ל אומר: "אני לא עונה על דברים עקומים"...

כי רבינו זצ"ל החזיק בדעה שכל הנהגת האדם ובפרט בעניני ממון, עליה להיות בתכלית הכשרות והישרות.

מה השאלה?! צריך להחזיר הכל לממשלה!...

נביא דוגמא נוספת על הנהגת הישרות של הגאון רבי שמואל וואזנר זצ"ל.

באחד הכוללים התעורר ויכוח, היה זה כאשר משרד הדתות שלח קיצבה לאברך שכבר עזב את הכולל. האברך ביקש את הקצבה שהגיעה על שמו, ומנגד ראש הכולל טען שהקצבה מגיעה לכולל מפני שהוא כבר אינו נמצא במקום.

נכנסתי אליו עם צדדי הענין - סיפר אחד מתלמידיו שליט"א, ופירטתי לפניו את השאלה. אך הוא תמה בפליאה: מה השאלה?! צריך להחזיר הכל לממשלה!...

אנו התלבטנו אם המילגה מגיעה לראש הכולל או לאברך, והוא זצ"ל בנקיותו ובישרותו המופלגת לא הבין כלל, הרי צריך להחזיר הכל לממשלה...

זו היתה הישרות והנקיות בממון של הרב וואזנר זצ"ל!

יש להתרחק מצל צילי של דרך העקמומיות!

ברצוני להוסיף את מה שבדידי הוה עובדא, ויש בדברים דלהלן לעורר את הלבבות בענין, וללמד מהם לקח גדול:

לפני מספר שנים באתי יחד עם החברותא שלי שיחי' לביקור בעיר מולדתי, באחת הלילות יצאו עט"ר הרב מור אבי זללה"ה והחברותא לטיול קצר ברחבי העיר. במהלך הטיול הם הגיעו לשוק רוכלים המציעים את מרכולתם תחת כיפת השמים. מטבע הדברים דרך המסחר במקומות מעין אלו התנהל כך: המוכר מציע מחיר מסויים, והקונים בדרך כלל נהגו להתמקח עמו עד שהסחורה היתה נמכרת בסכום נמוך בהרבה.

בן לויתו של אבי זללה"ה חשק לקנות לו חפץ טיפוסי הנפוץ רק באיזור זה כמזכרת מן הטיול. הוא פנה אל אחד הרוכלים והתעניין אצלו על מחירו של החפץ. הרוכל ביקש מאה דולר, לשמע הדבר הוצע לו מחיר נמוך מאד, בסופו של דבר הם השתוו על כעשרים דולר...

תקמו מידות דיליה

כשנודע הדבר למור אבי זלה"ה, הוא שאל: מה המחיר שסוכם בסופו של דבר? כשנאמר לו מה אירע, לא הסכים לכך בשום פנים ואופן, משום שלדעתו מדובר היה במחיר מוזל מאד אשר לא שיקף את מחירו האמיתי של החפץ, ואף שהסכים המוכר לכך הסכמה מלאה, עדיין חשש כי יש בזה משום צל צלו של דרך העקמומיות, ואין מדרך הישר לעשות כן...

לעיתים - המקלקל אורחותיו מצליח דרכו

חשוב להדגיש: לעיתים נתקלים אנו בתופעה שאדם נוהג בדרך עקלתון ועם כל זאת מצליח בדרכיו, המחשבה המתגנבת ללב כל רואה - הנה לא זקוקים למידת יושר בכדי לזכות להצלחה...

אבל כבר התבטא על כך המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל: אם פלוני עשה מעשה עקמומי והצליח, לא נהפך בגלל זה העקום להיות ישר. העקום נשאר תמיד עקום, אלא שבמקרה זה היה כך רצון ה' יתברך, שדוקא הדרך העקומה תהיה דרך צלחה...

מהו המודד למצב מידת הישרות שלנו?

לסיום נוסיף הוראה נכונה: כיצד ידע האדם שאכן פוסע הוא בשערי יושר ואינו מאלו המטים עקלקלותם?

ידוע מהגאון רבי ברוך בער זצ"ל שנהג לומר: "אם אדם מעוניין לדעת מהי דרגת אהבת השם השוכנת בלבו, יבדוק בעצמו עד כמה הוא שונא מעשים רעים". כי זהו כלי המדידה, ככל שהוא שונא יותר את הרוע - כך הדבר מעיד עליו כאלף עדים שאוהב הינו את הקב"ה בכל לבו. והדבר מרומז בפסוק (תהלים צז, י) "אוהבי ה' שנאו רע".

כמו כן בעניננו, כאשר אנו באים לבחון את מידת היושר בקרבנו, עלינו לבדוק מהי מידת התיעוב שאנו רוחשים לכל דבר עקמומי בלתי ישר, או למראה מעשה של עוול.

"אוהב את המישרים"

ונראה שלכך נתכוון רבינו שם טוב זצ"ל בבארו את דברי המשנה במסכת

ישרות _____ תקמוז

אבות (פ"ו מ"ו): "אוהב את המישרים" - שיאהב את היושר וישנא העוול. כי
שנאת העוול נובעת מתוך אהבת היושר.

ה' יעזרנו שנזכה ללכת בדרכי ישרים לפניו, ולהידמות לו בכך ולדבוק
במורשתם של אבותינו הקדושים!

